

كَشَفُ الْبَيَّارِي
عَمَّافٍ
صَحِيحُ الْبُخَارِيِّ

تصنيف
حضرة مولانا سید ابوالحسن علی
رحمۃ اللہ علیہ

مولانا سید ابوالحسن علی
رحمۃ اللہ علیہ

مطبعة دار الفکر
لبنان

کشف الباری

عمانی

صحیح البخاری

کتاب الجهاد والسير (دوم)

تالیف ➡ صدر وفاق المدارس مولانا سلیم اللہ خان مدظلہ العالی
شیخ الحدیث جامعہ فاروقیہ کراچی

ترتیب و تحقیق ➡ مولانا حبیب حسین صاحب

ترجمہ ➡ مولانا شاد فیصل فاضل وفاق المدارس، امداد العلوم

خصوصیات

جلد ۷

① احادیث و تخریج

② تعلیقات بخاری و تخریج کول

③ اسماء الرجال مختصر تعارف

④ دیگر انو لغاتو لغوی صرفی او نحوی حل

⑤ ماقبل باب سرہ د ربط بہ بارہ کنبی پورہ تحقیق

⑥ شرحی د ہرے خبری پہ حاشیہ کنبی حوالہ ورکول

⑦ ترجمہ الباب مقصد بہ بیانولو کنبی پورہ تحقیق

⑧ مختلفو مذاہبو تحقیقی بیان او بیا د مذہب حنفی ترجیح

⑨ حدیث اطراف بیانول جہ بہ بخاری کنبی د احادیث پہ کوم کوم خانی کنبی دی

فیصل کتب خانہ محلہ جنگی پیشور

خوروئکی

۰۳۲۱۹۰۹۱۸۳۵

موبائل:-

د کتاب ټول حقوق د مصنف او ناشر سره محفوظ دي

د کتاب نوم - کشف الباری عما فی صحیح البخاری

جلد: کتاب (الجهاد والسير) (ووم)

ناشر: صدر وفاق المدارس شیخ الحدیث مولانا سلیم الله خان مدظلہ العالی

ترتیب و تحقیق: مولانا حبیب حسین صاحب

پښتو مترجم: مولانا شاة فیصل فاضل امداد العلوم وفاق المدارس

ایم اے اسلامیات و عربی پمپنور ریونیورسٹی

د کشف الباری د پښتو اور فارسی د ترجمې د حقوقو په حقله و صاحت

دا خبره دې په ذهن کښي وی چې فیصل کتب خانه د صدر وفاق المدارس العربیہ مہتمم جامعہ فاروقیہ شیخ الحدیث مولانا سلیم الله خان مدظلہ العالی څخه د کشف الباری پښتو او فارسی ژبو کښي د ترجمو حقوق تر لاسه کړل او د حقوقو معاوضه نې ورته ورکړه ددې څخه روسته هیڅ جاته د کشف الباری پښتو او فارسی د ترجمه کولو او چېاپ کولو اجازت نشته او د هر یو جلد رجسټرشن نې هم د حکومت پاکستان سره شوي دي

د ملاویدو پټي د فیصل کتب خانه پښور څخه علاوه

- رشیدیہ کتب خانه اکوړه خټک
- علمیہ کتب خانه اکوړه خټک ۰۹۲۳۶۳۰۵۹۴
- مکتبہ رشیدیہ کوئټہ ۰۸۱۲۶۶۲۲۶۳
- مکتبہ عثمانیہ کانسی روډ کوئټہ ۰۳۰۱۳۷۳۷۰۳۰
- مکتبہ یوسفیہ کانسی روډ کوئټہ ۰۳۲۱۰۸۲۸۹۳۰
- راشد کتب خانه چمن ۰۳۰۰۳۸۹۶۳۵۳
- مکتبہ عمریہ تاج میر روډ چمن بلوچستان
- مکتبہ علوم اسلامیہ تاج میر روډ چمن بلوچستان ۰۳۳۲۷۹۵۸۶۹۶
- مکتبہ حقانیه چمن ۰۳۳۳۷۷۵۲۲۱۹
- صداقت کتب خانه قندهار افغانستان ۰۷۸۷۷۴۲۳۲۱
- مکتبہ رحمانیہ قندهار افغانستان ۰۷۹۷۷۳۵۲۸۱
- مکتبہ عبدالحی قندهار افغانستان ۰۷۰۰۸۲۴۳۳۴
- اسد الله کتب خانه قندهار افغانستان ۰۷۰۷۴۷۷۶۲۷
- مکتبہ غفاریہ قندهار افغانستان ۰۷۰۰۳۴۱۷۴۹
- مکتبہ رشیدیہ قندهار افغانستان ۰۷۷۲۲۱۰۷۰۹
- مکتبہ حبیبیہ قندهار افغانستان ۰۷۹۹۴۴۷۴۱۳
- مکتبہ القدس قندهار افغانستان ۰۷۰۷۹۴۸۵۵۹
- قدرت کتب خانه کابل افغانستان ۰۷۹۹۲۱۹۲۰۳
- عبد المجید کتب خانه جلال آباد ۰۷۰۸۱۹۷۷۴۹
- شاهین کتب خانه خوست افغانستان
- بلال کتب خانه خوست افغانستان
- اسلامی کتب خانه خوست افغانستان ۰۷۹۹۳۱۰۲۴۷

فہرست مضامین

شماره	مضمون	صفحہ
-------	-------	------

باب ۹۸: هل يرشد المسلم اهل الكتاب او يعلمهم الكتاب

۵۸	باب سابق سرہ مناسب	۵۸
۵۸	د ترجمہ الباب مقصد	۵۸
۵۸	کافرانوہ د قرآن د تعلیم ورکولو حکم	۵۸
۵۸	د اخنافو دلائل	۵۸
۵۹	د مالکیہ دلائل	۵۹
۶۰	د حافظ ابن حجر <small>رحمۃ اللہ علیہ</small> محاکمہ	۶۰
۶۰	د امام بخاری <small>رحمۃ اللہ علیہ</small> میلان	۶۰
۶۰	د حدیث باب ترجمہ الباب سرہ مطابقت	۶۰
۶۰	تنبیہ	۶۰

باب ۹۹: الدعاء للمشرکین بالهدی لیتالفہم

۶۱	ما قبل سرہ ربط	۶۱
۶۱	د ترجمہ الباب مقصد	۶۱
۶۱	د حدیث باب مختصر تشریح	۶۱
۶۲	حضرت طفیل <small>رضی اللہ عنہ</small>	۶۲
۶۲	ترجمہ الباب سرہ مطابقت	۶۲

باب ۱۰۰: دعوة اليهود والنصارى، وعلى مايقا تلون عليه،

وما كتب النبي ﷺ إلى كسرى وقيصر، والدعوة قبل القتال

۶۲	د ترجمہ الباب مقصد	۶۲
۶۳	کافرانوہ د جہاد نہ وړاندې د اسلام دعوت دې ورکړې شی که نه؟	۶۳
۶۳	د مالکیہ دلائل	۶۳
۶۴	دویم دلیل	۶۴
۶۴	دریم دلیل	۶۴
۶۴	د جمهورو دلائل	۶۴
۶۴	دویم دلیل	۶۴
۶۴	دریم دلیل	۶۴
۶۴	څلورم دلیل	۶۴
۶۵	یواشکال او د هغې جواب	۶۵
۶۵	جواب	۶۵

شماره	مضمون	صفحہ
۲۵	د موجودہ وقت د کفرانو حکم	۲۵
۲۵	د لفظ مفسر معنی	۲۵
۲۶	یہ حضونو باندی دمہر لگولو حیثیت	۲۶
۲۶	د حدیث ترجمہ الباب سرہ مطابقت	۲۶
۲۷	د بد دعا کولو وجہ	۲۷
۲۷	تشبیہ	۲۷
۲۷	د روایت ترجمہ الباب سرہ مطابقت	۲۷
	باب ۱۰۱: دعا النبی ﷺ الی الاسلام والنبوة،	
	وأن لا يتخذ بعضهم بعضاً أرباباً من دون الله	
۲۷	د ترجمہ الباب مقصد	۲۷
۲۸	د آیت د ذکر کولو مقصد	۲۸
	قوله: لما أبلاه الله... الخ	
	قوله: ببعض الشام... الخ	
۷۱	ترجمہ الباب سرہ مطابقت	۷۱
۷۲	فائدہ	۷۲
۷۲	یشتکی عینہ	۷۲
۷۲	حمر النعم	۷۲
۷۲	علی رسلک	۷۲
۷۲	ترجمہ الباب سرہ مطابقت	۷۲
۷۳	د رسول اللہ (ص) د توقف او انتظار سبب	۷۳
	یو اشکال او دہغی جواب	
۷۴	انہ اکبر، خربت خیبر	۷۴
۷۴	قاعدہ فقہیہ	۷۴
۷۴	حدیث باب سرہ د ترجمہ الباب مطابقت	۷۴
۷۶	قوله: أمرت أن أقاتل الناس:	۷۶
۷۷	قوله: حتى يقولوا لا إله إلا الله	۷۷
۷۷	قوله: إلا بحقه	۷۷
۷۷	قوله: وحسابه على الله	۷۷
	حدیث باب او ترجمہ الباب سرہ د دی مطابقت	

شمیره	مضمون	صفحه
-------	-------	------

باب ۱۰۲: من أراد غزوة فوری بغيرها، ومن أحب الخروج يوم الخميس

۷۷	د ترجمه الباب مقصد	۷۷
۷۹	قَوْرَى	۷۹
۷۹	منازا	۷۹
۸۰	لقلمبا	۸۰
۸۰	قوله: فجل للمسلمين أمرهم ليتأهبوا هبة عدوهم فاهب للحرب	۸۰
۸۰	من بنيه	۸۰

باب ۱۰۳: الخروج بعد الظهر

۸۰	د ترجمه الباب مقصد	۸۰
۸۱	يصرخون	۸۱
۸۱	ترجمة الباب سره مطابقت	۸۱

باب ۱۰۴: الخروج آخر الشهر

۸۱	د ترجمه الباب مقصد	۸۱
۸۲	يو اشكال او دهغي جواب	۸۲
۸۳	فانده	۸۳
۸۳	خلون، يقين	۸۳
۸۳	لاؤى إلا الحج	۸۳
۸۴	فدخل علينا يوم النحر قال يحي فذكرت	۸۴
۸۴	ترجمة الباب سره مطابقت	۸۴

باب ۱۰۵: الخروج في رمضان

۸۴	د ترجمه الباب مقصد	۸۴
۸۴	الكديد	۸۴
۸۴	قوله: قال سفيان: قال الزهري	۸۴
۸۵	د دي عبارت ذكر كولو مقصد	۸۵
۸۵	يووهم او دهغي ازاله	۸۵

باب ۱۰۶: التوديع

۸۵	د ترجمه الباب مقصد	۸۵
۸۷	د واقع تفصيلات	۸۷
۸۷	نافع بن عبد قيس	۸۷

شميره	مضمون	صفحه
٨٧	د ابو العاص بن ربيع <small>رضي الله عنه</small> د اسلام واقعہ.....	٨٧
٨٨	د رواياتو په الفاظو کښې تعارض اود هغې حل.....	٨٨
٨٩	ترجمة الباب سره مطابقت.....	٨٩
٨٩	فائده.....	٨٩

باب ١٠٧: السمع والطاعة للامام

٨٩	د ترجمة الباب مقصد.....	٨٩
٩٠	قوله: السمع والطاعة حق.....	٩٠
٩١	آيا په ملكي قانون کښې د امام اطاعت واجب دي؟.....	٩١
٩٢	ترجمة الباب سره مطابقت.....	٩٢

باب ١٠٨: يقاتل من وراء الامام ويتقى به

٩٢	د ترجمة الباب مقصد.....	٩٢
٩٢	حل لغات.....	٩٢
٩٣	قوله: نهر الآخرون السابقون.....	٩٣
٩٣	قوله: من أطاعني فقد أطاع الله.....	٩٣
٩٣	قوله: إنما الامام جنة.....	٩٣
٩٤	د يوفقي قاعدې استنباط.....	٩٤
٩٤	قوله: ويتقى به.....	٩٤
٩٤	قوله: فان قال بغيره.....	٩٤
٩٥	قوله: فان عليه منه.....	٩٥
٩٥	يوسبق وركونكي واقعه.....	٩٥
٩٥	ترجمة الباب سره مطابقت.....	٩٥
٩٥	د علامه بن منير <small>رحمته الله</small> اود حافظ بن حجر <small>رحمته الله</small> رد.....	٩٥

باب ١٠٩: البيعة في الحرب أن لا يفروا، وقال بعضهم على الموت

٩٧	د ترجمة الباب مقصد.....	٩٧
٩٧	الشجرة.....	٩٧
٩٧	قوله: فما اجتمع من اثنان على الشجرة.....	٩٧
٩٧	قوله: كانت رحمة من الله.....	٩٧
٩٨	فالت.....	٩٨
٩٨	على الموت؟.....	٩٨
٩٨	د پو اشكال جواب.....	٩٨

شماره	مضمون	صفحه
.....	ترجمة الباب سره مطابقت	٩٨
.....	قوله: لما كان زمن الحرة	٩٨
.....	د واقعه حرة تفصيلات	٩٩
.....	حضرت عبدالله بن حنظله <small>رضي الله عنه</small>	٩٩
.....	د ابن حنظله په تعيين کښي د کرمانی <small>رضي الله عنه</small> و هم	١٠٠
.....	قوله: لا يايم على هذا أحد بعد رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم	١٠١
.....	بيعت على الموت نه د انکار و جوهات	١٠١
.....	ترجمة الباب سره مطابقت	١٠١
.....	يولسم ثلاثي حديث	١٠٢
.....	د حضرت سلمه <small>رضي الله عنه</small> دوه ځله د بيعت اخستلو وجه	١٠٢
.....	د حديث ترجمة الباب سره مطابقت	١٠٣
.....	مجاهد بن مسعود	١٠٣
.....	د حضرت مجاهد <small>رضي الله عنه</small> آس	١٠٤
.....	د حديث تشريح	١٠٤
.....	قوله: وأخى	١٠٤
.....	د قصو و ثلوم ذمت	١٠٤
.....	عَلَام	١٠٥
.....	ترجمة الباب سره مطابقت	١٠٥

باب ١١٠: عزم الامام على الناس فيما يطيقون

.....	د ترجمة الباب مقصد	١٠٥
.....	رجال الحديث	١٠٥
.....	① عثمان بن ابي شيبة	١٠٥
.....	② جرير	١٠٥
.....	③ منصور	١٠٥
.....	④ ابوائل	١٠٦
.....	⑤ عبدالله بن مسعود	١٠٦
.....	د حديث مفهوم	١٠٦
.....	په ناجائز کارونو کښي د امام د اطاعت حکم	١٠٦
.....	د حضرت عبدالله د توقف وجه	١٠٧
.....	يوه فقهي قاعده	١٠٧
.....	د حديث د بعض اړخونو تشريح	١٠٧

صفحہ	مضمون	شمیرہ
------	-------	-------

۱۰۷	اتانی الیوم جل	
۱۰۸	مادريت ماأرذعليه	
۱۰۸	يخرج مع أمرائنا	
۱۰۸	د التفتات مطلب	
۱۰۸	لانحصيأ	
۱۰۹	د دوارو مطلبونو توجيه	
۱۰۹	إذاشك في نفسه شي	
۱۰۹	فشفاه منه	
۱۱۰	كالثعب	
۱۱۰	قوله: ذهب صفوة وبقي كدره	
۱۱۰	د غور قابل خبرد	
۱۱۰	ترجمة الباب سرد مطابقت	
۱۱۱	باب ۱۱۱: كان النبي ﷺ إذا لم يقاتل أول النهار أخرا القتال حتى تزول الشمس	
۱۱۱	د ترجمة الباب مقصد	
۱۱۱	د آفتاب د زوال پوري د جنگ روسته كولو حكمتونه	
۱۱۲	رجال الحديث	
۱۱۲	① عبد الله بن محمد	
۱۱۲	② معاوية بن عمرو	
۱۱۲	③ ابو اسحاق	
۱۱۲	④ موسى بن عقبه	
۱۱۲	⑤ سالم	
۱۱۲	⑥ عبد الله بن ابي اوفي	
۱۱۲	د حديث ترجمة الباب سرد مطابقت	

باب-۱۱۲ باب استئذان الرجل الامام

۱۱۳	د ترجمة الباب مقصد	
۱۱۳	د آيت مطلب	
۱۱۳	د نزول سبب	
۱۱۳	د امر جامع مطلب	
۱۱۵	رجال الحديث	

شمیره	مضمون	صفحہ
۲) جریر	۱۱۵
۳) مغیرہ	۱۱۵
۴) شعبی	۱۱۵
۵) جابر بن عبد اللہ	۱۱۵
د حدیث ذالفاظو تشریح	۱۱۵
فقار ظہرہ	۱۱۵
عَبَّی	۱۱۵
عروس	۱۱۶
فلامنی	۱۱۶
د حدیث نہ مستنبط شوې فائدې	۱۱۶
یوہ نحوی مسئلہ	۱۱۶
قولہ: قال المغيرة: هذا في قضائنا حسن، لا نرى به بأسا	۱۱۶
د عبارت مقصد	۱۱۶
باب-۱۱۳ من غزاوهو حدیث عہد بعرسہ		
د ترجمہ الباب مقصد	۱۱۷
بعرسہ	۱۱۷
قولہ: فيه جابر عن النبي صلى الله تعالى عليه وسلم	۱۱۷
ترجمہ الباب سرہ مطابقت	۱۱۷
باب-۱۱۴ من اختار الغزو بعد البناء		
د ترجمہ الباب مقصد	۱۱۸
ترجمہ الباب سرہ د حدیث مناسبت باندې اشکال او ذہنی جواب	۱۱۸
د روایت نہ ذکر کولو وجہ	۱۱۹
د حدیث شریف ترجمہ الباب سرہ مطابقت	۱۱۹
تنبیہ	۱۱۹
باب-۱۱۵ مبادرۃ الاما عند الفزع		
د ترجمہ الباب مقصد	۱۱۹
رجال الحديث	۱۲۰
مسدد	۱۲۰
یحیی	۱۲۰
شعبہ	۱۲۰

شماره	مضمون	صفحه
١٢٠	٣ قنادہ.....	١٢٠
١٢٠	٥ انس.....	١٢٠
١٢٠	فوسلانی طلحة.....	١٢٠
١٢٠	وان وجدناه لبحرا.....	١٢٠
١٢١	ترجمة الباب سره مطابقت.....	١٢١
باب-١١٦ السرعة والركض في الفزع		
١٢١	د ترجمة الباب مقصد.....	١٢١
١٢١	رجال الحديث.....	١٢١
١٢١	١ فضل بن سهل.....	١٢١
١٢١	٢ حسين بن محمد المعلم.....	١٢١
١٢١	٣ جرير بن حازم.....	١٢١
١٢١	٤ محمد بن سيرين.....	١٢١
١٢٢	٥ انس بن مالك.....	١٢٢
١٢٢	يركض وحدة.....	١٢٢
١٢٢	لمرتاعو.....	١٢٢
١٢٢	ترجمة الباب سره مطابقت.....	١٢٢
باب الخروج في الفزع وحدة		
١٢٢	ترجمة الباب مقصد.....	١٢٢
١٢٢	د باب لاندې حديث نه ذکر کولو وجه.....	١٢٢
١٢٢	د حديث نه مستنبط فوائد.....	١٢٢
باب-١١٧: الجعائل والحملان في السبيل		
١٢٣	د جعائل او حملان معنى.....	١٢٣
١٢٣	د ترجمة الباب مقصد.....	١٢٣
١٢٤	د مسئله جعل تفصيل.....	١٢٤
١٢٤	د مالكيه مذهب.....	١٢٤
١٢٤	د احنافو مذهب.....	١٢٤
١٢٤	د شافعيه مذهب.....	١٢٤
١٢٥	قوله: وقال مجاهد: قلت لابن عمر: الغزو.....	١٢٥
١٢٥	قوله: إن غناك لك، وإنني أحب أن يكون من مالي في هذا الوجه.....	١٢٥
١٢٥	د مذکورہ تعليق تخريج.....	١٢٥

شمیره	مضمون	صفحه
.....	د حضرت عمر <small>رضی اللہ عنہ</small> د اثر نہ مستنبط فوائد	۱۲۵
.....	یوہ شبہ او دہغی ازالہ	۱۲۶
.....	رجال الحديث	۱۲۷
.....	① الحمیدی	۱۲۷
.....	② سفیان	۱۲۷
.....	③ مالک	۱۲۷
.....	④ زید بن اسلم	۱۲۷
.....	⑤ اسلم	۱۲۷
.....	⑥ عمر بن خطاب	۱۲۷
.....	د حدیث شریف ترجمہ الباب سرہ مطابقت	۱۲۷
.....	رجال الحديث	۱۲۸
.....	① اسماعیل	۱۲۸
.....	② مالک	۱۲۸
.....	③ نافع	۱۲۸
.....	④ عبد اللہ بن عمر	۱۲۸
.....	⑤ عمر بن الخطاب	۱۲۸
.....	قوله: ولكن لأجد حمولة ولا أجد مأحمله عليه	۱۲۹
.....	نکتہ	۱۲۹

باب ۱۱۸- ما قيل في لواء النبي ﷺ

.....	د ترجمہ الباب مقصد	۱۲۹
.....	رجال الحديث	۱۳۰
.....	① سعید بن ابی مریم	۱۳۰
.....	② لیس بن سعد	۱۳۰
.....	③ عقیل	۱۳۱
.....	④ ابن شہاب	۱۳۱
.....	⑤ ثعلبہ بن ابی مالک قرظی	۱۳۱
.....	⑥ قیس بن سعد بن عبادہ	۱۳۱
.....	د حدیث مقصد	۱۳۱
.....	ابن قیس بن سعد	۱۳۱
.....	د روایت ترجمہ الباب سرہ مناسبت	۱۳۱

شمیره	مضمون	صفحه
رجال الحديث	١٣٢
① فتیه	١٣٢
② حاتم بن اسماعیل	١٣٢
③ یزید بن ابی عبید	١٣٢
④ سلمه بن اکوع	١٣٢
⑤ علی بن ابی طالب	١٣٢
ترجمة الباب سره مطابقت	١٣٢
فائدہ	١٣٣
رجال الحديث	١٣٣
① محمد بن علاء	١٣٣
② ابراسامہ	١٣٣
③ همام بن عروہ	١٣٣
④ ع ایہ	١٣٣
⑤ نافع بن جبیر	١٣٣
د حدیث مفہوم	١٣٣
فائدہ	١٣٤

باب - ١١٩: الاجیر

د ترجمہ الباب مقصد	١٣٤
د اجیر فی الخدمت حکم	١٣٤
د اجیر قتال حکم	١٣٥
پہ نقل مذهب کنہی د حافظ ابن حجر <small>رحمہ اللہ</small> تسامح	١٣٥
د تعلیق تخریج	١٣٦
عطیہ بن قیس	١٣٦
د عطیہ <small>رحمہ اللہ</small> د اثر مفہوم	١٣٦
رجال الحديث	١٣٧
① عبد اللہ بن محمد	١٣٧
② سفیان	١٣٧
③ ابن جریج	١٣٧
④ عطیاء	١٣٧
⑤ سخوان بن یعلی	١٣٧
ن علی بن امیہ	١٣٧

صفحہ	مضمون	شمیرہ
۱۳۸	حدیث بعض الفاظوتشریح	۱
۱۳۸	أوثق أعمالی	۲
۱۳۸	فقتال وجلا	۳
۱۳۸	حدیث باب ترجمۃ الباب سرہ مطابقت	۴
	باب-۱۲۰: قول النبی ﷺ (نصرت بالرعب مسيرة شهر)	
۱۳۸	ترجمۃ الباب مقصد	۵
۱۳۹	یہ روایاتو کتبیں تعارض اودہغنی حل	۶
۱۳۹	نکتہ	۷
۱۳۹	یوفتنبی مسئلہ	۸
۱۴۰	قولہ: قالہ جابر عن النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم	۹
۱۴۰	رجال الحدیث	۱۰
۱۴۰	① یحییٰ بن بکیر	۱۱
۱۴۰	② لیث بن سعد	۱۲
۱۴۰	③ عقیل	۱۳
۱۴۰	④ ابن شہاب	۱۴
۱۴۰	⑤ سعید بن مسیب	۱۵
۱۴۰	⑥ ابوہریرہ رضی اللہ عنہ	۱۶
۱۴۱	دجوامع الکلم مصداق	۱۷
۱۴۱	ونصرت بالرعب	۱۸
۱۴۱	فینا أنا نائم	۱۹
۱۴۱	قولہ: أوتیت بمفاتیح خزائن الارض فوضعت فی یدی:	۲۰
۱۴۱	د خزائن نہ خد مراد دی؟	۲۱
۱۴۲	نکتہ	۲۲
۱۴۲	فوضعت فی یدی	۲۳
۱۴۳	تنتثلونها	۲۴
۱۴۳	ترجمۃ الباب سرہ مطابقت	۲۵
	باب-۱۲۱: حمل الزاد فی الغزو	
۱۴۳	ترجمۃ الباب مقصد	۲۶
۱۴۴	رجال الحدیث	۲۷
۱۴۴	① عبید بن اسماعیل	۲۸

شماره	مضمون	صفحه
۲	ابو اسامه	۱۴۴
۳	هشام	۱۴۴
۴	ابی	۱۴۴
	د حدیث مفہوم	۱۴۴
	سفرہ	۱۴۵
	حقاء	۱۴۵
	نطاق	۱۴۵
	حضرت اسماء <small>رضی اللہ تعالیٰ عنہا</small> تہ ذات النطاقین و نیلو وجہ	۱۴۵
	فقہ الحدیث	۱۴۵
	ترجمہ الباب سرہ مطابقت	۱۴۲
	رجال الحديث	۱۴۲
۱	علی بن عبد اللہ	۱۴۲
۲	سفيان	
۳	عمرو	۱۴۲
۴	عطاء	۱۴۲
۵	جابر بن عبد اللہ	۱۴۲
	د حدیث نہ مستنبط فوائد	۱۴۲
	ترجمہ الباب سرہ مطابقت	۱۴۷
	رجال الحديث	۱۴۷
۱	محمد بن المثنی	۱۴۷
۲	عبد الوہاب	۱۴۷
۳	یحییٰ	۱۴۷
۴	بشیر بن یسار . سوید بن نعمان	۱۴۷
	فلکنأ	۱۴۷
	ترجمہ الباب سرہ مطابقت	۱۴۸
	رجال الحديث	۱۴۸
	د حدیث مفہوم	۱۴۸
	د حدیث د بعض الفاظو تحقیق	۱۴۸
	خفت ازواد الناس و املقوا	
	ما بقاءکم بعد ابلکم	۱۴۹
	د حدیث نہ مستنبط فوائد	۱۴۹

شمیره	مضمون	صفحہ
-------	-------	------

۱۴۹	قوله: نادى الناس يأتون.....	۱۴۹
۱۵۰	فاحتى الناس.....	۱۵۰
۱۵۰	قوله: ثم قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم: أشهد أن.....	۱۵۰
۱۵۰	فائده.....	۱۵۰
۱۵۰	ترجمة الباب سره مطابقت.....	۱۵۰

باب-۱۲۲ حمل الزاد على الرقاب

۱۵۰	د ترجمه الباب مقصد.....	۱۵۰
۱۵۱	رجال الحديث.....	۱۵۱
۱۵۱	① صدقه بن الفضل.....	۱۵۱
۱۵۱	② عبده.....	۱۵۱
۱۵۱	③ هشام.....	۱۵۱
۱۵۱	④ وهب بن كيسان.....	۱۵۱
۱۵۱	جابر بن عبد الله.....	۱۵۱
۱۵۱	د حديث د بعضو الفاظو تشريح.....	۱۵۱
۱۵۱	قوله: وأبى كانت التمرة تقع من الرجل؟.....	۱۵۱
۱۵۱	قوله: لقد وجدنا فقدنا حين فقدنا.....	۱۵۱
۱۵۱	ترجمة الباب سره مطابقت.....	۱۵۱
۱۵۱	فائده.....	۱۵۱
۱۵۲	تنبيه.....	۱۵۲

باب-۱۲۳: ارداف المرأة خلف أخيها

۱۵۲	ربط او مناسبت.....	۱۵۲
۱۵۲	د ترجمه الباب مقصد.....	۱۵۲
۱۵۳	رجال الحديث.....	۱۵۳
۱۵۳	① ابو حفص عمرو بن علي.....	۱۵۳
۱۵۳	② ابو عاصم.....	۱۵۳
۱۵۳	③ عثمان بن اسود.....	۱۵۳
۱۵۳	④ ابن ابى مليكه.....	۱۵۳
۱۵۳	⑤ عائشه.....	۱۵۳
۱۵۳	ترجمة الباب سره مطابقت.....	۱۵۳
۱۵۳	رجال الحديث.....	۱۵۳

صفحہ	مضمون	شمیرہ
۱۵۳	عبد اللہ.....	①
۱۵۳	ابن عیینہ.....	②
۱۵۴	عمرو بن دینار.....	③
۱۵۴	عمرو بن اوس.....	④
۱۵۴	عبد الرحمن بن ابی بکر صدیق.....	⑤
۱۵۴	ترجمة الباب سرہ مطابقت.....	
۱۵۴	فقہ الحديث.....	

باب-۱۲۴: الارتداف فی الغزو والحج

۱۵۴	د ترجمہ الباب مقصد.....	
۱۵۵	رجال الحديث.....	
۱۵۵	① قتیبہ.....	
	② عبد الوہاب.....	
	③ ایوب.....	
	④ ابو قلابہ.....	
۱۵۵	⑤ انس.....	
۱۵۵	قوله: كنت رديف أبي طلحة، وانهم ليصرخون بهما جميعا: الحج والعمرة.....	
۱۵۵	فقہ الحديث.....	
۱۵۵	ترجمة الباب سرہ مطابقت.....	

باب-۱۲۵: الردف علی الحمار

۱۵۵	د ترجمہ الباب مقصد.....	
۱۵۶	رجال الحديث.....	
۱۵۶	① قتیبہ.....	
۱۵۶	② ابو صفوان.....	
۱۵۶	③ یونس بن یزید.....	
۱۵۶	④ ابن شہاب.....	
۱۵۶	تحقیق کلمات حدیث.....	
۱۵۶	قطیفة.....	
۱۵۶	فقہ الحديث.....	
۱۵۷	ترجمة الباب سرہ مطابقت.....	
۱۵۷	رجال الحديث.....	

شماره	مضمون	صفحه
①	حیی بن بکیر	١٥٧
②	نبث	
③	یونس	١٥٧
④	نفع	١٥٧
⑤	عبدالله	١٥٧
	ترجمة الباب سره مطابقت	١٥٨
	الحجبة	١٥٨
	قوله قال عبدالله: فنسيت أن أسأله كم صلى من سجدة	١٥٨
	باب - ١٢٦: من أخذ بالركاب ونحوه	
	د ترجمه الباب مقصد	١٥٨
	رجال الحديث	١٥٩
①	اسحاق	١٥٩
②	عبد الرزاق	١٥٩
③	معمر	١٦٠
④	هشام	١٦٠
⑤	ابو هريرة رضى الله عنه	١٦٠
	د سلامی معنی	١٦٠
	عليه صدقة	١٦٠
	قوله: يعدل بين الاثنين صدقة	١٦١
	قوله: كل خطوة بخطوها إلى الصلوة	١٦١
	ترجمة الباب سره مطابقت	١٦١
	باب - ١٢٧: كراهية السفر بالمصاحف إلى أرض العدو	
	د نسخو اختلاف	١٦١
	د ترجمه الباب مقصد	١٦١
	د دهنمن زمكي او ملك ته مصحف او لوحكم	١٦٢
	د مالكيه استدلال	١٦٢
	د جمهور و استدلال	١٦٢
	د مخافة أن يناله العدو اضافته ثابتة ده كه نه؟	١٦٣
	بواشكال اود هغی جواب	١٦٣
	د متابعت تخريج	١٦٤

صفحہ	مضمون	شمیرہ
۱۶۴	ددی متابعت د ذکر کولو مقصد	۱
۱۶۵	رجال الحديث	۲
۱۶۵	عبد اللہ بن مسلمہ	۳
۱۶۶	مالک	۴
۱۶۶	نافع	۵
۱۶۶	عبد اللہ بن عمر	۶
۱۶۶	ترجمة الباب سرہ مطابقت	۷

باب ۱۲۸: التکبیر عند الحرب

۱۶۶	د ترجمہ الباب مقصد	۱
۱۶۷	رجال الحديث	۲
۱۶۷	عبد اللہ بن محمد	۳
۱۶۷	سفيان	۴
۱۶۷	ايوب	۵
۱۶۷	محمد	۶
۱۶۷	انس	۷
۱۶۷	فائدة	۸
۱۶۷	د ترجمہ الباب سرہ مطابقت	۹
۱۶۷	قوله: تَابِعَهُ عَلَى عَنْ سَفْيَانَ رَفَعَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - يَدَيْهِ:	۱۰
۱۶۷	متابعت لرہ د ذکر کولو مقصد	۱۱

باب ۱۲۹: مَا يَكْرَهُ مِنْ رَفْعِ الصَّوْتِ فِي التَّكْبِيرِ

۱۶۸	د ترجمہ الباب مقصد	۱
۱۶۸	تراجم رجال	۲
۱۶۸	محمد بن يوسف	۳
۱۶۸	مسئله د ذکر بالجہر	۴
۱۶۹	د بعضی الفاظ حدیث تشریح	۵
۱۶۹	قوله: ارْتَفَعَتْ أَصَوَاتُنَا:	۶
۱۶۹	قوله: ارْبَعُوا عَلَى أَنْفِكُمْ:	۷
۱۶۹	د ترجمہ الباب سرہ مطابقت	۸

باب ۱۳۰: التَّسْبِيحُ إِذَا هَبَطَ وَادِيًا

۱۷۰	د ترجمہ الباب مقصد	۱
-----	--------------------	---

شماره	مضمون	صفحہ
تراجم رجال	١٧٠
① محمد بن يوسف	١٧٠
② سفیان	١٧٠
③ حصین بن عبد الرحمن	١٧٠
④ سالم بن ابی الجعد	١٧٠
⑤ جابر بن عبد الله	١٧٠
قوله: كُنَّا إِذَا صَعِدْنَا كَبْرَنَا، وَإِذَا نَزَلْنَا سَبَخْنَا	١٧٠
نکته	١٧٠
د ترجمه الباب سره مطابقت	١٧١

باب ١٣١: التكبير إذا علا شرفاً

د ترجمه الباب مقصد	١٧١
رجال الحديث	١٧١
① محمد بن بشار	١٧١
② ابن ابی عدی	١٧١
③ حصین	١٧١
④ سالم	١٧٢
⑤ جابر	١٧٢
ترجمه الباب سره مطابقت	١٧٢
رجال الحديث	١٧٢
① عبد الله	١٧٢
② عبد العزيز بن ابی سلمه	١٧٢
③ صالح بن كيسان	١٧٢
④ سالم بن عبد الله	١٧٢
⑤ عبد الله بن عمر	١٧٣
د حديث ذبعض الفاظو تشريح	١٧٣
قوله: ولا أعلمه إلا قال الغزو	١٧٣
يقول: كلما أوفى	١٧٣
قَدْ دُنَّ	١٧٣
قوله: قال صالح: فقلت له: ألم يقل عبد الله إن شاء الله؟ قال: لا	١٧٣
تنبيه	١٧٣

شماره	مضمون	صفحہ
-------	-------	------

۱۷۴ ترجمہ الباب سرہ مطابقت

باب ۱۳۲: یکتب للمسافر مثل ما کان یعمل فی الاقامة

۱۷۴ د ترجمہ الباب مقصد

۱۷۴ رجال الحديث

۱۷۴ ① مطربین الفضل

۱۷۴ ② یزید بن ہارون

۱۷۴ ③ عوام

۱۷۴ ④ ابراہیم

۱۷۵ ⑤ ابو بردہ ابو موسیٰ اشعری

۱۷۵ ⑥ یزید بن ابی کبشہ

۱۷۲ قوله: کتب له مثل ما کان یعمل مقیماً صحیحاً

۱۷۲ ترجمہ الباب سرہ مطابقت

باب ۱۳۳: السیر و حدة

۱۷۲ د ترجمہ الباب مقصد

۱۷۷ خان له سفر کو لو حکم

۱۷۷ رجال الحديث

۱۷۷ ① حمیدی

۱۷۷ ② سفیان

۱۷۷ ③ محمد بن المنکدر

۱۷۷ ④ جابر بن عبد اللہ رضی اللہ عنہ

۱۷۷ ترجمہ الباب سرہ حدیث پہ مناسبت باندی اشکال او دھغی جواب

۱۷۸ قوله: قال سفیان: الحوازی الناصر

۱۷۸ رجال الحديث

۱۷۸ ① ابو الولید

۱۷۸ ② عاصم بن محمد

۱۷۸ ③ ابی

۱۷۹ ④ ابن عمر

۱۷۹ دویم سند ① ابو نعیم

۱۷۹ قوله: ما فی الوحدة ما أعلم ما سارراکب

۱۷۹ پہ دو او روایتونو کنہی تعارض او دھغی ازالہ

شمیره	مضمون	صفحه
-------	-------	------

۱۸۰	د حدیث ترجمہ الباب سرہ مطابقت.....	۱۸۰
۱۸۰	فائدہ.....	۱۸۰

باب ۱۳۴: السرعة في السير

۱۸۰	د ترجمہ الباب مقصد.....	۱۸۰
۱۸۱	رجال الحديث.....	۱۸۱
۱۸۱	① محمد بن المشني.....	۱۸۱
۱۸۱	② يحيى.....	۱۸۱
۱۸۱	③ هشام.....	۱۸۱
۱۸۱	④ أبي.....	۱۸۱
۱۸۱	⑤ اسامة بن زيد.....	۱۸۱
۱۸۱	قوله: وكان يحيى يقول وأنا سمع فسقط عني.....	۱۸۱
۱۸۲	قوله: عن مير النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم.....	۱۸۲
۱۸۲	فجوة.....	۱۸۲
۱۸۲	الذئ فوق العنق.....	۱۸۲
۱۸۲	ترجمة الباب نہ انطباق.....	۱۸۲
۱۸۳	ترجمة الباب سرہ مطابقت.....	۱۸۳
۱۸۳	قوله: نومه وطاعه وشرابه.....	۱۸۳
۱۸۳	نهيته:.....	۱۸۳
۱۸۳	ترجمة الباب سرہ مناسبت.....	۱۸۳
۱۸۳	د احادیث باب نہ مستنبط شوي فوائد.....	۱۸۳

باب ۱۳۵: إذا حمل على فرش فأرها تباع

۱۸۴	د ترجمہ الباب مقصد.....	۱۸۴
۱۸۵	رجال الحديث.....	۱۸۵
۱۸۵	① عبد الله بن يوسف.....	۱۸۵
۱۸۵	② مالك.....	۱۸۵
۱۸۵	③ نافع.....	۱۸۵
۱۸۵	④ عبد الله بن عمر.....	۱۸۵
۱۸۵	⑤ عمر بن الخطاب.....	۱۸۵
۱۸۶	قوله: قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم فقال: لا تتبعه ولا تعد في صدقتك:.....	۱۸۶
۱۸۶	ترجمة الباب سرہ مناسبت.....	۱۸۶

شماره	مضمون	صفحه
١٨٦	په فرس باندي متصدق عليه د ملكيت مسئله	١٨٦
١٨٧	رجال الحديث	١٨٧
١٨٧	① اسماعيل	١٨٧
١٨٧	② مالك	١٨٧
١٨٨	③ زيد بن اسلم	١٨٨
١٨٨	④ ابيه	١٨٨
١٨٨	⑤ عمر بن الخطاب	١٨٨
١٨٨	د فاتباعه مطلب	١٨٨
١٨٨	أوفاضاعه	١٨٨
١٨٨	د ضايع كولوڅه مطلب دي؟	١٨٨
١٨٩	قوله: وظننت أنه يائعه برخص	١٨٩
١٩٠	ترجمة الباب سرد مناسبت	١٩٠

باب ١٣٦: الجهاد بأذن الابوين

١٩٠	د ترجمة الباب مقصد	١٩٠
١٩٠	رجال الحديث	١٩٠
١٩٠	① آدم	١٩٠
١٩٠	② شعبة	١٩٠
١٩١	③ حبيب بن ابي ثابت	١٩١
١٩١	④ ابو عباس الشاعر	١٩١
١٩١	قوله: وكان لا يهتم في حديثه	١٩١
١٩١	⑤ عبد الله بن عمرو	١٩١
١٩١	د رجل نه څوك مرادي؟	١٩١
١٩٢	قوله: ففيها مجاهد	١٩٢
١٩٤	په جهاد كښې د مور پلار د اجازت حيثيت	١٩٤
١٩٤	كه چري والدين مسلمانان نه وي	١٩٤
١٩٥	ترجمة الباب سرد مطابقت	١٩٥

باب ١٣٧: ما قيل في الجرس ونحوه في أعناق الابل

١٩٥	د ترجمة الباب مقصد	١٩٥
١٩٥	حل لغات	١٩٥
١٩٦	رجال الحديث	١٩٦

شُمیره	مضمون	صفحه
①	عبد الله بن يوسف	١٩٢
②	مالك	١٩٢
③	عبد الله بن ابراهيم بكر	١٩٢
④	عباد بن تميم	١٩٢
⑤	ابو بشير انصاري	١٩٢
	قوله: انه كان مع رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم في بعض أسفاره	١٩٧
	قوله: قال عبد الله، حسبته أنه قال: والناس في مبيتهم	١٩٨
	قلادة	١٩٨
	وتر	١٩٨
	بلاده ترلونه دمانعت وجه	١٩٩
	د قلاده ممانعت تحريمی دي که نزيهتي؟	٢٠٠
	د جرس زورند ولو حکم	٢٠١
	د جرس د ناخوښه کيدو وجه	٢٠١
	ترجمة الباب نه تطبيق	٢٠١

باب ١٣٨: من اكتب في جيش فخرجت

امراته حاجة، وكان له عذر، هل يؤذن له

حل لغات	٢٠٢
د ترجمة الباب مقصد	٢٠٢
قوله: قال: اذهب، فخرج مع امرأتك	٢٠٣
ترجمة الباب سره مناسبت	٢٠٣
د حديث نه مستنبط فوائد	٢٠٣

باب ١٣٩: الجاسوس

د ترجمة الباب مقصد	٢٠٤
الجاسوس	٢٠٤
قوله: وقول الله تعالى: لا تأخذوا عدوي وعدوكم اولياء	٢٠٤
د جاسوس حکم	٢٠٦
رجال الحديث	٢٠٦
① على ابن عبد الله	٢٠٦
② سفیان	٢٠٦
③ عمرو بن دينار	٢٠٦

صفحہ	مضمون	شمیرہ
٢٠٦	حسن بن محمد	٢
٢٠٦	عبید اللہ بن ابی رافع	٥
٢٠٧	علی	٦
٢٠٧	روضة خاخر	
٢٠٧	ضعیفہ	
٢٠٧	سارہ مسلمانہ وہ کہ مشرکہ؟	
	قوله: فانطلقنا تعادى بنا خيلنا، حتى انتهينا إلى الروضة، فاذا نحن بالضعيفة:	
٢١٠	قوله: إلى أناس من المشركين	
٢١٠	قوله: قال سفيان: وأى إسنادهذا	
٢١٠	حديث نه مستنبط فوائد	
٢١١	ترجمة الباب سره مطابقت	

باب ١٤٠: الكسوة للاسارى

٢١١	د ترجمه الباب مقصد	
٢١٢	رجال الحديث	
٢١٢	١ عبد الله بن محمد	
٢١٢	٢ ابن عيينه	
٢١٢	٣ عمرو	
٢١٢	٤ جابر بن عبد الله	
٢١٢	يقدر عليه	
٢١٢	قوله: فلذلك نزع النبي صلى الله تعالى عليه وسلم قميصه الذي ألبسه	
٢١٣	حديث نه مستنبط فوائد	

باب ١٤١: فضل من أسلم على يديه رجل

٢١٣	د ترجمه الباب مقصد	
٢١٣	رجال الحديث	
٢١٣	١ قتیبہ بن سعید	
٢١٤	٢ يعقوب بن عبد الرحمن	
٢١٤	٣ ابو حازم	
٢١٤	٤ سهيل ابن سعد	
٢١٤	ترجمة الباب سره مناسبت	

شمیره	مضمون	صفحہ
-------	-------	------

باب ۱۴۲: الأسارى فى السلاسل

۲۱۴	د ترجمۃ الباب مقصد	۲۱۴
۲۱۵	رجال الحديث	۲۱۵
۲۱۵	① محمد بن بشار	۲۱۵
۲۱۶	② غندر	۲۱۶
۲۱۶	③ شعبه	۲۱۶
۲۱۶	④ محمد بن زياد	۲۱۶
۲۱۶	⑤ ابو هريرة	۲۱۶
۲۱۶	قوله: عجب الله من قوم يدخلون الجنة فى السلاسل	۲۱۶
۲۱۷	ترجمة الباب سرد مناسبت	۲۱۷

باب ۱۴۳: فضل من أسلم من أهل الكتابين

۲۱۸	د ترجمۃ الباب مقصد	۲۱۸
۲۱۸	رجال الحديث	۲۱۸
۲۱۸	① على بن عبد الله	۲۱۸
۲۱۸	② سفيان	۲۱۸
۲۱۸	③ صالح بن حي ابو الحسن	۲۱۸
۲۱۹	④ شعبى	۲۱۹
۲۱۹	⑤ ابو بردہ	۲۱۹
۲۱۹	⑥ انه سمع اباہ	۲۱۹
۲۱۹	د اهل كتاب مصداق	۲۱۹
۲۲۰	د فله اجران مطلب	۲۲۰
۲۲۱	فائدہ	۲۲۱

باب ۱۴۴: أهل الداربيتون، فيصاب الولدان والدرارى

۲۲۱	حل لغات	۲۲۱
۲۲۱	د ترجمۃ الباب مقصد	۲۲۱
۲۲۲	بيانات ليا	۲۲۲
۲۲۲	د علامہ ابن منیر رحمہ اللہ تسامح	۲۲۲
۲۲۳	لنبيته	۲۲۳
۲۲۳	لنبيته ليا	۲۲۳

شماره	مضمون	صفحه
-------	-------	------

٢٢٤ رجال الحديث

٢٢٤ ① علي بن عبد الله

٢٢٤ ② سفيان

٢٢٤ ③ زهري

٢٢٤ ④ عبيد الله

٢٢٤ ⑤ ابن عباس

٢٢٤ ⑥ صعب بن جشامة

٢٢٤ قوله: مربي النبي صلى الله تعالى عليه وسلم بالابواء - أو ودان

٢٢٤ أبواء

٢٢٥ ذتبوا المكان وبه معنى

٢٢٥ ودان

قوله: فقتل عن أهل الدار يبيتون من المشركين فيصاب من نساءهم وذرائعهم: قال: هم

٢٢٥ منهم

٢٢٥ فقتل

٢٢٥ هم منهم مطلب

٢٢٢ د حديث باب أو دي سره معارض رواياتو كنبى تطبيق

٢٢٧ د حملي كولو حكم

٢٢٩ قوله: وسمعت يقول: لا حمى إلا لله ولرسوله صلى الله تعالى عليه وسلم

٢٢٩ قوله: وعن الزهري أنه سمع عبيد الله عن ابن عباس

٢٢٩ قوله: وكان عمرو بن عبد شمس عن الزهري

٢٣٠ ترجمة الباب سره مطابقت

باب ١٤٥ قتل الصبيان في الحرب

٢٣٠ باب سابق سره مناسبت او د ترجمة الباب مقصد

٢٣١ رجال الحديث

٢٣١ ① احمد بن يونس

٢٣١ ② ليث

٢٣١ ③ نافع

٢٣١ ④ عبد الله رضى الله عنه

٢٣١ امرأة

٢٣١ قوله: في بعض مغازي النبي صلى الله تعالى عليه وسلم

صفحہ	مضمون	شمیرہ
۲۳۲	ابو یہ جنگ کبھی دہنخواو ماشومانو قتل کول جائز دی؟	
۲۳۳	ترجمة الباب سرہ مطابقت	

باب ۱۴۶ قتل النساء فی الحرب

۲۳۲	د ترجمہ الباب مقصد	
۲۳۳	رجال الحديث	
۲۳۳	① اسحاق بن ابراہیم	
۲۳۴	② ابواسامہ	
۲۳۴	③ عبید اللہ	
۲۳۴	④ نافع	
۲۳۴	⑤ ابن عمر رضی اللہ عنہما	
۲۳۴	قوله: قلت لابی أسامة: حدثكم عبيد الله عن نافع	
۲۳۴	آیا د شیخ خاموشی د اجازت پہ حکم کبھی دہ؟	
۲۳۴	پہ علامہ کرمانی رحمہ اللہ باندی د حافظ ابن حجر رحمہ اللہ رد	
۲۳۴	ترجمة الباب سرہ مطابقت	

باب ۱۴۷ لا یعذب بعذاب الله

۲۳۵	رجال الحديث	
۲۳۵	① قتیبہ بن سعید	
۲۳۵	② لیث	
۲۳۵	③ بکیر	
۲۳۵	④ سلیمان بن بشار	
۲۳۵	⑤ ابوہریرہ رضی اللہ عنہ	
۲۳۶	پہ روایت باب باندی یواشکال او دھغی جواب	
۲۳۶	قوله: وإن النار لا يعذب بها إلا الله، فإن وجدتموهما فاقتلوهما	
۲۳۷	د حدیث فوائد	
۲۳۸	رجال الحديث	
۲۳۸	① علی بن عبد اللہ	
۲۳۸	② سفیان	
۲۳۸	③ ایوب	
۲۳۸	④ عکرمہ	
۲۳۸	قوله: أن عليا حرق قوما	

شماره	مضمون	صفحه
.....	لو كنت أنا	۲۴۱
.....	به مسئله تحريق بالنار كُتِبَ د مذاهبة تفصيل	۲۴۲
.....	باب ۱۴۸ فاما منا بعد واما فدا محمد ۴	
.....	د ترجمه الباب مقصد	۲۴۳
.....	فيه حديث ثمانية بن أنال	۲۴۷
.....	د سورت انفال آيت ذكر كولو مقصد	۲۴۸
.....	باب ۱۴۹ هل للاسير أن يقتل ويخدع الذين أسروا حتى ينجو من الكفرة	
.....	د ترجمه الباب مقصد	۲۴۸
.....	د ابو بصير <small>رضي الله عنه</small> واقعه	۲۴۹
.....	باب ۱۵۰ إذا حرق المشرك المسلم هل يحرق	
.....	د ترجمه الباب مقصد	۲۵۰
.....	رجال الحديث	۲۵۱
.....	① معلى	۲۵۱
.....	② وهيب	۲۵۱
.....	③ ايوب	۲۵۱
.....	④ ابو قلابه	۲۵۱
.....	⑤ انس بن مالك	۲۵۲
.....	د أهل عرينه واقعه	۲۵۲
.....	د امام بخارى <small>رحمته الله</small> به استدلال باندې اشكال	۲۵۲
.....	د حافظ ابن حجر <small>رحمته الله</small> جواب	۲۵۲
.....	د علامه ابن بطال <small>رحمته الله</small> جواب	۲۵۲
.....	د قصاصا تحريق بالنار حكم	۲۵۳
.....	د ترجمه الباب سره مطابقت	۲۵۴
.....	باب	۲۵۵
.....	د ترجمه الباب مقصد او د باب سابق سره مناسبت	۲۵۵
.....	رجال الحديث	۲۵۵
.....	① يحيى بن بكير	۲۵۵
.....	② ليث	۲۵۵
.....	③ يونس	۲۵۶
.....	④ ابن شهاب	۲۵۶

شماره	مضمون	صفحه
⑤	سعد بن المسيب	٢٥٢
⑥	ابو سلمه	٢٥٢
④	ابو هريره	٢٥٢
	نبيا	٢٥٢
	يو خواشكالات اود هغفي جوابات	٢٥٢

باب ١٥١ حرق الدور والنخيل

٢٥٨	د ترجمه الباب مقصد	٢٥٨
٢٥٨	حرق	٢٥٨
٢٥٩	رجال الحديث	٢٥٩
٢٥٩	① مسدد	٢٥٩
٢٥٩	② يحيى	٢٥٩
٢٥٩	③ اسماعيل	٢٥٩
٢٥٩	④ قيس بن ابي حازم	٢٥٩
٢٥٩	⑤ جرير	٢٥٩
٢٥٩	ترجمة الباب سره مطابقت	٢٥٩
٢٦٠	رجال الحديث	٢٦٠
٢٦٠	① محمد بن كثير	٢٦٠
٢٦٠	② سفيان	٢٦٠
٢٦٠	③ موسى بن عقبه	٢٦٠
٢٦٠	④ ابن عمر رضى الله عنهما	٢٦٠
٢٦٠	قوله: حرق النبي صلى الله تعالى عليه وسلم نخل بنى النضير	٢٦٠
٢٦٠	د دشمن د كورونواو ونو د تحريق مسئله	٢٦٠
٢٦١	د جمهور فقهاء مسلك اود هغوى استدلال	٢٦١
٢٦١	د امام اوزاعى ليث بن سعد او ابو ثور مسلك او د هغوى استدلال	٢٦١
٢٦١	د امام اوزاعى وغيره د استدلال جواب	٢٦١
٢٦٢	ترجمة الباب سره مناسبت	٢٦٢

باب ١٥٢ قتل النائم المشرك

٢٦٢	د ترجمه الباب مقصد	٢٦٢
٢٦٣	رجال الحديث	٢٦٣
٢٦٣	① على بن مسلم	٢٦٣

شمبره	مضمون	صفحه
٢٦٣	٢ يحيى بن زكريا	٢٦٣
٢٦٣	٣ ابي	٢٦٣
٢٦٣	٤ ابواسحاق	٢٦٣
٢٦٣	٥ براء بن عازب	٢٦٣
٢٦٣	رجال الحديث	٢٦٣
٢٦٣	١ عبدالله بن محمد	٢٦٣
٢٦٤	٢ يحيى بن آدم	٢٦٤
٢٦٤	بيته	٢٦٤
٢٦٤	د حديث باب نه مستنبط فوائد	٢٦٤
٢٦٥	ترجمة الباب سره مطابقت	٢٦٥

باب ١٥٣ لا تمنوا لقاء العدو

٢٦٥	د ترجمة الباب مقصد	٢٦٥
٢٦٥	رجال الحديث	٢٦٥
٢٦٥	١ يوسف بن موسى	٢٦٥
٢٦٦	٢ عاصم بن يوسف اليربوعي	٢٦٦
٢٦٦	٣ ابواسحاق الفزاري	٢٦٦
٢٦٦	٤ موسى بن عقبه	٢٦٦
٢٦٦	٥ سالم ابوالنضر	٢٦٦
٢٦٦	٦ عبدالله بن ابي اوفى	٢٦٦
٢٦٦	كنت كاتباله	٢٦٦
	قوله ثم قام في الناس فقال: لا تمنوا لقاء العدو ووسلو الله العافية:	
٢٦٨	دبمن ته د جنگ دعوت وركولو حكم	٢٦٨
٢٦٩	قوله: فاذا القيتهم فاصبروا	٢٦٩
٢٦٩	قوله: أن الجنة تحت ظلال السيوف	٢٦٩
٢٧٠	رجال الحديث	٢٧٠
٢٧٠	١ ابو عامر	٢٧٠
٢٧٠	٢ مغيرة بن عبد الرحمن	٢٧٠
٢٧٠	٣ ابي الزناد	٢٧٠
٢٧٠	٤ اعرج	٢٧٠
٢٧٠	٥ ابو هريره	٢٧٠

شماره	مضمون	صفحه
-------	-------	------

باب ١٥٤ الحرب خدعة

٢٧٠	د ترجمه الباب مقصد	٢٧٠
٢٧١	رجال الحديث	٢٧١
٢٧١	① عبدالله بن محمد	٢٧١
٢٧١	② عبدالرزاق	٢٧١
٢٧١	③ معمر	٢٧١
٢٧١	④ همام	٢٧١
٢٧١	كسري	٢٧١
٢٧٢	د روايات تعارض او د هغې حل	٢٧٢
٢٧٣	نوله: وقصر ليه يكن	٢٧٣
٢٧٣	نوله: لتقمن كنوزهما في سبيل الله	٢٧٣
٢٧٣	نوله: وسمى الحرب خدعة	٢٧٣
٢٧٣	د خدعه مطلب	٢٧٣
٢٧٥	په جنگ كېنې د د هوكه حكم	٢٧٥
٢٧٥	د خداع دوه مثالونه	٢٧٥

باب ١٥٥ الكذب في الحرب

٢٧٥	د ترجمه الباب مقصد	٢٧٥
٢٧٥	رجال الحديث	٢٧٥
٢٧٥	① قتبيد بن سعيد	٢٧٥
٢٧٦	② سفيان	٢٧٦
٢٧٦	③ عمرو بن دينار	٢٧٦
٢٧٦	④ جابر بن عبدالله	٢٧٦
٢٧٦	د صريح كذب حكم	٢٧٦

باب ١٥٦ الفتك بأهل الحرب

٢٧٧	فتك	٢٧٧
٢٧٧	د ترجمه الباب مقصد	٢٧٧
٢٧٧	رجال الحديث	٢٧٧
٢٧٧	① عبدالله بن محمد	٢٧٧
٢٧٨	② سفيان	٢٧٨
٢٧٨	③ جابر	٢٧٨

شمیره	مضمون	صفحه
-------	-------	------

٢٧٨ ترجمه الباب سرده مناسبت

باب ١٥٧ ما يجوز من الاحتیال والحذر، مع من تخشى معرفته

٢٧٨ الاحتیال

٢٧٨ الحذر

٢٧٨ معرفة

٢٧٨ د ترجمه الباب مقصد

٢٧٩ د مذکورہ تعلیق تخريج

٢٧٩ د مذکورہ تعلیق مقصد

٢٧٩ ترجمه الباب سرده مطابقت

باب ١٥٨ الرجز فی الحرب ورفع الصوت فی حفرة الخندق

٢٧٩ الرجز

٢٨٠ د ترجمه الباب مقصد

٢٨٠ قوله: فِيهِ سَهْلٌ وَأَنْسٌ عَنِ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم

٢٨٠ وأنس

٢٨١ قوله: وَفِيهِ يَزِيدُ عَنْ سَلَمَةَ

٢٨٢ رجال الحديث

٢٨٢ ① مسدد

٢٨٢ ② ابوالاحوص

٢٨٢ ③ ابواسحاق

٢٨٢ ④ البراء

٢٨٣ قوله: يرفع بها صوته

٢٨٣ ترجمه الباب سرده مناسبت

باب ١٥٩ من لا يثبت على الخيل

٢٨٣ د ترجمه الباب مقصد

٢٨٣ رجال الحديث

٢٨٣ ① محمد بن عبد الله بن نمير

٢٨٣ ② ابن ادريس

٢٨٤ ③ اسماعيل

٢٨٤ ④ قيس

شماره	مضمون	صفحه
-------	-------	------

٢٨٥	٢٨٥
٢٨٥	٢٨٥
٢٨٥	٢٨٥
٢٨٥	٢٨٥
٢٨٥	٢٨٥

باب ١٢٠: دواء الجرح بأحراق الحصيد، وغسل المرأة عن أبيها الدم عن وجهه وحمل الماء في الترس

٢٨٦	٢٨٦
٢٨٦	٢٨٦
٢٨٦	٢٨٦
٢٨٦	٢٨٦
٢٨٦	٢٨٦
٢٨٦	٢٨٦
٢٨٧	٢٨٧
٢٨٧	٢٨٧
٢٨٧	٢٨٧
٢٨٩	٢٨٩
٢٨٩	٢٨٩
٢٨٩	٢٨٩
٢٨٩	٢٨٩
٢٨٩	٢٨٩
٢٨٩	٢٨٩
٢٩٠	٢٩٠
٢٩٠	٢٩٠
٢٩٠	٢٩٠

شماره	مضمون	صفحه
٢٩١	٣) ابواسحاق	٢٩١
٢٩١	٤) يراء بن عازب	٢٩١
٢٩١	الرجالة	٢٩١
٢٩١	تخطفنا	٢٩١
٢٩١	أوطاناهم	٢٩١
٢٩٢	يشددن	٢٩٢
٢٩٣	ترجمة الباب سرده مطابقت	٢٩٣

باب ١٦٢ إذا فزعوا بالليل

٢٩٤	د ترجمة الباب مقصد	٢٩٤
٢٩٤	رجال الحديث	٢٩٤
٢٩٤	١) قتبيه بن سعيد	٢٩٤
٢٩٤	٢) حماد	٢٩٤
٢٩٤	٣) ثابت	٢٩٤
٢٩٤	٤) انس	٢٩٤
٢٩٥	ترجمة الباب سرده مطابقت	٢٩٥

باب ١٦٣ من رأى العدو وفنادى بأعلى صوته: يا صباحاه، حتى يسمع الناس

٢٩٥	يا صباحاه	٢٩٥
٢٩٥	د ترجمة الباب مقصد	٢٩٥
٢٩٦	رجال الحديث	٢٩٦
٢٩٦	١) المكي بن ابراهيم	٢٩٦
٢٩٦	٢) يزيد بن ابي عبيد	٢٩٦
٢٩٦	٣) سلمه	٢٩٦
٢٩٧	يقرون	٢٩٧
٢٩٧	فائده	٢٩٧
٢٩٧	ترجمة الباب سرده مناسبت	٢٩٧

باب ١٦٤ من قال: خذها وأنا ابن فلان

٢٩٧	قوله: خذها وأنا ابن فلان:	٢٩٧
٢٩٧	د ترجمة الباب مقصد	٢٩٧
٢٩٨	قوله: وَقَالَ سَلْمَةُ خُذْهَا وَأَنَا ابْنُ الْأَكْوَعِ	٢٩٨

شمیره	مضمون	صفحه
رجال الحديث	٢٩٨
① عبیدانہ	٢٩٨
② اسرائیل	٢٩٨
③ ابوامحاق	٢٩٨
ترجمة الباب سره مطابقت	٢٩٩

باب ١٢٥: إذا نزل العدو على حكم رجل

د ترجمه الباب مقصد	٢٩٩
رجال الحديث	٢٩٩
① سليمان بن حرب	٢٩٩
② شعبه	٢٩٩
③ سعد بن ابراهيم	٣٠٠
④ ابوامامه	٣٠٠
⑤ ابوسعيد الخدری	٣٠٠
حكمت فيهم بحكم الملك	٣٠٠
د حديث نه مستنبط فوائد	٣٠١

باب ١٢٦: قتل الاسير، وقتل الصبر

الصبر	٣٠١
رجال الحديث	٣٠٢
① اسماعيل بن ابي اويس	٣٠٢
② مالك	٣٠٢
③ ابن شهاب	٣٠٢
④ انس بن مالك	٣٠٢
المغفر	٣٠٣
ترجمة الباب سره مطابقت	٣٠٤
ترجمة الباب سره د حديث مناسبت باندی اشكال اود هغی جواب	٣٠٤
باب ١٢٧: هل يستأسر الرجل ومن لم يستأسر، ومن ركم ركعتين عند القتل	٣٠٤
د ترجمه الباب مقصد	٣٠٦
رجال الحديث	٣٠٦
① ابواليمان	٣٠٦
② شعيب	٣٠٦

شماره	مضمون	صفحه
③	زهری	٣٠٦
④	عمرو بن ابی سفیان	٣٠٦
⑤	ابو هریرہ <small>رضی اللہ عنہ</small>	٣٠٦
	رہط	٣٠٧
	قوله: فانطلقوا حتى كانوا بالهدأة	٣٠٧
	قوله: فاخبرني عبيد الله بن عياض	٣٠٨
	قوله: فاستجاب الله لعاصم بن ثابت يوم أصيب	٣٠٨
	الظلة	
	الدير	٣٠٩
	ترجمة الباب سره مناسبت	٣٠٩

باب ١٦٨ فكاك الاسير

	فكاك	٣١٠
	د ترجمه الباب مقصد	٣١٠
	د مذکورہ تعلیق تخریج	٣١٠
	د مذکورہ تعلیق مقصد	٣١٠
	رجال الحديث	٣١١
	① قتیبہ بن سعید	٣١١
	② جریر	٣١١
	③ منصور	٣١١
	④ ابو وائل	٣١١
	⑤ ابو موسیٰ	٣١١
	العانی	٣١١
	یعنی الاسیر	٣١١
	د مسلمان قیدی د اخلاصو لو مسئلہ	٣١٢
	د امام اعظم ابو حنیفہ رومی قول	٣١٢
	دویم قول	٣١٣
	د نوی مسلمان شوی قیدی د اخلاصو لو حکم	٣١٣
	د علامہ ابن ہمام <small>رحمۃ اللہ علیہ</small> تسامح	٣١٣
	د احنافو استدلال	٣١٤
	د علامہ ابن عابدین شامی توجیہ	٣١٤

شماره	مضمون	صفحه
.....	قوله أضعوا الجنازة وعود المريض	٣١٥
.....	قوله وعود المريض	٣١٥
.....	حديث نه ترجمه الباب اثبات	٣١٥
.....	رجال الحديث	٣١٦
.....	① احمد بن يونس	٣١٦
.....	② زهير	٣١٦
.....	③ مضرف	٣١٦
.....	④ عامر	٣١٦
.....	⑤ ابو جيفة	٣١٦
.....	ددې روايت په تخريج كښې د علامه عبد الغنى نابلسي تسامح	٣١٧
.....	ترجمه الباب سره مناسبت	٣١٧

باب ١٦٩ فداء المشركين

.....	باب سابق سره مناسبت	٣١٧
.....	د ترجمه الباب مقصد	٣١٧
.....	رجال الحديث	٣١٨
.....	① اسماعيل بن ابي اويس	٣١٨
.....	② اسماعيل بن ابراهيم	٣١٨
.....	③ موسى بن عقبه	٣١٨
.....	④ ابن شهاب	٣١٨
.....	⑤ انس بن مالك	٣١٨
.....	د ترجمه الباب اثبات	٣١٩
.....	رجال الحديث	٣١٩
.....	① ابراهيم بن طهمان	٣١٩
.....	② عبد العزيز بن صهيب	٣١٩
.....	③ انس بن مالك <small>رضي الله عنه</small>	٣١٩
.....	فائده	٣٢٠
.....	د مذكوره تعليق تخريج	٣٢٠
.....	د تعليق مقصد	٣٢٠
.....	ترجمه الباب سره مناسبت	٣٢٠
.....	رجال الحديث	٣٢١
.....	① محمود	٣٢١

شماره	مضمون	صفحه
②	عبد الرزاق	٣٢١
③	معمر	٣٢١
④	زهری	٣٢١
⑤	محمد بن جبير	٣٢١
⑥	عن ابيه	٣٢١
	قوله: وكان جاءني أسارى بدر	٣٢١
	ترجمة الباب مره مناسبت	٣٢١

باب ١٧٠ الحربی إذا دخل دار الاسلام یغیر أمان

	باب سابق مره مناسبت	٣٢٢
	د ترجمه الباب مقصد	٣٢٢
	رجال الحديث	٣٢٢
①	ابو نعیم	٣٢٢
②	ابو العیس	٣٢٢
③	ایاس بن سلمه	٣٢٢
	قوله: ایاس بن سلمه تابعی و وکھ صحابی؟	٣٢٣
	د حافظ ابن حجر <small>رحمته اللہ علیہ</small> رد	٣٢٣
	عین	٣٢٤
	وهو فی سفر	٣٢٤
	قوله: مجلس عند أصحابه يتحدث ثم انقتل	٣٢٥
	انقتل	٣٢٥
	قوله: اطلبوه واقتلوه، فقتله، فنقله سلبه	٣٢٥
	فنقله سلبه	٣٢٥
	سلب	٣٢٦
	د سلب مصداق	٣٢٦
	پہ دار الاسلام کنبی د کافر حربی د داخلید و مسئلہ	٣٢٦
	د حربی مسلم حکم	٣٢٧
	ترجمة الباب او حدیث باب مناسبت باندی اشکال او دھغی جواب	٣٢٧

باب ١٧١ یقاتل عن أهل الذمة ولا یسترقون

	باب سابق مره مناسبت	٣٢٧
	د ترجمه الباب مقصد	٣٢٨

شماره	مضمون	صفحه
رجال الحديث	۳۲۸
① موسى بن اسماعيل	۳۲۸
② ابو عوانه	۳۲۸
③ حصين	۳۲۸
④ عمر بن ميمون	۳۲۸
⑤ عمر ^{بن الخطاب}	۳۲۸
دذميانو غلام جوړولو حکم	۳۲۹
د مذاهب په نقل کولو کښې په ابن قدامه باندې د ابن حجر ^{رحمته الله} اعتراض اود علامه عيني ^{رحمته الله} جواب	۳۲۹
د باب نه د حديث په مناسبت د ابن التين ^{رحمته الله} اشکال اود ابن منير ^{رحمته الله} رد	۳۳۰
د علامه عيني ^{رحمته الله} توجيه	۳۳۰
قوله: ولا يكلفون إلا طاقتهم	۳۳۰
ترجمة الباب سره مطابقت	۳۳۱
باب ۱۷۲ جواز الوفد هل يستشفع إلى أهل الذمة ومعاملتهم	۳۳۱
د ابواب په ترتيب کښې د نسخو اختلاف	۳۳۱
د حافظ ابن حجر ^{رحمته الله} توجيها ت	۳۳۲
د ومبي توجيه	۳۳۲
د ويده توجيه	۳۳۲
د حافظ ابن حجر په توجيها ت باندې د علامه عيني ^{رحمته الله} رد	۳۳۲
د ترجمة الباب مقصد	۳۳۲
رجال الحديث	۳۳۳
① قبيصة	۳۳۳
② ابن عيينه	۳۳۳
③ سليمان الاحول	۳۳۳
④ سعيد بن جبير	۳۳۳
⑤ ابن عباس	۳۳۴
تشبيه	۳۳۴
قوله: فتنازعوا ولا ينبغي عندنبي تنازع	۳۳۴
د دې جملې قائل څوك دي؟	۳۳۴
په کرمانی ^{رحمته الله} باندې د علامه عيني ^{رحمته الله} رد	۳۳۴
قوله: أخرجوا المشركين من جزيرة العرب	۳۳۴

شماره	مضمون	صفحه
	د جزیرة العرب نہ د یهود و اونصاری د وطن نہ د ویستلو مسئلہ.....	۳۳۵
	مسجد حرام او عام مساجد و کچې د مشرکانو یهودیانو اونصاری د داخلیدو مسئلہ.....	۳۳۶
	د امام مالک <small>رحمۃ اللہ علیہ</small> مذهب او دهغوی استدلال.....	۳۳۶
	د امام شافعی <small>رحمۃ اللہ علیہ</small> مسلک او دهغوی دلیل.....	۳۳۷
	د امام شافعی <small>رحمۃ اللہ علیہ</small> په استدلال باندې رد.....	۳۳۷
	د امام ابوحنیفه <small>رحمۃ اللہ علیہ</small> مسلک او دهغوی دلائل.....	۳۳۷
	رجال الحديث.....	۳۴۰
	① یعقوب بن محمد.....	۳۴۰
	② مغیره بن عبد الرحمن.....	۳۴۲
	قوله: والعرج أول تهامة.....	۳۴۲
	د مذکورہ تعلیق تخریج.....	۳۴۲
	د دې تعلیق مقصد.....	۳۴۳
	د جزیرة العرب محل وقوع.....	۳۴۳
	د جزیرة العرب وجه تسمیه.....	۳۴۳

باب ۱۷۳ التَّجْمِيلُ لِلْفُؤُودِ

	د ترجمه الباب مقصد.....	۳۴۴
	رجال الحديث.....	۳۴۵
	① یحیی بن بکیر.....	۳۴۵
	② لیث.....	۳۴۵
	③ عقیل.....	۳۴۵
	④ ابن شهاب.....	۳۴۵
	⑤ سالم بن عبد الله.....	۳۴۵
	⑥ ابن عمر.....	۳۴۵
	قوله: وجد عمر حلة استبرق تباع في السوق.....	۳۴۵
	ترجمة الباب سره د حدیث باب مطابقت.....	۳۴۵

باب ۱۷۴ كيف يعرض الاسلام على الصبي

	د ترجمه الباب مقصد.....	۳۴۵
	رجال الحديث.....	۳۴۶
	① عبد الله بن محمد.....	۳۴۶
	② هشام.....	۳۴۷

شماره	مضمون	صفحہ
۳۴۷	معمر	۳۴۷
۳۴۷	قوله: أتشهد أني رسول الله؟	۳۴۷
۳۴۷	آيا د صبی عاقل غیر بالغ اسلام معتبر دی؟	۳۴۷
۳۴۷	د علامہ انور شاہ کشمیری <small>رحمۃ اللہ علیہ</small> توجیہ	۳۴۷
۳۴۷	د جمہور فقہاء استدلال	۳۴۷
۳۴۸	دامام زفر <small>رحمۃ اللہ علیہ</small> او امام شافعی <small>رحمۃ اللہ علیہ</small> استدلال ابو دھغی رد	۳۴۸
۳۴۹	ترجمة الباب سرد مطابقت	۳۴۹
۳۴۹	د مذکورہ تعلیقات تخریج	۳۴۹
	باب ۱۷۵ قول النبی <small>صلی اللہ علیہ وسلم</small> للیہود: (أسلموا تسلموا)	
۳۵۰	د ترجمہ الباب مقصد	۳۵۰
۳۵۰	د سابق باب سرد مناسبت	۳۵۰
	باب ۱۷۶ إذا أسلم قوم فی دار الحرب، ولهم مال وأرضون، فہی لهم	
۳۵۰	د ترجمہ الباب مقصد	۳۵۰
۳۵۱	رجال الحديث	۳۵۱
۳۵۱	① محمود	۳۵۱
۳۵۱	② عبد الرزاق	۳۵۱
۳۵۱	③ معمر	۳۵۱
۳۵۱	④ الزہری	۳۵۱
۳۵۱	⑤ علی بن حسین	۳۵۱
۳۵۱	⑥ عمرو بن عثمان بن عفان	۳۵۱
۳۵۱	⑦ اسامہ بن زید	۳۵۱
۳۵۲	قوله: قلت یا رسول الله، أين تنزل غدا؟ فی حجتہ	۳۵۲
۳۵۲	قوله: قال: وهل ترك لنا عقيل منزلا؟ ثم قال: نحن نازلون غداً بخيف بنى كنانة المحصب	۳۵۲
۳۵۲	حيث قاسمت قریش علی الکفر	۳۵۲
۳۵۲	المحصب	۳۵۲
۳۵۲	قاسمت	۳۵۲
۳۵۲	د حربی مسلمان د منقولہ او غیر منقولہ اموالو حکم	۳۵۲
۳۵۳	امام شافعی <small>رحمۃ اللہ علیہ</small> اشہب <small>رحمۃ اللہ علیہ</small> او سحنون <small>رحمۃ اللہ علیہ</small> مسلک	۳۵۳
۳۵۳	د امام مالک <small>رحمۃ اللہ علیہ</small> مسلک	۳۵۳
۳۵۳	د طرفین رحمہما اللہ مسلک	۳۵۳

شماره	مضمون	صفحه
.....	داماد ابو يوسف <small>رحمته الله</small> مسلك ٣٥٤	٣٥٤
.....	داماد ابو يوسف <small>رحمته الله</small> استدلال او دهغي جواب ٣٥٤	٣٥٤
.....	د طرفينو استدلال ٣٥٥	٣٥٥
.....	امام شافعي، اشهب او سحنون رحمهم الله دلائل او دهغي رد ٣٥٢	٣٥٢
.....	ترجمة الباب سره د حديث مناسبت ٣٥٢	٣٥٢
.....	رجال الحديث ٣٥٧	٣٥٧
.....	١ اسماعيل ٣٥٧	٣٥٧
.....	٢ مالك ٣٥٧	٣٥٧
.....	٣ زيد بن اسلم ٣٥٧	٣٥٧
.....	هنى ٣٥٨	٣٥٨
.....	الحمي ٣٥٨	٣٥٨
.....	الصرمه ٣٥٩	٣٥٩
.....	الغنيمة ٣٥٩	٣٥٩
.....	إيأى ٣٥٩	٣٥٩
.....	قوله: وأيم الله إنهم ليربون أنى قد ظلمتهم إنا بلادهم فقاتلوا عليها فى الجاهلية ٣٢٠	٣٢٠
.....	قوله: وأسلموا عليها فى الاسلام ٣٢٠	٣٢٠
.....	قوله: والذى نفس بيده لولا المال الذى أحمل عليه فى سبيل الله ما حييت عليهم من بلادهم ٣٢٠	٣٢٠
.....	شبرا ٣٢٠	٣٢٠
.....	ترجمة الباب سره د حضرت عمر <small>رضي الله عنه</small> مناسبت باندې اشكال ٣٢٠	٣٢٠
.....	د حضرت انور شاه كشميرى <small>رحمته الله</small> ٣٢١	٣٢١
.....	د مذكوره اثر تخريج ٣٢١	٣٢١
.....	د روايت باب نه مستنبط فوائد ٣٢٢	٣٢٢

باب ١٧٧ كتابه الامام الناس

.....	الناس ٣٢٢	٣٢٢
.....	د ترجمة الباب مقصد ٣٢٢	٣٢٢
.....	رجال الحديث ٣٢٣	٣٢٣
.....	١ محمد بن يوسف ٣٢٣	٣٢٣
.....	٢ سفيان ٣٢٣	٣٢٣
.....	٣ الاعمش ٣٢٣	٣٢٣
.....	٤ ابو وائل ٣٢٣	٣٢٣

شمیره	مضمون	صفحه
.....	۳۶۳
.....	۳۶۳
.....	۳۶۳
.....	۳۶۳
.....	۳۶۴
.....	۳۶۴
.....	۳۶۴
.....	۳۶۵
.....	۳۶۵
.....	۳۶۵
.....	۳۶۵
.....	۳۶۵
.....	۳۶۵
.....	۳۶۶
.....	۳۶۶
.....	۳۶۷
.....	۳۶۷
.....	۳۶۸
.....	۳۶۸
.....	۳۶۸
.....	۳۶۸
.....	۳۶۸
.....	۳۶۸
.....	۳۶۹
.....	۳۶۹
.....	۳۷۰
.....	۳۷۰

باب ۱۷۸ إن الله يؤيد الدين بالرجل الفاجر

.....	۳۶۹
.....	۳۷۰
.....	۳۷۰

شماره	مضمون	صفحه
②	شعیب	۳۷۰
③	زهری	۳۷۰
	قوله: وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ غِيلَانَ	۳۷۰
	رجال الحديث	۳۷۰
①	محمود بن غيلان	۳۷۰
②	عبد الرزاق	۳۷۰
③	زهری	۳۷۰
④	المسيب	۳۷۰
⑤	ابو هريره رضى الله عنه	۳۷۱
	قوله: وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ	۳۷۱
	قوله: شَهِدْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ لِرَجُلٍ مِّنْ يَدْعَى الْإِسْلَامَ: هَذَا	۳۷۱
	من أهل النار	۳۷۱
	قوله: حضر القتال	۳۷۱
	قوله: فكاد الناس أن يرتاب	۳۷۲
	قوله: فقتل نفسه	۳۷۲
	قوله: ثم أمر بلالا	۳۷۲
	قوله: وإن الله ليؤيد الدين بالرجل الفاجر	۳۷۲
	يد جهاد كنبى دكافران او مشركانونه امداد اخستلو حكم	۳۷۳
	د امام اعظم <small>رحمته الله</small> او امام شافعى <small>رحمته الله</small> دلائل	۳۷۳
	د اهل شرك نه د امداد غوښتلو شرائط	۳۷۳
	د امام مالك <small>رحمته الله</small> او علامه ابن منذر <small>رحمته الله</small> وغيره د استدلال جواب	۳۷۴
	ترجمة الباب سره د حديث باب مناسبت	۳۷۴
	باب ۱۸۹ من تأمر في الحرب من غير إمرة إذا خاف العدو	
	من غير إمرة	۳۷۵
	د ترجمه الباب مقصد	۳۷۵
	رجال الحديث	۳۷۵
①	يعقوب بن ابراهيم	۳۷۵
②	ابن عليه	۳۷۵
③	ايوب	۳۷۵
④	حميد بن هلال	۳۷۶

شماره	مضمون	صفحه
⑤	انس بن مالك <small>رضي الله عنه</small>	٣٧٦
.....	قوله: وما يبرني أوقال ما يبرهم أنهم عندنا.....	٣٧٧
.....	قوله: وعيناة تذر فان.....	٣٧٧
.....	ترجمة الباب سره و حديث باب مناسبت.....	٣٧٧
باب ١٨٠ العون بالمدد		
.....	د ترجمة الباب مقصد.....	٣٧٨
.....	المدد.....	٣٧٨
.....	رجال الحديث.....	٣٧٨
.....	① محمد بن بشار.....	٣٧٨
.....	② ابن ابي عدي.....	٣٧٨
.....	③ سهل بن يوسف.....	٣٧٨
.....	④ سعيد.....	٣٧٨
.....	⑤ قتاده.....	٣٧٩
.....	⑥ انس <small>رضي الله عنه</small>	٣٧٩
.....	قوله: فامدهم النبي صلى الله تعالى عليه وسلم يبعين من الانصار.....	٣٧٩
.....	بنو لحيان.....	٣٧٩
.....	ترجمة الباب سره و حديث باب مناسبت.....	٣٧٩
باب - ١٨١ من غلب العدو فاقام على عرصتهم ثلاثا		
.....	د ترجمة الباب مقصد.....	٣٧٩
.....	رجال الحديث.....	٣٨٠
.....	① محمد بن عبد الرحيم.....	٣٨٠
.....	② روح بن عباد.....	٣٨٠
.....	③ سعيد.....	٣٨٠
.....	④ قتاده.....	٣٨٠
.....	⑤ انس بن مالك <small>رضي الله عنه</small>	٣٨٠
.....	⑥ ابو طلحة <small>رضي الله عنه</small>	٣٨٠
.....	قوله: ذكر لنا انس عن ابي طلحة <small>رضي الله عنه</small>	٣٨٠
.....	قوله: أنه كان إذا ظهر على قوم أقام بالعرة ثلاث ليال.....	٣٨٠
.....	د دريورو خود قيام حكمت.....	٣٨١
.....	ترجمة الباب سره مناسبت.....	٣٨١

شماره	مضمون	صفحه
-------	-------	------

باب ۱۸۲ من قسم الغنیمۃ فی غزوة وسفرة

۳۸۲	د ترجمۃ الباب مقصد	۳۸۲
۳۸۲	رجال الحديث	۳۸۲
۳۸۲	① رافع	۳۸۲
۳۸۲	د تعلیق تخریج	۳۸۲
۳۸۳	ددې تعلیق مقصد	۳۸۳
۳۸۳	ترجمۃ الباب سره مطابقت	۳۸۳
۳۸۳	رجال الحديث	۳۸۳
۳۸۳	① هذبه بن خالد	۳۸۳
۳۸۳	② همام	۳۸۳
۳۸۴	③ قتاده	۳۸۴
۳۸۴	④ انس <small>رضي الله عنه</small>	۳۸۴
۳۸۴	قوله: قال اعتمر النبي صلى الله تعالى عليه وسلم من الجعرانة حيث قسم غنائم حنين	۳۸۴
۳۸۴	ترجمۃ الباب سره مناسبت	۳۸۴
۳۸۴	دار الحرب کښې د مال غنیمت د تقسیم مسئله	۳۸۴
۳۸۴	د جمهور فقهاؤ مسلک	۳۸۴
۳۸۴	د احنافو مسلک	۳۸۴
۳۸۴	د جمهور فقهاؤ دلائل او دغې رد	۳۸۴
۳۸۷	ترجمۃ الباب سره د حدیث باب مناسبت	۳۸۷

باب ۱۸۳ إذا غنم المشركون مال المسلم ثم وجده المسلم

۳۸۷	د ترجمۃ الباب مقصد	۳۸۷
۳۸۷	رجال الحديث	۳۸۷
۳۸۷	① ابن نمير	۳۸۷
۳۸۷	② عبيد الله	۳۸۷
۳۸۸	③ نافع	۳۸۸
۳۸۸	④ ابن عمر <small>رضي الله عنه</small>	۳۸۸
۳۸۸	قوله: ذهب فرس له فأخذه العدو	۳۸۸
۳۸۸	قوله: فظهر عليه المسلمون فرد عليه في زمن رسول الله صلى الله عليه وسلم	۳۸۸
۳۸۸	قوله: وأبق عبد له فلحق بالروم، فظهر عليهم المسلمون، فردة عليه خالد بن ولید بعد النبي صلى الله تعالى عليه وسلم	۳۸۸

شماره	مضمون	صفحه
۳۸۸	مذكوره تعليق تخريج	۳۸۸
۳۸۹	رجال الحديث	۳۸۹
۳۸۹	① محمد بن بشر	۳۸۹
۳۸۹	② يحيى	۳۸۹
۳۸۹	قوله أن عبد الله بن عمر أبق	۳۸۹
۳۸۹	قوله فردوه على عبد الله	۳۸۹
۳۸۹	قوله قال أبو عبد الله: عار شق من العير، وهو حمار وحش، أي هرب	۳۸۹
۳۹۰	رجال الحديث	۳۹۰
۳۹۰	① أحمد بن يونس	۳۹۰
۳۹۰	② زهير	۳۹۰
۳۹۰	③ موسى بن عقبه	۳۹۰
۳۹۰	④ عن نافع عن ابن عمر <small>رضي الله عنهما</small>	۳۹۰
۳۹۰	قوله: أنه كان على فارس يوم لقي المسلمون، وأمير المسلمين يومئذ خالد بن الوليد بعثه	۳۹۰
۳۹۰	أبي بكر، فأخذ العدو، فلما هزم العدو ود خالد فرسه	۳۹۰
۳۹۱	قوله: يوم لقي المسلمون	۳۹۱
۳۹۲	د باب په رواياتو كې تعارض او د دې تطبيق	۳۹۲
۳۹۲	قوله: حكم ما أحرز العدو ثم ظهر عليه المسلمون	۳۹۲
۳۹۲	د امام شافعي. ابو ثور او ابن منذر رحمهم الله مسلك	۳۹۲
۳۹۲	امام حسن امام زهري او عمرو بن دينار مسلك	۳۹۲
۳۹۳	د جمهور فقهاؤ مسلك	۳۹۳
۳۹۴	امام شافعي ابو ثور او ابن منذر رحمهم الله وغيره دلائل او د هغې رد	۳۹۴
۳۹۴	د جمهورو دلائل	۳۹۴
۳۹۶	د جمهورو په دليل كلام او د هغې جواب	۳۹۶
۳۹۸	د حضرت عمر <small>رضي الله عنه</small> په اثر باندې اشكال او د هغې جواب	۳۹۸
۳۹۸	د مكاتب مدبر او ام الولد حكم	۳۹۸
۳۹۸	د امام مالك امام احمد او امام ثوري رحمهم الله مسلك	۳۹۸
۳۹۹	د احنافو مسلك	۳۹۹
۳۹۹	د احنافو استدلال	۳۹۹
۴۰۰	قوله: وإن أصابه في أيدي التجار بعد ما أقسم فلا سبيل له	۴۰۰
۴۰۰	امام مالك امام احمد او ابو ثور رحمهم الله د استدلال رد	۴۰۰
۴۰۰	د عبد آقې حكم	۴۰۰

شمبره	مضمون	صفحه
.....	د امام اعظم ابو حنيفه <small>رحمہ اللہ</small> مسلك	٤٠٠
.....	د صاحبزوجه بنت اللہ قول	٤٠٠
.....	د امام اعظم ابو حنيفه <small>رحمہ اللہ</small> استدلال	٤٠١
.....	د صاحبين رحمہما اللہ استدلال او دفعي رد	٤٠١

باب ١٨٤ من تكلم بالفارسية والرطانة

.....	د ترجمه الباب مقصد	٤٠٢
.....	بالفارسية	٤٠٢
.....	الرطانة	٤٠٣
.....	د باب لاندی آیات ذکر کولو مقصد	٤٠٤
.....	د حافظ ابن حجر <small>رحمہ اللہ</small> رائی	٤٠٤
.....	رجال الحديث	٤٠٤
.....	① عمرو بن علی	٤٠٤
.....	② ابو عاصم	٤٠٤
.....	③ حنظلہ بن ابی سفیان	٤٠٤
.....	④ سعید بن میناء	٤٠٥
.....	⑤ جابر بن عبد اللہ	٤٠٥
.....	بہیمہ
.....	سور	٤٠٥
.....	فخی ہلا بکم	٤٠٥
.....	د حدیث باب مقصد	٤٠٦
.....	ترجمه الباب سرہ د حدیث باب مناسبت	٤٠٧
.....	رجال الحديث	٤٠٨
.....	① حبان بن موسیٰ	٤٠٨
.....	② عبد اللہ	٤٠٨
.....	③ خالد بن سعید	٤٠٨
.....	④ عن ابيہ (سعید بن عمرو)	٤٠٨
.....	⑤ ام خالد بنت خالد بن سعید	٤٠٨
.....	قولہ: قال عبد اللہ: وہی بالحشیة حسنة	٤٠٩
.....	د عبد اللہ نہ خوک مراد دی؟	٤٠٩
.....	لفظ سنہ ضبط	٤٠٩

شمیره	مضمون	صفحه
	قوله قال عبدالله: فبقيت حتى ذكر.....	٤١٠
	د حديث نه مستنبط فوائد.....	٤١١
	ترجمة الباب سره مناسبت.....	٤١٢
	رجال الحديث.....	٤١٢
	① محمد بن بشار.....	٤١٢
	② عُثْر.....	٤١٢
	③ شعبه.....	٤١٢
	④ محمد بن زياد.....	٤١٢
	⑤ ابوهريره <small>رضي الله عنه</small>	٤١٢
	کخکخ.....	٤١٢
	د علامه کرمانی <small>رحمته الله</small> اعتراض او دهغي جواب.....	٤١٣
	فوائد حديث.....	٤١٣
	ترجمة الباب سره د حديث مناسبت.....	٤١٣

باب - ١٨٥ الغلول

	د ترجمة الباب مقصد.....	٤١٤
	د غلول معنى.....	٤١٤
	د غلول د تسميه وجه.....	٤١٤
	دا غلول گناه كبيره ولي ده؟.....	٤١٤
	رجال الحديث.....	٤١٥
	① مسدد.....	٤١٥
	② يحيى.....	٤١٥
	③ ابوحيان.....	٤١٥
	④ ابو زرعه.....	٤١٦
	⑤ ابوهريره <small>رضي الله عنه</small>	٤١٦
	قوله: قام فينا النبي صلى الله تعالى عليه وسلم فذكر الغلول فعظمه وعظم أمره:.....	٤١٦
	لألفين:.....	٤١٦
	حمية.....	٤١٧
	نقاء.....	٤١٧
	قوله: لأملك لك شيئاً.....	٤١٧
	وقد بلغت.....	٤١٧

شمیره	مضمون	صفحه
.....	قوله: وعلى رقبته صامت	٤١٧
.....	قوله: وعلى رقبته رقاء تحقق	٤١٧
.....	ذ رقاء نه شه مراد دي؟	٤١٧
.....	قوله: وقال أيوب عن أبي حيان: فرس له حممة	٤١٨
.....	د دي تعليق مقصد	٤١٨
.....	به مال غنيمت کنيي د مسروقه مال حکم	٤١٨

باب - ١٨٢ القليل من الغلول

.....	د ترجمة الباب مقصد	٤٢١
.....	به مال غنيمت کنيي د خيانت مسئله	٤٢٢
.....	د مخالفينو مسلك او دهغوي د دلائلورد	٤٢٢
.....	رجال الحديث	٤٢٣
.....	① علي بن عبد الله	٤٢٣
.....	② سفيان	٤٢٣
.....	③ عمرو	٤٢٣
.....	④ سالم بن ابي جعد	٤٢٤
.....	⑤ عبد الله بن عمرو	٤٢٤
.....	ثقل	٤٢٤
.....	کرکره	٤٢٤
.....	د "هوفي النار" مطلب	٤٢٤
.....	قوله: قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ قَالَ ابْنُ سَلَامٍ كَرَكْرَةٌ، يَعْنِي يَفْتَحُ الْكَافِ، وَهُوَ مَضْبُوطٌ كَذَا:	٤٢٥
.....	ترجمة الباب سره د حديث مناسبت	٤٢٢

باب - ١٨٧ ما يكره من ذبح الابل والغنم في المغانم

.....	د ترجمة الباب مقصد	٤٢٢
.....	رجال الحديث	٤٢٢
.....	① موسى بن اسماعيل	٤٢٢
.....	② ابو عوانه	٤٢٢
.....	③ سعيد	٤٢٧
.....	④ عبايه بن زفاعه	٤٢٧
.....	⑤ رافع	٤٢٧
.....	قوله: فاعجلوا فنصبوا القدور	٤٢٧

شمیره	مضمون	صفحه
-------	-------	------

۴۲۷	قوله: فامر بالقدر فاكفنت	۴۲۷
۴۲۷	فاكفنت	۴۲۷
۴۲۷	ذ غنيمت ذ خوراك خبناك ذ خبز و نو حكم	۴۲۷
۴۲۸	ذ امام بخارى <small>رحمته الله</small> مسلك	۴۲۸
۴۲۸	ذ كتبو ذ اړولو حكم نى ولې وركړو؟	۴۲۸
۴۳۰	ترجمة الباب سره مناسبت	۴۳۰

باب ۱۸۸ البشارة فى الفتوح

۴۳۰	البشارة:-	۴۳۰
۴۳۰	الفتوح	۴۳۰
۴۳۰	ذ ترجمة الباب مقصد	۴۳۰
۴۳۱	رجال الحديث	۴۳۱
۴۳۱	① محمد بن المثنى	۴۳۱
۴۳۱	② يحيى	۴۳۱
۴۳۱	③ اسماعيل	۴۳۱
۴۳۱	④ قيس	۴۳۱
۴۳۱	⑤ جرير بن عبد الله	۴۳۱
۴۳۱	الخلاصة:-	۴۳۱
۴۳۱	ختم	۴۳۱
۴۳۱	قوله: كعبة اليمانية	۴۳۱
۴۳۳	أجرب	۴۳۳
۴۳۳	ذ مذكوره تعليق مقصد او د دې تخريج	۴۳۳
۴۳۳	ذ حديث نه مستنبط فوائد	۴۳۳
۴۳۳	ترجمة الباب سره مناسبت	۴۳۳

باب - ۱۸۹ ما يعطى البشير

۴۳۴	ذ ترجمة الباب مقصد او باب سابق سره مناسبت	۴۳۴
۴۳۴	قوله: وَأَعْطَى كَعْبُ بْنُ مَالِكٍ ثَوْبَيْنِ جَيْنَ بَيْتٍ بِالتَّوْبَةِ	۴۳۴
۴۳۴	ذ تعليق مقصد	۴۳۴
۴۳۵	كعب بن مالك <small>رحمته الله</small> ته بشارت وركونكې څوك وو؟	۴۳۵
۴۳۵	ذ حديث نه مستنبط فوائد	۴۳۵

شميره	مضمون	صفحه
-------	-------	------

باب ۱۹۰ لاهجرة بعد الفتح

۴۳۵	د ترجمه الباب مقصد	۴۳۵
۴۳۶	رجال الحديث	۴۳۶
۴۳۶	① آدم بن ابی ایاس	۴۳۶
۴۳۶	② شیبان	۴۳۶
۴۳۶	③ منصور	۴۳۶
۴۳۶	④ مجاهد	۴۳۶
۴۳۶	⑤ طاؤس	۴۳۶
۴۳۶	⑥ ابن عباس	۴۳۶
۴۳۶	د دار الحرب نه د هجرت حکم	۴۳۶
۴۳۷	د ولكن جهاد ونية مطلب	۴۳۷
۴۳۸	ترجمة الباب سره د حديث مناسبت	۴۳۸
۴۳۸	رجال الحديث	۴۳۸
۴۳۸	① ابراهيم بن موسى	۴۳۸
۴۳۸	② يزيد بن زريع	۴۳۸
۴۳۸	③ خالد	۴۳۸
۴۳۸	④ ابو عثمان النهدي	۴۳۸
۴۳۹	⑤ مجاشع بن مسعود	۴۳۹
۴۳۹	ترجمة الباب سره مناسبت	۴۳۹
۴۳۹	رجال الحديث	۴۳۹
۴۳۹	① علي بن عبد الله	۴۳۹
۴۳۹	② سفيان	۴۳۹
۴۴۰	③ عمرو	۴۴۰
۴۴۰	④ ابن جريج	۴۴۰
۴۴۰	⑤ عطاء	۴۴۰
۴۴۰	قوله: كان المؤمنون يفرأحدهم يدينه	۴۴۰
۴۴۱	قوله: وأما اليوم فقد أظهر الله الاسلام	۴۴۱

باب- ۱۹۱ إذا اضطر الرجل إلى النظر في شعور
أهل الذمة والمؤمنات إذا عصين الله وتجريدهن

إذا اضطر..... ۴۴۱

شماره	مضمون	صفحہ
.....	والمؤمنات.....	۴۴۱
.....	وتجريدهن.....	۴۴۱
.....	د ترجمۃ الباب مقصد.....	۴۴۱
.....	د ضرورت پہ وخت بسخہ بی لباس کولو وجہ.....	۴۴۱
.....	رجال الحديث.....	۴۴۲
.....	① محمد بن عبد اللہ.....	۴۴۲
.....	② هشیم.....	۴۴۲
.....	③ حصین.....	۴۴۲
.....	④ سعد بن عبيدہ.....	۴۴۲
.....	⑤ ابو عبد الرحمن.....	۴۴۲
.....	وكان عثمانياً.....	۴۴۲
.....	قوله: فقال لابن عطية وكان علوياً.....	۴۴۳
.....	پہ حافظ یوسف مزى باندی د حافظ ابن حجر <small>رحمہ اللہ</small> رد.....	۴۴۳
.....	قوله: إني لأعلم ما الذي جأصاحبك على الدماء.....	۴۴۴
.....	جراً.....	۴۴۴
.....	بواشكال اودهنی جواب.....	۴۴۴
.....	روضة كذا.....	۴۴۵
.....	امراً.....	۴۴۵
.....	فقلنا الكتاب.....	۴۴۵
.....	قالت لم يعطني.....	۴۴۵
.....	قوله: فقلنا لتخرجن أولاً جردتك.....	۴۴۵
.....	قوله: فأخرجت من حمزتها.....	۴۴۶
.....	پہ روایاتو کنبی تعارض او دهنی حل.....	۴۴۶
.....	ترجمة الباب سرد مناسبت.....	۴۴۶
.....	پہ مناسبت باندی اشکال اودهنی جوابات.....	۴۴۷
.....	د علامہ ابن التین <small>رحمہ اللہ</small> اشکال اودهنی جواب.....	۴۴۷
.....	باب - ۱۹۲ استقبال الغزاة	
.....	د ترجمۃ الباب مقصد.....	۴۴۷
.....	رجال الحديث.....	۴۴۷
.....	① عبد الله بن ابي الاسود.....	۴۴۷

شماره	مضمون	صفحہ
②	یزید بن زریع.....	۴۴۸
③	حمید بن الاسود.....	۴۴۸
④	حبیب بن الشہید.....	۴۴۹
⑤	ابن ابی ملیکہ.....	۴۴۹
	قوله: قال: نعم، فحملنا وتركك.....	۴۵۰
	د صحیح بخاری او صحیح مسلم د روایاتو د تعارض حل.....	۴۵۰
	د صحیح مسلم پہ روایت کنبی د راوی وهم.....	۴۵۱
	د قاضی عیاض <small>رحمۃ اللہ علیہ</small> رائی.....	۴۵۲
	د حدیث یاب نه مستنبط فوائد.....	۴۵۲
	ترجمۃ الباب سره د حدیث باب مناسبت.....	۴۵۲
	رجال الحديث.....	۴۵۳
①	مالك بن اسماعيل.....	۴۵۳
②	ابن عيينه.....	۴۵۳
③	الزهري.....	۴۵۳
④	السائب بن يزيد.....	۴۵۳
	قوله: ذهبنا لتلقى رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم مع الصبيان إلى ثنية الوداع.....	۴۵۳
	ترجمۃ الباب سره مناسبت.....	۴۵۳

باب - ۱۹۳ ما يقول إذا رجع من الغزو

	د ترجمۃ الباب مقصد او باب سابق سره مناسبت.....	۴۵۳
	رجال الحديث.....	۴۵۴
①	موسى بن اسماعيل.....	۴۵۴
②	جویریہ.....	۴۵۴
③	نافع.....	۴۵۴
④	عبد الله.....	۴۵۴
	قفل.....	۴۵۴
	قوله: آيئون إن شاء الله تائبون.....	۴۵۵
	په علامه ابن ابطال <small>رحمۃ اللہ علیہ</small> باندې د علامه ابن منیر <small>رحمۃ اللہ علیہ</small> رد.....	۴۵۵
	رجال الحديث.....	۴۵۵
①	ابو معمر.....	۴۵۶
②	عبد الوارث.....	۴۵۶
	۴۵۶

شمیره	مضمون	صفحہ
⑤	یحییٰ بن ابی اسحاق.....	۴۵۷
⑥	انس بن مالک.....	۴۵۷
	قوله: وقد أرفد صفية بنت حبي.....	۴۵۷
	به روایت کنبی ذراوی وهم.....	۴۵۷
	قوله: فعثرت نأقته فصرعا جميعاً.....	۴۵۷
	قوله: فأقحم أبو طلحة فقال: يا رسول الله جعلني الله فداءك.....	۴۵۷
	أقحم.....	۴۵۷
	قوله: قال: (عليك المرأة) فقلب ثوباً على وجهه وأتاها فالتقا عليه.....	۴۵۷
	قوله: فأكتنف رسول الله صلى الله عليه وسلم.....	۴۵۸
	فأكتنفنا.....	۴۵۸
	قوله: فلما أشرفنا على المدينة، قال: ((آييون تائبون، عابدون، لربنا حامدون))، فلم يزل يقول ذلك، حتى دخل المدينة.....	۴۵۸
	ترجمة الباب سره مناسبت.....	۴۵۸
	د حديث فوائد.....	۴۵۸
	رجال الحديث.....	۴۵۹
①	على.....	۴۵۹
②	بشر بن المفضل.....	۴۵۹
⑤	یحییٰ بن ابی اسحاق.....	۴۵۹
⑥	انس بن مالک.....	۴۵۹
	قوله: أنه أقبل هو وأبو طلحة مع النبي صلى الله تعالى عليه وسلم.....	۴۵۹
	فلما كانوا.....	۴۵۹
	عثر الناقة.....	۴۵۹
	قوله: حتى إذا كانوا بظهر المدينة، أو قال: أشر فو على المدينة.....	۴۶۰
	بظهر المدينة.....	۴۶۰
	ترجمة الباب سره مناسبت.....	۴۶۰
	باب ۱۹۴ الصلاة إذا قدم من سفر	
	د ترجمة الباب مقصد او باب سابق سره مناسبت.....	۴۶۰
	رجال الحديث.....	۴۶۰
①	سليمان بن حرب.....	۴۶۰

شماره	مضمون	صفحه
①	شعبه	۴۶۰
②	محارب بن دثار	۴۶۰
③	جابر بن عبدالله	۴۶۱
④	ترجمة الباب سرده حديث باب مناسبت	۴۶۱
⑤	رجال الحديث	۴۶۱
①	ابو عاصم	۴۶۱
②	ابن جريج	۴۶۱
③	ابن شهاب	۴۶۲
④	عبد الرحمن بن عبدالله بن كعب	۴۶۲
⑤	عبيد الله بن كعب	۴۶۲
	قوله: أن النبي صلى الله تعالى عليه وسلم كان إذا قدم من سفر ضعى دخل المسجد، فصلی	
	و كعتين قبل أن يجلس	۴۶۲
	ترجمة الباب سرده مناسبت	۴۶۲
	حديث نه حاصل شوي فوائد	۴۶۲

باب - ۱۹۵ الطعام عند القدوم

۴۶۳	د ترجمه الباب مقصد او باب سابق سرده مناسبت
۴۶۳	قوله: وكان ابن عمر يفطر لمن يغشاه
۴۶۳	يفشاه
۴۶۳	يفطر
۴۶۳	حضرت ابن عمر <small>رضي الله عنهما</small> د سفر او حضر معمول
۴۶۴	د حضرت ابن عمر <small>رضي الله عنهما</small> د اثر نقل كولو مقصد
۴۶۴	د ابن عمر <small>رضي الله عنهما</small> د اثر نه مستنبط فوائد
۴۶۴	رجال الحديث
۴۶۴	① محمد
۴۶۵	حدثنا محمد
۴۶۵	② وكيع
۴۶۵	③ شعبه
۴۶۵	④ محارب بن دثار
۴۶۵	⑤ جابر بن عبدالله <small>رضي الله عنهما</small>
۴۶۵	قوله: أن رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم لما قدم المدينة نحر جزراً وأبقرة

صفحہ	مضمون	شمیرہ
۴۶۵	جزوراً وبقرۃ.....	۴۶۵
۴۶۶	ترجمۃ الباب سر د مناسبت.....	۴۶۶
۴۶۶	رجال الحديث.....	۴۶۶
۴۶۶	① معاذ.....	۴۶۶
۴۶۶	قوله: اشترى منى النبي صلى الله تعالى عليه وسلم بعيراً يوقيتين، ودرهما ودرهمين.....	۴۶۶
۴۶۷	قوله: فلما قدم صرارا، أمر ببقرة فذبحت فأكلوا منها.....	۴۶۷
۴۶۷	صرار.....	۴۶۷
۴۶۷	الفاظ روايات كنبى تعارض او دھغى حل.....	۴۶۷
۴۶۷	ددي تعليق تخريج.....	۴۶۷
۴۶۸	ددي تعليق مقصد.....	۴۶۸
۴۶۸	رجال الحديث.....	۴۶۸
۴۶۸	① ابو الوليد.....	۴۶۸
۴۶۸	② شعبه.....	۴۶۸
۴۶۸	③ محارب بن دثار.....	۴۶۸
۴۶۸	④ جابر بن عبد الله.....	۴۶۸
۴۶۸	قوله: قال: قدمت من سفر، فقال النبي صلى الله تعالى عليه وسلم: صل ركعتين.....	۴۶۸
۴۶۸	ترجمۃ الباب سر د حديث په مناسبت ديواشكال جواب.....	۴۶۸
۴۶۹	قوله: صرار: موضع ناحية بالمدينة.....	۴۶۹
۴۶۹	براعت اختتام.....	۴۶۹

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

باب ۹۸: هل يرشد المسلم اهل الكتاب او يعلمهم الكتاب

حدیث نمبر ۱۲۷۷۸ (۱) حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ أَخْبَرَنَا يَغْفُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي ثِيَابٍ عَنْ عَمِّهِ قَالَ أَخْبَرَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ بْنِ مَسْعُودٍ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَبَّاسٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - أَخْبَرَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - كَتَبَ إِلَى قَيْصَرَ وَقَالَ «فَإِنْ تَوَلَّيْتَ فَإِنَّ عَلَيْكَ إِثْمَ الْأَرِيسِيِّينَ» (۲) (۱۷)

باب سابق سره مناسبت :- په سابقه باب کښې د کافرانو د پاره د بد دعا ذکر و و دلته د خیر د دعا یعنی د اسلام طرف ته رهنمائی او د قرآن د تعلیم چه د رشد او هدایت اصل او منبع ده د دې ذکر دې

د ترجمه الباب مقصد: د ترجمه دوه اجزای ① ارشاد المسلم اهل الكتاب ② تعلیم القرآن لاهل الكتاب امام بخاری رحمته الله علیه دلته خود ل غواړي چه آیا مسلمان د اهل کتاب د حق طرف ته لاړخوډنه کولی شي که نه؟ او هغوی ته د قرآن کریم تعلیم ورکولی شي که نه؟ د رومې جزیره کښې ابن بطال رحمته الله علیه فرماني چه د اهل کتاب رهنمائی او هغوی ته د دین تعلیم ورکول په مسلمانانو حاکمانو باندې واجب دی او د ادهغوی په ذمه واری کښې شامل دی. (۳)

کافرانو ته د قرآن د تعلیم ورکولو حکم :- البته په دویم جز کښې اختلاف دې. دامام اعظم ابوحنیفه رحمته الله علیه په نیزکه کافر حربی وی که ذمی. هغه ته د قرآن، فقه او عام علومو خود ل کښې هیچ خرج نشته ممکن دی چه هغه د دې علم په برکت سره د اسلام طرف ته راغب شي (۴) امام مالک رحمته الله علیه مطلقاً ناجائز گرځولي دی. د امام شافعی رحمته الله علیه نه دواړه شان اقوال نقل دي (۵) امام احمد رحمته الله علیه د اسلام قبلول په شرط باندې جائز گرځوی. دهغوی په نیزکه د اسلام قبلولو امید نه وی نو بیا کافرانو ته د قرآن تعلیم ورکول جائز نه دی (۶)

د احنافو دلائل - امام طحاوی رحمته الله علیه د احنافو د طرف نه مختلف دلائل ورکړي دي:

① هرقل ته چه کوم خط مبارک لیگلې شوې وو په هغې کښې د قرآن کریم پوره یو آیت موجود دې چه یقیناً د قرآن پاک تعلیم دې بلکه هغه په یو قسم باندې په زده کولو سره مجبور کړي شو چه هغه دې د قرآن په آیت باندې د پوهیدلو کوشش او کړي ځکه چه رومیان د عربی نه واقف نه وو آیت باندې بغیر د ترجمې نه شو پوهیدلې په معنی د پوهیدلو د پاره په قرآن پوهیدل او

(۱) قدس ترجمه فی بدء الوحی. انظر کشف الباری: ۱/۳۷۷.

(۲) شرح ابن نطال: ۱۱۲، ۵. و عمدة القاری: ۲۰۷/۱.

(۳) رد المحتار: ۷۱.

(۴) ایضاً.

(۵) المغنی لاس فداة: ۷۸۹/۹.

زده کول ضروری دی (۱)

⑥ ذ الله تعالى فرمان ﴿وَأَنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجَرَهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلِمَ اللَّهِ ثُمَّ ابْنِغْهُ مَأْمَنَهُ﴾ ذَلِكْ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ (۲)

وقال ابن أبي بختیخ عن مجاهد في تفسير هذه الآية قال: إنسان يأتيك يسمع ما تقول وما أنزل عليك فهو آمن حق يأتيك فتسمعه كلام الله.... إلى آخر ما قال (۳) یعنی که یومشرك تانه پناه او امان او غواری نو تاسو هغوی ته پناه ورکړې دې ډیاره چه هغوی ذالله تعالی کلام واورې نو داهم ذقرآن تعلیم دې ⑦ حضرت اسامه بن زید رضی الله عنه په روایت په کوم کښې چه نبی کریم صلی الله علیه و آله د مشرکونو او یهودیانو په مجلس تیریدو او هغوی ته ذ قرآن اورولو ذکردې ذ روایت الفاظ دادی موالینی صلی الله تعالی علیه وسلم علی عبدالله ابی قبل أن یسلم، فی المجلس أخلاط من السلتین والشکین والیهود، فقرا علیهم القرآن. (۴) رسول الله اکرم صلی الله علیه و آله ذعبدالله بن ابی په خوا تیریدو کله چه هغه اسلام نه وو راوړلې. په مجلس کښې مسلمانان مشرکان او یهودیان مختلف خلق شریک رسول الله صلی الله علیه و آله د دغه ټولو په وړاندې ذ قرآن کریم تلاوت او فرمائیلو ⑧ حماد بن سلمة، حبیب المعلم نه نقل کوی چه ما ذحضرت حسن بصری رحمته الله نه معلومه کړې چه آیا زه ذمیانو ته قرآن لوستلې شم؟ هغوی او فرمائیل ولې هغوی تورات او انجیل نه لولې؟ هغه هم ذالله تعالی کتابونه دی. (۵)

ذ مالکيه دلائل: ① ذهغوی اولنې دليل ذ قرآن کریم دا آیت دې ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُكُونَ تُجْسَ فَلَا يَغْرَبُوا الْحَرَامَ بَعْدَ عَاهِمِهِ هَذَا﴾ وَأَنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيَكُمْ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ إِنْ شَاءَ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ (۶) یعنی مشرکان خوهم نجس دی.

② ذمالکيه استدلال ذدې احادیثونه هم دې په کوم کښې چه قرآن کریم سره ذ کافرانو ذ ملکونو طرف ته ذ سفر کولونه نهی او ممانعت وارد شوې دې چه چرته قرآن مجید ذ کافرانو په لاس اونه لگي. ښکاره خبره ده چه په دې کښې ذ بې حرمتی اندیښنه ده چنانچه په مسلم شریف کښې ذحضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنه یو روایت دې "نهی رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم أن یسافر بالقرآن إلى أرض العدو" (۷)

(۱) فتح الباری ۱۰۷/۲، عمدة القاری: ۱۴/۷، شرح ابن بطلال: ۱۳/۵.

(۲) سورة النور: ۶.

(۳) تفسير ابن کثير: ۳۳۷/۲.

(۴) عمدة القاری: ۲۰۷/۱۴، وشرح ابن بطلال: ۱۱۳/۵.

(۵) شرح ابن بطلال: ۱۱۳/۵.

(۶) سورة التوبة: ۲۸.

(۷) صحيح مسلم كتاب الامارة، باب النهی أن یسافر بالمصحف إلى أرض الکفار إذا خيفة... بإسنييه (رقه الحديث ۴۸۴)

رسول الله ﷺ د دښمن ملک ته قرآن مجید اور لومړه سفر کولو ته منع فرمائیلې ده

دغه شان د صحیح مسلم یو بل روایت کښې دا اضافه ده " مخافة أن يناله العدو " یعنی قرآن خان سره په سفر کښې د اور لود ممانعت وجه داده چه چرته قرآن د دښمن په لاس اونه لکې البته بعض مالکيه په کومو کښې چه علامه ابی بنکاردې دعوت اسلام دپاره دوعظ په توگه د یوب دوو آیتونو د جواز قائل دې (۱)

د حافظ ابن حجر رحمته الله محاکمه - حافظ صاحب فرمائی چه صفاستره خبره داده چه په دې مسئله کښې تفصیل دې د کوم سړي باره کښې چه دا امیدوي چه هغه به اسلام قبول کړي یا د هغه نه که نه کم د نقصان خطر نه وی نو داسې سړي ته د قرآن پاک تعلیم ورکولو کښې هېڅ حرج نشته خوداسې سړي د کوم باره کښې چه دا خبره معلومه شوې وی چه د قرآن زده کول د هغه دپاره فائده مند نه دی او چه داسې سړي قرآن زده کړی نو دین به پیغورونو او بداخلاتو نښه جوړ کړي نو داسې سړي ته د قرآن تعلیم ورکول جائز نه دی (۲)

دامام بخاری رحمته الله خیال - امام بخاری رحمته الله ددې خبرې طرف ته مائل دې چه کافرانوته لار خودلې شی او هغوی ته د قرآن تعلیم هم ورکولې شی سرور کونین رحمته الله چه قیصر روم ته کوم خط ورلیکلې وو په هغې کښې دا دواړه خبرې مخې ته وې

د حدیث باب ترجمه الباب سره مطابقت - نبی کریم رحمته الله چه قیصر روم ته کوم خط لیکلې وو په هغې کښې د قرآن کریم یو پورده آیت هم موجود وو
﴿قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ﴾ (۳)

د ترجمه دوه جزونه دی رومبی جز سره مناسبت خو "فان تولیت" نه معلومېږي ځکه چه په دې جمله کښې دننه د هدايت او حق لارې طرف ته ښودنه کېږي "اسلم تسلیم یو تګ الله اجرک مرتین"

کښې ترغیب دې "فان تولیت" کښې زجر او "فان علیک اثم الایسیین" کښې وعید دې. دویم جز نه انطباق نامه مبارک لیکل ماخوډ دې (۴) او دا خو معلومه شوې ده چه په دې کښې د قرآن کریم آیت مذکور موجود وو نو دا یقیناً هم د قرآن تعلیم دې تنبیه - ددې روایت تشریح وړاندې په تفصیل تیره شوې ده. (۵)

باب ۹۹: الدعاء للمشرکین بالهدی لیتالفهم

حدیث نمبر ۱۲۷۷۹ (۶) حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ حَدَّثَنَا أَبُو الزِّنَادِ أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ قَالَ

(۱) إكمال إكمال المعلم: ۲۱۶/۵.

(۲) فتح الباری: ۱۰۷/۶.

(۳) سورة آل عمران: ۶۴.

(۴) عمدة القاری: ۲۰۷/۱۴.

(۵) کشف الباری: ۵۵۶/۱.

(۶) اخرجه البخاری فی کتاب المغازی: ۶۳۰/۲، باب قصة دوس والطفیل بن... [بقیه حاشیه بر صفحه آندوه

قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَدِمَ طِفْلٌ بِنْتُ عُمَرَ وَالدَّوْسِيُّ وَأَصْحَابُهُ عَلَى النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ دَوْسًا عَصَتْ وَأَبَتْ، فَأَذْعُ اللَّهُ عَلَيْنَا. فَقِيلَ هَلَكْتَ دَوْسٌ. قَالَ «اللَّهُمَّ اهْدِ دَوْسًا وَأَنْتَ بِهِمْ» (۱۴۱۳، ۴۰۳۲)

ما قبل سره ربط - د سابقه باب نه وړاندې باب ذکر شو «باب الدعاء علی المشرکین بالهزیمة والذلّة» او دلته «باب الدعاء للمشرکین بالهدی لیثالفهم» لکه چه دلته مناسبت کښې تضاد دې په ما قبل کښې د مشرکانو د پاره بددعا ذکر شوه او اوس دلته هغوی د پاره د هدایت ذکر کښې د ترجمه الباب مقصد - امام بخاری رحمته الله علیه د دې باب په قایم کولو سره د انبودل غواړي چه د مشرکانو د پاره د هدایت دعا کول جائز دي کله چه د هغوی د اسلام د قبلولو توقع وی (۱) دلته دا خبره د ذکر قابل ده چه بعض وخت رسول الله صلی الله علیه و آله سرکارنوته بددعا فرمایلي او بعض وخت ئی د هغوی د پاره د هدایت دعا فرمایلي ده دا د حالاتو بدلون او تغیر نتیجه ده کله چه به د مشرکانو په طاقت کښې زیاتوالې کیدو نو د هغوی د طرف نه به مسلماننوته تکلیفونه او سزاگانې رسولو سلسله اوږدیده او مسلمانان به د هغوی د شر نه غیر محفوظ کیدل نو نبی کریم صلی الله علیه و آله به مشرکانوته بددعا فرمایله لکه څنگه چه نبی کریم صلی الله علیه و آله د قریشو سردارانو د پاره بددعا فرمایلي وه د کومې په نتیجه کښې چه د هغوی اکثر کسان په غزو په بدر کښې قتل کړي شو.

او کله چه به نبی کریم صلی الله علیه و آله د کافرانو د شر نه اطمینان اوتسلې محسوس کوله او د اسلام طرف ته به ئی د هغوی توجه ته کتل نو د هغوی د هدایت د پاره به ئی دعا فرمایله ځکه چه نبی کریم صلی الله علیه و آله ته د خلقو مسلمان کیدو اود هغوی د ایمان راوړلو زیات شوق وو په بددعا کولو کښې به نبی کریم صلی الله علیه و آله د تندنی نه کار نه اخستلو بلکه ډیره حده پورې به ئی احتیاط فرمایلو (۲) لېشان گورنی چه حضرت طفیل رضی الله عنه د بددعا درخواست کوی اور رسول الله صلی الله علیه و آله د هغوی د پاره د هدایت او خیر دعا فرمانی یقینا دا د حضور پاک د عظیم اخلاقو یوه کارنامه وه اود سرور کائنات د فخر موجودات حضرت محمد مصطفی صلی الله علیه و آله د رحمة للعالمین کیدو یوه لویه نښه وه (۳) د حدیث باب مختصر تشریح - حضرت طفیل بن عمرو دوسی رضی الله عنه د هجرت نه وړاندې مکه ته راغلې وو اسلام ئی قبول کړې وو بیا هغه خپلې قبیله ته د تبلیغ د پاره واپس لاړ نو خود هغوی والد صاحب او حضرت ابوهریره رضی الله عنه نه بغیر چاهم اسلام قبول نه کړو (۴) نو هغه واپس راغلو او نبی کریم صلی الله علیه و آله ته د قبیله دوس د نافرمانی او سرکشی شکایت او کړو او عرض ئی او کړو چه

...بقیه از حاشیه گذشته [عمرو الدوسی (رقم ۴۳۹۲)]، وفي کتاب الدعوات: ۹۴۶/۲. باب الدعاء للمشرکین (رقم

الحدیث: ۶۳۹۷)، وسلم: ۲/۲۱۶ فی فضائل الصحابة. باب من فضائل غفار وجهنّة. (رقم الحدیث: ۲۵۲۴)

(۱) فتح الباری: ۱۰۸/۶، وعمدة القاری: ۲۰۷/۱۴.

(۲) فتح الباری: ۱۰۸/۶، وعمدة القاری: ۱۴/۱۰۷، والقسطلانی: ۱۱۰/۵، وشرح ابن بطلال: ۱۱۴/۵.

(۳) شرح الکرماني: ۱۸۴/۱۲، والقسطلانی: ۱۱۰/۵.

(۴) الاصابة: ۴: ۲۱۰-۲۰۲.

یا رسول اللہ! تاسو ذقبیلہ دوس دپارہ بددعا وکړئې نو حاضرینو او وئیل دوس دې بریادشې بعض روایاتو کښې دې چه حضرت طفیل رضی اللہ عنہ په قبیلہ دوس کښې سود او زنا غونډې خبیث ویا او اخلاقی بیمارو خوړیدو شکایت اوکړو (۱) لیکن رحمة للعالمین علیه السلام دعا کولوسره او فرمایل ای الله دوس ته هدایت اوکړې او هغوی مونږ له راولې حضرت طفیل رضی اللہ عنہ ابن اسحاق په مغازی کښې صالح بن کیسان په طریق باندې نقل کړې دې چه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم هغوی ذقبیلہ دوس بت 'ذوالکفین' ماتولوپه مهم باندې روان کړې وو هغوی دغه بت په اور باندې اوسوزولو او ایره نی کړو هغه وخت دوی دا اشعار لوستل:

يا ذوالکفین لست من عبادکامیلا دنأکبر من میلادکامیلا وقد حشوت الساری فیؤادکامیلا (۲)
یعنی ای ذوالکفین! مونږ ستا بندیگان نه یوزمونږ د تخلیق مقصد ستا د تخلیق د مقصد نه اوچت او غوره دې اوما ستا زړه د اور نه ډک کړې دې.
د حضرت طفیل بن عمرو رضی اللہ عنہ لقب 'ذوالنور' وو ددې تفصیل وړاندې کتاب المغازی کښې راروان دې (۳)

ترجمة الباب سره مطابقت: د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم دعانیہ کلمات اللهم اهدنا وسوائت بهم سره د ترجمه الباب انطباق بالکل واضح دې (۴) یعنی نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د قبیلہ دوس د زړه ساتنې د خاطر هغوی ته د هدایت دعا و فرماینله.

باب ۱۰۰: دعوة اليهود والنصارى، وعلى ما يقاتلون عليه،

وما كتب النبي صلی اللہ علیہ وسلم إلى كسرى وقيصر، والدعوة قبل القتال

احديث نمبر ۲۷۸۰ (۵) حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْجُعْدِيِّ أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ عَنْ قَتَادَةَ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ لَمَّا أَرَادَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - أَنْ يَكْتُبَ إِلَى الرُّومِ، قِيلَ لَهُ: إِنَّهُمْ لَا يَقْرَعُونَ كِتَابًا إِلَّا أَنْ يَكُونَ عَنْهُمْ فَنُتَوًّا. فَأَتَّخَذَ خَاتَمًا مِنْ فِصَّةٍ، فَكَاتَبَ أَنْظَرُ إِلَى بَيْضَاهُ فِي يَدِهِ، وَنَقَشَ فِيهِ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ. (ر: ۱۶۵)

د ترجمه الباب مقصد: امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ چه دلته کومه ترجمه قایم کړې ده دهغې څلور اجزای ① دعوة اليهود والنصارى یعنې اهل کتاب ته دعوة ورکول پکار دی که نه؟

② على ما يقاتلون عليه یعنې په کوم بنیاد باندې به هغوی سره جنگ کولې شی چه هغوی د توحید منکر نه دي؟

③ وما كتب الرسول صلى الله تعالى عليه وسلم إلى كسرى وقيصر یعنې دغه دواړو ته د لیکلې

(۱) عمدة القاری: ۲۰۸/۱۴.

(۲) السيرة النبوية لابن هشام: ۳۸۵/۱، والاصابة: ۲۲۵/۲.

(۳) کشف الباری کتاب المغازی ص: ۶۱۳ - ۶۱۴.

(۴) عمدة القاری: ۲۰۸/۱۴، وفتح الباری: ۱۰۸/۶.

(۵) فدرم تخریجه فی کتاب العلم، انظر کشف الباری: ۱۷۶/۳.

شوی خطونو مضمون خه وو؟

⑤ الدعوة قبل القتال یعنی د جنگ نه وړاندې د دعوت ورکولو خه حکم دې؟^(۱) کافرانو ته د جهاد نه وړاندې د اسلام دعوت دې ورکړې شی که نه؟ - په دې مسئله کښې اختلاف دې او درې مذاهب دې ① دعوت ورکول مطلقاً واجب نه دی د حافظ ابن حجر رحمته الله علیه دا قول امام شافعی رحمته الله علیه طرف ته منسوب کړې دې^(۲) حالانکه علامه نووی رحمته الله علیه دامذهب د چا طرف ته د منسوب کولونه بغیر ډیر ضعیف یا باطل گرځولې دې^(۳) ② دعوت مطلقاً واجب دې اوتر هغه وخته پورې کافرانو سره جنگ جائز نه دې ترکومې چه هغوی ته د اسلام دعوت ور نه کړې شی که هغوی ته دې نه وړاندې د اسلام دعوت رسیدلې وی او که نه وی رسیدلې^(۴)

البته چه کوم یهود نصاری او غیر مسلم خلق دارالاسلام سره نیز دې اوسېږي د هغوی د پاره دا حکم نه دې بلکه بغیر د خه پیشگی اطلاع نه په هغوی حمله کولې شی خکه چه هغوی په گاونډو کښې اوسېږي او د اسلام باره کښې معلومات لری او د هغوی په زړونو کښې د مسلمانانو خلاف د نفرت او عداوت اور لگیدلې دې او هغوی یوشان په مسلمانانو حملې کوی او شرخوړه وی داسې خلق د غفلت په حالت کښې راگیرول پکار دی خو هغه خلق چه د دارالاسلام نه لرې دی هغوی ته به دعوت ورکولې شی او د هغوی د شکونواو شبهاتو د لرې کولو کوشش به کولې شی بیا هم که هغوی نه منی نو هغوی سره به جنگ کولې شی دا د مالکیه مذهب دې^(۵)

⑥ که یوقوم ته د جنگ نه وړاندې د اسلام دعوت نه وی رسیدلې نویه داسې صورت کښې دعوت واجب دې او بغیر د دعوت نه هغوی سره جنگ کول ناجائز دی. او که چرې دغه قوم ته دعوت رسیدلې وی نو په داسې صورت کښې د جنگ نه وړاندې دعوت ورکول مستحب دی هم دغه راجح او د جمهورانمه مذهب دې.

وهذا قول الحسن البصري والنخعي وربيعة والليث وأبي حنيفة والثوري والشافعي وأحمد وإسحاق وأبي ثور^(۶) د مالکیه دلائل - رومې دلیل: ابن المنذر، عمر بن عبد العزيز رحمته الله علیه باره کښې نقل کوی فرمائی

^(۱) عمدة القاری: ۲۰۸/۱۴، وإرشاد الساری: ۱۱۰/۵.

^(۲) فتح الباری: ۴۷۸/۷.

^(۳) شرح النووی علی صحیح مسلم: ۸۱/۲، کتاب الجهاد، باب جواز الاغارة علی الکفار الذین بلغتهم دعوة الاسلام من غیر تقدم إعلام بالاغارة.

^(۴) المدونة الکبری: ۳/۲، وقیه "قلت: أکان مالکیری أن یُدعوا قبل القتال ولا یرى الدعوة قد بلغتهم قال: نعم"

^(۵) المدونة: ۲/۲.

^(۶) الهدایة: ۵۵۸/۲ - ۵۵۹، کتاب الجهاد، وشرح النووی علی صحیح مسلم: ۸۱/۲، کتاب الجهاد، باب جواز الاغارة علی الکفار الذین بلغتهم دعوة الاسلام من غیر تقدم أعلام بالاغارة والمغنی: ۱۷۲/۹، مسالة (۷۴۳۶)، وشرح ابن بطلال: ۱۱۷/۵، والشامی: ۲۴۳/۳.

چه هغوی به د لښکر امر، ته د جنگ نه وړاندې د دعوت ورکولو حکم ورکولو (۱)
 دویم دلیل: حضرت علی (علیه السلام) به تر هغه وخته پورې حمله نه کوله تر کومې چه به هغوی دښمن
 ته درې ځل د اسلام دعوت نه ورکولو (۲)

دویم دلیل: حدیث باب کوم چه د سهل بن سعد (رضی الله عنه) روایت دې ددې الفاظ په واضحه توګه
 د جنگ نه وړاندې دعوت ورکول مطلقا واجب کیدو باندې دلالت کوی ځکه چه د خبیر
 یهودیانو ته د اسلام دعوت وړاندې رسیدلې وو خوددې باوجود نبی کریم (صلی الله علیه و آله) او فرمائیل
 علی رسلک! حتی تنزل بساحتهم، ثم ادعهم الی الاسلام..... "صبر او کړنې تردې چه تاسو د مشرکانو په
 علاقہ کښې داخل شئ بیا هغوی ته د اسلام دعوت ورکړنې
 د جمهور وړاندل - دومې دلیل: د ابورافع ابن ابی الحقیق او کعب بن اشرف قتل کوم چه په
 دهوکه سره او کړې شو (۳)

دویم دلیل: نبی کریم (صلی الله علیه و آله) په بنی المطلق باندې ناڅاپی حمله کړې وه په کوم وخت چه د هغوی
 څاروو او په ځکلي هغه خلکو د حضور پاک د دغه ناڅاپی حمله طاقت را نولې شو او هغوی
 ماتې او خورلې حضور پاک جنگ کونکي قتل کړل او کوم چه ژوندی پاتې شو هغوی قید کړل (۴)
 دویم دلیل: د سنن ابی داؤد روایت دې چه حضور پاک (صلی الله علیه و آله) حضرت اسامه بن شیح الافلاک ته حکم
 ورکړو چه: اُبنی (۵) باندې د سحر په وخت حمله او کړه او کلي نئ اوسوزولو (۶)
 څلورم دلیل: صعب بن جثامه (رضی الله عنه) روایت کښې دی چه نبی کریم (صلی الله علیه و آله) نه د حمله کولو په نتیجه
 کښې هلاک کیدونکو ماشومانو او ښځو باره کښې معلومه کړه نو حضور پاک او فرمائیل
 منهم! یعنی د هغوی په دې وخت د وژلو هیڅ حرج نشته هغه هم د مشرکانو په حکم کښې دی (۷)
 دا خبره بالکل واضحه ده چه حمله ناڅاپی او په بې خبرنۍ کښې کولې شی هغه وخت دعوت
 ورکړې کیدې شی اونه هغوی خبردار کولې شی ګنی حمله به بې مقصده پاتې شی
 ددې ټولو روایتونو نه دا خبره ثابته شوې ده چه کوم قوم ته دعوت رسیدلې وی هغوی ته د
 جنگ نه وړاندې دعوت ورکول واجب یا ضروری نه دی تر کومې چه ددې احادیثو تعلق دې په
 کوم کښې چه د دعوت ورکولو ذکر دې نو دهغې محمل د جمهورو په نیز د ادې چه چرې یو داسې

(۱) المدونة الكبرى: ۳/۲ و شرح ابن بطلال: ۵/۱۱۷.

(۲) المدونة الكبرى: ۳/۲.

(۳) صحيح بخاری: ۵۷۷-۲/۵۷۶، كتاب المغازی، باب قتل کعب بن الاشرف. (رقم: ۴۰۳۷) و باب قتل أبی
 رافع عبدالله بن أبی الحقیق. رقم: ۴۰۴ - ۴۰۳۸.

(۴) صحيح البخاری: ۵۹۳/۲، كتاب المغازی باب غزوة بنی المصطلق من خزاعة. رقم: ۴۰۳۸ - ۴۰۳۹.

(۵) اُبنی: بضم الهمزة وسكون الموحدة وبعدها نون وآخرها ألف مقصورة. موضع من بلاد فلسطين بين
 عسقلان والرملة و "ابن" أيضا كما في الحديث الاتي بعده. (رقم: ۲۶۱۷)

(۶) أبو داؤد، كتاب الجهاد، باب في الحرق في بلاد العدو (رقم: ۲۶۱۶)

(۷) البخاری: ۴۲۳/۱، كتاب الجهاد، باب أهلالدار يبيتون فيصاب الولدان والذراري: (رقم: ۳۰۱۲).

قوم سره جنگ کولې شی نو دوباره هغوی ته دعوت ورکول مستحب دی (۱).
 یواشکال اودهغه جواب: دلته دا اشکال پیدا کیږي چه د حدیث صعب بن جشامة نه په بې خبرنۍ کښې د حملې کولو جواز معلومیږي خود حضرت انس رضی الله عنه په حدیث باب کښې ترسره پورې انتظار کولو او بیا د اذان په آواز باندې د فیصلې کولو ذکر دي یعنی چه نبی کریم صلی الله علیه و آله به په یوه علاقه کښې د اذان آواز اوریدلو یا د اسلام څه ظاهري علامت به نی لیدلو نو حمله به نی نه کوله گنی حمله به نی کوله لکه چه په حدیث صعب بن جشامة نه ثابتیږي چه د غفلت په حالت کښې حمله کول مباح گرځولې شی خود حضرت انس رضی الله عنه حدیث ددې برعکس دي.
 جواب: په دې دواړو احادیثو کښې هیڅ تعارض نشته ځکه چه د صعب رضی الله عنه حدیث تعلق هغه خلقو سره دي کومو ته چه اول دعوت رسیدلې دي په داسې خلقو باندې په غفلت کښې حمله کولې شي او د حضرت انس رضی الله عنه تعلق داسې خلقو سره دي کومو ته چه تردغه وخته پورې دعوت نه وی رسیدلې یا دهغوی حالاتو نه مسلمانان پوره واقفیت نه وی (۲).
 د موجوده وخت د کافرانو حکم: ددې تفصیل نه معلومه شوه چه زمونږ د زمانې کافرانو ته د اسلام دعوت ورکول مستحب دی واجب نه دی د دعوت نه بغیر هم هغوی سره جنگ کولې شی ځکه چه هغوی د اسلام د صداقت او پیغام نه بڼه خبر دي چنانچه امام شافعی رحمه الله فرموي:
 لأعلم أحدًا من البشر أن لم تبلغهم الدعوة اليوم (۳) د امام احمد رحمه الله نه هم دغه قول نقل دي (۴).
 د احنافو هم دغه مذهب دي ځکه چه دعوت اسلام هر طرف ته خورشوي دي او د نن صبا جديډ دور کښې چه ذرائع ابلاغ بڼه ترقي کړې ده. دا خبره لرې معلومیږي چه یو قوم یا کس ته د اسلام دعوت نه وی رسیدلې خود ا هم کیدې شی چه د دنیا په یو گوټ کښې داسې قومونه آباد وی کومو ته چه تردغه وخته دعوت نه وی رسیدلې په داسې صورت کښې هغوی ته دعوت ورکول واجب دی. په تاتارخانیه کښې دی چه داسې قومونه کومو ته چه دعوت رسیدلې دي خو هغوی ته دا نه ده معلومه چه مسلمانان جزئی هم قبلوي په داسې صورت کښې هغوی سره ترهغه وخته پورې جنگ جائز نه دي ترکومي چه هغوی ته د جزئیې باره کښې خبر نه کړې شی (۵). والله اعلم وأتم وأحکم
 د لفظ قبصر معنی: قبصر په رومي ژبه کښې هغې ته ونيلې شی د چا خپه چه پرې کړې شوي وی د هر قل مور د حمل په حالت کښې وفات شوې وه نو د هر قل د مور خپه شلولو سره راویستی وو هغه به په دې کار فخر کولو چه هغه د شرمگاه په لار نه دي راغلې (۶).

(۱) المغنی: ۱۷۲/۹، مسأله (۷۴۳۶) وشرح ابن بطال: ۱۱۸/۵.

(۲) شرح ابن بطال: ۱۲۰/۵-۱۱۹.

(۳) شرح ابن بطال: ۱۱۷/۵.

(۴) المغنی: ۱۷۲/۹، مسأله: ۷۴۳۶.

(۵) البحر الرائق: ۷۵/۵، فتح القدیر: ۱۹۶/۵، ورد المختار: ۲۴۴/۳، والتاوی التنفار خانیة: ۲۲۷/۵-۲۲۶.

(۶) کتاب السیر، الفصل الثاني فی بیان شرائط جواز قتال الکفرة.

(۷) عدة القاری: ۲۰۸/۱۴، وأرشاد الساری: ۱۱۰/۵.

په خطونو باندې د مهر لکولو حیثیت - قرآن کریم کښې د حضرت سلیمان علیه السلام نوم مبارک ته کتاب کریم و نیلې شوې دې حافظ سیوطی رحمه الله درمنثور (۱) او امام طبري رحمه الله په خپل تفسیر کښې د دې معنی مهر لکولې شوې کړې ده (۲) بل د نبی کریم ﷺ نه یو روایت نقل دې کرامه الکتاب ختمه - یعنی د خط عزت خود هغې مهر دې (۳) دا حدیث په کتاب العلم کښې په تفصیل سره تیر شوې دې (۴)

د حدیث ترجمه الباب سره مطابقت - علامه عینی رحمه الله فرمائی د ترجمه الباب خلور اجزائی اول جز سره مطابقت دادې چه رسول الله ﷺ په خط کښې هر قل ته د اسلام دعوت ورکړې وو هغه نصرانی وو - یهود هم په دې حکم کښې داخل دی ځکه چه هغوی هم اهل کتاب وو معلومه شوه چه اهل کتاب ته به هم د اسلام دعوت ورکولې شی (۵) دویم جز سره داسې انطباق دې د هغه والا نامه مقصد چرته چه په واضح توگه هر قل او رومیانونه دعوت اسلام پیش کول دی بل طرف ته د دې نه دامطلب هم وتلې شی که چرې تاسو دا دعوت قبلولوسره اسلام قبول نه کړی نو تاسو سره به جنگ کولې شی د دې خبرې تصریح په وړاندې باب کښې د حضرت علی رحمه الله په روایت کښې راځی د دې نه معلومه شوه چه اسلام نه قبلولو په بنیاد باندې به هغوی سره جنگ کولې شی (۶)

دریم جز نه مطابقت بالکل واضح دې چه حضور پاک په دعوت اسلام باندې مشتمل مضمون نامه مبارک کښې اولیکل او خلورم جز سره مطابقت داسې دې چه نبی کریم ﷺ رومیانونه د توحید او نبوت محمدی (علی صاحبها الصلوات والتسلیمات) د تصدیق کولو دعوت ورکړو دادعوت د جنگ نه وړاندې دې ځکه چه دې نه وړاندې د مسلمانانو او رومیانو په مینځ کښې هیڅ جنگ نه وو شوی (۷)

[حدیث نمبر ۱۲۷۸۱] (۸) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ قَالَ حَدَّثَنِي عَقِيلٌ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَتَبَةَ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَبَّاسٍ أَخْبَرَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - بَعَثَ بِكِتَابِهِ إِلَى كِسْرَى، فَأَمَرَهُ أَنْ يَذْفَعَهُ إِلَى عَظِيمِ الْبَحْرَيْنِ، يَذْفَعُهُ عَظِيمُ الْبَحْرَيْنِ إِلَى كِسْرَى، فَلَمَّا قَرَأَهُ كِسْرَى خَرَّقَهُ، فَحَسِبْتُ أَنْ سَجِدَ بِنَ الْأَسِيبِ قَالَ قَدْ عَا عَلَيَّهِمُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - أَنْ يَمْزُقُوا كُلَّ مَزْرَقٍ. [ر: ۱۶۴]

(۱) درمنثور: ۱۰۶/۵.

(۲) تفسیر الطبری. النمل ص: ۹۵، بل اوگورنی: شرح ابن بطلال: ۱۱۵/۵.

(۳) الجامع الصغير: ۸۹/۲ و شرحه فیض القدیر: ۵۵۰/۴.

(۴) کشف الباری: ۳/۱۷۱ - ۱۷۵.

(۵) عمدة القاری: ۲۰۹/۱۴.

(۶) عمدة القاری: ۲۰۹/۱۴.

(۷) قد مر جتخریجه فی کتاب العلم اوگورنی کشف الباری: ۱۷۱/۳.

د بددعا کولو وجه - کسری د رسول الله ﷺ خط مبارک شلولي وو داد نبوت د شان توهين دي
لهذا نبی کریم ﷺ بددعا او کړه چه الله تعالی رب العزت دي دده سلطنت ټکړي ټکړي کړي
واضح دي وی چه دین پوري توقی کول او ددې توهین کول کفر دي او ددین په معاملاتو کښې
بي خایه مداخلت او گستاخی کوونکي سیاستا قتل کولې هم شی الله تعالی دغه کبیره گناه
کفر گر خولوسره فرمایلي دي ﴿ وَلَکِنْ سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَعُوْذُ وَلَلْعَبَّأُ قُلْ أَبِاللهِ وَآيَاتِهِ وَرَسُولِهِ كُنْتُمْ
تَسْتَهْزِئُونَ ۚ لَا تَعْتَذِرُوا قَدْ كَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ ۚ ﴾ یعنی که چرې ته ددوی نه تبوس او کړي نودوی به
زراووانی چه مونږ خو هسې گپ شپ او زړه خوشحالولو تاسو هغوی ته او وایښی آیا تاسو د
الله تعالی آیاتونو او دهغه رسول ﷺ سره توقی کولې؟ عذر مه بنایښی بیشکه تاسو خلقو د
کفر ارتکاب کړي دي دخپل ایمان نه پس
معلومه شوه چه دخط شلول او ددین توهین او شان رسالت کښې گستاخی وه د کوم په وجه چه
کسری د بددعا موجب شو (۱)

تنبيه - دلته په نورو آیاتونو کښې په خانی د خرقه - منرقه - وارد شوې دي (۲) د دواړو معنی ذره
ذره کول شلول ده (۳) یعنی داسې قوم هیڅ کله کامیاب کیدی نه شی چه د حکومت واک
اختیار ئې ښخوته حواله کړي وی (۴)

د روایت ترجمه الباب سره مطابقت - په دې روایت کښې راغلی دی بیعت بکتابه ان کس
مطابقت هم په دې جمله کښې دننه دي (۵) د دې حدیث متعلق نور تفصیل کتاب العلم لاندې
تیر شوې دي (۶)

باب ۱۰۱: دعا النبي ﷺ إلى الاسلام والنبوة،

وَأَنْ لَا يَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ رِبَاً بِآخَرٍ. دُونَ الله

وَقَوْلُهُ تَعَالَى (مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللهُ الْإِلَهَ) إِلَى آخِرِ الْآيَةِ. آل عمران ۱۷۹

د ترجمه الباب مقصد - په دې باب کښې امام بخاری رحمه الله د تیر شوو ابوابو کوم چه دعوت سره
متعلق وو دهغې نور وضاحت کولوسره خودل غواړی چه نبی کریم ﷺ دعوت اسلام سره سره
دنبت اقرار او د شرک نه د خلاصی عوت هم ورکولو داخوښکاره خبره چه یهود او نصاری
سره ددې چه اهل کتاب دی حضرت عزیر رحمه الله او حضرت عیسیٰ رحمه الله ته دخدائی درجه

(۱) شرح ابن بطلان: ۱۱۵/۵.

(۲) البخاری. کتاب العلم. باب ما ذکر فی المناولة و کتاب أهل العلم بالعلم إلى البلدان. (رقم: ۶۴) و کتاب المغازی. باب کتاب النبی صلی الله علیه وسلم إلى کسری و قبصر رقم (۴۴۲). کتاب أخبار الاحاد. باب ما کان بیعت النبی صلی الله علیه وسلم من الامر والرسول واحداً بعد واحد. رقم (۷۲۶۴).

(۳) تقدم تخريجه. كشف الباری. کتاب العلم ص: ۱۷۵.

(۴) حواله بالا. بل او گورنی عمدة القاری: ۲۱۰/۱۴.

(۵) بورتننی حواله.

(۶) كشف الباری. کتاب العلم ص ۱۷۶.

ورکوله ذ الله تعالى ارشاد دې ﴿ وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرُ ابْنُ اللَّهِ وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ ﴾ (۱) یعنی یهود و نصیری چه عزیر علیهم السلام ذ الله تعالى خونی دې او نصاری و نیل حضرت مسیح علیهم السلام ذ الله تعالى خوی دې حالانکه دادوا په بشردی او بشرد خدانی اهل نه دې امام بخاری رحمه الله د دې باب لاندې هغه روایات نقل کړی دی په کوم کبشې چه اهل روم چه نصرانی وو او اهل خیبر چه یهود وو دوی ته د توحید، نبوت محمدی ﷺ او د شرک نه دخلاصی دعوت ورکولو ذکر دې.

ذایت د ذکر کولو مقصد - د دې آیت مبارک دلته ذکر کولو مقصد په هغه خلقو باندې رد کول دی چه خلقوته د الله تعالى د عبادت په خانی د خپل عبادت دعوت ورکوی لکه چه د اهل کتابو د طور طریقې ذکر کولو سره الله تعالى ارشاد فرمایلی ﴿ كُونُوا عِبَادًا لِّي مِنْ دُونِ اللَّهِ ﴾ (۲) یعنی ته الله تعالى پریږده زما بنده جوړ شه. او بل ارشاد دې ﴿ لِيُعْبَدَ ابْنُ مَرْيَمَ ؑ ؕ قُلْتُ لِمَ تَأْتِيَنِ اتِّخَذُوْنِي وَافِي الْيَهُودِ مِنْ دُونِ اللَّهِ ﴾ (۳) یعنی ای عیسیٰ علیهم السلام بن مریم آیاتادې خلقوته و نیلی ووجه تاسو ما او زما مور معبودان جوړ کړئ د الله تعالى نه بغیر؟ او بل ارشاد دې ﴿ اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَهَبَاءَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ ﴾ (۴) هغوی خپل عالمان او پیران خپل رب جوړ کړل د الله تعالى نه سوا. یعنی یو داسې سړې چه الله تعالى ورته کتاب حکمت او نبوت ورعطا کړې دې هغه سره دا مناسب نه دی چه هغه دې خلق ذ الله تعالى د عبادت طرف ته د متوجه کولو په خانی دخپل ذات طرف ته متوجه کړي.

نوجه کله یو رسول یا نبی دپاره دا خبره ښه نه ده چه هغوی د الله تعالى مقرب ترین او خوښ بنديگان دی نو د نورو دپاره که هغه ولی وی یا عالم وی څنگه به نه وی د غیر الله عبادت کول به په طریقه اولی ناجائز وی لیکن اهل کتاب د خپلو علماؤ او راهبانو د الله تعالى په شان عبادت کولو لکه چه د الله تعالى ارشاد مبارک دې ﴿ اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَهَبَاءَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ ؑ وَمَأْمُورًا بِالْإِيعَادِ وَاللَّهَ وَاحِدًا ۚ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ سُبْحَنَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴾ (۵) یعنی هغوی خپل عالمان او خپل پیران د الله تعالى نه سوا خپل رب جوړ کړل او مسیح ابن مریم هم حالانکه هغوی ته صرف د دې خبرې حکم ورکړې وو چه هغوی دې هم د یو خدائی بندگی کوی

[حدیث نمبر ۱۲۷۸۲] (۶) حَدَّثَنَا إِبرَاهِيمُ بْنُ حُمَزَةَ حَدَّثَنَا إِبرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ صَالِحِ بْنِ كَيْسَانَ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُبَيْدَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ - أَنَّهُ أَخْبَرَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - كَتَبَ إِلَى قَيْصَرٍ يَدْعُوهُ إِلَى

(۱) التوبة: ۳۰.

(۲) آل عمران: ۷۹.

(۳) المائدة: ۱۱۶.

(۴) التوبة: ۳۱.

(۵) ایضا.

(۶) أخرج البخاری طرقة فی کتاب الجهاد، باب هل يرشد المسلم أهل الکتاب أو يعلمهم الکتاب؟ (رقم ۲۵۳۶)

الإسلام، وَبَعَثَ بِكِتَابِهِ إِلَيْهِ مَعَ دُخِيَّةِ الْكَلْبِيِّ، وَأَمَرَهُ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - أَنْ يَدْفَعَهُ إِلَى عَظِيمِ بَصْرَى لِيَدْفَعَهُ إِلَى قَيْصَرَ، وَكَانَ قَيْصَرٌ لَنَا كَشَفَ اللَّهُ عَنْهُ جُنُودَ فَارِسَ مَثَى مِنْ جَمْعٍ إِلَى إِيْلِيَاءَ، شُكْرًا لِلْإِبْلَاءِ اللَّهُ، فَلَمَّا جَاءَ قَيْصَرَ كِتَابُ رَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - قَالَ حِينَ قَرَأَهُ التَّمَوَالِي هَاهُنَا أَحَدًا مِنْ قَوْمِهِ لِأَنَّهُمْ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم -

قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ فَأَخْبَرَنِي أَبُو سُفْيَانَ أَنَّهُ كَانَ بِالشَّامِ فِي رَجَالٍ مِنْ قُرَيْشٍ، قَدِمُوا تِجَارًا فِي الْمُدَّةِ الَّتِي كَانَتْ بَيْنَ رَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - وَبَيْنَ كُفَّارِ قُرَيْشٍ، قَالَ أَبُو سُفْيَانَ فَوَجَدْنَا رَسُولَ قَيْصَرَ يَبْعُضُ الشَّامَ فَاظْلَقَ بِي وَأَصْحَابِي حَتَّى قَدِمْنَا إِيْلِيَاءَ، فَأَدْخَلْنَا عَلَيْهِ، فَإِذَا هُوَ جَالِسٌ فِي مَجْلِسٍ مُلْكِيٍّ وَعَلَيْهِ الشَّامُ، وَإِذَا حَوْلُهُ عُظَمَاءُ الرُّومِ فَقَالَ لِبُرْجَانِيهِ سَلِّمُوا إِلَيْهِمْ أَقْرَبُ نَسَبًا إِلَى هَذَا الرَّجُلِ الَّذِي يُزْعَمُ أَنَّهُ نَبِيٌّ قَالَ أَبُو سُفْيَانَ فَقُلْتُ أَنَا أَقْرَبُهُمْ نَسَبًا. قَالَ مَا قَرَأْتَهُ مَا بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ فَقُلْتُ هُوَ ابْنُ عَمِّي، وَلَيْسَ فِي الرَّكْبِ يَوْمَئِذٍ أَحَدٌ مِنْ بَنِي عَبْدِ مَنْفٍ غَيْرِي. فَقَالَ قَيْصَرٌ أَذْنُوه. وَأَمَرَ بِأَصْحَابِي فُجِعُوا اخْلَفَ ظَهْرِي عِنْدَ كَتِفِي، ثُمَّ قَالَ لِبُرْجَانِيهِ قُلْ لِأَصْحَابِيهِ إِنِّي سَأَلْتُ هَذَا الرَّجُلَ عَنِ الَّذِي يُزْعَمُ أَنَّهُ نَبِيٌّ، فَإِنْ كَذَبَ فَكُذِّبُوه. قَالَ أَبُو سُفْيَانَ وَاللَّهِ لَوْلَا الْحَيَاءُ يَوْمَئِذٍ مِنْ أَنْ يَأْتِيَ أَصْحَابِي عَنِّي الْكَذِبَ لَكُذِّبْتُهِ حِينَ سَأَلْتَنِي عَنْهُ، وَلَكِنِّي اسْتَحْيَيْتُ أَنْ يَأْتِيَ وَالْكَذِبَ عَنِّي فَصَدَّقْتُهُ، ثُمَّ قَالَ لِبُرْجَانِيهِ قُلْ لَهُ كَيْفَ نَسَبُ هَذَا الرَّجُلِ فَيَكُفُّ قُلْتُ هُوَ فِينَا دُونَكَ. قَالَ فَهَلْ قَالَ هَذَا الْقَوْلَ أَحَدٌ مِنْكُمْ قَبْلَهُ قُلْتُ لَا. فَقَالَ كُنْتُمْ تَتَّبِعُونَهُ عَلَى الْكَذِبِ قَبْلَ أَنْ يَقُولَ مَا قَالَ قُلْتُ لَا. قَالَ فَهَلْ كَانَ مِنْ آبَائِهِ مِنْ مَلِكٍ قُلْتُ لَا. قَالَ فَأَمَرَ أَفَ النَّاسِ يَتَّبِعُونَهُ أَمْ ضَعْفًا وَهُمْ قُلْتُ بَلْ ضَعْفًا وَهُمْ. قَالَ فَيَزِيدُونَ أَوْ يَنْقُصُونَ قُلْتُ بَلْ يَزِيدُونَ. قَالَ فَهَلْ يَزِيدُ أَحَدٌ سَخَطَهُ لِيَدِينَهُ بَعْدَ أَنْ يَدْخُلَ فِيهِ قُلْتُ لَا. قَالَ فَهَلْ يَغْدِرُ قُلْتُ لَا، وَتَحْنُ الْآنَ مِنْهُ فِي مُدَّةٍ، تَحْنُ نَخَافُ أَنْ يَغْدِرَ. قَالَ أَبُو سُفْيَانَ وَلَمْ تُمَكِّنِي كَلِمَةً أَدْخُلُ فِيهَا شَيْئًا أَنْتَقِصَهُ بِهِ لَا أَخَافُ أَنْ تُؤْثِرَ عَنِّي غَيْرَهَا. قَالَ فَهَلْ قَاتَلْتَهُمْ أَوْ قَاتَلْتَكُمْ قُلْتُ نَعَمْ. قَالَ فَكَيْفَ كَانَتْ حَرْبُهُ وَحَرْبُكُمْ قُلْتُ كَانَتْ دُولًا وَسِجَالًا، يُدَالُّ عَلَيْنَا الْمَرَّةُ وَتُدَالُّ عَلَيْهِ الْأُخْرَى. قَالَ فَمَاذَا يَأْمُرُكُمْ قَالَ يَأْمُرُنَا أَنْ نَعْبُدَ اللَّهَ وَحْدَهُ لَا نُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا، وَيَنْهَانَا عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا، وَيَأْمُرُنَا بِالصَّلَاةِ وَالصَّدَقَةِ وَالْعَفَافِ وَالْوَقَاءِ بِالْعَبِيدِ وَأَدَاءِ الْأَمَانَةِ. فَقَالَ لِبُرْجَانِيهِ حِينَ قُلْتُ ذَلِكَ لَهُ قُلْ لَهُ إِنْ سَأَلْتُكَ عَنْ نَسَبِهِ فَيَكُفُّ، فَرَعَمْتُ أَنَّهُ دُونَكَ، وَكَذَلِكَ الرُّسُلُ تَبْعَتْ فِي نَسَبِ قَوْمِهَا، وَسَأَلْتُكَ هَلْ قَالَ أَحَدٌ مِنْكُمْ هَذَا الْقَوْلَ قَبْلَهُ فَرَعَمْتُ أَنْ لَا، فَقُلْتُ لَوْ كَانَ أَحَدٌ مِنْكُمْ قَالَ هَذَا الْقَوْلَ قَبْلَهُ قُلْتُ رَجُلٌ يَأْتُمُّ بِقَوْلٍ قَدْ قِيلَ قَبْلَهُ. وَسَأَلْتُكَ هَلْ كُنْتُمْ تَتَّبِعُونَهُ بِالْكَذِبِ قَبْلَ أَنْ يَقُولَ مَا قَالَ فَرَعَمْتُ أَنْ لَا، فَعَرَفْتُ أَنَّهُ لَمْ

يَكُنْ لِدَعَا الْكَذِبِ عَلَى النَّاسِ وَيَكْذِبَ عَلَى اللَّهِ، وَسَلْتَنَكَ هَلْ كَانَ مِنْ آبَائِهِ مِنْ
مَلِكٍ فَرَعَمْتَ أَنْ لَا، فَقُلْتَ لَوْ كَانَ مِنْ آبَائِهِ مَلِكٌ قُلْتَ يَطْلُبُ مَلِكُ آبَائِهِ. وَسَلْتَنَكَ أَشْرَافُ
النَّاسِ يَتَّبِعُونَهُ أَمْ ضَعْفًا وَهُمْ فَرَعَمْتَ أَنْ ضَعْفَاءُ هُمْ اتَّبَعُوهُ، وَهُمْ أَتْبَاعُ الرَّسْلِ، وَسَلْتَنَكَ هَلْ
يَزِيدُونَ أَوْ يَنْقُصُونَ فَرَعَمْتَ أَنَّهُمْ يَزِيدُونَ، وَكَذَلِكَ الْإِيمَانُ حَتَّى يَتِمَّ، وَسَلْتَنَكَ هَلْ يَزِيدُ
أَحَدٌ سَخَطَهُ لِدِينِهِ بَعْدَ أَنْ يَدْخُلَ فِيهِ فَرَعَمْتَ أَنْ لَا، فَكَذَلِكَ الْإِيمَانُ حِينَ تَغْلِظُ بِشَأْنِهِ
الْقُلُوبَ لَا يَسْخُطُهُ أَحَدٌ، وَسَلْتَنَكَ هَلْ يَغْدِرُ فَرَعَمْتَ أَنْ لَا، وَكَذَلِكَ الرَّسْلُ لَا يَغْدِرُونَ.
وَسَلْتَنَكَ هَلْ قَاتَلْتَهُمْ وَقَاتَلْتَكُمْ فَرَعَمْتَ أَنْ قَدْ فَعَلَ، وَأَنْ حَزَبَكُمْ وَحَزَبَهُ تَكُونُ دُولًا،
وَيُدَالُ عَلَيْكُمْ الْمَرَّةُ وَتُدَالُونَ عَلَيْهِ الْأُخْرَى، وَكَذَلِكَ الرَّسْلُ تَنْتَلِي، وَتَكُونُ لَهَا الْعَاقِبَةُ،
وَسَلْتَنَكَ بِمَاذَا يَأْمُرُكُمْ فَرَعَمْتَ أَنَّهُ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا، وَيَتِمَّ أَعْمَارُكُمْ
كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُكُمْ، وَيَأْمُرُكُمْ بِالصَّلَاةِ وَالصَّدَقِ وَالْعِفَافِ وَالْوَفَاءِ بِالْعَهْدِ، وَأَذَاءِ الْأَمَانَةِ،
قَالَ وَهَذِهِ صِفَةُ النَّبِيِّ، قَدْ كُنْتُ أَعْلَمُ أَنَّهُ خَارِجٌ، وَلَكِنْ لَمْ أَظُنَّ أَنَّهُ مِنْكُمْ، وَإِنْ يَكُ مَا
قُلْتَ حَقًّا، فَيُوشِكُ أَنْ يَمْلِكَ مَوْضِعَ قَدَمِي هَاتَيْنِ، وَلَوْ أَرَجُوهَا أَنْ أَخْلَصَ إِلَيْهِ لَتَجَسَّهَتْ لِقِيَاءَهُ، وَلَوْ
كُنْتُ عِنْدَهُ لَفَسَلْتُ قَدَمِيهِ. قَالَ أَبُو سَفْيَانَ ثُمَّ دَعَا بِكِتَابِ رَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه -
وسلم - فَقَرَأَ قَادًا فِيهِ «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ مِنْ مُحَمَّدٍ عَبْدِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ، إِلَى هِرَقْلَ عَظِيمِ
الرُّومِ، سَلَامٌ عَلَى مَنْ اتَّبَعَ الْهُدَى، أَمَا بَعْدَ فَإِنِّي أَدْعُوكَ بِدَعَايَةِ الْإِسْلَامِ، أَسْلِمْتَ تَسْلَمَ، وَأَسْلِمَ
يُؤْتِكَ اللَّهُ أَجْرَكَ مَرَّتَيْنِ، فَإِنْ تَوَلَّيْتَ فَعَلَيْكَ إِثْمُ الْأَرِيسِيِّينَ وَ(يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى
كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَنْ لَا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ
دُونِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا الشَّهْدُ وَأَبْنَا مُسْلِمُونَ). قَالَ أَبُو سَفْيَانَ فَلَمَّا أَنْ قَضَى مَقَالَتَهُ،
عَلَّتْ أَصْوَاتُ الَّذِينَ حَوْلَهُ مِنْ عَظَمَاءِ الرُّومِ، وَكَثُرَ لَفْظُهُمْ، فَلَا أَدْرِي مَاذَا قَالُوا، وَأَمْرِنَا فَأَخْرَجْنَا
، فَلَمَّا أَنْ خَرَجْتُ مَعَ أَضْعَائِي وَخَلَوْتُ بِهِمْ قُلْتُ لَهُمْ لَقَدْ أَمَرَ ابْنُ أَبِي كَبْشَةَ، هَذَا أَمْلِكُ بَنِي
الْأَصْفَرِ بِخَافَهُ، قَالَ أَبُو سَفْيَانَ وَاللَّهِ مَا لَيْتُ ذَلِيلًا مُسْتَيْقِنًا بِأَنْ أَمْرُهُ سَيَطْبَعُ، حَتَّى أَدْخَلَ اللَّهُ
قُلُوبِي الْإِسْلَامَ وَأَنَا كَارِهٌ (ار: ۱۷)

ددې حديث تخريج او تشریح په تفصیل سره تیره شوې ده^(۱)، خو یو څو خبرې بیا هم ذکر قابل دي:
① داروایت په بده الوحي کښې تیر شوې دي هرقل یولس سوالونه کړي دي او په ترتیب سره
حضرت ابوسفیان رضی الله عنه دهغې یولس وارو سوالونو جوابونه ورکړي دي بیا هرقل په ترتیب سره
په دغه جوابونو باندې تبصره کړې ده خود په، الوحي په ترتیب کښې څه اختلال واقع شوې
دي البته د کتاب الجهاد ترتیب اولی دي^(۲)

(۱) کشف الباری: ۱/۴۵۷ - ۴۷۷.

(۲) کشف الباری: ۱/۴۱۵.

① لما ابلاه الله... أبليته، أبليه، أبلاء ذباب أفعال نه دی نو ددی معنی ذخیر کیری اویلوته بلاء ذباب نصر نه معنی شر کیری قال الله تعالی ﴿وَيَبْلُوكُمْ بِآلِئِهِمُ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً﴾^(۱) من ایل فذکر قد شکر^(۲) یعنی چاته چه یونعمت ورکری شو او هغه الله تعالی یاد کری نو هغه شکر ادا کری او په حدیث کعب بن مالک کبسی دی «ما علمت احدا ابلاه الله احسن مما ابلانا»^(۳) یعنی زه یو مسلمان نه پیژم، ذرستی او ذوجه، چه الله تعالی ورته دومره ورکری وی خومره نی چه ماته را کیری دی او ابتلاء په خیر او شر دواړو معنو کبسی استعمالیری ددی اصل معنی امتحان او ازمینیت دی اوس ددی عبارت مطلب داشو چه کله الله تعالی قیصر ته په ایرانیاو باندې فتح ورکړه نو هغه د شکرانې په توگه «حمص» د شام نه ایلوا بیت المقدس ته تلې وو^(۴)

② بعض الشام: دې نه مراد مشهور ینار غزه دې^(۵) چه اوس په فلسطین کبسی واقع دی

③ فتکون لها العاقبة: په صحیح بخاری کبسی بعض طرق سره په خانی ذلها انهم راغلی دی^(۶) په دواړو صورتونو کبسی ضمیر الرسل طرف ته راجع دی

ترجمة الباب سره مطابقت: د حدیث شریف ترجمة الباب سره مطابقت بالکل واضح دی چه د حدیث په الفاظو سره په پوهه کبسی راخی^(۷) یعنی د رسول الله ﷺ د خط الفاظ دی من محمد عبدالله ورسوله دا د نبوت د طرف نه دعوت دی بیا وړاندې دی «فاني ادعوك بدعاية الاسلام» دا د اسلام دعوت دی والله اعلم وعلنه اتم وأحكم

احديث نمبر [۲۷۸۳] (۸) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ الْقَنْبِيُّ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - سَمِعَ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَقُولُ يَوْمَ

(۱) الانبياء: ۳۵.

(۲) أبوداؤد: ۳۰۷/۱. كتاب الادبيات شكر المعروف. رقم (۴۸۱۴) وفيه "فذكره".

(۳) البخاری: ۲۸۶/۱. كتاب الوصايا. باب إذا تصدق أو وقف بعض ماله أو دوابه. فهو جائز. رقم (۲۷۵۷) والابلاء بمعنى الاحسان والانععام كما في قوله تعالى ﴿وَمَا رَمَيْتْ إِذْ رَمَيْتْ وَلَكِنَّ اللَّهَ ذَرَاوَنِي وَلِيُسَبِّحَنِي مِمَّنْ بَلَاءَ حَسَنًا﴾ الانفال: ۱۷.

(۴) النهاية لابن التير: ۱۵۵/۱. عمدة القاری: ۲۱۳/۱۴.

(۵) عمدة القاری: ۲۱۳/۱۴.

(۶) انظر صحيح البخاری: ۳۹۳/۱. كتاب الجهاد باب قول الله تعالى ﴿قُلْ هَلْ تَرْضَوْنَ بِنَا اِذَا اخَذَ الْمُشْكِنِينَ﴾ رقم (۲۸۰۴) والحرب سجال وكتاب التفسير باب: ﴿قُلْ يَٰٓأَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا اِلَىٰ كَلِمَةٍ﴾ (رقم: ۴۵۵۳).

(۷) عمدة القاری: ۲۱۲/۱.

(۸) أخرجه البخاری: ۴۲۲/۱. في كتاب الجهاد. باب فضل من أسلم على يديه رجل رقم (۳۰۰۹). وفي: ۵۶۵/۱. كتاب فضائل أصحاب النبي صلى الله تعالى عليه وسلم. باب مناقب علي بن أبي طالب رضي الله عنه. رقم (۳۷۰۱) وفي المغازی: ۶۰۳/۲. باب غزوة خيبر. رقم (۴۲۰۹/۴۲۱۰) ومسلم: ۲۷۸/۲. كتاب المناقب. - ما جاء في مناقب علي رضي الله عنه. رقم (۳۷۲۴).

خَيْرٌ «لَا تُعْطِينَ الرَّايَةَ رَجُلًا يَفْتَحُ اللَّهُ عَلَى يَدَيْهِ». فَقَامُوا يَرْجُونَ لِدَيْكَ أَنَّهُمْ يُعْطَى، فَقَدُوا وَكُلُّهُمْ يَرْجُونَ أَنْ يُعْطَى فَقَالَ «أَيُّنَ عَلَى». فَقِيلَ يَشْتَكِي عَيْنَيْهِ، فَأَمَرَ قَدْ عَمِيَ لَهُ، فَبَصَقَ فِي عَيْنَيْهِ، فَبَرَأَ مَكَانَهُ حَتَّى كَانَتْهُ لَمْ يَكُنْ بِهِ شَيْءٌ فَقَالَ نَقَابِلُهُمْ حَتَّى يَكُونُوا مِثْلَنَا. فَقَالَ «عَلَى رَسْلِكَ حَتَّى تَنْزِلَ بِسَاحَتِهِمْ، ثُمَّ أَدْعُهُمْ إِلَى الْإِسْلَامِ، وَأَخْبِرْهُمْ بِمَا يَجِبُ عَلَيْهِمْ، قَوْلَ اللَّهِ لَا بُدَّ مِنْ هَذَا بِكَ رَجُلٌ وَاحِدٌ خَيْرٌ لَكَ مِنْ جُمُوعِ النَّعَمِ». [۲۸۴۷، ۳۴۹۸، ۳۹۷۳]

رسول الله ﷺ د خیبر په ورځ او فرماښل په خدائی چه زه به صبا جهنمدا داسې یوکس ته حواله کوم د چا په لاس به الله تعالی فتح ورکوی ټول صحابه کرام رضی الله عندهم د دې نیک بختی د حاصلولو دپاره په انتظار وو چه سحرشو نو رسول الله ﷺ د حضرت علی رضی الله عنه ټپوس او کړو نو ورته اوونیلې شو چه هغوی د سترگو خوړیدو بیماری ده هغه ئی راوغوښتلو او دهغوی په سترگو کښې ئی خپل لعاب مبارک اولگولې نو دهغه تکلیف داسې ختم شو لکه هدو وو نه

حضرت علی رضی الله عنه عرض اوکړو چه مونږ به د هغوی سره ترهغه وخته پورې جنگیرو ترکومی پورې چه هغوی زمونږ په شان نه شی یعنی مسلمانان شی حضور پاک او فرماښل لږ شان حصار شه کله چه ته دهغوی په علاقه کښې ورکوز شی نو هغوی ته د اسلام دعوت ورکړه او هغوی ته دهغوی د ذمه واروباره کښې اوبښایه والله که یوسړی ته هم ستا د وجې نه هدایت ملاؤو نو دا ستا دپاره د ډیرو سرو اوبښانونه بهتری دی

فانده: د حضرت علی رضی الله عنه سترگې خوړیدې د حضور پاک لعاب یعنی توکانږې لگیدوسره ټیک شوې دا د نبی کریم ﷺ معجزه ده

یشتکي عینیه: یوبل روایت کښې 'وکان به رمد' الفاظ واردشوی دی په دې کښې د سترگو خوړیدو تصریح ده. (۱)

حمم النعم: سره اوبښان چه په عربو کښې ورته بهترین او ښکلې خیال کولې شی. (۲)
علی رسلک: رسل یکس الراء وسکون السین نرمی اوتوقف ته ونیلی شی دلته محاوره استعمال شوې دې یعنی لږ شان حصار شه په مزه او په عزت سره (۳)

ترجمة الباب سره مطابقت: دلته ترجمه الباب سره مطابقت په دې جمله کښې دې. ثم ادعهم ال الاسلام (۴) چونکه دلته د یهودو دپاره د اسلام د دعوت ذکر دې اوبښکاره خبره ده چه د اسلام په دعوت کښې اقرار د نبوت ذکر کول لازمی وی

احديث نمبر ۲۷۸۴/ ۲۷۸۵ (۵) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ عَمْرٍو حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ عَنْ مُحَمَّدٍ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسًا - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - يَقُولُ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ

(۱) صحيح بخاری: ۲۲۵/۱. کتاب فضائل أصحاب النبى، باب مناقب علی بن أبی طالب رقم (۳۷۰۲).

(۲) القسطلانی: ۱۱۴/۵.

(۳) مختار الصحاح للرازی: علی رسلک بالکسرأى اتدفيه كما يقال علی هَيْتَكَ.

(۴) عمدة القاری: ۲۱۳/۱۴.

(۵) قد مر تخريجه فى كتاب الصلوة، باب ما يذكر فى الفخذ، رقم (۳۷۱).

عليه وسلم - إِذَا غَزَا قَوْمًا لَمْ يُغَرِّ حَتَّى يُصْبِحَ، فَإِنْ سَمِعَ أَذَانًا أَمْسَكَ، وَإِنْ لَمْ يَسْمَعْ أَذَانًا غَارَ بَعْدَ مَا يُصْبِحُ، فَذَرْنَا خَيْرَ لَيْلٍ.

رسول الله ﷺ چه به کله چرته غزوه ته تشریف اوړلو نو تر سحر کیدو پورې به نې حمله نه کوله د سحر په وخت کښې چه به نې د اذان آواز اوریدو نو منع کیدو به کښې حمله به نې کوله
حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا إِبْنُ مَعَايِلَ بْنُ جَعْفَرٍ عَنْ مُعَيْدٍ عَنْ أَنَسٍ أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - كَانَ إِذَا غَزَا بِنَا.

امام بخاری رحمه الله دلته حدیث انس رضی الله عنه په دویمه طریقه ذکر کوی (۱)، دلته په روایت کښې اختصار دې مکمل روایت کتاب الصلوة، باب ما یحصن بالاذان من الدماء کښې تیر شوې دې (۲)

احديث نمبر ۱۲۷۸۵ (۳) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُسْلِمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ مُعَيْدٍ عَنْ أَنَسٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - خَرَجَ إِلَى خَيْبَرَ فَجَاءَ هَاكِلِيًّا، وَكَانَ إِذَا جَاءَ قَوْمًا يَلْبَسُ لَا يُغَرِّ عَلَيْهِمْ حَتَّى يُصْبِحَ، فَلَمَّا أَصْبَحَ، خَرَجَتْ يَهُودُ يَمْسَا حِيَمَهُمْ وَكَاتِلِيَهُمْ، فَلَمَّا رَأَوْهُ قَالُوا: مُحَمَّدٌ وَاللَّهِ، مُحَمَّدٌ وَالْحَمِيسُ.

فَقَالَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - «اللَّهُ أَكْبَرُ، خَرِبَتْ خَيْبَرُ، إِنَّا إِذَا زَلْنَا بِسَاحَةِ قَوْمٍ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنْدَرِينَ». (ر: ۱۳۲۴)

دا د حدیث انس دریم طریق دې. لم یغرّ د باب افعال نه اغارة معنی حمله کول

بمساحیرهم مساحی، د مسحاة جمع ده کودلې ته وانی. سحوت الطین عن وجه الارض وسحیته

معنی د زمکې نه خاوره راویستل مکاتیل د مکتل جمع ده توکرنې ته ونیلې شی (۴)
د رسول الله ﷺ د توقف او انتظار سبب: د حضور پاک د انتظار کولو مقصد تحقیقت حال معلومول وو چه دې قوم ته د اسلام دعوت رسیدلې دې که نه؟ نبي کریم ﷺ به تر سحر پورې انتظار کولو دې دپاره چه د اذان یا بل شعار اسلام نه د هغوی د صحیح حالت علم اوشی (۵)
یواشکال اود هغې جواب: بیا دلته حتی یصبح الفاظ دی اود دې نه د سحر طلوع کیدل مراد دی په دې باندې اشکال کیږی چه د صحیح بخاری روایت کښې خیبر ته د راتلو وخت د سحر د طلوع کیدو وخت خودلې شی اود صحیح مسلم روایت کوم چه حدابن سلمه عن ثابت عن انس په طریق سره نقل شوې دې په هغې کښې قاتیناهم حین بزغت الشمس (۶)

(۱) عمدة القاری: ۲۱۴/۱۴.

(۲) صحیح البخاری: ۸۶/۱ (رقم ۶۱۰)

(۳) قد مر تخريجه في كتاب الصلوة، باب ما يذكر في الفخذ، رقم (۳۷۱).

(۴) عمدة القاری: ۲۱۵/۱۴، وفتح الباری: ۱۱۲/۶.

(۵) عمدة القاری: ۲۱۴/۱۴.

(۶) صحیح مسلم: ۱۱۱/۲، کتاب الجهاد باب غزوة خیبر.

يعني د نمر د راختو وخت وو

په حقيقت كښې په دواړو روايتونو كښې هيڅ تعارض نشته ځكه چه حبيب پاك ﷺ لښكر سره د ښار په مضافات كښې داخل شوې نوهغه د سحر د طلوع كيدو وخت وو هلته كښې حضور پاك غلس يعني په تياره كښې د سحر مونغ ادا كړو او بيا وړاندې روان شو كوم وخت چه لښكر آبادني ته داخل شو نو د نمر د راختو وخت وو دغه وخت حضور پاك د خيبر په كوڅو كښې اس اوز غلولو (١)

الله اكبر، خربت خيبر - دلته دې څوك هم دا شك نه كوي چه دامقفي عبارت حضور پاك څنگه او فرمايلو داخويه عام توگه د شعر خصوصيت وي او په قرآن كريم كښې ارشاد دې ﴿وَمَا عَلَّمْنَاهُ الْيَقْنَ وَمَا يُنْفِئُ لَهُ﴾ دا اشكال په دې وجه صحيح نه دې چه دا عبارت شعر نه دې بلكه يومقفي عبارت دې او كه چرته شعرياموزون عبارت د نبى كريم ﷺ بلا تكلف صادر شوې نوبيا هم په هغې كښې د اشكال څه خبره نشته (٢)

دلته يواشكال كيدې شى چه په خيبر باندې خولا تر دغه وخته قبضه نه وه شوې نونبى كريم ﷺ خربت د ماضى صيغه ولي استعمال كړې؟

د دې دوه جوابونه دي: ① كيدې شى چه الله تعالى د حضور پاك غالب كيدل او د خيبر تباه كيدلو خبر نبى كريم ﷺ ته د اول نه وركړې وې او د هغوى دا پيشنگوونى هم د دغه قبيل نه دى ② دا خبره هم ممكن ده چه دا خبره نى د ښه فال په توگه فرمايلې وې رسول الله د يهوديانو په لاسونو كښې كدالې رمبى او ماتولو آلات وغيره كتلو سره ارشاد او فرمايلو بل دا خبره هم په خيال كښې ساتل پكار دى چه دا د عربو عام عادت دې چه د كومې واقعي راتلل په مستقبل كښې يقينى وي هغه د ماضى په صيغه سره بيانوى. (٣) لكه څنگه چه په قرآن كريم كښې د قيامت واقعات د ماضى په صيغوسره بيانولې شى. (٤)

قاعده فقهيه - حكم د ظاهر مطابق لگولې شى. ددې حديث نه دا فقهي قاعده هم مستنبط كيږي چه حكم په ظاهر باندې لگولې شى. رسول الله ﷺ صرف د اذان په اوريدو باندې د جنگ نه بنديدو او اذان خو صرف يو ظاهري علامت دې معلومه نه ده چه هغوى په حقيقت كښې مسلمانان شوى دي كه د خان بچ كولو دپاره اذان كوي (٥)

حديث باب سره د ترجمه الباب مطابقت - ددې حديث ترجمه الباب سره مطابقت ډير واضحه

- دى البته علامه عيني رحمه الله فرماني چه ددې مطابقت: ان سعه اذانا امسك نه په پوهه كښې - ځكه چه ترجمه د اسلام د دعوت ده او په اذان سره دهغوى په اسلام دلالت كيږي (٦)

(١) عمدة القارى: ٢١٥/١٤ وفتح البارى: ١١٢/٦.

(٢) ايضاً.

(٣) عمدة القارى: ٢١٥/١٤.

(٤) كقروله تعالى ﴿اَنْ اَمُرَّاهُ فَلَا تُسْجِلُوهُ﴾

(٥) فتح البارى: ١١٢/٦، و عمدة القارى: ٢١٥/١٤.

(٦) عمدة القارى: ٢١٤/١٤.

حضرت گنگرہی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی کہ ترجمہ سرہ مطابقت ہم پہ دی جملہ فان سمعہ اذانا امسک سرہ دی بشکارہ خبرہ دہ کہ اذان ہم د دعوت یوصورت دی دا یوہ بلہ خبرہ دہ کہ داعی پنخبلہ دغوی نہ دی چاسرہ کہ جنگ کول مقصود دی لہذا فی الجملہ دا روایت دلتہ پہ ذکر کولو کنبی ہیخ قباحت نشتہ (۱) خود شیخ الحدیث حضرت مولانا زکریا رحمۃ اللہ علیہ دا خیال دی کہ دہ دی روایت دلتہ ذکر کول د تکلف نہ خالی نہ دی (۲)

احديث نمبر ۱۲۷۸۶ (۳) حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - «أَمَرْتُ أَنْ أَقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ. فَمَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، فَقَدْ عَصَمَ مِنِّي نَفْسَهُ وَمَالَهُ، إِلَّا جَبْهَتَهُ، وَجَسَابَتَهُ عَلَى اللَّهِ» رَوَاهُ عُمرُو بْنُ عُمرَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ۲۵، ۱۳۳۵

دا حدیث پہ مختصر طریق سرہ مروی دی پہ دی کنبی بعض طرق کنبی اضافہ دہ او بعض کنبی اختصار دلتہ د حضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ پہ روایت کنبی صرف د توجید اقرار د خان اومال د حفاظت د پارہ کافی گر خولہ شوی دی خو پہ صحیح مسلم کنبی ہم د حضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ پہ روایت کنبی توحید سرہ سرہ د رسالت اقرار ہم د خان اومال د حفاظت شرائط کنبی شامل دی د روایت الفاظ دادی: حتی یشہدوا أن لا إله إلا الله وأن محمداً رسول الله. (۴)

د حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما روایت پہ کتاب الایمان کنبی تیرشوی دی پہ هغی کنبی د اقامت صلوة او ایفاء الزکوۃ اضافہ دہ د روایت پہ الفاظ کنبی: أمرت أن أقاتل الناس حتى يقولوا لا إله إلا الله وأن محمداً رسول الله ويقيموا الصلوة ويؤتوا الزکوۃ، فإذا فعلوا ذلك عصوا مني دماءهم وأموالهم إلا بحق الإسلام، وحسابهم على الله. (۵) یعنی ماتہ حکم راکری شوی دی کہ خلقو سرہ جنگ او کرم ترهغه وختہ پوری کہ ددی خبری گواهی ورکری کہ د الله تعالیٰ نہ علاوہ بل خوک معبود نشتہ او محمد صلی اللہ علیہ وسلم د الله تعالیٰ رسول دی۔ مونخ قایم کری اوزکوۃ ادا کری کله کہ دا دریواہ کارونہ او کری نوزما نہ بہ خپل خان اومال محفوظ کری مگر د اسلام پہ حق سرہ اود هغی حساب بہ پہ الله تعالیٰ باندی وی

(۱) لامع الداری: ۲۴۸/۷.

(۲) حاشیہ لامع الداری: ۲۴۹/۷.

(۳) أخرجه البخاری: ۱۸۷/۱، فی کتاب الزکوۃ، باب وجوب الزکوۃ، (رقم: ۱۳۹۹) و (۱۰۲۳/۲) فی کتاب استنباط المرتدین، باب قتل من أبی قبول الفرائض، رقم: ۶۹۲۴، و مسلم ۳۷/۱ فی کتاب الایمان، باب الامر بقتال الناس حتی یقولوا: لا إله إلا الله محمد رسول الله رقم: ۲۱، و الترمذی: ۸۸/۲، فی کتاب الایمان الباب الاول رقم: ۲۶۰۰، و النسائی: ۳۳۵/۱ فی کتاب الزکوۃ، باب مانع الزکوۃ رقم: ۲۴۴۵، و فی ابی داؤد: ۳۵۵/۱ کتاب الجہا... باب علی ما یقاتل المشرکین رقم: ۲۶۴۰.

(۴) صحیح مسلم ۳۷/۱ کتاب الایمان باب الامر بقتال الناس... رقم: ۲۱.

(۵) داری: ۵/۱ کتاب الامان باب فان تابوا وأقاموا الصلوة وأتوا الزکوۃ فخلوا سبیلهم: رقم ۷۵.

دغه شان د حضرت انس رضی اللہ عنہ په روایت کښې استقبال قبله او اکل ذبیحه اضافه ده د روایت الفاظ دادی امرت أن أقاتل الناس حتى يقولوا لا إله إلا الله، فإذا قالوها وصلوا صلاتنا واستقبلوا قبلتنا وأكلوا ذبيحتنا، فقد حرمت علينا ماؤهم وأموالهم إلا بحقها، وحسابهم على الله ^(۱) یعنی ماته حکم راکړې شوې دې چه زه خلقوسره جنگ او کرم ترهغه وخته پورې چه ددې خبرې گواهی ورکړی چه الله تعالی نه سوا څوک معبود نشته کله چه دا اووانی اوزمونږ په شان مونږونه قایم کړی زمونږ قبلې طرف ته «مانځه کښې» مخ اوگرځوی اوزمونږ ذبح کړې شوې څاروی اوخوری نو په مونږ باندې دهغوی ځان او مال حرام شو مگر د څه حق په بدله کښې یعنی دویښ قصاص او دهغې حساب په الله تعالی باندې دې

د دې تفصیل نه معلومه شوه چه د روایت په الفاظو کښې کافی فرق دې په دې مختلفو الفاظو کښې تطبیق ورکول سره علامه طبري رحمته الله علیه دا توجیح پیش کړې ده چه په کومو روایتونو کښې صرف د توحید اقرار ذکر دې دهغې تعلق بت پرست او منکرین توحید سره دې د کوم باره کښې چه د الله تعالی ارشاد دي **(إِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ يَسْتَكْبِرُونَ)** ^(۲) او په کومو روایتونو کښې د رسالت تصدیق اضافه ده دهغې ذکر حضور پاک هغه وخت فرمانیلې وو کوم وخت چه اهل کتاب سره جنگ کیدلو ځکه چه هغوی د توحید قائل وو خود حبیب پاک صلی اللہ علیہ وسلم د نبوت په کلی توگه یا جزئی توگه منکر وو نو تر کومې چه اهل کتاب د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د نبوت تصدیق اونه کړی او حضور پاک نبی اونه منی هغوی سره به جنگ کیږی او هغوی به محقون الدمو وال نه شی تصور کولې ^(۳)

او په کومو روایتونو کښې چه د زیاتی عباداتو او معاملاتو اضافه ده په هغې کښې ددې خبرې طرف ته اشاره کړې ده چه کوم سړي مسلمان وی د توحید او نبوت اعتراف کوی او طاعات په ځانی نه راوړی هغه سره هم جنگ کولې شی تردې چه هغه په شریعت باندې عمل کونکي شی ^(۴) یا داسې ونیلې شی چه په دې روایت کښې د توحید سره سره اهم اسلامی شعائر مونږ د قبله طرف ته مخ کول او ذبح ذبیحه ذکر دې او مطلب دادې چه د توحید او نبوت سره د اسلامی شعائر هم ضروری دی او که څوک دا شعائر په ځانی نه راوړی نو هغوی سره جنگ کیدې شی

قوله: امرت أن أقاتل الناس: - نبی که امرت په صیغه د مجهول اووانی نو ددې مطلب دا وی چه الله تعالی ماته حکم راکړې دې او که چرې دامقوله د صحابی وی نو ددې مفهوم به دا وی چه نبی ماته حکم راکړې دې ^(۵) الناس دا د عام او ارادة الخاص د قبیل نه

^(۱) صحیح البخاری: ۵۶/۱ کتاب الصلوة باب فضل استقبال القبلة رقم: ۳۹۱-۹۳.

^(۲) الإضافات: ۳۵.

^(۳) عمدة القاری: ۲۱۵/۱۴، فتح الباری: ۱۱۲/۶، وشرح ابن بطلال: ۱۲۲/۵.

^(۴) فتح الباری: ۱۱۲/۶.

^(۵) عمدة القاری: ۲۱۵/۱۴.

دې ددې نه مراد عام خلق نه دی بلکه دې نه مراد د عربو مشرکان دی. د چانه چه جزیه به شی قبولې اهل کتاب تري مراد نه دی ددې تائید د سنن نسائی دې روایت ته کیږي د کوم الفاظ چه دادی امرت أن اقاتل المشرکین^(۱) لکه چه الناس الفلام عهد خارجی دې د استغراق نه دې **قوله: حتی یقولوا لا اله الا الله** -- دا تسمیه الکل باسم الجزء د قبیل نه ده دې نه مراد مکمل دین دې ځکه چه لا اله الا الله د دین اسلام عنوان دې لکه چه څوک او وانی مایس لوستلې دا عنوان دې مراد پوره سورت دې^(۲)

قوله: إلا بمقتله د اسلام حقونه درې دی ① هغه قتل کوم چه موجب قصاص وی ② زنا بعد الاحصان ③ ارتداد یعنی د اسلام قبولولونه پس بیا د کفر طرف ته واپس گرځیدل که څوک په دې کسې چرته د یوهم رعایت نه کوی نو د هغوی خان اومال به غیر محفوظ تصور کولې شی^(۳)

قوله: وحسابه علی الله - یعنی که یو سړي د کلمي ونیلوسره په زړه کسې نفاق پټ ساتی نو د هغه ددې عمل موثر دمه وار نه یو موثر خو به هم په ظاهر باندې حکم لگوو د زړه په حال خو الله تعالی خبر دې دهغې حساب هم د هغه په حواله دي د مخلصین د پاره ثواب اود منافقین د پاره عذاب به مقرر وی گناهکارانوته به سزا ورکولې شی یا د الله تعالی د رضا لاندې به معاف کولې شی^(۴) د دې حدیث تفصیلی تشریح په کتاب الایمان کسې تیره شوي ده^(۵) د حدیث باب ترجمه الباب سره مطابقت د حدیث شریف مطابقت ترجمه الباب سره داسې دې چه دلته ذکر دی چه تر هغه وخته پورې به ورسره جنگ کولې شی تر کومې چه دا خلق لا اله الا الله اونه وانی لکه چه دوی ته د لا اله الا الله دعوت ورکولې شی د نه قبولول په صورت کسې به دې سره جنگ کیږي والله اعلم

قوله: رواه عمرو ابن عمار رضي الله عنهما عن النبي صلى الله تعالى عليه وسلم حضرت امام بخاری رحمه الله د حضرت عمر رضي الله عنه دا روایت کتاب الزکوة کسې موصولاً ذکر کړې دې^(۶) دغه شان د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما روایت هم کتاب الایمان کسې موصولاً نقل کړې دې^(۷)

باب ۱۰۲: من أراد غزوة فوری بغيرها، ومن أحب الخروج يوم الخميس

د ترجمه الباب مقصد -- دلته د ترجمه الباب دوه جزونه دی ① من أراد غزوة فوری بغيرها

^(۱) ارشاد الساری: ۱۱۵/۵.

^(۲) شرح الکرماني: ۱۹۳/۲.

^(۳) عمدة القاری: ۲۱۵/۱۴.

^(۴) عمدة القاری: ۲۱۵/۱۴.

^(۵) کشف الباری: ۳۳۱/۲، ۳۵۱.

^(۶) کتاب الزکوة باب وجود الزکوة ۱۸۸/۱ رقم: ۱۳۹۹.

^(۷) صحيح البخاری: ۵/۱ کتاب الایمان باب فان تابوا وأقاموا الصلوة... رقم: ۲۵.

⑦ ومن أحب الخروج يوم الخميس

رسول اکرم ﷺ کہ بہ دَ مشرق طرف تہ سفر کولو نو د مغرب حالات بہ نی معلومول او چہ د مغرب طرف تہ چہ بہ نی تشریف اوړلو نو د مشرق احوال بہ نی معلومول دې تہ تور بہ ونیلې شی

غرض بہ پۀ کښې دا و و چہ دښمن تہ د رسول الله ﷺ دآرادې او عزم پتہ اونه لگی او هغوی د دفع دپارہ خپل تیاري مکمل نہ کړی لیکن داخہ قانون نہ و و چہ ہمیشہ بہ نی داسې کول لکۀ چہ د غزوہ تبوک پۀ موقع باندې اوشو حضور پاک د جنگ دپورہ تیاری حکم ورکړو خکۀ چہ سفر اوړد اوسخت وو او حضور پاک د خلقو نہ صحیح صورت حال نہ پتول غوښتل اصام بخاری رحمہ اللہ دلته داخودل غواړی کہ د تور بہ نہ کار واخستې شی نو ہیڅ بدیت نشته اودا دروغ نہ دی اوکۀ دا حالاتو او ظروف دا تقاضوی چہ صفا صفا ور تہ اوخودلې شی نویا ہم خہ جرح نشته ددې ہم گنجائش شته. ②

ددې نہ پس دویم جزدې ددې مقصد داخودل دی چہ د جمعرات پۀ ورځ سفر کول ډیر خوښ کړې شوي دې خو ضروری نہ دې. ② د کوم تانی دچہ دطبرانی د یو ضعیف حدیث نہ ہم کیږی د کوم الفاظ چہ دادي: بورک لامتقې پکوره ایوم الخیسی ④ لیکن علامہ عینی رحمہ اللہ فرمائی د جمعرات پۀ ورځ د سفر حکمت پۀ یو ضعیف حدیث سره ثابتولو ضرورت نشته خکۀ چہ پۀ حدیث باب کښې تصریح ہم وارد شوي چہ نی کریم رحمہ اللہ بہ د جمعرات پۀ ورځ سفر خوښولو اود رسول الله ﷺ خوښوالی د یو حکمت نہ خالی کیږی نہ شی. ⑤

نو د جمعرات یعنی زیارت پۀ ورځ سفر کول د خیر او برکت سبب دې اود جمعرات پۀ ورځ سفر کول زیات مناسب دی خکۀ چہ د رسول الله ﷺ ژوند زمونږ دپارہ نمونہ اود کلارې مثال دې ⑥ د رسول الله ﷺ بعض سفرونہ د هفتې پۀ ورځ ہم شوی دی کیږی شی چہ حضور پاک پۀ دغه ورځ باندې سفر کول هم خوښ کړی وی لکۀ چہ بعض روایاتو کښې دی بارک الله لامتقې سبتھا وخیسها ⑦ یعنی الله تعالی زما دآمت دپارہ د هفتې اوزیارت دواړو ورځو کښې برکت

① التورية ويسمى الابهام ايضاً وهو ان يطلق لفظ له معنيان: قريب وبعيد، ويراد به البعيد يعني چه د دوو معنواو لاخہ لفظ اوونيلي شی چه پۀ هغې کښې يوه معنی قريب وی او بله بعيد اوچہ بعيد معنی مرادوي نو دا تور به دد لکۀ الرحمن علی العرش (سورة طه) استواء معنی نیز دې نيغ اودريدل او بعيد معنی د غالب راتلو ده اوهم دغه پۀ آيت کښې مراد دې دنور تفصيل دپارہ اوگورنی تلخیص المفتاح مع شرحه مختصر المعانی ص: ٤٦٥ وانظر شرح الخطابي ١٤١١/٢.

② عمدة القاری: ٢١٦/١٤، وشرح ابن بطال: ١٢٣/٥، وفيض الباری: ٤٣٨/٣.

③ فتح الباری: ١١٣/٦، وارشاد الساری: ١١٦/٥.

④ فتح الباری: ١٤٠٩/٦ قديمی.

⑤ عمدة القازی: ٢١٦/١٤.

⑥ شرح ابن بطال: ١٢٣/٥.

⑦ عمدة القاری: ٣٠١/١٤ دارالکتب العلمیة بیروت.

واجوب خود امام بخاري رحمه الله به نيز هم د يوم الخميس روايت ثابت دې په دې وجه هغوی هم دا روايت ذکر کړې دې (١)

احديث نمبر ٢٧٨٧-٢٧٩٠ | حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنُ كَعْبٍ بْنُ مَالِكٍ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ كَعْبٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - وَكَانَ قَابِدًا كَعْبٍ مِنْ بَيْنِهِ قَالَ سَمِعْتُ كَعْبَ بْنَ مَالِكٍ جِئَ تَخْلَفَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَلَمْ يَكُنْ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يُرِيدُ غَزْوَةَ الْأَوْزَى بِغَيْرِهَا.

٢٧٨٨ | وَحَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا يُونُسُ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنُ كَعْبٍ بْنُ مَالِكٍ قَالَ سَمِعْتُ كَعْبَ بْنَ مَالِكٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - يَقُولُ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَلَمًا يُرِيدُ غَزْوَةَ يَغْزُوهَا الْأَوْزَى بِغَيْرِهَا، حَتَّى كَانَتْ غَزْوَةُ تَبُوكَ، فَغَزَاهَا رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فِي حَاشِدٍ، وَاسْتَقْبَلَ سَفَرًا بَعِيدًا وَمَقَارًا، وَاسْتَقْبَلَ غَزْوَةً وَكَثِيرًا، فَجَلَّى لِلْمُسْلِمِينَ أَمْرَهُمْ، لِيَتَأَهَّبُوا أَهْبَةً عَدُوَّهُمْ، وَأَخْبَرَهُمْ بِوَجْهِهَ الَّذِي يُرِيدُ.

٢٧٨٩ | وَعَنْ يُونُسَ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ كَعْبٍ بْنُ مَالِكٍ أَنَّ كَعْبَ بْنَ مَالِكٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - كَانَ يَقُولُ لَقَلَّمَا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يُغْزِي إِذَا خَرَجَ فِي سَفَرٍ إِلَّا يَوْمَ الْحَبِيسِ.

٢٧٩٠ | حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا هِشَامُ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ كَعْبٍ بْنُ مَالِكٍ عَنْ أَبِيهِ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - خَرَجَ يَوْمَ الْحَبِيسِ فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ، وَكَانَ يُحِبُّ أَنْ يُخْرَجَ يَوْمَ الْحَبِيسِ. (١: ٢٦٠٤)

فوري د دې اصل وړی دې کوم څیز چه شاته کيخودې شی او که چرې خبره صفا صفا بيان نه کړې شی نو داسې ده لکه چه شاته دې کيخودې وی اهل لغت دا وړه يعنی مېموز لږه او محدثين بغیر د همزه په آساننې سره وړی لولی

مفاز دا د دې معنی ده د کاميابی ځاني اودا د صحرا دپاره استعمالېږي کوم چه د هلاکت او بربادنې ځاني دې. دا تفاول يعنی نیک فالنی دپاره استعمالېږي چه هغه خطرناک صحرا د کاميابی او سلامتی ځاني ثابت شی. لکه لدیغ يعنی د مارتک وهلي ته سليم ونيلي شی (٢)

(١) عمدة القاری: ٢١٦/١٤

(٢) م تخریج احادیث الباب فی کتاب الوصایا باب ذا تصدق او وقف بعض ماله او بعض رقیقه او فهو جاز، رقم الحديث: ٢٧٥٧.

(٣) شرح ابن بطلال: ١٢٧/٥، وعمدة القاری: ٢١٧/١٤.

او د ابن الاعرابی راښي داده چې دا فوز د تفویز نه ماخوځېدې د کوم معنی په هلاکت دې دار قبیل اضداندنه دې معنی کامیابی او خلاصې دې هم دغه شان ددې معنی دهلاکت هم ده (۱) د صحرا نه مراد د مدینې منورې او شام په مینځمې فاصله کښې پریوتونکې صحرا دې (۲)

لقلماً یعنی ډیر زیات کم لام د تاکید دپاره دې لکه قتل رجل یفعل کذا الا زید یعنی ډیر کم څوک داسې کوی مگر زید یعنی د رسول الله ﷺ اکثر سفرونه هم د جمعرات په ورځ وو

قوله فجلی للمسلمین أمرهم لیتأهبوا هبة عدوهم فاهب للحرب یعنی نبی کریم ﷺ په مسلمانانو باندې د سفر طرف ښکاره کړودې دپاره چې صحابه کرام رضی الله عنهم د دښمن د مقابلې د پاره تیار شي

من بنیه حضرت کعب بن مالک رضی الله عنه درې ځامن وو عبدالله عبيد الله او عبدالرحمن په آخره کښې چې کله د کعب رضی الله عنه نظر په تلو شو نو دهغوی ځوښ عبدالله به د هغوی رهنمائي کوله

باب ۱۰۳: الخروج بعد الظهر

د ترجمه الباب مقصد - امام بخاری رحمه الله دلته د خروج بعد الظهر ذکر کړې دې په دې کښې د صخر غامدی رضی الله عنه د روایت طرف ته اشاره کول مقصود دی په کوم کښې چې د سحر وخت ډیر د

برکت گرځولې شوې دې د هغې الفاظ دادی اللهم بارک لامتی فی بکورها حضرت صخر رضی الله عنه فرمائي چې حضور پاک ﷺ چې به کله لښکر لیځلو نو د ورځې په شروع کښې به نې لیځلو راوی وائي چې حضرت صخر رضی الله عنه یوسوداگر سړې دې هغه به سحر وختی خپل کار روزگار شروع کولو د کوم چې د نتیجه وده چې هغه دومره مالدار شوې وو چې هغه نه پوهیدلو چې خپل مال کوم ځای او چرته کیږدی

بعض حفاظو د دې روایت طرق راجمع کړو نو معلومه شوه چې دا روایت د شلو صحابه کرامو رضی الله عنهم نه نقل دې (۳) امام احمد او اصحاب سنن ددې حدیث تخریج کړې دې (۴) او ابن حبان رحمه الله ددې تصحیح کړې ده (۵)

ددې روایت نه معلومیدله چې د ورځې په شروع کښې سفر کول ډیر مناسب او بهتر دی او په

(۱) الصحاح للجوزی مادة فوز.

(۲) شرح الکرماني: ۱۹۳/۱۲.

(۳) فتح الباریک ۱۱۴/۶.

(۴) أبو داود: ۲/۳۵۱، کتاب للجهاد باب فی الابتکار فی السفر رقم: ۲۶۰۶، والترمذی: ۱/۲۲۰، کتاب البیوع باب فی التکبیر فی التجارة رقم: ۱۲۱۲، وابن ماجه و کتاب التجارات، باب ما یرجى من البرکة فی البکور رقم: ۲۲۴۶، وسنن الدارمی: ۲/۲۸۳، کتاب السیر، باب بارک لامتی بکورها، رقم: ۲۴۳۵، وأحمد: ۳/۴۱۶، ۴۳۲، و ۴/۳۸۴، ۳۹۱، ۳۹۰.

(۵) انظر الحسان بترتیب صحیح ابن حبان: ۸/۱۲۲ - ۱۲۳، ذکر ما یستحب للمرء أن یكون إنشأ، الحرب وابتداء الامور فی الاسباب بالغدوات تبرکاً بدعاء المصطفى صلی الله تعالی علیه وسلم فیہ رقم: ۴۷۳۵.

نورو وختونو کښې سفر کول مناسب نه دی. امام بخاری رحمته الله علیه دلته خودل غواړي چه وختونه ټول یوشان وی او یو وخت منحوس او سپیره نه وی او نه بهې برکته وی. د سحروخت ته د برکت وخت فرمائیلوسره دا لازم نه راځي چه نوروختونه د برکت نه خالی دی. خود سحروخت د چستنی وی او په دې وخت سرې تکره او تازه وی هغه وخت چه کوم کار کولې شی هغه بهتر او ښه وی او دغه وخت خلق د خپل خپل کارونو شروع کوی. په دې وجه ښی کریم په خاص توگه د دغه وخت د پاره د برکت دعا فرمائیلې ده دې د پاره چه د رسول الله صلی الله علیه و آله د دعا برکت ټولونه حاصل شی.

رسول صلی الله علیه و آله چه کله د حج سفر کړي دې نو د ماسپښین مونځ نی په مدینه منوره کښې کړي دې او بیا هغه روان شوې دې او د مازيگر مونځ نی د والحلیفه کښې ادا کړي دې. د دې د پاره چه اول سفر په نیار کښې نویاهم دیره ښه خبره ده او چه د ورځې په آخره کښې وی نو هغه هم ټیک دي. (۱)
احديث نمبر ۲۷۹۱ (۲) حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادُ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ عَنْ أَبِي قِلَابَةَ عَنْ أَنَسٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - صَلَّى بِالْمَدِينَةِ الظُّبَيْرِ أَرْبَعًا، وَالْعَصَا بِذِي الْحُلَيْفَةِ رَكْعَتَيْنِ، وَاسْمَعْتُهُمْ يَصْرُخُونَ بِهَذَا جَمِيعًا. [ر: ۱۰۳۹]

یصرخون: بفتح الراء وضما یعنی په زوره زور دنی لیک لیک و نیل بیها: آی یا حجه والعمرة (۳)
ترجمه الباب سره مطابقت: د حدیث ترجمه الباب سره مطابقت واضح دي. په روایت کښې راغلی دی چه رسول الله صلی الله علیه و آله څلور رکعت د ماسپښین مونځ په مدینه منوره کښې او کړو او په ذوالحلیفه کښې د مازيگر مونځ په قصر سره او کړو. ښکاره خبره ده چه د ماسپښین مونځ نی په مدینه منوره کښې کړي دې نو سفر خوهم د ماسپښین نه پس شروع شوې دي. (۴)

باب ۱۰۴: الخروج آخر الشهر

د ترجمه الباب مقصد: د امام بخاری رحمته الله علیه مقصد دلته د جنهالیت تردید کوی د اهل جنهالیت به په اصل کښې دا خیال کیدلو چه که چرې د میاشت په آخره کښې مړې په سفر روانې نود میاشتي ختمیدل نیزدې وی په دې وجه به هغوی د دې نه بدفالی اخستله چه څنگه د میاشت په آخره کښې عمر کمېږي دغه شان به زمونږ کارونه هم په تاوان کښې وی او زمونږ مقصد به فوت شی او زمونږ به په دغه مدعی کښې کامیابی حاصله نه شی خو رسول الله صلی الله علیه و آله خد دغه خرابو رسوماتو او غلطو عقیدو د ختمولو د پاره راغلي وو په دې وجه ښی کریم صلی الله علیه و آله د حج د سفر د پاره د میاشت په آخره کښې روان شو. (۵)
علامه کرمانی رحمته الله علیه فرماني چه د امام صاحب مقصد دلته د دغه خلقو تردید دي کوم چه د

(۱) شرح ابن بطال: ۱۲۴/۵.

(۲) مخرج فی کتاب تقصیر الصلوة باب یقصر إذا خرج من موضعه رقم: ۱۰۸۹.

(۳) عمدة القاری: ۲۱۸/۱۴.

(۴) ایضاً.

(۵) شرح ابن بطال: ۱۲۵/۵ وفتح الباری: ۱۱۴/۶ و عمدة القاری: ۲۱۸/۱۴.

نجومیانو د کریسو مطابق د میاشت په آخر کښې سفر سپیره او ناخوښه کڼلو (۱) حضرت علامه انور شاه کشمیری رحمۃ اللہ علیہ فرماني د امام صاحب مقصد دلته د دې روایت د ضعف طرف ته اشاره کول دی په کوم کښې چه د میاشت آخره منحوس یعنی سپیره گرځولې شوې دی (۲) نور بعض خلکو د في يوم مستمر تفسیر د میاشتې آخرې چار شنبې سره کړې دي (۳) نو امام صاحب تنبیہ او فرمایله چه د ابې کاره خبرې دی ځکه چه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د میاشت په آخره کښې سفر کړې دي (۴)

احديث نمبر ۱۲۷۹۲ وَقَالَ كُرَيْبُ بْنُ ابْنِ عَبَّاسٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - انْطَلَقَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - مِنَ الْمَدِينَةِ لِحُمْسٍ بَقِيْنٍ مِنْ ذِي الْقَعْدَةِ، وَقَدِمَ مَكَّةَ لِأَرْبَعِ لَيَالٍ خَلَوْنَ مِنْ ذِي الْحِجَّةِ. ار. ۱۱۴۷۰

دلته روایت معلق دي امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ دا په کتاب الحج کښې موصولاً ذکر کړې دي (۵) یواشکال او ذهني جواب - په روایت کښې دی چه کوم وخت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په سفر باندې او وتلو هغه وخت د ذیقعد پنځه ورځې پاتې وې. پنځه ویشتم تاریخ باندې د مدینې نه او وتلو او د ذی الحجه په څلورم تاریخ مکې ته اور سیدو

اوس دلته یواشکال پیدا کړی که چېرې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د حج د سفر د پاره د هفتې په ورځ وتلو نو د ذیقعد څلور ورځې باقی پاتې کیدلې ځکه چه د ذی الحجه پرمې تاریخ د جمعرات په ورځ وو او ووقوف عرفه د جمعه په ورځ وه او که د سفر شروع د جمعرات په ورځ شوې وی نو د ذیقعد شپږ ورځې باقی پاتې کیدې د سفر شروع د پاره د جمعه ورځ خو قطعاً نه جوړېږي ځکه چه د حضرت انس رضی اللہ عنہ روایت اوس تیر شوې دي صلی الظهر بالمدينة اربعاً او ښکاره خبره ده چه د

ماسپښین مونځ د جمعه په ورځ نه ادا کړې نو لڅمس بقین څنگه صحیح کیدي شی؟ ددې جواب دا دی چه د سفر شروع ئی هم د هفتې په ورځ کړې ده لیکن د ذیقعد میاشت د دیر شو په ځانی د یو کم دیرش وه نور اوی په دې خیال سره چه میاشت به مکمل شی ځکه چه هم دغه اصل دي نو لڅمس بقین ئی او وئیل (۶) حافظ ابن حجر رحمۃ اللہ علیہ فرماني چه د اکثر علماؤ دغه جواب دي او یو جواب د اهرم ورکولې شی چه یوم الخروج یعنی د هفتې ورځ د سفر په ورځو کښې او شمیرلې شی نو بیا هم معنی ټیک کیدي شی سره ددې چه په وتلو وتلو کښې غرمه

(۱) شرح الکرمانی: ۱۹۴/۱۲. وعمدة القاری: ۲۱۸/۱۴.

(۲) انظر: کنز العمال: ۱۱/۲ رقم: ۲۹۳۱.

(۳) الدر المنثور: ۳۱۵/۶. وفيه: وأخرج وكيع عن الغرر وابن مردويه والخطيب بسند ضعيف عن ابن عباس قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم آخر أربعة في الشهر يوم نحس مستمر وانظرا لآلي المصنوعة للبطوني: ۴/۱۱. وتنزيه الشريعة: ۵۵/۲.

(۴) فيض الباری: ۴۳۸/۳.

(۵) البخاری: ۲۰۹/۱ کتاب الحج باب ما یلبس المحرم من الثياب والارذیة والارز. رقم: ۱۵۴۵.

(۶) شرح الکرمانی: ۱۲/۱۹۴ - ۱۹۵ وفتح الباری: ۱۱۴/۶.

شوی و د اوتبارې خونی یقین د وړاندې نه شوی وو لکه چه کوم وخت هغوی تبارې اوکړو نو د هغې په شپه هغوی د سفر په ورځو کښې شمیر کړه نو دا پنځه ورځې شوي

فانده حافظ ابن حجر رحمته الله علیه فرماني چه لخمس یقین اولایه لیل خلون دا د تاریخ لیکلو فصیح طریقه ده چه د میاشت اول نصف د یوې ورځې د تاریخ بیانولو دپاره لفظ خلا او آخری نصف د پاره د تاریخ ذکر کولو دپاره لفظ بقی استعمال کړې شی ^(۱) مثلاً چه میاشت د دیر شو ورځووی نو د شروع پنځلس ورځې اول نصف او آخری پنځلس ورځوته نصف آخر ونیلې شی که د نصف اول تاریخ بیانولوسره اوونیلې شی چه زید د شوال باندې سفر اوکړو نو ددې فصیح عربی تعبیر به وی سافر زید لخمس خلون من شوال خو سافر زید فی الخامس من شوال به غیر فصیح تعبیر وی که د زید سفر د نصف آخر ۲۵ تاریخ کښې شوی وی نو ددې فصیح تعبیر به وی سافر زید لخمس یقین من شوال خو فی الخامس والعشیرین به غیر فصیح تعبیر وی

خلون، یقین دا دواړه د جمع مؤنث صیغې دی. خلا یخلاق و خلاء د باب نصر نه الیوم ورځ تیر شوې ده او بقی، یقی بقاء د باب سمع نه الیوم ورځ باقی ده

(حدیث نمبر ۲۷۹۳) (۲) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَنَّهُ سَمِعْتُ عَائِشَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا - تَقُولُ خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - لِحُمْسٍ لَيْلًا يَقِينُ مِنْ ذِي الْقَعْدَةِ، وَلَا تَرَى إِلَّا الْحَجَّ، فَلَمَّا دَنَوْنَا مِنْ مَكَّةَ أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - مَنْ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ هَذِي إِذَا طَافَ بِالْبَيْتِ وَسَعَى بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَوْدَةِ أَنْ يَحِلَّ. قَالَتْ عَائِشَةُ فَذَخِلَ عَلَيْنَا يَوْمَ النَّحْرِ يَدْحِمُ بَقْرًا فَقُلْتُ مَا هَذَا فَقَالَ نَحْرُ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - عَنْ أَرْوَاحِهِ. قَالَ يَحْيَى فَذَكَرْتُ هَذَا الْحَدِيثَ لِلْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ فَقَالَ أَتَيْتُكَ وَاللَّهِ بِالْحَدِيثِ عَلَى وَجْهِهِ. ار ۱۲۹۰

ذيقعد د بفتح القاف وکسر ها. کیناستونکې میاشت خکه چه عربویه په دې میاشت کښ جنگ پریخودو او کیناستل به ^(۳)

لاتری إلا الحج صیغه مجهول ای لانتظن یعنی زموږ د حج نه بغیر هیچ اراده نه وه فدخل علیها يوم النحر بلحم بقر یعنی د قربانۍ په ورځ زموږ د غوا غوښه راوړلې شوه ^(۴)

قال يحيى ی: فذکرت.... یعنی یحیی بن سعید انصاری د کوم ذکر چه د حدیث په سند کښې شوی دې هغه قاسم بن محمد بن ابی بکر صدیق رضی الله عنه ته د حدیث واورولو نو هغوی

(۱) فتح الباری: ۱۱۵/۶.

(۲) فتح الباری: ۱۱۴/۶.

(۳) مر تخریج فی کتاب الحيض باب الامر بالنساء إذا أنفس. رقم: ۲۹۴.

(۴) إرشاد الساری: ۱۷/۵.

(۵) عمدة القاری: ۲۱۸/۱۴.

اوونیل چه په خدائی چه عمره بنت عبدالرحمن تاته بالکل صحیح حدیث خودلی دې^(۱)، واللہ اعلم
ترجمه الباب سره مطابقت - مطابقت په دې جمله کښې دننه دې خرچنا مع رسول الله صلی الله
تعالی علیه وسلم لخمس لیال بقیین من ذی القعدة پنځه ویشتم تاریخ د میاشت آخر دې او په
دې تاریخ باندې حضور پاک ﷺ د حج د سفر د پاره اووتلو^(۲)

باب ۱۰۵: الخروج فی رمضان

د ترجمه الباب مقصد - امام بخاری رحمه الله دلته د رمضان په میاشت کښې د سفر جواز بیانوي
اودې سره په هغه خلقو باندې رد کول هم مقصد دې چه د رمضان په میاشت کښې سفر مکروه
گنري^(۳) په اصل کښې دا شبه کیدي شوه چه د رمضان میاشت خود عبادت میشت ده په دې
کښې په عبادت کښې مشغول کیدل ډیر مناسب دی چرته په دې کښې به سفر کول خو ناخوښه
نه وی نو امام بخاری رحمه الله اوخودل چه حضور پاک په رمضان کښې پخپله سفر کړي دې او
د مکې د فتح واقعه هم په رمضان کښې راغلې ده په دې وجه به په رمضان سفر کول ناخوښه نه
شی گرځولي

[حدیث نمبر ۲۷۹۴] (۴) حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ حَدَّثَنِي الزُّهْرِيُّ عَنْ
عُبَيْدِ اللَّهِ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - قَالَ خَرَجَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فِي
رَمَضَانَ، فَصَامَ حَتَّى بَلَغَ الْكَدِيدَ أَفْطَرَ. قَالَ سُفْيَانُ قَالَ الزُّهْرِيُّ أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ عَنْ
ابْنِ عَبَّاسٍ. وَسَأَلْتُ الْحَدِيثَ. [۱۸۴۲]

الکدید: - په وزن د رغیف چه د یوچینې نوم دې چه د مکې نه د دوو فرلانکو په فاصله باندې
د قدید او عسغان په مینځ کښې واقع ده. (۵)

قوله: قال سفیان: قال الزهري:.... ددې تعلیق دلته ذکر کولو مقصد دادې چه د

مذکوره حدیث په سند کښې سفیان بن عیینه رحمه الله فرمائی حدثنی الزهري عن عبیدالله یعنی
سفیان دا روایت د امام زهري رحمه الله نه په تحدیث سره نقل کړې دې او امام زهري رحمه الله د حضرت
عبیدالله نه عنعنۀ سره نقل کړي دې اوس دلته سفیان فرمائی قال الزهري أخبرني عبیدالله یعنی
دلته تحدیث دې نه چه عنعنۀ او امام زهري رحمه الله دغه مذکوره روایت د عبیدالله نه عنعنۀ سره
نقل کولو اودلته ئی په اخبار سره نقل کوی. (۶)

د مستملی په روایت کښې دلته دا اضافه هم ده: قال أبو عبد الله: هذا قول الزهري: وإنها يؤخذ بالأخرا

(۱) عمدة القاری: ۲۱۹/۱۴.

(۲) عمدة القاری: ۲۱۸/۱۴.

(۳) عمدة القاری: ۲۱۹/۱۴ وفتح الباری: ۲۱۵/۶.

(۴) انظر صحيح البخاری: ۲۶۱/۱ کتاب الصیام باب إذا عام أياما من رمضان ثم سافر. رقم: ۱۹۴۴.

(۵) ارشاد الساری: ۱۱۸/۵.

(۶) عمدة القاری: ۲۱۹/۱۴.

من فعل رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم ^(۱)

ددي عبارت ذکر کولو مقصد - داتعلیق دلته د ذکر کولو ضرورت ځکه پېښ شو چه د دې حدیث راوی سفیان بن عیینه ته داتامل پېښ شوي وو چه داد جاقول دي؟

چنانچه د صحیح مسلم په روایت کښې دي قال سفیان: لأدري من قول من هو؟ یعنی: وایا یوڅن بالاخر من قول رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم. چه د چامقوله ده نو امام بخاری اوخودل چه داد امام زهري رحمته الله علیه قول دي هم دغه روایت وړاندې په کتاب المغازی کښې راځي امام بخاری رحمته الله علیه هلته هم تصریح کړې ده. قال الزهري: وایا یوڅن من امر رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم الاخر فالآخر ^(۲)

یووهم اوذهني ازاله: - علامه کرمانی رحمته الله علیه ته په دغه عبارت باندې پوهیدو کښې وهه شوي دي هغه دا فرمائي چه د ابن شهاب زهري رحمته الله علیه مذهب دادې چه که په رمضان کښې سفر شروع شي نو افطار مباح نه دي ځکه چه داسې شاهدشهر رمضان دي اوکوم سړي چه شاهدشهر رمضان شي دهغه دپاره **(فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمْ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ)** ^(۳) د قاعدې لاندې رږود ساتل ضروري کیږي

امام بخاری رحمته الله علیه د امام زهري رحمته الله علیه په دي نقطه نظر باندې رد کوي چه وایما یوڅن..... الخ. یعنی د رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم آخری عمل د ماقبل د احکامو دپاره ناسخ کیږي نو په سفر کښې به افطار مباح شي لکه څنگه چه نبي کریم صلی الله علیه و آله وسلم په دي سفر کښې روژه افطار کړې وه ^(۴)

خو چه علامه کرمانی رحمته الله علیه چه کوم مطلب ددي عبارت بیان کړې دي هغه غلط دي عجیبه خبره داده چه علامه عینی رحمته الله علیه علامه قسطلانی رحمته الله علیه او شیخ الاسلام زکریا انصاری رحمته الله علیه هم دهغه اتباع کړې ده. ^(۵)

ددې عبارت صحیح مطلب هم هغه دي کوم چه اول لیکلې شوي دي چه د سفیان شک وو چه وایما یوڅن بالاخر من فعل رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم. د جاقول دي نو امام بخاری رحمته الله علیه اوخودل چه دا زهري رحمته الله علیه قول دي ^(۶) لکه چه حافظ ابن حجر رحمته الله علیه په خپل کتاب الصوم کښې د دي تصریح کړې ده. ^(۷)

باب ۱۰۶: التوديع

د ترجمه الباب مقصد: - امام بخاری رحمته الله علیه دلته داخودل غواړي چه دسفر په وخت میلمانه یا هم

^(۱) ارشادلساری: ۲۱۸/۵.

^(۲) صحیح بخاری: ۶۱۳/۲ کتاب المغازی باب غزوة الفتح فی رمضان رقم: ۴۲۸۶.

^(۳) سورة البقرة: ۱۸۵.

^(۴) شرح الکرماني: ۱۲/۱۹۵ - ۱۹۶.

^(۵) عمدة القاری للعینی: ۲۱۹/۱۴ وإرشاد الساری للقسطلانی: ۱۱۸/۵.

^(۶) حاشیه لامع الداری: ۲۵۳/۷.

^(۷) فتح الباری: ۱۸۱/۴.

خیل یوسری رخصت مکرلودپاره چه کوم اهتمام کولې شی داصحیح دی او په سنت کښې د دې اصل موجود دې (۱)

احديث نمبر ۱۲۷۹۵، وَقَالَ ابْنُ وَهْبٍ أَخْبَرَنِي عَمْرُو عَنْ بُكَيْرٍ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - أَنَّهُ قَالَ بَعَثَنَا رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فِي بَعْثٍ، وَقَالَ لَنَا: «إِنْ لَقِيتُمْ فُلَانًا وَفُلَانًا» - لِرَجُلَيْنِ مِنْ قُرَيْشٍ سَمَاهُمَا - فَوَقَّعُوهُمَا بِالنَّارِ، قَالَ ثُمَّ أَتَيْنَاهُ نُودَعُهُ حِينَ أَرَدْنَا الْخُرُوجَ فَقَالَ «إِنِّي كُنْتُ أَمَرْتُكُمْ أَنْ تَحْبِقُوا فُلَانًا وَفُلَانًا بِالنَّارِ، وَإِنَّ النَّارَ لَا يَعْذِبُ بِهَا إِلَّا اللَّهُ، فَإِنْ أَخَذْتُمُوهُمَا فَاقْتُلُوهُمَا» [۲۸۵۳]

دلته داروايت معلق دې خوړاندې امام بخاری رحمہ اللہ یو باب قایم کړې دې باب لایعذب بعذاب الله ولې هلته نې په دویم طریق سره هم دا روایت موصولاً ذکر کړې دې (۲) البته اسماعیلی په مستخرج کښې او امام نسائی په کتاب السیر کښې هم د ابن وهب په طریق سره روایت موصولاً ذکر کړې دې (۳)

حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ فرمائی رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم مونږ یولښکر سره روان کړو حکم نې ورکړو چه که فلانکې اوفلانکې قریشی تاسو ته ملاوښی (او ددواړو نومونه نې هم واخستل: نو هغه دواړه په اور کښې اوسوزونی بیافرمانی چه مونږ کله د سفر دپاره اراده اوکړه نو د رخصت اخستلو دپاره دحضور پاک په خدمت کښې حاضر شو نونبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمانیل چه ماتاسو ته د فلانکې اوفلانکې په اور کښې د سوزولو حکم درکړې وو اوس داسې مه کوئی ځکه چه په اور سره عذاب ورکول سوا دالله تعالی نه بل چاله ښه نه ښائی او که هغه دواړو ستاسو په قبضه کښې راغلل نو قتل نې کړئی.

د واقعه تفصیلات - ابوالعاص بن الربیع چه دحضرت خدیجه رضی اللہ عنہا خوړنی وو نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د ام المؤمنین په درخواست باندې دخپلې لوربې بی حضرت زینب رضی اللہ عنہا نکاح ابوالعاص رضی اللہ عنہ سره کړې وه روستوچه کله الله تعالی سرورکائنات صلی اللہ علیہ وسلم الله تعالی د نبوت په منصب باندې فائزکړو نو قریشو په حضور پاک باندې د دباؤ اچولودپاره دحضور پاک لونړوته طلاق ورکړو ابوالعاص د قریشو په سخت اصرار باندې دحضرت زینب رضی اللہ عنہا نه خان ډډې ته کړو او د سعید بن العاص لور سره نې نکاح اوکړه (۴)

ابوالعاص په جنگ بدر کښې گرفتار شو نو حضرت زینب رضی اللہ عنہا تر دغه وخته پورې په مکه کښې وه هغې د فدی په توگه د قیدی د خلاصولودپاره خپل کالی اولیگل هم په دغه کالوکښې

(۱) عمدة القاری: ۲۱۹/۱۴.

(۲) اخرجه البخاری: ۴۲۳/۱ کتاب الجهاد والسیر. باب لا یعذب بعذاب الله. رقم: ۳۰۱۶. و الترمذی: ۲۸۶ کتاب السیر باب الاخراق بالنار. رقم: ۱۵۷۱. والدارمی: ۲۹۳/۲. وأحمد: ۳۳۸. ۴۵۳. ۲۰/۳۰۷.

(۳) فتح الباری: ۱۱۵/۶. وصحیح البخاری رقم: ۳۰۱۶.

(۴) هدی الساری: ص: ۴۷ وتغلیق التعلیق: ۵۵۰/۳.

(۵) سيرة ابن هشام: ۲/۲۵۴. دارالکتاب العربی بیروت.

یوهار هم وو چه حضرت ام المؤمنین حضرت خدیجه رضی اللہ تعالیٰ عنہا خپلې لور ته د ابو العاص سره د نکاح په وخت ورکړې وو دې منظر کتلو سره د نبی کریم صلی اللہ تعالیٰ علیه و آله و سلم زده راډک شو.

نبی کریم صلی اللہ تعالیٰ علیه و آله و سلم صحابه کرامو رضی اللہ عنہم ته او فرمانیل که چېرې تاسو غواړئ نو خپل قیدی پرېږدئ خلاص نی کړئ او دامال هم واپس کړئ، دا درخواست وو حکم نه وو، نو صحابه کرامو عرض او کړو چه په سر سترگو مونږ خو ستاسو غلامان یو نو ابو العاص نی خلاص کړو او مال نی هم واپس کړو.

د ابو العاص گرفتار کونکې او بغير فديہ خلاصونکې صحابی نوم خراش بن الصمه رضی اللہ عنہ دې (۱) او بعض حضرات وائی چه هغه عبدالله بن جبیر رضی اللہ عنہ وو (۲) نبی کریم صلی اللہ تعالیٰ علیه و آله و سلم ته ابو العاص دا باور ورکړې وو چه هغه به حضرت زینب رضی اللہ عنہا مدینې ته رالیکي رسول الله صلی اللہ تعالیٰ علیه و آله و سلم د حضرت زینب رضی اللہ عنہا په حفاظت سره د راوستلو دپاره حضرت زید بن حارثه رضی اللہ عنہ او یوانصاری صحابی مکې ته لیکلي وو.

ابو العاص مکې ته په رسیدو سره دخپل زور کنانه بن ربیع په ذریعه د حضرت زینب رضی اللہ عنہا مدینې ته د رسولو بندوبست کړې وو قریش خبر شو نو هغوی ورپسې شو او په وادی ذی طوی کښې نی د حضرت زینب او بنده را حصاره کړه هبار بن الاسود اونا فح بن عبدقیس په کجاوه کښې ناسته حضرت زینب رضی اللہ عنہا او ویروله هبار په خپله نیزه باندې کجاوې ته دیکه ورکړه نو حضرت زینب رضی اللہ عنہا په یو کابړی باندې راپر یوتله په کوم سره چه دهغې حمل ساقط شو (۳).

نبی کریم صلی اللہ تعالیٰ علیه و آله و سلم ته چه کله د دې دردناک واقعه خبر او شو نو حضور پاک هغه لښکر او لیگلو د کوم ذکر چه په روایت کښې دې د لښکر مشر حضرت حمزه بن عمرو اسلسی رضی اللہ عنہ وو خو هبار بن الاسود او نافع بن عبدقیس دواړه بچ او وتل هبار بن الاسود روستو بیا مسلمان شوي وو کله چه هغه مسلمان شو او مدینې ته راغلو نو صحابه کرامو به په هغه باندې طنز کولو خو نبی کریم صلی اللہ تعالیٰ علیه و آله و سلم صحابه کرام د داسې سلوک کولو نه منع کړل (۴) هبار رضی اللہ عنہ د حضرت امیر معاویه رضی اللہ عنہ د دور خلافت پورې ژوندې وو (۵).

نافع بن عبدقیس - حافظ ابن حجر رحمته اللہ تعالیٰ فرمائی چه ماته په صحابه کرامو کښې ددوی ذکر چرته ملاونه شو کیدې شی ه هغه اسلام نه وی قبول کړې (۶) په مسند بزار کښې ددوی نوم خالد بن عبدقیس راغلي دي دا تصحیف دې (۷).

د ابو العاص بن ربیع رضی اللہ عنہ د اسلام واقعه - حضرت ابو العاص رضی اللہ عنہ به تجارت کولو د فتح مکه نه

(۱) سيرة ابن هشام: ۶۵۱/۲.

(۲) سيرة ابن هشام: ۶۵۱/۲.

(۳) د نور تفصيل دپاره او گورنی سيرة ابن هشام: ۶۵۱/۲ - ۶۵۹.

(۴) عمدة القاری: ۲۲۰/۱۴.

(۵) فتح الباری: ۱۵۰/۶.

(۶) فتح الباری: ۱۵۰/۶.

(۷) فتح الباری: ۱۵۰/۶.

یوځو میاشتی وړاندې هغه د شام نه د تجارت مال راخستی واپس راوړان وو چه مسلمانانو هغه گرفتار کړو د هغه نه یی مال اوسامان هم واخستو ابوالعاص رضی الله عنه د شپې په تیاره کښې د حضرت زینب رضی الله عنها په کور کښې داخل شو هغه د حضرت زینب نه امان او غوښتلو نو حضرت زینب رضی الله عنها امان ورکړو

سحر چه کله نبی کریم صلی الله علیه و آله د سحر مونځ ورکولو نو د حضرت زینب رضی الله عنها آواز راغلو چه ا ابوالعاص ته امان ورکړې دې د سلام گرځولونه پس نبی پاک صلی الله علیه و آله د دغه آواز متعلق تپوس اوکړو نوصحابه کرامو تصدیق اوکړو چه مونږ هم دغه آواز اوریدلې دې نبی اکرم صلی الله علیه و آله او فرمائیل چه په مسلمانانو کښې د یو ادنی سړی پناه هم معتبره ده بیا حضور پاک خپلې لور کره تشریف راوړو اوونی فرمائیل لورې دده اکرام اوکړه خویاد ساته دې ستا د پاره حلال نه دې دې نه پس نبی کریم صلی الله علیه و آله هغه لښکر ته پیغام اولیگلو چه د ابوالعاص مال او اسباب یی خپله قبضه کښې اخستی وو چه ددې سړی ماسره کومه رشته ده تاسو ټولو ته معلومه ده کوم مال چه تاسو دده نه اخستی دې که تاسو هغه واپس کړئ نو زما دا خوښه ده او که غواړئ نو تاسو یی خپل خان سره ساتلې هم شئ ځکه چه دا مال الله تعالی تاسو ته درکړې دې تاسو ددې دیر حقدار یئ.

ځانونه قربانی کونکو صحابه کرامو عرض اوکړو چه مونږ دا مال واپس کوو هغوی د ستن برابر څیز هم خان سره پرینخودو. حضرت ابوالعاص رضی الله عنه دې مال سره مکې ته واپس لاړو او هغه حقدارانو ته خپل حقونه ورکړل او امانتونه یی مالکانو ته حواله کړل بیا هغه قریشوته مخاطب شوونی وئیل ای قریشو ستاسو څه څیز خوما سره پاتې نه دې؟ هغوی اووئیل نه. الله تعالی دې تاته بهترینه بدله دزکړې ته یو وفادار او ایماندار سړی یی

دې اوریدو سره ابوالعاص رضی الله عنه د شهادت کلمه اووئيله او مسلمان شو بیا هغه اووئیل چه هم په مدینه کښې به مسلمان شوې ووم خو ماسره داویره وه چه هسې نه تاسو دا اووایی چه ابوالعاص رضی الله عنه زمونږ مال قبضه کړو. اوس زه ستاسو د امانتونو نه فارغ شوم. ددې نه پس هغه مدینې ته لاړو. دلته د هغوی د ژوند ملگرې حضرت زینب رضی الله عنها هغه ته په نوې نکاح سره واپس کړې شوه.

د روایاتو په الفاظو کښې تعارض او د هغې حل: د ابوداؤد په روایت کښې فلانا فلانا دوو ځلو په ځانی یو ځل فلانا راغلې دې د روایت الفاظ دادی ان وجدتم فلانا فاحرقوه بالنار، قولیت فنادانی، فرجعت الیه قتال: ان وجدتم فلانا فاقتلوه ولا تحرقوه، فانه لا یعذب بالنار الا رب النار. (۱)

که چرې فلانکې (مشرك، ملاؤ شی نوهغه په اور کښې اوسوزونی «راوی وائی، کله چه ما شا کړه لاړم نو رسول الله صلی الله علیه و آله آواز را کړو زه واپس شوم حضور پاک او فرمائیل که ته فلانکې سړې اووینې نوهغه قتل کړه البته په اور کښې مه سیزه ځکه چه دا ورعذاب هم هغه ذات ورگوي څوک چه د دې خالق دې.

علامہ عینی رحمۃ اللہ علیہ تطبیق و رکولوسرہ فرمائی کہ دفلانکی یوخل ذکر کولومقصد صرف ہبارین اسود ذکر کول دی خکہ چہ اصل خو ہم ہم ہغہ ووباقی نافع عبدقیس خودہغوی تابع وو (۱)
ترجمہ الباب سرہ مطابقت:- د حدیث ترجمہ الباب سرہ مطابقت پہ دی جملہ کنبی دی ثم
آئینا نوذمہ دلتہ پہ حدیث کنبی د مقیم نہ د مسافر رخصت اخستلو ذکر دی نوذمقیم مسافر
رخصت کول خو پہ طریقہ اولی ثابتیری بلکہ دغہ دویم صورت ډیر وقوع پذیر دی (۲)
فائدہ:- پہ دی حدیث سرہ داهم ثابتیری چہ مسافر لہ پہ سفر باندی تللو پہ وخت دخپل بنار
مشران صلحاء او علماء سرہ ملاقات کول پکار دی بل د اکابر ډپارہ ہم مناسب دی چہ ہغوی
خپل متعلقینو تہ پہ سفر د تللو وخت کنبی رخصت کری (۳)

باب ۱۰۷: السمع والطاعة للامام

د ترجمہ الباب مقصد:- امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ د دی باب قایم کولوسرہ د امیر د اطاعت وجوب
بیانول غوازی دہغہ وختہ پوری د امیر اطاعت واجب دی ترکومی چہ ہغہ د گناہ او غیر شرعی
امورو حکم ورنہ کری (۴)

[حدیث نمبر ۲۷۹۶] (۵) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنِي نَافِعٌ عَنْ ابْنِ
عُمَرَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - عَنِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ صَبَّاحٍ حَدَّثَنَا
إِسْمَاعِيلُ بْنُ زَكْرِيَاءَ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ عَنْ نَافِعٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - عَنِ النَّبِيِّ
- صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ «الْسَّمْعُ وَالطَّاعَةُ حَقٌّ، مَا لَمْ يُؤْمَرْ بِالْمَعْصِيَةِ، فَإِذَا أُمِرَ بِمَعْصِيَةٍ فَلَا سَمْعَ
وَلَا طَاعَةَ» [۶۷۲۵]

د حدیث پہ دوو طرق سرہ دلتہ نقل کری شوې دی البتہ الفاظ پہ دی باب کنبی دویم طریق
دی وړاندې کتاب الاحکام کنبی اول یعنی دمسدد د طریق الفاظ داسی دی السمع والطاعة
على امر المسلم فيما احب وكره ما لم يؤمر بمعصية، فاذا امر بمعصية فلا سمع ولا طاعة (۶)

(۱) عمدة القاری: ۲۲۰/۱۴.

(۲) عمدة القاری: ۱۱۹/۱۴، فتح الباری: ۱۱۵/۶.

(۳) عمدة القاری: ۲۲۱/۱۴.

(۴) عمدة القاری: ۲۲۱/۱۴.

(۵) أخرجه البخاری: ۱۰۵۷/۲ فی کتاب الاحکام باب السمع والطاعة للامام ما لم تكن معصية، رقم: ۷۱۴۴،
ومسلم: ۴۷۶۳/۲ کتاب الامارة باب وجوب طاعة الامراء فی غیر معصية وتحریمها فی المعصية وأبو داود:
۳۵۹/۱ کتاب الجهاد باب فی الطاعة رقم: ۲۶۲۶، والترمذی: ۳۰۰/۱، أبواب الجهاد باب ماجاء فی لاطاعة
لمخلوق فی معصية الخالق رقم: ۱۷۰۷، والنسائی: ۱۸۴/۲، کتاب البيعة، باب جزاء من أمر بمعصية فاطاع
رقم: ۴۲۱۱، ابن ماجه. کتاب الجهاد باب لاطاعة فی معصية الله رقم: ۲۷۶۴.

(۶) أخرجه البخاری: ۱۰۵۷/۲ فی کتاب الاحکام باب السمع والطاعة للامام ما لم تكن معصية، رقم: ۷۱۴۴.

قوله السمع والطاعة جی یعنی دامیر خیرہ اور بدل اود هغه د احکامو تعمیل کول داپه م موریانو ماتحتانو باندې واجب دی په دې شرط چه هغه د گد حکم ورنه کړی او که هغه دن جائز امورو حکم ورکړی نو لاطاعة لخلوق فی معصية الخالق مطابق د داسې امیر طاعت جائز نه دي نو هر یو داسې کار په کوم کښې چه د مخلوق په تابعدارنۍ سره د خالق نافرمانی لازم راضي په شریعت کښې دهغی گنجائش نشته^(۱)

حضرت علی رضی الله عنہ روایت په کتاب المغازی کښې راوړان دي چه نبی کریم ﷺ د یوانصاری صاحبی عبدالله بن حذافه سہمی رضی الله عنہ د یولنکر مشرجوړولو سره اولیکلو په یوه موقع هغه غصه شو او هغه لړکی راجمع کولو سره د اور لگولو حکم ورکړو چه کله اور سور شو نو هغه اوونیل تاسو ته نبی کریم ﷺ زم د اطاعت حکم نه وودرکړي؟ وردانگنی دي اورته صحابه کرامو د اطاعت د جذبې نه مغلوب کیدو سره په اور کښې وردانگل خو یوبل یی رانیولو سره نبی و نیل چه مونږ خو هم د اور نه د بچ کیدو د پاره هم د نبی کریم ﷺ اطاعت کړې دي او اسلام مو قبول کړې دي هم په دې کشمکش کښې کښې د اور او امیر صاحب غصه سره شوه کله چه دا خبره نبی کریم ﷺ ته معلومه شوه نو هغوی اوفرمانیل که هغوی اور ته وردانگلي وي نو تر قیامت په پورې به نه ووراولی اطاعت خود نیکنی په کرو نو کښې وي علامه ابن بصال رحمه الله فرمائی چه خوارج ددې حدیث نه استدلال کولو سره وائی چه د ظالم حکمرانانو خلاف بغاوت کول واجب دی د جنهور امت موقف دادې چه صرف د ظلم په وجه د بغاوت اجازت نه شی وزکولی او که چرې هغه د شرعی احکامو نفاذ هم کوی اود هغه حکومت هم مستحکم وي نو د داسې حکمرانانو وجود خو کم نه کم د خان مال او عزت د تحفظ ضامن خودی که دهغوی خلاف خلق راپاسی نو هر طرف ته به بدامنی خوره شی او گرپه پیداشی نو د داسې حکمرانانو خلاف بغاوت کول جائز نه دی چه ظلم خو هم کوی ولې د دینی امورو لکه مونځ وغیره هم اهتمام کوی اودین پورې یوقی مسخرې نه کوی نو په داسې حالت کښې دهغوی خلاف بغاوت کونکو سره ملگریټیا کول جائز نه دی

د صحیح مسلم روایت دي چه د نبی کریم ﷺ ارشاد دي ستاسو بهترین حکمرانان هغه دی چاسره چه تاسو محبت کونی او هغوی تاسو سره محبت کوی تاسو دهغوی دپاره دتاکونی او هغوی ستاسو دپاره دعاکونی او ستاسو بدترین حکمرانان هغه دی چانه چه تاسو نفرت کونی او هغوی تاسو نه نفرت کوی تاسو په هغوی باندې لعنت کونی او هغوی په تاسو باندې لعنت کوی

تیوس اوکړې شی ایا مونږ هغوی سره جنگ اونه کړو؟ نبی کریم ﷺ دوه ځل اوفرمانیل نه ترکومې چه هغوی په تاسو کښې مونځونه قایم کوی نه ترکومې چه هغوی په تاسو کښې

(۱) عمدة القاری: ۲۲۱/۱۴.

(۲) صحیح البخاری: ۶۲۲/۲ کتاب المغازی باب سريه عبدالله بن حذافه السہمی رضی الله عنه. وعلقمة بن مجیز المدلجی ويقال: ويقال: إنها سريه الانصاري رقم: ۴۳۴۰.

مونخونه قایم کوی دهغوی د گناهونونه تاسو ضرور نفرت کونی خودهغوی اطاعت مه پریردنی^(۱)

لیکن که چری حکمرانان د ظلم سره سره مونخ هم نه قانموی اود شریعت په ښکاره توهین هم کوی اویا حاکم مرتد شوې وی نو په داسې صورتونو کښې د حکمرانانو خلاف بغاوت کول او هغوی معزول کول واجب دی اودا د مسلمانانو دمه واری ده^(۲)

ایا په ملکي قانون کښې دامام اطاعت واجب دي؟ د شریعت دا قاعده ده چه طاعة الامام فیما لیس بمعصية واجبة یعنی د امام اطاعت په هغه کارونو کښې واجب دي چه گناه نه وی البته چه کوم ملکي قوانین د شریعت سره متصادم وی په هغې کښې د امام اطاعت جائز نه دي که امام عادل وی که ظالم^(۳)

چنانچه د تریفک قوانین او نور انتظامي امور وکښې په ملکي قوانینو باندې عمل کول ضروری دی ځکه چه د دغه قوانینو تعلق ادارت او انتظام سره وی په دې وجه دي حکام د شریعت په دائره کښې اوسیدوسره د نظم وغیره د خلاف ورزۍ په نتیجه کښې کومې جرماني چالانونه او سزاګانې مقرر کوی په هغې کښې د حکام تابع داری کول واجب دی^(۴)

واضح ده وی چه د جدید دور شاید یوه مسئله داسې وی د کوم بنیادی قواعد او اصول چه فقهاؤ نه واضح کړي. شرعی اصول مخې ته کولو سره د اسلامی ملک قوانین داسې جوړول پکار دی چه مسلمانانوته دخپل خالق په جوړ کړې شوی قانون باندې عمل کولو موقع ملاوښی په دویم صورت کښې داسې حکمرانان چه د خدای قانون په مقابل کښې د خپلو جوړو شویو قوانینو او چتوالې غواړي دهغوی اطاعت جائز نه دي بلکه هغوی دي معزول او برطرف کړي شی اود حکمرانۍ واګې دي د داسې کسانو په لاس کښې ورکړی چه د قرآن اوسنت قانون په ملک کښې رائج کړی د الله تعالی ارشاد دي ﴿وَمَنْ لَّمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾^(۵) او بیاني د یو آیت نه پس اوفرمائیل ﴿وَمَنْ لَّمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾^(۶)

د دې آیات کریمه نه معلومیرې چه د الله تعالی د احکامو مطابق آئین سازی کول ضروری دی اوچه کوم حاکم قاضی یا امیرد وخت د الله تعالی نازل کړې شوی شریعت مطابق د عناد او سرکښی د وجې نه فیصله نه کوی د قرآن په رنر اګښې درجه په درجه کافر ظالم او فاسق دي

^(۱) صحیح مسلم: ۱۲۹/۲ کتاب الامامت باب خيار الائمة وشرارهم، ۴۸۰۴ - ۴۸۰۶.

^(۲) شرح ابن بطلان: ۱۲۷، ۵/۱۲۶، د نور تفصیل دپاره اوګورنی الدرالمختار مع شرحه ردالمختار: ۳/۳۴۰.

^(۳) الدرالمختار مع شرحه ردالمختار: ۳/۳۴۰.

^(۴) د تریفک د قوانینو دپاره اوګورنی بحث فی قضايا فقهية معاصرة ص: ۲۷۶ - ۳۱۰ للاستاذ تقی

العثماني.

^(۵) المائدة: ۴۴.

^(۶) ايضاً: ۴۵.

^(۷) ايضاً: ۴۷.

چنانچه کافرانو ظالمانو او فاسقانو ته د زمانې اقتدار په خوشحالنې سره څنگه حواله کولې شی او د هغوی د اطاعت جواز به څنگه ثابتېدې شی؟
ترجمه الباب سره مطابق - د حدیث شریف ترجمه الباب سره مطابقت بالکل واضح دې یعنی باب قايم کړې شوې دې باب السمع والطاعة للامام او د حدیث الفاظ دی السمع والطاعة حق (۱)

باب ۱۰۸: یقاتل من وراء الامام ویتقی به

د ترجمه الباب مقصد - امام المسلمین د یوډال حیثیت لری هغه د خپلې رعایا د دینمن نه حفاظت کوي او د دین ساتنه کوي او د نظریاتو سرحدونو ساتنه کوي د هغه په دفاع کښې به جنگ کولې شی او د دینمن د شرفساد او ظلم نه د بچ کیدو د پاره به د امام پناه اخستلې شی ځکه چه که د امام عادل په تائید او حمایت کښې جنگ نه شی کولې نو فتنې به راخوړېږي او هر طرف ته به بدامنی خوړېږي او هر طرف ته به فساد وی. د فتنو نه د بچ کیدو د پاره د امام په حمایت کښې جنگیدل ضروری دی. (۲)

ورأته - لفظ وراء د اضدادنه دې ددې معنی وړاندې او روستو دواړه راځي. په قرآن کریمه کښې دی «وَكَانَ وَرَاءَهُم مَّلِكٌ» (۳) ای ایا مهم، که داد وړاندې په معنی کښې واخستې شی نو دا معنی به وی چه د جهاد په وخت امام نه دی وړاندې کول پکار بلکه مجاهدینوله وړاندې جنگ پکاردې. (۴) او که د دې معنی روستو واخستې شی نو مطلب به داوی چه د امام په ماتحتی کښې جنگ کول پکاردې. یعنی چه څنگه امام منصوبه او ترتیب جوړ کړی او چه څنگه هغه حکم ورکړی هغه طریقه د جنگ په ډیره مناسب بهتر بلکه ضروری وی. (۵)

[حدیث نمبر ۲۷۹۷] (۶) حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ حَدَّثَنَا أَبُو الزِّنَادِ أَنَّ الْأَعْرَجَ حَدَّثَهُ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَاهُ رِيَّةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَقُولُ «تَحْرُبُ الْآخِرُونَ السَّابِقُونَ». وَبِهِذَا الْإِسْنَادِ «مَنْ أَطَاعَنِي فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ، وَمَنْ عَصَانِي فَقَدْ عَصَى اللَّهَ، وَمَنْ يُطِيعِ الْأَمِيرَ فَقَدْ أَطَاعَنِي، وَمَنْ يَعُصِ الْأَمِيرَ فَقَدْ عَصَانِي، وَإِنَّمَا الْإِمَامُ مُجْتَنَبٌ يُقَاتَلُ مِنْ وَرَائِهِ وَيَتَّقَى بِهِ، فَإِنْ أَمَرَ بِتَقْوَى اللَّهِ وَعَدَلَ، فَإِنْ لَهُ بِذَلِكَ أَجْرًا، وَإِنْ قَالَ بِغَيْرِهِ، فَإِنَّ عَلَيْهِ مِثْلَهُ». (۲۷۱۸، وانظر ۲۳۲)

(۱) معارف القرآن ج ۲ ص ۴۴۳ - ۴۵۲ و ج ۳ ص ۱۵۴ - ۱۶۵.

(۲) عمدة القاری: ۲۲۱/۱۴.

(۳) عمدة القاری: ۲۲۱/۱۴.

(۴) سورة الکيف: ۷۹.

(۵) ارشاد الساری: ۱۱۹/۵.

(۶) فیض الباری: ۴۴۰/۳ و حاشیة السندی علی البخاری: ۴۴۲/۱.

(۷) قدمر فی کتاب الوضوء باب البول فی الماء الدائم رقم: ۲۳۸.

قوله: نَحْنُ الْآخِرُونَ السَّابِقُونَ... دَدې حدیث شریف سره متعلق مباحث کتاب الوضوء باب

البول فی الباء الدائم لاتدې تیرشوی دی

من أطاعني فقد أطاع الله، ومن عصاني فقد عصى الله، ومن يطع الأمير فقد أطاعني (۱)

په روایت کښې دې چه رسول الله ﷺ فرمایلی چاچه زما اطاعت او کړو هغه دالله تعالی اطاعت او کړو چاچه زما نافرمانی او کړه هغه دالله تعالی نافرمانی او کړه اوڅوک چه د امیر اطاعت کوی هغه لکه چه هم زما اطاعت کوی اوڅوک چه د امیر نافرمانی کوی لکه چه زما نافرمانی کوی امیر خود یوډال په شان وی دهغوی د دفاع د پاره جنگیږی اوهم د امیر په ذریعه د دینمن د شر نه بچ کیږی که هغه د پرهیزگارنی حکم او کړی او انصاف او کړی نو هغه ته به د دې په بدله کښې نیکی ملاوېږی او که د انصاف او تقوی په خانی د نورو خبرو حکم ورکوی نو په هغه باندې به دهغې نقصان وی

علامه خطابی رحمه الله فرمایي چه دعبود قبائلو سرداران د امارت د نظام نه خبر نه وو هغوی دخپلو قبیلود سردرانو نه علاوه د چا خبره نه منله بیا د اسلام راتلونې پس چه کله په هغوی باندې امیران مقرر کړي شو نو دهغوی زړه د دوی نه موړشو اوبعض خلکو د امیرانو تابعداري او دهغوی دخبرې منلو نه انکار او کړو رسول الله ﷺ دهغوی د پوهه کولو دپاره هغوی ته اوفرمائیل چه دامیر اطاعت زما اطاعت دې او دهغوی نافرمانی هم زما نافرمانی ده مقصد دا وو چه د عربو قبائل د نبی کریم ﷺ دمقرر کړي شوو حاکمانو اطاعت او حکم منل او کړی اوبغاوت اوسرکشی اونه کړی

دې نه معلومه شوه چه د امراء اطاعت په دې وجه کولې شی چه هغوی د رسول الله ﷺ اطاعت کوی نو په دوی کښې چه څوک د رسول الله ﷺ د شریعت مطابق حکم نه وړکوی او د حضور پاک اطاعت نه کوی نو دهغوی اطاعت واجب نه دې (۲)

قوله: من أطاعني فقد أطاع الله... دا جمله دالله تعالی د ﴿مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ﴾ (۳) تفسیر دې رسول الله ﷺ خپل اطاعت د الله تعالی اطاعت ګرځوی ځکه چه حضور پاک خو مبلغ دې حکم خوهم دالله تعالی دې (۴)

قوله: إنما الامام رجة... رجه: په ضمه دجیم او تشدید د نون، ډال ته وئیلې شی (۵) یعنی امام د مسلمانانو دپاره ډال حیثیت لری لکه څنگه چه په ډال سره جنگ کونکی خپل حفاظت

(۱) الحديث اخرجه البخاري ايضاً: ١٠٥٧/١ في كتاب الاحكام باب قول الله تعالى: ﴿أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ﴾ رقم: ٧١٣٧.

(۲) أعلام الحديث للخطابي: ٢٠١/١٤٢٠ - ١٤٢١.

(۳) سورة النساء: ٨٠.

(۴) إرشاد الساري: ١١٩/٥.

(۵) ايضاً.

کوی هم داسی مسلمان هم دامام په ذریعه د دینمانو اوبدخواهانود شرونو اوسازشونو نه خپل حفاظت کوی او د هغه په لمن کښې پناه اخلی ^(۱) حضرت کنګوهی رضی اللہ عنہ فرماني دال سره تشبیه امام سره په یوځاني جنگیدلو کښې ده که وړاندې وی او که روستو لکه څنگه چه جنگ کونکې د دال نه شاته وی دغه شان مجاهد هم د امام شاته وی ^(۲)

د یو فقیه قاعدې استنباط د احنافو مذهب دې چه که چاد حاکم حکم او منلو او یو کارنی او کړو بیا هغه ته معلومه شوه چه داکار خود شریعت خلاف وو نو مرتکب به معذور گنلې شی او گن؛ به د حکم ورکونکی کیري علامه خطابی رحمۃ اللہ علیہ فرماني انا الامام جنة د احنافو قاعدې دپاره د دلیل په توگه پیش کولې شی ^(۳) یعنی د امام د دال کیدو د وجې به هغه د دغه گناه د شره محفوظ شی ځکه چه حکم خو هم امام ورکړې وو او دویم خو په اطاعت کولو باندې مجبور وو

ویتقی به - دا د مجهول صیغه ده د دې ټکرې یوه معنی خوداده کومه چه علامه کرمانی رحمۃ اللہ علیہ ذکر کړې ده چه دامام په ذریعه د دینمن د شرفساد او ظلم نه بچ کیدې شی ځکه چه هم هغه د مسلمانانو د دین ساتنه کوی ^(۴) یوه بله معنی علامه ابن بطلال رحمۃ اللہ علیہ بیان کړې فرماني قوله یقی به ای: يرجع إليه فی الرأي والفعل وغير ذلك مما لا یجب أن یقضى فیه إلا برای الامام وحکمه، ویقی به الخاطئ الدین والعمل من الشبهات وغيرها. ^(۵) یعنی چه کوم کار د امیر د رانې او حکم نه بغیر نه دی کیدل پکار په هغې کښې دې دامیر د رانې طرف ته رجوع او کړې شی بل د دین په معاملاتو کښې د غلطی او شک شبه نه د بچ کیدو دپاره هم د امیر پناه اخستلې شی

فان قال بغیره - یعنی که چرې حاکم د دې (تقوی) نه علاوه د بل څه خبرې حکم درکړی د قال امر معنی کښې استعمالیږي بعض حضرات قال ته بمعنی فعل هم وائی خو بهتر ددی چه قال دلته په معنی امر وی ځکه چه د دې نه وړاندې امر لفظ استعمال شوې دې لکه چه د روایت الفاظ دی فان امر یقوی الله وعدل ^(۶) علام خطابی رحمۃ اللہ علیہ فرماني د قال معنی دلته د فیصله کولو ده لکه چه ونیلې شی چه دا د القیل نه مشتق دې د قبیله حمیر په لغتی ژبه کښې قیل داسې بادشاه ته ونیلې شی د کوم حکم چه منلې شی ^(۷)

^(۱) عمدة القاری: ۲۲۲/۱۴.

^(۲) لامع الدار: ۲۵۴/۷.

^(۳) أعلام الحديث للخطابی: ۱۴۲۰/۲ - ۱۴۲۱.

^(۴) شرح الکرماني: ۱۹۷/۱۲.

^(۵) شرح ابن بطلال: ۱۲۸/۵.

^(۶) فتح الباری: ۱۱۶/۶، وعمدة القاری: ۲۲۲/۱۴.

^(۷) أعلام الحديث للخطابی: ۴۲۱/۲ او النهایة فی غریب الحديث: ۱۲۲/۴ وقال أبو عبيدة: الاقبال ملوک باليمن دو الملك الاعظم وأحدهم قیل انظر لسان العرب: ق/و/ل.

فان عليه منه دلته و زرا محذوف دي مکمل عبارت داسې دي فان عليه منه و زرا څنگه چه د سن په روايت کښې دي ^(۱)، اوس د عبارت مطلب داشو د چري حاکم د غير شرعی امورو حکم ورکړی نو دهغې گناه او نقصان به هم په هغه وی لیکن ظاهره ده چه د حکم تعمیل کونکی به هم د وبال نه نه شی بچ کیدی ^(۲)،

یوسبق ورکونکې واقعه - کله چه عمر بن هبیره، دیزید بن عبدالملک دطرف نه د عراق عامل مقرر کړو نو هغه د بصره او کوفه فقهواو خپل ځانی ته د راتللو دعوت ورکړو په دې فقهواو کښې امام شعبی رحمته الله علیه او حضرت حسن بصری رحمته الله علیه هم وو. عمر بن هبیره اوونیل امیر المؤمنین یزید بن عبدالملک ماته د بعض غیر شرعی کارونو حکم را کوي آیا زما د پره دهغې پوره کول جائز دی؟ امام شعبی رحمته الله علیه او فرمائیل ته خو مامور نی ته هم هغه شان کوه څنگه چه تاته حکم کولې شی گناه خود د حکم ورکونکی باندې ده کله چه امام شعبی رحمته الله علیه خپله خبره مکمل کړه نو حضرت حسن بصری رحمته الله علیه او فرمائیل: أتق الله یا عمر! فکانت یلک قد اتاک فاستیذک، فاخرجک من سعة قمرک الی ضیق قبرک ان الله ینحیک من یزید، وان یزید لا ینحیک من الله، فایاک ان تعرض لله بالمعاصی، فانه لاطاعة لمخلوق فی معصية الخالق. ^(۳) یعنی ای عمر! دآله تعالی اوویریرده لکه چه دمرگ فریسته راغلی ده هغه به تاستاد محل د وسعت نه راوباسی اودقبر تنگ ځانی ته به دي اوسوی یقیناً آله تعالی تاد یزیدنه بچ کولې شی خو یزید تاد الله رب العزت نه نشی بچ کولې خبردار! په گناهونو سره دآله تعالی مقابله مه کوه ځکه چه د مخلوق اطاعت کولو سره دخالق نافرمانی کول جائز نه دی

ترجمه الباب سره مطابقت: حدیث شریف سره د ترجمه الباب مطابقت و انا الامام جنة یقاتل من ورائه ویقتی به کښې دي ^(۴)

دعلامه بن منیر رحمته الله علیه راځي او دحافظ ابن حجر رحمته الله علیه رد - ابن منیر رحمته الله علیه فرماني د ترجمه الباب نحن الاخرهون السابقون سره مطابقت داسې دي چه یقاتل من ورائه معنی من امامه ده یعنی وراء، د امام په معنی کښې مستعمل دي ځکه چه فوج په ظاهره د امام نه وړاندې جنگیری په حقیقت کښې هغوی د امام شاته وی. هم دغه شان نبی آخر زمان رحمته الله علیه د زمانې په اعتبار سره د ټولونه په آخره کښې تشریف راوړي دي خود انبیاء متقدمین علیهم السلام نه دا عهد اخستې شوي وو که چري دوی ته د نبی کریم رحمته الله علیه زمانه ملاوشی نو هغوی به پري ایمان راوړي اودهغوی امداد به کوي نو چه کله حضرت عیسی رحمته الله علیه دوباره تشریف راوړي نو دهغه حیثیت به د یوامتی وی لکه چه انبیاء سابقین علیهم السلام چه په ظاهره د نبی پاک رحمته الله علیه نه وړاندې

^(۱) النسانی: ۱۸۴/۲ کتاب البیعة باب ما یجب للامام وما یجب علیه.

^(۲) عمدة القاری: ۲۲۲/۱۴.

^(۳) اعلام الحدیث للخطابی: ۱۴۱۷/۲ - ۱۴۱۶.

^(۴) عمدة القاری: ۲۲۲/۱۴.

مبعوث شوی دی خو په حقیقت کښې هغه ټول د نبی کریم ﷺ تابع دی سره ددې چه حضور پاک ﷺ په ظاهره آخری نبی دې ولې د وړاندینو امام دې (۱)

حافظ ابن حجر ﷺ فرمائی چه دا تکلف دې خکه چه نحن الآخرون السابقون د حدیث باب ټکره نه ده بلکه دا جمله د دې سند شعب عن أبي ازناد عن الاعرج عن أبي هريرة د پاره د علامت راوړلې شوې دې او بهذا الاسناد ونيولوسره حدیث بیانولې شی او ددې التزام وجه داده چه راوی داسې حدیث نقل کړې دې دامام بخاری ﷺ دا عادت دې لکه څنگه چه دامام مسلم ﷺ عادت دادې په هغه معبر عن همام بن منبه عن أبي هريرة والاسند سره نقل کیدونکې هر حدیث په شریک کښې فرمائی. فذكر احاديث منها وقال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم كيت وكيت..... (۲) وانه اعلم بالصواب

باب ۱۰۹: البيعة في الحرب أن لا يقرأوا، وقال بعضهم على الموت

لقل الله تعالى: ﴿لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ﴾

د ترجمه الباب مقصد - علامه ابن المنیر ﷺ فرمائی چه په دې باب سره امام بخاری ﷺ داخودل غواړې چه په جهاد کښې کوم بیعت وی هغه بیعت علی عدم الفرار یعنی دختیدو ثابت قدم اوسیدو وی. لکه چه امام صاحب دلته آیت ذکر کړې دې ﴿لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ﴾ وړاندې دې ﴿فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ﴾ او سکینه په حالت د جنگ کښې سکون او اطمینان ته وئیلې شی. نو دا آیت په دې خبره باندې دلالت کوی چه بیعت کولو وخت کښې به د صحابه کرامو ﷺ په زړونو کښې د عدم الفرار نیت او ثابت قدمی وده نه چه مرگ (۳)

دحافظ ابن حجر ﷺ وینا ده چه دا بیعت علی الموت دې ددې دلیل دادې چه امام صاحب د آیت کومه ټکره نقل کړې ده په دې کښې د مطلق بیعت ذکر شوي دې په وړاندینې روایت کښې په دې باندې تفصیل راځی. حضرت سلمه بن الأكوع ﷺ چه د بیعت رضوان د شرکاؤ نه دې، پخپله فرمائی چه دا بیعت علی الموت دې (۴) خو واضحه دې وی چه دا یولفظ اختلاف دې په معنوی اعتبار سره بیعت علی عدم الفرار او بیعت علی الموت کښې هیڅ فرق نشته ځکه چه کوم سرې په دې خبره باندې بیعت کوی چه هغه به په جنگ کښې نه تختی نود هغه مخې ته هم دغه وی چه هغه به ترمرگه پورې جنگیږی او د وینې د آخری څاڅکی پورې به هغه خپله وعده پوره کوی. او دا خبره خو بالکل واضحه ده چه د بیعت علی الموت مطلب هیڅ کله دانه دې چه هغه دې خاصا په دغه جنگ کښې مړشی بلکه دې نه مقصد هم هغه

(۱) المتواری ص: ۱۵۷ - ۱۵۹.

(۲) فتح الباری: ۱۱۶/۶.

(۳) المتواری ص: ۱۶۱.

(۴) فتح الباری: ۱۱۸/۶.

ثبت قدمی ده^(۱) هم د دې وجه حضرت نافع فرمائی بل بایعهم علی الصبر خکه چه د صبر معنی ده کله اوس بدل اودا مطلب مرگ او نه تختیدو دواړو ته جامع دې^(۲).

الشجرة دا دڅه څیز ونه ده؟ یو قول خودادې چه دا د کیږونه وه دویم قول دادې چه دبیری ونه وه^(۳).

احديث نمبر ۱۲۷۹۸، حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا جُوَيْيَّةٌ عَنْ نَافِعٍ قَالَ قَالَ ابْنُ عُمَرَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - رَجَعْنَا مِنَ الْعَامِ الْمُقْبِلِ فَمَا الْجَنَّةُ مِمَّا أَثْنَانِ عَلَى الشَّجَرَةِ الَّتِي بَابِعْنَا مَعَهَا، كَانَتْ رَحْمَةً مِنَ اللَّهِ. فَسَأَلْتُ نَافِعًا عَلَى أَيْ شَيْءٍ بَايَعَهُمْ عَلَى الْمَوْتِ قَالَ لَا، بَايَعَهُمْ عَلَى الصَّبْرِ.

حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما فرمائی چه مونږه بل کال د بیعت رضوان خانۍ ته راغلو نو داسې دوه کسان ملاونه شو چه هغه ونې نی پیژندلې وه دکومې لاندې چه مونږ بیعت کړې وو اودا د ونې پتیدل د الله تعالی رحمت ثابت شو اگنی خلق به په دغه شرکینې راگیروي راوی یعنی جویریې وائی چه ما د نافع نه تپوس او کړو چه په کوم څیز باندې حضور پاک د هغوی نه بیعت اخستی وو آیا هغه په مرگ باندې بیعت وو؟ نو نافع وئیل نه بلکه حضور پاک د هغوی نه په استقامت او ثابت قدمی باندې بیعت اخستی وو

قوله: فَمَا اجتمع منا اثنان على الشجرة - یعنی داسې دوه کسان به نه ملاویدل چه هغه ونه نی متعین کړې وه اوس دلته دا سوال پیدا کیږی چه هغه ونه چرته لار؟ علامه کرمانی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه یو قول خودادې چه ونه هم هلته وه خود صحابه کرامو رضی اللہ عنہم ډېره د هغه ونې پیژندلو کولو گران شوي وو دویم قول دادې چه هغه سیلاب بهیولې وه

قوله: كَانَتْ رَحْمَةً مِنَ اللَّهِ - حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما د دې جمله دوه مطلبونه بیان کړي شوي دي ① د هغه ونې پتیدل د الله تعالی یو رحمت وو علامه نووی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه د دغه ونې په وجه د خلقو په فتنه کینې د اخته کیدو اندېښنه وه خکه چه د دغه ونې لاندې خیر. د الله رضا او سکینه په صحابه کرامو رضی اللہ عنہم باندې نازل شوې که دغه ونه متعین کیدله نو کلی وال او جاهلان خلق به د دې په تعظیم کینې اخته کیدل اود دې نه هم نور زیات به نی د نفع او نقصان مالک گنولوسره به د دغه ونې عبادت کولې شو نو دا د الله تعالی رحمت دې چه دا ونه نی پته کړه^(۴).

② دویم مطلب د دغه جمله دادې چه دا ونه د الله تعالی د رحمت د نزول مقام اود الله تعالی د

(۱) فتح الباری: ۱۱۸/۶، وعمدة القاری: ۲۲۳/۱۴.

(۲) فتح الباری: ۱۱۸/۶ وشرح ابن بطلال: ۱۳۰/۵.

(۳) إرشاد الساری: ۱۲۰/۵، وعمدة القاری: ۲۲۳/۱۴.

(۴) تفرده البخاری.

(۵) حاشیة صحیح مسلم: ۱۲۹/۲ کتاب الجهاد باب استحباب مایعة اللجیش عند إرادة القتال الخ. ص ۱۳۰.

رضا حاصلولو خانی وو (۱)

فَسَأَلْتُ - ما تپوس او کړو د پښتنې والاجویریہ بن اسماء ده چه دا روایت د نافع نه نقل کوی
عَلَى الْمَوْتِ - آیا بیعت په مرگ شوې وو؟ په اصل کښې دلته همزه د استفهام مقدردنې
عبارت داسې دې اعلی الموت؟ یا داسې ابا یعهم علی الموت؟ (۲)

د یواشکال جواب - دلته اسماعیلی دا اشکال کړې دې چه لا، بل بایعهم علی الصبر مسندنه دي
یعنی دادحضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما قول نه دې بلکه دحضرت نافع رضی اللہ عنہ قول دې حافظه ابن
حجر رضی اللہ عنہ فرمائی چه دا قول هم مسنددې ځکه چه حضرت نافع رضی اللہ عنہ دا خبره یقیناً دحضرت ابن
عمر رضی اللہ عنہ نه اوریدلې وی. نوځکه خو هغه جواب ورکولوسره دحضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما حواله
ورکولو ضرورت نه دې محسوس کړې (۳)

ترجمة الباب سره مطابقت - ددې حدیث شریف ترجمة الباب سره مطابقت بل بایعهم علی
الصبر نه مستنبط دي ځکه چه بیعت علی الصبر مطلب هم دغه دې چه بیعت د جنگ نه نه
تختیدل او کلک پاتې کیدو باندې اخستې شوې دې (۴)

احديث نمبر ۲۷۹۹ (۵) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا وَهْبٌ حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ يَحْيَى
عَنْ عَبَادِ بْنِ تَمِيمٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَيْدٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ لِمَا كَانَ زَمَنَ الْحَرَّةِ أَتَانَا
أَبُ فَقَالَ لَهُ إِنَّ ابْنَ حَنْظَلَةَ يُبَايِعُ النَّاسَ عَلَى الْمَوْتِ. فَقَالَ لَا أَبَايِعُ عَلَى هَذَا أَحَدًا بَعْدَ
رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [۳۹۳۴]

حضرت عبدالله بن زید رضی اللہ عنہ فرمائی چه د واقعه حره په زمانه کښې یوسړې هغوی له راغلوونی
ونیل عبدالله بن حنظله د خلقو نه په مرگ باندې بیعت اخلی. نو عبدالله بن زید او فرمائیل د
رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم نه پس به زده د چاپه لاس په مرگ باندې بیعت اونه کړم.

قوله: لما كان زمن الحرة - حرة: بفتح الحاء المهملة وتشديد الراء داسې کانیزې
زمکې ته وائی دکومې کانزې چه په لیدوسره سوزیدلې معلومیري. د حرة جمع حرات، آحرون
حرار او حرون ده. داسې زمکې د عربو په ملک کښې ډیر زیاتې دي د مدینې د اطرافونه ترشام
پورې د حرار یواوړده سلسله ده. علامه یاقوت حموی ددې تفصیل په خپل کتاب کښې
دکرکړې دې (۶)

(۱) شرح الکرماني: ۱۲/ ۲ یا ۱۹۸/ ۶، وفتح الباری: ۱۱۸/ ۶.

(۲) عمدة القاری: ۲۲۳/ ۱۴ والقسطاني: ۱۲۰/ ۵.

(۳) فتح الباری: ۱۱۸/ ۶.

(۴) عمدة القاری: ۲۲۳/ ۱۴.

(۵) أخرجه البخاری فی کتاب المغازی باب غزوة الهدسة رقم: ۱۶۷؛ ومسلم فی کتاب الامارة، باب اسحاب
مبايعة الامام لجيش عند إرادة القتال وبيان بيعة الوضو تحت الشجرة. رقم: ۴۸۲۴.

(۶) معجم البلدان: ۲۵۳ - ۲۵۰.

دلته چه دکوم حره ذکر کیری هغی ته حره واقم ونیلی شی (۱)

د واقعه حرة تفصیلات دلته چه په روایت کښې دکومی واقعي طرف ته اشاره کولی شی دهغې تعلق ۶۲ هجری سره دې کله چه دحضرت معاویه رضی الله تعالی عنہ انتقال اوشو اود یزید بن معاویه د بړه بیعت اخستی شو نو دمدينې والا یووفد د یزیدد ملاقات دپاره لاړو هغوی په یزید کښې بعض نامناسب خبرې اولیدلې اومدينې ته په وایس راتلو باندې نې دیزیدد اطاعت نه انکار اوکړو اودحضرت عبدالله بن زبیر رضی الله تعالی عنہ په لاس باندې اهل مدینه بیعت اوکړو د دې خبرې چه کله یزید ته خبر اوشو نو هغه د مسلم بن عقبه په مشرۍ کښې دمدينې طرف نه روان کړو مسلم د حد نه د ډیر ظلم د وجه نه به خلقو مسرف بن عقبه په نوم باندې یادولو هغه په حره واقم کښې ډیره واجوله چه دمدينې مشرقي طرف ته واقع دې بل طرف ته حضرت عبدالله بن حنظله رضی الله تعالی عنہ میدان ته راغلو خود ریاست اوحکومت په وړاندې هغوی کلک نه شو او هغه دخپلو اووه خامنوسره شهید شو

دمسلم بن عقبه لښکریانو بنه د قتل او تباہنی بازار گرم کړو او ډیره بربادی نې اوکړه تقریباً اوولس سوه انصار اودیار لس سوه قریش اوعام خلق او ماشومانو اوبنځونه علاوه لس زره کسان قتل کړل مدینه منوره نې تباہ اوبریاد کړه مال اواسباب نې لوټ کړو د پاکو اوازادو بنځو بې عزتی نې اوکړه اته سوو بنځوپه دې زیاتی سره حمل شو هغه ماشومان چه کوم ددې حمل نه پیدا شو په اولاد الحرة سره به یادیدل (۲)

حضرت عبدالله بن حنظله رضی الله تعالی عنہ دادحضرت حنظله غسیل الملائکه خوښی دې دخپل پلار د شهادت نه نهه میاشتي پس هغه پیدا شو دهغه دموړ نوم جمیله بنت عبدالله بن ابی بن سلول وو حضرت عبدالله رضی الله تعالی عنہ حضور پاک په اوښه باندې طواف کولوسره لیدلې دې د رسول الله صلی الله تعالی علیه و آله وسلم د وفات په وخت دهغه عمر اووه کاله وو هغه د حضور پاک صلی الله تعالی علیه و آله وسلم نه صرف یو روایت نقل کړې دې دکوم الفاظ چه دادی ان رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم امر بالوضوء لکل صلوۃ طاهراً او غیر طاهر (۳) مطلب دا چه رسول الله صلی الله تعالی علیه و آله وسلم ته دهرمونځ دپاره د اودس حکم ورکړې شوې ووکه هغه وخت به حضور پاک په اودس کښې وواوکه بې اودس به وو

بل هغوی دحضرت عبدالله بن سلام، حضرت عمر او کعب احبار رضی الله تعالی عنہم نه احادیث روایت کړې دی دهغوی نه روایت کونکو کښې صالح بن حسان مدنی، ضمیم بن جوش هفانی عباس بن سهل بن سعد ساعدی، عبدالله بن ابی ملیکه، عبدالله بن یزید خطمی انصاری و قیس بن سعد بن عبادۃ انصاری او اسماء بنت زید بن الخطاب رحمهم الله په خاص توگه د ذکر قابل دی حضرت عبدالله به دحره په واقعه کښې د انصار قاندوو اوقریشو عبدالله بن مطیع بن اسود په لاس باندې بیعت کړې وو حضرت عبدالله د حره په ورځ ډیر په بهادرۍ او خوانمردۍ سره جنگ کړې وو او تراخړه پورې جنگیدلو اوخپل خامن به نې وړاندې لیگل تردې چه اووه واړه

(۱) معجم البلدان: ۲/۲۴۹.

(۲) رجع للتفصیل: معجم البلدان: ۲/۲۴۹ و عمدة القاری: ۱۴/۲۲۴.

(۳) سنن أبی داؤد: ۸/۱ کتاب الطهارة باب السواک رقم: ۴۸.

خامن نى په دغه معرکه کېنې شهیدان شو دهغوى اکثر ملگرى شهیدان شوې وو کله چه مسلم بن عقبه فوج په مدينه کېنې داخل شو هغوى هم هغه شان جهنډا نيولي وه هغه وخت دهغوى نه چاپېره پنځه کسان هم نه وو هغوى چه کله دا ددرندنه ډکه نظاره اوليدله نو خپله زغره نې کوزه کړه میدان ته نى وراودانگل او تر دې چه شهید شو

مروان د هغوى رضي الله عنه په نعلش باندې تیریدو دهغوى د شهادت گوته هغه وخت هم پورته اوچته وه په دې کتو سره مروان اوونیل په خداني چه تادا گوته دمرگ نه پس هم اوچته کړې وى نو د حیرانتیا خبره نه ده تاخو په ژوند کېنې هم مونږ ته دغه گوته اوچته کړې ده يعنى په مونږ دې تنقید کړې دې

په طبقات کېنې ابن سعد رضي الله عنه نقل کړى دى چه هغوى په خوب کېنې اوليدلي شو هغوى دیرزیات ښکلي او ښائسته لیدلي شو دهغوى علم يعنى جهنډا هغوى سره وه خوب لیدونکي سړى معلومه کړه اې عبدالرحمن! آيا ته وژلې شوې نه وې؟ هغوى او فرمانيلى ولي نه زما خپل رب سره ملاقات شوې زما رب زه جنت ته داخل کړم اوس زه چه د جنت په باغونو کېنې څه غواړم اوچرته تلل غواړم کولې شم ما تپوس اوکړو چه ستاد هغه ملگرو څه اوشو؟ هغوى او فرمانيلى هغه هم ماسره دى زما جهنډې سره چاره چه دهغوى غوټې هم تراوسه پورې نه دى کولاو شوې (۱)

د ابن حنظله په تعيين کېنې دکرماني رضي الله عنه وهم - علامه کرماني رحمته الله عليه ته د ابن حنظله په تعيين کېنې دوه وهمونه مخې ته شوى دى. ① يوخودا چه هغوى او فرمانيلى چه ابن حنظله هغه سړى دې چه د یزید بن معاويه د طرف نه بيعت اخستلوياندې ماموروو

② یاد ابن حنظله نه مراد هم پخپله یزید دې لکه چه دا نسبت د یزیدنيکه حضرت ابوسفیان رضي الله عنه طرف ته دې ځکه چه دهغوى کنيت ابوحنظله هم وو نو تقدیرى عبارت به داسې شى ابن ابى حنظله يعنى ابى د تخفيف په توگه حذف شوې دې یادا نسبت د یزید تره حنظله بن ابى سفیان طرف ته دې چونکه دحنظل معنى د اندر اثن چه ډیر سخت تره وه ميوه ده په دې وجه د یزید دپاره د ابن حنظله نسبت دهغه د تريخوالى اود ډیر ظلم د وجه نه استعماليدلو (۲)

حافظ ابن حجر رحمته الله عليه فرماني دا دواړه احتمالات غلط دى ږومېې احتمال خوځکه چه ټولو مورخينو د یزید په بيعت اخستلوياندې مامورسړى نوم مسلم بن عقبه ليکلي دي څوک چه به خلکو د خپل ظلم اوستم د وجې نه مسرف يادولو او حضرت عبدالله بن حنظله رضي الله عنه د انصارو اميروو لکه چه عبدالله بن مطيع د قريشو او مهاجرينو اميروو اودا دواړه په دغه معرکه کېنې شهیدان شوى وو اوس راځو دويم احتمال ته چه دى - پخپله هم یزید مراد دى

دا احتمال ځکه غلط دې چه هم په بخارى کتاب المغازی کېنې هم دغه روايت راځي د کوم الفاظ چه دادى. لما کان يوم الحرة والناس يهايعون لعبدالله بن حنظلة، فقال ابن يزيد على ما يابى ابن

(۱) د دې تفصيلى حالاتو دپاره اوگورنى تهذيب الكمال: ۴۳۶/۱۴ وسير اعلام النبلاء: ۳۲۱/۳ و طبقات

ابن سعد: ۶۵/۵ و التاريخ الكبير للبخارى: ۶۷/۵ رقم الترجمة: ۱۶۸.

(۲) شرح الكرماني: ۱۹۹/۱۲.

حفظه الناس^(۱)

ددې تفصیل نه معلومه شوه چه د ابن حنظله نه مراد د حضرت حنظله رضی الله عنه خوښی هم عبدالله وو چه په واقعہ حرد کښې د انصارو مشرۍ کولو سره د شهادت مرتبه ته رسیدلې وو^(۲)

قوله لا ابايع على هذا احدا بعد رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم د

حضرت عبدالله بن زيد د دې قول نه معلومېږي چه هغوی د رسول الله صلى الله عليه وسلم په لاس مبارک باندې د مرګ بيعت کړې وو خود دې خبرې صراحت هغوی نه دې کړې په دې وجه اهام بخاري رضي الله عنه د روايت نه پس زر د حضرت سلمه رضي الله عنه روايت نقل کړې دې په کوم کښې چه د بيعت علی الموت تصريح ده^(۳)

بيعت علی الموت نه د انکار و جهات . علامه ابن بطال رحمته الله فرماني چه د عبدالله بن زيد د بيعت نه کولو وجه داوه چه هغه به د فتنو په وخت کښې په کور کښې ناست وو او د یوې ډلې تائيد او حمايت نه کول ئې مناسب گنل لکه چه په حديث کښې راځي مستکون فتن القاسم فيهما خير من القائم^(۴) يعنی ډير زر فتنې شروع شوې په کوم کښې چه ناست سړي به د ولاړ نه بېتروې او د بعض سلف هم دغه مذهب دې^(۵)

علامه ابن المنير رحمته الله فرماني چه په هر مسلمان باندې لازم وه چه خپل ځان قربان کړي او د نبی کریم صلى الله عليه وسلم حفاظت او کړي او د صحابه کرامو رضي الله عنهم د پاره د ضروري وه چه رسول الله صلى الله عليه وسلم پريخو د سره د ميدان نه او نه تختی بلکه تر آخری وخته پورې دې جنگيږي نو دا د حضوريان خصوصيت وو د بل چا د احکم نه وو چه خپل ځان ورکړنی او د هغوی حفاظت او کړنی په دې وجه حضرت عبدالله بن زيد په مرګ باندې د بيعت کولو نه انکار او کړو^(۶)

ترجمة الباب سره مطابقت:- ددې حديث شريف مطابقت ترجمه الباب سره د دويم جز وقل بعضهم علی الموت سره دې ځکه چه د حضرت عبدالله بن زيد رضي الله عنه قول چه د رسول الله صلى الله عليه وسلم نه پس د بل چا په لاس باندې د مرګ بيعت نه کوم نه دا خبره معلومېږي چه هغوی د سرورک ناست رضي الله عنه په لاس باندې د مرګ بيعت کړې وو^(۷)

(۱) صحيح بخاري: ۵۹۹/۲ کتاب المغازی باب غزوة الحديبية رقم: ۴۱۶۷.

(۲) فتح الباري: ۱۱۸/۶ وعمدة القاری: ۲۲۴/۱۴.

(۳) فتح الباري: ۱۱۸/۶ وعمدة القاری: ۲۲۴/۱۴.

(۴) صحيح البخاری: ۱۰۴۸/۷ کتاب الفتن باب تكون فتنة القاعد فيها خير من القائم رقم: ۷۰۸۱ - ۷۰۸۲.

(۵) شرح ابن بطال: ۱۳۲/۵.

(۶) فتح الباري: ۱۱۹/۶.

(۷) عمدة القاری: ۲۲۴/۱۴.

احديث نمبر ۱۲۸۰۰، حَدَّثَنَا الْمَكِّي بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ أَبِي عُبَيْدٍ عَنْ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ بَايَعْتُ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - ثُمَّ عَدَلْتُ إِلَى ظِلِّ الشَّجَرَةِ، فَلَمَّا خَفَّ النَّاسُ قَالَ «يَا أَبَانَ الْأَكْوَاعِ، أَلَا تُبَايِعُ». قَالَ قُلْتُ قَدْ بَايَعْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ. قَالَ «وَأَيْضًا». فَبَايَعْتُهُ الثَّانِيَةَ، فَقُلْتُ لَهُ يَا أَبَا مُسْلِمٍ، عَلَى أَيِّ شَيْءٍ كُنْتُمْ تُبَايِعُونَ يَوْمَئِذٍ قَالَ عَلَى الْمَوْتِ. ۳۹۳۶، ۶۷۸۰، ۶۷۸۲]

حضرت سلمہ بن اکوع رضی اللہ عنہ فرمائی کہ ماہِ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پہ لاسِ مبارک باندھی بیعت اوکړو بیازہ د یوې ونې لاندې لاپم کیناستم کله کہ د خلقو گنډه خورده شوه نو رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل ای د اکوع خویہ آیا ته بیعت نه کوې؟ ما او وویل کہ حضرت ماخو اوکړو حضور پاک او فرمائیل یوخل بیا نومادو بارہ بیعت اوکړو. راوی یزید بن ابی عبید وانی کہ ما او وویل ای ابو مسلم، د حضرت سلمہ رضی اللہ عنہ کینیت دې، تاسو حضراتو به د څه څیز بیعت کولو؟ حضرت سلمہ رضی اللہ عنہ او فرمائیل مونږ خلقو به د مرگ بیعت کولو.

یولسم ثلاثی حدیث: ثلاثی حدیث مطلب داوی که د راوی او نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په منځ کښې صرف درې واسطې وې (۱) لکه که د سندنه واضح دی. د حضرت سلمہ رضی اللہ عنہ نه د دوو څلویښت اخستلو وجه: علامه ابن بطال رحمۃ اللہ علیہ فرمائی که د بیعت د تکرار مقصد د بیعت تاکید او پوخوالې دې ځکه که حضرت سلمہ رضی اللہ عنہ په بهادرۍ مال دارنی او ثابت قدمۍ کښې یو امتیازی حیثیت لرلو په دې وجه دهغه نه په دویم ځل بیعت واخستلې شو (۲) حافظ ابن حجر رحمۃ اللہ علیہ فرمائی که حضرت سلمہ رضی اللہ عنہ یو لونی جانباز او مجاهد وو. سوریه هم جنگیدو او پیاده به هم جنگیدو لکه که هغه د مجاهدینو قائم مقام وو نو حضور پاک صلی اللہ علیہ وسلم دهغه نه په دویم ځل بیعت واخستلو (۳)

مولانا رشید احمد گنگوہی فرمائی د حضرت سلمہ رضی اللہ عنہ نه دوه ځل بیعت اخستلو کښې حکمت دادې که د بهادرانو او جانبازانو بیعت کښې شدت اهتمام د ښمنانو د پاره د ویرې او دهمکنۍ سبب وی ځکه که بهادر سړي کله د دې خبرې عهد او کړی که هغه به ترمرگه پورې جنگیری نوهغه د ازمنښتونو پرواده نه کوی بلکه په میدان کښې کلک ولاړ وی او خپل خان په داو لگوی ښکاره خبره ده که د داسې بهادر سړي د ثابت قدمۍ او نه ویریدو سره به د ښمن کافی نقصان کپړی (۴)

(۱) أخرجه البخاری أيضاً فی صحیحہ: ۵۹۹/۲ فی کتاب المغازی باب غزوة الحديبيه: رقم: ۱۶۹۰ و فی الاحکام ۷/۱۰۶۹-۱۹۷۰ فی کتاب الامارة باب استحباب مبايعة الامام الجيش عند إرادة القتل رقم: ۱۸۶. و الترمذی فی جامعہ: ۲۸۸/۱ فی السير باب ماجاء فی بيعة النبي صلى الله عليه وسلم: رقم: ۱۹۵۲.

(۲) راجع للتفصيل: كشف الباري: ۲۵/۱.

(۳) شرح ابن بطال: ۱۳۰/۵.

(۴) فتح الباري: ۱۱۹/۶.

(۵) لامع الدراري: ۲۵۶/۷.

شیخ الحدیث مولانا زکریا رحمۃ اللہ علیہ مختلف اقوال نقل کولونہ پس فرمائی چہ حضرت گنگوہی رحمۃ اللہ علیہ دا توحیدہ دیرہ بہترہ دہ (۱)

احديث نمبر ۱۲۸۰۱، حَدَّثَنَا حُصَيْنُ بْنُ عُمَرَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ حُمَيْدٍ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - يَقُولُ كَانَتْ الْأَنْصَارُ يَوْمَ الْخَنْدَقِ تَقُولُ:

نَحْنُ الَّذِينَ بَايَعُوا مُحَمَّدًا عَلَى الْجِهَادِ مَا حِينَمَا أَبَدَا

فَأَجَابَهُمُ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَقَالَ:

اللَّهُمَّ لَا عَيْشَ إِلَّا عَيْشُ الْآخِرَةِ

د حديث ترجمه الباسره مطابقت - د دې حديث شريف ترجمه الباب سره مطابقت د صحابه كرامو عليهم السلام قول على الجهاد ماحيينا ايدا نه ماخوږ دي، ځكه چه ترژونده پورې د جهاد كولو هم دغه معني ده چه هغه به د جنگ نه هيڅ كله نه تختي ^(۳)

احديث نمبر ۲۸۰۲ (*) حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ سَمِعَ مُحَمَّدَ بْنَ فُضَيْلٍ عَنْ عَاصِمٍ عَنْ

أَبِي عُمَرَ عَنْ مُجَاشِعٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ أَتَيْتُ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - أَنَا وَأَخِي فَقُلْتُ بَايَعْنَا عَلَى الْهِجْرَةِ . فَقَالَ « مَضَى الْهِجْرَةُ لِأَهْلِهَا » . فَقُلْتُ عَلَامَ تَبَايَعْنَا قَالَ « عَلَى

هجاجش بن مسعود رضي الله عنه - دامجاش بن مسعود بن ثعلبه بن وهب اسلمی رضي الله عنه دې د دوی نسب د مضر بن نزار په واسطه جناب رسول کریم ﷺ سره ملاوړې. دهغه د زور نوم مجالد بن مسعود رضي الله عنه دې د دوی د مورې بې نوم ملیکه بنت سفیان دې هغه د نبی کریم ﷺ نه دوه احادیث نقل کړي دي. امام بخاری مسلم ابوداؤد او ترمذی رحمهم الله د ده روایات نقل کړي دي د دوی نه روایت کونکی ابوساسان حصین بن منذر راقصی، عبدالملک بن عمیر، کلیب بن شهاب جزمی، رافع بن خدیج رضي الله عنه وراړه یحیی بن اسحاق او ابوعثمان نهدي رحمهم الله وغیره دي (۵)

(^١) حاشية اللامع: ٢٥٦/٧.

(١) قدّم تحرّجه في كتاب الجهاد باب التحريض على القتال وقول الله عز وجل: ﴿حَرِّضَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ﴾

(الانفال: ٦٥) رقم: ٢٨٣٤.

(^٣) عمدة القاري: ٢٢٥/١٤.

١) أخرجه البخاري في كتاب الجهاد باب لا هجرة بعد الفتح، رقم: ٣٠٧٨ وفي كتاب المغازي باب لا يترجمه بعد باب مقام النبي صلى الله تعالى عليه وسلم بمكة زمن الفتح رقم: ٤٣٠٥ - ٤٣٠٨ ومسلم في كتاب الإمامة باب السابعة بعد فتح مكة على الإسلام والجهاد والخير وبيان معنى لا هجرة بعد الفتح رقم: ٤٣٠٩

(^٢) تهذيب الكمال في أسماء الرجال: ٢٧/٢١٤.

د حضرت مجاشع رضی اللہ عنہ اس علامہ کرمانی رحمۃ اللہ علیہ لیکي دي چه حضرت مجاشع رضی اللہ عنہ به د آسونو په مقابلہ کښې شرکت کولو یوځل د هغه اس پنځوس زره دینار په انعام کښې حاصل کړل (۱) حضرت مجاشع رضی اللہ عنہ په واقعه جمل کښې شهید شوي (۲)

د حدیث تشریح: حضرت مجاشع رضی اللہ عنہ فرماني چه زه د خپل روز سره د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم دربار ته حاضر شوم او عرض می او کړو یا رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم زموږ نه په هجرت کولو باندې بیعت واخله نو حضور پاک او فرمائیل هجرت خو مهاجرینو سره ختم شو نو ماعرض او کړو نویابه تاسو زموږ نه د څه خیز بیعت اخلئ؟ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل په اسلام او جهاد باندې بیعت.

وأخري: د حضرت مجاشع رضی اللہ عنہ د روز نوم مجالد رضی اللہ عنہ او ابو معبد کنیت دي (۳) د فتح مکه نه پس مسلمان شوي (۴) هغوی د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نه صرف یو روایت نقل کړي دي چه ابو عثمان نښدي رضی اللہ عنہ د هغوی نه نقل کوي (۵)

عمرو بن علی فرماني چه ماته د هغه د یو مستقل روایت علم نشته البته کوم روایت چه د هغوی نه مروی دي هغه په اصل کښې د خپل روز مجاشع رضی اللہ عنہ د روایت تصدیق دي (۶) د ابو عثمان نښدي رضی اللہ عنہ مطابق حضرت مجالد رضی اللہ عنہ د حضرت مجاشع رضی اللہ عنہ نه په عمر کښې زیات وویښی مشرو (۷)

د قصو وټلومذمت: حافظ ابن حجر رحمۃ اللہ علیہ د حضرت حسن بصری رحمۃ اللہ علیہ په حواله سره د هغوی یوه واقعه نقل کوي چه کله بصره کښې اسود بن ذریع د قصو کولو شروع او کړه نو یوه هنگامه راوچته شوه حضرت مجالد بن مسعود یوځل د قصو کولو مجلس ته تشریف راوړو نو خلقو د احترام د وجه نه هغوی ته ځاني ورکړو بیا حضرت مجالد رضی اللہ عنہ دغه خلقو ته مخاطب شو وني فرمائیل په ځداني زه دلته تاسو له تاسو سره کیناستو د پاره نه یم راغلې لیکن زه کورم چه تاسو خلقو یو داسې کار شروع کړي دي کوم چه مسلمانان ناخوښه کوي زه تاسو ته تنبیه درکوم د داسې کارونو نه بچ شئ کوم چه مسلمانان ناخوښه کوي او نفرت ترې کوي (۸) ابن حبان رحمۃ اللہ علیہ فرماني چه هغوی ۳۶ هجری واقعه جمل کښې شهید شوي (۹) خو حافظ ابن حجر رحمۃ اللہ علیہ فرماني په واقعه جمل کښې شهید کیدونکي د هغه روز حضرت مجاشع رضی اللہ عنہ دي او

(۱) نرح الکرمانيک ۲۰۰/۱۷.

(۲) تفریب التهذيب ص: ۵۲۰.

(۳) تهذيب الکمال: ۲۲۷/۲۷.

(۴) عمدة القاري: ۲۲۵/۱۴.

(۵) خلاصه خزر جي ص: ۳۶۹.

(۶) تهذيب التهذيب: ۱۰-۴۱.

(۷) تهذيب التهذيب: ۱۰/۴۱.

(۸) الاصابة: ۳۶۳/۳.

(۹) الثقات لابن حبان: ۴۴۸/۵.

مجلد ۱۰۵، ۴۰ هجری پوری ژوندی وو، ۱۰۵

عَلَام - دا په اصل کښې علی ما^۱ وو ما استفهامیه اوما خبریه، موصوله تامه وغیره کښې فرق واضح کولو دپاره دلته تخفیف کولو سره علام فیم الامرونیلې شی، اوقاعده داده چه کله ما استفهامیه مجرور وی نو په هغې کښې تخفیف ضروری دي لکه (عَمْرَيْتَا عَنْوَنَ) ^۲، ترجمه الباب سره مطابقت - د حدیث شریف ترجمه الباب سره مطابقت د حضور یاک ﷺ قول والجهاد کښې دې په دې وجه دصحابه کرامو ﷺ د جهاد بیعت هم ددې مقصد دپاره شوې وو چه هغوی به د میدان نه تیخته نه کوی بلکه ترمرگه به جنگیږی ^۳، والله اعلم وعلمه اتم واحکم

باب ۱۱۰: عزم الامام علی الناس فیما یطیقون

د ترجمه الباب مقصد - امام بخاری رحمه الله په دې باب بیانولوسره دبیانول خواړی چه دامم اطاعت په اندازه د طاقت واجب دي، امام له پکاردی چه هغه خپلو ماتحتانو ته د حکه ورکولو په وخت ددې خبرې خیال اوساتی چه دخلقو دپاره هغه حکه قابل عمل هم وی اود هغوی د طاقت نه بهرهم نه وی ^۴

احديث نمبر ۱۲۸۰۳ حَدَّثَنَا عُمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ أَبِي وَابِلٍ قَالَ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - لَقَدْ أَتَانِي الْيَوْمَ رَجُلٌ فَسَأَلَنِي عَنْ أَمْرِ مَا دَرَيْتَ مَا أُرِدُ عَلَيْهِ، فَقَالَ أَرَأَيْتَ رَجُلًا مُؤَدِّيًا نَيْطًا، يُخْرِجُ مَعَ أَمْرَانِي فِي الْمَعَارِزِ، فَيَعِزُّمَ عَلَيْنَا فِي أَشْيَاءَ لَا نُحْصِيهَا. فَقُلْتُ لَهُ وَاللَّهِ مَا أَدْرِي مَا أَقُولُ لَكَ إِلَّا أَنَا كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَقَسَى أَنْ لَا يَعِزُّمَ عَلَيْنَا فِي أَمْرِ الْأَمْرَةِ حَتَّى نَفْعَلَهُ، وَإِنْ أَحَدَكُمُ لَنْ يَزَالَ بِخَيْرٍ مَا اتَّقَى اللَّهَ، وَإِذَا شَكَ فِي نَفْسِهِ شَيْءً سَأَلَ رَجُلًا فَشَفَّاهُ مِنْهُ، وَأَوْشَكَ أَنْ لَا تَجِدُوهُ، وَالَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ مَا أَذْكَرُ مَا غَبَرِ مِنَ الدُّنْيَا إِلَّا كَالثُّغْبِ شَرِبَ صَفْوَهُ وَبَقِيَ كَدَرُهُ.

رجال الحديث

① عثمان بن أبي شيبة - داعثمان بن محمد بن قاضي ابوشيبه ابراهيم بن عثمان عيسى كوفي رحمه الله دي

② جرير - داجرير بن عبد الحميد بن قرط ضبي رازی رحمه الله دي

③ منصور - دامنصور بن معتمر ابو عتاب سلمی كوفي رحمه الله دي د دې دريواړو حضراتو

(^۱) تهذيب التهذيب: ۱/۴۱ و تقريب التهذيب ص: ۵۲۰.

(^۲) عمدة القاری: ۱۴/۲۲۵.

(^۳) عمدة القاری: ۱۴/۲۲۵.

(^۴) عمدة القاری: ۱۴/۲۲۵.

حالات کتاب العلم باب من جعل لاهل العلم اياما معلومة لاندې تیر شوی دی (۱)

⑤ ابو وائل: دا ابو وائل شقیق بن سلمه اسدی کوفی رضی الله عنه دې د دوی حالات کتاب الایمان باب

خوف المؤمن من أن یحبط عمله وهولای شعر لاندې تیر شوی دی (۲)

⑥ عبد الله بن مسعود رضی الله عنه: د اشتهور صحابی حضرت عبدالله بن مسعود هذلی دې د

دوی تذکره کتاب الایمان باب ظلم دون ظلم لاندې تیر شوې ده (۳)

د حدیث مفهوم: حضرت عبدالله رضی الله عنه فرمائی چې نن ماله یوسړې راغلو هغه زمانه د یوڅیري تپوس او کړو ماته نه ده معلومه چې زه هغه ته څه جواب ورکړم؟ هغه اوونیل چې که یو تکره او مسلح سړې دغه امر او سره په جنگونو کېنې اوڅی او هغوی ده ته د داسې کارونو حکم ورکوي چې هغه ئی نه شی کولې نو تاسو ماته او واینې چې په دغه سړي باندې د داسې احکامو پوره کول ضروري دی؟ نو ما هغه ته اوونیل په الله قسم چې ماته نه ده معلومه چې زه تاته څه جواب درکړم مونږ خو به ښی کریم صلی الله علیه و آله سره وو ډیر کم به حضور پاک مونږ ته د یوڅیز حکم راکوي چرته کله کله به ئی فرمائیل نو هغه به ئی هم یوځل فرمائیل اومونږ به زه هغه پوره کړو یاداستی په تاسو خلقو کېنې به ترهغه وخته پورې خیر وی تر کوم وخته پورې چې تاسو د الله تعالی نه ویرېږئ او کله چې ستاسو په زړه کېنې د یوڅیز باره کېنې شک پیدا شی چې کول پکار دی که نه، نو چرته د داسې سړي نه تپوس او کړنې چې ستاسو تسلی اوشی او هغه وخته به راتلونکې دې چې څوک داسې سړې هم چې صحیح صحیح مسنلې او ښانې به تاسو ته نه ملاوړي. د هغه ذات قسم د چانه بغیر چې بل معبود نشته څومره دنیاچه باقی پاتې ده هغه د وادې د هغه او یو په شان ده د کومې ښه اوصفا حصه خو څکلې شوې ده او څیرنې اوبه پاتې دی علامه مهلب رضی الله عنه فرمائی چې دا حدیث د امام او هغه مقرر کړې شوي کسانو په اطاعت باندې دلالت کوي او د هغې اهمیت بیانوی دلته د سائل داپښتنه کول چې آیا چرته څه داسې صورت راوتلې شی په کوم کېنې چې گنجاش وی چې هغه دې امیر اطاعت نه کوي او د امر، دا حالت وی چې هغوی دې خپل ماتحتان تکلیف ملایطاق باندې مجبور کړي او د حضرت ابن مسعود رضی الله عنه په فتوی ورکولو کېنې احتیاط کول د دې خبرې دلیل دی چې د امام اطاعت ډیر اهم دي په ناجائز کارونو کېنې د امام د اطاعت حکم - په داسې حالاتو کېنې چې کله مامور د حکم په ځانې راوړلو باندې قادر نه وي نو د دې څه حکم دي؟ دا رسول الله صلی الله علیه و آله بیان کړې دي په کتاب المغازی کېنې حدیث راروان دي په کوم کېنې چې عبدالله بن حذافه انصاری رضی الله عنه خپلو مامورینو ته په اور کېنې د وردانگلو حکم ورکړې وو (۴)

کله چې د احضرات واپس حضور پاک له راغلل او هغوی واقعه واوریده نو په دې باندې ئی نکیر

(۱) کشف الباری: ۲۲۹/۳ - ۲۳۴.

(۲) کشف الباری: ۵۵۹/۲.

(۳) کشف الباری: ۲۵۷/۲.

(۴) صحیح البخاری ۲۷۲/۲ کتاب المغازی باب سرية عبدالله بن حذافه السهمي رقم الحديث: ۴۳۴۰.

فرمانیلو سره اوفرمانیلو لودخلتسوها ماخرجتهم منها ابدأ انما الطاعة في المعروف یعنی که چرې تاسو اورته وردانگلي وې نوکله به هم د دې نه راوتلي نه وني اطاعت خو صرف په نیکو کارونو کېږي دې بل دلته تعالی ارشاد ﴿لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾^(۱) هم په دې باره کېږي واضح دې انسان خو صرف دهغه خبرو مکلف دې د کوموچه هغه طاقت لري^(۲) د حضرت عبدالله د توقف وجه حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه په جواب ورکولو کېږي د اشارې نه کاراخيستي دې لکه څنگه چه هغوی فرماني مونږ ته خو به رسول الله صلی الله علیه و آله کله د حکم را کولو ضرورت محسوس کولو نومونږ به زړ د حکم تعمیل کولو او سستی به مونه کوله ددې خبرې نه اشاره ملاوړې چه دامير اطاعت کول پکار دی خو په صورت مسؤله کېږي څه کول پکار دی؟ ددې صراحت نه ملاوړې آخر ابن مسعود رضی الله عنه په صراحت سره وني جواب ور نه کړو؟

حافظ ابن حجر رحمته الله فرماني کله چه امير يولنسکر د جهاد يا بل څه اهم مېنه د پاره تشکیل کوي نو هغه لښکروالاد دې مهم د پاره متعين کيږي او هغه ذمه واري د هغوی د پاره د فرض عين په شان درجه اختياره وي اوس که په سپاهيانو کېږي يوسري دا گيله کوي چه امير مونږ هسي بي خايه د احکاماتو پوره کولو باندې مجبوره وي نو د مفتي د پاره يوه لار اختيارول مشکل کيږي که مفتي د وجوب طاعت فتوی ورکوي نو د زماني د فساد د وجه نه مسئله جوړيږي ځکه چه اکثر حکمرانان هم ظالمان وي او که د عدم وجوب طاعت فتوی نی ورکړه نو دا هم د فتنه سبب دې د چا زړه چه نه غواړي د مشکل مهماتونه پاتې کيدو د پاره به زړ بهانه کوي چه زه دا نه شم برداشت کولي اودا د زمانه طاقت نه بهر دې او په تکليف ملايضاق کېږي دامير اطاعت واجب نه دې دغه شان به د بيزيات معاملات د خواهشاتو تبع کيدو سره هم دغه شان پاتې شي په دې وجه حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه په جواب ورکولو کېږي توقف نه کار واخستلو اود خاص صورت مسؤله د جواب ورکولو په ځاني عمومي جواب ورکړو که د امير حکم د تقوی موافق وو نواطاعت ضروري دې^(۳)

يوه فقهي قاعده: دې حديث شريف نه يوه فقيهي قاعده هم مستنبط کيږي هغه دا چه که د يوې مسئلې مختلف اړخونو او د يواړخ ترجيح ورکول مشکل وي نو مفتي له پکار دي چه هغه په دغه مسئله کېږي توقف اختيار کړي لکه څنگه چه دلته عبدالله ابن مسعود رضی الله عنه توقف نه کاراخيستي دې^(۴)

دهديث د بعض اړخونو تشریح أتانی اليوم رجل داسرې څوک وو؟ ددې تعين اونه کړې شو. مادريت ما أراد عليه - زما په خيال کېږي نه راځي چه زه ده ته څه جواب ورکړم؟

(۱) سورة البقرة: ۲۸۶.

(۲) شريح ابن بطال: ۵/ ۱۳۲ - ۱۳۳.

(۳) فتح الباری: ۵/ ۱۲۰ ملخصاً وأرشاد الساری: ۵/ ۱۲۲.

(۴) فتح الباری: ۵/ ۱۲۰ ملخصاً وأرشاد الساری: ۵/ ۱۲۲.

دری: درایة ودریة پیژندل پوهیدل د باب ری ونیل شی لآدری زه نه پوهیږم ماآرد علیه:-
داموصله دې پوره جمله محل نصب کښې مفعول به واقع کیږی دریت د فعل دپاره دې ۱)
رجلامودیا آی ذالاقه للحرب یعنی مسلح وو علامه کرمانی رحمته الله قویا متمکنا یعنی طاقت ور
او په دښمن باندې قابو بیاموندونکې بیان کړې دې ۲) پومېې مطلب زیات واضحه دې
اودویم تفسیر باللازم دې ۳) څوک چه په وسله باندې پوره وی هغه به طاقتور او قابو
بیاموندونکې هم وی ۴) دامهموز دې د دې همزه حذف کول ناجائز دی ځکه چه بیا به مودیا
نه التباس لږم راځی د کوم معنی چه هلاک کیدونکې ده ۵)

یخرج مع امرائنا - یعنی هغه په جنگونو کښې زمونږ حاکمانو سره اوځی - علامه کرمانی رحمته الله
فرمانی د قیاس تقاضا خوداده چه یخړم مع امرائه وی ځکه چه دې نه وړاندې فعل رجلا
ذکر دې نو امرائه ضمیر رجلا طرف ته به راجع وی خو دلته دالتفات نه کار اخستې شوې دې
د رجلا معنی احدنا دې یا رجلا صفت محذوف دې تقدیر عبارت داسې دې رجلا منایخړم منا
امرئنا ۶) حافظ ابن حجر رحمته الله فرمانی چه بعض روایاتو کښې یخړم مع امرئنا وارد شوې دې په
دې صورت کښې التفات عن الغائب ال المتکلم به وی ۷)

دالتفات مطلب - درې صیغې دی متکلم مخاطب او غائب اوس خبرې کونکې د دریواړو
صیغونه یوه تعبیر کولو سره د دویمې صیغې طرف ته خلاف ظاهر دخیلې خبرې رخ تاو کړی
نودې ته به التفات وئیلې شی لکه دالله تعالی ارشاد ﴿ وَمَا لِي لَا أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي وَإِلَيْهِ
تُرْجَعُونَ ﴾ ۸) نودلته د ماقبل په مناسبت سره وایله ارجع کیدل پکار دی خو خلاف ظاهر
صیغه متکلم نه صیغه د خطاب طرف ته التفات کړې شوې دې التفات دعلم بدیع یوقسه
دې د کوم مقصد چه اوریدونکې بیدارول دی او په هغه کښې نشاط پیدا کول وی ځکه چه هم
په یوه طریقته سره خبره کولو سره اوریدونکې سترې کیږی ۹)

لانخصیها - د دې جملې دوه مطلبونه بیان کړې شوی دی ① لانطیقاها یعنی مونږ ددې طاقت

۱) عمدة القاری: ۲۲۶/۱۴ وفتح الباری: ۱۱۹/۶.

۲) شرح الکرماني ۲۰۰/۱۲.

۳) فتح الباری: ۱۱۹/۶.

۴) فتح الباری: ۱۱۹/۶.

۵) شرح الکرماني ۲۲۰/۱۲.

۶) فتح الباری: ۱۱۹/۶.

۷) سورة یس: ۲۲.

۸) مختصر المعاني بحث الالتفات ص: ۱۵۴ قدیمی.

او قدرت نه لرو ددې معنی تائید فرمان الهی ﴿عَلِمَ أَنْ لَنْ تُخْصَوْهُ﴾^(۱) سره هم کیږي
 ⑤ دویمه معنی دایمان کړې شوې ده چه مونږ داتعین نه شوکولي چه په داسې کارونو کېږي
 د حکمرانانو خبره منل نیکې ده که بدې په دې کېږي ثواب دې که گناه؟
 د دواړو مطلبونو توجیه حافظ ابن حجر رحمته الله علیه فرمانی رومې مطلب د ادم بخاری رحمته الله علیه ترجمه
 الب باب سره مطابق دې د کوم الفاظ چه دادی فیما یطیقون چنانچه لانهصیها معنی لانظیفها شوه او
 دویم مطلب د حضرت ابن مسعود رضی الله عنه قول إذا شک فی نفسه شیء سال رجلاً فشقاه منه موافق دې
 یعنی دا د تقوی نښه ده چه کومه خبره زړه ته نه لکې او شک پیدا کوی نو په هغه خبره باندې
 تر هغه وخته پورې عمل مه کوه تر کومې چه د یو عالم نه په تپوس کولو سره تسلی اونه کړي^(۲)
 إذا شک فی نفسه شیء د شک په معنی کېږي دلته دوه احتماله دی ① شک په معنی د حق
 ولزم اینختل لیکیدل د یوخیز بل خیز سره کیدل^(۳)

② شک یعنی شبه پیدا کیدل ددې احتمال په صورت کېږي په عبارت کېږي قلب یعنی تقدیم
 اوتاخیر شوې دې اصل عبارت داسې دې إذا شک فی نفسه شیء یعنی که د هغه زړه په څه خبره
 کېږي شک شبه محسوس کړي^(۴)

فشقاه منه - دا جزء شرط دې یعنی که په زړه کېږي د یوې خبرې باره کېږي شک پیدا شی چه
 د اکار کول پکار دی که نه؟ نو هغه له پکار دی چه د یو عالم نه تپوس او کړي چه دده شک او تردد
 لري کولو سره دې مطمئن کړي^(۵)

داد اضدادانه دې الزمان الغابر یعنی هغه زمانه چه تیره شوې یا هغه زمانه کومه چه باقی ده
 په دواړو معنو کېږي استعمالیږي^(۶) په دې عبارت کېږي د دواړو معنو احتمال دې یعنی ابن
 مسعود رضی الله عنه د زمانه ماضی تشبیه ثغب سره ورکوی یا د باقی زمانې تشبیه بې نوى علامه ابن
 جوزی رحمته الله علیه د ماضی معنی راجع ګرځولي ده ځکه چه دې نه وړاندې ما ذکر راغلي دي د کوم
 معنی چه ماته نه یادېږي کومه زمانه چه تیره شوې ده مګر د دې مثال داسې دې لکه هغه اوبه
 چه د کومې صفا حصه ځکله شوې ده او خپره حصه نى پاتې ده^(۷) لکه چه د تیرې شوې
 زمانې تشبیه نى صفا اوبو سره ورکړې ده اود موجوده زمانې تشبیه نى کنده او خیر نواوېو سره
 ورکړې ده

(۱) سورة المزملک ۲۰.

(۲) فتح الباری: ۱۱۹/۶.

(۳) لسان العرب ۵۵۲/۱۰ فصل الشين المعجمة.

(۴) عمدة القاری: ۲۲۶/۱۴.

(۵) عمدة القاری: ۲۲۶/۱۴.

(۶) شرح الکرمانی ۲۰۱/۱۲.

(۷) عمدة القاری: ۱۴/۲۲۷.

کا لثغب: - بفتح الشاء المثناة وسكون الغین المعجمة ویجوز فتحها یعنی غین فتح سره لوستل هم جائز دی ددی جمع ثغاب په وزن د کتاب او اثغاب په وزن د اصحاب راخی اوچه غین مفتوح وی نو ددی جمع ثغبان و ثغبان بکسر الشاء وضها دواړه شان راخی ثغب هغه تالاب ته وانی چه د غریه لمن یعنی سوری کښې وی اونمر هلته نه لگی او په دغه وجه باندې دهغې اوبه صفا یخې او ښکلی وی (۱)

قوله: ذهب صفوة وبقی کدره - یعنی حضرت ابن مسعود رضی الله عنه د باقی پاتې دنیا ژوند له دغه تالاب سره تشبیه ورکړې ده د کوم صفا اوبه چه ختمې شوی دی او کنده اوبه نی باقی پاتې شوی دی

د غور قابل خبره - اوس دلته دا خبره د غور قابله ده که د حضرت عبدالله اندازه دخپل وخت باره کښې داسې وه چه دهغه انتقال د حضرت عثمان رضی الله عنه د شهادت او عظیم فتنو واقع کیدو نه وړاندې شوې دې نومونې ددې زمانو او حالاتو باره کښې به دهغوی څه اندازه وه اودهغوی په څه رانې وه (۲) بل ابن مسعود رضی الله عنه په دې حدیث کښې د علماء حق قلت او دخلقو د طریقې نه په کوم چه هغوی رسول الله صلی الله علیه و آله پریخو دې وودانحراف شکوه کوی (۳) الله تعالی دې مونږ سره دخپل عافیت اودخپل خصوصی فضل او کرم معامله اوکړی آمین

ترجمة الباب سره مطابقت: - د حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه ددې اثر ترجمة الباب سره مطابقت ددې جملې نه ماخلو دې فیعزم علینا فی اشیاء لانحصیها (۴) اوشاته مونږ بیان کړې دې چه د لانحصیها مطلب دلته لاطبقها دې لکه څنگه چه په ترجمة الباب کښې هم فیما لا یطیقون استعمال شوې دې والله اعلم بالصواب

باب ۱۱۱: کان النبی صلی الله علیه و آله اذالم یقاتل

اول النهار اخر القتال حتی تزول الشمس

د ترجمة الباب مقصد - امام بخاری رحمته الله دلته دابیان کول غواړی چه که حضور اکرم صلی الله علیه و آله به د ورځ په شروع کښې د جنگ نه شروع کولو نو رسول الله صلی الله علیه و آله به جنگ روستو کولو. بیا د آفتاب د زوال نه پس به حضور پاک جنگ کولو دې نه معلومه شوه چه دواړه اوقات ټیک دی د موقع مناسبت سره چه څنگه هم وی که اول نهار وی، بیا په اول نهار کښې د صبح صادق د طلوع کیدو وخت ډیر اولی او غوره دې ځکه چه دا د دینمن د غفلت وخت وی اودغه وخت د یخو یخو هوا گانووی. اوکه دغه عارض د وجې نه د سحروخت د جنگ شروع اونه کړې شی نو د

(۱) مصباح اللغات ص: ۹۳ و عمدة القاری: ۲۲۷/۱۴.

(۲) عمدة القاری: ۲۲۷/۱۴ و فتح الباری: ۱۲۰/۶.

(۳) شرح ابن بطلال: ۱۳۳/۵.

(۴) عمدة القاری ۲۲۶/۱۴.

زوال نه پس شروع کیدل پکار دی بهر حال په دې معامله کښې وسعت دې په دواړو وختونو کښې چه کوم مناسب وی په هغې کښې جنگ شروع کولې شی

د افتاب د زوال پورې د جنگ روسته کولو حکمتونه ① چونکه اکثر هواګانې د زوال د نمر نه پس چلیږي نو جنگ کونکي ډیر ستړیوالې نه محسوس کوی اونه هغوی له زیات مشقت کول وی ځکه چه هغه وخت دوسلې اود میدان د کرموالی نه هغوی بیج وی اوبدنی چست او سپک وی اود اقسام صورت حال په جنگ کښې ډیره فائده ورکوی ②

③ علامه مهلب رحمته الله علیه فرماني په اصل کښې د رسول الله ﷺ دا عمل د حضور پاک د قول تفسیر دې په کوم کښې چه حضور پاک خپل امتیازی صفات بیان کړي دی ارشاد نبوی ﷺ دې نصرت بالصبا واهلک عاد بالذبور ④ (یعنی د باد صبا په ذریعه زما امداد فرمایلي دي او د عاد قوم د بورد وجه نه تباہ شو

نبی کریم ﷺ د نیک فالسي په توګه په دې اوقاتو کښې جنگ شروع کول خوښول دي ډېاره چه د حدیث مطابق د هواګانو په ذریعه د هغوی امداد وی او دښمن ته ماتې وی ⑤ ددې خبرې تائید حضرت نعمان بن مقرن مزی رضی الله عنه روایت سره هم کیږي د کوم الفاظ چه دادی فقال النعمان: ربما أشهدك مثلها مع النبي صلى الله عليه وسلم فلم يندمك ولم يخزك، ولكنني شهدت القتال مع رسول الله صلى الله عليه وسلم، كان إذا لم يقاتل في أول النهار انتظر حتى تهب الارواء وتحضر الصلوات ⑥ (یعنی نعمان او نبیل الله تعالی تاسو له په داسې جنگونو کښې د رسول الله ﷺ سره د شرکت توفیق درکړي دي کوم چه نه تاسو شرمندہ کړئ اونه ذلیل زه رسول الله ﷺ سره په جنگ کښې شریک ووم (طریقه داوه، که حضور پاک به سحر وختی د جنگ شروع اونه کړه نو د نمر د زوال پورې، انتظار کولو تردې چه هواګانې چلیږي او مونږونو (ماسپښین اومازیکر) وخت به راوړسیدو.

ددې حدیث نه معلومیږي چه نبی کریم ﷺ به د مونږونو د وختونو هم انتظار کولو اوبنکاره خبره ده چه د مونږونو وختونه غوره وختونه دی په کومو کښې چه دعاګانې قبلېږي چه خلق مونږونه کوی نو د لښکر د فتح ډېاره به دعاګانې هم کوی.

احديث نمبر ۲۸۰۴ (۵) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ عَمْرِو حَدَّثَنَا أَبُو اسحاق عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ عَنْ سَالِمِ أَبِي النَّفَرِ مَوْلَى عُمَرَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ وَكَانَ كَاتِبًا لَهُ

① عمدة القاری ۲۲۶/۱۴.

② صحيح البخاری: ۱۴/۱۸ أبواب الاستسقاء باب قول النبي صلى الله تعالى عليه وسلم: نصرت بالصبا رقم الحديث: ۱۰۳۵.

③ شرح ابن بطال: ۵/۱۳۴.

④ صحيح البخاری: ۴۶/۱ كتاب الجزية والموادعة باب الجزية والموادعة أهل الذمة والحرب رقم: ۳۱۶.

⑤ قد مر نخریجه فی کتاب الجهاد باب الجنة تحت بارقة السيوف رقم: ۲۸۱۸.

قَالَ كَتَبَ إِلَيْهِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي أَوْفَى - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - فَقَرَأَتْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فِي بَعْضِ أَيَّامِهِ الَّتِي لَقِيَ فِيهَا أَنْتَظَرُ حَتَّى مَالَتِ الشَّمْسُ . ثُمَّ قَامَ فِي النَّاسِ قَالًا « أَيُّهَا النَّاسُ ، لَا تَمْنُوا لِقَاءَ الْعَدُوِّ ، وَسَلُّوا اللَّهَ الْعَاقِبَةَ ، فَإِذَا لَقِيتُمْوَهُمْ فَاصْبِرُوا ، وَاعْلَمُوا أَنَّ الْجَنَّةَ تَحْتَ ظِلَالِ السُّيُوفِ ، ثُمَّ قَالَ اللَّهُمَّ مُنِزِلَ الْكِتَابِ وَفَجَّي السَّحَابِ وَهَازِمَ الْأَحْزَابِ اهْزِمْهُمْ وَانْصُرْنَا عَلَيْهِمْ » . [ر: ۲۶۶۳]

رجال الحديث

① عبد الله بن محمد - دا ابو جعفر بن محمد بن عبد الله بن جعفر بن یسان بن اخنس جعفی بخاری مسندی دې ددوی حالات کتاب الایمان باب امور الایمان کښې تیرشوی دی (۱)

② معاویه بن عمرو - دا ابو عمرو معاویه بن عمرو بن مهلب ازدی کوفی رضی الله عنه دې دده تذکره تیره شوې ده (۲)

③ ابو اسحاق - دا ابو اسحاق ابراهیم بن محمد بن حارث بن اسماء بن خارجة فزاری رضی الله عنه دې دده تذکره تیره شوې ده (۳)

④ موسی بن عقبه - داموسی بن عقبه اسدی مدنی رضی الله عنه دې دده تذکره تیره شوې ده (۴)

⑤ سالم - دا ابو النصر سالم مدنی تیمی رضی الله عنه دې دده تذکره تیره شوې ده (۵)

⑥ عبد الله بن أبي أوفى رضی الله عنه - دا صحابی رسول حضرت عبد الله بن ابی اوفی علفیه اسلمی رضی الله عنه دې ددوی حالات وړاندې تیرشوی دی (۶)

ددې روایت سره متعلق تفصیلی بحثونه باب الجنة تحت بارقة السيوف او باب الدعاء على المشركين بالهزيمة والزلزلة لاندې تیرشوی دی

د حديث ترجمة الباب سره مطابقت - ددې حديث شريف ترجمة الباب سره مطابقت په دې جمله کښې دې انتظار حتی مالت الشمس یعنی حضور پاک ﷺ به د زوال شمس انتظار فرمانیلو (۷) واضحه دې وی چه دلته په حديث کښې اذالم یقاتل اول النهار تصریح نه ده ځکه چه دا د ترجمة الباب یوه حصه ده . حافظ ابن حجر رحمته الله فرمائی چه امام بخاری رحمته الله په دې جمله

(۱) کشف الباری: ۶۵۷/۱.

(۲) صحيح بخاری کتاب الاذان باب إقبال الامام على الناس عند تسوية الصفوف رقم: ۷۱۹.

(۳) صحيح البخاری کتاب الجمعة باب القائلة بعد الجمعة رقم: ۹۴.

(۴) صحيح البخاری کتاب الوضوء باب إسباغ الوضوء رقم: ۱۳۹.

(۵) صحيح البخاری کتاب الوضوء.

(۶) كتاب الوضوء باب من لم يبر الوضوء إلا من المغربين من القبل والدبر.

(۷) عمدة القاری: ۲۲۷/۱۴.

سره د کتاب الجزیه و الاروايت طرف ته اشاره کوي کوم چه د حضرت نعمان بن مقرن نه مروی دي د کوم الفاظ چه دادی. کان اذا لم یقاتل اول النهار استقرحتی تهيب الاذواء وتحض الصلوات^(۱)

باب- ۱۱۲ باب استئذان الرجل الامام

د ترجمه الباب مقصد: امام بخاری رحمه الله د دې باب قایمولو سره داخودل غواړي که یوسړې د ضرورت د لاندې یادڅه مجبورني په وجه د امام نه اجازت واخلی او په جنگ کښې شریک نه شی یا د شرکت کولونه پس زر دخپل کوروالا ته واپس کیدل غواړي نو په دې کښې څه حرج نشته^(۲)

لَقَوْلِهِ (إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَى أَمْرٍ جَامِعٍ لَمْ يَذْهَبُوا حَتَّى يَسْتَأْذِنُوا مِنَ الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ) إِلَى آخِرِ آيَةِ: النور ۶۲/.

وړاندې دي (أُولَئِكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ فَإِذَا اسْتَأْذَنُوكَ لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ فَأَذَنَ لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ وَاسْتَغْفِرَ لَهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ) (۳)

د آيت مطلب: ايمان والاخوهغه دی چه په الله تعالى باندې يقين دي او د هغه په رسول باندې واجب کيږي هغوی سره خو په يو اجتماعي کار کښې څی خونه ترکومي چه د هغوی نه اجازت واخلی کوم خلق چه تاسونه اجازت اخلي هم دغه خودی چه منونکی دی الله تعالى او د هغه رسول بيا چه کله اجازت او غواړي تاسونه دخپل څه کارنو ورکړه اجازت په هغوی کښې چاته چه غواړي او د هغوی دپاره معافي غواړه د الله تعالی نه الله تعالی بخښونکي او مهربان دي د نزول سبب: امام مقاتل رحمه الله فرمائي چه دا آيت د حضرت عمر رضي الله عنه باره کښې نازل شوي دي کوم وخت چه د غزه تبوک نه د واپسې دپاره هغوی اجازت اغوښتلو نو نبی کریم ﷺ هغوی ته اجازت ورکولو سره او فرمائیل انطلق، فوالله ما انت بمنافق یعنی زه په خدائي ته منافق نه یښی مقصد منافقانو ته اورول وو.

او حضرت ابن عباس رضي الله عنهما فرمائي چه حضرت عمر رضي الله عنه د نبی کریم ﷺ د عمرې اجازت غوښتلې وو اجازت ورکولو سره نبی کریم ﷺ او فرمائیل یا اباحفص، لا تنسائي صالح دعائك یعنی اي ابو حفص په خپلونیکو دعاگانو کښې مونږ مه هيره وه^(۴)

د امر جامع مطلب: د امر جامع نه مراد هغه کاردې په کوم کښې چه حاکم ته د خلقو راجمع کولو ضرورت وي که هغه چرته د عمومي فائدي معامله وي یا بل څه دینی مسئله وي یا د دښمن د مقابله دپاره یا ویرولو دپاره دخلقو راجمع کول وي دا ټول صورتونه د امر جامع معنی

(۱) فتح الباری: ۱۲۰/۶ و الروایة فی صحیح البخاری فی کتاب الجزية. باب الجزية والموادعة مع اهل الذمة

والحرب. رقم: ۳۱۶۰.

(۲) عمدة القاری: ۲۲۸/۱۴.

(۳) سورة النور: ۶۲.

(۴) تفسیر القرطبي: ۳۲۱/۱۲.

کنبی شامل دی اوددی اجتماع ضرورت ولی دی؟ خکه چه دالله تعالی په فرمان کنبی رسول الله ﷺ ته خطاب دی (وَسَاءَوْهُمْ فِي الْأَمْرِ) (۱) یعنی په معاملاتو کنبی خلقو سره مشوره کوه نوچه خه داسې معامله به پېښه شوه د کومې نفع اونقصان چه ټولو خلقو سره متعلق وی نو ټول خلق د مشورې دپاره راجمع کول پکار دی اود جا د مشورې دمجلس نه بغیرد خه عذر نه پاسیدل مناسب نه دی بل په اجازت غوښتلوسره تلو کنبی خه بدگمانی هم نه پیدا کیږی امام مکحول رحمته او علامه زهري رحمته فرماني جمعه د امر جامع نه ده (۲) نور جنگ هم امر جامع دی او هر هغه کار چه د خلقو په شریکه دکولووی (۳)

علامه مهلب رحمته فرماني چه دا آیت په دې باره کنبی د قاعدي او قانون حیثیت لری چه کله حاکم خلق دمسلمانانو د معاملاتو د مشورې او د دښمن د دفاع دپاره جمع کړی نویوکس دی هم د حاکم د اجازت نه بغیر نه خی خکه چه دالله تعالی فرمان دی (فَإِذَا اسْتَأْذَنُوكَ لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ فَأَذَنْ لَيْسَ مِنْهُمْ) (۴)

ددې آیت نه معلومه شوه چه حاکم اجازت ورکولویا منع کولو اختیار لری هغه د اجازت غوښتونکی په معامله کنبی سوچ کولوسره خوبه یا اجازت ورکوی یا به نی منع کوی هغه ته د دواړو صورتونو اختیار دی. خکه چه که خلق داسې په خپله مرضی پریخودی شی نو خلقو به حضور پاک پریخودی وې اوتللی به وو دکوم په وجه به چه په امت کنبی کمزوری پیدا کید: مجمع به خورید او دښمن ته به موقع ملاویدله نوهغوی به په مسلمانانو باندې حمله کوله او مسلمانانو ته به نی زیات نقصان رسولو. (۵)

احديث ۱۲۸۰۵ (۶) حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبرَاهِيمَ أَخْبَرَنَا جَرِيرٌ عَنِ الْمُغِيرَةِ عَنِ الشَّعْبِيِّ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - قَالَ غَزَوْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ فَقَلَّ حَقِّي النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَأَنَا عَلَى نَاضِرٍ لَنَا قَدْ أَغْيَا فَلَا يَكَادُ يَسِيرُ فَقَالَ لِي «مَا لِيَعْبُرُكَ» قَالَ قُلْتُ عَيْي. قَالَ فَتَخَلَّفَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَزَجَرَهُ وَدَعَا لَهُ، فَمَا زَالَ بَيْنَ يَدَيِ الْإِبِلِ قَدْ آمَهَا يَسِيرُ. فَقَالَ لِي «كَيْفَ تَرَى يَبْعُرُكَ» قَالَ قُلْتُ بِخَيْرٍ قَدْ أَصَابَتْهُ بَرَكَاتُكَ. قَالَ «أَفَتَبْعِينِي» قَالَ فَاسْتَعْيَيْتُ، وَلَمْ يَكُنْ لَنَا نَاضِرٌ غَيْرُهُ، قَالَ قُلْتُ نَعَمْ. قَالَ «فَبْعِينِي» فَبَعْتُهُ إِثَاءَةً عَلَى أَنْ لِي فَقَارَ ظَهْرُهُ حَتَّى أَبْلَغَ الْمَدِينَةَ. قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنْ عَرُوسٌ، فَاسْتَأْذَنَتْهُ فَأَذِنَ لِي، فَتَقَدَّمْتُ النَّاسَ إِلَى الْمَدِينَةِ حَتَّى

(۱) سورة آل عمران: ۱۵۹.

(۲) تفسير القرطبي: ۳۲۱/۱۲.

(۳) تفسير الطبري: ۱۹/۱۳۳.

(۴) سورة النور: ۶۲.

(۵) شرح ابن بطلال: ۱۳۵/۵.

(۶) قوله: عن جابر.... قد مر تخرجه في كتاب الصلوة باب الصلوة اذا قام من سفر. رقم: ۱۸۰۱.

أَتَيْتُ الْمَدِينَةَ، فَلَقِيَنِي خَالِي فَسَأَلَنِي عَنِ الْبَعِيرِ، فَأَخْبَرْتُهُ بِمَا صَنَعْتُ فِيهِ فَلَا مَنِي، قَالَ وَقَدْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - قَالَ لِي جِبْرَائِيلُ «هَلْ تَزَوَّجْتَ بَكْرًا أَمْ تَيْيًّا». فَقُلْتُ تَزَوَّجْتُ تَيْيًّا. فَقَالَ «هَلَا تَزَوَّجْتَ بَكْرًا تَلَا عَلَيْهَا وَتَلَا عَلَيْكَ». قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ تُؤْفَى وَالِدِي - وَأَوَسْتُهِمْ - وَلِي أَخَوَاتٌ صِغَارٌ، فَكَرِهْتُ أَنْ أَتَزَوَّجَ مِنْهُنَّ، فَلَا تُؤْذِيَهُنَّ، وَلَا تُقَوْمُ عَلَيْهُنَّ، فَتَزَوَّجْتُ تَيْيًّا لَتَقَوْمَ عَلَيْهُنَّ وَتُؤْذِيَهُنَّ. قَالَ فَلَمَّا قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - الْمَدِينَةَ عَذَّوْتُ عَلَيْهِ بِالْبَعِيرِ، فَأَعْطَانِي ثَمَنَهُ، وَرَدَّهَ عَلَيَّ. قَالَ الْبَغِيَّةُ هَذَا فِي قَضَائِنَا حَسَنٌ لَا تَرَى بِهِ بَأْسًا. [ر: ۴۳۲]

رجال الحديث

- ① اسحاق بن ابراهيم: - د اسحاق بن ابراهيم بن مخلد حنظلي مروزي رحمته الله دي دابن راهويه په نوم سره مشهور دي د دوى تذكره د كتاب العلم لاندې تيره شوې ده (۱)
- ② جريو: - د جريو بن عبد الحميد قرط ضبي رازي رحمته الله دي د دوى حالات هم كتاب العلم لاندې تير شوي دي. (۲)
- ③ مغيرة: - د مغيرة بن مقسم ابو هشام ضبي كوفي رحمته الله دي د دوى تذكره كتاب الايمان باب انسلم من سلم المسلمين من لسانه ويده لاندې تيره شوې ده. (۳)
- ⑤ جابر بن عبدالله: - د جليل القدر صحابي حضرت جابر بن عبدالله رضي الله عنه دي د دوى تفصيلي حالات شاته تير شوي دي (۴)
- حديث د الفاظ و تشریح: - ناضح - هغه اوښ چه داوبو راوړلو او اوړلو د پاره استعمالېږي (۵)
- فِقَار ظَهْرَه - د فاء زير سره شاته د ملا مهر و ته ونيلې شي مطلب دادي چه حضرت جابر رضي الله عنه د رسول الله صلى الله عليه وسلم نه په دغه خرڅ كړې شوى اوښ باندې د مدينې پورې د سفر كولو اجازت او غوښتلو. (۶)
- عَمِي - د ابوذر او كشميښني په نسخه كښې اعبي دي (۷) د دواړه معنى سترېوالې ناچاقى او عاجزى ده مطلب داچه هغه اوښ د تگ نه عاجزو و اوستړې شوي وو (۸)

(۱) كشف الباری: كتاب العلم: ۳/۳۷.

(۲) كشف الباری كتاب العلم باب من جعل العلم اياما معلومة: ۳/۳۲.

(۳) كشف الباری: ۱/۶۷۹.

(۴) كتاب الوضوء باب صب النبي صلى الله عليه وسلم الوضوء على المغني عليه.

(۵) مختار الصحاح مادة: نضح.

(۶) عمدة القاری: ۱۴/۲۲۹.

(۷) ارشاد الساری: ۵/۱۲۴.

(۸) عمدة القاری: ۱۴/۲۲۹.

عروس - واده کړې دا لفظ د ښځې اوسپنې دواړو دپاره استعمالیږي لکه رجل عروس و امرأة عروس. البته دمذکر جمع عرس ده اود مؤنث جمع عرائس ده (۱)

فلامنی - یعنی زما ماما زه په اوښ څرخولوباندې ملامته کړم ځکه حضرت جابر رضی الله عنه سره هم دغه یو اوښ وو ددې توجیه تاویل دحضرت جابر رضی الله عنه د قول نه هم کیږي فاستحبت، وله تکن لنا ناضح غیره (۲) دحضرت جابر بن عبدالله رضی الله عنه دود ماماگان وو ① ثعلبه بن عنمه بن عدی ② عمرو بن عنمه رضی الله عنه ملامت کونکې ثعلبه وو (۳)

دحدیث نه مستنبط شوي فاندې - علامه مهلب رحمته الله فرماني چه ددې حدیث نه معلومیږي که د یوسړي نوې نوې واده شوې وی او یا دهغه زړه په کور او پوږي اینختې وی نو دهغه دپاره زر واپس کیدو دپاره اجازت اخستلو کښې څه حرج نشته (۴)

یوه نحوی مسئله - علامه ابن مالک رحمته الله فرماني لکه چه دهمزه استفهام نه پس ام متصله راوړل جائز دی هم دغه شان دهل نه پس هم ام متصله راوړل جائز دی هغه د الفاظ حدیث هل تزوجت بکرا ام ثیبا نه استدلال او استشهاد کوی ځکه چه دواده باره کښې خو هغوی ته معلومه وه لیکن حضور پاک صلی الله علیه و آله د بکره یا ثیبه دتعیین باره کښې معلومات کولو او هم دغه مقصد دهمزه استفهام نه پس دام راوړلووی کوم ته چه ام متصله وئیلې شی

چنانچه دهل نه پس هم ام متصله راوړل ټیک دی ځکه چه دحدیث رسول صلی الله علیه و آله نه هم په کلام عرب کښې استشهاد کولې شی خوداد ابن مالک رحمته الله تفرددې جمهور په دې رانې کښې دهغوی مخالف دی دهغوی موقف د ادې چه دا ام منقطعه هم کیدې شی متصله کیدل څه ضروری نه دی اولکله چه په یوه مسئله کښې دتاویل گنجاش وی نو د جمهورو مذهب پریخودوسره تفرد اختیارول مناسب نه دی اوس به تقدیر عبارت داسې شی هل تزوجت بکرا ام تزوجت ثیبا لکه چه دلته دام نه پس دوباره استفهام دې نو ثیبا فعل محذوف تزوجت مفعول به دې نواوس به هره جمله مستقل وی او ام منقطعه به وی (۵)

قوله: قال المغيرة: هذا في قضائنا حسن (لانری به یاسا) - داعبارات مذکوره سندسره موصول دې دامغیره بن مقسم کوفی دې دکوفې اهم فقهانو کښې دهغوی شمیر کیدلې شو (۶)

د عبارت مقصد - ددې عبارت نه دحضرت مغیره رضی الله عنه مراد دادې چه په بیع کښې داسې معلوم

(۱) مختار الصحاح مادة ع رس.

(۲) ارشاد الساری: ۱۲۴/۵.

(۳) راجع للتفصیل ارشاد الساری: ۱۲۴/۵.

(۴) شرح ابن بطلال: ۱۳۵/۵.

(۵) عمدة القاری: ۲۲۹/۱۴ وفتح الباری: ۱۲۲/۶.

(۶) فتح الباری: ۱۲۲/۶.

شرط لگول چه د جگړې سبب نه وی او په هغې کښې دهوکه نه وی نو مسیح دې او په دې کښې هیڅ بدې نشته لکه چه حضرت جابر رضی الله عنه چه اوښ خرڅولو دپاره دمدینې پورې د سفر کولو شرط لگولې وو اورسول الله ﷺ دافبول کړې هم وو (۱)
د دې حدیث تفصیلی تشریح او مسئله اشراط فی البیع تحقیق کتاب الشروط کښې تیره شوې ده (۲)

باب - ۱۱۳ من غزاوهو حدیث عهد بعمره

فیه جابر، عن النبی ﷺ، از ۱۲۸۰۵

د ترجمه الباب مقصد امام بخاری رحمته الله علیه یو حکم بیانولو غواړي د کوم چه دوه صورتونه کیدي شی
① یو صورت خو دادي چه د یوسړي رخصتی کیدونکې ده او هغه جهاد ته تلل غواړي که هغه ددغه رخصتی دپاره حصار شی او څلور ورځې خپلې بی بی سره پاتې شی او بیا جهاد ته لاړشی نو د هغه په نفس کښې به یوه تسلی وی او که هغه رخصتی پریرېدی لاړشی نو طبیعت به ئی گډوډ او خفه وی په دې وجه د رخصتی نه پس چه واده نیزدې وی جهاد ته نه دی تلل پکار مناسب هم دغه دی خو که لاړشی نو بیا هم څه بدیت نشته

② دویم صورت دادي چه د یوسړي نوې نوې واده شوې دې او هغه خپلې بی بی سره یوڅو ورځې تیرې کړی دی اود نور اوسیدو خواهش ئی دې خود جهاد د اهمیت په وړاندې هغه خپله نوې ناوې ښځه پریرېدی او جهاد ته لاړشی نو دا ډیر ښه دی (۳) د حضرت جابر رضی الله عنه هم نوې واده شوې وو او هغه لاړ وخت په کور کښې تیرو لونه پس ښی کریم ﷺ سره جهاد ته تللې وو

بعره - دا په دوه قسمه لوستلې شوې دې ① په ضمه د عین یعنی چه د واده زمانه نیزدې وی او رخصتی کیدونکې وی ② په کسره د عین سره یعنی چه ښځې سره ئی څه وخت تیر کړې وی د کشمپهنی په نسخه کښې بعمره بغیرد اضافت نه راغلې دې دې نه وړاندې د احتمال تائید کړې یعنی چه د رخصتی زمانه نیزدې وی (۴)

قوله: فیه جابر عن النبی صلی الله تعالی علیه وسلم - دې نه مراد د حضرت جابر مذکوره روایت دې چه اوس په وړاندیننی خبره کښې تیر شو په روایت کښې دی یارسول الله، ان عروس (۵)

ترجمه الباب سره مطابقت - د حدیث شریف ترجمه الباب سره مطابقت باب سابق روایت په دې جمله کښې دې یارسول الله اني عروس نوره توصیح کتاب النکاح په روایت (۶) سره

(۱) عمدة القاری: ۲۲۹/۱۴ وفتح الباری: ۱۲۲/۶.

(۲) صحیح البخاری کتاب الشروط. باب اذا اشترط البائع ظهر الدابة الى مكان مسمى جاز رقم: ۷۷۱۸.

(۳) فتح الباری: ۱۲۲/۶ وعمدة القاری: ۲۲۹/۱۴.

(۴) حواله بالا.

(۵) تغلیق: ۴۵۰/۳ وفتح الباری: ۱۲۲/۶.

(۶) صحیح البخاری کتاب النکاح باب تزویج النکاح رقم: ۵۰۷۹.

کبری دکوم الفاظ چه دادی فقال ما یجعلک؟ قلت: کنت حدیث عهد یعبرس (۱) یعنی رسول اکرم ﷺ فرمانبلی جابر په تا دومره تادی ولی ده؟ ما ونیل زما نوې واده شوې دې

باب - ۱۱۴ من اختار الغزو بعد البناء.

د ترجمه الباب مقصد - ددې باب مقصد داخودل دی که یوسړې جهاد ته تلل غواړي نو هغه له پکار دی چه خپل زړه پوره د جهاد د پاره فارغ کړي بیا پوره تندې او تازگۍ سره دې دخپل کار طرف ته توجه او کړي او هم په هغې کښې دې اخته شی که د چا نوې نوې واده شوې وي نو هغه دې یوڅو ورځې خپلې ښځې سره تیرې کړي او بیا دې د جهاد سفر او کړي ځکه چه کله د چانکاح کیري نو د هغه زړه خپلې بی بی سره لگیدلې وی خو که بی بی سره څه وخت تیر کړي او لاړشی نو ذهنی ګوډوالې به هم نه وی او غم به ئی هم سپک شی ددې مثال داسې دې لکه چه د مانځه وخت کښې خوراک مخې ته وی او اولکه هم ښه لگیدلې وی ناول خوراک کول مناسب دی گنی که مونځ کول دې شروع کړه نو ټول مونځ کښې به دې دخوراک په خیالونو کښې تیرشی او خشوع به حاصله نه وی (۲)

فیه أبو هريرة عن النبي - صلى الله عليه وسلم - (۳) ۱۲۹۵۲

په دې عبارت سره امام بخاری رحمه الله کتاب الخمس کښې راتلونکی روایت طرف ته اشاره فرمائی د کوم الفاظ چه دادی: غزائی من الانبياء، فقال لقومه لا يتبعني رجل ملك بضع امرأة، وهو يريد أن يبنى بها ولها بين بها. (۴) یعنی یونې ﷺ چه کله جنگ له تللو نو هغوی دا اعلان کړې وو چه د چانونې واده شوې وي او هغه د واده شپه نه وی نیره کړې او د هغه زړه غواړي چه هغه دې یوڅو ورځې خپلې بی بی سره تیرې کړي نو داسې سړې دې مونږ سره نه ځي ترجمه الباب سره د حدیث مناسبت باندې اشکال اود هغې جواب - ډومې خبره: علامه داودی رحمه الله ته دلته یواشکال مخې ته شوې دې هغه فرمائی په حدیث کښې خواختیار بڼه بالزوجه قبل الغزو ذکر دې او ترجمه قایم کړې شوه د اختار الغزو قبل البناء. نو په حدیث او ترجمه الباب کښې انطباق نشته دې

حافظ ابن حجر رحمه الله ددې اعتراض دوه جوابونه ورکړي دي: ① یو جواب دادې چه د دې اعتراض منشاء په ترجمه الباب کښې تحریف دې کوم چه د علامه داودی په نسخه کښې موجود دې ځکه چه ترجمه الباب من اختار الغزو بعد البناء او د علامه داودی په نسخه کښې باب من اختار الغزو قبل البناء چه محرف دې ② دویم جواب تسلیمی دې یعنی که چرته د علامه

(۱) فتح الباری: ۱۲۲/۶.

(۲) فتح الباری: ۱۲۲/۶.

(۳) صحيح البخاری کتاب فرض الخمس باب قول النبي صلى الله عليه وسلم أحلت لكم الغنائم، رقم: ۳۱۲۴ وكذا في كتاب النكاح، باب من أجب البناء بعد الغزو رقم: ۵۱۵۷.

داودی اعتراض صحیح او گنګړلي شی نو دا به ونيلي شی چه دلته استفهام مقدر دي نو تقدیر د عبارت به داسې شی. ما حکم من اختار الغزو وقبل البناء؟ آیا دمذکوره حدیث شریف مطابق د نکاح نه پس د رخصتی نه وړاندې جهاد ته تلل جائز دی که ناجائز؟

اوس په وړاندیني باب کښې تیر شو چه په دې کښې هیڅ مضائقه نشته په دواړو صورتونو کښې جائز دی البته مناسب دادی چه رخصتی کولو سره یوڅی ورڅی تیرې کړی دې دپاره چه په جهاد کښې د زړه په شوق او تسلسل سره جهاد او شی د حدیث باب هم دغه محمل او مطلب دې چه افضل او اولی صورت هم دغه دې چه رخصتی دې او کړی بیادې ځی (۱)

د روایت نه ذکر کولو وجه - علامه کرمانی رحمته الله علیه فرماني چه دلته امام بخاری رحمته الله علیه فيه ابو هیرة فرمانيلو سره د روایت طرف ته اشاره خواو کړه لیکن روایت نی ذکر نه کړو ځکه چه کیدی شی دا روایت دهغه په شرائط پوره نه وی (۲)

واضح دې وی چه د علامه کرمانی رحمته الله علیه دا خبره ټیټک نه ده ځکه چه دا روایت موصول وړاندې کتاب الخمس کښې راځی او د خبره فیصله شوې ده که چرې دا روایت دهغه د شرط برابره دې نوهغه به دا روایت په خپل صحیح کښې نه نقل کولو ځکه چه د شرائط رعایت په پوره کتاب کښې ضروری وی. صحیح جواب دادی چه د امام صاحب غالب عادت هم دغه دې که چرته د یو حدیث سند په دواړو ځایونو کښې مشترک وی نو اکثر د تکرار نه د بیج کیدلو کوشش کوی اود اختصار یا اشاره نه کار اخلي چرته یو ځای کښې نی ذکر کوی (۳)

دلته ددې خبرې وضاحت مناسب معلومیږی چه دا سوال او جواب په تیر باب کښې هم کیدل پکار وو ځکه چه روایت خو هلته هم نه دې ذکر شوې ددې جواب دادی چه په دواړو ابوابو کښې یو واضح فرق دې هغه دا چه په تیر شوی باب کښې د روایت طرف ته اشاره کیدنه او په دې باب کښې د راتلونکی روایت طرف ته اشاره کیږی والله اعلم بالصواب

د حدیث شریف ترجمه الباب سره مطابقت - د حدیث ترجمه الباب سره مطابقت بالکل واضحه دې په روایت کښې دی لایتبعنی رجل ملک بضع امرأة، وهیريدان یمنی بها ولها یرین بها ددې مقصد دا خودل دی چه په غزوه کښې پناه نه پس تلل پکار دی

تنبيه - د دې حدیث شریف نور وضاحت وړاندې کتاب الخمس باب قول النبی صلی الله علیه تعالی علیه وسلم: أحلت لكم الغنائم لاندې راځی

باب - ۱۱۵ مبادرة الامام عند الفرع

د ترجمه الباب مقصد - ددې ترجمه الباب مقصد د بیانول دی چه د ویرې په حالت کښې د ویر په تیزنی سره تلل اود حالاتو جائزه اخستل به د امام دپاره مناسب وی اود حالاتو نه ځان خبرول به

(۱) فتح الباری: ۱۲۲/۶ وعمدة القاری: ۲۲۹/۱۴.

(۲) شرح الکرماني: ۲۰۴/۱۲.

(۳) فتح الباری: ۱۲۳/۶.

دیر ضروری وی دې دپاره چه د خطر اتو دمقابلې دپاره دوخت نه وړاندې منصوبه بندی اوکړې شی^(۱)

احديث [۲۸۰۶] (۲) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ شُعْبَةَ حَدَّثَنَا قَتَادَةُ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ كَانَ بِالْمَدِينَةِ فَوْزَعٌ، فَوَكَّبَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قُرَيْشًا لِأَبِي طَلْحَةَ، فَقَالَ «مَا رَأَيْتُمُنِي شَيْءًا، وَإِنْ وَجَدْنَا لَلْبَحْرِ» [ر: ۲۴۸۴]

رجال الحديث

- ① مسدد دا مسدد بن مسرهداسدی دې. د ده تذکره تیره شوې ده.^(۲)
 - ② يحيى - دا يحيى بن سعيد القطان دې. د دوی حالات وړاندې تیره شوې دي^(۳)
 - ③ شعبه - دا امير المؤمنين في الحديث شعبه بن حجاج عتکي ازدي دې. د دوی حالات وړاندې تیره شوې دي^(۴)
 - ④ قتاده: دا قتاده بن دعامة قتاده سدوسي بصری دې. د دوی حالات وړاندې تیره شوې دي^(۵)
 - ⑤ انس رضي الله عنه: دا حضرت انس بن مالك خزرجي انصاري رضي الله عنه دې. د دوی حالات باب من الايمان أن يحب لأخيه ما يحب لنفسه. لاندې تیر شوی دي.^(۶)
- دا حديث دیر ځلې تیر شوي دي دلته به د بعض امور و ذکر وې فزع: د فزع اصل معنی ویره ده اولته لارم معنی مراده یعنی امداد او نصرت کله چه څوک او ویريږي او دده شت حادثه اوشي^(۷)
- فوس لابي طلحة: دهغه اس نوم مندوب وو لکه چه په روايت کښي ددې تصريح راغلي ده يقال له المدوب^(۸) او ابو طلحه د حضرت انس رضي الله عنه ميرنې پلار دې د ده نوم زيد بن سهل انصاري دې.^(۹)
- وان وجدنا لبحر: دا ان مخففه دې او بحر کښي لام د تاکيد دپاره دې.^(۱۰)

① عمدة القاری: ۲۲۹/۱۴.

② قد مر تخرجه فی کتاب الهبة باب استعار من الناس الفرس.

③ كشف الباری: ۲۰۲.

④ كشف الباری: ۲۰۲.

⑤ كشف الباری: ۶۷۸/۱.

⑥ كشف الباری: ۳/۲.

⑦ پورتنی حواله ص: ۴.

⑧ النهاية لابن الاثير: ۴۳/۳.

⑨ صحيح البخاری كتاب الهبة باب من استعار من الناس الفرق: رقم: ۲۶۲۷.

⑩ عمدة القاری: ۲۳۰/۱۴.

⑪ عمدة القاری: ۲۳۰/۱۴.

ترجمة الباب سره مطابقت - د حدیث شریف ترجمه الباب سره مطابقت د حدیث د معنی نه ماخوذ دې چه کوم وخت ویر او دهشت محسوس شی نو امام الانبیاء حضرت محمد مصطفی ﷺ به زر د حالو جائزه اخستلو د پاره بهر راوتلو او حضور پاک ﷺ د مبارک او سبقت نه کار اخستلو (۱)

باب - ۱۱۶ السرعة والركض في الفزع

د ترجمه الباب مقصد - د دې ترجمه الباب مقصد د وړاندیني سره یوشان دې البته په دې ترجمه کښې د دې خبرې وضاحت کړې چې چه امام له د سورلۍ بندوبست کولو سره زر نه زراس له پونده ورکول یا گاډې تیزولو سره د حادثه ځانې رسیدل او د حالاتو تجزیه کولو سره مناسب اقدامات کول پکار دی (۲)

احديث [۲۸۰۷] (۳) حَدَّثَنَا الْفَضْلُ بْنُ سَهْلٍ حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ بْنُ حَازِمٍ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ فَرِعَ النَّاسُ فَوَكَّبَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَوْسًا لِأَبِي طَلْحَةَ بَطِينًا، ثُمَّ خَرَجَ يَرْكُضُ وَحَدَّ، فَوَكَّبَ النَّاسُ يَرْكُضُونَ خَلْفَهُ، فَقَالَ «لَمْ تُرَاعُوا، إِنَّهُ لَبَحْرٌ». قَبَا سَبَقَ بَعْدَ ذَلِكَ الْيَوْمِ. [ر: ۲۴۸۴]

رجال الحديث

- ① فضل بن سهل: دا حافظ فضل بن سهل الاعرج ابوالعباس بغدادی رحمته الله دې د دوی حالاتو وړاندې تیر شوی دی. (۴)
- ② حسين بن محمد المعلم: - د احسين بن محمد بهرام تمیمی دې د دوی تذکره هم په کتاب الجهاد کښې شاته تیره شوې ده. (۵)
- ③ جرير بن حازم: - دا ابوالنضر جریر بن حازم بن زید بصری رحمته الله دې د دوی تذکره وړاندې تیره شوې ده. (۶)
- ④ محمد بن سيرين: - د اشتهر تابعی تعبیر رویا امام شیخ الاسلام ابوبکر محمد بن سيرين انصاری بصری دې د دوی تفصیلی حالات کتاب الايمان باب اتهام الجنائز من الايمان لاندې تیر شوی دی. (۷)

(۱) عمدة القاری: ۲۳۰/۱۴.

(۲) عمدة القاری: ۲۳۰/۱۴.

(۳) قد مر تخرجه فی کتاب الہیة باب من استعار من الناس الفرس رقم: ۲۶۲۷.

(۴) کتاب الاذان باب إذا لم يتم الامام وأنتم من خلفه رقم: ۶۹۴.

(۵) کتاب الجهاد والسير باب من أتاه سهم غرب فقتله. رقم: ۲۸۰۹.

(۶) کتاب الصلوة باب الخوذة والممر فی المسجد. رقم: ۴۶۶.

(۷) کشف الباری: ۵۲۴/۲.

② انس بن مالک - حضرت انس خادم رسول انصاری رضی اللہ عنہ حالات کتاب الایمان کنبی تیرشوی دی ۱

یرکض و حدع - یعنی رسول الله ﷺ مبارک به خان له په خان له په اس باندې سوریدوسره پونده ورکوله او تللویه د رکض رکض معنی ده منډه وهل په خپه وهل. (۱) لکه چه په قرآن کریم کنبی دی «أُرْكُضْ بِرِجْلِكَ» (۲) رکض الفرس: اس له پونده ورکول

لم تراعو - لم دلته د ناهیه په معنی کنبی دی یعنی ته مه ویریره
ترجمة الباب سره مطابقت - ترجمة الباب سره د حدیث مطابقت ثم خرج یرکض و حدع کنبی دی چه حضور اکرم زر اس له پونده ورکړه او په تیزنی سره د ویرې خانی ته لاړو اودتندنی داحال وو چه تن تنها روان شو. صحابه کرام رضی اللہ عنہم روستو رسول الله ﷺ پسې لاړل

باب الخروج فی الفزع و حده

ترجمة الباب مقصد - په دې باب کنبی دایانولې شی چه ضرورت پېښ شی نو امام او حاکم به خان له په خان له هم د دهشت اوویرې په حالاتو کنبی بهرراخی اود حالاتو او واقعاتو تپوس پښتنه به کوی لکه چه امام الانبیاء رضی اللہ عنہم فرمائیلی

د باب لاندې حدیث نه ذکر کولووچه - امام بخاری رحمته اللہ علیہ ددې باب لاندې یوروايت یا اثر نه دي نقل کړې. ددې علامه کرمانی رحمته اللہ علیہ مختلف توجیحات بیان کړې دي. ① کیدې شی چه هغه ته دخپل شرط مطابق څه روایت نه وی ملاؤشوي. ② یا کیدې شی چه ترجمه نی قایم کولوسره یو حدیث ذکر کول غوښتل لیکن موقع نه وی ملاؤشوي ③ یانی د ماقبل حدیث کافی کنړلې وی ځکه چه دهغې الفاظ ثم خرج یرکض و حدع نه د ترجمة الباب اثبات واضح دي (۴)
 حافظ ابن حجر رحمته اللہ علیہ دویمه توجیه راجع گرځولې ده. (۵) بل علامه قسطلانی رحمته اللہ علیہ د حافظ صاحب متابعت کولوسره فرمائی چه کیدې شی امام بخاری رحمته اللہ علیہ د حضرت انس رضی اللہ عنہ څه بل طرک دلته ذکر کول غوښتل خو موقع نه وی ملاؤشوي (۶)

د حدیث نه مستنبط فوائد - علامه ابن بطلال رحمته اللہ علیہ فرمائی چه ددې احادیثو حاصل دادې چه امام دي بغیرد څه وجې هسې خپل خان په خطر اتو کنبی نه اچوی بلکه خپل خان دي قیمتی او گنتری ځکه چه هم دهغه په وجه خود حکومت نظام موجود دي اومسلمانان د یوې جهندی لاندې راجمع دی اودا ده چه حاکم ډیر طاقتور او د بې پرواه طبیعت مالک وی لکه چه نبی

① کشف الباری: ۴/۲.

② النهاية: ۲۵۹/۲.

③ سورة ص: ۴۲.

④ شرح الکرماني: ۲۰۵/۱۲.

⑤ فتح الباری: ۱۲۳/۶.

⑥ إرشاد الساری: ۱۲۶/۵.

کریه میبفت پوهیدلو چه الله تعالی به دهغوی حفاظت او تانید فرمانی اود خپل نصرت او امرادنه به نی نه محروم کوی . نو د داسې بهادر نه ویریدونکی او مرد میدان دپاره په داسې خطر اوتو کښې ځن له په خان له وردانگلو کښې هیڅ خرج نشته دې دپاره چه نور خلق هم دامام په اتباع کښې د خپلو خانونو بازی اولگوی (۱) خو هر سړې د نبی کریم ﷺ په شان د مردانه صفتو څنگه حمل کیدې شی په دې وجه امیر له پکاردی چه هغه دې خپل خان په خطر اوتو کښې نه اچوی ځکه چه په دې سرد امیر ته نقصان کیدې شی دکوم په وجه چه دامت د گډوډ کیدو وڅرخه اواند یښنه ده

۱۱۷: باب- الجعائل والحملان فی السبیل

وَقَالَ مُجَاهِدٌ قُلْتُ لِابْنِ عُمَرَ اَلْعَزُوفُ قَالَ اِنِّي اُحِبُّ اَنْ اُعِيْنَكَ بِطَافِقَةٍ مِنْ مَالِي . قُلْتُ اَوْسَمَ اَللّٰهُ عَلَيَّ . قَالَ اِنَّ غِنَاكَ لَكَ ، وَاِنِّي اُحِبُّ اَنْ يَكُوْنَ مِنْ مَالِي فِيْ هَذَا الْوَجْهِ . (ر: ۴۰۵۶)

د جعائل اوحملان معنی - جعائل: دا جعيلة يا جعالة (بالحرکات الثلاث) جمع ده جعل په فتح د جیم مصدر او په ضمه سرد اسم دې . ونیلې شی وذلك جعلاً وجُعلاً یعنی ماستاد څه خبرې یا کار دا اضردوی درکړې ده او شرعاً هغه مال ته ونیلې شی چه مجاهد ته دالله تعالی په لار کښې د لارې دتوبې په توگه ورکولې شی دې دپاره چه هغه خپل کار په ښه طریقه سرد سرته اورسولې شی . حملان: دامصدر دې . د حمل په شن لکه چه د یحمل دوه مصادر دی الحمل والحملان (۲)

السبیل دې نه مراد جهاد دې
د ترجمه الباب مقصد - علامه ابن بطال رحمه الله فرماني دامام بخاري رحمه الله مقصد دلته دا بیانول دی که یوسړې خپل مال دالله تعالی په لار کښې تطوعاً د ثواب په نیت خرج کول غواړي لکه چه حضرت ابن عمر رضی الله عنهما کړی . چا سرد چه مال نه وی او هغه د نورو آلاتو او اسبابو د جهاد په ذریعه دمجاهد امداد کول غواړي لکه چه حضرت عمر رضی الله عنهما اس ورکولوسر د مجاهد له سورلی ورکړه نودا یو دیر ښه عمل دې اوقابل تقلید نمونه ده . اودا هغه جعل نه دې کوم چه مختلف فیه دې (۳)

خو حافظ ابن حجر رحمه الله د ترجمه الباب یو بل مقصد بیانوی دهغوی خیال دې چه امام صاحب دلته په اصل کښې د یواختلاف طرف ته اشاره کول غواړي ددې تفصیل دادې چه غازی کوم دلارې توبه او خرج اخلی آیا هغه د دې سفر د خرج جهاد د وجه نه مستحق دې تردې چه هغه د

(۱) كما في قوله تعالى: (وَأَن تَقِيْمَ لَكَ مِنَ النَّاسِ) (سورة المائدة: ۶۷).

(۲) شرح ابن بطال: ۵/۱۳۶.

(۳) المغرب: ۱/۱۴۸ (جعل) وعدة القاري: ۱۴/۲۳۰.

(۴) النهاية: ۱/۴۲۱ (رحمن).

(۵) شرح ابن بطال: ۵/۱۳۷.

جهاد نه بغیر بل چرته دغه مال نه شی خرج کولې یا هغه د دغه مال مالک کیږي چرته چه نئ زړه غواړي خرج کولې شی (۱)

په نورو لفظونو کښې مونږ داسې وئیلې شو چه مجاهدته کومې پیسې د لارې د توبنې دپاره ورکولې شی دا په صورت د اباحت دئ یا په صورت د تمليك؟ د دې مسئلې تفصیل وړاندې

باب اذاحل عل فرس فراها تمام لاندې راځي.

د مسئله جعل تفصیل: د جعل دوه صورتونه دي ① چه یوسړې پخپله جهادته نه ځي خودتلونکي مجاهد سره تعاون کوي هغه ته د سفر خرجه ورکوي او سورلي ورته ورکوي نو دا عمل اوصورت ښکلي کار دي. ② په تشکیل کښې ځوئي نوم راغلې دي خو هغه خپل ځان پټوي او بل څوک د خپل ځان په ځاني ليکي او دخپل طرف نه مزدوري او سورلي هم ورکوي نو په دې مسئله کښې اختلاف دي.

د مالکيه مذهب: د مالکيه په نيزه که چرته رضا کاروي نو هغه جهاد د بل چا په بدله کښې جعل يعنی مزدوري اخستلو سره کوي نو دا مکروه دي او که چرې تنخواه دار وي او هغه دخپل ځان په ځاني بل چاته جعل ورکړي وئې ليکي نو په دې هيڅ قباحت نشته. ځکه چه مقصد خود سرحداتو ساتنه او حفاظت کول دي او هغه په دغه صورت کښې هم پوره کيږي د امام مالک رحمه الله دليل تعامل اهل مدينه دي (۲)

د احنافو مذهب: که په بيت المال کښې د مجاهدینو دپاره د لارې د توبنې گنجائش وي نو د خلقونه جعل اخستل مکروه دي په دې وجه د بيت المال مقصد ناځاپي آفات او په مسلمانانو باندې پريوتونکي مشکلاتو بندوبست کول دي او مجاهدین دا عظيم مقصد په ډير ښه شان سره پوره کوي په دې وجه هغوی د دې ډير حقدار دي. څوکه چرې په بيت المال کښې گنجائش نه وي نو مسلمانانوله پکار دي چه هغوی دې مجاهدینوته د لارې توبنه او سورلي ورکړي واضحه دي وي چه دا تعاون يوشکل دي نه چه د بدلې دي (۳)

د شافعيه مذهب: امام شافعي رحمه الله د جهاد دپاره جعل اخستل بالکل ناجائز ګرځولي دي البته د حاکم وخت نه که مجاهد جعل اخلي نو د دې گنجائش شته په دې وجه چه هغه حاکم سره تعاون کوي د امام شافعي رحمه الله دليل دادي چه جهاد فرض کفايه دي څوک چه کوي هغه خپله ذمه واري پوره کوي نو د بل چانه به هغه د دې مزدوري او معاوضه اخستلو مستحق نه وي بل د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما روايت دي کان القاعد يمتحن الغزاة، فاما أن يبيع الرجل غزوه، فلا أدري ما هو؟ (۴) فاعد به غازی ته هديه ورکوله خوياهم که یوسړې خپله غزوه د نه شريك کيدو په وجه، خرڅوی نو د دې حکم ماته معلومات نشته

(۱) فتح الباری: ۶/۱۲۴.

(۲) شرح صحيح البخاری لابن بطال: ۵/۱۳۷ و المدونة الكبرى: ۲/۴۲.

(۳) ردالمحتار: ۳/۲۴۳.

(۴) شرح ابن بطال: ۵/۱۳۷.

قوله وقال مجاهد: قلت لابن عمر: الغزو - الغزو دلتہ منصوبہ ده تقدیر عبارت دادی

أريد الغزو حافظ ابن حجر رحمہ اللہ یویل احتمال ہم ذکر کرے دی یعنی دا منصوب علی الاغراء دی ^(۱) او تقدیر عبارت دادی علیک الغزو ^(۲)

علامہ عینی رحمہ اللہ فرمانی چہ دا احتمال غلط دی پہ دی سرہ پہ معنی کنبی فساد راخی خکہ چہ مجاهد رحمہ اللہ پخپلہ دخیل خان بارہ کنبی اطلاع ورکوی چہ زہ جہاد کول غواہم نہ چہ ہغہ ابن عمر رحمہ اللہ تہ ترغیب ورکوی چہ ہغہ دی جہاد تہ لای شی ددی تانید حضرت ابن عمر رحمہ اللہ پہ دی قول سرہ کیری انا أحب أن أعینک بطانقة من مال. یعنی ستاسو امداد کول غواہم دخیل مال پہ ذریعہ سرہ ^(۳) او اغراء خویل تہ ترغیب ورکولوتہ وانی دشمنینی پہ نسخہ کنبی انغزو بالنون استفہام سرہ راغلی دی ^(۴)

قوله: إن غناک لک، وانی أحب أن یکون من مالی فی هذا الوجه - مطلب

دا چہ کہ مالدار دی خودخپل خان دیارہ دی. زما داخواش دی چہ زما خہ مال پہ جہاد کنبی خرچ شی حضرت ابن عمر رحمہ اللہ دا قول پہ دی خبرہ باندی دلالت کوی کہ یوسری ذ ثواب پہ نیت سرہ یومجاهد سرہ مالی امداد کوی یا سورلی ورکوی نو پہ دی کنبی ہیج حرج نشته ^(۵) اودا پہ ہغہ جعل اومزدورنی کنبی نہ راخی کوم چہ مختلف فیہ ده

دمذکورہ تعلیق تخریج - دا اثر دلتہ تعلیقاً نقل شوی دی اوامام بخاری رحمہ اللہ ددی اثر معنی کتاب المغازی باب غزوة الفتح کنبی موصولاً نقل کرے دی ^(۶)

وقال عمران ناساً یاخذون من هذا المال لیجاهدوا، ثم لا یجاهدون، فمن فعله فمحن أحق بماله، حتی تأخذ منه ما أخذ.

دا تعلیق ابن ابی شیبہ رحمہ اللہ پہ مصنف ^(۷) اوامام بخاری رحمہ اللہ التاریخ الکبیر کنبی موصولاً ذکر کرے دی ^(۸) حافظ رحمہ اللہ فرمانی وهو اسناد صحیح ^(۹)

حضرت عمر رضی اللہ عنہ ذاثر نہ مستنبط فوائد: ① ومبئی فائدہ خودادہ کہ یوسری ذ بیت المال نہ

^(۱) الاغراء: هونبيه المخاطب على أمر محبوب ليفعله. مثل: الزكاة: الزكاة وانظر للبسط موسوعة النحو والصرف: مادة: الاغراء، ص: ۱۲۱ وجمع الجوامع للسيوطي، ص: ۱۷۰.

^(۲) فتح الباری: ۱۲۴/۶.

^(۳) عمدة القاری: ۲۳۱/۱۴.

^(۴) عمدة القاری: ۲۳۱/۱۴.

^(۵) عمدة القاری: ۲۳۱/۱۴.

^(۶) فتح الباری: ۱۵۴/۶ قدیمی.

^(۷) المصنف: ۵۱/۶ کتاب السير باب ما قالو فی الرجل یاخذ المال للجهاد ولا یخرج رقم: ۳۲۸۱۶.

^(۸) التاریخ الکبیر: ۳۶۴/۶ ترجمہ رقم: ۲۶۵۱ وتعلیق التعلیق: ۳۵۲/۳.

^(۹) فتح الباری: ۱۱۴/۶.

دخه کار دپاره ییسی واخستې او هغه دغه کار نه پوره کوی نو په هغه باندې لازم دی چه د بیت المال ییسی وایس کړی

② دویمه فائده داده چه یوسړې ذبیت المال نه دخه ذمه دارنی تنخواه اخلی او هغه دخه ذمه دارنی داداکولو هیدو قابل نه دې نودد نه به هغه تنخواه اخستې شی او هغه به دخه مال مستحق نه وی (۱)

یوه بله شبه او دهغې ازاله - علامه ابن المنیر رحمته الله فرمائی په دې خبره سره داشک نه دی کیدل پکار چه ذبیت المال دمال اصل حکم خو دمسلمانانو دپاره اباحت دې نودا په مذکوره دواړو صورتونو کښې اخستې شوې مال دواپس کولوخه مطلب؟ ددې جواب دادې چه ذبیت المال نه د مال د حصول دوه صورتونه دی: ① یوخوداد چه هغه مسلمان دې او هم په دې حیثیت سره مطالبه کوی. نود ضابطه مطابق به هغه ته خپله حصه خامخا ملاویری. ② دویم صورت دادې چه هغه دیوکارد کولو اجرت اخلی نو په دې صورت کښې هغه کار یا ذمه واری پوره کول ضروری دی گنی هغه به ذبیت المال د مال مستحق نه وی (۲)

وَقَالَ طَاوُسٌ وَجَاهِدْ إِذَا دُعِيَ إِلَيْكَ شَيْءٌ تُحَرِّمُ بِهِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَاصْنَعْ بِهِ مَا شِئْتَ، وَضَعَهُ عِنْدَ أَهْلِكَ.

یعنی حضرت طاووس رضی الله عنه او مجاهد رضی الله عنه فرمائی که تاسو ته د جهاد دپاره څه خیزدر کړې شی نو هغې سره چه څه غواړئ کولی (تر دې چه) خپل کور و الا سره ئی هم کیخودې شې. حضرت طاووس رضی الله عنه او حضرت مجاهد رضی الله عنه قول په دې باندې دلالت کوی چه هغوی د جهاد دپاره څه اخستل نه ناخوښه کوی. نو که یو مجاهد ته مال ورکړې شی نو هغه په ضروریا او متعلقات جهاد کښې څنگه چه غواړی خرچ کولی شی که دکور والا په خرڅ خوراک باندې خرچ کوی ځکه چه دهغوی د ضرورتونو خیال ساتل هم د مجاهد د جهاد سره متعلق دی دې دپاره چه دخپل بال بچ د طرف نه مطمئن وی (۳)

حضرت سعید بن مسیب، امام لیث او امام ابوسفیان ثوری رحمهم الله هم دغه مذهب دې (۴) د حضرت ابن عمر رضی الله عنهما یواثر موطا امام مالک کښې نقل کړې شوی دی إذا بلغت وادی القرى، فشانك به یعنی چه کله وادی قری ته اورسنی (که جنگ وی او که نه وی) په دغه مال کښې چه څنگه تصرف کول غواړئ او کړئ. (۵) دې نه معلومه شوه چه کوم مال مجاهد ته ورکولې شی که هغه د جنگ میدان پورې لارشی نو که جنگ شوې وی او که نه وی شوې په دواړو صورتونو کښې هغه مال د مجاهد دې هغه په دې کښې هر قسم تصرف کولی شی.

(۱) عمدة القاری: ۲۳۱/۱۴ نقلًا عن ابن المنیر.

(۲) المتواری لابن المنیر، ص: ۱۶۲.

(۳) عمدة القاری: ۱۳۱/۱۴.

(۴) فتح الباری: ۱۲۵/۴.

(۵) الموطا للامام مالک.

خود حضرت ابن عباس او حضرت زبیر رضی اللہ عنہما قول د حضرت طاؤس رضی اللہ عنہ او حضرت مجاهد رضی اللہ عنہ خلاف نقل دی حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی أنفقها فی الکرام والسلام یعنی مال د سورتی او سلی پہ مد کنبی خرچ کرنی او د حضرت ابن زبیر رضی اللہ عنہ قول دی أنفقها فی سبیل الله بل امام ابرهیم نخعی رضی اللہ عنہ فرمایاں چہ خلقو بہ جہاد کنبی د مال اخستلو پہ خانی ورکول دیر خوشنول (۱) ددی مسئلہ پہ اعتبار د مذاہبو تفصیل او جزئیات باب اذا حمل علی فرس، فراسا ماتہا لم یلدی راخی (حدیث ۲۸۰۸) حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ سَمِعْتُ مَالِكَ بْنَ أَنَسٍ سَأَلَ زَيْدَ بْنَ أَسْلَمَ، فَقَالَ زَيْدٌ سَمِعْتُ أَبِي يَقُولُ قَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - حَمَلْتُ عَلَى فَرَسٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، فَرَأَيْتُهُ يَبْأَعُ، فَسَأَلْتُ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - أَشَرَّيْهِ فَقَالَ «لَا تَشْرِيهِ، وَلَا تُعْدِي فِي صَدَقَتِكَ». (ار: ۱۴۱۹)

رجال الحديث

- ① الحمیدی دا ابوبکر عبد اللہ بن زبیر حمیدی رضی اللہ عنہ دی ددوی حالات روستوتیر شوی دی (۲)
 - ② سفیان داسفیان بن عیینہ بن میمون ابو محمد کوفی رضی اللہ عنہ دی ددوی تذکرہ تیرہ شوی دد (۳)
 - ③ مالک: دامشہور امام مالک بن انس بن مالک مدنی رضی اللہ عنہ دی ددوی تذکرہ ہم تیرہ شوی دد (۴)
 - ④ زید بن اسلم - دا ابواسامہ زید بن اسلم قرشی مدنی رضی اللہ عنہ دی ددوی تذکرہ پہ کتاب الایمان کنبی تیرہ شوی دد (۵)
 - ⑤ اسلم رضی اللہ عنہ - دا حضرت عمر رضی اللہ عنہ خادم خاص او مولی اسلم عدوی مخضرمی رضی اللہ عنہ دی (۶)
 - ⑥ عمر بن خطاب رضی اللہ عنہ - دا حضرت امیر المؤمنین عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ دی ددوی حالات بدء الوحی کنبی راغلی دی (۷)
- د حدیث شریف ترجمہ الباب سرہ مطابقت: - ددی حدیث ترجمہ الباب سرہ مطابقت داسی دی چہ حضرت عمر رضی اللہ عنہ کوم اس ہغہ مجاہد تہ ورکری وو ہغہ د حملان قبیل نہ وو او ہغہ وقف نہ وو خکہ کہ ہغہ اس د وقف وی نو ہغہ خرخول بہ جائز نہ وو ددی خبری تائید د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ددی فرمان نہ کیہی: لا تعدی صدقتن، دا قول پہ دی خبرہ دلالت کوی چہ ہغہ اس حملان یعنی د

(۱) شرح ابن بطال: ۱۳۸/۵.

(۲) تقدم تخريجه في كتاب الرزوة باب هل يشتري صدقته؟ رقم: ۱۴۹۰.

(۳) كشف الباری: ۲۳۷/۱.

(۴) كشف الباری: ۱/۲۳۸.

(۵) كشف الباری: ۲۹۰/۱.

(۶) كشف الباری: ۲۰۳/۲.

(۷) تقدم تخريجه في كتاب الرزوة باب هل يشتري صدقته؟ رقم: ۱۴۹۰.

(۸) كشف الباری: ۲۳۹/۱.

صدقہ پہ تو کہہ ور کر پے شوے وو هغه وقف یا سرکاری اس نہ وو (۱)
 احديث ۱۲۸۰۹ (۲) حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ -
 رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ حَمَلَ عَلَى فَرَسٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، فَوَجَدَهُ يَبَاغُ، فَأَرَادَ
 أَنْ يَبْتَاغَهُ، فَسَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَقَالَ «لَا تَبْتَاغَهُ، وَلَا تُعَدُّ فِي
 صَدَقَتِكَ». (ار: ۱۴۱۸)

رجال الحديث

- ① اسماعيل - دا ابو عبدالله اسماعيل بن ابی اویس مدنی دے۔ دا امام مالک رحمۃ اللہ علیہ خورنی دے
 ددوی حالات کتاب الایمان کنہی تیرشوی دی۔ (۲)
- ② مالک - دا امام دارالہجرة حضرت مالک بن انس رحمۃ اللہ علیہ دے۔ (۳)
- ③ نافع - دا ابوسہیل حضرت نافع بن مالک مدنی رحمۃ اللہ علیہ دے پہ کتاب الایمان کنہی ددوی
 تذکرہ تیرہ شوے دے۔ (۴)
- ④ عبدالله بن عمر - دا حضرت عمر رضی اللہ عنہ خونی عبدالله رضی اللہ عنہ دے ددوی حالات شاتہ تیرشوی
 دی۔ (۵)
- ⑤ عمر بن الخطاب - دا امیر المؤمنین حضرت عمر بن خطاب رضی اللہ عنہ دے۔ (۶)

پہ رومبی روایت او دے روایت کنہی صرف دے رواۃ معمولی شان فرق دے یباح - دا پہ
 ترکیب کنہی وجد دپارہ مفعول ثانی واقع کیرے أَنْ يَبْتَاغَهُ، لا تبتاغه۔ دے باب افتعال نہ
 ددے معنی دے لفظ شہاء راخی۔ (۷)

احديث ۱۲۸۱۰ (۸) حَدَّثَنَا مَسَدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ الْأَنْصَارِيِّ قَالَ
 حَدَّثَنِي أَبُو صَالِحٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ
 عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - «لَوْلَا أَنْ أَشُقَّ عَلَى أُمَّتِي مَا تَخَلَّفْتُ عَنْ سَرِيَّةٍ، وَلَكِنْ لَا أَجِدُ حُمُولَةً، وَلَا أَجِدُ مَا

(۱) شرح ابن بطلان: ۱۳۸/۵ و عمدة القاری: ۲۳۲/۱۴.

(۲) تقدم تخريجه في كتاب الرزكة باب هل يشتري صدقة؟ رقم: ۱۴۹۰.

(۳) كشف الباری: ۱۱۳/۲.

(۴) كشف الباری: ۲۹۰/۱.

(۵) كشف الباری: ۲۷۱/۲.

(۶) كشف الباری: ۶۳۷/۱.

(۷) كشف الباری: ۲۳۹/۱.

(۸) عمدة القاری: ۲۳۲/۱۴.

(۹) تقدم تخريجه في كشف الباری: ۳۰۵/۲.

أَخْبِرْتُمْ عَلَيْهِ، وَنَشَقُّ عَلَى أَنْ يَخْتَلَفُوا عَنِّي، وَلَوْ دِدْتُ أَبْنَى قَاتَلْتُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَقَتِلْتُ، ثُمَّ أَخْبِيتُ ثُمَّ قَتِلْتُ، ثُمَّ أَخْبِيتُ» [ر: ۲۶۴۴]

قوله ولكن لا أجد حمله ولا أجد ما أحملهم عليه... علامه رشید احمد گنگوہی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی ہے ددی دواو جملو جدا جدا مراد متعین کول ضرور دی دی دہارہ چہ تکرار لازم رانہ شی ہغوی دودہ احتمالات ذکر کری دی ① یو خودا چہ یومہی جملہ للاحد حملو نہ ہغہ سورلی مراد دہ چہ پہ ذاتی ملکیت کنبی وی نو مطلب بہ دہنی زما سرہ خپلہ ہیخ زیاتی ذاتی سورلی نشہ گنی ہم مجاہد تہ بہ می ور کولہ دویمہ جملہ ۱۰۱ بلہم نہ ہغہ سورلی مراد دہ چہ ملکیت اوسبب مثلاً پہ عاریت وغیرہ کنبی حاصلہ کری شی پہ عاریت کنبی می ہم خہ سورلی نہ دہ اخبستی گنی ہم ہغہ بہ می ور کولہ

② دویم احتمال داد چہ دہ یومہی جملی نہ مراد نفس حملو یعنی دہ سورلی حصول دی دویمہ جملہ نہ مراد ہغہ وسائل دی پہ کوم سرہ چہ سورلی اخستی شی لکہ سرہ زر روپی پیسی وغیرہ یعنی نہ سورلی موجود دہ اونہ نی وسائل شہ ۱)

نکتہ - ہم دغہ روایت کتاب الایمان اوائل کنبی ہم راغلی دی پہ کوم کنبی چہ دہ شہادت دا خواہش پہ قتل باندی ختمیری او دلہ پہ دی روایت کنبی اخیت باندی ختمیری علامہ کرمانی رحمۃ اللہ علیہ دلہ دہ یونکتہ طرف تہ اشارہ فرمایلی دہ دہ کوم حاصل چہ دادی چہ دکوم روایت پہ آخرہ کنبی قتل وارد شو دی پہ دی کنبی دہ اصل حقیقی سعادت اونیک بختی سبق ذکر کری شو دی حقیقتا دہ سعاد حاصلیدو ذریعہ شہادت دی او پہ کوم روایت کنبی چہ احیا یا اخیت لفظ وارد شو دی پہ ہغی کنبی دہ واقع او حقیقت ذکر دی چہ دہ دنیا دہ ژوند اومرگ نہ پس پہ آخرہ کنبی راتلونکی خیزہم حیات دی چہ اللہ تعالیٰ بہ تول پہ آخرہ کنبی راژوندی کوی اوہغہ ژوندون ابدی دی اوس حاصل دادی چہ رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم بار بار دہ شہادت او دہ بیا ژوندون حاصلولو تمنا وکرہ لکہ چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم داخواہش کولو چہ ماتہ شہادت ملاؤشی بیا ژوند ملاؤشی اودوبارہ بیا شہادت ملاؤشی اویسا ژوند حاصل شی تردی چہ پہ آخرت کنبی کوم حیات ماتہ حاصل وی ہغہ دی دہ شہادت نہ پس حاصل وی واللہ اعلم ۲)

باب-۱۱۸ ما قبل فی لواء النبی صلی اللہ علیہ وسلم

دہ ترجمہ الباب مقصد - دلہ امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ پہ ترجمہ الباب کنبی دہ لواء ذکر کری دی خوی پہ مذکورہ روایاتو کنبی لواء او رایہ دواو ذکر راغلی دی غالباً امام صاحب لواء، رایہ او علم کنبی فرق نہ کوی او لغوی حضرات ہم دا کلمات مترادفات شمیری حافظ ابن حجر رحمۃ اللہ علیہ لیکی اللواء: پکس، اللامروالبدی رایۃ ویسی ایضاً العلم ۲)

۱) لامع الدراری: ۷/۲۶۰.

۲) شرح الکرمانی: ۱۲/۲۰۷.

۳) فتح الباری: ۶/۱۲۶.

امام ترمذی رحمۃ اللہ علیہ لواء اور اہل کنبہ کے فرق کا نقل دے گا۔ ہفتہ ڈھریو ڈپارہ جدا جدا باب قائم کریں
 دی باب الاولیہ ترجمہ قائم کولو سرہ ہفتوی حضرت جابر رضی اللہ عنہ روایت نقل کریں دی ان رسول
 اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم داخل مکہ ولواءہ ابیض ^(۱)

او بیا باب فی الرايات ترجمہ قائم کولو سرہ حضرت براء رضی اللہ عنہ حدیث ذکر کریں دی ان رايہ
 رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کانت سوداء مربعۃ من نمرۃ ^(۲)

او یہ حدیث ابن عباس رضی اللہ عنہما سرہ نئی نور فرق واضحہ کرو کانت رایتہ سوداء ولواءہ ابیض ^(۳)
 قاضی ابوبکر ابن العربی وائی چہ لواء ہفتہ جہندی تہ وائی چہ پہ نیزہ باندی اوتہ لپی شی
 اوراغونہ کری شی او رايہ ہفتہ جہندی تہ وائی چہ اوتہ لپی شی اوچتہ کری شی اوہفتہ پہ
 ہواکنبہ خوزیری ^(۴) بعض خلق وائی چہ رايہ غتبہ جہندی تہ وائی او لواء وری جہندی تہ
 وائی بعض حضرات وائی چہ رايہ ہفتہ دہ چہ سپہ سالار سرہ وی اولواء ہفتہ دہ چہ فوجی
 دستو سرہ وی او بعضو ددی عکس وئیلی دی ^(۵)

بہر حال کہ دواہ جدا اومنی شی نووئیلی بہ شی چہ سرہ ددی چہ جدا جدا دی خو دواہ ہ
 جہندی دی اودواہ د علامت او شعار یہ توگہ استعمالیری اود غتبہ وری فرق کیدی شی
 اود استعمال ذواقہ پہ اعتبار سرہ فرق ہم کیدی شی ^(۶) پہ دی وجہ امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ ذلواء

ترجمہ کولو سرہ کہ رايہ او لواء دواہ روایتونہ ذکر کری نو پہ دی کنبہ ہیخ مضائقہ نشہ
 احادیث ۱۲۸۱/۷) حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ قَالَ حَدَّثَنِي اللَّيْثُ قَالَ أَخْبَرَنِي عُقَيْلُ
 عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي ثَعْلَبَةُ بْنُ أَبِي مَالِكٍ الْفَرَزِيُّ أَنَّ قَيْسَ بْنَ سَعْدٍ الْأَنْصَارِيَّ
 -رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ- وَكَانَ صَاحِبَ لَوَاءِ رَسُولِ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- أَرَادَ الْحَجَّ فَرَجَلَ

رجال الحديث

- ① سعید بن ابی مریم:- سعید بن حکم بن محمد ابو محمد ابن ابی مریم مصری رحمۃ اللہ علیہ دی
 دہفتوی حالات کتاب العلم کنبہ تیرشوی دی ^(۸)
 ② لیس بن سعد:- لیث بن سعد رحمۃ اللہ علیہ دی دہ حالات شاتہ تیرشوی دی ^(۹)

^(۱) الجامع للترمذی: ۱/۲۹۷ أبواب الجهاد باب ماجاء فی الاولیہ رقم: ۱۶۷۹.

^(۲) الجامع للترمذی: ۱/۲۹۷ أبواب الجهاد باب ماجاء فی الرايات رقم: ۱۶۸۰.

^(۳) ایضاً رقم: ۱۶۸۱.

^(۴) فتح الباری: ۶/۱۲۶.

^(۵) فتح الباری: ۶/۱۲۶.

^(۶) عمدة القاری: ۱۴/۲۳۲.

^(۷) أخرجه الاسماعیلی نقلًا عن فتح الباری: ۶/۱۲۷ وعمدة القاری: ۱۴/۱۳۳.

^(۸) کتاب العلم: ۴ باب من سمع شیئاً فراجع حتی یعرفه.

^(۹) کشف الباری: ۱/۳۲۴.

③ عقیل - دا قلیل بن خالد بن عقیل رضی اللہ عنہ دې په کتاب العلم کښې ددوی حالات راغلي دي (۱)
 ④ ابن شهاب - دامشهور محدث ابن شهاب زهري رضی اللہ عنہ دې د دوی حالات تیر شوی دي (۲)
 ⑤ ثعلبة بن ابي مالک قرظي - د دوی حالات په کتاب الجهاد کښې تیر شوی دي (۳)
 ⑥ قيس بن سعد بن عبادة - د اصحابي رسول حضرت قيس بن سعد رضی اللہ عنہ دې ددوی حالات کتاب الجنائز کښې تیر شوی دي (۴)
 د حديث مقصد - دا روايت دلته د ذکر کولو مقصد صرف دا جمله ذکر کول دي چه حضرت قيس بن سعد انصاري رضی اللہ عنہ د رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم علم بردار او جهنمدا نيونتکې به وو او دلته د لواء ذکر راغلي دي

ابن قيس بن سعد.... دا اسم ان دې او اراد الحج فرجل جمله خبر د ان ده او وکان صاحب لواء جمله معترضه ده (۵) مکمل روايت داسې دې فرجل احد شق راسه تقام غلام له قتلد هديه فنظر قيس فاذا هديه قد قلد، فاهل بالحج ولم يرجلشق راسه الاخر (۶) يعنى قيس دخيل سر د يوي حصي گمنزه او کره د هغه يو غلام وو او د هدى يعنى قرباني قلاده او ترلې شوه کله چه قيس رضی اللہ عنہ او وليدلو چه د هغه هدى يعنى د قرباني خاروې قلاده ترلې شوې دې نوزر نى د حج تلبيه او وئيله او دخيل سر ددويمې حصي گمنزه نى اونه کره.
 امام بخارى رضی اللہ عنہ په دې مقام د حضرت قيس بن سعد رضی اللہ عنہ پوره اثر نقل کولويه خاني په لړه شانحصه باندې اکتفا کړې ده. ددې وجه داده چه دا اثر په صحابي باندې موقوف دې او امام بخارى په عام توگه باندې خپل کتاب کښې مرفوع احاديث راوړي البته دلته کان صاحب لواء النبي صلى الله تعالى عليه وسلم دې حصي ته به مرفوع ونيلې شى ځکه چه د لواء هم د حضور اکرم صلی اللہ علیہ وسلم د طرف نه به وى (۷)
 د روايت ترجمه الباب سره مناسبت:- ددې اثر ترجمه الباب سره مطابقت بالکل واضحه دي ځکه چه دلته د لواء ذکر په صراحت سره موجود دي (۸)

(۱) کشف الباری: ۳/.

(۲) کشف الباری: ۱/۲۲۶.

(۳) باب حمل النساء القرب الى الناس فى الغزو.

(۴) باب من قام لجنازة يهودى.

(۵) عمدة القاری: ۱۴/۲۳۳.

(۶) ارشاد الساری: ۵/۱۲۸.

(۷) شرح القسطلانی: ۵/۱۲۸.

(۸) عمدة القاری: ۱۴/۲۳۳.

احديث ۱۲۸۱۲ (۱) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا حَاتِمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي عُبَيْدٍ عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ كَانَ عَلِيٌّ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - تَخْلَفُ عَنْ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فِي خَيْبَرَ، وَكَانَ بِهَرَمْدَ، فَقَالَ أَنَا أَخْلَفُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَخَرَجَ عَلَيَّ فَلَحِقَ بِالنَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -، فَلَمَّا كَانَ مَسَاءَ اللَّيْلَةِ النَّبِيُّ فَخَرَجَ فِي صَبَاحٍ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - «لَأُعْطِيَنَّ الرَّايَةَ - أَوْ قَالَ لَيَأْخُذَنَّ - عِدَارَ جَلٍّ يُحِبُّهُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ - أَوْ قَالَ يُحِبُّ اللَّهُ وَرَسُولُهُ - يَفْتَحُ اللَّهُ عَلَيْهِ». فَإِذَا نَحْنُ بِعَلِيٍّ، وَمَا نَرْجُوهُ، فَقَالُوا هَذَا عَلِيٌّ، فَأَعْطَاهُ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -، فَفَتَحَ اللَّهُ عَلَيْهِ. [۳۹۷۲، ۳۹۹۹]

رجال الحديث

- ① قتيبة - دأقتيه بن سعيد رحمته الله دي كتاب الايمان كنيي د دوی تذکره تیره شوي ده *
- ② حاتم بن اسماعيل - د احاتم بن اسماعيل کوفي مدني رحمته الله دي د دوی تذکره اول تیره شوي ده (۳)
- ③ يزيد بن ابی عبيد - د دوی حالات کتاب العلم کنيي تیر شوي دي *
- ④ سلمه بن اکوع - د معروف صحابی رسول حضرت سلمه بن اکوع رحمته الله دي د دوی حالات ده کتاب العلم کنيي وړاندې تیر شوي دي (۵)
- ⑤ علی بن ابی طالب - دا امير المؤمنين حضرت علی رحمته الله دي د دوی حالات هم په کتاب العلم کنيي په تفصيل سره تیر شوي دي (۶) د دې حديث تشریح کتاب الجهاد کنيي باب دت، النبي عليه السلام الاسلام والنبوۃ کنيي تیره شوي ده. (۷)
- ترجمة الباب سره مطابقت - د دې روايت ترجمه الباب سره مطابقت لاطمين الراية.... نه مستفاد دي (۸) دې نه داهم معلومېږي چه امام بخاري رحمته الله رايه او لواء کنيي فرق نه کوي لکه چه واضحه ده چه امام صاحب خو باب په لواء عنوان سره قايم کړي دي خو روايت نې د رايه والا

(۱) الحديث أخرجه البخاري في كتاب فضائل اسمه باب النبي صلى الله عليه وسلم ومسلم في باب من فضائل علي ابی طالب رحمته الله رقم: ۶۲۲۴.

(۲) كشف الباري: ۱۸۹/۲.

(۳) كتاب الوضوء باب بلا ترجمه قبل باب من مضى واستشق من غرفة واحدة.

(۴) كشف الباري: ۱۸۲/۴.

(۵) كشف الباري: ۱۸۳/۴.

(۶) كشف الباري: ۱۴۹/۴.

(۷) رقم الحديث: ۲۹۴۲.

(۸) عمدة القاري: ۲۳۳/۱۴ والقسطلاني: ۱۲۸/۵.

نقل کړې دې لکه چه هغه د امام ترمذی رحمته الله علیه په شان په دواړو کښې امتیاز او فرق نه کوی هم دغه خبره به د راتلونکې روایت باره کښې کولې شی بل هم دغه روایت مسند احمد کښې د حضرت بریده رضی الله عنه په واسطه سره نقل دې دکوم الفاظ چه دادی یا دافع الواء الی رجل یحبه الله

ورسوله (۱) د روایت هم په دې دلالت کوی چه لواء او رایه دواړو کښې هیڅ فرق نشته (۲) فائده - امام طبری رحمته الله علیه فرمائی چه د حضرت علی رضی الله عنه ددې روایت نه دافنده حاصلیږی چه امام له پکاردی چه د لښکر امیر داسې سړي جوړ کړی چه دهغه د طاقت قوت بصیرت هوښیار توب او پوهه باندې اعتماد کولې شی (۳)

احديث (۲۸۱۳) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ نَافِعِ بْنِ جَبْرِ قَالَ سَمِعْتُ الْعَبَّاسَ يَقُولُ لِلزُّبَيْرِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا هَذَا أَمْرُكَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - أَنْ تَرْكَزَ الرَّايَةَ. [۴۰۲۰]

رجال الحديث

① محمد بن علاء - دا محمد بن علاء ابوکریب همدانی کوفی رحمته الله علیه دې ددوی حالات کتاب العلم کښې تیر شوی دی (۵)

② ابواسامه - دا ابواسامه حماد بن اسامه بن زید قرشی کوفی رحمته الله علیه دې دده تذکره تیره شوي ده (۶)

③ هشام بن عروه - دا د عروه بن زبیر بن عوام رحمته الله علیه خونی دې

④ عن ابیه - دا حضرت عروه بن زبیر رحمته الله علیه دې ددې دواړو حضراتو ذکر په بدء الوحي کښې تیر شوي دي (۷)

⑤ نافع بن جبر - دا نافع بن جبر مطعم رحمته الله علیه دې دده تذکره په کتاب الوضوء کښې تیره شوي ده (۸)

د حدیث مفهوم - حضرت نافع رحمته الله علیه فرمائی چه ما د حضرت عباس بن عبدالمطلب د حضرت زبیر بن عوام رضی الله عنه نه په مقام حجون کښې پښتنه کونکې واوړیدو چه آیا هم دغه هغه خانی دې چرته چه رسول الله صلی الله علیه و آله تاته د جهنډې خښولو حکم درکړې وو؟ نو حضرت زبیر رضی الله عنه او فرمائیل

(۱) فتح الباری: ۱۵۷/۶ قدیمی.

(۲) فتح الباری: ۱۲۷/۶.

(۳) ایضا.

(۴) أخرجه البخاری فی کتاب المغازی باب ابن رکن النبی صلی الله علیه وسلم الراية يوم الفتح.

(۵) کشف الباری: ۳۵۷/۳.

(۶) کشف الباری: ۴۱۴/۳.

(۷) کشف الباری: ۱۱/۱.

(۸) باب الرجل یوضئ صاحبه رقم: ۱۸۲.

اوجی کتاب المغازی کنبی دا روایت په تفصیل سره راوان دې (۱)
 فائده - علامه مهلب رحمته الله علیه فرماني چه حدیث زبیر رضی الله عنه په دې خبره دلالت کوی چه جهنیا دامام
 دحکم او اجازت نه بغیر نه شی خنبولې ځکه چه دغه جهنیا دامام او دهغه دحکم نشاندې
 کوی نویه داسې اهم معامله کنبی به دامام د اجازت او دهغه د حکم نه بغیر جهنیا لگول
 مناسب نه وی

د دې خبرې دلیل چه جهنیا خنبولو کنبی هم دامام د اجازت ضرورت شته هغه حدیث دې په
 کوم کنبی غزوه موته کنبی حضرت جعفر بن ابی طالب او عبدالله بن رواحه رضی الله عنهما د شهادت نه
 پس جهنیا زید بن حارثه رضی الله عنه نیولې وه او هغه شهید شو او بیا حضرت خالد بن ولید رضی الله عنه بغیر
 د اجازت او حکم نه جهنیا او نیوله الله تعالی دهغوی په لاس باندې مسلمانانوته فتح ورکړه

اخذ الیة زید فاصیب ثم اخذها خالد من غیر مبره ففتح له (۲) نودا روایت په دې خبره د نص صریح
 درجه لری چه د علم او جهنې نیولو دمه واری یخپله دامام ده او هغه ته مکمل اختیار دې چه
 هغه جهنیا چاله غواړی ورکړی او د علم بردارنی چاله چه غواړی اجازت ورکولې شی (۳)

باب - ۱۱۹: الاجیر

د ترجمه الباب مقصد - دې باب قایمولو سره امام بخاری رحمته الله علیه یو حکم خودل غواړی چه اجیر
 فی الغزو ته به مال غنیمت نه حصه ملاوېږی که نه؟ (۴)

د اجیر فی الغزو دوه حالتونه دی: ① یاخو به اجیر فی الخدمت وی ② یا به اجیر فی القتال وی
 ① د اجیر فی الخدمت حکم - اجیر خدمت هغه کس وی چه د یومجاهد ذاتی خدمت دپاره
 یاد هغه د آس وغیره د خیال ساتلو دپاره ورسره شوې وی دا په اتفاق سره جائز دې خو د مال
 غنیمت نه به هغه ته حصه ملاوېږی که نه؟ په دې اختلاف دې د احنافویه نیز به ده ته سهم نه
 ملاوېږی صرف اجرت به ملاوېږی ځکه چه هغه د جنگ په اراده سره نه دې تلې او که هغه
 خدمت پریخو دوایه جنگ کنبی شامل شو نو هغه به هم د لښکر نه شمیرلې شی او هغه ته به
 هم سهم غنیمت ملاوېږی دې نه علاوه په بل صورت کنبی به هغه هیڅ کله مستحق نه وی
 ځکه چه دهغه په جنگ کنبی شرکت نه کولوسره دا خبره واضحه شوه چه هغه د جنگ په اراده
 سره نه دي راغلي (۵)

امام مالک رحمته الله علیه (۶) ابن المنذر ، لیث بن سعد ، سفیان ثوری رحمهم الله نه د حنفیه موافق قول

(۱) کشف الباری: ص ۵۰۸ کتاب المغازی.

(۲) کشف الباری. ص: ۸۱ کتاب المغازی باب غزوة مؤتة من ارض الشام.

(۳) شرح ابن بطال: ۱۴۱/۵.

(۴) عمدة القاری: ۲۳۴/۱۴.

(۵) بدائع الصنائع: ۱۲۶/۷ کتاب السیر مطلب فی بیان من ینتفع بالغنائم.

(۶) المدونة الكبرى: ۲۳/۲ بيب سهما النساء والتجار والعبيد.

نقل دې (۱) اود امام احمد رحمته الله نه دوه اقوال نقل دي. يوروايت د احنافو موافق دې خودويم روايت مطابق اجير خدمت ته به سهم غنيمت مطلقاً نه ملاويږي دامام اوزاعي او اسحاق رحمهم الله هم دغه مذهب دې چه په ذاتي خدمت باندې مقرر اجيره ته به دغنيمت نه حصه نه ملاويږي (۲)

د اجير قتال حکم - د خفيه په نيز اجير قتال ته به په مال غنيمت کښې حصه ملاويږي مزدوري به نه ملاويږي امام محمد رحمته الله په سير کبير کښې ليکلي دي که يوسړي ډبل سړي په بدله کښې جنگ دپاره لار شوي نو هغه ته به مزدوري نه ملاويږي ځکه چه دا د طاعات نه دي دکوم اجر چه به الله تعالی ورکوي او کوم سړي چه په طاعات باندې عمل کوي هغه دالله تعالی په دربار کښې نيز د يکت حاصلوي اود خپلې نفع اوفاندې دپاره عمل کوي نو د هغه مزدوري به په بل انسان باندې څنگه وي؟

دغه شان د مال غنيمت حاصليدو په صورت کښې دې سړي ته به حصه ملاويږي چه په جنگ کښې شريک شوي وي نه چه د هغه سړي کوم چه دې په مزدورني او اجرت باندې جنگ له راوستې دې (۳) د احنافو دليل د حضرت عمر رضي الله عنه روايت الغنيمه لمن شهد الواقعة دکوم حاصل چه دا دې که يوسړي په ميدان جنگ کښې موجود وي او په جنگ کښې هم شريک شوي وي نو هغه ته به په مال غنيمت کښې حصه ملاويږي (۴)

د شوافع هم دغه مذهب دې د کوم تفصيل چه دا دې که مسلمان آزاد بالغ د جنگ په صفونو کښې موجود وو نو هغه ته به سهم غنيمت ملاويږي ځکه چه په هغه باندې جهاد فرض دې دکوم د اجرت چه استحقاق نه وي او که هغه غلام وي يا نابالغ وي يا کافروي نو د مزدورني او اجرت استحقاق به ئي وي. (۵)

په نقل مذهب کښې د حافظ ابن حجر رحمته الله تسامح - دلته د حافظ صاحب د احنافو مذهب نقل کولو کښې تسامح شوې دې. د احنافو مذهب په دې مسئله کښې د شوافع موافق دې (۶) د مالکيه او حنابله موقف دا دې چه اجير للقتال ته به صرف د هغه اجرت ملاويږي د دې حضراتو استدلال حديث باب نه دې په کوم کښې چه حضرت يعلى بن امير رضي الله عنه يوسړي په درې ديناره د اجير جوړولو ذکر موجود دې اودا چه هغه سړي ته ئي هم درې ديناره ورکړل (۷)

خفيه داسې روايات په کوم کښې چه د اجرت ورکولو ذکر دې هغې ته اجير للخدمة باندې

(۱) المغني: ۹/۴۴ الفصل رقم: ۷۶۰۰ کتاب الجهاد حکم ملوا استاجر الامير قوما يغزون مع المسلمين وحکم الاجير للخدمة.

(۲) پورتنی حواله.

(۳) السير الكبير: ۲/۱۶۶ نقلا عن اعلاء السنن: ۱۲/۲۲۳.

(۴) راجع للتفصيل: اعلاء السنن: ۱۲/۱۳۸، ۲۲۵.

(۵) فتح الباری: ۶/۱۲۵.

(۶) اعلاء السنن: ۱۲/۲۲۳.

(۷) المغني: ۹/۲۴۴ مساله رقم: ۷۵۹۹ حکم ماله استاجر الامام قوما يغزون مع المسلمين.

محمول کوی قال الحسن وابن سیرین: یقسم للاجیر من المغنم.
 د تعلیق تخریج: دا تعلیق په مصنف عبد الرزاق کنبی او مصنف ابن ابی شیبہ کنبی موصوله
 ذکر کړې شوې دي. ^۱ واخذ عطیه بن قیس فرساعلی النصف، فبلغ سهم الفرس اربعمئة دینار، فاخذ
 مائتین و اعطى صاحبه مائتین

عطیه بن قیس - دا جلیل القدر تابعی او مجاهد عطیه بن قیس کلاعی یا کلابی
 ابویحیی احمسی دمشقی دی دنی کریم رضی الله عنه په زمانه ۷ هجری کنبی پیداشوی هغه علوم
 قرآن د ام درداء رضی الله عنه نه حاصل کړل ام درداء رضی الله عنه د قرآن عالمه وه هغی د قرآن تعلیم دخپل
 خوند ابودرداء رضی الله عنه نه حاصل کړې وو عطیه بن قیس د امیر معاویه رضی الله عنه په زمانه کنبی د
 اسلامی فوج قری وو هغه به خلقو ته قرآن خودلو او خلقو به هغه سره دخپلو لیکلوشو
 قرآنی نسخو تصحیح کوله هغوی به تلاوت کولو او خلقو به اصلاح کوله هغه د قسطنطنیه
 په جند کنبی هم شرکت کړې چرته چه د حضرت ابویوب انصاری رضی الله عنه انتقال وشو او هم هلته
 دفن شو

سعید بن عبدالعزیز وائی چه د عطیه رضی الله عنه په مجلس کنبی به د دنیا دخبرو هیڅ ذکر نه وو او نه به
 مونږ ددې امید لرلو چه د دنیاوی خبرو تذکره دهغوی په محفل کنبی اوچیرلې شی هغوی د
 حضرت ابی بن کعب عبدالله بن عمرو ابن عمر نعمان بن بشیر معاویه بن سفیان نورو صحابه
 کرامو رضی الله عنهم نه حدیث روایت کړې دي دهغوی نه روایت کونکو کنبی دهغوی خاندن
 سعد ابوبکر بن ابی مریم عبدالله بن علاء بن زبیر عبدالرحمن بن یزید بن جابرو غیره دی د
 حضرت عطیه وفات یوسل څلور کاله په عمر کنبی ۱۰۴ هجری کنبی شوې یوقول د ^۲
 هجری هم نقل دي ^۳

د عطیه رضی الله عنه د اثر مفهوم - حضرت عطیه رضی الله عنه یواس د جهاد دپاره په اجرت باندې اخستی وو
 فیصله داشوې وه چه مال غنیمت کنبی به نیمه حصه داس اجرت وی هغوی ته څلور سوه
 دینار ملا وشو دوه سوه دینارنی خپل خان سره کړل او دوه سوه نی داس والاته ورکړل اوس د
 عطیه بن قیس ددې عمل په حکم کنبی د فقهاؤ اختلاف دي ائمه ثلاثه دي قسم اجاره ته
 ناجانزوانی ځکه چه دا اجاره مجهوله ده اوداځکه چه د غنیمت مال حاصلول څه یقینی او
 فیصله شوې خبره نه ده

البته امام اوزاعی رضی الله عنه او امام احمد بن حنبل رضی الله عنهم دا جائزگرځوی ^۴، که چرې داسې اجاره
 اوکړې شی نو صاحب فرس ته به مثل اجرت ملاوېږي او غنیمت به ټول په ټوله د مجاهدوی

(^۱) انظر اعلام السنن: ۲۲۴/۱۲.

(^۲) مصنف عبد الرزاق ۲۲۹/۵ کتاب الجهاد باب هل یسهم للاجیر رقم: ۹۴۵۶ و تغلیق التعلقی ۴۵۱/۳.

(^۳) راجع: تهذیب الکمال: ۱۵۳/۲۰ و سیر اعلام النبلاء: ۳۲۴/۵.

(^۴) فتح الباری: ۱۲۵/۶ و شرح ابن بطلال: ۱۴۰/۵.

احديث ۱۲۸۱: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا سَفِيَانُ حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ عَنْ عَطَاءٍ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَعْلَى عَنْ أَبِيهِ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ غَزَوْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - غَزْوَةَ تَبُوكَ، فَحَمَلْتُ عَلَى بَكْرِ، فَهُوَ أَوْثَقُ أَغْمَالِي فِي نَفْسِي، فَاسْتَأْجَرْتُ أُجَيْدًا، فَقَاتَلَ رَجُلًا، فَغَضَّ أَحَدَهُمَا الْآخَرَ فَالْتَزَعَزَعَ يَدَهُ مِنْ فِيهِ، وَتَزَعَزَعَتْ نَفْسُهُ، فَأَتَى النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَخَدَّرَهَا فَقَالَ «أَيُّدُ قَعِيدَةٍ إِلَيْكَ فَتَقْضِيهَا كَمَا يَقْضِي الْفَخْلُ».

رجال الحديث

- ① عبدالله بن محمد - دا ابو جعفر عبدالله بن محمد بن جعفری بخاری مسندی دی د دوی حالات شاته تیر شوی دی (۱)
 - ② سفیان - دامشهور محدث ابو محمد سفیان بن عیینہ بن میمون کوفی رحمہ اللہ دی د تفصیلی حالات کتاب العلم کنبی راغلی دی (۲)
 - ③ ابن جریج - دا عبدالملک بن عبدالعزیز ابن جریج رحمہ اللہ دی کتاب الحیض کنبی د دوی حالات تیر شوی دی (۳)
 - ④ عطاء - دا عطاء بن ابی رباح فرشی ابو محمد جندی یمنی رحمہ اللہ دی د دوی حالات کتاب العلم کنبی راغلی دی (۴)
 - ⑤ صفوان بن یعلی - دا صفوان بن یعلی بن امیہ یممی رحمہ اللہ دی
 - ⑥ یعلی بن امیہ - حضرت یعلی بن امیہ صحابی رسول صلی اللہ علیہ وسلم دی د صفوان یلاردی رحمہ اللہ دی دواړو حالات کتاب الحج کنبی تیر شوی دی (۵)
- علامه مهلب رحمہ اللہ فرمانی چه په حدیث یعلی کنبی د دې خبرې ثبوت خوښته چه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم اجیر ته سیم ورکړې وی لیکن امام بخاری رحمہ اللہ دا حدیث د سیم اجیر د پر په توګه د دلیل پیش کړې دي ځکه چه د حدیث نه دا معلومېږي چه د جهاد د پاره آزاد سړي اجیر جوړوي شي اوالله تعالی جل شانہ آزادو مسلمانانو ته خطاب کولو سره فرمانیلې دي ﴿وَأَعْلَوْا أَعْمَارَكُمْ مِمَّنْ شِئْتُمْ﴾ (۶) اجیر هم په دغه خطاب او حکم کنبی داخل دي نو ده ته به هم د یو مجاهد په شان د مال غنیمت نه حصه ملاوېږي اجرت به ورته نه ملاوېږي (۷)

(۱) مرأخرجه

(۲) کشف الباری: ۱/۶۵۷.

(۳) کشف الباری: ۱/۲۳۸.

(۴) کتاب الحیض باب غسل الحائض رأس زوجها وترجيلة.

(۵) کتاب العلم باب عظة الامام النساء وتعليمهن.

(۶) کتاب الحج باب غسل الخلق ثلاث مرات من الثياب.

(۷) الانفال: ۴۱.

(۸) شرح ابن بطال: ۵/۱۳۹.

واضحہ دی وی چه دلته د اجیرنه مراد اجیر قتال دی اجیر خدمت چه د چاد خدمت دپاره میدان جنگ ته راغلي وی او په جنگ کښې شریک شوې نه وی هغه ته به د مال غنیمت نه حصه نه ملاوېږي اجرت به ورته ملاوېږي د حنفیه چه کوم مشهور مذهب په کتابونو کښې ذکر دی چه لایسهم لاجیر ددی هم دغه مطلب دی علی الاطلاق سهم د اجیر نفی مقصود نه ده ددی مسئلې تفصیل د امام محمد رحمہ اللہ کتاب السیر الکبیر په حواله سره بیان شوې دي^(۱) د حدیث بعض الفاظو تشریح:- د احادیث وړاندې تیر شوې دي البتہ د یوڅو الفاظو مطالب

دلته بیانولې شی بکې خوان اوبښ ته وائی او اوبښ ته بکې وائی

أَوْثَقُ أَعْمَالِي - زما په عمل کښې د ټولونه زیات قابل اعتماد عمل د عَزُوْد تېوک شرکت دی د حموی نسخه کښې اَوْفَق اَحْمال دې یعنی هغه اوبښ د سوزلنې او بوج وغیره اچولو په اعتبار سره زما په اوبښانو کښې د ټولونه زیات مناسب وو او د مستملې په نسخه کښې اَوْثَق اَحْمال راغلي دي یعنی قابل اعتماد بلوښ. اَحْمال د جمل جمع ده. علامه برماوی رحمہ اللہ یو مې قول صحیح گرځولې دي^(۲)

فَقَاتَلَ رَجُلًا - ددی قاتل مصداق پخپله حضرت یعلی رضی اللہ عنہ دې یعنی هغه خپل اجیر سره په جنگ شو^(۳)

فَقَضَمَهَا قَضَمًا. یوڅیز باندې شخوندو هل. یعنی آیا هغه هم خپل لاس ستا په خله کښې واچوی بیاته هغه باندې چکونه اولگوه لکه چه اوبښ شخوندو هی

د حدیث باب ترجمه الباب سره مطابقت:- د حدیث شریف ترجمه الباب سره مطابقت فاستاجرت اچیرا کښې دي. والله اعلم وعلمه اتم واحکم

باب - ۱۲۰ قول النبی صلی اللہ علیہ وسلم (نصرت بالرعب مسيرة شهر)

وقوله جل وعز: سنلقى في قلوب الذين كفروا الرعب بما اشرکوا بالله/ آل عمران: ۱۵۱

قاله جابر، عن النبي صلی اللہ علیہ وسلم (۱۳۲۸)

د ترجمه الباب مقصد:- د ترجمه الباب مقصد خو بالکل ښکاره دي چه دلته بنی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د متجمله خصائص نه رعب او د بدې خصوصیت ذکر کولې شی چه د دښمنانو زړونه تر لرې لري پورې د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د ویرې نه لرزیدل او درزیدل

علامه مهلب رحمہ اللہ فرمانی چه مونږ د دغه خصوصی رعب پخپله مشاهدہ کړې ده ابو محمد اصیلی بیان کوی چه مونږ د ابن ابی عامر په قیادت کښې برشلونه^(۴) فتح کړو بیا مونږ ته

(۱) راجع للتفصیل إغلاء السنن: ۲۲۳ - ۲۲۴ باب لایسهم لاجیر..... یقاتلا.

(۲) شرح القسطلانی: ۱۲۷.

(۳) صحیح مسلم کتاب القسامة والمحاربین باب الصائل علی نفس الانسان وعضوه رقم: ۱۶۷۳.

(۴) معجم البلدان: ۱: ۳۸۴.

بو شوق ذرائع سره معلومه شود چه کله اهل قسطنطنیه ته زمونږ په برشلونه د فتح خبر اوشو نو هغوی د ښاردروازې بندې کړې او نورو علاقه مننه منتقل شو او برشلونه او قسطنطنیه کښې د دوو میشتو مسافت وو .^(۱)

په روایاتو کښې تعارض اودهغې حل . په طبرانی کښې د حضرت ابوامامه رضی الله عنه په روایت کښې شهر او شهرین^(۲) الفاظ دی بل هم په طبرانی کښې د حضرت صائب بن یزید رضی الله عنه په روایت کښې شهر اُمای وشهر اُخلفی^(۳) نقل دی په ظاهره په حدیث باب او دغه دواړو روایتونو کښې تعارض دې لیکن په حقیقت کښې داسې نه ده ځکه چه مقصد لریوالی او مسافت بیانول دی اودا چه د دنیا په ټولو اطرافو کښې زما رعب قایم شی لکه چه حدیث صائب بن یزید الفاظ اُمای واخلی په دې دلیل دې که هغه د شهر مسافت وی او که د شهرین^(۴) معلومه شوه چه د شهر قید احترازی نه دی

نکته . د حضرت جابر رضی الله عنه په روایت کښې مسیره شهر ونیلو کښې نکته ده په هغه زم نه کښې چه کوم لونی طاقتونه او غټ ملکونه وو د مدینې نه دهغې مسافت د میشت یا دې نه که جوړیدلو لکه مصر شام عراق یمن وغیره .^(۵) هم دغه خلق وو چه د رسول الله صلی الله علیه و آله بعثت نه ویریدل . د حضرت ابوسفیان مقوله وړاندې راځی اینه یخافه ملک یی الاصره .

وقول الله عزوجل : ﴿ سَنُلْقِيْ فِيْ قُلُوْبِ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا الرَّعْبَ بِمَا اُشْرَكُوْا بِاللّٰهِ ﴾^(۶) دا آیت اسم یخاری یجیبه د روایت د تائید د پاره پیش کړې دې د آیت حاصل دادې چه د کافرانو په زړونو کښې کوم خوف او اضطراب کیفیت د نبی کریم صلی الله علیه و آله د بعثت نه پس پیدا شوې دې هغه د شرک د وجې نه دی او په دې کښې هېڅ شک نشته چه شرک د بزدلنۍ او ایمان او عقیده توحید د قوت سبب دی^(۷) یو فقهی مسئله . اوس دلته په دې مسئله باندې خان پوهه کول پکار دی چه کوم مال په جېد کښې بغیر د جنگ نه حاصلیری هغه فی یادیری چونکه د نبی کریم صلی الله علیه و آله په زم نه کښې چه به کوم مال د دښمن تسلیم کیدو سره حاصلیدلو هغه به د حضور پاک د رعب د وجه نه حاصلیدلو په دې وجه به نبی کریم صلی الله علیه و آله ته په هغه مال کښې مکمل اختیار وو چه جرته غواړی استعمال دې کړی^(۸)

(۱) شرح ابن بطال: ۵/۱۴۲.

(۲) مجمع الزوائد: ۸/۲۵۹.

(۳) مجمع الزوائد: ۸/۲۵۶.

(۴) فتح الباری: ۶/۱۲۷.

(۵) فتح الباری: ۶/۱۲۸.

(۶) (آل عمران: ۱۵۱).

(۷) عمدة القاری: ۱۴/۲۳۵.

(۸) عمدة القاری: ۱۴/۲۳۵.

قوله قاله جابر عن النبي صلى الله تعالى عليه وسلم - دا تعليق امام بخاري
 رحمه الله في زيادة الفغير بفتح به واسطه سره كتاب الفهارة او كتاب الصلة او كتاب الخمس بني
 موصولاً نقل كرهى دي

احديث ٢٨١٥، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ
 سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رضى الله عنه - أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم -
 قَالَ « بُعِثْتُ بِجَوَامِعِ الْكَلِمِ، وَنُصِرْتُ بِالرَّغْبِ، فَبَيْنَا أَنَا نَائِمٌ أُتِيتُ بِمَقَاتِيحِ خَزَائِنِ الْأَرْضِ،
 فَوَضَعَتْ فِي يَدِي ». قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ وَقَدْ ذَهَبَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - وَأَنْتُمْ
 تَنْتَقِلُونَنَا. [٦٨٢٥، ٦٦١١، ٦٥٩٧]

رجال الحديث

- ① يحيى بن بكير - دا ابو زكريا يحيى بن كبير فرشى سخروى مصرى بفتح دي
- ② ليث بن سعد - دا ابو الحارث ليث بن سعد بن عبد الرحمن فهمى بفتح دي
- ③ عقيل - دا عقيل بن خالد بن عقيل بفتح دي
- ④ ابن شهاب - دا ابو بكر محمد بن مسلم بن عبد الله بن شهاب زهرى بفتح دي ددي خلورو
 وارو حضراتو تذكرة ده الوحي كنبى راغلي ده (٣)
- ⑤ سعيد بن مسيب - دا سعيد بن مسيب بن حزن بفتح دي ددوى تذكرة كتاب الايمان كنبى تيره
 شوي ده (٤)
- ⑥ ابو هريره - دا سيد المحدثين حضرت ابو هريره بفتح دي ددوى تفصيلى حالات شانه
 تيرشوى دي (٥) جوامع الكلم - دا اضافة الصفة الى الموصوف د قبيل نه دي يعنى الكم الجوامع
 دي علامه خطايبى بفتح فرمانى معناه: ايجاز الكلام فى اشياء للمعانى، يقول الكلمة القليلة الحروف،
 تقتظم الكثير من المعنى، وتتضمن أنواعاً من الاحكام. يعنى مختصر اوجامع خبري دكوم الفاظ چه
 كم وي او مطالب او فوائدنى زيات وي بنكاهه كرهى شى (٦)

(١) تغليق التعليق: ٤٥٢/٣.

(٢) أخرجه البخارى فى كتاب التعبير باب رؤيا الليل رقم: ٦٩٩٨ وباب المفاتيح فى اليد رقم: ٩٠١٣ وكتاب
 الاعتصام بالكتاب والسنة باب قول النبي صلى الله تعالى عليه وسلم: بعثت به جوامع الكلم رقم: ٧٣٧٣ ومسلم
 فى كتاب الساجد ومواضع الصلوة رقم: ١٧٥٧ ولترمذى فى كتاب السير باب ماجاء فى الغنمة رقم: ١٥٥٣
 والنسائى فى كتاب الجهاد باب وجوب الجهاد رقم: ٣٠٨٩.

(٣) كشف الباري: ٢٢٣/١ - ٢٢٦ بل عقيل د حالات دباره او گورنى كشف الباري: ٣٩٣/٣.

(٤) كشف الباري: ١٥٩/٢.

(٥) كشف الباري: ٦٦٩/١.

(٦) اعلام الحديث للخطايب: ١٤٢٢/٢.

د جوامع الکلم مصداق - ابن شهاب زهري ابن التين او اکثر محدثين د دې په مصداق کښې د عموم قائل دی په کوم کښې چه قرآن او حدیث دواړه شامل دی یعنی څنگه چه د قرآن کریم مختصر مختصر آیتونه په خپل خان کښې ډیرې زیاتې معناګانې لری بالکل هم دغه شان د احادیث نبوی یوه لویه ذخیره د جوامع الکلام مصداق جوړیدې شی^(۱) البته علامه مهلب رحمته الله علیه د دې مصداق صرف هم قرآن کریم ګرځولې دي ځکه چه د قرآن کریم د یو یو آیت مختلف معنې او ویلات وی او هغه د قول بارتعالی **(مَا قَرَأْتَ فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ)**^(۲) نه استدلال کوی چه په قرآن کریم کښې هیڅ څیز زیاتې نه دې بیان شوې داددې خبرې دلیل دي چه جوامع الکلم مصداق هم قرآن دې بل د قرآن کریم صرف یو آیت **(خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَائِلِينَ)**^(۳) کښې دومره جامعیت دي چه د دنیا او آخرت د ټولو امور وړېاره کافی دي^(۴) خود قرآن کریم په دې صفاتو سره دا لارم نه راځی چه احادیث نبویه ته جوامع الکلم ونیل غلط دی یا نامناسب دی د حدیث نبوی څومره مثالونه داسې دی چه دهغې الفاظ ډیر مختصر او معانی لکه د سمندر په شان^(۵)

چنچه علامه قسطلانی رحمته الله علیه فرمائی وهذا شامل للقرآن والسنة فقد كان رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم يتكلم بالمعاني اكثره في الالفاظ القليلة^(۶)

ونصرت بالرعب - د نبی کریم صلی الله علیه و آله خصوصیت صرف رعب اودیدبه نه وه بلکه د رعب سره سره په دښمنانو باندې غلبه اوفتح هم مراد دې ګڼی صرف رعب داصرف د نبی کریم صلی الله علیه و آله خصوصیت نه دې ځکه چه ویرد خود عامو بادشاهانو هم تر لرې لرې پورې دځلنو په زړونو کښې وی^(۷)

فبینا انا ناکم - دراصل بین دې په آخیره کښې الف اشباع دې داد جمله طرف ته مضافات وی^(۸) یعنی په دغه وخت زه اوده ووم.

قوله: أوتيت بمفاتيح خزائن الارض فوضعت في يدي:

د خزائن نه څه مراد دي؟ - د خزائن الارض دمراد په تعیین کښې دوه اقواله ذکر کړې شوی دی ① دې نه مراد کسری او قیصر او د مفتوح قومونو خزانی دی چه د عربویه شان فقیر او تنګدست قوم ته د رسول الله صلی الله علیه و آله د وجې نه ملاو شوې او هغوی ته داسې داسې خزانی

(۱) عمدة القاری: ۲۳۵/۱۴.

(۲) الانعام: ۳۷.

(۳) الاعراف: ۱۹۹.

(۴) شرح ابن بطلال.

(۵) دلائل النبوة للبيهقي رواية عقبه بن عامر الجهني رضي الله عنه.

(۶) إرشاد الساري: ۱۲۹/۵.

(۷) شرح الکرماني: ۴/۱۳.

(۸) عمدة القاری: ۲۳/۱۴.

ملاؤشوی چه سترگی ورته کولو باتې شوې تردې چه د کسری اوقیصر د تاج او تخت پورې الله رب العزت د مسلمانانو په قدمونو کښې راوچول (۱)

⑦ اودا هم ممکن دی چه دې نه مراد د زمکې معدنیات سره زر سپین زر او اوسپنې وغیره وی اودا صرف په معدنیاتو کښې منحصر نه دی بلکه د رزق او خوراکونو تولې ذرائع دې نه مراد کیدي شی نوچه خومره وسایل ښکاری داتول د نبی کریم ﷺ د برکته ورکړې کیدي شی خکه چه د خزانو کښیانې هم حضور پاک ﷺ ته ورکړې شوي دي (۲)

نکته - علامه قسطلانی رحمه الله فرماني دلته د الله تعالی اودهغه د حبیب ﷺ په مینځ کښې یومنسبت طرف ته اشاره ملاویږي اوهغه دا لکه چه د مفتاح الغیب اختصاص الله تعالی دخپل خان دپاره کړې دي (۳) هسې خو مفتاح خزان الارض اختصاص د خپل حبیب ﷺ

دپاره کړې دي (۴) وقال حسان بن ثابت: وشق له من اسبه لیجله فذوالعرش محمود وهذا محمد یعنی اوالله تعالی دهغوی د اکرام دپاره خپل نوم سره دهغه نوم مشتق کړې چنانچه دعرش والا محمود دي او تاسو محمد ﷺ نی

فوضعت فی یدی - دا د الله تعالی وعدي سره کنایه ده چه د حضور پاک ﷺ امت ته به دا هرڅه ورکولې شی اود الله تعالی رب العزت دغه وعده پوره شوه مسلمانانوته فتوحات حاصل شو اود خزانو اښارونه اولگیدل (۵) خوددې سره مسلمانان د اول په شان جې دسره شوق نه لری الله تعالی دخپلې وعدي مطابق بلاد اسلامیه د هر قسم وسالونو ډک کړل

قال أبوهريرة رضي الله عنه: وقد ذهب رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم وأتم تثبتونيها یعنی نبی کریم ﷺ خوددې دنیا نه رخصت شو اوتاسو خلق دغه خزانې راوباسی حالانکه پخپله نبی پاک ﷺ په دنیاوی معاملو کښې دومره پرهیزگاره او بی پرواه وو چه هغوی دخپل ذات دپاره دې نه هېڅ هم وانخستل اوچه څه ورته ملاؤشوی هغه نی تقسیم کړی

د حضرت مصعب بن عمیر رضی الله عنه باره کښې هم دا مضمون تیرشوې دي چه هغه د دنیا نه په داسې حالت کښې رخصت شوې چه پوره کفن نی هم نه وو یووړوکې غوندي ځادروو چه سربه نی پتولونوڅپې به نی ښکاره کیدي اوچه څپې به نی پتولې نو سربه نی ښکاره کیدو (۶) راوی حدیث حضرت حباب بن الارث رضی الله عنه فرماني چه هغه خلق خو په داسې حال کښې د دنیانه رخصت شو اوس په مونږ کښې څه خلق هغه دي چه دهغوی میوه دهغوی دپاره په دنیا کښې پخه شوې ده اوهغوی دغه میوې راغونډه وی (۷)

(۱) شرح ابن بطال: ۵/۱۴۲ - ۱۴۳ وأعلام الحديث: ۱۴۲۲/۲.

(۲) أعلام الحديث للخطيب ۲/۱۴۲۳ وإرشاد الساری: ۵/۱۲۹.

(۳) قال الله تعالى ﴿وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يُعْلِمُهَا إِلَّا هُوَ﴾

(۴) شرح القسطلانی: ۵/۱۲۹.

(۵) إرشاد الساری: ۵/۱۲۹.

(۶) کتاب الجنائز باب إذا لم يجد كفنا إلا ما يوارى رأسه أوقدمه غطى رأسه.

(۷) شرح ابن بطال: ۵/۱۴۳.

تَنْتَبِهُوا. (ثل، ن، ض): ثلث البهروا تشلتها ذ کوهی نه خاورده راویستل (۱)

ترجمه الباب سره مطابقت د حدیث ترجمه الباب سره مطابقت نصرت بالرعب نه مستفاد دې (۲)
 احديث ۱۲۸۱۶، (۳) حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ
 اللَّهِ أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - أَخْبَرَهُ أَنَّ أَبَا سَفْيَانَ أَخْبَرَهُ أَنَّ هِرَاقْلَ أَرْسَلَ إِلَيْهِ
 وَهُوَ بِبَلْبَاسٍ، ثُمَّ دَعَا بِكِتَابِ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -، فَلَمَّا فَرَغَ مِنْ قِرَاءَةِ الْكِتَابِ
 كَثُرَ عِنْدَهُ الصَّخَبُ، فَأَرْتَفَعَتِ الْأَصْوَاتُ، وَأُخْرِجْنَا، فَقُلْتُ لِأَصْحَابِي حِينَ أُخْرِجْنَا لَقَدْ أَمَرَ
 ابْنُ أَبِي كَبْشَةَ، إِنَّهُ يَخَافُهُ مَلِكُ بَنِي الْأَصْفَرِ. (ار: ۱۷)
 په مذکور سند سره ددې حدیث تفصیلی تشریح تیره شوې ده. (۴)

ترجمه الباب سره مطابقت: دلته ددې روایت د راوړلو مقصد دا ټکې ده ده ښه ځای ته یو ملک ښی
 الاصف یعنی د رومیانو بادشاه قیصر هم د بنی کریم رضی الله عنہم د رعب او ویرې نه پچیدلو نو
 مطابقت داسې کیږي چه داتولې خبرې د قیصر حضرت ابوسفیان رضی الله عنہ سره د شام په ملک
 کې اوشوې اود شام اوحجاز په مینځ کېنې د یوې میاشت یا دې نه زیات مسافت دې (۵) او
 قیصر دومره لرې ناست وو د ویرې د وجه نه نې داسې وئیل فان کان ماتقول حق، فسیملک
 موضع قدمي هاتین یعنی اې ابوسفیان! که چېرې ستادا بیان رښتوني دې نو هغه نې کریم
 رضی الله عنہم خو به ډیرزر زما په تخت باندې قبضه او کړی والله اعلم اتم واحکم

باب- ۱۲۱ حمل الزاد فی الغزو

وَقَوْلُ اللَّهِ تَعَالَى: ﴿وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى﴾. /البقره: ۱۹۷

د ترجمه الباب مقصد: دامام بخاری رحمه الله مقصود ددې ترجمه الباب نه یاخودا خودل دی چه
 جهاد ته د تلود پاره د توبنې انتظام او کړې شی نودا د توکل منافی نه ده (۶) یاخودل غواړي
 چه د توبنې اهتمام کول پکار دی ځکه چه په دې سره د جهاد په قوت کېنې زیاتوالې کیږي (۷)
 وقول الله تعالى: ﴿وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى﴾: حضرت ابن عباس رضی الله عنهما فرماني چه یمن والا
 به کله حج کولو دپاره را تلل نو توبنه به ئی ځان سره نه راوړله اوخیره ئی غوښتلو او وئیل به
 ئی چه مونږ متوکلین یو. نودا آیت نازل شو چه د سفر توبنه تیار کړئ او بهترین توبنه خو

(۱) أعلام الحديث: ۱۴۷۳/۲.

(۲) عمدة القاری: ۲۳۵/۱۴.

(۳) قد مر تخريجه البخاری فی بدء الوحي كشف الباری: ۱/۴۷۷ بهذا الاسناد.

(۴) كشف الباری: ۴۷۸/۱.

(۵) عمدة القاری: ۲۳۶/۱۴.

(۶) عمدة القاری: ۲۳۶/۱۴.

(۷) عمدة القاری: ۲۳۶/۱۴.

پرهیزگاری ده (۱)
نویساجه کله د دنیا د سفر د پاره توبنه تیارولو حکم ورکړې شوي دي نوهم په دغه مناسبت سره د آخرت د سفر د پاره هم د توبنې تیار ساتلو حکم ورکړې شوي دي او خودلی شوی دی چه بهترین توبنه تقوی او پرهیزگاری ده (۲)

احديث ۱۲۸۱۷ (۳) حَدَّثَنَا عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو أَسَمَةَ عَنْ هِشَامٍ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبِي وَحَدَّثَنِي أَيْضًا قَاطِمَةُ عَنْ أَسْمَاءَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا - قَالَتْ صَنَعْتُ سَفْرَةَ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فِي بَيْتِ أَبِي بَكْرٍ حِينَ أَرَادَ أَنْ يَهَاجِرَ إِلَى الْمَدِينَةِ، قَالَتْ فَلَمْ يَجِدْ لِسُفْرَتِهِ وَلَا لِسِقَابِهِ مَا تَرِيطُ بِهَا يَه، فَقُلْتُ لِأَبِي بَكْرٍ وَاللَّهِ مَا أَجِدُ شَيْئًا أَرِيطُ بِهِ إِلَّا نِطَاقِي. قَالَ فَتَقِيهِ بِالنَّيْنِ، فَأَرِيطُ بِهِ بِوَاحِدِ السِّقَاءِ وَبِالْآخِرِ السَّفْرَةَ. فَفَعَلْتُ، فَلَيْدَ لِكَ سُمِّيَتْ ذَاتُ النِّطَاقَيْنِ. [۵۰۷۳، ۳۶۹۵]

رجال الحديث

① عبید بن اسماعیل :- د دوی اصل نوم عبدالله ابو محمد هباری قرشی کوفی رضی الله عنه دي ددوی تذکره کتاب الحيض کښې تیره شوې ده. (۴)

② ابواسامه :- داحمار بن اسامه بن زيد قرشي رضی الله عنه د ددوی تذکره کتاب العلم کښې تیره شوې ده. (۵)

③ هشام :- داهشام بن عروه رضی الله عنه دي بدء الوحى کې ددوی حالات تیرشوی دی (۶)

④ ابی :- دا د هشام والد حضرت عروه بن زبیر بن عوام رضی الله عنه دي بدء الوحى کښې ددوی تذکره تیره شوې ده. (۷) فاطمة: داد هشام بی بی فاطمه بنت المنذر ده او اسماء دا اسماء بنت ابی بکر صدیق رضی الله عنه ده. د دي دواړو حالات کتاب العلم کښې تیرشوی دی (۸)

حديث مفهوم :- حضرت اسماء رضی الله عنها فرمائی چه نبی کریم صلی الله علیه و آله کله د مدینې طرف ته هجرت کولو تشریف نی اوړلو نوهغي د نبی کریم صلی الله علیه و آله د سفر سامان تیارکړې وو دمشکیزې او دسترخوان تر لود پاره څه څیزنه ملاویدلو نوهغي خپل پلار حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه ته

(۱) روح المعانی: ۸۶/۲.

(۲) عمدة القاری: ۲۳۶/۱۴.

(۳) أخرجه البخاری فی کتاب مناقب الانصار باب هجرة النبی صلی الله تعالی علیه وسلم وأصحابه إلى المدينة رقم: ۳۹۰۷ و کتاب اطعمة باب الخبز المرقق والاکل علی الخوان والسفرة رقم: ۵۷۸۸.

(۴) باب نقض المرأة شعرها عند غسل المحيض.

(۵) کشف الباری: ۲۵۸/۳.

(۶) کشف الباری: ۲۹۱/۱.

(۷) کشف الباری: ۲۹۱/۱.

(۸) کشف الباری: ۴۲۱/۳، ۴۲۲.

اوونیل بغیرزما د کمر بند نه بل داسې څه څیز پاتې نه شوچه داسامان پرې اوتړلې شی نو هغوی اوفرمانیل کمر بند دوه ټکړې کړه یوې سره مشکیزه او بلې سره دسترخوان اوتړه هغې هم داسې اوکړل حضرت اسماء رضی الله عنها ته د دې خدمت د وجه نه ذات النطاقین اوونیلې شو

سفره په ضمه د سین مسافرچه کوم خوراک خپل خان سره په سفر کښې اوږې بیا مطلقاً د دسترخوان دپاره استعمالیدو ددې جمع سَفَره ده

سقاء په کسره د سین مشکیزې ته ونیلې شی ددې جمع اُسْقِیة ده او سقایة بقاء التانیث د ابوخلکویاله ته وانی

نطاق په کسره د نون کمر بند اویستنی ته ونیلې شی داد کپړې یوه ټکړه وی کومه چه ښځې په ملاتړی اوددې پورتنی حصه په لاندینی حصه اولاندینی حصه نی ترزمکې پورې زوړند وی د کور کارووزگار کولووخت کښې دا راکاږې چه خپې په زمکه باندې اونه نخلی ددې جمع نَطَق (ضم النون والطاء) ده (۱)

حضرت اسماء رضی الله عنها ته ذات النطاقین ونيولو چه اوس سوال دا پیدا کپړې چه حضرت اسماء رضی الله عنها ته د دوو کمر بندو اولوې ونیلې شوې ده؟ په دې کښې د محدثینو مختلف اقوال دی

① یوه وجه خو پخپله حدیث باب کښې ذکر ده چه هغې خپل کمر بند په دوو ټکړو کښې تقسیم کولو سره جناب نبی کریم صلی الله علیه و آله د سفر سامان تړلې وو او هم دغه قول راجح معلومیږي (۲)

② دویمه وجه دایبان کړې شوه چه د هغوی عادت وو چه هغې به دوه کمر بند تړل او په دې کښې د هغې د فعت او پاکدامنی طرف ته اشاره معلومیږي (۳)

③ دریمه وجه داده چه د حضرت اسماء رضی الله عنها دوه کمر بندوو یوه نی تړلو او دویم کښې نبی کریم صلی الله علیه و آله او د حضرت ابوبکر رضی الله عنه دپاره خوراک اوړلو کوم وخت چه هغوی دواړه په غار شور کښې پټ شوی وو (۴)

فقه الحدیث علامه مهلب رحمته الله فرمائی چه ددې حدیث شریف نه معلومیږي چه د لړې په سفرونو تللو وخت کښې د لارې توبنه خان سره اخستل پکار دی اودا بوج نه دی گنرل پکار ځکه چه نبی کریم صلی الله علیه و آله چه په مخلوق خدا کښې د ټولو زیات ښه او دالله تعالی اودهغه په بندیگانو کښې د ټولونه زیات عزت والاود قیامت په ورځ به شفیع الائم وی هغوی به ددې خبرونه بې پرواه کیدل نه نودا د نن صبا اوچو جاهلانو صوفیانو څه ټکانه ده چه د لارې توبنه خان سره اوړل د توکل نه خلاف گنړی اودخلقو نه سوالونه کوی غواړي (۵)

(۱) عمدة القاری: ۱/۴: ۲۳۷.

(۲) ارشاد الساری: ۵/۱۳.

(۳) لامع الدراری: ۷/۲۶۲.

(۴) حاشیه لامع الدراری: ۷/۷۲۶۱ - ۲۶۴. وانظر کتاب المغازی فی کشف الباری. ص: ۹۲۰.

(۵) شرح ابن بطلان: ۵/۱۴۴.

ترجمة الباب سره مطابقت . دلته د اشکال پیدا کیږي چه په حدیث کښې خو حمل الزاد فی الغزو ذکر نشته ځکه چه دلته خود سفر هجرت د لاري د توبه ذکر کیږي نو ترجمه الباب سره به نې څنگه مطابقت وي؟

علامه کرمانی رحمته الله علیه فرماني چه په سفر هجرت باندې سفر غزوه قیاس کړې شوې دې یعنی چه څنگه په سفر هجرت کښې د لاري د توبه ضرورت وي او حضور پاک به ددې اهتمام کولو هم هغه شان به د جهاد په سفر کښې هم کیدل (۱)

احديث ۱۲۸۱ (۲)، حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ عَنْ غُرَيْقٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عَطَاءٌ سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - قَالَ كُنَّا نَعْتَزِدُ لِحُومِ الْأَصَاخِي عَلَى عَبْدِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - إِلَى الْمَدِينَةِ. أطرافه ار: ۱۱۶۳۲

رجال الحديث

① علي بن عبدالله:- دا ابو الحسن علي ابن المديني رحمته الله عليه دې كتاب العلم کښې ددوي تفصيلي حالات تير شوي دي. (۳)

② سفیان: دا ابو محمد بن عیینه کوفي رحمته الله عليه دې بدء الوحی کښې ددوي تذکره تیره شوې ده. (۴)

③ عمرو: دا ابو محمد عمرو بن دینار مکی رحمته الله عليه دې کتاب العلم کښې ددوي ذکر تیر شوي دي. (۵)

④ عطاء:- دا عطاء بن ابي رباح یماني رحمته الله عليه دې کتاب العلم کښې ددوي ذکر تیر شوي دي. (۶)

⑤ جابر بن عبدالله:- دامشهور صحابي حضرت جابر رضي الله عنه ددوي تذکره کتاب الوضوء کښې تیره شوې ده. (۷)

د حديث نه مستنبط فوائد:- ددې حديث شريف نه يوڅو فائدي مستنبط کيږي ① يوخودا چه سفرکه دهر قسم نه وي د سفر سامان خان سره اوړل مشروع دی او دتوکل په نوم باندې د لاري توبه نه اخستل لکه چه د خشک اوجاهلانو صوفيانو طريقه ده غلطه خبره ده.

② بل دا چه د قرباني غوښه خان سره په سفر کښې اوړلو کښې هيڅ خرابي نشته په حديث شريف کښې دی چه رسول الله صلی الله علیه و آله به په شروع کښې درې ورځې پس د قرباني غوښه خوړلو نه منع فرمانيله بياني کريم رحمته الله عليه او فرمانيل کواو تروژدواو ادخروا یعنی خوړنی او سفر کښې خان

(۱) شرح الکرماني: ۵/۱۳.

(۲) قوله جابر بن عبدالله مرتخری فی کتاب الحج باب ما ياكل من البدن وما يصدق رقم: ۱۷۱۹.

(۳) كشف الباري: ۲۵۶/۳.

(۴) كشف الباري: ۲۳۸/۱.

(۵) كشف الباري: ۳۰۹/۴.

(۶) باب عذلة الامام النساء وتعليمهن.

(۷) كتاب الوضوء باب صب النبي صلى الله تعالى عليه وسلم الوضوء على المغني عليه.

سره اورپی او محفوظ کونی (۱)

⑥: قربانی غوبنه تول خلق خوړلې شی که هغه قربانی کونکې مالدار ولې نه وی اوچه کله به سفر کېږي خان سره اورلې شی نوډې نه خوړل هم ثابتېږي (۲)
ترجمه الباب سره مطابقت: ددې حديث ترجمه الباب سره مطابقت کنا تنزودلحوم الاحضاحي کښې دې به مطابقت کښې کوم اشکال پيدا کېږي دهغې جواب د روستوني حديث لاتدي تيرشوي دي (۳)

احديث ۱۲۸۱۹: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ قَالَ سَمِعْتُ يَحْيَى قَالَ أَخْبَرَنِي يُثَيْرُ بْنُ يَسَارٍ أَنَّ سُوَيْدَ بْنَ الثَّعْمَانَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - أَخْبَرَهُ أَنَّهُ خَرَجَ مَعَ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - عَامَ خَيْبَرٍ، حَتَّى إِذَا كَانُوا بِالْمَهْبَاءِ - وَهِيَ مِنْ خَيْبَرٍ وَهِيَ أَذْنَى خَيْبَرٍ - قَصَّوْا الْعَمْرَ، فَقَدَّعَا النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - بِالْأُظْعِمَةِ، فَلَمْ يُوْتَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - إِلَّا سَوِيْقٌ، فَلَكُنَّا فَأَكَلْنَا وَشَرَبْنَا، ثُمَّ قَامَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَمَضْمَضَ وَمَضْمَضْنَا، وَصَلَّيْنَا. (ر. ۲۰۶)

رجال الحديث

- ① محمد بن المثنى: د ابوموسی محمد بن مثنی بصری عنزی رحمته الله دې ددوی تذکره په کتاب الایمان کښې تیره شوې ده. (۴)
 - ② عبد الوهاب: د ابومحمد عبد الوهاب بن عبد المجید ثقفی رحمته الله دې شاته ددوی حالات تیرشوي دي (۵)
 - ③ يحيى: د يحيى بن سعيد مدني رحمته الله دې کتاب الایمان کښې ددوی تذکره تیره شوې ده (۶)
 - ④ بشير بن يسار: سويد بن نعمان: اول الذکر ابوبکر بن انصاري رحمته الله دې اودويم حضرت سويد بن نعمان انصاري رحمته الله دې ددواړو حضراتو تذکره تیره شوې ده (۷)
- فلکننا: لکن یلوک لوکا السويق: ستوان صفا کول او په ابوبکر کې ورگډول او څکل

(۱) صحيح مسلم کتاب الاضاحی باب بیان ماکان من النبی عن أکل لحوم الاضاحی بعد ثلاث فی أول الاسلام و بیان نسخه و بإحاطه إلى متى شاء رقم: ۵۱۰۴.

(۲) عمدة القاری: ۲۳۷/۱۴.

(۳) عمدة القاری: ۲۳۷/۱۴.

(۴) قد مر تخريجه فی کتاب الوضوء باب من مضض من السويق ولم يتوضأ.

(۵) کشف الباری: ۲۵۲.

(۶) کشف الباری: ۲۶۲.

(۷) کشف الباری: ۳۲۱/۲.

(۸) کتاب الضوء باب من مضض من السويق ولم يتوضأ.

ترجمة الباب سره مطابقت حدیث شریف ترجمه الباب سره مطابقت په دوو ځایونو کېږي دې ① فدعا النبي صلى الله تعالى عليه وسلم بالاطعمة ② فلم يؤت النبي صلى الله تعالى عليه وسلم إلا بسويق دادوا به جملې په دې خبره باندې دلالت کوي چه نبی کریم ﷺ اوصحابه کرامو ﷺ به په جهاد کېږي د لارې توبه خان سره اوږله د خوراک مختلف څیزونه به وو دلته د ستوانو ذکر دې ۱

احديث ٢٨٢٠، حَدَّثَنَا يَشْرَبُ بْنُ مَرْحُومٍ حَدَّثَنَا حَاتِمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي عُبَيْدٍ عَنْ سَلَمَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ خَفَّتْ أَرْوَادُ النَّاسِ وَأَمْلَقُوا، فَأَتَا النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فِي نَحْرِ إِبِلِهِمْ، فَأَذِنَ لَهُمْ، فَلَقِيَهُمْ عُمَرُ فَأَخْبَرَهُ فَقَالَ مَا بَقَاؤُكُمْ بَعْدَ إِبِلِكُمْ فَقَدْ خَلَّ عُمَرُ عَلَى النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا بَقَاؤُهُمْ بَعْدَ إِبِلِهِمْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - «نَادَى فِي النَّاسِ يَا تُونَ بِفَضْلِ أَرْوَاحِهِمْ». فَقَدَا وَبَرَكَ عَلَيْهِ، ثُمَّ دَعَا لَهُمْ بِأَوْعِيَّتِهِمْ، فَأَحْتَنَى النَّاسُ حَتَّى قَرَعُوا، ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - «أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَنَّي رَسُولَ اللَّهِ». [٢٣٥٢]

رجال الحديث

دا حديث بعينه هم په دې سند سره شاته تیر شوي دې د رجال د مفصل حالاتو د پاره حواله جات هم هلته اوگورنی ۲

د حديث مفهوم - حضرات صحابه کرامو ﷺ د په جنگ د خوراک مشکلات راپېښ شو نو هغوی حضور پاک ﷺ ته د یوڅو اوبښانو د ذبح کولو درخواست اوکړو چه منظور کړي شو حضرت عمر فاروق رضی الله عنه ته ددې خبرې خبراوشونو د نبی کریم ﷺ په خدمت کېږي حاضر شو او عرض ئي اوکړو یا رسول الله! چه اوبښان ذبح کولې شی نو ددوی گذاره به څنگه کیږي؟ رسول کریم ﷺ د حضرت عمر رضی الله عنه مشوره قبوله کړه او وئې فرمائیل خلقوا علان اوکړنی چاسره چه څه باقی پاتې وی هغه دې راوړئ رادې شی کوم څه چه راجمع شو رسول الله ﷺ په هغې باندې د برکت دعا او فرمائیله بیا خلقو ته د خپلو خپلو لوښوراوړلو حکم او شو او هغوی به موتی دکولو او لوښی به ئي ترې دکول تردې چه هغوی فارغ شو (چونکه دا یوه معجزه وه ځکه، نبی کریم ﷺ او فرمائیل شهدان لاله الا الله وان رسول الله

د حديث د بعض الفاظو تحقيق - خفت أرواد الناس وأملقوا یعنی خلقو سره د خوراک کمی شو او هغوی محتاج شو دلته حافظ ابن حجر رحمه الله علامه عینی رحمه الله علامه زرکشی رحمه الله علامه برماوی رحمه الله ددې مطلب دا اخستې دې چه د لارې توبه بالکل ختمه شوې وه خود

١ (عمدة القاری: ١٤/٢٣٧.

٢ (من تخريجہ فی کتاب الشركة باب الشركة فی الطعام والنهد والعروض رقم: ٢٤٧٤.

٣ (من تخريجہ فی کتاب الشركة باب الشركة فی الطعام والنهد والعروض رقم: ٢٤٧٤.

صاحب مصابیح وینا ده چه حقیقت دانه دې لکه چه خفت نه معلومېږي چه خوراک کم شوي ووبالکل ختم شوي نه وو او واقعت هم داسې وه ځکه چه کوم خوراک باقي پاتې شوي وو هغه صحابه کرامو رضی الله عنه د حضور پاک صلی الله علیه و آله په وړاندې راجمع کړو په کوم چه رسول الله صلی الله علیه و آله د برکت دعا او ونیله ^(۱)

ما بقاء کمر بعد ابلکم - یعنی د اوبسانو ذبح کولو نه پس به ستاسو گذاره څنگه کېږي؟

حدیث نه مستنبط فوائد - ① د حضرت عمر رضی الله عنه ددې قول نه دا فائده مستنبط کېږي چه نائب وزیر له پکار دي چه هغه دې خپل امیر ته صحیح او صائب مشوره ورکړي که امیر د هغه نه په دغه معامله کېښې مشوره غواړي او که نه ځکه چه د هغه منصب د هغه نه د خیر خواهی تقاضا کوي او هغه ته د مداخلت اختیار ورکوي

② دویمه خبره د معلومېږي چه د مسافر د پاره اهم ترین څیز د هغه سورلی ده خاص کړد حجاز په گرم او شگلنه علاقه کېښې چرته چه سورلی نه وی نو په ظاهره هم مرگ د هغه مقدر دي د هغه ځانی په صحراگانو کېښې پیدل تگ څه آسان کار نه دي ^(۲) په دې وجه د سورلی د حفاظت اهتمام او خیال ساتل پکار دي

③ دلته د حضرت عمر رضی الله عنه منقبت او فضیلت ښکاره کېږي چه د هغه د نبی کریم صلی الله علیه و آله د دعا د قلیلو یقین وو ^(۳)

④ په دې قول سره د حضرت عمر رضی الله عنه د مسلمانانو د پاره د شفقت او همدردنی د جزیې ښه اندازه کېږي ^(۴)

قوله: نادق الناس یا تون - حافظ ابن حجر رحمته الله د یا تون نه وړاندې فهم مقدر منی ^(۵) په دې صورت کېښې جمله مستانفه ده او علامه عینی رحمته الله په دې رد کوي اودا حال گرځوی د الناس نه ^(۶) په دې صورت کېښې به دا هم یوه جمله شی

علامه مهلب رحمته الله فرماني چه ددې حدیث نه بعض فقهاؤ دا استنباط کړې دي که چرې قحط اود خوراک کمی پیداشي نو د حاکم د پاره جانزدی چه د ضرورت نه چاسره زیاتی خوراک وی هغه دي په غله خرڅولوباندي مجبور کړي ځکه چه د عام انسانانو بهتری هم په دې کېښې ده البته امام مالک رحمته الله ددې اجازت نه ورکوي چه یوکس چه هغه د یو څیز مالک وی د هغې په خرڅولوباندي مجبور کړي ^(۷)

^(۱) إرشاد الساری: ۱۳۱/۵.

^(۲) شرح ابن بطلال: ۱۴۵/۵.

^(۳) شرح ابن بطلال: ۱۴۵/۵.

^(۴) عمدة القاری: ۲۳۸/۱۴.

^(۵) فتح الباری: ۱۳۰/۶.

^(۶) عمدة القاری: ۲۳۸/۱۴.

^(۷) شرح ابن بطلال: ۴۴/۵.

فاحتسب الناس خلقك ذك موتی واخستل یعنی هغه جمع كړې شوې خوراك ذنبی كريم ﷺ د دعا په برکت دومره زیات شوې ووجه خلقو ك دك ذك موتی یوړل داد نبی كريم ﷺ معجزه وه د لېشان خوراك د تولو خلقو دپاره كافی شو (۱)

قوله: ثم قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم: أشهد أن ذنبی كريم ﷺ دمعجزې ښكاره كیدونه پس زر شهادتین لوستل ددې خبرې دلیل دي چه په معجزاتو سره د رسالت تائید كېږي (۲)

فائدة - ددې حدیث شریف نه د نبی كريم ﷺ ښكلمې اخلاق ډیرښه واضحه كېږي چه هغوی غیږېم به دخپلو ملگرو د ضرورتونوخیال ساتلو تردې چه كله هغوی داوښانو د ذبح كولو درخواست او كړو نو دهغوی د ضرورتونوخیال كولو سره نې دا درخواست هم قبول كړو او بیا چه حضور پاك د حضرت عمر په مشوره كښې دمسلمانانو بهتری اوكتله نو زر نې دهغه مشوره قبوله كړه (۳)

ترجمة الباب سره مطابقت: - د حدیث شریف ترجمة الباب سره مطابقت خفت ازواد الناس او بفضل ازوادم كښې دي (۴) والله اعلم وعلمه اتم واحكم

باب ۱۲۲- حمل الزاد على الرقاب

د ترجمة الباب مقصد: - امام بخاری رحمه الله ښاني چه چاسره سورلی نه وی نو هغه له خپل سامان به اوږه اوچتول پكاردی (۵)

حضرت شيخ الحديث زكريا رحمه الله فرمائي دامام صاحب مقصد داخودل دی چه مسافرله زیات سامان اوړل نه دی پكار بس چه دومره سامان وی چه كله ضرورت پېښ شی چه سرې پخپله هم هغه اوچت كړي شی (۶)

(حديث ۲۸۲۱) (۷) حَدَّثَنَا صَدَقَةُ بْنُ الْفَضْلِ أَخْبَرَنَا عَبْدَةُ عَنْ هِشَامٍ عَنْ وَهْبِ بْنِ كَيْسَانَ عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ خَرَجْنَا وَمَعَنَا ثَلَاثُمِائَةِ نَحْوِلٍ زَادَنَا عَلَى رِقَابِنَا، فَقُنِيَ زَادُنَا، حَتَّى كَانَ الرَّجُلُ مِنْهَا كُلِّ فِي كُلِّ يَوْمٍ ثَمَرَةً. قَالَ رَجُلٌ يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ، وَأَيْنَ كَانَتِ الثَّمَرَةُ تَقَعُ مِنَ الرَّجُلِ قَالَ لَقَدْ وَجَدْنَا فَقَدْ هَاجِرِينَ فَقَدْ نَاهَا، حَتَّى أَتَيْنَا الْبَحْرَ فَإِذَا حُوتٌ قَدْ قَذَفَهُ الْبَحْرُ، فَأَكَلْنَا مِنْهَا ثَمَانِيَةَ عَشْرَ يَوْمًا مَا أَحْبَبْنَا. [۲۳۵۱]

(۱) إرشاد الساري: ۱۳۱/۵.

(۲) إرشاد الساري: ۱۲۱/۵ وعمدة القاري: ۲۳۸/۱۴.

(۳) إرشاد الساري: ۱۲۱/۵ وعمدة القاري: ۲۳۸/۱۴.

(۴) إرشاد الساري: ۱۲۱/۵ وعمدة القاري: ۲۳۸/۱۴.

(۵) فتح الباري: ۱۳/۶.

(۶) الابواب والتراجم للشيخ زكريا ص: ۱۰.

(۷) مرتخرجه في كتاب الشركة باب الشركة في الطعام والنهد والعروض الخ رقم: ۲۴۷۴.

رجال الحديث

① صدقه بن الفضل - دا ابو الفضل صدقة بن فضل مروزی رحمہ اللہ دې ددوی تذکره کتاب الصلوة کښي تیره شوې ده (۱)

② عبده - دا عبده بن سليمان کلابی کوفی رحمہ اللہ دې ددوی حالات کتاب الايمان کښي تیر شوی دی (۲)

③ هشام - دا ابوالمنذریا ابو عبدالله هشام بن عروه رحمہ اللہ دې بدء الوحی کښي ددوی تذکره تیر شوې ده (۳)

④ وهب بن کيسان - دا ابوالزبير اسدی رحمہ اللہ دې کتاب البیوع کښي ددوی حالات تیر شوی دی (۴)

جابر بن عبدالله - مشهور صحابی حضرت جابر رضی اللہ عنہ دې ددوی تذکره تیره شوې ده (۵)

د حديث ذ بعض الفاظو تشریح - قال رجل: ددې نه مراد راوی حدیث وهب بن کيسان دې چه د حضرت جابر رضی اللہ عنہ نه ئی سوال کړې وو (۶)

قوله: وأبى كانت التمرة تقع من الرجل؟ - یعنی دکهجورې په يوه دانه باندې به د یوسړي څه اوشي؟

قوله: لقد وجدنا فقدنا - یعنی د دغه يوې کهجورې نه ملاویدو پريشانۍ هغه وخت محسوس کړه چه کله ددې ملاویدل هم بند شو وجدنا وجد يجد وجداً وموجدة پريشانه کيدل خفه کيدل داحديث غزوه سيف البحر سره متعلق دې دکوم تفصيل چه کتاب المغازی کښي راړوان دي (۷)

ترجمة الباب سره مطابقت: - دحديث مبارك ترجمة الباب سره مطابقت بالکل واضحه دې کوم چه په دې جمله کښي دې ونحن ثلاث مائة تحمل اذاناً على رقابنا مونږ درې سوه کسان وو او دلاري توبه موبه خپلو اوږو باندې اوچته کړې وه (۸)

فائده: - ددې دواړو ابوابونه داهم معلوميری چه امير لښکر مجاهدین په سختی او تکليفونو برداشت کولو باندې مجبور کولې شی اود اولکې او دلارې دتوبې دشت والی باوجود

(۱) باب الصلوة فی مواضع الايل.

(۲) کشف الباری: ۹۴/۲.

(۳) کشف الباری: ۲۹۱/۱.

(۴) باب الشراء الدواب والحبر باب من لم ير الوضوء الامن المخرجين من القبل والذكر والدبر.

(۵) کتاب الوضوء باب صب النبي ﷺ الوضوء علی المغمى عليه.

(۶) کتاب المغازی باب غزوة سيف البحر رقم: ۴۳۶۰.

(۷) کتاب المغازی باب غزوة سيف البحر رقم ۴۳۶۰.

(۸) عمدة القاری: ۱۴/۲۳۸.

هغوی په میدان نه پر یخودو باندې پابند کولې شی^(۱) تنبیه - دلته د ترجمه الباب د اثبات دپاره علامه مهلب رحمته الله علیه فرمائی صحابه کرامو د لارې توبه خپل خان سره اخستی وه خوچه کله هغه ختمه شوه نو هغوی د کبجورې په یوه یوه دانه باندې په گذاره کولول باندې مجبور شو بیا چه کله کبجورې هم ختمې شوې نو خبره په اولگه راغله سره ددې چه الله تعالی جل شانہ په دې باندې قادر دي چه د کانونو نه مالوچ او غرونو نه میوې را پیدا کړی خوداسې هیڅ یوه خبره خلاف عادت مخې ته راغله ددې نه دا سبق ملاویری چه د لارې د توبې انتظام کول پکار دی اود کرامتونو انتظار نه دی کول پکار^(۲)

باب - ۱۲۳ اراداف المرأة خلف أخيها

ربط او مناسبت - چونکه په جهاد کېنې په عام توگه باندې هم سفر کېږي په دې وجه امام بخاری رحمته الله علیه وړاندې بابونو کېنې د سفر مسائل بیانوي د ترجمه الباب مقصد - حضرت مولانا رشید احمد گنگوہي رحمته الله علیه فرمائی چه خور روز پسي په سورلۍ شاته کینول داسې معامله ده چه ددې ضرورت په سفر کېنې پېښیږي خصوصاً په جهاد کېنې د مشقت نه ډک سفرونو کېنې په کوم کېنې چه هر طرف ته خطري او مشکلات وي داسې ضرورتونه ډیر پېښیدې شی په دې وجه امام بخاری رحمته الله علیه ددې صورت جواز دلته بیان کړو که خور روز پسي شاته په سورلۍ کینولې شی نو په دې کېنې هیڅ بدې نېشته^(۳) البته احتیاط کول پکار دی

حافظ ابن حجر رحمته الله علیه فرمائی امام بخاری رحمته الله علیه ددې خانی نه بیان کول غواړي چه د بنحو جهاد حج دې لکه چه د حضرت عائشه صدیقہ رضی اللہ عنہا په روایت کېنې چه راغلی دی جهاد کن العجم^(۴) امام بخاری رحمته الله علیه هم په کتاب الجهاد کېنې دا روایت نقل کړې دې^(۵) خو ظاهره ده چه د حضرت گنگوہي رحمته الله علیه توجیهه ډیره جامع ده ځکه چه دې سره د ترجمه الباب مقصد او د کتاب الجهاد نه ددې روایتونو مناسبت هم واضحه کیږي خود حافظ رحمته الله علیه توجیهه کتاب الجهاد سره مناسبت خو په ذهن کېنې راځي لیکن د ترجمه الباب مقصد دې نه واضع کیږي نه [حدیث ۲۸۲۲ - ۱۲۸۲۳] (۱) حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ حَدَّثَنَا عُمَانُ بْنُ الْأَسْوَدِ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي مُلَيْكَةَ عَنْ عَائِشَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا - أَنَّهَا قَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ، يَرْجِعُ أَصْحَابُكَ بِأَجْرٍ حَرٍّ وَعُمْرَةٍ، وَلَمْ أَرِدْ عَلَى الْحَجِّ. فَقَالَ لَهَا «أَذْهَبِي وَلْيُرِدْ فَلَكَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ». فَأَمَرَ

(۱) شرح ابن بطلال: ۱۴۵/۵.

(۲) حواله بالا ص: ۱۴۶.

(۳) لامع الدراري: ۲۶۵/۷.

(۴) فتح الباری: ۳۱۱/۲.

(۵) وفي حاشية الامع افاده الشيخ مقدس سره أجود مما قاله الحافظ: ۲۶۵/۷.

(۶) قوله عن عائشة.... سر تخریج فی کتاب الحيض باب الامر بالنساء إذا تنفس رقم: ۲۹۴.

عَبْدُ الرَّحْمَنِ أَنْ يَغْمِرَهَا مِنَ التَّنْعِيمِ، فَأَنْتَظَرُهَا رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - بِأَعْلَى مَكَّةَ حَتَّى جَاءَتْ.

رجال الحديث

- ① ابو حفص عمرو بن علی - داعمرو بن علی بن بحر باهلی رحمته الله ددوی حالات کنبی ددوی کتاب الوضوء کنبی تیرشوی دی (۱)
- ② أبو عاصم - دده نوم ضحاک بن مخلد بنی ضحاک بن مسلم شیبانی رحمته الله ددوی کتاب العلم کنبی ددوی تذکره شوې ده. (۲)
- ③ عثمان بن اسود - عثمان بن اسود جمحی رحمته الله حالات تیرشوی دی (۳)
- ④ ابن ابی ملیکه - دا ابوبکر عبدالله بن عبیدالله بن ملیکه زهیر رحمته الله ددوی کتاب الایمان کنبی ددوی تذکره تیره شوې ده. (۴)
- ⑤ عائشه - دا سیده ام المؤمنین حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها ده بدء الوحی کنبی ددوی تذکره تیره شوې ده (۵)
- ترجمة الباب سره مطابقت - دحدیث شریف ترجمة الباب سره مطابقت په دې جمله کنبی دې (اذهی ولیرد فک عبد الرحمن کوم چه بالکل واضح دې (۶)
- احديث ۲۸۲۳ (۷) حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ حَدَّثَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ أُوَيْسٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - قَالَ أَمَرَنِي النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - أَنْ أَرْدِفَ عَائِشَةَ وَأَغْمِرَهَا مِنَ التَّنْعِيمِ. (۱۶۹۲)

رجال الحديث

- ① عبدالله - دا عبدالله بن محمد ابو جعفر مسندی رحمته الله ددوی کتاب الایمان کنبی ددوی تذکره تیره شوې ده (۸)
- ② ابن عیینه - دا ابو محمد سفیان بن عیینه ددوی بدء الوحی کنبی ددوی تذکره تیره شوې ده. (۹)

(۱) باب الرجل يوضئ صاحبه.

(۲) كتاب العلم: ۱۲۲/۳.

(۳) كتاب الشركة باب الشراك في الذهب والفضة وما يكون فيه الصرف.

(۴) كشف الباری: ۲۴۸/۲.

(۵) كشف الباری: ۲۹۱/۱.

(۶) عمدة القاری: ۲۳۹/۱۴.

(۷) مر. تخريج فی کتاب العمرة باب عمرة النعيم.

(۸) كشف الباری: ۶۵۷/۱.

(۹) كشف الباری: ۲۳۸/۱.

③ عمرو بن دینار - د عمرو بن دینار جریمی رضی اللہ عنہ دې کتاب العلم کښې ددوی تذکره تیره شوې

④ عمرو بن اوس - د عمرو بن اوس سقفي رضی اللہ عنہ دې کتاب التهجید کښې ددوی حالات تیر شوي

⑤ عبدالرحمن بن ابی بکر صدیق - د اصحابی رسول حضرت عبدالرحمن بن ابی بکر

صدیق رضی اللہ عنہ دې ددوی حالات تیر شوي دي (۳)

ترجمة الباب سره مطابقت - د حديث شريف ترجمة الباب سره مطابقت امرني النبي صلى الله عليه تعالى عليه وسلم ان اردف عائشة واعمرها من التنعيم نه واضح كيږي (۴) والله اعلم وعلمه اتم واحكم

فقه الحديث - علامه مهلب رحمته اللہ علیہ فرمائي چه ددې حديث نه معلومويږي چه په يوه سورلني اكه

هغه خاړوي وي يا موټر يا موټرسائيكل وغيره وي، دوه كسان سوريدې شي او د سورلني د

طاقت او برداشت خيال ساتل پكار دي خاص په هغه وخت چه كله سورلي بې زبانه خناوړوي

او ښځي په سورلني باندې د سړو مخې ته نه دي كينول پكار كه هغه محرم ولي نه وي. سنت

هم دادی چه هغه دې شاته كينولې شي او هم دغه ادب او د وقار تقاضا هم ده لكه څنگه چه

د حضرت موسى عليه السلام د حضرت شعيب عليه السلام لور هغوی ته لارخونده كولو سره وړاندې وړاندې

تلله او په هواسره دهغې كيږي او چتيدلې نو خپل شاته د تللو او په اشاره سره د لارخودلوني

ورته او ونيل. حضرت شعيب عليه السلام لور بې په واپسني كښې خپل پلارته او ونيل (ان خلو من)

استأجرت القوى الامين) (۵) يعنى هغې خپل پلارته د موسى عليه السلام د طاقت پاكبازني او امانت

باره كښې خبرور كړو. (۶)

باب - ۱۲۴ الارتداف في الغزو والحج

د ترجمة الباب مقصد - مناسبت خو بيان شو چه د سفرد مسائلو په جهاد كښې ضرورت

پيښيږي. روستوني باب كښې داخودلي وو چه خور رور پسې شاته په سورلني كيناستل

جائز دي اوس د انساني چه په غزه كښې روان وي كه په حج كښې هلته هم دويم كس خپل

ردیف جوړلو كښې څه حرج نشته. (۷)

(۱) كتاب العلم باب العلم والعظة بالليل.

(۲) كتاب التهجد باب من نام عند السحر.

(۳) كتاب الحيض باب نقض المرأة شعرا عند غسل المحيض.

(۴) عمدة القاري: ۲۳۹/۱۴.

(۵) القصص: ۲۶.

(۶) شرح ابن بطلال: ۱۴۷/۵.

(۷) عمدة القاري: ۲۳۹/۱۴.

احديث ۱۲۸۲۴ (۱) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ حَدَّثَنَا أَيُّوبُ عَنْ أَبِي قِلَابَةَ عَنْ أَنَسٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ كُنْتُ رَدِيفَ أَبِي طَلْحَةَ، وَإِنَّهُمْ لَيَصْرَخُونَ بِهَيْمًا جَمِيعًا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ. ار ۱۰۳۹

رجال الحديث

- ① قتيبه - داقتبيه بن سعيد ثقفی رحمہ اللہ دی کتاب ایمان کنبی ددوی تذکرہ تیرہ شوی دہ ۱۰۴
- ② عبدالوہاب - دا ابو محمد عبدالوہاب ثقفی رحمہ اللہ دی
- ③ ایوب - دا ابوبکر ایوب سختیانی رحمہ اللہ دی
- ④ ابوقلابہ - دا ابوقلابہ عبداللہ بن زید جرمی رحمہ اللہ دی ددی دریوارو حضراتو حالات کتاب ایمان کنبی تیرشوی دی (۳)
- ⑤ انس - دا خادم رسول حضرت انس رضی اللہ عنہ دی ددوی تذکرہ ہم کتاب ایمان کنبی تیرہ شوی دہ (۴)

قوله: كنت رديف أبي طلحة، وإنهم ليصرخون بهيما جميعا: الحج والعمرة: - حضرت

انس رضی اللہ عنہ فرمائی چہ دحج پہ سفر کنبی حضرت ابو طلحہ رضی اللہ عنہ صرف ہم پہ یو خاروی باندی سوروو اوخلقو (تلبیہ کنبی) حج او عمری دوارو چغی وھلې دا واقعہ د حج سفر سرہ متعلق دہ خو جہاد ہم دحج پہ شان عبادت دی پہ دی وجہ دا روایت د جہاد پہ ابواب کنبی ذکر کری شو فقہ الحدیث - ددی حدیث شریف نہ یو خو فوائد مستنبط کیڑی

- ① پہ حج او جہاد کنبی یوبل سرہ تعاون کول پکاردی ② ارداد سنت دی اد سلف صالحین طریقہ دہ دی نہ د عاجزئی اظہار کیڑی
- ترجمة الباب سرہ مطابقت: - د مذکورہ حدیث ترجمہ الباب سرہ مطابقت کنت رديف أبي طلحة کنبی دی. اود جہاد سفرئی د حج پہ سفر باندی قیاس کری دی (۵)

باب - ۱۲۵ الردف علی الحمار

د ترجمہ الباب مقصد - خرد آس پہ مقابلہ کنبی یو وړوکې شان خنوار دی پہ دی وجہ شک کیدی شو چہ پہ دی باندی بہ د دوو کسانو کیناستل حائزنہ وی نو امام بخاری رحمہ اللہ اوخودل چہ پہ دی کنبی ہیخ حرج نشته باقی دا شرط خو پہ هر خنوار کنبی دی چہ هغه د سور بوج اوچتولې شی گنی خناور تہ بہ خایہ

(۱) مر تخريج فی کتاب تفصیر الصلوة باب یقصر إذا اخرج من موضعه: ۱۰۸۹.

(۲) کشف الباری: ۱۸۹/۲.

(۳) کشف الباری: ۲۶/۲.

(۴) کشف الباری: ۴/۲.

(۵) عمدة القاری: ۲۳۹/۱۴.

تکلیف ورکول حازنه دی چه د خومره سورلو بوج دغه خناور اوچتولې شی په هغې باندې هم هغه هومره بوج اچول پکار دی که اوس وی که اس وی او که بل خناور (۱)

احديث ۱۲۸۲۵، حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا أَبُو صَفْوَانَ عَنْ يُونُسَ بْنِ يَزِيدَ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ أَسَمَةَ بِنْتِ زَيْدٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - رَكِبَ عَلَى جَارٍ، عَلَى إِكْفَافٍ عَلَيْهِ قَطِيفَةٌ، وَأَرَدَفَ أَسَمَةَ وَرَاءَهُ. ۱/۴۲۹، ۳۵۳۹، ۵۸۹۹، ۵۸۵۴

رجال الحديث

① قتيبه - د قتيبه بن سعيد - قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ دې كتاب الايمان كښې د دوی تذکره تیره شوې ده (۲).

② ابوصفوان - د دوی نوم عبدالله بن سعيد رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ دې كتاب الاذان كښې د دوی حالات تیر شوي دي (۳).

③ يونس بن يزيد - دا ابو النجار ايلي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ دې بدء الوحي كښې تذکره راغلي ده (۴).

④ ابن شهاب - دا ابو بكر محمد بن سلم ابن شهاب زهري رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ دې د دوی حالات بدء الوحي كښې تیر شوي دي (۵).

تحقيق كلمات حديث - أكاف په كسره دهمزه او كاف بالواوهم مستعمل دي د دې جمع اَكْفَ او اكفة ده. دخرلمسی ته ونيلې شی.

قطيعة د دې جمع قطائف ده مالوچې څادرته وائي يعنی نبی کریم ﷺ په خرباندې سوړوو او په لمسی او کټه باندې څادر خوړ شوې وو او حضرت اسامه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حضور پاک پسي شاته ناست وو فقه الحديث - د دې حديث نه د نبی کریم ﷺ ډير متواضع کيدل ثابتيږي رسول الله ﷺ به دڅرغوندي څاروی باندې هم سورلی کوله او خپل ځان پسي به نې شاته څوک کينولو كښې هم شرم نه محسوس کولو (۶).

(۱) لامع الدراري: ۲۶۵/۷ وعمدة القاري: ۲۳۹/۱۴.

(۲) الحديث أخرجه البخاري في كتاب التفسير باب ولتسمعن من الذين أتوا الكتاب رقم: ۵۶۶۴ وكتاب المرضى باب عيادة المريض راكبا وماشيا وردفا على الحمار رقم: ۵۶۶۳ وكتاب اللباس باب الارتداف على الدابة: ۵۸۶۴ وكتاب الادب باب كنية المشرك رقم: ۶۲۰۷ وكتاب الاستدذان باب التسليم في مجلس فيه أخطأ من المسلمين والمشركين رقم: ۶۲۵۴ ومسلم كتاب الجهاد باب دعاء النبي صلى الله عليه وسلم وصيره على أذى المنافقين: ۶۴۵۹.

(۳) كشف الباري: ۱۸۹/۲.

(۴) باب الانتفال والانصراف عن اليمين والشمال.

(۵) كشف الباري: ۱/۴۶۳..

(۶) كشف الباري: ۱/۳۳۰.

(۷) شرح ابن بطلال: ۱۴۸/۵.

علامه طبری رحمۃ اللہ علیہ فرمائی کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بہ دخیل لونی شان او عظمت باوجود خپل امت ته تعلیم ورکولو دپاره داهرخه کول دي دپاره چه خلق دخرسورلي معيوب اونه گنډي او خپل خان پسي شاته څوک سورول د ذلت سبب اونه گنډي لکه چه دکبرنوخلقو طريقه او عادت وي (۱) بل دا چه حضرت اسامه بن زيد رضي اللہ عنہ د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم د محبت او تعلق اندازہ هم ددي واقعه نه دوزاندني روايت نه بنه لکولي شي (۲)

دلته د روايت صرف هغه حصه ذکرکړي شوه دکومې چه ترجمه الباب سره تعلق دي تفصيلي واقعه وړاندي کتاب التفسير کښي راوړانده ده (۳)

ترجمه الباب سره مطابقت - د حديث شريف ترجمه الباب سره مطابقت أن النبي صلى الله تعالى عليه وسلم ركب على حمار.... وأردف أسامة وراءه ووضح دي

احديث (۲۸۲۶) (۴) حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ قَالَ يُوسُفُ أَخْبَرَنِي نَافِعٌ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - أَقْبَلَ يَوْمَ الْفَتْحِ مِنْ أَعْلَى مَكَّةَ عَلَى رَاحِلَتِهِ، مُرْدِفًا أَسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ وَمَعَهُ بِلَالٌ وَمَعَهُ عُمَانُ بْنُ طَلْحَةَ مِنَ الْحِجَابَةِ، حَتَّى أَتَا فِي الْمَسْجِدِ، فَأَمَرَهُ أَنْ يَأْتِيَ بِمِفْتَاحِ الْبَيْتِ، فَفَتَحَ وَدَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَمَعَهُ أَسَامَةُ وَبِلَالٌ وَعُمَانُ، فَكَثَّتْ فِيهِمَا نَهَارًا طَوِيلًا ثُمَّ خَرَجَ، فَاسْتَبَقَ النَّاسُ، وَكَانَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ أَوَّلَ مَنْ دَخَلَ، فَوَجَدَ بِلَالًا وَرَاءَ الْبَابِ قَائِمًا، فَسَأَلَهُ أَيْنَ صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَأَشَارَ لَهُ إِلَى الْمَكَانِ الَّذِي صَلَّى فِيهِ، قَالَ عَبْدُ اللَّهِ فَتَسَبَّحْتُ أَنْ أَسْأَلَ كَمُ صَلَّى مِنْ سَجْدَةٍ. | ر: ۳۸۸ |

رجال الحديث

- ① يحيى بن بكير - ددوی کښت ابو زکریا دي. ② لیث - دا ابو الحارث لیث بن سعد فهمي رحمۃ اللہ علیہ دي ددي دواړو حالات بدء الوحي کښي تیرشوی دي (۵)
- ③ یونس - دا یونس بن یزید ایلي رحمۃ اللہ علیہ دي. ددوی حالات بدء الوحي کښي تیرشوی دي (۶)
- ④ نافع - دا ابوسهیل نافع بن مالک اصبحي رحمۃ اللہ علیہ دي ددوی حالات تیرشوی دي (۷)
- ⑤ عبدالله - دا عبدالله بن عمر رضي اللہ عنہ دي کتاب الايمان کښي نى تذکره تیره شوې ده (۸)

(۱) شرح ابن بطلال: ۵/۱۴۸.

(۲) عمدة القاری: ۱۴/۲۴۰.

(۳) کشف الباری کتاب التفسیر ص: ۱۲۶.

(۴) قدسیر تخريجه فی کتاب الصلوة باب قوله تعالى ﴿وَأَعِظُوا بِمَنْ مَقَامُ إِبْرَاهِيمَ مَضَى﴾ رقم: ۳۹۷.

(۵) کشف الباری: ۱/۳۲۳ - ۳۲۴.

(۶) کشف الباری: ۱/۴۶۳.

(۷) کشف الباری: ۲/۲۷۱.

(۸) کشف الباری: ۱/۶۳۷.

ترجمة الباب سره مطابقت دلته د مطابقت په سلسله کښي يواشکل پيدا کيږي چه باب ۱۰ ردف علی الحمار قايم کړې او په مذکور حديث کښي د نبی کریم ﷺ په اوبښ باندې سوریدو ذکر دې اوداښکاره خبره ده چه نبی کریم ﷺ د فتح مکه په ورځ په خوب باندې سورې نه ده کړې (۱) علامه عینی رحمه الله فرماني رتداف خو په دواړو صورتونو کښي هم یوشن دي په ځناور کښي فرق دې په دې سره د حديث شريف د ترجمه الباب په انطباق باندې هيڅ بڼه پریوځي (۲)

الحجبة دا د حاجب جمع ده ددې معنی ده دربان څو کیدار دلته ددې نه مراد د بیت شریف چایباني ساتونکي دي

قوله: قال عبدالله: فسئلت أن أسأله كم صلى من سجدة دلته خو حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما دافرماني چه هغه دا خبره هیږه کړې ده چه حضرت ږيک ﷺ څو رکعته کړي وو. خود کتاب الصلوة والاروايت (۳) کښي تصريح موجود ده چه نبی کریم ﷺ په ځنه کعبه کښي دتنه دوه رکعته کړي نو په دې دواړو روايتونو کښي په ظاهر تعارض ښکاري؟ ددې اشکالاتو جوابونه کتاب المغازی کښي مونږ په تفصیل سره پین کړي دي دلته دهغې خلاصه بیانولې شی ① یو جواب خودا ورکړې شو چه صلی رکعتین والاروايت وه دی خودا جواب ضعیف دي ② حضرت ابن عمر رضی الله عنهما صراحتاً ددې خبرې پښتنه نه وه کړې لبت حضرت بلال رضی الله عنه اشاره خودلې وه چه دوه رکعته ئي کړي لکه چه ددې روايت د سبق نه معلومېږي کوم چه په کتاب الصلوة کښي ذکر دې ⑤ صلی رکعتین په اقل متیقن باندې محمول دي یعنی په یقینی توگه باندې کم نه کم مونږ هم دوه رکعته وی والله اعلم وعنه اتم واحکم

باب- ۱۲۶ من أخذ بالركاب ونحوه

د ترجمه الباب مقصد: دلته امام بخاری رحمه الله داخود غواړي چه دسور رکاب نیول او په سوریدو کښي امداد کول دا یونیک اود فضیلت علم دې خاص کر په هغه وخت چه سوریدونکی د جهاد دپاره خپه په رکاب کښي وی نو ددې په فضیلت کښي نور هم زیاتوالې کیږي ④ حضرت ابن عباس رضی الله عنهما یوځل دحضرت زید بن ثابت رضی الله عنهما رکاب او نیولو نو هغه اوو نیل اي د نبی دتره خو په داسې مه کوه ابن عباس رضی الله عنهما اوفرمانیل مونږ ته د خپلو علمو سره هم ددای سلوک کولو حکم را کړې شوې دي دې اوریدو سره حضرت زید رضی الله عنه د ابن عباس رضی الله عنه

(۱) فتح الباری: ۱۳۲/۶.

(۲) عمدة القاری: ۲۴۰/۱۴.

(۳) باب قوله تعالى ﴿وَأَقِمْ وَدَانَ مَقَامَ رَبِّهِمْ مَعْلُ﴾

(۴) کشف الباری کتاب المغازی ص: ۵۱۵.

(۵) شرح ابن بطلال: ۴۸/۵ و عمدة القاری: ۲۴۰/۱۴.

او نیولواو بشکل نبی کرو نو هغه اوونیل داسې مه کوه نو حضرت زید عليه السلام اوونیل مونږ ته د آل رسول عليه السلام سره د داسې مینې کولو حکم راکړې شوې دې ^(۱) او دا خبره هم په ذهن کښې ساتل پکار دی چه په دې کښې ذکرکاب نیونکی تذلیل کیږي نه د سوریوونکی دپاره دا د څه فخر خبره ده په سفر کښې هم داسې کیږي اود دې ضرورت راځي چه څوک را کوز کړې شی او یا سور کړې شی

احديث ۱۲۸۲۷ (۲) حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ هَمَّامٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - «كُلُّ سَلَامَةٍ مِنَ النَّاسِ عَلَيْهِ صَدَقَةٌ كُلُّ يَوْمٍ تَطْلُعُ فِيهِ الشَّمْسُ، يُعْدِلُ بَيْنَ الْإِثْنَيْنِ صَدَقَةٌ، وَيُعِينُ الرَّجُلَ عَلَى ذَاتِهِ، فَيَحْمِلُ عَلَيْهَا، أَوْ يُرَقِّمُ عَلَيْهَا مَتَاعَهُ صَدَقَةٌ، وَالْكَلِمَةُ الطَّيِّبَةُ صَدَقَةٌ، وَكُلُّ خَطْوَةٍ يَخْطُوهَا إِلَى الصَّلَاةِ صَدَقَةٌ، وَيُمِيطُ الْأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ صَدَقَةٌ». [ر: ۲۵۶۰]

رجال الحديث

- ① اسحاق :- د اسحاق بلان نسبت ذکر شوې دې. او باب فضل من جبل متاع صاحبه في السفر ^(۳) کښې دا روایت د اسحاق بن نصر او کتاب الصلح ^(۴) کښې اسحق بن منصور نه مروی دی اوس دلته سوال داپیدا کیږي چه دلته دابن نصر او ابن منصور نه کوم پوراوی مراد دې اودا دواړه هم د عبد الرزاق نه روایت کوي.
- حافظ ابن حجر او علامه عینی رحمتهما فرماني چه دا ابو يعقوب اسحاق بن منصور بن بهرام گوسج مروزی رحمتهما دې. ځکه چه د ابودر په نسخه کښې هم اسحاق بن منصور راغلي دي اودومه خبره داده چه کتاب الصلح و الاروايت (کوم چه د ابن منصور نه مروی دي، اود روایت باب الفاظ بالکل یوشان دی. خودابن نصر د روایت سیاق څه قدرې مختلف دي کوم چه په کتاب الجهاد کښې تیر شوې دي. ^(۵) د اسحاق بن منصور تفصیلی حالات کتاب الايمان کښې راغلي دي. ^(۶)
- ② عبد الرزاق :- دا ابوبکر عبد الرزاق صنعانی رحمتهما دې ددوی حالات بدء الوحى لاندې تیر شوی دي ^(۷)

^(۱) شرح ابن بطلان ۴۸/۵ و عمدة القاری: ۲۴۰/۱۴.

^(۲) مر تخریجه فی کتاب الصلح باب فضل الاصلاح بین الناس والعدل بینهم: ۲۷۰۷.

^(۳) کتاب الجهاد رقم الحديث: ۲۸۹۱.

^(۴) انظر حاشية الثالثة.

^(۵) فتح الباری: ۳۰۹/۵ و ۱۳۲/۶ و عمدة القاری: ۲۸۶/۱۳، ۱۴۱/۱۴.

^(۶) کشف الباری: ۴۲۰/۲ - ۴۲۱.

^(۷) کشف الباری: ۴۶۵/۱.

③ معمر دا ابو عروہ معمر بن راشد بصری رحمۃ اللہ علیہ دې بدء الوحى کښې د دوى تذکره تیره شوي

د د

④ همام دا ابو عقبه همام بن منبه رحمۃ اللہ علیہ دې ددوى حالات کتاب الايمان کښې تیر شوى دى

⑤ ابو هريره - دا حضرت ابو هريره رضي الله عنه دې د دوى حالات کتاب الايمان کښې تیر شوى دى ^(۱) حضرت ابو هريره رضي الله عنه په دې روايت کښې نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرمانيلى د انسان د بدن په هر يو جوړياندي نمر راختلو سره يوه صدقه واجب کيږي په دوو کسانو کښې انصاف کول صدقه ده. يوسړى له په سوریدو کښې امداد کول صديقه ده دغه په سورلنى باندې دغه سامان وغيره بار کول صدقه ده چاسره بڼه خبره کول صدقه ده او هرغه قدم چه د مانخه دپاره اوچت شي صدقه ده او دلاري نه تکليف ورکونکې خيز اخواکول صدقه ده

د سلامى معنى - ددې مفرد سلاميه دې بعض حضرات واني چه داجنس دې يعنى ددې واحد جمع برابر دي او ددې جمع سلاميات دې په وړونکو هډوکو کښې هر جوړ و الا هډوکي لکه د گوتو هډوکي بيا ددې اطلاق په هريو هډوکي او هډوکي په جوړياندي کيدلو علامه ابو عبيد رحمۃ اللہ علیہ فرماني چه سلامى هغه هډوکي ته واني چه د اوبښ د نوکې په غاړه باندي وي ^(۲) بهر حال حاصل دادې چه د انسان په هر هډوکي باندې روزانه يوه صدقه لازم ده د الله تعالى ټول نعمتونه داسې دي چه دغه شکر ادا کول د انسان دوس کارنه دې خود هډوکو په خاص توگه د ذکر کولو وجه داده چه د انسان حرکت او سکون د خوزيدو راخوزيدو مدار اکثر هم په دغه هډوکو دې ^(۳)

په صحيح مسلم کښې دى سلامى د انسانى بدن جوړونو ته واني د کوم شميرچه درې سو: شپيته جوړي ^(۴) امام قرطبي رحمۃ اللہ علیہ فرماني ددې حديث د ظاهره معلومېږي چه دا صدقه ادا کول واجب دى خود الله تعالى شان کریمى اوگوره په معمولى معمولى مستحب اعمالو سره هم دا ذمه واري ادا کيږي ^(۵)

عليه صدقه - چونکه سلامى مؤنث دې په دې وجه اعتراض کيږي چه عليه په خانى عنيه ذکر کيدل پکار دى د صاحب الفيه ابن مالک رحمۃ اللہ علیہ وينا ده کل چه کله مضاف وي د يونکره طرف ته نو د مضاف اليه اعتبار کيږي لکه آيت ﴿كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ﴾ کښې نفس مضاف اليه اعتبار دې نو ددې دپاره دا ثقه خبر مؤنث راوړلې شوخکه چه نفس هم مؤنث دې خود لته داسې نه دى بلکه دلته د مضاف کل اعتبار کړې شوې دې او ددې طرف ته عليه ضمير مذکر راجع دې

^(۱) کشف الباری: ۲/۴۲۸.

^(۲) کشف الباری: ۱/۶۵۹.

^(۳) النهاية: ۲/۹۶.

^(۴) فتح الباری: ۲/۱۳۶.

^(۵) صحيح مسلم: ۱/۲۳۵ کتاب الزکوة باب بيان أن اسم الصنفه يقع على كل نوع من المعروف.

^(۶) عمدة القاری: ۱۳/۲۸۷.

قاعدہ خو ہم دغہ ده کومه چه ابن مالک رضی اللہ عنہ ذکر کړې ده او ددې تقاضا هم دغه ده چه عليها وی خکه چه سلامی مؤنث دې یا سلامی په ضمن کښې موجود معنی عظم یا مفصل طرف ته ضمیر مذكر راجع دې (۱)

قوله يعدل بين الاثنين صدقة - دلته ان مقدر دې بیا دا تاویل مصدر مبتدا جوړیږي ومثله وتسمع بالمعیدی خیر من ان تراد (۲)

قوله كل خطوة يخطوها إلى الصلوة - یعنی هر قدم کوم چه جمات او مانخه دپاره اوچتیري هغه صدقه ده په دې کښې ددې خبرې ترغیب ورکولې شی چه خومره قدمونه زیات وی هم هغه هومره به اجر زیات وی بل په دې کښې ددې خبرې تنبیه هم ده چه جمات طرف ته تلوسره منډي یا تادی کول ښه خبره نه ده بلکه وقار او تسلی په خیال کښې ساتل پکار دی (۳)

ترجمة الباب سره مطابقت - د حدیث شریف ترجمه الباب سره مطابقت ویعین الرجل علی دابته فیحمل علیها نه مستنبط دې خکه چه د سوریوونکی اعانت او امداد عموماً په رکاب نیولوسره او سامان وغیره بار کولوسره کیږي (۴)

باب - ۱۲۷ کراهية السفر بالمصاحب إلى ارض العدو

د نسخو اختلاف - په ترجمه الباب کښې لفظ کراهية اضافه صرف د مستملی په نسخه کښې ده د کوم د وجې نه چه ابن بطال رضی اللہ عنہ فرمائی وکذلك یروی دلته غلط دې ددې دپاره دې نه وپاندې څه خیزیه ماقبل کښې مذکور نه دې د کوم طرف ته چه د کذلك سره اشاره او کړې شی ترتیب د اکیدل پکاروو چه اول روایت مالک رضی اللہ عنہ نی ذکر کولو بیا د وکذلك سره دې طرف ته اشاره کوله (۵)

لیکن حافظ ابن حجر رضی اللہ عنہ د هغوی دا گرفت غلط گرځولوسره وئیلی دی چه دا باب السفر... نه دې بلکه باب کراهية السفر... دې لکه څنگه چه د مستملی په نسخه کښې دې د وکذلك.... مشار الیه هغه کراهية السفر دې کوم چه د محمد بن بسر په روایت کښې دې کره رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم (۶)

د ترجمة الباب مقصد - امام بخاری رضی اللہ عنہ دلته خودل غواړي چه د دښمن ملک ته تلوسره قرآن کریم خان سره اوږل مکروه دی که چرې حفاظت اونه کړې شی او که چرې حفاظت او تسلی وی

(۱) فتح الباری: ۱/۳۲۲.

(۲) عمدة القاری: ۱/۱۴.

(۳) عمدة القاری: ۱/۱۴.

(۴) شرح ابن بطال: ۵/۱۴۸.

(۵) شرح ابن بطال: ۵/۱۴۹.

(۶) فتح الباری: ۶/۱۳۳.

نوجائز دی (۱) د دینمن زمکې اوملک ته مصحف اوپلوحکم په دې مسئله کښې د علماء کرامو درې اقوال دی (۱) مطلقا ناجائز دی دا دامام مالک رحمته الله مذهب دې (۲) مطلقا ناجائز دی علامه ابن المنذروانی چه دا دامام اعظم ابوحنیفه رحمته الله مذهب دې (۳) چه د قرآن کریم داهانت خطره وی نویباخوناجائز دی اوکه داسې څه خطره نه وی نو څه حرج نشته قرآن کریم خان سره اوپلې شی دا دامام شافعی امام احمد اکثر اخنافو اوبعض مالکیه مذهب دې خکه چه ددې حکم

مدار په دې علت باندې دې مخالفة آنیناله العدو نوچرته چه قرآن کریم ته د دینمن د لاس لگیدو یاددې د بې عزتنی اندیښنه وی نوخلته مصاحف خان سره اوپل نه دی پکار لکه چه چهاپه مار لښکروی چه اکثریه کم شمیر کښې وی هلته داخطره ډیره موجود وی امام نووی رحمته الله فرمائی هذا هو الصحيح وبه قال أبوحنيفة والبخاری وآخره... (۴)

علامه شامی رحمته الله فرمائی چه هر هغه واجب احترام څیز د کوم سپکاوي اوبې ادبی کول چه حرام وی داسې څیزونه دکافرانو ملکونوته اوپل منع دي لکه قرآن فقه اوحدیث کتابونه وغیره حاصل دا چه امام مالک رحمته الله سرفبالمصحف مطلقا ناجائزگرځوی خکه چه په حدیث کښې هیڅ داسې قید نشته چه لښکر غټ وی که وړوکې بهر حال په غفلت کښې دمصحف د دینمن په لاس دلگیدو اندیښنه خووي (۵) او جمهور فقهاء ددې جواز قائل دی چه کله لښکر غټ وی مامون وی خکه چه مدار د دینمن په لاس دلگیدو ویره ده اوچه کله ویره نه وی نوجائز دي (۶) دې نه معلومه شوه چه اختلاف د لونی لښکر او وړو چهاپه مار ټولگودپاره په اتفاق دائمه مصحف خان سره اوپل جائز نه دی (۷)

د مالکیه استدلال مالکیه د حدیث باب نه استدلال کوی دکوم الفاظ چه دی أن رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم نهی أن یسافر بالقرآن إلى أرض العدو په دې روایت کښې مطلقا ممانعت وارد دي که لښکر غټ وی اوکه وړوکې (۸) د جمهورواستدلال جمهور څوک چه د تفصیل قائل دی هغوی د صحیح مسلم د روایت نه استدلال کوی دکوم په یو طریق کښې مخافه آنیناله العدو او په دویم طریق کښې فانی لآمن أن

(۱) عمدة القاری: ۱/۲۴۱/۷/۲۶۵.

(۲) شرح النووی علی صحیح مسلم: ۲/۱۳۲، طبع قدیمی کتب خانه.

(۳) پورتنی حواله. نور اوگورنی أوجز المسالك: ۸/۲۱۸، وإعلاء السنن: ۱۲/۲۶.

(۴) المتقی نقلا عن أوجز المسالك: ۸/۲۱۸.

(۵) راجع للتفصیل أوجز المسالك: ۸/۲۱۸.

(۶) التمهید لابن عبدالبر: ۱۵/۲۵۴.

(۷) التمهید لابن عبدالبر: ۱۵/۲۵۴.

یناله العدو اضافه ده اونیکاره خبره ده چه ویرد په لویولنیکرونو کښې نه وی بلکه وړو ټولگو کښې وی (۱) بل امام بخاری رحمته الله علیه چه کوم متابعت ذکر کړې دې دهغې نه هم د جمهورو تائید کړې ځکه چه د قرآن تعلیم دې خبرې ته مستلزم دې چه هغوی په خان سره لیکلې شوې قرآن اوړلو ځکه چه ټول صحابه کرام خود قرآن کریم حافظان نه وو (۲)

علامه مهلب رحمته الله علیه فرمائی چه دا نهی تجریمی نه ده بلکه نهی استحباب ده یعنی د قرآن کریم اکرام ددې خبرې تقاضا کوی چه ددې دداسې خایونو او خلغو نه حفاظت اوکړې شی چرته چه دتوهین او بې ادبی خطره وی ځکه چه پخپله نبی کریم صلی الله علیه و آله قیصر روم ته کوم خط لیکلې وو په هغې کښې پوره یوایت موجود وو اونوی کریم صلی الله علیه و آله په پوهیدلو چه دا کفران نپاک دی او هغوی به دالولی او دې ته به لاس لگوی نومعلومه شوه چه دا نهی مطلق نه ده اونه دمحموظ اومامون لښکروسره ددې څه تعلق دي (۳) علامه نووی رحمته الله علیه په دې خبره باندې د فقه و اجماع نقل کړې ده چه کافرانوته د دعوت دمقصد دپاره داسې خطونه لیکلې شی په کوم کښې چه یویا د یونه زیات آیاتونه درج وی اود حضرت مصطفی سرور کائنات صلی الله علیه و آله هرقل او قیصر روم ته خط لیکل ددې دلیل دي (۴)

د مخافه أن یناله العدو اضافه ثابته ده که نه؟ - مونږ اول ذکر کړې دې چه مدار اختلاف هغه دامذکوره الصدر جمله ده اوس دلته دمالکيه دعوی داده چه دا اضافه ثابته نه ده بلکه دامدرج دي. علامه ابن بطل مالکی رحمته الله علیه فرمائی ولم تصح هذه الزيادة عند مالك ولا عند البخاری إنباه من قول مالك (۵) دمالکيه دا دعوی صحیح نه ده ځکه چه صحیح مسلم (۶) سنن نسائی (۷) اوسنن ابن ماجه (۸) داروایت د لث عن نافع په طریق سره نقل کړې دي په هغې کښې دا اضافه موجودده بل امام مسلم (۹) د ایوب په طریق سره هم دا روایت نقل کړې دي داد دې خبرې دلیل دي چه داروایت مرفوع دي مدرج نه دي او دې نه د جمهورو استدلال صحیح دي یواشکال اودهغې جواب: اوس دلته دا یواشکال پیدا کړی چه پخپله دامام مالک رحمته الله علیه نه ابن وهب رحمته الله علیه کوم روایت نقل کړې دي په هغې کښې خو خشیة أن یناله العدو د حدیث په توگه ذکر کړې دي لکه چه ابن عبدالبر رحمته الله علیه په التهمید کښې دا ذکر کړې دي (۱۰) خو په موطا کښې دا

(۱) الصحيح مسلم: ۱۳۱/۲ قديمی.

(۲) شرح ابن بطل: ۱۵۰/۵.

(۳) شرح ابن بطل: ۱۵۰/۵.

(۴) شرح النووي على صحيح مسلم: ۱۳۲/۲ قديمی.

(۵) شرح ابن بطل: ۱۵۱/۵.

(۶) صحيح مسلم: ۱۳۱/۲ كتاب الامارة باب النهي أن يسافر بالمصحف إلى أرض الكفار إذا خيف وقوعه بأيهم

(۷) سنن النسائي الكبرى: ۲۴۳/۵.

(۸) كتاب الجهاد باب النهي أن يسافر بالقرآن إلى أرض العدو رقم: ۲۷۸۹ - ۲۷۸۰.

(۹) كتاب الامارة باب النهي أن يسافر بالمصحف إلى أرض الكفار إذا خيف وقوعه بأيهم.

(۱۰) التمهيد لابن عبد البر: ۲۵۳/۱۵.

اضافه حدیث پہ تو گھ نہ ده ذکر کړې بلکه دامام مالک رحمۃ اللہ علیہ قول جوړ لو سره نې ذکر کړې دې (۱) دغه شان په ابو داؤد کښې هم دې (۲)

حافظ ابن حجر رحمۃ اللہ علیہ ددې جواب ورکولو سره فرماني لعل مالکا کان یجزم به ثم صار یشک لی رفعه فجعله من تفسیر نفسه (۳) یعنی اول خو به امام صاحب شاید د امر فوع خیال کولو روستو د هغوی په مرفوع کیدو باندې شک پیدا شو نو هغه دا اضافه خپل قول جوړ کړو پاتې شوه دا خبره چه دا د ابن وهب رحمۃ اللہ علیہ تفر ددې نو ددې تفصیل مونږ پورته بیان کړې دې امام مسلم امام نسائی او امام ابن ماجه رحمهم الله دغن نافع په طریق سره دا اضافه مرفوعا نقل کړې ده بل سنن ابن ماجه کښې عبد الرحمن بن مهدی عن مالک په طریق هم دا اضافه مرفوعا نقل کړې ده (۴) د محمد بن بشر کوم روایت طرف ته چه دلته اشاره کړې شوې ده په هغې کښې هم دا اضافه ثابته ده مسند اسحاق بن راهویه کښې دا روایت موصولاً ذکر کړې شوې دې د کوم چه دادي کړه رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم أن یسافر بالقرآن إلى أرض العدو، مخافة أن یناله العدو (۵) قوله: وکنک یوری عن محمد بن یشر.... (۶) قوله: وتابعه ابن اسحاق عن نافع عن ابن عمر..... (۷)

د متابعت تخریج - مسند احمد کښې ددې روایت تخریج یزید بن هارون عن ابن اسحاق په طریق سره کړې دې (۸)

ددې متابعت د ذکر کولو مقصد - حافظ ابن حجر رحمۃ اللہ علیہ فرماني ددې متابعت ذکر کولو مقصد د محمد بن بشیر په روایت کښې وارد کړا هیت سفر بالمصحف تأیید کول دی واضحه دې وی چه دا متابعت لفظی نه دې بلکه معنوی متابعت دې ځکه چه د ابن اسحاق په روایت کښې کړه لفظ نه دي راغلي بلکه نهی أن یسافر بالمصحف إلى أرض العدو راغلي دې (۹) بل څه څیز نه نهی ممانعت کړا هت تقاضا کوی ځکه چه نهی د کړا هت تنزیهی یا تحریمی نه خالی نه وی (۱۰) علامه ابن بطال رحمۃ اللہ علیہ د متابعت مقصد داسې بیان کړې دې چه امام صاحب په اصل کښې دا خودل غواړي چه مخافة أن یناله العدو چه کومه اضافه بعض حضراتو کړې ده هغه صحیح

(۱) الموطا للامام مالک: ۴/۲۶۶ کتاب الجهاد باب النهی عن أن یسافر بالقرآن إلى أرض العدو بیروت.

(۲) سنن أبی داؤد کتاب الجهاد باب فی المصحف یسافر به إلى أرض العدو: ۳۶۱۰.

(۳) فتح الباری: ۱۳۴/۶.

(۴) ابن ماجه کتاب الجهاد باب النهی أن یسافر بالقرآن إلى أرض العدو: ۲۸۷۹.

(۵) فتح الباری: ۱۳۳/۶.

(۶) انظر لروایة فی المصدر السابق وتغلیق التعلیق: ۴۵۳/۳.

(۷) انظر لروایة فی المصدر السابق وتغلیق التعلیق: ۴۵۳/۳.

(۸) المستدلل امام أحمد: ۷۶/۲.

(۹) المستدلل امام أحمد: ۷۶/۲.

(۱۰) فتح الباری: ۱۳۳/۶.

نه ده لکه چه د محمد بن اسحاق په روایت کښې دا اضافه موجود نه ده (۱) ددې مسئلې تفصیل ماقبل کښې مونږ بیان کړې دي
حاصل داچه حافظ رحمته الله علیه د متابعت مقصد کراهه السفر تائید گړنوی اودا خبره واضحه ده ځکه چه د محمد بن بشیر په روایت کښې کراهه... راغلي اود محمد بن اسحاق په روایت کښې نهی... او په نهی کښې خو کراهت وی او ابن بطلان رحمته الله علیه ددې متابعت مقصد ددې اضافه عدم صحت تائید گړنولی دي خود محمد بن بشیر په روایت کښې د اضافه موجود ده او د محمد ابن اسحاق په روایت کښې دا اضافه موجود نه ده

وقد سافر النبي صلى الله تعالى عليه وسلم وأصحابه في أرض العدو وهم يعلمون القرآن
علامه مهلب رحمته الله علیه فرماني ددې عبارت مقصد په دې باندې خبرداري کول دي چه نهی عمومی نه ده بلکه ددې ممانعت تعلق دغه وړو لښکرو او ټولگوسره دي دکومو حفاظت چه غیر یقیني وی او که لښکر لونی وی نو په هغې کښې قرآن پاک خان سره اورلو کښې څه حرج نشته ځکه چه صحابه کرام رضی الله عنهم به د دښمن په ملکونو کښې هم د قرآن په زده کړه او خودلو کښې مشغول وو او ښکاره خبره ده چه ټول خو به حافظ قرآن نه وو ددې نه د امام بخاری رحمته الله علیه میلان د امام اعظم ابوحنیفه رحمته الله علیه قول طرف ته معلومېږي (۲)

حافظ رحمته الله علیه فرماني چه ددې عبارت مقصد دا دي چه دانهي د قرآن کریم متعلق ده حامل قرآن سر نه ده (۳) چنانچه قراء سبعین نبی کریم صلی الله علیه و آله د جهاد د پاره لیگلي وو او هغوی د بشر معونه په مقام باندې د شهادت جام نوش کړو نور هم دغه شان ډیر واقعات دي په کوم کښې چه د قرآن پاک د حافظان جهاد ته تلل ثابت دي

احديث ۱۲۸۲۸ (۴) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - نَهَى أَنْ يُسَافَرَ بِالْقُرْآنِ إِلَى أَرْضِ الْعَدُوِّ.

رجال الحديث

① عبدالله بن مسلمه - دا ابو عبد الرحمن عبدالله بن مسلمه بصری رحمته الله علیه دي ددوی حالات کتاب الايمان کښې تیر شوی دي (۵)

(۱) شرح ابن بطلان: ۱۴۹/۵.

(۲) شرح ابن بطلان: ۱۵۰/۵.

(۳) فتح الباری: ۱۳۳/۶.

(۴) الحديث أخرجه في كتاب الامارة باب النهي لمن يسافر بالمصحف إلى أرض الكفار إذا خيف وقوعه بأيديهم رقم: ۴۰۴۱ - ۲۹ وأبو داود في كتاب الجهاد باب في المصحف يسافر به إلى أرض العدو: ۲۶۱۰ وابن ماجه في كتاب الجهاد باب النهي أن يسافر بالقرآن إلى أرض العدو: ۲۸۸۰ - ۷۹.

(۵) كشف الباری: ۷۰/۷.

① مالک - دامشهور امام ابو عبد الله بن انس مدنی رحمہ اللہ دے ددوی تفصیلی تذکرہ تیرہ شوی دد (۱)

② نافع - دا ابوسہیل نافع بن مالک اصبحی رحمہ اللہ دے ددوی حالات ہم کتاب ایمان کنبی تیرشوی دی (۲)

③ عبد الله بن عمر - دا صحابی رسول حضرت عبد الله بن عمر رحمہ اللہ دے ددوی حالات شہ تیرشوی دی (۳)

ترجمة الباب سره مطابقت - دحدیث مبارک ترجمہ الباب سرہ مطابقت واضح دے خکہ چہ دلته دقرآن نہ مصحف مراد دے نہ چہ نفس قرآن کوم چہ دحافظانو پہ سینو کنبی وی (۴) وانه تعالی اعلم وعلمہ اتم واحکم

باب - ۱۲۸ التکبیر عند الحرب

د ترجمہ الباب مقصد - دلته داخودل غواپی چہ پہ جنگ کنبی تکبیر و نیل مشروع او جائز دی (۵) دحضرت علی رحمہ اللہ نہ نقل دی چہ کله به نی تورہ و هله نو تکبیر به نی و نیلو پہ لیلة الہیریر کنبی هغوی خلورنیم سوہ تکبیر ونه و نیلی ذ لیلة الہیریر نہ مراد د جنگ حنین شہ دہ دمسلم پہ یور وایت کنبی نبی کریم رحمہ اللہ پیشنگونی فرمائیلی دہ چہ تا موخلق به بنارته حنی دہغی یو حصہ پہ اوچہ او یوہ حصہ پہ او بو کنبی دہ هلتہ لا اله الا الله، الله اکبر و اینی نتیجت به ددے یوہ حصہ پریوخی (۶) دے نہ مراد قسطنطنیہ دہ (۷) دغه شان دآبن ماجہ پہ روایت کنبی راغلی دی القسطنطنیہ بالتسیح والتکبیر (۸)

احديث (۲۸۲۹) (۹) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا سَفِيَانُ عَنْ أَبِي بَعْنٍ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ أَنَسٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ صَبَّحَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - خَيْرَ وَقَدْ خَرَجُوا بِالْمَسَاجِي عَلَى أَعْنَاقِهِمْ، فَلَمَّا رَأَوْهُ قَالُوا هَذَا مُحَمَّدٌ وَالْحَمْدُ وَالْحَمْدُ، مُحَمَّدٌ وَالْحَمْدُ، فَلَجَّوْا إِلَى الْحِصْنِ، فَقَرَعَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - بِدَرِيءِهِ وَقَالَ «اللَّهُ أَكْبَرُ، خَرِبَتْ خَيْبَرُ، إِنَّا إِذَا نَزَلْنَا بِسَاحَةِ قَوْمٍ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنْذَرِينَ». وَأَصْبَحْنَا حُمْرًا فَطَغْنَاَهَا، فَنَادَى مُنَادِي النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - إِنَّ اللَّهَ

(۱) كشف الباری: ۸۰/۲.

(۲) كشف الباری: ۲۷۱/۲.

(۳) كشف الباری: ۶۳۷/۱.

(۴) عمدة القاری: ۷۴۲/۱.

(۵) عمدة القاری: ۲۴۳/۴.

(۶) صحيح مسلم: ۳۹۶/۲.

(۷) شرح النووي على مسلم: ۳۹۶/۲. کتاب الفتن باب فتحة بلدة جانبها في البر وجانبها في البحر رقم: ۷۳۳۳.

(۸) سنن ابن ماجه كتاب الفتن باب الملاحم: ۴۰۹۴.

(۹) امر تخريجه في كتاب الصلوة باب ما يذكر في الفخذ رقم: ۳۸۱.

وَرَسُولُهُ يَنْتَهِيَنَّكُمْ عَنْ كُفُورِ الْخَمْرِ، فَأَكْفَيْتَ الْقُدُورَ بِمَا فِيهَا. تَابَعَهُ عَلَى عَنْ سُفْيَانَ رَفَعَهُ
النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - يَدَيْهِ. ار. ۱۳۶۴

رجال الحديث

① عبدالله بن محمد - دا عبدالله بن محمد مسندی رحمہ اللہ دی ددوی حالات کتاب الایمان کنبی تیرشوی دی (۱)

② سفیان دا سفیان بن عیینہ رحمہ اللہ دی . ددو تذکرہ پدہ الوحی کنبی شوی ددو (۲)

③ ایوب دا ایوب سختیانی رحمہ اللہ دی . ددو تذکرہ پدہ کتاب الایمان کنبی تیرہ شوی ددو (۳)

④ محمد دا محمد بن سیرین رحمہ اللہ دی ددو تذکرہ پدہ کتاب الایمان کنبی تیرہ شوی ددو (۴)

⑤ انس : دا خادم رسول حضرت انس رضی اللہ عنہ دی . ددوی حالات ہم پدہ کتاب الایمان کنبی تیر شوی دی (۵)

دا حدیث مبارک دیرخل پدہ ماقبل کنبی تیرشوی دی . دی سرہ متعلقہ مباحث پدہ متعلقہ ابوابو کنبی کنلی شی ، اود خر دغونی حکم پدہ کتاب الصیدوالذباح کنبی راروان دی -
فائده . پدہ خنگونو کنبی تکبیر وئیل ددی امت خصوصیت دی . دی سرہ دالله تعالی دگیریای اود عظمت اظهارکیری (۶)

دترجمة الباب سرہ مطابقت : دحدیث شریف دترجمة الباب سرہ مطابقت دنبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم پدہ دی قول کنبی دی : .. الله اكبر ، خربت خيبر.. (۷)

قوله: تَابَعَهُ عَلَى عَنْ سُفْيَانَ رَفَعَهُ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - يَدَيْهِ

یعنی علی بن المدینی رحمہ اللہ دعبدا لله بن محمد مسندی متابعت کرپ دی - دی متابعت لره امام بخاری رحمہ اللہ پدہ کتاب المناقب کنبی موصول ذکرکرپ دی (۸)

متابعت لره دذکرکولو مقصد : رفع النبی صلی الله تعالی علیه وسلم یدیہ . . اضافہ چونکہ ددی روایت پدہ دویم طریق کنبی نشته (۹) دی وجہ نه ئی ددی متابعت پدہ ذریعہ وضاحت اوکروچی علی بن المدینی هم دا اضافہ نقل کرپ ددو کوم نه چپ دروایت باب تائید کیری - والله اعلم بالصواب

(۱) کشف الباری کتاب الایمان: ۱/۶۵۷.

(۲) کشف الباری : (ج ۱ ص ۲۳۸) -

(۳) کشف الباری : (ج ۲ ص ۲۶) -

(۴) کشف الباری : (ج ۲ ص ۴) -

(۵) کشف الباری : (ج ۲ ص ۴) -

(۶) شرح ابن بطلال (ج ۵ ص ۱۵۱) -

(۷) عمدة القاری (ج ۱ ص ۲۴۳) -

(۸) اوکوزی صحیح البخاری ، کتاب المناقب ، باب ، رقم (۳۶۴۷) -

(۹) فبض الباری : (ج ۳ ص ۴۴۳) -

۱۲۹- بَاب مَا يُكْرَهُ مِنْ رَفْعِ الصَّوْتِ فِي التَّكْبِيرِ.

دترجمه الباب مقصد امام بخاری رحمہ اللہ دا فرمانی چې دجنگ دننه تکبیر واپیل مشروع خودی لیکن ډیرې زیاتې جغې وهل اود ضرورت نه زیات آواز اوچتول مکروه دی ^(۱) ځکه چې ډیرو چغوسره دانسان په قوت کښې کمزوری پیدا کیږی.

دعلامه انور شاه کشمیری رحمہ اللہ رانې دا ده چې رفع الصوت بالتکبیر ذکر اهت خې غه دجهاد نه سوادې. دجهاد دننه که چرته رفع الصوت بالتکبیر اوشی لودی کښې څه خبره نشته ^(۲).

شاه صاحب دروایت په ظاهر باندې اعتماد کړې دې لیکن دبخاری دترجمې اطلاق ئې نه دی ملحوظ ساتلې. دامام بخاری دترجمې داطلاق هم دا تقاضا کوی چې په جهاد کښې هم د ضرورت نه زیات آواز اوچتول ښه نه ده.

(۲۸۳۰) «حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَاصِمٍ عَنْ أَبِي عُثْمَانَ عَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فُكُنَّا إِذَا أَشْرَفْنَا عَلَى وَادٍ هَلَلْنَا وَكَبَّرْنَا ارْتَفَعَتْ أَصْوَاتُنَا، فَقَالَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - «يَا أَيُّهَا النَّاسُ، ارْجِعُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ، فَإِنَّكُمْ لَا تَدْعُونَ أَصَمًّا وَلَا غَائِبًا، إِنَّهُ مَعَكُمْ، إِنَّهُ سَمِيعٌ قَرِيبٌ، تَبَارَكَ اسْمُهُ وَتَعَالَى جَدُّهُ»». [۳۹۶۸، ۶۰۲۱، ۶۰۴۶، ۶۲۳۶، ۶۹۵۲]

تراجم رجال

① محمد بن يوسف: دا ابو محمد بن يوسف بیکندي رحمہ اللہ دی. ددوی حالات تیرشوی دی ^(۱) مسئله دذکر بالجهر ددې حدیث نه استدلال کولو سره بعضې علما، دجهري ذکر نه منع کوی. دویم طرف ته کوم حضرات چې دجهري ذکر دجواز قائل دی نو هغوی دداسې روایاتو مختلف توجیه کوی.

(۱) لامع الدراری: ج ۷ ص ۲۶۸.

(۲) فیض الباری (ج ۳ ص ۴۴۳).

(۳) الحدیث اخرجه البخاری فی کتاب المغازی، باب غزوة خیبر. (رقم: ۴۲۰۲) و کتاب الدعاء، باب الدعاء اذاعا لعقیقه (۶۳۸۴) ویاب قول لاحول ولا قوة الا بالله (۶۴۰۰۹) و کتاب القدر، باب لاحول ولا قوة الا بالله (۶۶۱۰). و کتاب التوحید، باب وكان الله سميعا بصيرا (۸۶۷۳). و مسلم فی کتاب الذکر، باب استحباب خفض الصوت بالذکر الا فی الموضع التي ورد الشرع برفعها كالنلبية وغيرها (۶۸۶۲). و الترمذی فی کتاب الدعاء، باب كون الذکر خیرا عملکم و اذکاها عند ملیکم ((۳۳۷۴)). و باب ماجاء فی فضل التسبیح و التکبیر و التهلیل و التحمید (۳۴۶۱). و ابوداود فی کتاب الوتر، باب فی الاستغفار (ج ۲ ص ۱۵۲۷). و انسانی فی کتاب النعوت، باب السمع القریب (۷۶۷۹). و فی کتاب السیر، باب شده رفع الصوت بالتهلیل و التکبیر (۸۸۱۴). و ابن ماجه فی کتاب الادب، باب ماجاء فی... لاحول ولا قوة الا بالله (۳۸۲۴).

(۴) کشف الباری: (ج ۳ ص ۳۳۵).

(۵) ارشاد الساری: (ج ۵ ص ۱۳۵).

① به حدیث کنبی دچغوسورو اودشور جوړولو نه منع کړې شوې ده اوددې خبرې تائیدیه خپله دحدیث دالفاظونه کیږی .. اربعوا علی الفسکم .. یعنی دخپل خان سره دنرمې معامله اوکړی اوظاهرده چې دکرېالجهړکوم چې دمشایخویه نیزرانج دې په هغې کنبې نه چغې سوزې وی اونه سختی وی ۱)

حضرت مولانا رشید احمد گنگوہی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چې په دې حدیث کنبې کوم ممانعت راغلی دې ددې تعلق ذکر سره نه دې خکه چې دذکر یو قسم هم ممنوع نه دې بلکه دلته داواز اوچتولونه خکه منع شوې ده چې هغه دنیمنانو علاقہ وه، اودشور شغړپ سره به هغوی بیدار شوی وو

بس جرته چې دجهړنه د تکلیف اودايداء امکان وی نوهلته داجهړمکروه دې کنبې نه - نو دا مسدعت دکوم امر خارج دوجې نه کیدې شی . خکه چې د ذکر الهی یو قسم هم منہی غنه نه دې ۲) اوداحتلاف دا احوالو او اشخاصو دوجې نه هم حکم بدلیدې شی - ۳)

دمذکور الصدر توجیهاتونه دا خبره بلکل واضحه کیږی چې هغه ذکر دکوم کیفیت چې د (قوالی او دهمال، پشان وی چې ښه شور شغړپ اودرز غوبل اود، وجد، په نوم باندې تپونه وهل وی، نوداسې امورو سره دشریعت دلرې نه هم تعلق نشته دې، جائز او مشروع خولا پریکده -

حضرت علامه عبدالحی لکهنوی دذکرېالجهړیه مسئله کنبې .. سبحة الفکر فی الجهر بالذکر .. نومی کتاب مرتب کړې دې په کوم کنبې چې هغه دذکرېالجهړجواز د اته خلویښ روایتونونه ثابت کړې دې ۴)

دبعضی الفاظ حدیث تشریح :

اشرقتا : اشراف په معنی کنبې دې؛ دپاس نه کتل یعنی چې کله مونږ په یوکندي ته راشو ..

قوله: ارْتَفَعَتْ أَصْوَاتُنَا : داجمله فعلیه حال واقع کیږی. دلته قد .. مقدردې کما فی قوله تعالی

اوجاء کم حصرت صدور هم) ای قد حصرت .

قوله: ارْبَعُوا عَلٰی اَنْفُسِكُمْ : ربع (ف) ربعا : توقف کرنا، انتظار کرنا، وانیلی کیږی .. ربع

الرجال بالمكان .. سفر ختمیدونه پس په یوځې کنبې پراؤ اچول - علامه خطابی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چې ددې جملې مطلب دې شور مه کوئ آواز مه اوچتوئ - اودابن قرقول ویناده چې دخپل خان سره دنرمې معامله کوئ اوسختی پریکدی - ۵)

دترجمة الباب سره مطابقت دحدیث شریف دترجمة الباب سره مطابقت دحدیث نه حاصل شده معنی نه مستنبط دې . خکه چې جناب نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم دلته درفع صوت لره ناخوښه کړې ده

۱) (الامع الدراری : ج ۷ ص ۲۶۸) -

۲) (الکوکب الدرّی : ج ۴ ص ۳۴۶) -

۳) (سباحة الفكر، ص: ۱۴، فی المجلد الثالث من مجموعة رسائل العلامة اللکنوی) -

۴) (مجموعة رسائل اللکنوی : ج ۳ ص ۹۶ - ۹۷، ادارة القرآن کراچی .

۵) (عمدة القاری : ج ۱ ص ۲۴۵ او اعلام الحديث للخطابی (ج ۲ ص ۱۴۲۴) -

۱۳۰۔ باب التَّسْبِيحِ إِذَا هَبَطَ وَادِيًا.

ترجمہ الباب مقصد دلتہ امام بخاری رحمہ اللہ دا وائیل غواړې چې صحابه کرام (عنہم) به چې کله یوې وادی ته کوزېدل نو تسبیح به یې لوستل د تسبیح معنی د تنزیه وی، مطلب دادې چې د ښکته طرف ته کوزېږي نو دا خیال ساتل پکار دی چې الله تعالی مقدس او منزه دې، څنگه چې نشیب لږه په فراز باندې اولوړه د جوړې په مقابل کېښي کمه گنړلې شی، کوم چې عیب دې نو ښکته کوزېدو کېښي دا خیال کول پکار دی چې الله تبارک و تعالی د هر قسمه ښکته والی او هر قسمه عیب نه پاک دې۔^(۱)

[۲۸۳۱] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ حُصَيْنِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ - قَالَ كُنَّا إِذَا صَعَدْنَا كَبَّرْنَا، وَإِذَا نَزَلْنَا سَبَّحْنَا. [۲۸۳۲]

ترجمہ رجال

- ① محمد بن یوسف دا ابو احمد محمد بن یوسف بیکندي رحمہ اللہ دې، په کتاب العلم کېښي ددوی تذکره تیره شوې ده۔^(۲)
- ② سفیان دا سفیان بن عیینہ رحمہ اللہ، په بدء الوحي، کېښي ددوی تذکره تیره شوې ده۔^(۳)
- ③ حصین بن عبد الرحمن د حصین بن عبد الرحمن رحمہ اللہ تذکره تیره شوې ده۔^(۴)
- ④ سالم بن ابی الجعد د سالم بن ابی الجعد رحمہ اللہ تذکره تیره شوې ده۔^(۵)
- ⑤ جابر بن عبد الله د صحابی رسول حضرت جابر بن عبد الله رحمہ اللہ ددوی حالات مخکېښي تیر شوی دی۔^(۶)

قوله: كُنَّا إِذَا صَعَدْنَا كَبَّرْنَا، وَإِذَا نَزَلْنَا سَبَّحْنَا: چې کله به مونږ پورته ختلو نو مونږ به الله اکبر وائیل او چې کله به مونږ ښکته کوزیدلو نو مونږ به سبحان الله وائیل۔ دلتہ دا د اب جفر نه یو ادب بیان شوې دې چې پورته ختلو په وخت،، الله اکبر اود کوزیدلو په وخت سبحان الله وائیل پکار دی۔
نکته علامه مهلب رحمہ اللہ فرماني چې په لوړ غوړو نو باندې ختلو په وخت کېښي تکبیر، د عظمت باری تعالی د اظهار د پاره دې چې د ټولونه بلند او بالا اود ټولونه ارفع او اعلى د الله رب العزت ذات دې۔

(۱) شرح ابن نطال: (ج ۱ ص ۱۵۳) _ (۲۸۳۱) أخرجه البخاری فی کتاب الاتي: باب التكبير اذا اعلام شرفا والنساء فی الكبرى فی کتاب عمل اليوم واللیة، باب ما يقول اذا انحدر من ثنية (۱۰۳۷۵) _
(۲) كشف الباری: ج ۳ ص ۳۸۷ _
(۳) كشف الباری: ج ۳ ص ۳۳۸ _

(۴) او گوري کتاب المواقيت الصلوة باب الاذان بعد ذهاب الوقت

(۵) او گوري کتاب الوضوء باب التسمية على كل حال وعند الوقوع (رقم: ۱۴۱)

(۶) کتاب الوضوء، باب من لم ير الوضوء الامن المخرجين، من القبل والذکر والد بر۔

و د وادینو په نوره جوړه کښې تسبیح حضرت یونس علیه السلام د عمل نه مستنبط ده چې هغوی د کب په ګیمه کښې الله تعالی تسبیح بیان کړې ده، څنګه چې د الله جل شانه قول دې (فلولا انه کان من السحیون) لېثی بطنه ال یوم یبعثون، ^۱ بس د تسبیح په دولت الله جل شانه هغوی ته د کب د ګیمې د تیرو نه نجات عطاء کړو نو جناب نبی کریم صلی الله علیه و آله حضرت یونس علیه السلام په اتباع کښې د وادینو دننه تسبیحات لوستلو چې الله جل شانه دوی لره د دینمن د شر نه اود دغه څې د شر نه په حفظت سره اوباسی. ^۲

د ترجمه الباب سره مطابقت د حدیث شریف د ترجمه الباب سره مطابقت په .. واذانزلنا سبجنا .. کښې دې. د نزول اودهبوط دواړو معنی د کوږیدو ده. ^۳

باب ۱۳۱: التکبیر اذا علا شرفاً

د ترجمه الباب مقصد - امام بخاری رحمته الله علیه داخودل غواړي چه صحابه کرام رضی الله عنهم به د حج او غزو اتوبه سفر کښې په اوچت ځای ختل نو الله اکبر الله اکبر به ئې وئیل مطلب دا چه اوچتوالی ته د ختو په وخت د زمکې او آسمان هغه خالق نه دی هیرول پکار چه د ټولو اوچتو اولیو والونه او ټولو رفعتونو نه اعلی دې

د مچاهدینو د پاره ضروری دی چه د شور شریه ځای د الله تعالی په ذکر کښې مشغول شی د دې طریقه داده چه د اوچت ځای د ختو په وخت د الله اکبر ور د په ژبه باندې کونی او د را کوږیدو په وخت سبحان الله وئیل ^۴

۲۸۳۲) (مَحَدَّثًا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَدَى عَنْ شُعْبَةَ عَنْ حَصِينٍ عَنْ سَائِمٍ عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ كُنَّا إِذَا صَعَدْنَا كَبَّرْنَا وَإِذَا تَصَوَّبْنَا سَبَّحْنَا. [ر: ۱۲۸۳۱]

رجال الحديث

- ① محمد بن بشار - د امحمد بشار بن عثمان بصری رحمته الله علیه د دوی تذکره تیره شوې ده. ^(۶)
- ② ابن ابی عدی - د امحمد بن ابراهیم بن ابی عدی السلمی التیمی ابو عمرو بصری رحمته الله علیه دې کتاب الغسل کښې د دوی تذکره تیره شوې ده. ^(۷)
- ③ حصین - د احصین بن عمران رحمته الله علیه دې د دوی تذکره شاته تیره شوې ده. ^(۸)

(۱) الصافات: ج ۱۴۳، ۱۴۲

(۲) شرح ابن بطال (ج ۳ ص ۱۳۵) -

(۳) عمدة القاری: ج ۴ ص ۱۴۵ -

(۴) عمدة القاری: ۱۴/۲۴۵ و شرح ابن بطال: ۵/۱۵۳.

(۵) قدم تخریجه فی الباب سابق ذکر الان.

(۶) کشف الباری: ۳/۲۵۸.

(۷) باب إذا جامع ثم عاد من دار علی نسائه فی غسل واجب: ۲۶۷.

(۸) کتاب مواقیف الصلوة باب الاذان بعد ذهاب الوقت: ۵۹۵.

⑤ سالم - ذا سالم بن ابی الجعد رضی اللہ عنہ دے ددوی تذکرہ تیرہ شوی دہ (۱)
 ⑤ جابر - داصحبی رسول حضرت جابر بن عبد اللہ انصاری رضی اللہ عنہ دے دوی حالات تیر شوی دے (۲)
 ترجمہ الباب سرہ مطابقت - دے حدیث شریف ترجمہ الباب سرہ مطابقت پہ دے جملہ کنبی دے کنا اذا صعدنا کبرنا یعنی چہ کلہ بہ مونہ پورہ ختلونو تکبیر بہ مو ونیلو (۳)
 احادیث نمبر ۱۲۸۳۳ (۴) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنِي عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ صَالِحِ بْنِ كَيْسَانَ عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - قَالَ كَانَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - إِذَا قُفِلَ مِنَ الْحَجِّ أَوْ الْعُمْرَةِ - وَلَا أَعْلَمُهُ إِلَّا قَالَ الْغَزْوُ - يَقُولُ كُنَّا أَقْوَى عَلَى ثَنِيَّةٍ أَوْ قَدْ قَدْ كَبَّرْنَا ثَانَةً قَالَ «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ، وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، أَيُّوبَ تَائِبُونَ عَابِدُونَ سَاجِدُونَ يَرْتَدُونَ مِنْ عِبَادَتِهِ، وَنَصَرَ عَبْدَهُ، وَهَزَمَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ». قَالَ صَالِحٌ فَقُلْتُ لَهُ أَلَمْ يَنْقُلْ عَبْدُ اللَّهِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ قَالَ لَا. (۵: ۱۷۰۳)

رجال الحديث

- ① عبد اللہ - دا ابن یوسف دے یا ابن صالح دے یا ابن رجاء العدانی دے پہ دے کنبی اختلاف دے ابو علی جیلانی رومی قول معتمد گرخولی دے (۵) ددوی تذکرہ بدء الوحی کنبی تیرہ شوی دہ (۶)
 ② عبدالعزیز بن ابی سلمہ - دا عبدالعزیز بن عبد اللہ بن ابی سلمہ رضی اللہ عنہ دے کتاب العلم کنبی ددوی تذکرہ تیرہ شوی دہ (۷)
 ③ صالح بن کيسان - دا ابو محمد یا ابو الحارث صالح بن کيسان دے ددوی تذکرہ کتاب الايمان لاندے پواندے تیرہ شوی دہ (۸)
 ④ سالم بن عبد اللہ - دا حضرت ابن عمر خونے دے ددوی تذکرہ ہم کتاب الايمان کنبی تیرہ شوی دہ (۹)

(۱) کتاب الوضوء باب التسمية على كل حال وعند الوقاع: رقم: ۱۴۱.

(۲) کتاب الوضوء باب من لم يرالوضوء إلا من المخرجين من القبل والدير. رقم: ۱۷۶۵.

(۳) عمدة القاری: ۲۴۵/۱۴.

(۴) الحديث قد مر تخريجه في الباب العمرة باب ما يقول إذا رجع من الحج أو العمرة أو الغزو. رقم: ۱۷۹۷.

(۵) إرشاد الساري: ۱۳۶/۵.

(۶) كشف الباري: ۲۸۹/۱.

(۷) كشف الباري: ۵۱۸/۴.

(۸) كشف الباري: ۱۲۱/۲.

(۹) كشف الباري: ۱۲۸/۲.

⑤ عبدالله بن عمر: داحضرت عبدالله بن عمر رضی اللہ عنہما دې ددوی حالات کتاب الایمان کښې تیرشوی دی (۱)

د حديث ذبعض الفاظو تشریح - قتل په معنی رجع یعنی چه کله به حضور پک د حج نه واپس کیدلو

قوله: ولا أعلمه إلا قال الغزو - یعنی چه کله به ابن عمر رضی اللہ عنہما دا روایت ذکر کولو نو حج او عمرې سره به نې د غزوه ذکر ضرور کولو

يقول: كلما أوفى - ديقول ضمير حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما طرف ته اود اوفى ضمير جناب رسول الله ﷺ طرف ته راجع دې اوفى معنی ده ختل مطلب دا چه حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما وانی چه کله به نبی کریم ﷺ وادنی ته ورختلو نو دغه مذکوره دعا به نې لوستله

فَدَقْدٌ - کانريجنه سخته زمکه چه اوچته وی **آيُونَ** - دلته مبتدا محذوف ده تقدير عبارت دې نحن آيُونَ آب يؤب اوبا معنی ده. راگر خيدل، واپس کيدل یعنی مونږ خلق دأئنه تعالى طرف ته راوېس کيدونکی يو **لربنا** ددې متعلق پنځه احتماله دی ① ماقبل ماجدون سره متعلق دې ② مابعد حامدون سره متعلق دې ③ دې دواړو سره متعلق دې ④ دما قبل صفات اربعه سره متعلق دې ⑤ پنځوواړو صفتونو سره علی سبيل التنازع متعلق دې یعنی هريو سره متعلق دې لکه آيُونَ لربنا، تائبُونَ لربنا (۲)

قوله: قال صالح: فقلت له: ألم يقل عبدالله إن شاء الله؟ قال: لا - صالح بن كيسان رضی اللہ عنه راوی وانی چه ما دحضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما خونی ساله ته اووئيل ايا ستا پلار عبدالله رضی اللہ عنه ان شاء الله نه دې وئيلي؟ نوسالم جواب اوکړو نه. یعنی هغوی وهومر الاحزاب وحده ان شاء الله نه دې وئيلي (۳)

تنبیه: د ابوداؤد په روایت کښې دا اضافه هم نقل ده. کان النبي صلى الله تعالى عليه وسلم وجيوشه إذا علوا الشنايا كبهوا، وإذا هبطوا سبخوا، فوضعت الصلوة على ذلك (۴)، دا اضافه مدرج ده مسنده ده خكه چه امام ابوداؤد رضی اللہ عنه دا روایت د عبد الرزاق په طريق سره نقل كړې دې او امام عبد الرزاق دا په خپل كتاب كښې د ابن جريج قول گرځولې دې (۵)، لكه چه دا قول د ابن جريج د مراسيل

(۱) كشف الباری: ۶۳۷/۱.

(۲) عمدة القاری: ۲۴۶/۱۴.

(۳) عمدة القاری: ۲۴۶/۱۴.

(۴) بذل المجهود: ۱۲/۱۰۰ و عون المعبود: ۲۵۹/۷ وسنن إبي داؤد كتاب الجهاد باب ما يقول الرجل إذا

سافر. رقم: ۲۵۹۹.

(۵) مصنف عبد الرزاق: ۱۶۰/۵ رقم: ۹۲۴۵.

نه دي خوامام ابو داؤد رحمته الله دا موصولاً نقل کوی په دي باندې شراح ابو داؤد نه چا تنبيه کړې اونه شراح بخاری شریف نه چا نیول کړی دی (۱)
ترجمه الباب سره مطابقت - حدیث شریف ترجمه الباب سره مطابقت په دي جمله کښې دي کما اونی علی ثنية اوفد فی کبر ثلاث یعنی کله چه به نبی کریم صلی الله علیه و آله چرته د غریه څوکه ختلو نوږي خل به نی تکبیر و نیلو (۲) والله اعلم وعلمه اتم واحکم

باب ۱۳۲: یکتب للمساقر مثل ما کان یعمل فی الاقامة

د ترجمه الباب مقصد - امام بخاری رحمته الله دلته دا بیانوی چه کوم سرې په حالت اقامت کښې په کومو نفلی اعمالو باندې همیشه والې اویابندی کوی او د هغه هم دغه نیت وی چه : به همیشه دغه شان اعمال کوم نوکه چرې هغه سفر ته ځی او د سفر د وجې نه هغه دغه اعمال نه شی ادا کولې نو هغه ته به ثواب ملاوېږی د عمل منقطع کیدو سره ثواب نه منقطع کیږی خو په دي شرط چه سفر د کناه په نیت سره نه وی لکه چه څوک الله تعالی دي نه کړی د چا ناحقه قتل کولو د پاره په سفر ځی نو دا فضیلت به هغه ته حاصل نه وی (۳)

احديث نمبر ۲۸۳۴ (۴) حَدَّثَنَا مَطَرُ بْنُ الْفُضْلِ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ حَدَّثَنَا الْعَوَّامُ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ أَبُو إِسْمَاعِيلَ السَّكَّكِيُّ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا بَرْدَةَ وَأَصْطَحَبَ هُوَ وَيَزِيدُ بْنُ أَبِي كَبُشَةَ فِي سَفَرٍ، فَكَانَ يَزِيدُ يَصُومُ فِي السَّفَرِ فَقَالَ لَهُ أَبُو بَرْدَةَ سَمِعْتُ أَبَا مُوسَى مِرَّارًا يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - «إِذَا مَرَّصَ الْعَبْدُ أَوْ سَافَرَ، كُتِبَ لَهُ مِثْلُ مَا كَانَ يَعْمَلُ مُقِيمًا صَحِيحًا».

رجال الحديث

- ① مطربن الفضل - دامطربن فضل مروزی رحمته الله دي د دوی حالات تیرشوی دی (۵)
- ② یزیدبن هارون - دا یزیدبن هارون زادان السلمي ابو خالد واسطی رحمته الله دي د دوی تذکره تیره شوې ده (۶)
- ③ عوام - دا ابو الحارث عوام بن حوشب شیبانی ربعی دي د دوی حالات تیرشوی دی
- ④ ابراهیم - دا ابو ابراهیم بن عبد الرحمن بن اسماعیل سکسکی رحمته الله دي د دوی تذکره هم

(۱) وقد تنبه له الحافظ ابن حجر في تخریج الاذکار النووية كما في الفتوحات الربانية لابن علان: ۵/ ۱۴۰.

(۲) عمدة القاری: ۱۴/ ۲۴۶.

(۳) عمدة القاری: ۱۴/ ۲۴۶.

(۴) احديث اخرجه ابو داود في كتاب الجنائز باب إذا كان الرجل يعمل عملاً صالحاً فشغل عنه مرض أو سفر. رقم: ۳۰۹۱ وأحمد في مسنده: رقم: ۳۶۴.

(۵) كتاب الصلوة باب كراهية التعري في الصلوة رقم: ۳۴۶.

(۶) كتاب الوضوء باب التبرؤ في البيوت رقم: ۱۴۹.

وړاندې تیره شوې ده (۱)

⑤ ابو بروه: ابو موسیٰ اشعری رضی اللہ عنہ - ددې دواړو حضراتو تذکره کتاب الايمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ویده کښې تیره شوې ده (۲)

⑥ یزید بن ابی کبشه - دا تابعی دې د دوی د پلار نوم یحویل یا جبریل بن یسار دې هغه دخپل پلار ابو کبشه، مروان بن الحکم او د یوصحابی نه روایت حدیث کړې دې امام حاکم رحمۃ اللہ علیہ د صحابی نوم شرجیل بن اوس نقل کړې دې (۳) ددوی نه روایت کونکی ابوبشر جعفر بن ابی وحشیة حکم بن عتیبه علی بن الاقرع معاویة بن قره مزنی او ابراهیم بن عبدالرحمن سکسکی رحمۃ اللہ علیہ وغیره دي

په اموی دور حکومت کښې دې په مختلفو اوچتو عهدو باندې پاتې دي د عراق کورنۍ جوړ شو او د سنده نه دخراج وصول کولو دمه واری هم هغوی پوره کړې د عبدالملک بن مروان په زمانه کښې د پولیس او مجاهدینو مشر جوړ شو. اهل شام به دهغوی دیر عزت او درناوي کولو دیر کم روایت به ئی کول په صحیح بخاری کښې دهغوی تذکره صرف هم دغه راغلي ده چه هغه به په سفر کښې روژې ساتلې نو حضرت ابو بروه بن ابی موسیٰ اشعری دهغه نه دا حدیث اوریدلې دې

حافظ ابن حجر رحمۃ اللہ علیہ تقریب التهذیب (۴) کښې هغه مقبول او فتح الباری (۵) کښې ثقة کړخوني ابن حبان رحمۃ اللہ علیہ هغه په کتاب الثقات کښې ذکر کړې دې. (۶) حافظ ذهبی رحمۃ اللہ علیہ فرمونی وکان کیدالشان رحمۃ اللہ علیہ (۷) د هجری کال په رومبی صدفی آخره کښې د سلیمان بن عبدالملک په دور کښې په سنده کښې وفات شو (۸)

د ابراهیم سکسکی ویناده چه ماد ابو بروه نه اوریدلی دی چه هغه اویزید بن ابوکبشه په سفر کښې وو اویزید به په سفر کښې روژې ساتلې. نو ابو بروه او وئیل چه ما د (خپل پلار) حضرت ابو موسیٰ اشعری رضی اللہ عنہ نه خوخل اوریدلی دی چه جناب نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرمایلی دی که یوسرې بیمارشی یا په سفر کښې اوخی نو دهغه په اعمل نامه کښې هم هغه شان اعمال لیکلې کيږي لکه څنگه چه د هغه په اقامت او د صحت په حالت کښې عادت وو.

(۱) د دواړو راویانو د تذکره د پاره او گورنی کتاب البیوع باب ما یکره من الحلف فی البیوع. رقم: ۲۰۸۸.

(۲) کشف الباری: ۶۹۰/۱.

(۳) تهذیب التهذیب: ۳۵۴/۱۱.

(۴) تقریب التهذیب ص: ۶۰۴ رقم الترجمة: ۷۷۶۵.

(۵) فتح الباری: ۱۳۶/۶.

(۶) کتاب الثقات: ۵۴۴/۵.

(۷) سیر اعلام النبلاء: ۴۴۳/۴.

(۸) حواله بالا د تورو تفصیل د پاره او گورنی تهذیب الکمال: ۲۲۸/۳۲.

علامه مهلب رحمۃ اللہ علیہ فرمائی کہ ذِ قرآن کریم آیت ﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ﴾^(۱) کنبی ہم دغہ مضمون راغلی دی کہ د صحت د خرابی او د سفر د وجه نہ یوسرې

خپل معمولات پوره نه کړې شی نو هغه ته به اجر ملاوېږي^(۲) دلته ددې خبرې خیال ساتنی چه ددې حدیث تعلق نوافل سره دې ځکه چه فرائض خپه دې دواړو صورتونو کنبی نه ساقط کیږی بیمار که په قیام باندې قادر نه وی نو په ناسته به موند کوی او مسافره قصر کوی په حدیث شریف کنبی راخی چه کوم سړې تېجد کوی او تېجد په وخت دغغه سترگې وړغلي نو هغه ته به ثواب ملاوېږي او دغه خوب دغغه ډېره صدقه ده. د حدیث الفاظ دادی مامن امرئ تګون له صلوة فی الليل یغلبه علیها نوم او وجه الاکتب له اجر صرته.

وګان نومه صدقه علیه^(۳) بل ددې حدیث نه داهم معلومه شوه چه دا اجر او ثواب ددې سړې ډېاره دې چه په صحت او اقامت کنبی د یونیک عمل عادت وی صرف بیماریدو یا په سفر تللو سره څوک ددې فضیلت مستحق نه شی جوړیدې ځکه چه دغه مرض یا سفر دې د خپلو معمولاتو نه منع کړې نه دې چه د معمولاتو او نیکو اعمالو دغه عادت نه و ونود هغه ډېره به څه لیکلې شی^(۴) د ابو داؤد په روایت کنبی ددې تصریح موجود ده^(۵)

قوله: کتب له مثل ما کان یعمل مقیماً صحیحاً - دلته لف او نشر غیر مرتب دې ځکه چه د حدیث په شروع کنبی لفظ مرض مقدم دې او سافر مؤخر دې او دلته د مرض مقابل صحیح مؤخر دې او سافر مقابل مقدم دې^(۶)

ترجمة الباب سره مطابقت - د حدیث شریف ترجمه الباب سره مطابقت د حدیث نه بالکل واضح دې او کتاب الجهاد سره مناسبت دادې چه اکثر په جهاد کنبی اسفار او امراض خو پیښیږی نو ددې وجه نه چه کوم نیک اعمال او معمولات پاتې کیږی په هغې باندې خفه کیدل نه دی پکار بلکه هغه ثواب جاری وی

باب ۱۳۳: السیر و حده

د ترجمه الباب مقصد - امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ د خان له سفر کولو حکم بیانول غواړی چه دا عمل جائز دې که ناجائز؟ دلته دوه احادیث ذکر دې په یو کنبی د حضرت زبیر رضی اللہ عنہ خان له د سفر کولو ذکر دې او په دویم روایت کنبی خان له د سفر کولو نه منع کړې شوی ده په دې وجه امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ ترجمه الباب مبهم پر بخودې دې اوڅه واضحه حکم نی نه دې لګولی^(۷)

(۱) التین: ۶.

(۲) شرح ابن بطلال: ۵/ ۱۵۴.

(۳) عمدة القاری: ۱۴/ ۳۵۳ دار الکتب العلمیة بیروت.

(۴) شرح ابن بطلال: ۵/ ۱۵۴ - ۱۵۵.

(۵) ابو داؤد کتاب الجنائز رقم: ۳۰۹۱.

(۶) فتح الباری: ۱۳۶، ۶.

(۷) عمدة القاری: ۱۴/ ۲۴۷.

خان له د سفر کولو حکم - مهلب رضی اللہ عنہ فرمائی چه د شپې خان له سفر کولو نه منع کولو کښې حکمت دادې چه د شپې وخت کښې د شیطانانو بهر خوریدو کښې تکلیف رسولو او دخلقو په زړونو کښې وسوسې اچولو وخت وی په دې وجه جناب نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د شپې ماشومان بهر ویتلونه منع فرمایلی وو لیکن احرام نه دی که څه عذر نه وی نو مکروه دی او که د سفر څوک ملگری وی نو دا افضل او بهتر دی (۱)

حدیث نمبر ۱۲۸۳ (۲) حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُنْكَدِرِ قَالَ سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - يَقُولُ نَذَبَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - النَّاسَ يَوْمَ الْخُنْدَقِ، فَأَتَدَبَ الزُّبَيْرُ، ثُمَّ نَذَبَهُمْ فَأَتَدَبَ الزُّبَيْرُ، ثُمَّ نَذَبَهُمْ فَأَتَدَبَ الزُّبَيْرُ، قَالَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - «إِنَّ لِكُلِّ نَبِيٍّ حَوَارِيًّا، وَحَوَارِي الزُّبَيْرِ». قَالَ سُفْيَانُ الْحَوَارِيُّ النَّاصِرُ [۲۶۹۱]

رجال الحديث

- ① حمیدی: دا عبد الله بن زبیر حمیدی رضی اللہ عنہ دې ددوی حالات بدء الوحی کښې تیر شوی دی (۳)
- ② سفیان: دا سفیان بن عیینہ رضی اللہ عنہ دې دده تذکره ماقبل کښې تیره شوي ده (۴)
- ③ محمد بن المنکدر: دا محمد بن المنکدر رضی اللہ عنہ دې ددوی حالات شاته تیر شو (۵)
- ④ جابر بن عبد الله رضی اللہ عنہ: دا صحابی رسول حضرت جابر بن عبد الله رضی اللہ عنہ دې ددوی تذکره وړاندې تیره شوي ده (۶)

ترجمه الباب سره د حدیث په مناسبت باندې اشکال او ذهني جواب - دا حدیث ددې باب لاندې ذکر کولو باندې امام اسماعیلی رضی اللہ عنہ ته دا شبه شوي ده چه دا حدیث دې باب سره مناسبت نه لری ځکه چه دلته د حضرت زبیر رضی اللہ عنہ د خان له سفر کولو هیڅ ذکر موجود نه دی کیدي شی چه څوک بل هم هغوی پسې شاشاته تلې وی. علامه ابن المنیر رحمته اللہ علیہ هم ددې تائید کړې دې حافظ ابن حجر رحمته اللہ علیہ ددې شبه د ختمولو دپاره فرمائی چه دلته ددې ذکر خو نشته لیکن هم دغه واقعیه مناقب زبیر کښې راځي (۷) دکوم نه چه معلومېږي چه هغوی دا سفر خان له کړې وو هلته حضرت عبد الله بن زبیر رضی اللہ عنہ فرمائی: ماخپل پلار څو ځل بنو قریظه طرف ته په تلو راتلولیدلې دې ماد هغوی نه تپوس او کړو یا لې رایتک تختلف یعنی باباجانه تاسو بار بار بنو قریظه طرف ته

(۱) شرح ابن بطال: ۵/۱۵۵.

(۲) احديث قد مر تخريجه ابوداود في كتاب الجهاد باب فضل الطليعة: ۲۸۴۶.

(۳) كشف الباري: ۱/۲۳۷.

(۴) كشف الباري: ۱/۲۳۸.

(۵) كتاب الوضوء باب صب النبي صلى الله عليه وسلم وضوءه على المعصم عليه رقم: ۱۹۶.

(۶) كتاب الوضوء باب من لم ير الوضوء إلا من المخرجين من القبل والدبر: ۱۷۶.

(۷) كتاب فضائل أصحاب النبي صلى الله تعالى عليه وسلم باب مناقب الزبير بن العوام رضي الله عنه رقم: ۳۷۱۹.

خنی را خنی آخره خبره ده؟ هغوی اوونیل جناب نبی کریم ﷺ مونږ ته فرمائیلی دی چه و بنوقریظه خبریه څوک راوړی؟ نوزده لازم (۱)

نورده سنن النسائي روايت خو بالکل واضحه اوبې کرده دي په کوم کښې چه وهب بن کيسر پوښتې په دې الفاظوسره دغه واقعه ذکر کوي اشهدلسعت جابر بن عبدالله..... فلم يذهب احد

فذهب الزبير (۲) لکه چه دتاکيد دپاسه تاکيد دي اودغه شان درې ځل اوښو اودريواره ځل حضرت زبير رضی اللہ عنہ لارو په دومره صفا الفاظوسره داواقعه ذکر کولې شي بياهم دا احتساب راويستل چه کيدې شي بل څوک هم دوی سره وي نوډې ته به هم بې ځايه تکلف وئيلي شي

قوله: قال سفيان: الحوازي الناصر - دالفظ مفرد دي اومنصرف دي اود حراء طرفه

منصوب دي دا په کرامی يا جواړی باندې نه دی قياس کول پکار ځکه چه دا الفاظ جمع دي مفرد نه دي (۳)

حديث نمبر [۲۸۳۶] (۴) حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدٍ حَدَّثَنَا عَاصِمُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي عَنِ ابْنِ عُمَرَ - رضي الله عنهما - عَنِ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم -

حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا عَاصِمُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ زَيْدٍ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - قَالَ:

«لَوْ يَعْلَمُ النَّاسُ مَا فِي الْوَحْدَةِ مَا أَعْلَمُوا سَارَرَا كِبَ بَلِيلٍ وَحْدَةً.»

رجال الحديث

① **رومي سند** ① **ابوالوليد** - دا هشام بن عبد الملك رضی اللہ عنہ دي ددوی حالات كتاب الايمان کښې تیرشوی دی (۵)

② **عاصم بن محمد** - دا عاصم بن محمد بن عبدالله بن عمر رضی اللہ عنہ دي كتاب الايمان کښې ددوی تذکره راغلي ده (۶)

③ **ابی** - دا حضرت عاصم پلار محمد بن زيد رضی اللہ عنہ دي كتاب الايمان کښې ددوی تذکره راغلي ده (۷)

(۱) فتح الباری: ۱۳۸/۶ وعمدة القاری: ۲۳۷/۱۴.

(۲) سنن النسائي الکبری: ۵/۲۶۴ کتاب السير باب ذهاب الطليعة وحده: رقم: ۳/۸۸۴۳.

(۳) إرشاد الساری: ۵/۱۳۷.

(۴) اخرجه الترمذی فی کتاب الجهاد باب ماجاء فی کراهية أن يسافر الرجل وحده: رقم: ۶۷۳ والنسائي فی الکبری: ۵/ کتاب الجهاد باب النهی عن سير الراكب وحده: رقم: ۸۵۰.

(۵) کشف الباری: ۲/۳۸.

(۶) باب عقد الازار علی الفقافي الصلوة رقم: ۳۵۲.

(۷) کشف الباری: ۲/۱۳۵.

⑤ ابن عمر - د اصحابی رسول حضرت عبدالله بن عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہما دې ددوی حالات شاته تیر شوی دی (۱)

دویم سند ① ابونعیم - د افضل بن دکین رضی اللہ عنہ دې ددوی حالات کتاب الایمان کښې تیر شوی دی (۲)، باقی رجال سند بعینه د پورتني پومبي سند مطابق دی د حضرت عبدالله بن عمر رضی اللہ عنہما نه روایت دې چه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرمانیلې دی که خلکو د خان له سفر کولو نقصان زما په شان پېژندل نو هیڅ یو مسافره د شپې یوازې سفر نه کولو

قوله: ما فی الوحدة ما أعلم ما سار راكب - مای الوحدة کښې ما خو یا زانده ده او ظرفی الوحدة محل نصب کښې ده یا ما مصدریه ده تقدیر عبارت داسې دې لویعلم الناس ای شی فی الوحدة؟ اوداهم په محل نصب کښې دې (۳) ما أعلم کښې موصول ده او جمله مفعول کیدوسره محل نصب کښې واقع ده ما سار راكب کښې ما نافیہ ده او جمله جزاء ده

په دواړو روایتونو کښې تعارض اودهغې ازاله - په پومبي روایت کښې د حضرت زبیر رضی اللہ عنہ د خان له سفر ذکر دې خو په دې روایت سره ددې ممانعت معلومیږي. بل الراکب شیطان والراکبان شیطانان والثلث ركب (۴) په دې روایت کښې د خان له سفر کولونه صراحة ممانعت وارد شوي دې چنانچه په دواړو روایتونو کښې په ظاهره تعارض معلومیږي په دې کښې مختلف تطبیقات ورکړې شوي دي.

① د څه ضرورت یا مصلحت دخطر خان له سفر کول جائز دی او ممانعت د عامو حالاتو په اعتبار سره دې په جاسوس وغیره کښې ضرورت او حکمت هم دغه دې چه هغه یوازې وی (۵) که چرته امن وی او د خان له سفر کولو ضرورت پېښ شي نو جائز دی. د ویرې په حالت کښې ناجائز دی (۶)

② بعض حضرات وائي چه د ممانعت تعلق اوږدو سفرونو سره دې په کوم کښې چه د مونځ قصر کیږي په مختصر او کم مسافت والاسفرونو کښې هیڅ بدیت نشته (۷)

③ داممانعت نهی تادیبی دې نهی تحریمی نه دې. یعنی دا دابواومستحباتونه دې چه سړي دې خان له سفر نه کوی ځکه چه په دې سره وحشت کیږي لکه څنگه چه رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم د لوبښي د مینځ نه خوراک کول، مشکیزه باندې خله کیځودوسره اوبه ځکل او په ډاگه جهت باندې د شپې سملاستونه منع فرمانیلې ده اودې نه علاوه هم نور ډیر مثالونه دی د کومو تعلق

(۱) کشف الباری: ۶۳۷/۱

(۲) کشف الباری: ۶۶۹/۲

(۳) إرشاد الساری: ۱۳۸/۵

(۴) إرشاد الساری: ۱۳۸/۵

(۵) إرشاد الساری: ۱۳۸/۵

(۶) عمدة القاری: ۱۴۲/۱۴

چه آداب سرده دې د جواز او عدم جواز سره نه دې

په دې کښې د خلقو حالات او طبائع ته هم کتل وی چه یو سړې بزدل دې او د هر منظره ویرېږي دهر سړی نه خوف خوری او په هرکش کړپ باندې توپ وهی نوښکاره خبره ده چه دداسې سړی خان له سفر کول د خطري نه خالي نه دی د بهادر و او تکره خلقو حکم ددې نه بالکل مختلف دې (۱) هم په دې تناظر کښې د حضرت عمر رضی الله تعالی عنہ دا قول دې که سړې خان له سفر کوی او هغه مړشی یا په هغه باندې څه اوشی نو زه به دچانه تیوس پوښتنه کولودپاره گرځم؟

د حدیث ترجمه الباب سره مطابقت - د رومبی روایت مطابقت په سلسله کښې مونږ خودلی دی چه حضرت زبیر رضی الله تعالی عنہ به په دې مهم باندې خان له تشریف اورلو د دویم روایت مطابقت په دې اعتبار سره دې چه ترجمه مبهم قائمه کړې شوه څه حتمی حکم نی د خان له سفر کولوباره کښې اونه لگولو چه جائز دی که ناجائز؟ نو په دې روایت کښې دایان کړې شو چه بغیر ضرورت نه خان له سفر نه دی کول پکار (۲)

فائده - د حضرت جابر رضی الله تعالی عنہ د روایت نه معلومیږي چه امیر له څوک په خطرناک مهم باندې جبراً نه دی لیگل پکار سره ددې چه هغه ته اختیار حاصل دې بلکه د ترغیب او شوق په ذریعه سره د خلقو جذبات راوچتول پکار دی چه کوم سړې په خپله خوشحالی سره د دغه کار ذمه په خپل سراخلي نو دخپل صلاحیتونوپه خاطر هغه داسې وی او هغه د بهتر کار کړدگنی سبب جوړیږي د رسول الله صلی الله علیه و آله دا عمل یوه بهترینه نمونه ده کښې هغه ته اختیار دې چه هغه چاته هم حکه ورکړي چه ای فلانکی لاړ شه او خبر راوړه او ددې حکم نه دانکار د چا هیڅ مجال نه وو لقله تعالی (اسْتَجِیْبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاکُمْ) (۳) یعنی چه کله هم نبی کریم صلی الله علیه و آله تاسو غواړي نو زړ لیبک وایښی (۴) والله اعلم بالصواب

باب ۱۳۴: السرعة فی السیر

د ترجمه الباب مقصد - دلته دافرمانی چه هسې خو په تسلسی او وقار سره تگ پکار دې اصل هم دغه دې خو کله کله د تیز تللو ضرورت هم پېښیږي نو د ضرورت په وخت په دې کښې هیڅ بدیت شته دلته شراح رحمهم الله رجوع الی الوطن قید لگولې دې په باب کښې ذکر شوو احادیثونه هم دغه په ذهن کښې راڅی چه د وطن طرف ته واپس کیدو کښې تندې پکار ده لیکن ترجمه الباب مطلق دې په دې وجه د ضرورت په وخت تیز تگ جائز دې که د وطن طرف ته واپس کیدل وی او که د دښمن طرف ته تیزنی سره ورتگ وی یا بل څه موقع وی بهر حال په تیز تگ کښې د ضرورت په وخت هیڅ بدی نشته

(۱) شرح ابن بطلال: ۵۵/۵ - ۵۶.

(۲) عمدة القاری: ۱۴۲/۱۴.

(۳) الانفال: ۲۴.

(۴) شرح ابن بطلال: ۵۴/۵.

قَالَ أَبُو مُحَمَّدٍ قَالَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - «إِنِّي مُتَعَجِّلٌ إِلَى الْمَدِينَةِ، فَمَنْ أَرَادَ أَنْ يَتَعَجَّلَ مَعِيَ فَلْيَتَعَجَّلْ» . (۱) ار. ۱۴۱۱

ابوحمید یعنی ابوحمید دا عبد الرحمن ساعدی انصاری رحمۃ اللہ علیہ دی ددوی تذکرہ پہ کتاب الصلوۃ کنبی تیرہ شوې ده (۲) نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرمایلی دی زہ دمدینی طرف تہ زر خم ٹوک چہ ماسرہ زر تلل غواړی نوزر دې تیارې اوکړی دا روایت مصنف رحمۃ اللہ علیہ کتاب الزکوۃ باب خرس التمر کنبی موصولاً ذکر کړې دې (۳)

حدیث نمبر ۱۲۸۳۷ (۴) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ هِشَامٍ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبِي قَالَ سَمِعْتُ أَسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - قَالَ كَانَ يَحْيَى يَقُولُ وَأَنَا أَسْمُهُ فَقَطَّعَنِي - عَنْ مَيْمِرِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فِي حُجَّةِ الْوَدَاعِ، قَالَ فَكَانَ يَبِيرُ الْعَنْقُ، فَإِذَا وَجَدَ حُجْرَةَ دَخَلَ. وَالَّذُفُفُ قَوْفُ الْعَنْقِ . (ار. ۱۱۵۸۳)

رجال الحديث

① محمد بن المثنى - دا دا امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ شیخ محمد بن مثنی رحمۃ اللہ علیہ دی ددوی تذکرہ کتاب الایمان کنبی تیرہ شوې ده (۵)

② یحیی - دا یحیی بن سعید قطان رحمۃ اللہ علیہ دی ددوی تذکرہ هم کتاب الایمان کنبی تیرہ شوې ده (۶)

③ هشام - دا هشام بن عروه رحمۃ اللہ علیہ دی ددوی حالات بدء الوحی کنبی تیرشوی دی (۷)

④ أبی - دا عروه بن زبیر رحمۃ اللہ علیہ دی ددوی حالات بدء الوحی کنبی تیرشوی دی (۸)

⑤ أسامة بن زيد - دا صحابی رسول حضرت اسمہ بن زید رحمۃ اللہ علیہ دی ددوی تذکرہ تیرہ شوې ده (۹)

قوله: وكان يحيى يقول وأنا أسمع فسقط عني - دا د یحیی بن سعید القطان قول دی اوجملہ معترضہ ده په دې کنبی دا امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ شیخ محمد بن المثنی دا وضاحت فرمائی

(۱) باب فضل استقبال القبلة: رقم: ۳۹۱.

(۲) تنبيه: قد تسامح في تخریج هذا التعليق محقق تغليق التعليق حيث أشار إلى أن المؤلف رحمه الله ذكره موصولاً في كتاب العمرة في باب من أسر ناقته إذا بلغ المدينة. رقم: ۱۸۰۲ وكتاب فضائل المدينة في باب بلاترجمه بعد باب المدينة تنفي الخبر. رقم: ۱۸۸۶ وقد خلط حميد وأبو حميد انظر حاشية تغليق التعليق:

۳/۳۵۴ والله أعلم بالصواب.

(۳) قد مر تخريجه في كتاب الحج باب السير إذا رجع من عرفة. رقم: ۱۶۶۶.

(۴) كشف الباري: ۳/۲۵.

(۵) كشف الباري: ۲/۲.

(۶) كشف الباري: ۱/۲۹۱.

(۷) كشف الباري: ۱/۲۹۱.

(۸) كتاب الوضوء باب إسباغ الوضوء: رقم: ۱۳۹.

چه زمونی شیخ دا روایت دَعْروده نه تعلیقاً یا مسنداً نقل کولو او د حضرت عروه قول و أنا أسلم دهغه نه پاتې شوې وو نوبیحی دهغې تصریح او کړه د دې تائید د مسلم شریف د روایت نه هم کیږی د کوم الفاظ چه دادی سئل أسامة و أنا شاهد کیف کان مسیر النبی صلی الله تعالی علیه وسلم (۱) بل هم د صحیح بخاری روایت کوم چه کتاب الحج کښې تیر شوې دې په هغې کښې دی سئل أسامة و أنا جالس.... (۲)

حاصل دادې چه کوم وخت رسول الله ﷺ دَعْرَفه نه د واپسني سره متعلق دا خبره حضرت اسامه رضی الله عنه نه معلوموله نو هغه وخت حضرت عروه رضی الله عنه هم هلته تشریف ایخوډې وو تقدیر عبارت داسې دې قال البخاری: قال ابن البثی: کان یحیی یقول تعلیقاً عن عروّة أو مسنداً إلیه. قال: سئل أسامة و أنا أسلم السؤال.....

قوله: عن مسیر النبی صلی الله تعالی علیه وسلم - دا عبارت د سئل متعلق دې یعنی حضرت اسامه رضی الله عنه د مسیر نبی ﷺ باره کښې پوښتنه او کړه (۳)

فجوة: خالی ځانی یاد دوو څیزونو په مینځ کښې کولای ځانی، سورت کښف کښې دی (۴) وَهُوَ فِي فَجْوَةٍ مِنْهُ (۵) یعنی په غار کښې دننه اصحاب کښف په ارت او کولای ځانی کښې پراته دی

النص فوق العنق: نص دیر په تیزنی سره سورلی شړل عنق په تیزنی سره تلل په دواړو کښې د رفتار فرق دې او نص عنق نه زیات تیز تللو ته وائی (۶) یعنی جناب نبی کریم ﷺ دَعْرَفه نه په واپسني باندې تیز روان وو او کله چه ارت ځانی ملاؤ شو نو حضور پاک به نور هم رفتار تیزولو.

ترجمة الباب نه انطباق: د حدیث شریف ترجمة الباب سره مناسبت نص نه واضح دې دلته د نبی کریم ﷺ د تیز تلل اختیارولو ذکر دې (۷)

حدیث نمبر ۱۲۸۳۸ (۸) حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ قَالَ أَخْبَرَنِي زَيْدٌ - وَهُوَ ابْنُ أَسْلَمَ - عَنْ أَبِيهِ قَالَ كُنْتُ مَعَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - بِطَرِيقِ مَكَّةَ، فَلَبَّغَهُ عَنْ صَفِيَّةَ بِنْتِ أَبِي عُبَيْدٍ شِدَّةً وَجِيعًا، فَأَسْرَعَ السَّيْرَ حَتَّى إِذَا كَانَ بَعْدَ غُرُوبِ الشَّفَقِ، ثُمَّ نَزَلَ

(۱) صحیح مسلم: ۱/۱۷۴ کتاب الحج باب الافاضة من عرفات إلى المزدلفة.

(۲) کتاب الحج باب السير إذا دفع من عرفة رقم: ۱۶۶۶.

(۳) عمدة القاری: ۱۴/۲۴۹.

(۴) الکهف: ۱۷.

(۵) النهاية: ۳/۳۱۰ و ۵/۶۴.

(۶) عمدة القاری: ۱۴/۲۴۹.

(۷) فد مر تخريجه فی تقصیر الصلوة باب تصلى المغرب ثلاثا فی السفر رقم: ۱۰۹۱.

فَمَنْ الْمَغْرِبِ وَالْعَمَةِ، بِحِمَةِ بَيْتِنَا، وَقَالَ إِبْنُ رَأَيْتَ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - إِذَا جَدَّ بِهِ
سُجْدًا خَرَّ سَاجِدًا وَجَمَعَ بَيْنَهُمَا. [از: ۱۷۰۳]

و احديث بعينه هم په دې سند او متن سره كتاب العمرة كښې تير شوي دي.^(۱)
ترجمة الباب سره مطابقت - د حديث شريف ترجمه الباب سره مناسبت ادا جديبه السير كښې
دي يعنى چه كله رسول الله ﷺ ته د تيز تللو ضرورت پېښ شو نو د مېنځم ښام مونځ نى روستو كړو
او د مسخوتن هغې سره نى يوځاى كړو.^(۲)

حديث نمبر ۱۲۸۳۹: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ سَمِيِّ مَوْلَى أَبِي بَكْرٍ
عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -
قَالَ: «السَّفَرُ قِطْعَةٌ مِنَ الْعَذَابِ، يُمْنُهُ أَحَدُكُمْ نَوْمَهُ وَصَعَامُهُ وَشَرَابُهُ، فَإِذَا قَضَى أَحَدُكُمْ نَهْمَتَهُ
فَلْيُعَجِّلْ إِلَى أَهْلِهِ». [از: ۱۷۱۰]

و احديث بعينه هم په دې سند او متن سره كتاب العمرة كښې تير شوي دي

قوله: نومه و طاعة و شرابه: - د امنصوبه بنزع الخفض ده تقدير عبارت دادي ينهم احدكم
من نومه..... يا مفعول ثانى دي د ينعن خكه چه منع هم د اعطى په شان د دواړو مفعولو
تفاوت كوي مطلب دا چه په سفر كښې د خوراك خېناك سهولت خو حاصل وي ولي په مكنل
توگه سكون او راحت سره نه وي لكه چه په كور كښې د اقامت په وخت وي په دې وجه د زړ نه
زر خپل ضرورت پوره كولو سره خپل كور طرف ته راواپس كيدل پكار دى دې ډېره چه پخپله
هم راحت حاصل كړي او بال بېج هم مطمئن شي

نهمته: - دنون زير سره لوستلې شي ددې معنى ده شوق او رغبت يعنى چه كله رغبت پوره شي
او د سفر نه نى زړه موږ شي نو زړ دې د خپل كور طرف ته د واپسنى سفر شروع كړي.^(۳)

ترجمة الباب سره مناسبت - د حديث شريف ترجمه الباب سره مناسبت فليعجل الى اهله نه
ښكاره دي.^(۴)

د احاديث باب نه مستنبط شوي فوائد: - علامه مهلب رحمته الله فرماني چه په رومى او آخرى حديث
كښې دوه فاندې دي ① د سفر د مشقت نه به زر خلاصى ملاوشى ② اهل اوعيال او اهل
«مدینه» خصوصا د حضور پاك په زړو واپسنى باندې به خوشحاله شي. په دې وجه به نبى كريم
ﷺ د وطن مدينې طرف ته د زر نه زر د واپس راتلو كوشش كولو او ددې به نى نورو ته هم
ترغيب وركولو د دويم حديث نه دافانده حاصلېږي كه د عرفه نه په تيزنى سره زر او وتلې نو

(۱) باب فى المسافر إذا جدبه السير وتعجل إلى أهله رقم: ۱۸۰۵.

(۲) عمدة القارى: ۱۴/ ۴۹.

(۳) باب السفر سقطة من العذاب رقم: ۱۸۰۴.

(۴) عمدة القارى: ۲۴۹/۱ وفتح البارى: ۱۳۹/۱.

(۵) عمدة القارى: ۲۴۹/۱۴.

مزدلفه ته په رسیدو به دعا اود الله تعالى سره د راز اونیاز دپاره وخت ډیر ملاوشتی ځکه چه په مزدلفه کښې د دعا وخت ډیر کم وی او هغه هم په کال کښې یوځل په دې شرط چه د حج سعادت هم درنصیب شی

په دریم حدیث کښې د حضرت ابن عمر رضی الله عنهما د عمل نه دافواند حاصلیدی ① د صفیه رضی الله عنها په ژوند کښې هغې سره ملاقات اوشی چه دخپل مینځ خبرې چه د ښځې خاوند په مینځ کښې راز وی هغه اوشی

② صفیه رضی الله عنها بيمارده او خاوندنی په سفروو زر رسیدو سره هغه خوشحالول مقصد وو په کوم سره چه په بيمارنی کښې د افاقه کیدو امکان وی
③ ددې نه دهغوی دتواضع اود تکبر نه د ویزاره کیدو هم اظهار کیږی ؟ ④

باب ۱۳۵: إذا حمل علی فرش فراها تابع

د ترجمه الباب مقصد - د علامه قسطلانی رحمته الله علیه په نیزد ترجمه الباب مقصد دادې چه په جهاد کښې د استعمال په غرض هبه کړې شوې اس باره کښې که صدقه کونکی ته معلومه شی چه داخرځوی نوآیا صدقه کونکې پخپله دا اخستې شی ؟ ① ددې جواب د باب لاندې ورکړې شوی حدیث کښې راغلې دې په دې وجه امام بخاری رحمته الله علیه په ترجمه الباب کښې د جواب تصریح نه ده کړې

لیکن حضرت شیخ الحدیث رحمته الله علیه فرمائی چه علامه قسطلانی رحمته الله علیه د کومې مسئلې طرف ته اشاره کړې ده هغه مختلف فیها ده اود صحیح بخاری کتاب الزکوة کښې باب هل یشتري صدقته لاندې تیرشوی دی په دې وجه که چرې ترجمه الباب رجوع فی الهبه په معنی باندې محمول کړې شی او ډیره قرین قیاس هم دغه ده ، نومستبعده ده په دې صورت کښې به د ترجمه الباب مقصد داشی که چا دالله تعالی په لار کښې د جهاد په غرض سره اس صدقه کړو روستو ورته معلومه شوه چه هغه دا دده رضا نه خلاف خرځوی نو په دې صورت کښې صدقه کونکی ته دخپلې هبه د رجوع کولو اختیار شته که نه ؟ ②

حدیث نمبر ۱۲۸۴۰ ④ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ حَمَلَ عَلَى فَرَسٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَوَجَدَ بَيْعًا، فَأَرَادَ

① شرح ابن بطلان: ۱۵۶/۵.

② إرشاد الساری: ۴۷۳/۵.

③ قال المحدث الكاندهلوی رحمه الله (الابواب والتراجم ص: ۲۰۱) قلت والمسئلة التي أشار إليها القسطلانی خلافية تقدمت في باب هل يشتري صدقته من كتاب الزکوة. ولايبعد عندي أن يحمل الترجمة على معنى الرجوع إلى الهبة. فالمعنى إذا تصدق رجل فرسا ليجاهد عليه في سبيل الله ثم رأى المتصدق أنها تباع على خلاف ما أراد من التصديق. فهل يرجع في تلك الصدقة أم لا؟

④ مرتخریجه فی کتاب الزکوة. باب هل يشتري صدقته؟ ... رقم: ۱۴۹۰.

أَنْ يَتَّبَعَهُ، فَسَأَلَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَقَالَ « لَا تَبْتَغِهِ، وَلَا تُعَذِّ فِي صَدَقَتِكَ. » (۱۴۱۸)

رجال الحديث

- ① عبدالله بن يوسف - دا عبدالله بن يوسف تنیسى دمشقى رحمته دې ددوى حالات بد، الوحى کښې تیر شوى دى (۱)
 - ② مالک - دا امام دارالہجرة ابو عبدالله مالک بن انس بن مالک اصبحى مدنى دې ددوى حالات کتاب الايمان کښې تیر شوى دى (۲)
 - ③ نافع - دا ابوسهيل نافع بن مالک اصبحى تمیمی دې ددوى حالات هم دکتب الايمان لاندې وړاندې تیر شوى دى (۳)
 - ④ عبدالله بن عمر رحمتهما - دا مشهور صحابى رسول عبدالله بن عمر رحمتهما دې ددوى حالات کتاب الايمان لاندې تیر شوى دى (۴)
 - ⑤ عمر بن الخطاب رحمتهما - دا حضرت عمر بن الخطاب رحمتهما دې ددوى حالات هم کتاب الايمان لاندې تیر شوى دى (۵)
- أن عمر بن الخطاب رحمتهما حمل على فرس له في سبيل الله، فوجد ألياء، فاراد أن يتباعه. حضرت عمر رحمتهما د الله تعالى په لار کښې يواس د سورلى دپاره ورکړو بيا هغه دا خرڅول. اوليدل نو داني غوښتل چه پخپله ئى واخلي
- په طبقات ابن سعد کښې دى چه ددغه اس نوم ورد وو کوم چه تميم دارى رحمتهما رسول الله صلى الله عليه وسلم ته دده په توگه ورکړې وو. روستو بيا حضور عليه السلام حضرت عمر رحمتهما ته هديه کړو (۶)
- حضرت عمر رحمتهما دا اس دوباره ولې اخستل غوښتل؟ ددې دوه وجوهات دى ① يودا چه هغه ښکلي ښانسته او تيز وو. د حضرت عمر رحمتهما په استعمال کښې پاتې وو او هغوى ته دده خوياني معلومي وې په دې وجه ئې غوښتل دا دوباره واخلي. د صحيح مسلم د روايت نه هم دغه معلوميرى چه حضرت عمر رحمتهما ددې اس د ښکلي والى معترف وو. د روايت الفاظ دى. حملت على فرس عتيق في سبيل الله (۷) امام نووى رحمته واني چه عتيق ښکلي مزidar او تيز رفتار اس ته ويلې شى (۸)

(۱) کشف الباريک ۱/۲۸۹.

(۲) کشف الباري: ۲/۸۰.

(۳) کشف الباري: ۳/۲۷۱.

(۴) کشف الباري: ۱/۶۳۷.

(۵) کشف الباري: ۲/۴۷۴.

(۶) طبقات ابن سعد: ۱/۴۹۰.

(۷) صحيح مسلم: ۲/ کتاب الهيات باب كراهية الانسان ما تصدق به ممن تصدق عليه.

(۸) قال النووي رحمه الله: العتيق: الفرس النفيس الجواد السابق انظر شرح النووي على صحيح مسلم: ۲/۳۶.

② دویمه وجه داکیدی شی چه دا اس رسول الله ﷺ هغه ته هبه کړې وو د کوم ذات سره چه د حضرت عمر رضی الله عنه ډیره زیاته مینه او عقیدت وو ممکن ده چه ددغه عقیدت د وجه نه ننی دا خستلو سره د دوباره حاصلولو خواش ننی پیدا شوې وی (والله اعلم)

قوله: فقال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم فقال: لا تتبعه ولا تعد

فی صدقتك: حضرت عمر رضی الله عنه د رسول الله ﷺ نه تپوس او کړو هغوی اوفرمائیل دامه اخله او په خپله صدقه کښې دوباره واپس کړه حضرت عمر رضی الله عنه اس په بیع اخستلو سره حاصلول غوښتل بیا رسول الله ﷺ دا معامله عود فی الصدقة فرمائیلو سره حضرت عمر رضی الله عنه د بیع نه ولې منع کړو؟ ددې جواب دادې چه هغه اس حضرت عمر رضی الله عنه هدیه کړې وو که هغه ده اخستی وی نومصدق علیه به د هغوی د احسان لاندې راتلود وچه نه مروتا قیمت کښې کمې کولو ښکاره خبره ده چه کله یوسړې چاته بغیر قیمت نه هبه یا هدیه کړی اوبیه هغه واهب یا متصدق هغه څیز موهوب له یاد متصدق علیه نه اخلی نو هغه موهوب له او متصدق علیه په قیمت کښې کمې کوی. لهذا هغه سړې چه په قیمت کښې کمې کوی په دې اعتبار سره به حضرت عمر رضی الله عنه عود فی الصدقة کونکي کیدو. (۱)

ترجمة الباب سره مناسبت: حضرت شیخ الحدیث رحمه الله چه د ترجمه الباب کومه توجیهه کړې ده د هغې پیش نظر ترجمه الباب سره به د روایت تطبیق داسې کیږی چه حضرت عمر رضی الله عنه واهب او متصدق وو د هغوی د احسان لاندې د راتلود وچه نه موهوب له او متصدق علیه په قیمت کښې کمې کوی نو حضرت عمر رضی الله عنه عود فی الصدقة مرتکب کیدو په دې وجه ننی کړه ﷺ هغه ته داس د اخستلو اجازت ور نه کړو او ونی فرمائیل لا تتبعه ولا تعد فی صدقتك او د ترجمه الباب سره د دې مناسبت ښکاره دي.

په فرس باندې متصدق علیه دملکیت مسئله: کله چه صدقه کونکې د جهاد په نیت اس هدیه کړی نو چه په چا باندې صدقه کړې دې هغه له په دې باندې د ذاتی مال په شان تصرف حاصل دې او هغه به د ده ملکیت وی یابه هغه اس وقف وی دا په جهاد کښې د استعمالولونه پس به بیت المال ته واپس کول ضروری وی؟ په دې کښې اختلاف دي

امام مالک رحمه الله په دې مسئله کښې د متصدق د الفاظو اعتبار کړې دې هغه فرمائی که متصدق د صدقه په وخت وهولک فی سبیل الله او وئیل نو د متصدق علیه ملکیت به په دغه اس باندې تام شی. او په دې باندې به هغه ته د ذاتی مال په شان د تصرف حق حاصل شی او که چرې متصدق د صدقه کولو په وخت هو فی سبیل الله او وئیل نو بیا به د دغه اس حیثیت د وقف وی (۲) لهذا په جهاد کښې د استعمال نه پس په متصدق علیه باندې دغه اس په بیت

(۱) إرشاد الساری ۶/۷۳ قال القسطلانی: سبی الشراء عوداً فی الصدقة. لان العادة جرث بانسماحة من البایع فی مثل ذلك للمشتري فاطنق علی القدر الذی یسامح به رجوعاً.

(۲) شرح ابن بطلان: ۵/۱۵۷.

المال کنبی حواله کول واجب وی
 د متصدق په اول اودویم قول کنبی فرق دې په قول اول کنبی د متصدق علیه د ملکیت
 تصریح ده په کوم چه هولک الفاظ دال دی او په قول ثانی کنبی علی الطلاق هو سبیل الله سره
 د وقف حیثیت مستفاد کبړی لهذا د امام مالک رحمته په نیزدواړو صورتونو کنبی به د صدقه
 حیثیت جدا جدا وی په اول صورت کنبی د متصدق علیه ملکیت او دویم صورت کنبی وقف
 یا بیت المال حصه جوړیدو سره د مجاهدین اسلام عمومی ملکیت
 امام اعظم رحمته او امام شافعی رحمته فرمائی چه هغه اس به د متصدق علیه ذاتی ملکیت
 جوړیږی او په دې به هغه ته هم هغه شان د تصرف حق حاصل وی کوم چه په ذاتی اموالو باندې
 حاصل وی (۱) په دې وجه په جهاد کنبی د استعمال نه پس به هغه اس په بیت المال کنبی جمع
 کول واجب نه وی

چنانچه حافظ ابن حجر رحمته فرمائی چه د روایت الفاظ په ظاهره هم په دې باندې دلالت کوی
 چه حضرت عمر رضی الله عنه هغه اس د تملیک په توگه صدقه کړې وو نو د وقف شوي خیریه جواز نه
 ده په دې وجه که دغه اس وقف وې نو حضرت عمر رضی الله عنه به هغه هیڅ کله نه اخستلو دباب په
 دویم روایت کنبی العائذی صدقته نه هم معلومیږی چه دا صدقه د تملیک وه که وقف وې نو
 هغوی العائذی حبه یا العائذی وقفه فرمائیل (۲) والله اعلم

حدیث نمبر [۲۸۴۱] (۳) حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ
 سَمِعْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - يَقُولُ حَمَلْتُ عَلَى فَرَسٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَأَبْتَاعَهُ - وَأَوْ
 فَأَصَاعَهُ - الَّذِي كَانَ عِنْدَهُ، فَأَرَدْتُ أَنْ أَشْتَرِيَهُ، وَظَنَنْتُ أَنَّهُ بَائِعُهُ بِرُخْصٍ، فَأَلْتُ النَّبِيَّ -
 صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- فَقَالَ «لَا تَشْتَرِهِ وَإِنْ يَدْرَاهِمٍ، فَإِنَّ الْعَائِذَ فِي هَبْتِهِ كَأَنَّكَ لَتَعُوذُ
 فِي قَبِيهِ». (ار: ۱۴۱۹)

رجال الحديث

- ① اسماعیل: دا ابو عبد الله بن ابی اویس اصبحی مدنی رحمته دې د دوی تذکره کتاب الایمان
 کنبی تیره شوي ده (۴)
- ② مالک: دا امام مالک بن انس رحمته دې د دوی تذکره هم کتاب الایمان کنبی تیره شوي ده (۵)

(۱) شرح ابن ابیاطال: ۱۵۷/۵.

(۲) فتح الباری: ۴۵/۳ ویدل علی أنه حمل تملیک قوله ولانعد فی صدقتک ولو کان حبسا لعلله به. کتاب
 الزکوة باب هل یشتري صدقته؟

(۳) قد مر تخريجه فی کتاب الزکوة، باب هل یشتري صدقته؟ ولا بأس بان یشتري صدقة غيره. لان النبي
 صلى الله تعالى عليه وسلم إنما نهى المتصدق خاصة عن الشراء ولم ينه غيره. رقم: ۱۴۹۰.

(۴) کشف الباری: ۱۱۳/۲.

(۵) کشف الباری: ۸۰/۲.

- ③ زید بن اسلم - دا ابواسامه یا ابو عبدالله زید بن اسلم قرشی عدوی مدنی رضی اللہ عنہ دې د دوی تذکره هم کتاب الایمان کښې تیره شوې ده (۱).
- ④ ایبه - دې نه د عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ آزاد کړې شوې غلام اسلم العدوی مرادې د دوی تذکره کتاب الزکوة کښې تیره شوې ده (۲).
- ⑤ عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ - دادویم خلیفه حضرت عمر بن خطاب رضی اللہ عنہ دې د دوی تذکره کتاب الایمان کښې تیره شوې ده (۳).

سمعت عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ يقول: حملت على فرس في سبيل الله، فابتاعه أو فاضاعه الذي كان عنده، فأردت أن أشتريه. راوی وائی چه ما حضرت عمر بن خطاب رضی اللہ عنہ داسې فرمایلو سره: واؤريدو چه من في سبيل الله د سورلئى دپاره يواس ورکړو، کوم سړى ته چه نى ورکړې وو هغه خرڅول غوښتل (يائى اوفرمائيل چه، هغه نى ضايع کړو په دې وجه ما په بيع داخستلو اراده اوکړه ما اووښل چه هغه به دا په ارزان قيمت باندې خرڅه وى.

فابتاعه مطلب - دا د باعه په معنى کښې ده (۴)، علامه عيني رحمته اللہ علیہ وائی که دا د باعه په معنى کښې وانخستې شوه نو ابتاعه به يوې معنى لفظ شى په ظاهره هم دامعلوميرى چه ابتاعه دلته د بيع په معنى کښې دې (۵) دويم قول دادې چه دا د راوى تصحيح دې په اصل کښې د اباعه دې او عرضه للبيع په معنى کښې دې (۶).

علامه رشيد احمد گنگوہى رحمته اللہ علیہ دلته يوه منفرد توجيه کړې ده هغه فرمانى چه فابتاعه د متکلم صيغه فابتاعه هم کېدې شى د کوم معنى چه ده اردت ابتاعه لکه چه دلته د ماضى يوه قريبي واقعه په صيغه د استقبال بيان کړې شوه (۷) دويمه خبره هغه د افرمائيلي چه که چرې فابتاعه د ماضى غائب صيغه وى نو بيا دا الالتفات من المتکلم الي الغائب د قبيل نه به وى (۸) چه په عربو کښې يوبليغ اسلوب دې مطلب دادې چه معنى به بيا هم د متکلمه وى والله اعلم.

أوفاضاعه - اومفيد شک دې (۹).

د ضايع کولوڅخه مطلب دې؟ - شراح حديث د دې جملې په تشریح کښې درې اقوال نقل کړى دى

(۱) کشف الباری: ۲۰۳/۲.

(۲) کتاب الزکوة باب هل يشرى صدقته؟ ولا يباى أن يشرى صدقة غيره. لأن النبي صلى الله تعالى عليه وسلم إنما نهى المتصدق خاصة عن الشراء ولم ينه غيره. رقم: ۱۴۹۰.

(۳) کشف الباری: ۴۷۴/۲.

(۴) عمدة القاری: ۲۴۷/۱۴ وإرشاد الساری: ۱۳۹/۵.

(۵) عمدة القاری: ۲۴۷/۱۴ وإرشاد الساری: ۱۳۹/۵.

(۶) عمدة القاری: ۲۴۷/۱۴ وإرشاد الساری: ۱۳۹/۵.

(۷) لامع الدراری: ۲۷۱/۷.

(۸) لامع الدراری: ۲۷۱/۷.

(۹) فتح الباری: ۱۷۲/۶ وعمدة القاری: ۳۴۷/۱۴.

① رومې قول دادې چه هغه سرې به د اس خدمت او خیال کولو کښې کوتاهی کوله خوراک او کبابه نې هم ورته صحیح نه وړکوله (۱)

② بعض حضرات وانی چه داس د قدر او قیمت نه ناخبره وو او هغه نې په کم قیمت باندې خرڅولو (۲)

③ یو قول دادې چه حضرت عمر رضی الله عنه د کوم مقصد د پاره دغه اس هدیه کړې وو هغه د هغه د مقصد د پاره نه استعمالیدلو (۳)

رومې قول راجح دې او ددې تائید صحیح مسلم د روایت نه کیږي په کوم کښې چه دی فوجده قدأضاعه وکان قلیل المال (۴) او د وکان قلیل المال د الفاعلونه د ضیاع علت معلوم شو چه د متصدق علیه د غربت د وجه نه به اس ته ښه گیانه ملاویدله یا به ورته په وخت نه شوه ورکولې د څه په نتیجه کښې چه هغه ناکاره شو

قوله: وظننت أنه بأئعه برخص - حضرت عمر رضی الله عنه فرماني چه زما خیال ووچه هغه به دا اس په ارزان قیمت باندې خرڅه وی رخص (د راء په ضمه او ځا په سکون سره د دې معنی ده ارزان کم قیمت او غلاء ددې ضد دې (۵))

فسالت رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم فقال: لا تشتره وإن بدرهم فإن العائد في هبة كالكتب يعود في قيمته. ما د رسول الله صلى الله عليه وسلم نه تپوس او کړو نو حضور یا ک او فرمائیل چه په یو درهم کښې نې هم مه اخله ځکه چه صدقه ورکول او واپس اخستل د سپی په شان دی چه قې او کړې او واپس نې اوختی علامه قسطلانی رحمته الله فرماني چه لا تشتره کښې نهی تنزیهی ده او په مبالغه باندې محمول دی وان بدرهم الفاظ هم مبالغتا استعمال شوی مطلب دادې چه که دومره ارزان نرخ باندې ملاوشی نو بیا هم دا مه اخله (۶)

په روایت کښې د صدقه یا هبه متعلق دا تعلیم ورکړې شوې دې چه په دې کښې رجوع کول ډیر زیات ناخوښه او قبیح عمل گرځولې شوې دې ددې مثال نې د سپی سره ورکړې دې چه قې او کړې او هغه بیا اوختی مطلب دا چه په صدقه یا هبه کښې رجوع کول داسې ناخوښه عمل دې لکه چه سرې قې او کړې او بیانی اوختی. علامه قسطلانی رحمته الله فرماني چه دلته صدقه کښې رجوع کونکې سپی سره او صدقه او هبه قې سره او رجوع فی الصدقه د رجوع الکلب

(۱) شرح صحیح مسلم للنووی: ۳۶/۲ کتاب الهبات باب کراهة شراء الانسان ما تصدق به ممن تصدق علیه، فتح الباری: ۴۵/۳ کتاب الزکوة باب هل یشرى صدقته؟

(۲) تکملة فتح الملهم: ۵۱/۲.

(۳) تکملة فتح الملهم: ۵۱/۲.

(۴) صحیح مسلم للنووی: ۳۶/۲ کتاب الهبات باب کراهة شراء الانسان ما تصدق به ممن تصدق علیه.

(۵) مجمع البحار: ۳۱۰/۷.

(۶) إرشاد الساری: ۱۳۹/۵.

فی قیثه سره تشبیه ورکړې شوې ده خلاصه دا ده چه په دې تشبیه سره رجوع فی الصدقه قیامت بیانول مقصود دی .

ترجمه الباب سره مناسبت . په حدیث باب کنبې دی لا تشتره..... فان العائد فی هبته کالکعبه یعود فی قیثه . په دې کنبې دعود فی الصدقه کراحت بیان کړې شوې دې حضرت شیخ الهند رحمته الله چه د ترجمه الباب کومه توجیه کړې ده دهغې په رنډا کنبې د ترجمه الباب سره د روایت ددې جملې مناسبت واضحه دي

باب ۱۳۶: الجهاد باذن الابوين

د ترجمه الباب مقصد . د امام بخاری رحمته الله مقصد دادې چه د جهاد د پاره د والدین نه اجازت اخستل ضروری دی علامه عینی رحمته الله فرمانی چه د جهاد احکام په مختلفو احوالو او ظروفو کنبې بدلیری او په دې کنبې د انمه د اختلاف تفصیل هم دې په دې وجه امر بخاری رحمته الله ترجمه مطلق اوساتله او د تفصیل مذاهب طرف ته یی اشاره اونه فرمائیله ^(۱) حدیث نمبر ۲۸۴۲ ^(۲) حَدَّثَنَا آدَمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ حَدَّثَنَا حَبِيبُ بْنُ أَبِي ثَابِتٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا الْعَبَّاسِ الشَّاعِرَ وَكَانَ لَا يَتَّبِعُهُمْ فِي حَدِيثِهِ - قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَمْرٍو - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - يَقُولُ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَاسْتَأْذَنَهُ فِي الْجِهَادِ فَقَالَ «أَحَى وَالِدَاكَ» . قَالَ نَعَمْ . قَالَ «فَقِيمَا فَجَاهِدْ» . [۵۶۲۷]

رجال الحديث

- ① آدم: دا ابو الحسن آدم بن ابی ایاس عبدالرحمن العسقلانی رحمته الله دې ددوی تذکره کتاب الایمان کنبې تیره شوې ده. ^(۳)
- ② شعبه: دا امیر المؤمنین شعبه بن الحجاج بصری رحمته الله دې ددوی تذکره هم کتاب الایمان کنبې تیره شوې ده. ^(۴)

(۱) إرشاد الساری: ۱۳۹/۵.

(۲) عمدة القاری: ۲۵۱/۱۴ کذا أطلق ولكن فيه خلاف وتفصيل. فلذلك أبهم.

(۳) وعند البخاری ایضاً (۸۸۳/۲) فی الادب باب لایجاهد الا باذن الابوين رقم: ۵۹۷۲. وعند مسلم فی صحیحه (۳۱۳/۲) قد مرتخرجه فی کتاب الزکوة. باب هل یشتري صدقته؟ ولا یاس بان یشتري صدقة غیره. لان النبی صلی فی کتاب البر والصله والادب. باب برو والوالدین وأیهما أحق به رقم: ۶۵۰۴. وعند الترمذی فی جامعہ (۲۹۶/۱) فی الجهاد باب ماجاء فیمن خرج إلی الغزو وترک أبویہ رقمک ۱۶۷۱. وعند أبی داؤد فی سننه (۳۴۹/۱) فی الجهاد باب فی الرجل یغزو وأبراه کارهان رقم: ۲۵۲۹. وعند السنائی فی سننه (۵۳/۲) فی الجهاد باب الرخصة فی التخلف لمن له والدان رقم: ۳۱۰۵.

(۴) کشف الباری: کتاب الایمان ۶۷۸/۱.

(۵) کشف الباری: کتاب الایمان ۶۷۸/۱.

⑤ حبیب بن ابی ثابت - دا ابو یحییٰ قیس بن دینار اسدی کوفی رحمہ اللہ دې ددوی تذکره کتاب الصوم کښې تیره شوې ده (۱)

⑥ ابوعباس الشاعر - دا سائب بن فروخ شاعرمکی رحمہ اللہ دې ددوی تذکره کتاب التهجید کښې تیره شوې ده (۲)

قوله وکان لا یتهم فی حدیثه - یعنی د سندراوی ابوالعباس باندې به په روایت حدیث کښې تهمت نه شولکولې شاعران اکثر مبالغه آرانی کوی دلته به سند کښې د حبیب بن ابی ثابت شیخ ابوالعباس سائب بن فروخ محدث کیدو سره شاعر هم وو وکان لا یتهم فی حدیثه نه د امام بخاری رحمہ اللہ مقصد دادې چه ابوالعباس رښتوني وو شاعر خو وو لیکن دهغه شاعرانه کلام د عربود عامو شاعرانو په شان د مبالغه او افترا پر دازنی نه پک وو (۳) په خپل دې وصف باندې هغه د حدیث په روایت کښې یولو مقام لرلو اومتهم بالکذب نه وو مختصراً چه د وکان لا یتهم فی حدیثه قید لگولو سره امام بخاری رحمہ اللہ د ابوالعباس رحمہ اللہ توثیق کړې دې چه ددوی روایات مقبول دی او هغه د عامو مبالغه کونکو شاعرانو په شان مه گڼې

⑦ عبدالله بن عمرو رحمہ اللہ - ددوی حالات هم په کتاب الايمان کښې تیر شوی دی (۴)

جاء رجل إلى النبي صلى الله تعالى عليه وسلم فاستأذنه في الجهاد فقال أسي والداك؟ قال: نعم، قال: ففيها فجاهد يعني عبدالله بن عمر رحمہ اللہ فرمائی د رسول الله ﷺ په خدمت کښې یوسړې حاضر شو او دغوی نه جهاد ته دتللو اجازت او غوښتلو حضور پاك او فرمانیل ستا مور یلاړ ژوندی دی؟ هغه وئیل اوجی حضور پاك او فرمانیل نوبیا هم په هغه دواړو کښې جهاد او کړه د رجل نه څوک مراد دې؟ - د باب په روایت کښې د نوم تصریح نشته چه دا څوک ووالبتة د نورو روایاتونه ثابتېږي چه دا جاهمه بن عباس وو چه په جهاد کښې د شرکت د اجازت د پاره د رسول الله ﷺ خدمت کښې حاضر شوې وو چنانچه امام احمد او امام نسائي رحمهم الله د معاویه بن جاهمه په طریق یو روایت نقل کړې دې په هغې کښې دی: أن جامعة جاء إلى النبي صلى الله تعالى عليه وسلم فقال يا رسول الله! أردت الغزو وحثت لاستشيرك، فقال: هل لك من أم؟ قال: نعم؛ قال: الزمها. (۵) یعنی جاهمه د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضر شو عرض ئی او کړو یا رسول الله! زما جهاد ته د تللو خواهش دې تاسو سره د مشورې دپاره حاضر شوې یم حضور پاك او فرمانیل آیا ستا مور ژوندی ده؟ هغه وئیل اوجی حضور پاك او فرمانیل هم هغې سره اوسېږه.

(۱) کتاب الصوم باب صوم داؤد عليه السلام رقم: ۱۹۷۹.

(۲) کتاب التهجید باب بعدما یکره من ترک قیام اللیل لمن کان یقومه رقمک ۱۱۵۳.

(۳) عمدة القاری: ۲۴۸/۱۴ وإرشاد الساری: ۱۳۹/۵ وتحفة الباری: ۴۸۶/۳.

(۴) کشف الباری: کتاب الايمان: ۶۷۹/۱.

(۵) رواه النسائي في سننه: ۵۳/۲ في کتاب الجهاد باب الرخصة في التخلف لمن له والده، وأحمد في

مسنده: ۴۲۹/۳ وفتح الباری: ۶/۱۷۳.

پہ دی روایت کنبی تصریح دہ چہ جہاد تہ د تللو دیارہ د رسول اللہ ﷺ پہ خدمت کنبی حاضریدونکی سړې ہم جہامہ وو دغہ شان امام بیہقی رحمۃ اللہ علیہ عن ابن جریج عن محمد بن طلحہ بن رکانہ عن معاویہ بن جہامہ السلمی عن ابیہ پہ طریق سرہ روایت نقل کرې دې د کوم راوی چہ پخپلہ ہم جہامہ دې ہغہ وائی آیت النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم استاذنہ فی الجہاد (۱) زہ د رسول اللہ ﷺ پہ خدمت کنبی د جہاد د اجازت اخستلو دیارہ حاضر شوم

قوله فقیرما فجاہد - د مفہوم د ادانیکنی دیارہ خو فجاہد فیہما تعبیر ہم صحیح وو خو فقیہما جار مجرور د اختصاص دیارہ د امر نہ مقدم کرو د کوم نہ چہ د موریلار اہمیت اود ہغوی خدمت مقدم کولو تاکید مقصود دې حافظ ابن حجر علامہ عینی او علامہ قسطلانی رحمہم اللہ فرمانی چہ دلته فجاہد ظاہری معنی مراد نہ دہ کوم چہ پہ اضرار یعنی چاہہ د ضرر او تکلیف رسولو پہ معنی کنبی استعمالیری بلکہ د اللفظ د مشاکلت پہ توگہ وارد شوې دې جہامہ د جہاد د اجازت دیارہ راغلبوو نوحضور پاک پہ دغہ مناسبت سرہ اخذ ہمہما پہ خانی د مشاکلت دیارہ فجاہد اوفرمانیل پہ نورو الفاظو کنبی داسې ونیلې شی چہ دلته قدر مشترک مراد دې پہ جہاد کنبی مال خرچ کیږی او بدن ستړی کیږی نولگہ چہ حضور پاک جہامہ تہ د موریلار خدمت کولو سرہ د نفس اود مال د جہاد حکم ورکړو فجاہد تعبیر پہ دې مناسبت سرہ داسې شی اېدل مالک واتعب بدنک فی رضا والدیک (۲) یعنی تہ د موریلار د رضاد یارہ خپل مال خرچ کړہ او خپل بدن ستړی کړہ

خو علامہ شوکانی رحمۃ اللہ علیہ پہ دې باندې رد کولو سرہ فرمانی: لا یغنی أن کون المفقور من تلك الصیفة ایصال الضرر بالابوین انہا یصح قبل دخول لفظ فی علیہا، وأما بعد دخولہا، کما هو الواقع فی الحدیث، فلیس ذلک المعنی هو بالمفقور منها، فأنه لا یتقال جہاد فی الکفار بمعنی جہاد ہم کما یقول جہاد فی اللہ، فالجہاد الذی یراد منہ ایصال الضرر لمن وقعت البجاءة لہ هو، جہادہ لا جہاد فیہ ولہ. (۳)

یعنی د صیغہ فجاہد استعمال ایصال الضرر بالابوین پہ معنی کنبی بہ ھلہ صحیح وی کلہ چہ پہ دې باندې فی حرف جرد اخل وی مطلب دا چہ مطلقاً صیغہ فجاہد خود ایصال الضرر والا پہ معنی باندې دلالت کوی خو کہ پہ دې باندې فی حرف جرد اخل کرې شی لکہ چہ پہ حدیث باب کنبی وارد دې نوبیابہ ددې معنی ایصال ضرر نہ وی جہاد الکفار (چہ د ایصال ضرر پہ معنی کنبی مستعمل دې، پہ خانی جہاد فی الکفار ونیل بہ صحیح نہ وی مختصراً چہ مطلقاً صیغہ جہاد نہ ایصال ضرر معنی مراد وی لیکن جہاد فیہ یا جہاد لہ د محنت اومشقت پہ معنی کنبی استعمالیری نولگہ چہ د علامہ شوکانی رحمۃ اللہ علیہ پہ نیز فقیہما فجاہد نہ ایصال ضرر معنی مراد نہ دہ بلکہ دا د محنت او کوشش پہ معنی کنبی دې پہ روایاتو کنبی دغہ شان

(۱) السنن الکبریٰ للبیہقی: ۲۶/۹ کتاب السیر باب الرجل یكون له أبوان مسلمان أو أحدهما فلا یغزو إلا باذنہا.

(۲) عمدة القاری: ۳۴۸/۱۴ وفتح الباری: ۱۷۳/۶ وإرشاد الساری: ۱۳۹/۵.

(۳) نیل الاوطار للشوکانی: ۴۰/۹.

نور واقعات ہم نقل دی ہے د جہاد اجازت دپارہ څوک راغلل نو حضور پاک هغوی ته د جہاد په ځانی د موریلار د خدمت حکم ورکړو

صحيح مسلم کښي عن ناعم مولى ام سلمة عن عبدالله بن عمرو په طريق سره روايت مروی دي چه یوسړی د رسول الله ﷺ په لاس مبارک باندې د هجرت او جهاد بیعت کولو خوا هڅه ښکاره کړو حضور پاک د هغه نه تپوس او کړو فهل من والديک أحدی؟ آیا ستاوالدين کښي څوک ژوندی شته؟ هغه عرض اوکړو اوجی دواړه ژوندی دی حضور پاک او فرمائیل ارحم الی والديک فاحسن صحبتها^(۱) خپل موریلار له لار شه څنگه چه دي هغوی سره اوسیدو کښي ښه سلوک کوه

په مویبل طریق سره هم دغه روايت سنن ابوداؤد کښي هم نقل دي په هغې کښي دی یوسړی د رسول الله ﷺ په خدمت کښي حاضر شو عرض ئی اوکړو جئت ابايعك على الهجرة وتركتم اباي يکيان یعنی زه تاسونه په جهاد باندې بیعت کولو ته راغلي یم او خپل موریلار مې په داسې حال کښي پریځودی راغلي یم چه هغوی ژړل رسول الله ﷺ او فرمائیل ارحم فاضحکها کما

أبکیتهما^(۲) خپل موریلار له لار شه څنگه چه دي هغوی ژړولی هم هغه شان ئی اوځنډه وه په مذکوره روایتو کښي رسول الله ﷺ سائل ته د جهاد په ځانی د والدين د خدمت حکم ورکړو خو په صحيح ابن حبان کښي د حضرت عبدالله بن عمرو رضی الله عنهما یو روايت دي چا د رجل الی رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم فسأله عن أفضل الاعمال، قال: الصلوة. قال ثم مه؟ قال الجهاد. قال فان لی والدين، قال أمرک بالديک خیرا، فقال والذي بعثک بالحق نبیا لا اجاهدن ولا ترکتهما. قال: فانت أعلم.^(۳) د رسول الله ﷺ په خدمت کښي یوسړی حاضر شو هغه د حضور پاک نه سوال اوکړو چه د ټولونه بهتر عمل کوم یو دي؟ حضور پاک او فرمائیل مونځ هغه عرض اوکړو بیا کوم یو عمل غوره دي؟ حضور پاک او فرمائیل جهاد. هغه عرض اوکړو زما مور پلار ژوندی دی حضور پاک او فرمائیل زه تاته موریلار سره د ښه سلوک کولو حکم درکوم هغه عرض اوکړو په ځانی چاچه ته په حق سره ښی جوړ کړي رالیکلې زه به ضرور جهاد کوم او موریلار به پرېږدم او ځم به حضور پاک او فرمائیل ته د پریو هېرې

د وړاندې ذکر شو روایتو سره د دې روایت تطبیق ورکولو سره د حدیث شارحین فرمائی چه دا روایت فرض عین جهاد باندې محمول دي کله چه د جهاد تغییر عام وی او فرض عین شی نو د موریلار د خدمت حکم ساقط کیږی^(۴) په دې وجه په دې روایت کښي د والدين د خدمت د حکم نه باوجود چه سائل جهاد ته د تللو خوا هڅه ښکاره کړو نو حضور پاک نکیراونه فرمائیلو په

(۱) صحيح مسلم: ۳۱۳/۲ کتاب البر و الصلة باب بر الوالدين وأبهما أحق به رقم: ۲۵۴۹.

(۲) سنن أبي داؤد: ۳۴۲/۱ کتاب الجهاد باب فی الرجل يغزو لغيره وأبواه کارهان رقم: ۲۵۳۰.

(۳) صحيح بخاری ابن حبان باب فضل الصلوات الخمس رقم: ۱۷۱۹.

(۴) فتح الباری: ۱۷۳/۶ وعمدة القاری: ۲۴۸/۱۴ وفتح القدیر: ۱۹۱/۵ وتکملة فتح الملهم: ۳۳۰/۵.

کومو روایتونو کنبی رسول الله ﷺ د والدین د خدمت حکم ورکړي وو هغه وخت جهاد فرض عین نه وو فرض کفایه وو نفیر عام نه کیدو په صورت کنبی د یوڅوکسانو تللوسره فرض کفایه ادا کيږي او د خدمت محتاج والدین پریخودل او جهاد ته تلل جائز کيږي نه په دې وجه حضور پاک د والدین د خدمت حکم ورکړو

په جهاد کنبی دموریلارد اجازت حیثیت - جمهور فقهاء امام ابو حنیفه، امام مالک امام شافعی امام احمد او سفیان ثوری رحمهم الله فرماني که نفیر عام نه وی او جهاد فرض کفایه وی نو دموریلارد اجازت نه بغیر جهاد ته تلل جائز نه دی د والدین خدمت فرض عین او جهاد فرض کفایه دې فرض عین پریخودل او فرض کفایه ادا کول گناه ده (۱) ددوی استدلال د حدیث باب صحیح مسلم اوسنن ابوداؤد مذکور روایاتونه دې چه رسول الله ﷺ سائل نه د جهاد په ځانی د والدین د خدمت حکم ورکړو

البته که نفیر عام وی او جهاد فرض عین وی نو په دغه صورت کنبی په ټولو مسلمانانو باندې وتل واجب دی د والدین اختیار باقی نه پاتي کيږي د هغوی د اجازت نه بغیر تلل واجب دی (۲) علامه ابن حزم مراتب الإجماع کنبی فرماني که په جهاد کنبی د شرکت په وجه د والدین د هلاکت یا ضیاع اندېښنه وی نو بالإجماع د جهاد فرضیت ساقط کيږي خو که د خان د هلاکت اندېښنه نه وی نو بیا هم وتل د جمهورو په نیز د والدین په اجازت باندې موقوف دي (۳) علامه ابن حزم رحمه الله چه د جمهورو طرف ته د کوم مذهب نسبت کړې دې په هغې کنبی د ده نه تسامح شوې ده. صحیح دادي چه د جمهورو په نیز که د والدین د ضیاع اندېښنه وی نو د جهاد فرضیت نه ساقط کيږي د هغوی د اجازت نه بغیر جهاد ته تلل جائز دی مسند احمد او مستدرک حاکم کنبی د عمرو الغفاری مرفوع روایت دې لاطاعة لمخلوق في معصية خال (۴) علامه ظفر احمد عثمانی رحمه الله ددې نه استدلال کولوسره فرماني: فيه دلالة على أنه لا حاجة إلى إذن

والدین، إذا كان الجهاد فرض عين، وإن منعاه عنه فلا طاعة لهما (۵) یعنی دا روایت په دې باندې استدلال کوي چه کله جهاد فرض عین وی نو د والدین اجازت ضروري نه دې که چرې هغوی د وتلو نه منع کوي نو د هغوی اطاعت جائز نه دي

د احنافو او شوافع په نیز جد او جده یعنی نیا او نیکه دواړه د والدین په حکم کنبی دی (۶) یعنی د جهاد فرض کفایه کیدو په صورت کنبی د هغوی خدمت به واجب وی او که فرض عین وی نو خروج به واجب وی او د هغوی اطاعت به جائز نه وی

که چرې والدین مسلمانان نه وی؟ د جمهور فقهاؤ په نیز که چرې والدین غیر مسلم وی نو

(۱) فتح الباری: ۱۷۳/۶ و عمدة القاری: ۲۴۸/۱۴ و فتح القدیر: ۱۹۱/۵ و تكملة فتح الملهم: ۳۳۰/۵.

(۲) فتح الباری: ۱۷۳/۶ و عمدة القاری: ۳۴۷/۱۴.

(۳) عمدة القاری: ۳۴۷/۱۴.

(۴) مسند احمد: ۶۶/۵، و مستدرک حاکم: ۴۴۳/۳ مناقب الحكم بن عمر الغفاری.

(۵) إعلاء السنن: ۱۳/۱۲.

(۶) فتح الباری: ۱۷۳/۶ و إعلاء السنن: ۱۱/۱۲.

هغوی نه د فرض کفایه جهاد په صورت کښې هم د اجازت اخستلو ضرورت نشته (۱)
 سفیان ثوری رحمته الله علیه فرمائی چې د غیر مسلم والدین هم هغه حکم دي کوم چې د مسلمان والدین
 حکم دي لهذا د غیر مسلم والدین نه هم اجازت اخستل ضروري دي دهغوی دلیل دادې چې
 په کومو روایاتو کښې رسول الله ﷺ سائل ته د جهاد په ځاني د والدین د خدمت حکم ورکړي
 په دې کښې عموم دي چې والدین کافروي یا مسلمان دهغوی د خدمت مطلقاً حکم دي په
 کوم کښې چې کافراو مسلمان والدین دواړه شامل دي لهذا چې څنگه د مسلمان والدین نه
 اجازت اخستې شي هغه شان په د کافر والدین نه اجازت هم اخستل ضروري وي (۲)
 د جمهورو استدلال دادې چې د صحابه کرام رضی الله عنهم یو لونی تعداد په جهاد کښې شرکت کړې دي
 د کومو والدین چې کافران او مشرکان وو لکه ابو بکر صدیق، ابو حذیفه بن عتبیه او ابو عبیده
رضی الله عنهم ابو حذیفه بن عتبیه د رسول الله ﷺ سره په جنگ بدر کښې شریک وو د دوی پلار رئیس
 المشرکین وو دغه شان د ابو عبیده رضی الله عنه د پلار هم د هغه د تورې په وار باندې مرگ واقع شو (۳)
 جمهورو د سفیان ثوری رحمته الله علیه استدلال جواب دا ورکړې دي چې د کوم روایاتو سره د عموم حکم
 ثابتیږي د مذکوره واقعاتو د وجه نه هغه عموم باقی پاتې نه شو په دې وجه فرض کفایه د
 جهاد په صورت کښې د مشرک والدین د اجازت څه حیثیت پاتې نه شو (۴)
 ترجمه الباب سوه مطابقت: په روایت باب کښې د والدین نه د اجازت اخستلو څه ذکر نشته په
 دې وجه ترجمه الباب سره په ظاهره د دې مناسبت نشته علامه عینی او زکریا انصاری
 رحمهم الله فرمائی چې په طریق استنباط فقیها فجاهد ترجمه سره مناسبت دي رسول الله ﷺ
 په روایت د والدین د خدمت حکم ورکړې دي د دې حکم تقاضا داده چې د والدینو
 رضا حاصله کړئ او په کله رضا حاصله شي نو لکه چې اجازت ملاؤ شو (۵)

باب ۱۳۷: ما قیل فی الجرس ونحوه فی أعناق الابل

د ترجمه الباب مقصد: د اوبښ په غاړه کښې جرس وغیره زوړندول د عربو په معاشره کښې
 یو عام رواج وو. د دې ترجمه نه د امام بخاری رحمته الله علیه مقصد دادې چې د اوبښانو په غاړه کښې جرس
 وغیره زوړندول مکروه دي (۶)

الجرس: د جیم اوراء په فتحه سره تېلې ته وائی کوم چې د ځناورو په غاړه کښې تړلې شي
 البته د راء په سکون سره الجرس د تېلې غړیدو نه پیدا کیدونکی آواز ته وئیلې شي (۷)

(۱) المغنی لابن قدامة: ۳۷۸/۱ والمجموع شرح المذهب: ۲۷/۲۱.

(۲) المغنی لابن قدامة: ۳۷۸/۱۰.

(۳) المغنی لابن قدامة: ۳۷۸/۱.

(۴) المغنی لابن قدامة: ۳۷۸/۱.

(۵) عمدة القاری: ۳۴۷/۱۴ وتحفة الباری: ۴۸۶/۳.

(۶) عمدة القاری: ۳۴۷/۱۴ وتحفة الباری: ۴۸۶/۳.

(۷) عمدة القاری: ۳۴۹/۱۴ وتحفة الباری: ۱۷۴/۶.

ونحوه - دې نه مراد مرو نه جوړ شوې هار يا اميل مراد دې دامام بخاري رحمته الله علیه مقصد دادې چې دا کړايت صرف په جرس کښې نه دې بلکه د مرو نه جوړ شوې اميل کښې هم دې چې د بدنظر نه د حفاظت په توگه د اوبښ په غاړه کښې زوړندولې شې

په ترجمه الباب کښې امام بخاري رحمته الله علیه صرف د اوبښ ذکر کړې دې حالانکه دغه څيزونه د نورو خناورو په غاړو کښې هم زوړندولې شې د دې تخصيص وجه داده چې په حديث کښې د ابل ذکر شوې دې دامام صاحب عادت دې چې د حديث يولفظ يا جمله نه ترجمه الباب ثابتېږي نو هغه د ترجمه جز جوړه وي دويمه وجه د ابل د تخصيص داهم کيدې شې چې په عربو کښې به غالب استعمال هم د اوبښانو کيدلو او د هغې په غاړو کښې به اميلونه اچولې شو

احديث نمبر ۱۲۸۴۳ (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ عَنْ عَبَادِ بْنِ تَمِيمٍ أَنَّ أَبَا بَشِيرٍ الْأَنْصَارِيَّ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - أَخْبَرَهُ أَنَّهُ كَانَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فِي بَعْضِ أَصْفَارِهِ - قَالَ عَبْدُ اللَّهِ حِينَئِذٍ أَنَّهُ قَالَ - وَالنَّاسُ فِي مَيْتَتِهِمْ، فَأَرْسَلَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - رَسُولًا أَنْ لَا يَبْقَيْنَ فِي رَقَبَةٍ بَعْدَ قِلَادَةٍ مِنْ وَرَأَوْ قِلَادَةً إِلَّا قُطِعَتْ.

رجال الحديث

- ① عبدالله بن يوسف - دا عبدالله بن يوسف تنيسي دمشقي رحمته الله علیه دې د دوی حالات بدء الوحى کښې تير شوى دى (۲)
- ② مالک - دا ابو عبدالله بن مالک بن انس بن مالک اصبحى مدنى رحمته الله علیه دې د دوی حالات هم تير شوى دى (۳)
- ③ عبدالله بن ابى بکر - دا عبدالله بن ابى بکر بن محمد بن عمرو بن حزم انصارى مدنى رحمته الله علیه دې د دوی تذکره کتاب الوضوء کښې تيره شوې ده (۴)
- ④ عباد بن تميم - دا عباد بن تميم بن زيد المازنى رحمته الله علیه دې د دوی تذکره هم کتاب الوضوء کښې تيره شوې ده (۵)
- ⑤ ابو بشير انصارى رحمته الله علیه - دا صحابى رسول ابو بشير الانصارى الساعدى الحارثى المدنى رحمته الله علیه دې جمهور مؤرخين او شراح حديث فرمانى چې د دوی صحيح نوم معلوم نه دې د يو قول

(۱) الحديث أخرجه مسلم: ۲/۲۰۲ فى اللباس باب كراحة قلادة التورفى رقة البجير رقم: ۵۵۴۹ وأبو داود فى الجهاد باب تقليد الخيل بالواتار رقم: ۲۵۵۲.

(۲) كشف البارى: ۱/۲۸۹.

(۳) كشف البارى: ۲/۸۰.

(۴) كتاب الوضوء باب الوضوء مرتين مرتين.

(۵) كتاب الوضوء باب لا يتوضأ من الشك حتى يتيقن.

مطابق دوی نوم قیس بن عبید الله بن الحریر بن عمرو بن الجعد خودلی شوی دې (۱) لیکن دا قول ضعیف دې حقیقت دادې چه ددوی نوم یت دې په دې وجه حافظ ابن عبدالبر (رحمته الله علیه)

فرمابلی دی لا یوقف له علی اسم صحیح و قیل اسه قیس بن عبید و لایصح (۲) دده صحیح نوم معلوم نه کړې شو چه دده نوم قیس بن عبید دې داصحیح نه دی

دغه سن ابواحمد حاکم (رحمته الله علیه) د ده تذکره دغه صحابه کرامو په فهرست کښې کړې ده د جنومونه چه معلوم نه دی (۳) علامه واقدی (رحمته الله علیه) فرماني چه د واقعه حره نه پس ددوی انتقال شوی دې او اوږد عمر نی وو (۴) واقعه حره په ۶۳ هجری کښې پیښه شوي یو قول دادې چه په ۶۰ هجری کښې ددوی انتقال شوي (۵) حافظ ابن حجر (رحمته الله علیه) د واقدی (رحمته الله علیه) قول ته ترجیح ورکړې ده چه دهغوی وفات ۶۳ هجری کښې شوي (۶)

دهغوی د رسول الله (ﷺ) نه درې احادیث روایت کړي دی یو د صحیح بخاری هم دغه ترجمه انبب روایت دې او باقی دوه احادیث صحیح مسلم او سنن ابوداؤد کښې نقل دی (۷) علامه عینی (رحمته الله علیه) ددې سند مختلف خصوصیات بیان کړي دی دهغوی فرماني فیه التحديث بصیغه الجمع فی موضع، وبصیغه الاخبار کذلک فی موضع، وبصیغه الافراد فی موضع، وفیه ثلاثة مدیون مالک وشيخه وشيخ شيخه، وثلاثة أنصار یونه وهم عبدالله وعباد وأبو بشير. وفیه تابعیان وهما عبدالله وعباد. وفیه

أنه ليس لابن بشير في البخاري غير هذا الحديث الواحد

د روایت په سند کښې په یوځانی کښې تحدیث د جمع په صیغه سره دي یوځانی صیغه اخبار سره او یوځانی عنونه ده او په دې کښې درې راویان مدنی دی امام مالک او دغه شیخ او د شیخ شیخ دغه شان په دې کښې درې انصار دی یعنی عبدالله عباد او ابوبشیر او دوه تابعی دی عبدالله او عباد یو خصوصیت دادې چه په پوره صحیح بخاری کښې د حضرت ابوبشیر (رضی الله عنه) نه ددې روایت نه علاوه بل روایت نقل نه دي (۸)

قوله: أنه كان مع رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم في بعض أسفاره.

ابوبشیر انصاری (رضی الله عنه) فرماني چه هغه رسول الله (ﷺ) سره په یوسف کښې وو شرح حدیث کښې چاته هم معلومه نه شوه چه ددې نه کوم یوسف مراد دي (۹)

(۱) تهذيب الكمال: ۷۹/۳۳ وتهذيب التهذيب لابن حجر: ۲۲/۱۲.

(۲) الاستيعاب لابن عبد البر على هامش الإصابة: ۲۴/۴.

(۳) الإصابة في تمييز الصحابة: ۲۰/۴ وتهذيب الكمال: ۲۲/۱۲.

(۴) تهذيب الكمال: ۸۰/۳۳ وتهذيب التهذيب: ۲۲/۱۲.

(۵) الإصابة في تمييز الصحابة: ۲۱/۴.

(۶) تهذيب التهذيب: ۲۲/۱۲.

(۷) تهذيب الكمال: ۸۰/۳۳.

(۸) عمدة القاري: ۲۵۲/۱۴.

(۹) فتح الباري: ۱۴۱/۶ عمدة القاري: ۳۵۰/۱۴.

قوله قال عبدالله، حسبته أنه قال: والناس في مبيتهم - عبدالله وائی زما خیال دې چه هغوی دا (هم) وئیلی دی چه هغه وخت خلق د خپل خوب خایونو کښې وو د عبدالله نه مراد پخپله راوی حدیث عبدالله بن ابی بکر دې هغوی ته د والناس في مبيتهم باره کښې شک دې چه دا جمله دهغه شیخ عباد بن تمیم وئیلې وه که نه. حافظ ابن حجر رحمته الله فرمائی چه دا روایت د عبدالله په طریق چرته هم مروی دې په هغې کښې د شک دا الفاظ موجود دی (۱)

فارسل رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم رسولا لا یقین فی رقبه یعیز قلادة من وتر - أو قلادة - إلتطعت رسول اکرم رحمته الله د یوقاصدپه ذریعه پیغام اولیگلو چه د یواوښ په غاړه کښې امیل یا (اوفرمانیل) امیل پاتې نه شی هغه پرې کړنې. حافظ ابن عبدالبر رحمته الله فرمائی چه دا قاصد د رسول الله رحمته الله آزاد کړې شوې غلام حضرت زید بن حارثه رحمته الله وو. (۲) دلته لفظ او د شک یا تنويع دپاره دې، (۳)

د ابوداؤد په روایت کښې أو قلادة په خانی و لاقلادة ذکر دې داعطف د عام علی الخاص د قبیل نه دې. (۴) راجح أو قلادة دې علامه مهلب رحمته الله هم ددې تائید کړې دې (۵)

قلادة - د قاف کسره سره ددې معنی ده امیل د خاړو د غاړې پټنې. انعامی تمغه کومه چه په غاړه کښې اچولې شی. په هغې باندې هم د قلادة اطلاق کيږي. (۶)

وتر: - د واؤ اوتاز بر سره د لندې پټې ته وائی. (۷) ددې جمع اوتار او وتار راځي. (۸) وتر په ټولو روایاتو کښې تاء مثناة سره منقول دې. (۹) بعض حضرات د تاء په خانی باء سره وېر روایت کړې دې. علامه ابن التین وائی داؤدی په دې باندې جزم کړې دې چه دا لفظ هم وېر دې وېر اوښ نه ویستلې شوې ویستوته وائی کوم چه د وړنې په شان وی علامه ابن التین وائی چه دا د داؤدی تصحیف دې صحیح هم وتر دې. (۱۰) علامه ابن جوزی رحمته الله د خپل مزاج مطابق دلته

(۱) فتح الباری: ۱۴۱/۶.

(۲) التمهید لابن عبدالبر: ۱۶۱/۱۷.

(۳) فتح الباری: ۱۴۱/۶ وعمدة القاری: ۳۵۰/۱۴.

(۴) فتح باری: ۱۴۱/۶ وعمدة القاری: ۳۵۰/۱۴.

(۵) فتح باری: ۱۴۱/۶ وعمدة القاری: ۳۵۰/۱۴.

(۶) قال العلامة الفيروز آبادي القلادة ما جعل في العنق انثر القاموس المحيط ص: ۲۸۲ باب الدال فصل القاف وفي المعجم المحيط (القلادة): ما جعل في العنق من خلى ونحوه ووسام يجعل في العنق نسجه الدولة لمن نشاء تقدير آله ص: ۷۵۴ وماده (قلد)

(۷) فتح الباری: ۱۷۵/۶.

(۸) فتح الباری: ۱۷۵/۶.

(۹) فتح الباری: ۱۷۵/۶ وعمدة القاری: ۳۵۰/۱۴.

(۱۰) فتح الباری: ۱۷۵/۶ وعمدة القاری: ۳۵۰/۱۴.

هم سخت الفاظ استعمال کړی دی هغه فرمانی ربما صحف من لا علم له بالحديث فقال. وبر
یعنی چاته چه علم حدیث سره مناسبت نه وی هغه تصحیف کولو سره وتر وبر لولی
قلاده تر لونه د ممانعت وجه. په حدیث باب او نورو روایاتو کښې د څاروو په غاړه کښې قلاده
ترلو چه کوم ممانعت وارد شوې دې شراح حدیث ددې ممانعت مختلف توجیحات کړې دي:
① امام مالک رحمته الله علیه فرمانی چه د جاهلت په زمانه کښې د خلقو دا عقیده وه چه د ثابت قلاده د
بدنظرنه محفوظ ساتی په دې وجه به هغوی اوشان د بد نظر اوبیمارو وغیره نه د بچ کیدو
دپاره په غاړه کښې قلاده ترله اودا به نې مؤثر بالذات گنلې په دې وجه رسول الله صلی الله علیه و آله دامنغ
اوگرخوله چه قلاده قطعاً مؤثر نه ده هغه دالله تعالی هیڅ یوحکم نه شی روستو کولی (۱) الله
تعالی چه په تقدیر کښې څه لیکلی وی په قلاده کښې داسې هیڅ اثر نشته چه هغه بدل کړی
ددې تائیدد عقبه بن عامر د مرفوع حدیث نه کیږی د کوم الفاظ چه دادی من علق تیسمة فلا تم
الله. (۲) تعویذ په قلاده کښې تر لوسره په عام توگه د بد نظر نه د بچ کیدو دپاره په غاړه کښې
زور بندولې شی. ددې روایت نه معلومیږی چه قلاده د خناور وغیره نظر بدنه بچ کولو دپاره
غاړو کښې زور بندیدلو.

حافظ ابن عبد البر رحمته الله علیه فرمانی: إذا اعتقد الذي قلدها أنها ترو العين فقد قلن أنها ترو القدر وذلك لا يجوز
اعتقاده (۳) یعنی چه کوم سړی قلاده په دې عقیده د خناور په غاړه کښې زور بند کړه چه هغه د
بدنظرنه محفوظ شی نو دهغه به ضرور دا عقیده هم وی چه قلاده تقدیر اړه وی اوبنکاره خبره
ده چه دا عقیده جائزه نه ده چه قلاده تقدیر بدلوی.

④ امام محمد رحمته الله علیه فرمانی چه د قلاده تر لونه څکه منع کړې شوې ده چه کله څاروې تیزی
منډې وهی نو د قلاده د وجه نه دهغه مرنې خفه وي (۴) حافظ ابن حجر رحمته الله علیه او عینی رحمته الله علیه
فرمانی چه د امام محمد رحمته الله علیه ددې توجیه تائید د ابو عبیده رحمته الله علیه په قول سره هم کیږی
ابو عبیده رحمته الله علیه فرمانی قلاده تر لونه څکه منع شوې ده چه په دې سره د خناورو مرنې خفه کیږی
او په څرن کښې ورته تکلیف محسوس کیږی او چه کله دا چرته ونې پورې اوتړلې شی نو
مرنی خفه کیږی یا په تگ کښې ورته بندیز پیدا کیږی. (۵)

⑤ دریم قول د علامه خطابی رحمته الله علیه دې هغه فرمانی رسول اکرم صلی الله علیه و آله د قلاده تر لوممانعت څکه

(۱) فتح الباری: ۱۷۵/۶ و عمدة القاری: ۳۵۰/۱۴.

(۲) موطا امام مالک: ۹۳۷/۷ و التمهید لابن عبد البر: ۶۰/۱۷ و فتح الباری: ۱۷۵/۶.

(۳) رواد أحمد فی مسنده: ۱۵۴/۴ و الحاكم فی المستدرک: ۲۱۶ و الطبرانی فی معجمه: ۸۲۰/۱۷ من
حدیث عقبه بن عامر رضی الله عنه و اقال الحافظ فی الفتح: ۱۷۵/۶ أخرجه أبو داود أيضاً فقد أخطأ. لم نعر عليه فی

سنن أبي داود و لا فی الصحاح.

(۴) فتح الباری: ۱۷۵/۶.

(۵) عمدة القاری: ۳۵۰/۱۴ فتح الباری: ۱۷۵/۶.

(۶) فتح الباری: ۱۷۵/۶ و عمدة القاری: ۳۵۰/۱۴.

کړې دې چه په دې کښې جرس زوړندولې شي. (۱) د امام بخاري رحمه الله ترجمه الباب هم ددې قول تائيد کوي ځکه چه په حديث باب کښې د جرس لفظ نه دې وارد شوې صرف د قلاده ذکر دې خو امام بخاري رحمه الله په ترجمه کښې د جرس تصريح کړې ده د علامه خطابی رحمه الله چه کومه توجيه ده چه په حديث کښې قلاده ځکه منع کړې شوې ده چه په دې کښې به جرس زوړندولې شو ددې تائيد سنن نسائي او سنن ابوداؤد کښې د ام المؤمنين حضرت ام حبيب رضي الله عنها دې مرفوع روايت نه کيږي چه رسول الله ﷺ فرمايلى دى لاتصحب الملائكة رقعة فيها

جرس (۲) هم دغه حديث امام نسائي رحمه الله د ام سلمه رضي الله عنها نه هم روايت کړې دې (۳) حافظ ابن حجر رحمه الله فرماني چه په ظاهره د معلومېږي چه په ترجمه الباب کښې لفظ جرس نه امام بخاري رحمه الله د حديث باب د دويم طريق طرف ته اشاره کړې ده په کوم کښې چه د جرس تصريح ده داروايت امام دارقطني رحمه الله د عثمان بن عمر په طريق باندې نقل کړې دې د کوم الفاظ چه دادې: لاتبقين قلادة من وترولا جرس في عنق بعد الاقطع (۴)

د قلاده ممانعت تحريمي دې که تنزيهي؟ علامه نووي رحمه الله فرماني چه جمهور و علماء په نيز دا نهي کراهت تنزيهي باندې محمول ده (۵) يو قول دادې چه دا نهي تحريمي ده (۶) دريم قول دادې چه ضرورت وي نو قلاده ترل جائز دى د ضرورت نه کيدو په وخت کښې ناجائز دى (۷) امام مالك رحمه الله فرماني چه دا کراهت صرف د تانت نه جوړې شوې قلاده دې کومه قلاده چه د تانت نه وي جوړه په هغې کښې کراهت نشته خودا جواز هم په دې شرط دې چه کله په دې کښې د بدنظر نه د بچ کيدلو نيت نه وي د بدنظر نه د بچ کيدو د پاره خو دهغه قلاده استعمالول هم ناجائز دى کومه چه د تانت نه نه وي جوړه (۸)

په حقيقت کښې دا نهي دهغه قلادو او تعويذونو سره متعلق ده په کوم کښې چه د قرآن کریم وغیره آياتونه نه وي ليکلې شوې خو چه په کومو قلادو او تعويذونو کښې قرآني آياتونه او مسنون دعاگانې ليکلې شوي وي هغه د څارو په غاړو کښې زوړندول بلاکراهت جائز دى ځکه چه ددې نه د الله تعالى پناه او د برکت حاصلول وي. (۹) دغه شان قلاده د بنائست دپاره زوړندولو کښې هم څه حرج نشته په دې شرط چه په دې کښې اسراف او تبذير نه وي اوځان

(۱) فتح الباری: ۱۷۵/۶.

(۲) سنن أبي داؤد: ۲۴۶/۱ کتاب الجهاد باب فی تعلیق الاجراس رقم: ۵۲۵۴.

(۳) سنن نسائي: ۲۹۰/۲ کتاب الزينة باب الجلالة.

(۴) فتح الباری: ۱۷۵/۶.

(۵) شرح صحيح مسلم للنووي: ۲۰۲/۲ کتاب اللباس باب کراهة قلادة الوتر فی رقبة البعير.

(۶) عمدة القاری: ۳۵۰/۱۴ فتح الباری: ۱۷۵/۶.

(۷) عمدة القاری: ۳۵۰/۱۴ فتح الباری: ۱۷۵/۶.

(۸) عمدة القاری: ۳۵۱ - ۳۵۰/۱۴ فتح الباری: ۱۷۵/۶.

(۹) عمدة القاری: ۳۵۱/۱۴ فتح الباری: ۱۷۶/۶.

خود له مقصودنه وی (۱)

د جرس زوړندولو حکم - په دې کښې مختلف اقوال نقل دي ① یو قول دادې چې تعلیق جرس مطلقا ناجائز دي (۲)

② بعض حضراتو ونیلي دي چې بغیر ضرورت نه تعلیق جرس ناجائز دي البته د ضرورت په وخت جائز دي (۳)

③ دریم قول دادې چې وړوکې جرس زوړندول جائز دي خو لوڼی جرس یعنی غټه تلنی زوړندول جائز نه دي (۴) والله اعلم

د جرس د ناخوښه کیدو وجه - جرس ولې ناخوښه گرځولې شوې دي؟ د دې دوه توجیحات دي: ① په صحیح مسلم کښې علاء ابن عبد الرحمن عن ابی هریره په طریق سره مرفوعا داروایت

نقل دي چې رسول الله ﷺ فرمایلي دي: الجرس من مزامیر الشيطان (۵) یعنی تلنی د شیطان شپیلنی ده شارحین حدیث ددې نه استدلال کولو سره وائی هذایدل علی أن الکراهة فیه لصوته، لان فیه شبهة بصوت الناقوس وشکله (۶) یعنی د صحیح مسلم مذکور روایت په دې خبره باندې دلالت کوي چې داکراهت د جرس د آواز د وجه نه دي ځکه چې د جرس آواز او ظاهري صورت دواړه د ناقوس د آواز او صورت په شان دي

② جرس په عام توګه د اوبښ او اس په غاړه کښې زوړندولې شی په هغه زمانه کښې په جهاد کښې د اس او اوبښ نه د سورلنې کار اخستې شو په دې وجه بعض حضراتو فرمایلي چې د سورلنې په تګ سره د تلنې غږیدو آواز پیدا کېږي نو په دې سره به دښمن ته د مجاهدینو د راتلو پته لګي. په دې وجه رسول اکرم ﷺ د تعلیق جرس نه منع او فرمایله (۷)

ترجمه الباب نه تطبیق - په باب کښې امام صاحب رحمته الله علیه لفظ جرس ذکر کړې دي خو په حدیث باب کښې د جرس تصریح نشته په دې وجه دلته اشکال کیدې شي چې په ترجمه کښې د جرس تصریح شته او په حدیث باب کښې هیڅ یو لفظ داسې نشته چې د ترجمه په دې لفظ باندې دلالت او کړي؟

د علامه خطابی رحمته الله علیه قول شاته تیر شو چې جرس به په قلاذه وغیره کښې زوړندولې شو په دې وجه تعلیق قلاند باره کښې چې کومه نهی په حدیث کښې راغلې ده دغه نهی په حقیقت کښې هم د دغه جرس د وجه نه راغلې ده علامه عینی رحمته الله علیه دي قول ته ترجیح ورکړې ده اود مذکور اشکال جواب ورکولو سره ئې فرمایلي دي: وما قيل في وجه المطابقة يقول الخطابي أوجه،

(۱) عمدة القاری: ۳۵۱/۶ فتح الباری: ۱۷۶/۶.

(۲) عمدة القاری: ۳۵۱/۶ فتح الباری: ۱۷۶/۶.

(۳) عمدة القاری: ۳۵۱/۶ فتح الباری: ۱۷۶/۶.

(۴) عمدة القاری: ۳۵۱/۶ فتح الباری: ۱۷۶/۶.

(۵) صحیح مسلم: ۲۰۲/۲ کتاب اللباس باب کراهة الکلب والجرس.

(۶) فتح الباری: ۱۷۵/۶ وعمدة القاری: ۳۵۰/۱۴.

(۷) إغلاء السنن: ۶۸۵/۱۲.

لان الجرس لا یعلق فی أُنثاق الابل إلا بعلاقة، وهی الترو ونحوه، فذکر البخاری الجرس الذی یعلق بالقلادة، فاذا ورد النہی عن تعلیق القلاط فی أُنثاق الابل یدخل فیہ النہی عن الجرس بالضرورة، والاصل هو النہی عن الجرس الأثری أنه ورد، أن الملائكة لا تصحب رفقة فیہا جرس (۱)

یعنی جرس داویش پہ غارہ کنبی دُ خہ واسطی نہ بغیر نہ شی زوہندولی اوہغہ واسطہ بنکارہ خبرہ دہ چہ دُ تانت قلادہ وغیرہ وی پہ دِ وجہ امام بخاری رحمہ اللہ پہ ترجمۃ الباب کنبی دُ جرس ذکر کرے دِ کوم چہ دُ قلادہ پہ ذریعہ زوہندولی شی لہذا دُ اویش پہ غارہ کنبی چہ دُ قلادہ ترلومتعلق کومہ نہی پہ حدیث کنبی راغلی دہ ہغہ نہی بہر صورت ہم دُ جرس متعلق ہم دہ اوحقیقت دادی چہ دانہی ہم دُ جرس بارہ کنبی دہ پہ حدیث شریف کنبی دی چہ فرینبی دُ داسی جماعت ملگریانہ کوی کوم کنبی چہ جرس وی

باب ۱۳۸: من اکتب فی جیش فخرت

امراتہ حاجة، وکان لہ عذر، هل یؤذن لہ

اكتب - باب افتعال نہ معروف ومجهول دواہ شان لوستل صحیح دی

حاجة - دا فخرت امراتہ نہ حال واقع کیدو دُ وجہ منصوب دِ (۲)

اُوکان - دا بؤدر پہ نسخہ کنبی ہم دُ غہ شان ضبط شوے دِ (۳) بعض نسخو کنبی دُ او پہ خانی واو مذکور دِ (۴)

دُ ترجمۃ الباب مقصد - مطلب داجہ دُ یوسری نوم دُ جہاد پہ لنبکر کنبی لیکلے شوی وی اوپل طرف تہ دُ غہ بی بی دُ حج پہ سفر باندی خی یاہغہ تہ بل خہ عذر پینش شو. آیا داسی سری تہ بہ پہ جہاد کنبی دُ شرکت اجازت ورکولے شی؟

علامہ عینی رحمہ اللہ فرمانی چہ دُ باب لاندی امام بخاری رحمہ اللہ کوم روایت نقل کرے دِ پہ ہغی کنبی دِ جواب راغلی دِ (۵)

[حدیث نمبر ۲۸۴۲] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا سَفْيَانُ عَنْ عَمْرِو عَنْ أَبِي مَعْبُدٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَقُولُ «لَا يَخْلُوتُ رَجُلٌ بِامْرَأَةٍ، وَلَا تَسَاوِرُنَّ امْرَأَةً إِلَّا وَمَعَهَا حُرْمٌ». فَقَالَ رَجُلٌ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَكُتِبَتْ فِي غُرُوقٍ كَذَا وَكَذَا، وَخَرَجَتْ امْرَأَتِي حَاجَةً. قَالَ «أَذْهَبْ فَخُذْ مَعَ امْرَأَتِكَ». [ار: ۱۷۶۳]

(۱) عمدة القاری: ۳۴۹/۱۴.

(۲) عمدة القاری: ۳۵۱/۱۴.

(۳) إرشاد الساری: ۴۷۶/۶.

(۴) إرشاد الساری: ۴۷۶/۶.

(۵) عمدة القاری: ۳۵۱/۱۴.

په روایت کښې دې چه رسول اکرم ﷺ او فرمانیل سړې دې یو اجنبی ښځې سره خلوت نه کوی نه دې یوه ښځه د محرم نه بغیر سفر کوی دې اوريدو سره یو سړې اودريدوونی ونیل فلانکی جهاد کښې زما نوم لیکلې شوې دې خوزما ښځه حج له روانه ده

قوله قال: اذهب، فحج مع امرأتك حضورياک ﷺ او فرمانیل زه خپلې ښځې سره حج

او کړه **فحج** په دې کښې ادغام دې بعض نسخو کښې **احجج** فک ادغام سره مذکور دې (۱) مطلب دا که په ښځه باندې حج فرض وی او جهاد فرض عین نه وی نو ښځې سره د حج د سفر دپاره د خاوند تلل ضرور دی. او هغه ته به په جهاد کښې د تللو اجازت نه شی ورکولې ځکه چه په جهاد کښې بل سړې د هغه په ځانې کیدې شی

په روایت کښې رسول اکرم ﷺ خاوند ته ښځې سره د حج کولو حکم ورکړ او د جهاد نه نی منع کړو ځکه چه په ښځه باندې حج فرض وو او د حج په سفر کښې د هغې دپاره محرم ضروری وو خو جهاد دغه وخت فرض عین نه وو لکه چه د جهاد په مقابله کښې حج ډیر اهم وو په دې وجه رسول اکرم ﷺ او فرمانیل ته جهاد پریږده او ښځې سره حج ته لاړ شه. (۲)

ترجمة الباب سره مناسبت: علامه عینی رحمته الله علیه فرمائی مطابقاً للترجمة تؤخذ من قوله: اذهب فحج امرأتك، لانه اکتبت في جيش وأرادت امرأته أن تحج الفرض، فاذن له صل الله تعالى عليه وسلم، أن يحج مع امرأته، لانه اجتمع له مع حج التمتع في حقه تحصيل حج الفرض لامرأته، فكان اجتماع ذلك له أفضل من مجرد الجهاد الذي يحصل المقصود منه بغيره. (۳)

یعنی ترجمه الباب سره د حدیث دا جمله مطابقت لری اذهب فحج مع امرأتك د کوم خلاصه چه داده چه دې سړی خپل نوم د جهاد په لښکر کښې لیکلې وو او د هغه بی بی فرض حج ادا کول غوښتل نور رسول الله ﷺ هغه ته د ښځې سره د حج کولو حکم په دې وجه ورکړو چه هغه ته به په یو وخت کښې دوه فاندې حاصلیدلې د ښځې فرض حج ادا کیدل او ښځې سره د خپل خان دپاره نفلی حج ادا کول دا دواړه فاندې جمع کول د هغه دپاره یوازې د جهاد د تللو نه غوره وې ځکه چه د جهاد مقصد خو د هغه نه علاوه د بل چا په تللو سره هم حاصلیدې شو

د حدیث نه مستنبط فوائد: د حدیث باب نه دوه فاندې معلومیږی ① یو دا چه د جهاد په لښکر کښې شامل د ټولو کسانو نومونه دې اولیکلې شی (۴) ② بل دا چه حاکم وخت یا امیر وغیره د خپل رعایا په مصالح او ضروریات باندې نظر اوساتی (۵)

(۱) حواله بالا وإرشاد الساری: ۳۷۶/۶.

(۲) فتح الباری: ۱۷۶/۶ وإرشاد الساری: ۳۷۶/۶.

(۳) عمدة القاری: ۳۵۱/۱۴.

(۴) فتح الباری: ۱۷۶/۶.

(۵) فتح الباری: ۱۷۶/۶.

باب ۱۳۹: الجاسوس

وقول الله تعالى: ﴿لَا تَجِدُوا عِدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ﴾^(۱) الممتحنة: التَّجَسُّسُ: التَّجَسُّسُ
 د ترجمه الباب مقصد د جاسوس دوه قسمونه دی یو دا چه د کافرانو د طرف نه وی او دویم دا چه
 د مسلمانانو د طرفه وی په دې ترجمه الباب سره امام بخاری رحمته الله علیه دواړه احکام خودل غواړي
 الجاسوس دا د فاعول په وزن باندې دې اود تجسس نه دې د تجسس معنی ده د
 پتوکارو نو پته لگول، تفتیش کول یو قول دادې چه تجسس اجیم سره معنی ده د بل چا د پاره
 سراغ اویته لگول او تحسس احاسره معنی ده خپل خان د پاره پته لگول^(۲)
 ترجمه الباب کښې امام بخاری رحمته الله علیه د ابو عبیده قول نقل کولو سره د تجسس تشریح تبحر
 سره کړې ده تبحر د باب تفعل نه دې ددې معنی ده پته لگول او تفتیش کول بحث الفقیه د
 ددې نه اخستې شوې دې خکه چه فقیه هم د مسائلو تفتیش کوی دهغې پته لگوی^(۳)
 وقول الله تعالى ﴿لَا تَجِدُوا عِدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ﴾ وقول جاسوس باندې عطف کیدود وجه

مجرور دې
 علامه عینی رحمته الله علیه فرماني دلته د آیت ذکر کولو مناسبت دادې چه ددې نه د جاسوس حکه
 مستنبط شوې دې دا حکم د حاطب بن ابی بلتعہ رضی الله عنه د قصه نه معلومیږي^(۴) حافظ ابن
 حجر رحمته الله علیه فرمانيلی دی چه په حدیث باب کښې کومه قصه ذکر شوې ده هم دغه د دې آیت
 سبب نزول دې په دې وجه د آیت د ذکر کولو یو مناسبت دا هم کیدي شي^(۵)
 د جاسوس حکم: د جاسوس مختلف قسمونه دی مثلاً کافر حربی، معاهد، ذمی، مسلمان
 او مستامن علامه نووی رحمته الله علیه وائی چه کافر حربی جاسوس قتل کول په اجماع سره جائز دی^(۶)
 معاهد او ذمی که چرې د مسلمانانو خلاف جاسوسی او کړي نو د جمهور فقهاؤ په
 نیز جاسوسی کولود وجه دهغه عهد نه ختمیږي شرح السیر الکبیر کښې علامه سرخسی رحمته الله علیه
 ددې دا وجه بیان کړې ده لکه چه د جاسوسنی کولود وجه نه د مسلمان جاسوس ایمان نه خي
 دغه شان د ذمی عهد هم نه ختمیږي^(۷)

احناف او شوافع وائی دا سره ددې چه نقص عهد نه دې لیکن حاکم وخت له پکار دی چه ده ته
 سخته سزا ورکړي او قید کښې اوساتي^(۸) شوافع وائی چه د ذمی یا معاهد نه د جاسوسنی نه

(۱) النهاية لابن الاثير: ۲۶۶/۱.

(۲) عمدة القاری: ۳۵۲/۱۴.

(۳) عمدة القاری: ۳۵۲/۱۴.

(۴) فتح الباری: ۱۷۷/۶.

(۵) شرح للنووی علی صحیح مسلم: ۳۰۲/۲ کتاب الفضائل باب فضائل أهل بدر. وفتح الباری: ۲۹۰۷/۶ وإعلاء السنن: ۵۶/۱۴.

(۶) وإعلاء السنن: ۵۷/۱۴.

(۷) وإعلاء السنن: ۵۶/۱۴.

کولو په شرط باندې معاهده شوې وی نو بیا دا نقض عهده دې اودې قتل کول جائز دی (۱) امام مالک رحمته الله علیه او امام اوزاعی رحمته الله علیه وائي چې د جاسوسنی د وجه نه معاهد او ذمی عهده باقی نه پاتې کیږي نو دې قتل کول جائز دی (۲)

که چېرې د اهل اسلام خلاف جاسوسی کونکې مسلمان وی نو د احنافو شوافع او جمهور فقهاؤ په نيزه هغه ته سزا «تعزیر» ورکولې شي قتل کول نې جائز نه دی (۳) بیا په تعزیر کېنې دې حضراتو تفصیل کړې دې امام شافعی رحمته الله علیه د روایت الباب نه استدلال کولو سره فرمائي که چېرې مسلمان جاسوس صاحب حیثیت وی نو هغې دې معاف کړې شي (۴) امام ابو حنیفه رحمته الله علیه او امام اوزاعی رحمته الله علیه فرمائي چې یعزیر ويطال حبسه هغه ته دې سزا ورکړې شي او د اوږدې مودې پورې دې قید کېنې اوساتلې شي (۵) امام مالک رحمته الله علیه فرمائي یجتهد فیہ الإمام (۶) حاکم وخت دې دهغه باره کېنې اجتهاد اوکړې مطلب دا چې هغه ته د تعزیر او قتل کولو دواړو اختیار دې که غواړي نو سزا دې ورکړې پرېږدي دی یا دې قتل کړي. ددې نه معلومه شوه چې د امام مالک رحمته الله علیه په نيزه د مسلمان جاسوس قتل کول جائز دی

علامه سرخسی رحمته الله علیه فرمائي که مستامن سره د معاهدې په وخت دا شرط کېخو دې شي چې هغه به د مسلمانانو جاسوسی نه کوي خو که ددې باوجود هغه جاسوسی اوکړه نو دهغه په قتل کولو کېنې هيڅ حرج نشته بلکه بهتره دا ده چې هغه قتل کړې شي دې دپاره چې د نورو دپاره د عبرت نشان او ښه جوړشي (۷)

احديث نمبر ۲۸۴۵ (۸) حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ دِينَارٍ سَمِعْتُهُ مِنْهُ مَرْثِيْنِ قَالَ أَخْبَرَنِي حَسَنُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي رَافِعٍ قَالَ سَمِعْتُ عَلِيًّا - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - يَقُولُ بَعَثَنِي رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - أَنَا وَالزَّبِيرُ

(۱) شرح للنووي على صحيح مسلم: ۳۰۲/۲ كتاب الفضائل باب فضائل أهل بدر.

(۲) فتح الباري: ۲۰۷/۶ إغلاء السنن: ۵۶/۱۴.

(۳) شرح صحيح مسلم للنووي: ۳۰۲/۲ وعمدة القاري: ۳۵۶/۶.

(۴) شرح صحيح مسلم للنووي: ۳۰۲/۲ وعمدة القاري: ۳۵۶/۶.

(۵) شرح صحيح مسلم للنووي: ۳۰۲/۲ وعمدة القاري: ۳۵۶/۶.

(۶) شرح صحيح مسلم للنووي: ۳۰۲/۲ وعمدة القاري: ۳۵۶/۶.

(۷) وإغلاء السنن: ۵۷/۱۴.

(۸) الحديث أخرجه البخاري في الجهاد باب إذا اضطر الرجل إلى النظر في شعور أهل الذمة والمؤمنات إذا غصين الله ونجريدن رقم: ۳۰۸۱ وفي المغازی. باب فضل من شهد بدرًا رقم: ۳۹۸۳ وباب غزوة الفتح رقم: ۴۲۷۴ وفي التفسير سور المتحنة. باب لاتخوا عدوى وعدوكم أولياء رقم ۴۷۹۰. وفي الاستذنان باب من نظر في كتاب يحذ على المسلمين ليستبين أمره رقم: ۶۲۵۹ وفي استنابة المرتدين والمعاندين وقتلهم. باب ماجاء في المتاولين رقم ۶۹۲۹ ومسلم في فضائل الصحابة. باب من فضائل حاطب بن أبي بلتعة وأهل بدر رضى الله عنهم رقم ۶۳۰۱ والترمذی فی التفسیر. باب ومن سورة المتحنة رقم: ۳۳۰۵ وأبو داود في الجهاد. باب في حكرزم الجاسوس إذا كان مسلما رقم: ۲۶۵۰. ۲۶۵۱.

وَالْبَقْدَادِيُّ بْنُ الْأَسْوَدِ قَالَ «انْطَلَقُوا حَتَّى تَأْتُوا رَوْضَةَ خَازِرٍ، فَإِنَّ بِهَا ظَلَمِينََّةً وَمَعَهَا كِتَابٌ، فَخُذُوا مِنْهَا». فَأَنْطَلَقْنَا تَعَادِي بَنَاءَ خَلِيلِنَا حَتَّى انْتَهَيْنَا إِلَى الرَّوْضَةِ، فَإِذَا نَحْنُ بِالظَّالَمِينََّةِ فَقُلْنَا أُخْرِجِي الْكِتَابَ. فَقَالَتْ مَا مَعِيَ مِنْ كِتَابٍ. فَقُلْنَا لَتُعْجِزَ الْكِتَابُ أَوْ لَتُلْقِينَ الْقِتَابَ. فَأَخْرَجَتْهُ مِنْ عِقَاصِهَا، فَأَتَيْنَاهُ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم-، فَإِذَا فِيهِ مِنْ حَاطِبِ بْنِ أَبِي بَلْتَعَةَ إِلَى أَنَابِسَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ مِنْ أَهْلِ مَكَّةَ، يُخْبِرُهُمْ بِبَغْضِ أَمْرِ رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم-. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم-: «يَا حَاطِبُ، مَا هَذَا؟» قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، لَا تُعْجَلْ عَلَيَّ، إِنِّي كُنْتُ أَمْرًا مُلْصَقًا فِي قُرَيْشٍ، وَلَمْ أَكُنْ مِنْ أَنْفُسِهِمْ. وَكَانَ مَنْ مَعَكَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ لَهُمْ قَرَابَاتٌ بِمَكَّةَ، يَحْمُونَ بِهَا أَهْلِيهِمْ وَأَمْوَالَهُمْ، فَأَحْبَبْتُ إِذْ قَاتَبْتَنِي ذَلِكَ مِنَ النَّسَبِ فِيهِمْ أَنْ أَخُذَ عَنْدَهُمْ يَدًا يَحْمُونَ بِهَا قَرَابَتِي، وَمَا فَعَلْتُ كُفْرًا وَلَا ارْتِدًّا وَلَا رِضًا بِالْكَفْرِ بَعْدَ الْإِسْلَامِ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم-: «لَقَدْ صَدَقَكُمُ». قَالَ عُمَرُ يَا رَسُولَ اللَّهِ دَغْنِي أَضْرِبْ عَنْقَ هَذَا الْمُنَافِقِ. قَالَ «إِنَّهُ قَدْ شَهِدَ بَدْرًا، وَمَا يُذَرِّكَ لَعَلَّ اللَّهَ أَنْ يَكُونَ قَدْ أَطْلَعَ عَلَى أَهْلِ بَدْرٍ فَقَالَ اغْمُلُوا مَا شِئْتُمْ، فَقَدْ عَفَرْتُ لَكُمْ». قَالَ سُفْيَانُ وَأَيُّ إِسْنَادٍ هَذَا؟ [٢٩١٥، ٣٧٦٢، ٢٠٢٥، ٤٦٠٨، ٥٩٠٤، ٦٥٤٠]

رجال الحديث

- ① علی ابن عبداللہ :- دا امیر المؤمنین فی الحدیث ابوالحسن علی ابن عبداللہ بن جعفر رضی اللہ عنہ دی چہ د ابن المدینی یہ نوم سرہ مشہور دی۔ ددوی تذکرہ تیرہ شوی دہ (۱)
- ② سفیان :- دا ابو محمد سفیان بن عیینہ کوفی رضی اللہ عنہ دی ددوی تذکرہ د کتاب العلم لاندی تیرہ شوی دہ (۲)
- ③ عمرو بن دینار :- دا عمرو بن دینار مکی رضی اللہ عنہ دی۔ ددوی تذکرہ ہم کتاب العلم کنبی تیرہ شوی دہ (۳)
- ④ حسن بن محمد :- دا حسن بن محمد رضی اللہ عنہ دی ددوی حالات ہم تیر شوی دی۔
- ⑤ عبید اللہ بن ابی رافع :- دا رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم آزاد کر پی شوی غلام ابورافع اسلم خوئی دی د حضرت علی رضی اللہ عنہ کتاب وو (۴) دھغوی خطونہ وغیرہ بدئی لیکل ابن سعد ددوی شمیرہ مکشرین فی الحدیث کنبی کر پی دی (۵) د جرح او تعدیل تولو انہ حضراتو ددوی توثیق کر پی

① کشف الباری: ۲۹۷/۳.

② کشف الباری: ۱۰۲/۳.

③ کشف الباری: ۳۰۹/۴.

④ تہذیب الکمال: ۳۴/۱۹.

⑤ طبقات: ۶۸۱/۵.

دې (۱) هغه دخیلی مور ام رافع سلمیٰ او د رسول اکرم ﷺ ازاد کړې شوی غلام شقران حضرت علی او حضرت ابوهریره رضی الله عنهما نه احادیث روایت کړې دي (۲) او دهغوی نه ابراهیم بن عبیدالله بن ابی رافع، بسر بن ابی رافع، بسر بن سعد جعفر بن محمد بن علی الحسین، حسن بن محمد بن الحنیفة، حکم بن عتبه، سالم ابو النضر، عاصم بن عبیدالله، عبدالله بن الفضل الهاشمی، علی بن الحسین زین العابدین، ابو جعفر محمد بن علی بن الحسین، محمد بن المنکدر، معاویه بن عبدالله بن جعفر بن ابی طالب (۳)

⑤ علی رضی الله عنه د اعلیٰ بن ابی طالب رضی الله عنه دې ددوی حالات د کتاب العلم لاندې تفصیل سره تیر شوی دي سبعت علیا رضی الله عنه یقول بعثنی رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم أنا والزبیر و البقداد بن الاسود، قال: انطلقوا حتی تاتوا روضة خاخ، فان بها ظنينة، ومعها کتاب فخذوه منها..... الخ راوی وائی چه ما حضرت علی رضی الله عنه په دې ویناکولوسره واوریدو چه رسول الله ﷺ زه زبیر او مقداد بن اسود اولیکلو. وئی فرمائیل چه روضه خاخ ته لاړشئ هلته به تاسو ته په اوښ باندې سوره یوه ښځه ملاوښی هغې سره خط دې هغه دې نه واخلى

روضه خاخ:- دادمکې اومدينې ترمينځه د یوځای نوم دې اودمدينې نه دولس ميله لري واقع دې. (۴) علامه سهيلي رحمه الله فرماني چه هشيم تصحيف کولوسره به خاخ خاج لوستلو. دهشيم په شان د ابوعوانه نه هم دغه تلفظ نقل دې. (۵)

ظنينة:- ددې معنی ده د اوښ په کجاوه کښي ناسته سفرکونکې ښځه داد ظعن نه مشتق دې د کوم معنی چه تگ او د سفر کولوده بباددې اطلاق هودج یعنی د اوښ کجاوه اوبه دې کښي ناستې مسافرې ښځې دواړو باندې کيدلې شو (۶) یوقول دادې چه دهغې نوم ساره وو (۷) دویم قول دادې چه دهغې نوم کنود وو (۸) رومې قول راجح دې. (۹) علامه نووی علامه کرمانی او علامه نسفی وغيره دې ته ترجیح ورکړې ده. (۱۰)

ساره مسلمانان وه که مشرکه؟ حافظ ابو نعیم رحمه الله، ابن منده رحمه الله، (۱۱) او حافظ ابن حجر رحمه الله (۱۲)

(۱) نقات ابن حبان: ۶۸/۵ تهذيب الكمال: ۳۵/۱۹ طبقات: ۲۸۲/۵.

(۲) تهذيب الكمال: ۳۴/۱۹.

(۳) تهذيب الكمال: ۳۵/۱۹.

(۴) إرشاد الساري: ۴۷۸/۶.

(۵) عمدة القاري: ۳۵۳/۱۴.

(۶) القاموس المحيط باب النون، فصل الطاء وشرح النووي على صحيح مسلمک ۳۰۲/۲.

(۷) عمدة القاري: ۳۵۳/۱۴ وإرشاد الساري: ۴۷۸/۶.

(۸) عمدة القاري: ۳۵۳/۱۴ وإرشاد الساري: ۴۷۸/۶.

(۹) إرشاد الساري: ۴۷۸/۶.

(۱۰) إرشاد الساري: ۴۷۸/۶.

(۱۱) شرح صحيح مسلم للنووي: ۳۰۲/۲ في فضائل أهل بدر، وعمدة القاري: ۳۵۳/۱۴ وشرح الكرمانی: ۱۹/۱۳.

(۱۲) الإصابة في تمييز الصحابة: ۴/۳۲۳.

دا په جمله صحابیات کښې شامل کړې ده قاضی اسماعیل رحمۃ اللہ علیہ کتاب الاحکام کښې حاشیې یې ابی بلتغه د قصه په ضمن کښې کوم روایت نقل کړې دې په هغې کښې دى قال الذین أرسلهم: ان بها امرأة منة المسلمين معها کتاب الی الشریکین، وأنهم لما أرادوا ان یخلعوا ثیابها. قالت: أولستم مسلمین؟ (۱) یعنې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم چه د سارده د گرفتارولو د پاره کوم صحابه کرام لیکلې وو هغوی ته نې فرمائیلې وو چه روضه خاڅ سره یوه مسلماننه ښځه ده کومې سره چه د مشرکانو په نوم خط دې کله چه صحابه کرامو د ساره لباس کوزول غوښتل نو هغې دوی ته غیرت ورکولو سره اوونیل آیاتاسو مسلمانان ښی؟ خو علامه عینی رحمۃ اللہ علیہ چه کوم تاریخي شهادتونه پیش کړی دی دهغې نه معلومېږي چه ساره مسلماننه نه وه نو بیا هغه د صحابیات په فهرست کښې شامل کول عجیبه خبره ده مثلاً علامه عینی رحمۃ اللہ علیہ وائی چه حاکم رحمۃ اللہ علیہ په خپل کتاب الاکلیل کښې لیکي دى. وكانت مغنية نواحة تغني بهجاء رسول الله صلى الله تعالى عليه وسد فامر بها يوم الفتح، وقتلت. (۲) یعنې ساره مغینه (سندرغاړې)، اونوجه کونکې وه د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په سپکاوی کښې نه نې اشعارونیل په دې وجه حضور پاک د فتح مکه په ورځ دهغې دقتل حکم ورکړې وو نو هغه قتل کړې شوه

دغه شان ابو عبیده البکری په روایت کښې دى فان بها امرأة من الشریکین الفاظ وارد دی په دې روایت کښې پخپله د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په مبارکه ژبه تصریح ده چه هغه مشرکه وه (۳) دحاطب ابن ابی بلتغه د مذکورده واقعه باره کښې دا آیت نازل شوې وو (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ) علامه واحدی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی:

إن هذه الآية تزلت في حاطب ابن بلتعة، وذلك أن سارة مولاة أبي عمرو بن صفی بن هاشم بن عبد مناف أتت رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم إلى المدينة من مكة وهويتجهز لفتح مكة، فقال: ما جاء بك؟ قالت: الحاجة. قال: أفأين أنت عن شباب أهل مكة؟ وكانت مغنية، قالت: ما طلب مني شيء بعد وقعة بدر، فكساها وحملها، وأتاها حاطب بن أبي بلتعة كتب معها كتابا إلى أهل مكة، وأعطاهما عشرة دنانير، وكتب إلى الكتاب إلى أهل مكة: إن رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم يريدكم فخذوا حذرکم. فنزل جبریل عليه السلام بخبرها، فبعث عليا وعبارا وعمر واليزير وطلحة والمقداد بن الاسود وأبامرثد، وكانوا كلهم فرسانا، وقال: انطلقوا حتى تاتوا روضة خاخ، فان بها ظفیت معها كتب إلى الشریکین فخذوها واخلو سبيلها فان لم تدفعه إليکم فاضربوا عنقها. (۴)

(۱) عمدة القاری: ۳۵۳/۱۴.

(۲) عمدة القاری: ۳۵۳/۱۴.

(۳) عمدة القاری: ۳۵۳/۱۴.

(۴) عمدة القاری: ۳۵۳/۱۴.

د آیت د حاطب بن بلتعنه باره کنبې نازل شوې د دې واقعه سبب داو و چه عمرو بن صیفی بن هاشم آزده کړې شوې وینځه ساره دمکې نه د رسول الله ﷺ په خدمت کنبې د حاضریدو دپاره مدینې ته راغله هغه وخت حضور پاک د فتح مکه تیاری کوله حضور پاک ساره ته او فرمائیل ولې راغلي؟ د څه ضرورت د وجه نه راغلي یم حضور پاک او فرمائیل مکې خوانان چرته دې اوته چرته؟ ساره سندر غاړې وه څه حضور پاک داسې الفاظ استعمال کړل ساره جواب ورکړو د بدر د واقعه نه پس مانه چاد (گانه) وغیره، مطالبه نه ده کړې دې نه پس حضور پاک ساره ته د تن د پاره لباس او د سورلۍ دپاره اس ورکړو بیا هغې له حاطب بن بلتعنه راغلو حاطب بن بلتعنه هغې له د اهل مکې په نوم باندې خط ورکړو دې نه علاوه دې لس دیناره هم ورکړل خط کنبې نی لیکلې وو رسول الله ﷺ ستاسو خلاف د جنگ اراده لری نوتاسو د بجاو اسباب او کړنې په دې موقعه باندې حضرت جبرائیل علیه السلام راغلو او د واقعه متعلق خبر نی ورکړو دې اوریدو سره رسول الله ﷺ حضرت علی عمار عمر زبیر طلحه او مقداد بن اسود او ابومرثد چه دغریونه د اس سورلی کونکي وو ساره پسې شاته وراولیکل ونی فرمائیل چه روځه څخه ته لاړشی هلته په اوبښ په یوه ښځه سوره وې هغې سره د مشرکانو په نوم یو خط دې خط واخلنی او هغه بغیرد مزاحمت نه پریردئی او که د خط ورکولو نه انکار او کړی نو قتل نی کړنی

دغه شان په تفسیر نسفی کنبې یو روایت دې: انت ساره من مکه الى المدينة بعد بدر بسنين و رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم يتجهز لفتح مكة. فقال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم: مسلمة جنت؟ قالت: لا، قال: أمهاجرة جنت؟ قالت: لا یعنی د جنگ بدر نه څو کاله پس ساره دمکې نه مدینې منورې ته راغله د رسول الله ﷺ په خدمت کنبې حاضره شوه هغه وخت حضور پاک د فتح مکه په تیاری کنبې مصروف وو حضور پاک د ساره نه تپوس او کړو چه آیا ته مسلمان شوي راغلي؟ ساره وئیل نه حضور پاک او فرمائیل آیا هجرت دې کړې راغلي؟ هغې وئیل نه

د علامه واحدی او علامه نسفی مذکوره دواړه روایات اکثر مفسرینو نقل کړي دی (۱) د دې روایتونو نه هم دغه معلومیږي چه ساره مسلمان نه وه. علامه عینی رحمه الله هم دا روایات نقل کړي دی د هغه د صنیع نه معلومیږي چه پخپله د هغه رجحان هم دغه دې چه ساره مسلمان نه وه والله اعلم

قوله: فانطلقنا تعادى بنا خيلنا، حتى انتدبنا إلى الروضة، فاذا نحن بالظعينة:

راوی وائی اسونوپه منده مونږ ترلرې پورې یووړو. کله موچه اوکتل نو واقعی مونږ په اوبښه باندې سوره یوې ښځې سره وو. مونږ هغې ته اووئیل خط راوباسه هغې وئیل ما سره خوځه خط نشته مونږ ورته اووئیل چه خط راوباسې که کپړې درنه اوباسو هغې مجبوراً د خپلې جوړې نه خط رااووئستلو هغه مونږ واخستو او د رسول الله ﷺ په خدمت کنبې حاضر شو نوپه هغې کنبې تحریر وو د حاطب بن بلتعنه د طرف نه د اهل مکه د یو شمیرکانو په نوم په کوم کنبې چه حاطب خپل متعلقینو ته د رسول الله ﷺ بعض ارادو خبر ورکړې وو رسول الله

ﷺ تپوس اوکړو حاطب داڅه قصه ده؟ حاطب اوونیل تاسو تندۍ مه کوئې زه یو داسې سړې یم چه قریشوله راغلم ملاوشوم حالانکه زه اصلاً د قریشونه نه ووم دا تاسوسره چه کړه مهاجرین دی ددوی ټولومکې والاسره خپلولنې دی دهغوی دوجه نه دهغوی بال بچ او ملونه محفوظ دی زما دوسره خو خپلولی ده نه ما نه دا کار د کفر د وجه کړې اونه د ارتداد د وجه نه د اسلام راوړلونه پس د کفر د خوښلولو د وجه نه رسول الله ﷺ او فرمائیل حاطب تاسو خلقتونه رښتیا اوونیل حضرت عمر رضی الله عنه عرض اوکړو یا رسول الله! مپرېرده یعنی ماته اجازت راکړه چه زه خوددې منافق کار خلاص کړم حضور پاک او فرمائیل دې د بدر په جنگ کښې شریک شوې تاته معلومه نه ده چه الله تعالی د بدر خلقتونه کتلوسره او فرمائیل چه څنگه ده عمل کوئې ماستاسو بخښنه کړې ده

قوله إلى أناس من المشركين - راوی د مکتوب الیهیم نوم ذکر کولویه ځانې ان

أناس مشرکین اوونیل علامه کرمانی رحمته الله علیه فرمائی هوکلام الراوی وضع موضع: إلى فلان وفلان المذكورین فی الکتاب. (۱) داد راوی کلام دې هغه په خط کښې ذکر فلانکې او فلانکې یعنی دنوموند تصریح په ځانې الی أناس من المشركين اوونیل او علامه عینی رحمته الله علیه په دې باندې تعریض کولوسره وائی لم یطلع الکرماني على أسماء المکتوب الیهیم، فلذلك قال هكذا، والذين كتب إليهم هم: صفوان بن أمية، وسهل بن عمرو، وعكرمة بن أبي جهل (۲) مطلب دادې چه پخپله علامه کرمانی رحمته الله علیه ته هم د مکتوب الیهیم نومونه معلوم نه شو په دې وجه هغه فلانکې فلانکې اوونیل اوکه چرې معلوم وو نو تصریح به ئې کړې وه علامه عینی رحمته الله علیه وائی چه حاطب بن بلتعده د چاپه نوم خط لیکلې وو هغه صفوان بن امیه، سهل بن عمرو او عکرمه بن ابوجهل وو

قوله قال سفیان: وأی إسناد هذا - سفیان اوونیل څه ښکلي او ښائسته سند دې دا سفیان بن عیینه رحمته الله علیه د روایت باب په صحت سند او ثقافت باندې د رشک اظهار کړې دې ځکه چه د روایت ټول راویان اکابر ثقات عدول او حفاظ دی او په سند کښې چرته هم انقطاع نشته (۳)

د حدیث نه مستنبط فوائد: ① حاطب بن ابی بلتعده واقعه نه د رسول الله ﷺ د نبوت تصدیق شوې دې د دې خفیه واقعي ټول تفصیلات رسول الله ﷺ ته د وحې په ذریعه معلوم شو (۴)
② جاسوس که ښځه وی اوکه سړې د راز ښکاره کولو دپاره دهغه نه خط وغیره اسختل ضروری دی (۵)

(۱) شرح الکرماني: ۲۰۱۳.

(۲) عمدة القاری: ۳۵۳/۱۴.

(۳) شرح الکرماني: ۲۱۰/۱۳ وفتح الباری: ۱۷۷/۶ وعمدة القاری: ۳۵۶/۱۴.

(۴) عمدة القاری: ۳۵۶/۱۴ شرح مسلم للنووی: ۳۰۲/۱۴.

(۵) شرح مسلم للنووی: ۳۰۲/۱۴.

⑤ د حدیث باب نہ یوہ خبر د معلومہ شوه چه جاسوسی کولو سره مسلمان د ایمان د داتری نه به وخی

⑥ د ضرورت به وخت ښخه بې لباس کول جائز دی ۱

⑦ حضرت عمر رضی اللہ عنہ خطاب بن ابی بلتعہ رضی اللہ عنہ د قتل کولو اراده اوکړه نو حضور پاک منع کړو ددې نه معلوم شوه چه د امام د اجازت نه بغیر خون نه دی قتل کول پکار ۲

⑧ دحکه وخت به مخکې کناهکار سره په سخته لهجه کښې خبره کول اود هغه د قتل اجازت غوښتل جائز دی ۳

⑨ الله تعالی د اهل بدرد گناهونو بخشش کړې دې ددې نه معلومیږي چه الله تعالی خپل وعیدونه نذ کول اونه نافذ کولو اختیار دي ۴

ترجمه الباب سره مطابقت - په حدیث باب کښې لفظ غصینه مناسبت ترجمه الباب سره ښکاره دي امام بخاری رحمته اللہ علیہ باب د جاسوس قید کړې دي د خطاب بن ابی بلتعہ داخط اورونکې ښخه هم جاسوسه وه ۵

باب ۱۴۰: الكسوة للاسارى

د ترجمه الباب مقصد - ددې ترجمه الباب نه امام بخاری رحمته اللہ علیہ د قیدیانو حکم خپل شواړي که د قیدی په بدن باندې لباس نه وی نو هغه دي په کپړه باندې پټ کړې شي هغه بې لباس بوتلل صحیح نه دی د سترید حکم کښې مسلم او غیر مسلم برابر دی لکه څنگه چه د مسلمان ستره کتل جائز نه دی دغه شان د غیر مسلم ستره کتل هم جائز نه دی ۶

احديث نمبر ۲۸۴۶ ۸، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ ثَمْرَةَ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - قَالَ لَمَّا كَانَ يَوْمَ بَدْرٍ أَتَى بِأَسَارَى، وَأَتَى بِالْعَبَاسِ وَنُمُ بَكْنُ عَلَيْهِ تَوْبٌ، فَظَنَرَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - لَهُ قَبِيصًا فَوَجَدُوا قَبِيصَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي يَقْدُرَ عَلَيْهِ، فَكَسَاهُ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - إِيَّاهُ، فَلَمَّا لَكَ نَزَعُ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَبِيصَهُ الَّذِي أَلْبَسَهُ، قَالَ ابْنُ عُيَيْنَةَ كَانَتْ لَهُ عِنْدَ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَدٌ فَأَحْبَبَ أَنْ يَكَا فَنَّهُ. [ر: ۱۲۱۱]

۱ (شرح مسلم للنووي: ۲/ ۳۰۲ وعمدة القاري: ۱۴/ ۴۵۶.

۲ (شرح مسلم للنووي: ۲/ ۳۰۲ وعمدة القاري: ۱۴/ ۴۵۶.

۳ (شرح مسلم للنووي: ۲/ ۳۰۲ وعمدة القاري: ۱۴/ ۴۵۶.

۴ (شرح ابن بطال: ۵/ ۱۶۳.

۵ (شرح ابن بطال: ۵/ ۱۶۳.

۶ (عمدة القاري: ۱۴/ ۲۵۴.

۷ (فيض الباري: ۳/ ۴۴۲.

۸ (مخرجه في الجنازة باب الكفن في القميص يكف أولايكف.

رجال الحديث

① عبدالله بن محمد - دا ابو جعفر عبدالله بن محمد جعفی رضی اللہ عنہ دې ددوی تذکره وړاندې تیر شوې ده (۱)

② ابن عیینہ - دا سفیان بن عیینہ ابو محمد الکوفی رضی اللہ عنہ دې ددوی حالات وړاندې تیر شوی دی (۲)

③ عمرو - دا عمرو بن دینار رضی اللہ عنہ دې ددوی تذکره وړاندې تیر شوې ده

④ جابر بن عبدالله رضی اللہ عنہ - ددوی حالات هم تیر شوی دی (۳)

لما کان یوم بدر، اتى بأسارى، وأتى بالعباس، ولم یکن علیه ثوب، فنظر النبی صلی الله تعالی علیه وسلم قميصاً فوجد له قميص عبد الله بن أبی یقدر علیه فکساه النبی صلی الله تعالی علیه وسلم یاه.

حضرت جابر بن عبدالله رضی اللہ عنہ وائی چه د بدر ورځ وه او د کافرانو قیدین راوستلي شو و حضرت عباس رضی اللہ عنہ هم راوستلي شو دهغوی په بدن باندې هېڅ لباس نه وو رسول الله ﷺ دهغوی د پاره قميص اولتولو. صحابه کرامو رضی اللہ عنہم د عبدالله بن ابی قميص دهغه د بدن برابر کړو حضور پاک دهغوی ته هم هغه قميص واچول.

يقدر عليه..... - حضرت عباس رضی اللہ عنہ باره کښې راځي چه هغه د اوچتي څيمي په شان اوږد قدوالاو. په قد کښې هغه د خپل پلار په شان وو. دهغوی پلار عبدالمطلب دهغوی نه زیات اوږد وو. پخپله حضرت عباس خونی عبدالله رضی اللہ عنہ هم اوږد قدوالاو. کله چه به هغه نورو خلقو سره تللو نو کتونکی به داسي محسوس کوله چه لکه عبدالله رضی اللہ عنہ سور وی او نور خلق پیاده روان وی. (۴) حضرت عباس رضی اللہ عنہ خود دهغوی نه هم د اوږد قدوالاو (۵) هم دغه وجه وه چه دهغوی د قد برابر قميص نه ملاویدلو. عبدالله بن ابی بن سلول د اوږد قد والاو په دې وجه دهغوی قميص برابر شو نور رسول الله ﷺ هغه واخستو او حضرت عباس رضی اللہ عنہ ته ئی واغوستلو.

قوله: فلذلك نزع النبی صلی الله تعالی علیه وسلم قميصه الذی ألبسه - هم په دې وجه رسول اکرم ﷺ خپل قميص کوز کړو او عبدالله بن ابی ته ئی واغوستلو مطلب دا چه کله عبدالله بن ابی بن سلول وفات شو نور رسول الله ﷺ خپل قميص کوز کړو او هغه ته ئی واغوستلو ځکه چه په جنگ بدر کښې کله حضرت عباس رضی اللہ عنہ قیدیانوسره اونیولې شو نو دهغه په بدن باندې دهغه قميص ناکافی وو په دې وجه د عبدالله بن ابی نه قميص واخستلې شو او

(۱) کشف الباری: ۶۵۷/۱.

(۲) کشف الباری: ۲۳۸/۱.

(۳) کتاب الوضوء باب صب النبی الوضوء علی النفس علیه.

(۴) عمدة القاری: ۴۵۷/۱۴.

(۵) عمدة القاری: ۳۵۷/۱۴.

هغه ته ورواغوستلې شو دا په رسول الله ﷺ د عبدالله بن ابی احسان وو. د دې بدله حضور پاک داسې ورکړه کله چې عبدالله بن ابی میښو نوحضور پاک خپل قمیص هغه ته واغوستو ددې روایت متعلق څه تفصیل کتاب الجنائز کښې هم تیر شوی دی.

د حدیث نه مستنبط فوائد - ① علامه مهلب رحمته الله فرماني چې د روایت باب نه معلومه شوه چې قید یا نوسره په ښه سلوک سره مخ کیدل پکار دی کله هغه به لباس وی یا دهغه په تن باندې لباس ناکافي وی نوهغوی ته لباس ورکول پکار دی برېښېدې نه شی پریخودې ځکه چې دمسلمان په شان د غیر مسلم سترته کتل هم گناه ده (۱).

② لکه څنگه چې په ژوند کښې د چاد احسان بدله په احسان سره ورکولې شی په روایت باب کښې د رسول الله ﷺ د طرز عمل نه ثابته شوه چې دمرگ نه پس هم د احسان بدله ورکولې شی. (۲)

باب ۱۴۱: فضل من أسلم على يديه رجل

د ترجمة الباب مقصد - ددې ترجمة الباب نه امام بخاری رحمته الله دهغه سړي فضیلت بیانول غواړي د چاپه لاس چې څوک اسلام قبول کړي (۳).

احديث نمبر ۲۸۴۷ (۴) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الْقَارِي عَنْ أَبِي حَازِمٍ قَالَ أَخْبَرَنِي سَهْلٌ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَعْنِي ابْنَ سَعْدٍ - قَالَ قَالَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - «لَأُعْطِيَنَّ الرَّايَةَ عِدَارًا جَلًّا يَفْتَحُ عَلَى يَدَيْهِ، يُحِبُّ اللَّهُ وَرَسُولَهُ، وَيُحِبُّهُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ».

فَبَاتَ النَّاسُ لَيْلَتَهُمْ أَيْ لَيْلَتُهُمْ يُعْطَى فَقَدُوا كُلَّهُمْ يَرْجُوهُ فَقَالَ «أَيْنَ عَلَى». فَقِيلَ يَنْتَكِسُ عَيْنِيهِ، فَبَصَوْ فِي عَيْنَيْهِ وَدَعَالَهُ، فَبَرَأَ كَأَن لَمْ يَكُنْ بِهِ وَجَعٌ، فَأَعْطَاهُ فَقَالَ أَقَاتِلْهُمْ حَتَّى يَكُونُوا مِثْلَنَا. فَقَالَ «انْقُدْ عَلَى رِسْلِكَ حَتَّى تَنْزِلَ بِسَاحَتِهِمْ، ثُمَّ ادْعُهُمْ إِلَى الْإِسْلَامِ، وَأَخْبِرْهُمْ بِمَا يَجِبُ عَلَيْهِمْ، فَوَاللَّهِ لَأَنْ يَهْدِيَ اللَّهُ بِكَ رَجُلًا خَيْرُكَ مِنْ أَنْ يَكُونَ لَكَ مُضِرٌّ النَّعِيمُ». [ر: ۲۷۸۳]

رجال الحديث

① قتيبه بن سعيد - دا ابورجاء قتيبه بن سعيد ثقفي رحمته الله دې د دوی حالات کتاب الايمان کښې تیر شوی دی. (۵)

(۱) شرح ابن بطلال: ۱۶۶/۵ عمدة القاری: ۳۵۷/۱۴.

(۲) شرح ابن بطلال: ۱۶۶/۵ عمدة القاری: ۳۵۷/۱۴.

(۳) عمدة القاری: ۳۵۷/۱۴.

(۴) الحديث أخرجه البخاری في التفسير باب كنتم خير أمة أخرجت للناس رقم: ۷۵۵۷ وأبو داود في الجهاد باب الاسير يوثق رقم: ۲۶۷۷.

(۵) كشف الباری: ۱۸۹/۲.

② یعقوب بن عبد الرحمن - دا یعقوب بن عبد الرحمن بن محمد بن عبد الله بن عبد الفارسی القزشی الاسکندرانی رحمته الله دې د دوی حالات وړاندې تیر شوی دی (۱)
 ③ ابو حازم - دا ابو حازم سلمه بن دینار رحمته الله دې د دوی تذکره هم وړاندې تیره شوې ده
 ④ سهیل ابن سعد رحمته الله - د دوی حالات هم وړاندې تیر شوی دی (۲) دا روایت هم کتاب الجہد کښې باب دعاء الرسول صلی الله تعالی علیه وسلم الی الاسلام والنبوۃ لاندې په تفصیل سره تیر شوی دی
 ترجمه الباب سره مناسبت - په حدیث باب کښې دی لان یسوی الله بک رجلا خیرک من ان یكون لك حمر النعم په خدائی که ستاسو د وجه نه الله تعالی یو سړی ته هدايت ایمان نصیب کړی نو دا ستاسو د پاره د سرو او بیانونه زیات بهتر دی ترجمه الباب سره د دې مناسبت واضح دي

باب ۱۴۲: الأسارى فی السلاسل

د ترجمه الباب مقصد - شرعا تعذیب خلق الله حرام دي ځکه چه دا وهم کیدی شو چه قیدی په زنجیرونو کښې تړل د دغه قاعدې لاندې حرام کیدل پکار دی شیخ الحدیث مولانا محمد زکریا رحمته الله فرمائیلى امام بخاری رحمته الله د دې وهم تردید فرمائیلی دي اودانې ثابت کړی دی چه قیدیان په زنجیرونو تړل جائز دی اودا خلق الله تعذیب نه دي (۳) هم دغه رانې داغه ابوداؤد رحمته الله هم ده هغه کتاب الجهاد باب الاسیر یوشی لاندې شامله بن اثال او حارث بن برصاء واقعات نه استدلال کړي دي د حارث بن برصاء د واقعه متعلق د سنن ابی داؤد روایت د حضرت جندب بن مکیت رحمته الله نه مروی دي روایت داسې دي بعث رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم عبدالله بن غالب الی بنی سريه، وکنت فیهم، وأمرهم أن یشتوا الغارة علی بنی الملوح بالکدید فخرجنه، حتی إذا کنا بالکدید، لقینا الحارث الی رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم، قتلنا: إن تک مسلما لم یضرب رباطنا یوما ولیله، وأن تکن غیر ذلک نستوثق منک، فشد دناؤه وثاقا (۴)
 حضرت جندب بن مکیت رحمته الله وانی رسول الله صلی الله علیه و آله عبدالله بن غالب رحمته الله د ټولگی امیر جوړ کړو د بنو الملوح سره د جنگ دپاره اود کدید مقام طرف ته ننی اولیگلو کله چه مونږ سفرله او وتلو او کدید مقام ته اور سیدو نو هلته زموږ ملاقات حارث بن برصاء لیشی سره او شو مونږ هغه راو نیولو نو هغه او نیل چه زه خو هم د اسلام په اراده سره راغلي یم او په حقیقت کښې هم د رسول الله صلی الله علیه و آله په خدمت کښې د حاضریدو دپاره راوتلي یم مونږ هغه ته اوونیل چه که ته مسلمان شوي ننی نو زموږ ستاد یوې ورځې او یوې شپې دپاره تړل به تاته هیڅ نقصان درنه

(۱) کتاب الجهاد باب الخطبة علی المنبر رقم: ۹۱۷.

(۲) ابو حازم او سهیل بن سعید دواړو تذکره دپاره اوگورنی کتاب الوضوء باب غسل المرأة أباهما الدم عن وجهه رقم: ۲۴۳.

(۳) الایاب والتراجم للمحدث زکریا الکاندخلوی ص: ۲۰۱.

(۴) سنن أبی داؤد: ۷/۲ امدادیه.

کرمی او که ته اسلام نه وی راوړې نو بیا موږ ته اطمینان غواړو. نوموړې هغه اوتړلو اود ثمامه بن اثال رضی الله عنه سره متعلق د سنن ابوداؤد د روایت راوی حضرت ابوهریره رضی الله عنه دي. روایت دادي یعث رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم خپلا قبل ډډې، فجاءت برجل من بنی حنیفۃ یقال له ثمامه بن اثال سید اهل الیمامه فربطوه بسارية من سواری المسجد، فخر به إلیه رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم، فقال: ماذا عندک یا ثمامه؟ قال: عندي یا محمد خیر، ان تقتل تقتل ذا ذمیر، وان تنعم تنعم علی شاکر، وان کنت تريد البال فسل تعط منه ماشئت، فترکه رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم حتی اذا کان الغد، ثم قال له: ما عندک یا ثمامه؟ فأعاد مثل هذا الكلام وفترکه رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم، حتی اذا کان بعد الغد، فذکر مثل هذا، فقال رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم: أطلقوا ثمامه، فانطلق لی نخل قریب من المسجد، فاعتسل فیہ ثم دخل المسجد، فقال: أشهد أن لا إله إلا الله وأشهد أن محمداً عبده ورسوله.

حضرت ابوهریره رضی الله عنه فرماني رسول الله ﷺ یوتولکي ذنجد طرف ته اولیگلو نو هغه سریه د قبیلہ بنوحنفیه یوسري او نیولور اوستلو دهغه نوم ثمامه بن اثال وو چه د اهل یممه سردار وو دي خلقو هغه مدیني ته راوستلو او په مسجد نبوی کښي یوستني پوري اوتړلو رسول الله ﷺ هغه سره تیرشو نو حضور پاک او فرمائیل ثمامه ستا په ذهن کي څه دي؟ ثمامه عرض اوکړ اوې محمد! مسره خیر دي، یعنی د اسلام راوړلو اراده ده، که چري تاسو ماقتل کړي نو تاسو به یو داسي سري قتل کړني چه دودم دي که تاسو په ما باندې انعام کوني نو تاسو به په یو داسي سري باندې انعام او فرمائیي چه ستاسو شکر گزار به وی که تاسو مال غواړني نو چه غوږه غواړي درکولې به شی حضور پاک هغه پریخود و اولړو په صباله هم دغه سوال جواب اوشر نو حضور پاک او فرمائیل ثمامه پریودنی ثمامه د هتکرو نه خلاصیدو سره جسات سره نیزدي یو باغ ته لاړو چرته چه اوبه وې هلته ئی غسل اوکړ و او بیاجمات ته راغلو کله شهادت نی اوونيله امام ابوداؤد رحمته الله علیه د دي دواړو روایاتونه ربط الاسیر په جواز باندې استدلال کړي دي

احديث نمبر ۲۸۴۸) (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زَيْدٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - عَنِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ «عَجِبَ اللَّهُ مِنْ قَوْمٍ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ فِي السَّلَاسِلِ».

رجال الحديث

① محمد بن بشار - دا محمد بن بشار عبدي بصری رحمته الله علیه دي ددوی تذکره کتاب العلم باب العلم قبل القول والعمل لاندې تیره شوې ده (۲)

(۱) سنن أبي داؤد: ۱/۷ - ۸ باب الانبياء يوثق.

(۲) أخرجه البخاري أيضاً: ۵۷/۲ في كتاب تفسير باب كنتم خير أمة أخرجت للناس رقم: ۵۸۸۷ وعند أبي داؤد في سننه: ۷/۲ في كتاب الجهاد باب الاسير يوثق رقم: ۲۶۷۷.

(۳) كشف الباري: ۲۵۸/۳.

- ② غنډر - دا ابو عبدالله محمد بن جعفر هذلي دې د غنډريه لقب سره مشهور دې د دوی حالات کتاب الايمان باب ظلم دون ظلم لاندې تیر شوی دی (۱)
- ③ شعبه - دا شعبه بن الحجاج واسطی بصری رحمته الله علیه دې د دوی حالات کتاب الايمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده لاندې وړاندې تیر شوی دی (۲)
- ④ محمد بن زياد - دا ابو الحرث محمد بن زياد حنفي مدني رحمته الله علیه دې د دوی تذکره وړاندې تیر شوې ده (۳)
- ⑤ ابو هريرة رضي الله عنه - د دوی تفصیلی حالات کتاب الايمان باب امور الايمان لاندې تیر شوی دی کشف الباری: ۶۵۹/۱.

قوله: عجب الله من قوم يدخلون الجنة في السلاسل - الله تعالى به داسې قوم

باندې تعجب او فرمائيلو چه په زنجيرونو کښې تړلې به جنت کښې داخلېږي تعجب دلته د رضا او خوشحالي په معنی کښې دې او مطلب دادې چه د داسې خلقو نه به الله تعالی راضي او خوشحاله وي چه په زنجيرونو کښې تړلې شوي جنت ته داخلېږي د حديث اکثر شارحينو ونيلى دي چه دې نه هغه کافران مراد دي کوم چه مسلمانانو قيديان جوړ کړي په زنجيرونو تړلې دارالاسلام ته راوستي دي او هم په دغه حال کښې هغوی مسلمانان شوي دي د جنت نه مراد بعض خلقو اسلام مراد اخستي دې ځکه چه اسلام د جنت د دخليدو سبب دې په دې وجه على سبيل المجاز سبب ونيولوسره سبب مرادواخستلې شو. (۴)

علامه ابن جوزي رحمته الله علیه وضع سلاسل په مجازي باندې محمول کولوسره ونيلى دي - يدخلون الجنة في السلاسل - مطلب دا نه دې چه هغه خلق به په زنجيرونو کښې تړلې شوي اسلام کښې داخلېږي بلکه دا د اکراد نه کنایه ده او مطلب دادې چه هغه خلق قيدي جوړيوسره دارالاسلام ته راوستي شي خو چه کله د اسلام د حقانيت معترف کيږي نو په خپله خوشحالي به په اسلام کښې داخلېږي (۵)

علامه کرمانی رحمته الله علیه او د هغوی په اتباع کښې علامه برماوي رحمته الله علیه فرمايلي چه د قوم نه دلته هغه مسلمانان قيديان هم مراد کيدې شي چه کافرانوسره په زنجيرونو کښې تړلې وي او بيا په تړلو کښې وفات شي يا قتل کړي شي نو د حشر په ورځ به هغوی هم دغه شان راوچتولې شي. د داسې خلقو جنت کښې داخليدل يقيني دي په دې وجه په حديث کښې د حشر په ورځ راوچتيدلو تعبير دخول جنت سره اوکړي شو (۶)

(۱) کشف الباری: ۲/۲۵۰ - ۲۵۱.

(۲) کشف الباری: ۶۷۸/۱.

(۳) کتاب الوضوء باب غسل الاعقاب.

(۴) عمدة القاری: ۴۸۲/۶ إرشاد الساری: ۴۸۲/۶.

(۵) فتح الباری: ۱۷۹/۶ وإرشاد الساری: ۴۸۲/۶.

(۶) شرح الکرمانی: ۲۲/۱۳ عمدة القاری: ۳۵۸/۱۵ إرشاد الساری: ۴۸۲/۶.

خلاصه دا چه ددې حضراتو په نیز یدخلون الجنة فی السلاسل "حشر نه کنا په ده
نیکن علامه عینی رحمته الله علیه فرمایلی دی چه ذکرمانی دا توجیه دمجازد قبیل نه ده کله چه لفظ
جنت دهغې په حقیقی معنی محمول کولې شی نو دا په مجاز باندې د محمول کولو سره
ضرورت دې اوڅه مانع هم نشته چه د جنت نه دلته مصداق حقیقی مراد وی او یدخلون الجنة فی

السلاسل تقدیر وی یدخلون الجنة، وکانوا فی الدنيا فی السلاسل. (۱)
علامه طیبی رحمته الله علیه فرمانی دلته د سلاسل نه مراد د جذب هغه کیفیت دې چه د الله تعالی
منتخب بندیگان د ضلالت نه هدایت طرف ته راکاږي او د قعر مذلت نه ښکته پریوتلو نه
درجات عالیه طرف پورته راکاږي ښکاره خبره ده چه ددې توجیه په صورت کښې د حدیث
الفاظ په حقیقت باندې محمول نه دی په دې وجه حافظ ابن حجر رحمته الله علیه او علامه عینی رحمته الله علیه
فرمایلی دی چه د علامه طیبی رحمته الله علیه دا توجیه هم د مجازد قبیل نه ده (۲) حقیقت دا دې چه
لفظ جنت نه دلته حقیقی معنی مراد اخستل راجح دی لکه چه د علامه عینی رحمته الله علیه رانی ده
او ددې جملې مطلب دادې چه کله کافران مسلمانان په میدان جهاد کښې راگیر کړی او په
زنجیرونو کښې او تړی او قتل ئی کړی نو هغوی به هم په هغه حال کښې جنت ته داخلولی شی
دابه دهغوی دپاره دا عراز سبب وی چه هغوی داسې تکلیفونه او سختی برداشت کولو سره
د الله تعالی په لار کښې خپل ځان قربانی کړو والله اعلم

دغه شان وضع سلاسل هم په حقیقت باندې محمول دې. هم دغه رانی د حافظ ابن حجر رحمته الله علیه او
علامه قسطلانی رحمته الله علیه هم ده. د حافظ ابن جوزی رحمته الله علیه په نیز ددې نه اکراه او علامه طیبی رحمته الله علیه په
نیز ددې نه د جذب کیفیت مراد دې. دا صحیح نه ده حافظ ابن حجر رحمته الله علیه او علامه قسطلانی
رحمته الله علیه فرمایلی دی چه وړاندې په کتاب التفسیر کښې حضرت ابوهریره رضی الله عنه روایت نه ددې
تائید کړی چه وضع سلاسل په حقیقت باندې محمول دې. حضرت ابوهریره رضی الله عنه د (كُنْتُمْ خَيْرَ
أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ) تفسیر داسې کړې دې. خير الناس للناس ياتون بهم في السلاسل في
أعناقهم حتى يدخلوا في الاسلام. (۳)

حافظ ابن حجر رحمته الله علیه د یوبل روایت نه هم استدلال کړې دې چه د ابو الطفیل رضی الله عنه د طریق نه امام
بخاری رحمته الله علیه مرفوعاً نقل کړې دې. روایت دادې: رأيت ناساً من امتي يساقون إلى الجنة في السلاسل
كرفاً، قلت يا رسول الله من هم؟ قال: قوم من العجم يسبيهم المهاجرون فيدخلونهم في الاسلام مكرهين. (۴)
ترجمة الباب سره مناسبت: علامه ابن منیر رحمته الله علیه فرمائی که د روایت نه حقیقتاً وضع سلاسل
مرادوی نویوا خو ترجمه الباب سره ددې مناسبت ښکاره دې خو که دا په حقیقت باندې

(۱) عمدة القاری ۱۵/۳۵۸.

(۲) فتح الباری: ۱۷۹/۶، عمدة القاری: ۱۵/۳۵۸.

(۳) صحیح بخاری: ۲/۶۵۴ کتاب التفسیر باب کنتم خیر امة اخرجت للناس رقم: ۵۸۸۷.

(۴) فتح الباری: ۱۷۱/۶.

محمول نہ وی بلکہ د اکراد نہ کنایہ وی نو بیابہ پہ دواو کنبی ہیخ مناسبت نہ وی ان کان المراد حقيقة وضع السلاسل فی الاعناق فالترجمة مطابقة، وان كان المراد المجاز عن الاكراه فليست مطابقة، خو علامہ قسطلانی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی دے جہ دا ہم پہ حقیقت باندی محمول دی اوددی تائید د سورت آل عمران آیت (كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ) لاندی د حضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ دی قول نہ کیری غیر الناس للناس یاتون بہم فی السلاسل مکرہیز،^(۱) لہذا پہ ترجمہ الباب اوحدیث کنبی مناسبت موجود دی

باب ۱۴۳: فضل من أسلم من أهل الكتابین

د ترجمہ الباب مقصد - اہل کتابین یعنی یہود اونصاری کتابین تشبیہ دے اوددی نہ تورات، انجیل مراددی د ترجمہ الباب مقصد دادی کہ چری یہود اونصاری ایمان راوی نو دوی نہ بہ دوچندہ ثواب ملاویری

احدیث نمبر ۱۲۸۴۹، (۲) حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ حَدَّثَنَا صَالِحُ بْنُ حَيٍّ أَبُو حَسَنِ قَالَ سَمِعْتُ الشَّعْبِيَّ يَقُولُ حَدَّثَنِي أَبُو بُرْدَةَ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا عُرْبَةَ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ «ثَلَاثَةٌ يُؤْتَوْنَ أَجْرُهُمْ مَرَّتَيْنِ الرَّجُلُ تَكُونُ لَهُ الْأُمَّةُ فَيُعَلِّمُهَا فَيُحِبُّ تَعْلِيمَهَا، وَيُؤَدِّبُهَا فَيُحِبُّ أَدَبَهَا، ثُمَّ يُعْتَمِقُهَا فَيَتَوَجَّهًا، فَلَهُ أَجْرَانِ، وَمُؤْمِنٌ أَهْلُ الْكِتَابِ الَّذِي كَانَ مُؤْمِنًا، ثُمَّ آمَرَ - بِالنَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَلَهُ أَجْرَانِ، وَالْعَبْدُ الَّذِي يُؤَدِّي حَقَّ اللَّهِ وَيَنْصُرُ لِسَيِّدِهِ». ثُمَّ قَالَ الشَّعْبِيُّ وَأَعْظَيْتُكَ بِإِعْزَاسِي ؕ وَقَدْ كَانَ الرَّجُلُ يَرْحَلُ فِي أَهْوَنَ مِنْهَا إِلَى الْمَدِينَةِ. (۱: ۱۹۷)

رجال الحديث

- ① علی بن عبد اللہ - داعلی بن عبد اللہ بن جعفر ابن المدینی رحمۃ اللہ علیہ دی ددوی حالات کتاب العلم باب الفہم فی العلم لاندی مخکی تیرشوی دی^(۴)
- ② سفیان - دا ابو محمد سفیان بن عیینہ الکوفی دی ددوی حالات کتاب العلم باب قول البحدث حدثننا و اخبرنا و انبانا لاندی تیرشوی دی^(۵)
- ③ صالح بن حی ابو الحسن - د صالح بن صالح بن حیان ثوری ہمدانی رحمۃ اللہ علیہ دی ددوی حالات کتاب العلم باب تعلیم الرجل امتہ و اہلہ لاندی مخکی تیرشوی دی^(۶)

(۱) فتح الباری: ۶/ ۱۷۹، إرشاد الساری: ۶/ ۴۸۲.

(۲) إرشاد الساری: ۶/ ۴۸۲.

(۳) قدس تخرجه الحدیث فی کتاب العلم باب تعلیم الرجل امتہ و اہلہ.

(۴) کشف الباری: ۳/ ۲۹۷.

(۵) کشف الباری: ۳/ ۱۰۶ - ۳/ ۱۰۶.

(۶) کشف الباری: ۳/ ۵۹۳.

⑤ شعبی دا ابو عمرو عامر بن شراحیل شعبی کوفی رضی اللہ عنہ دې ددوی حالات کتاب الایمان باب امور الایمان لاندې تیرشوی دی (۱)

⑥ ابو بردہ - دا عامر یا حارث بن موسیٰ اشعری رضی اللہ عنہ دې ددوی حالات کتاب الایمان باب ای الاسلام افضل لاندې تیرشوی دی (۲)

⑦ انه سمع اباہ - ددې نه د ابو بردہ پلار حضرت ابو موسیٰ اشعری رضی اللہ عنہ مراد دې ددوی حالات به، الوحی لاندې تیرشوی دی (۳)

ثلاثة یوتون أجورهم مرتین: الرجل تكون له الامه، فیعلمها فیحسن تعلیمها، ویؤد بها فیحسن أدبها، ثم یعتقها فیتزوجها، فله أجران د ثلاثه تقدیر عبارت دې ثلاثه من الرجال دا مبتداء دې یوتون أجورهم مرتین ددې خبر دې الرجل دا د مرفوع لوستلو په حالت کښې دوه صورتونه دی یا خو د ثلاثه نه بدل واقع وی یا بیا مبتداء محذوف خبر وی او تقدیر عبارت وی أولهم الرجل (۴) په روایت کښې دی چه دریو سړو ته به دوه چنده ثواب ملاویرې یو هغه سړې چه د هغه وینځه وی او هغه دې ته تعلیم ورکړو او بیه ښه شان سره ئې ورته تعلیم ورکړو هغه دې ته ادب او خوندلو او په ښه شان سره ئې ورته او خوندلو بیانی هغه آزاده کړه او بیانی هغې سره نکاح او کړه نو دده ته به دوچنده اجر ملاویرې

علامه کرمانی رحمته اللہ علیہ فرمانیلې چه د تعلیم تعلق شرعی امور ورسره دې او د تادیب تعلق د دنیا امور ورسره دې (۵) مطلب دادې چه د احکام آخرت تعلیم ئې هم ورکړو او د دنیا د اوسیدو تنگ راتگ او تهذیب او تمدن طور طریقې ئې ورته هم او خوندلې او بیانی آزاده کړه او هغې سره نکاح او کړه نو دده ته به ډبل ثواب ملاویرې رق او حریت دوه متنافی امور دی د هرو دواړو جدا جدا تقاضې دی په دې لحاظ به دغه سړې ته ډبل اجر ملاویرې (۶) علامه قسطلانی رحمته اللہ علیہ فرمانی د اجران نه اعتنا او تزویج مراد دې یعنی یواجر د وینځې په آزادولو او دویم اجر هغې سره په نکاح کولو (۷)

ومومن أهل الكتاب الذی، کان مؤمنا، ثم آمن بالنبی صلی الله تعالی علیه وسلم فله أجران دویم مومن اهل کتاب چه د اول نه (په خپل پیغمبر باندې) ایمان لرلو بیانی په رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم باندې ایمان راوړلو نو دده ته به هم دوچنده اجر ملاویرې

د اهل کتاب مصداق - اهل کتاب نه عموما ً یهود او نصاریٰ مراد دی خود لته ابو عبد الملك رحمته اللہ علیہ

(۱) کشف الباری: ۱/۶۷۹.

(۲) کشف الباری: ۱/۶۹۰.

(۳) کشف الباری: ۱/۲۹۰.

(۴) إرشاد الساری: ۶/۴۸۳.

(۵) شرح الکرماني: ۲/۸۹.

(۶) شرح الکرماني: ۲/۸۹.

(۷) إرشاد الساری: ۶/۴۸۶.

او علامه تورپشتی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی ہے کہ نہ صرف عیسایان مراد دی۔ ہم دغہ روایت پہ دویم طریق سرہ وپاندی امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ کتاب احادیث الانبیاء لاندی ہم نقل کری دی پہ ہغی کنبی دا الفاظ ہم وارد دی۔ واذا آمن بعیسئثم آمن بی (۱) دغہ حضراتو استدلال د روایت ہم دغہ الفاظ دی پہ کوم کنبی ہے پہ عیسیٰ علیہ السلام او بیا پہ رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم باندی د ایمان راوپلو تصریح دہ دویم دلیل دادی ہے یہودیت دعیسائیت د وجہ نہ منسوخ شوی دی پہ منسوخ دین باندی ایمان راوپل نافع نہ دی لہذا پہ روایت باب کنبی د اہل کتاب نہ ہم عیسایان مراد دی (۲)

علامہ طیبی علامہ کرمانی حافظ ابن حجر اوملاعلی قاری رحمہم اللہ فرمائی د اہل کتاب نہ دلتہ یہود او نصاری دواپہ مراد دی۔ (۳) خکہ چہ پہ کتاب او سنت کنبی د اہل کتاب اطلاق پہ یہودو اونصاری دواپو باندی کیوی۔ پخبلہ د امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ رجحان ہم دغہ دی پہ کتاب الباب کنبی کتابین تشنیہ وارد شوی دہ د باب لاندی چہ کوم روایت امام صاحب نقل کری دی د مؤمن اهل الکتاب الذی کان مؤمننا ثم آمن بالنبی قلہ أجران ددی نہ معلومیہی چہ پخبلہ ہم دہغوی پہ نیز ہم روایت باب کنبی د اہل کتاب مصداق یہود او نصاری دواپہ دی او ہم پہ دی وجہ پہ ترجمہ الباب کنبی د تشنیہ صیغہ راوپل شوی کہ چری پہ روایت کنبی د اہل کتاب نہ دہغوی پہ نیز صرف عیسایان مرادوی نو پہ خانی د تشنیہ بہ د مفرد صیغہ ذکر کولی شوی واللہ اعلم

دقلہ أجران مطلب۔ دادی چہ د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم د بعثت نہ وپاندی یابیا د بعثت نہ روستو اہل کتاب تہ چہ ترکومی پوری د رسالت پیغام نہ وو ملاوشوی پہ حضرت عیسیٰ علیہ السلام باندی ایمان لرلو اود یونبی تکذیب نی نہ دی کری۔ چہ کلہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم مبعوث کری شو نو پہ ہغوی باندی نی ایمان راوپو۔ پہ دی وجہ اوفرمائیلی شوچہ دوی تہ بہ دبل ثواب ملاویری

ثم قال الشعبي: وأعطيتکھا بغیر شئ وقد کان الرجل یرحل فی أھون منها إلی المدینة۔ بیا شعبی رحمۃ اللہ علیہ اوفرمائیل چہ مونہ تاسو تہ دا روایت مفت درکری دی سرہ ددی چہ وپاندی بہ سری ددی نہ ہم د کم دیارہ د مدینہ سفر کولو۔ پہ یورایت کنبی واعطیتکھا پہ خانی صیغہ د استقبال سرہ واعطیتکھا وارد شوی دی (۴) دلتہ پہ ظاہرہ د عامر شعبی رحمۃ اللہ علیہ ذخیری انداز (خطاب) صالح طرف تہ دی علامہ کرمانی رحمۃ اللہ علیہ ہم صالح د شعبی شاگرد گر خولوسرہ ہم پہ ہغہ باندی جزم کری دی (۵)

لیکن حقیقت دادی چہ دلتہ خطاب د صالح طرف تہ نہ دی بلکہ د یوخراسانی سری طرف تہ۔ دی ہم د صحیح بخاری یو روایت کنبی پخبلہ صالح تصریح کری دہ

(۱) صحیح بخاری: ۱/۴۹۰ کتاب احادیث الانبیاء باب واذکر فی الکتاب مریم.... رقم: ۳۴۴۶.

(۲) فتح الباری: ۱/۱۹.

(۳) شرح للطیبی: ۱/۱۲۶ شرح الکرمانی: ۲/۸۸ فتح الباری: ۱/۱۹۱ المرقاۃ: ۱/۷۸.

(۴) عمدة القاری: ۱۴/۳۵۹.

(۵) شرح الکرمانی: ۲/۹۰.

ان رجلاً من أهل خراسان قال للشعبی فقال الشعبی أخبرنا أبو بردة عن أبي موسى رضي الله عنه (۱) فأنده . علامه عینی رحمہ اللہ فرمانی چہ پہ دے کلام سرہ دامام شعبی رحمہ اللہ غرض طلب علم حرص اوجذبہ پیدا کول مقصود دی خصوصاً چہ معلم حاضر وی (۲) مطلب داچہ کلمہ معلم موجود وی نو دشہ موقع غنیمت اوکتر لوسرہ دمعلم نہ استفادہ کول پکاری دی

باب ۱۴۴: أهل الدار بیبتون، فیصاب الولدان والداری

بَيِّنَاتُ (الاعراف: ۴) لَيْلًا (لَتَبَيِّنَنَّ) (النمل: ۴۹) لَيْلًا، (تَبَيَّنَتْ) (النساء: ۸۱) لَيْلًا.

حل لغات أهل الدار . دے نہ اهل حرب مراد دی بیبتون . داتبیبت باب تفعل نہ دمجہول صیغہ دد بیت العدو معنی دہ پہ دمنمن باندی دَغَلَّت پہ وخت ناخاپی حملہ کول یلغار کول دَ تَبَيَّت معنی ذنیت کولو د شپہ غوراو فکر کول ہم راخی (۳) د سنن نسائی پہ یوروایت کنہی دی لاصیام لمن لم یبیت الصیام (۴) الوالدان: د فعلیل پہ خانی د ولید جمع دہ ددے معنی دہ نوبی پیدا شو ی ماشوم یا غلام (۵) د مؤنث دیارہ ولدۃ استعمالیری ددے جمع ولاددہ (۶) علامہ ابن اثیر رحمہ اللہ فرمانی وقد تطلق الوليدة علی الجارية والامة، وإن كانت کبيرة. (۷) د ولیدہ اخلاق پہ نوکرہ او وینخہ باندی کیری سرہ ددے کہ ہغہ د زیات عمر وی الذاری د یاپہ تشدید سرہ د ذریۃ جمع دہ پہ معنی د انسانی نسل بنخہ اوسری دوارہ شامل دی ددے اصل ذریۃ دی عربیہ دا ہم غیر مہموز استعمالولو پہ دے وجہ د تخفیف د وجہ نہ ہمزہ حذف کری شو (۸) یوقول دادی چہ دے اصل ذر دے ددے معنی د تغریق اوخوریودودہ انسانی نسل ہم ائہ تعالیٰ پہ مخ د زمکی خورکرو پہ دے وجہ دے تہ ذریۃ وانی (۹)

د ترجمۃ الباب مقصد . د امام بخاری رحمہ اللہ مقصد دادے چہ پہ کافرانو باندی د شپہ پہ وخت پہ بے خبر نی کنہی ناخاپی حملہ کول جائز دی کہ تبعاً بنخہ او ماشومان قتل شی نو دامغفو عنہ دے خو قصداً ددوی قتل کول جائز نہ دی امام بخاری رحمہ اللہ باب قایم کری دے اهل الدار بیبتون

(۱) صحیح البخاری: ۱/۴۹۰ کتاب أحادیث الانبیاء باب واذکر فی الکتاب مریم.... رقم: ۳۴۴۶.

(۲) عدۃ القاری: ۱۴/۳۵۹.

(۳) النہایۃ لابن الاثیر: ۱۷۲/۱.

(۴) سنن النسائی کتاب الصیام باب ذکر اختلاف النافلین رقم: ۲۳۳ وأخرجه الدارمی فی کتاب الصوم باب من لم یجمع الصیام: حدیث: ۷/۲.

(۵) النہایۃ لابن الاثیر: ۲/۸۷۸ والقاموس الوحید ص: ۱۷۹۷ مادة: ولد.

(۶) النہایۃ لابن الاثیر: ۲/۷۸۹.

(۷) النہایۃ لابن اثیر: ۲/۷۸۹.

(۸) النہایۃ: ۱/۶۰۲ قال ابن الاثیر رحمہ اللہ الذریۃ اسم یجمع نسل الانسان من ذکر وأنثی. وأصلها الهمز. وتجمع علی ذریات وذرائی مشدداً.

(۹) النہایۃ: ۱/۶۰۲.

فیصاب الولدان والذرائی. شارحینو ونیلی چه دلته عبارت محذوف دې تقدیر عبارت دې هل
 یجوز ذلك امر لا! یعنی په اهل حرب باندې اچانک جمله او کړې شی او ددې په نتیجه کې
 ماشومان او ښځې هلاک شی نو دا جائز دی که نه؟ ددې مسئلې حکم په حدیث باب کې
 تصریح سره راغلې دې په دې وجه امام بخاری رحمته اللہ علیہ ترجمه الباب کې تصریح نه ده کړې.^(۱)
بیاتاً لیلاً د امام بخاری رحمته اللہ علیہ عادت دې چه د حدیث څه لفظ د قرآن مجید په آیت کې
 وارد شوی لفظ سره د یوې معنې وی نو د هغې تفسیر هم په هغه آیت کې وارد شوی لفظ سره
 کوی.^(۲) د خپل عادت مطابق دلته هم امام بخاری رحمته اللہ علیہ هم داسې کړی دی چه د بیاتاً تفسیر لید
 سره کړې ددې دپاره چه د قرآن مجید په کومو آیاتو کې دا ماده وارد ده هغه هم د لیل په
 معنی کې استعمال شوې ده په حدیث باب کې لفظ بیاتون وارد شوی دې دلته امر
 بخاری رحمته اللہ علیہ د قرآن مجید د آیاتو نقل کړی دی چه لفظ بیاتون کې د حدیث باب موافق
 دی بیاتاً نه د سورت اعراف آیت ﴿وَلَمَّا مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ هَبَّ رِيحُهُمْ فَتَنَفَّسُوا فِي رِيحِهِمْ يَوْمَ أُلْهِتْ عَنْهُمُ الزُّبُرُ وَبَوُئِيَ لَهُمُ النَّارُ﴾^(۳) مراد
 دې (۴) د آیت ترجمه ده څومره کلی مونږ هلاک کړی دی په کومو چه زمونږ عذاب د شپې
 راغلو پایه داسې حالت کې چه د غرمې اوده کیدونکی وو

د علامه ابن منیر رحمته اللہ علیہ تسامح: علامه ابن منیر رحمته اللہ علیہ بیاتاً په ځانې نیاما نقل کړې دې ددوی په نيز
 د ترجمه الباب عبارت داسې دې فیصاب الولدان والذرائی نیاماً لیلاً. ددوی خیال دې چه نیاما
 لیل الفاظ هم د ترجمه الباب حصه ده په امام بخاری رحمته اللہ علیہ باندې اعتراض کولو سره علامه ابن
 منیر رحمته اللہ علیہ وائی دا عجیبه خبره ده چه امام بخاری رحمته اللہ علیہ په ترجمه کې نیاما اضافه کړې ده
 حالانکه په حدیث باب کې د نیاما تصریح نشته سره ددې چه ضمناً ذکرنی راغلې دې
 ښکاره خبره ده چه تبیین یعنی د شپې د حملې په وخت اکثر خلق اوده وی نولکه چه د نیم
 ذکر بیاتون په ضمن کې راغلو خود نوم قید لکولو آخر څه ضرورت وو؟ مشرکان که نیم
 یعنی اوده کپړی یا ایقظ یعنی وښیږی په دواړو صورتونو کې په هغوی باندې د حمله کولو
 هم یو حکم دې نو د تقیید بالثوم هډو ضرورت نشته

خلاصه دا چه علامه ابن منیر رحمته اللہ علیہ نه دلته دوه هیرې شوی یو دا چه هغه د بیاتاً په ځانې نیاما
 نقل کړې دې حالانکه صحیح هم بیاتاً دې یا خود اړخپله د هغه تصحیف دې یا بیاداً چه هغه
 سره د صحیح بخاری کومه نسخه وه هغه مصحف وو. دویمه هیره د هغه نه دا شوې چه هغه

(۱) فتح الباری: ۱۸۱/۶ و عمدة القاری: ۳۵۹/۱۴ وإرشاد الساری: ۴۸۵/۶.

(۲) فتح الباری: ۱۸۱/۶.

(۳) سورة اعراف: ۴.

(۴) إرشاد الساری: ۴۸۵/۶.

بیات لیلہ د ترجمہ جز گنر لی حالانکہ داد ترجمہ الباب جز نہ دی بلکہ دقرآن آیت دی^(۱) علامہ ابن منیر رحمۃ اللہ علیہ ددی دا جواب ورکری دی چہ د پہ وینہ مقابلہ کنیسی د خوب پہ حالت کنیسی حملہ کول اوناخایی حملہ کول پہ دھوکہ اوفریب کنیسی راخی پہ دی وجہ د نیامانہ امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ ددی د جواز طرف تہ اشارہ کری دہ چہ د خوب پہ حالت کنیسی خو حملہ کول د دھوکہ پہ ذیل کنیسی راخی ولی داسی کولو کنیسی ہیخ حرج او بدیت نشته^(۲) لینیستہ دی نہ د سورت نمل آیت ﴿قَالُوا اتَّقُوا اللَّهَ يَا اللَّهُ لِنُبَيِّنَنَّ وَاهْلَهُ ثُمَّ لَنَقُولَنَّ لِيَوْمِهِ مَا شَهِدْنَا مِنْكَ أَهْلِهِ وَالْأَصْدِقُونَ﴾^(۳) مراد دی د آیت ترجمہ دہ هغوی اوونیل پہ خپل مینخ کنیسی پہ انہ باندی قسم اوخوړنی چہ صالح او د هغه پہ کورو الا باندی حملہ اوکړنی بیاد هغه وارث تہ اووانی چہ مونږ د هغی د خاندان د هلاکت پہ وخت موجود نه وو او بیسکه مونږ ریستونی یو د ابوذر پہ روایت کنیسی دالفظ دغه شان بغیر د اضافہ دی خوب هم پہ نورو نسخو کنیسی دی لینیستہ لیلہ پہ دی کنیسی د لیلہ اضافہ هم دہ^(۴)

ییت - دی نہ د سورت نساء آیت ﴿بَيَّتَ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ غَيْرَ الَّذِي تَقُولُ﴾^(۵) مراد دی^(۶) د آیت ترجمہ دہ نو د هغوی نه یوه ډله د شپي راجمع کیدوسره ستا د خبرو خلاف مشورہ کوی احديث نمبر ۲۸۵۰ (۷) حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا الزُّهْرِيُّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ الصَّغْبِيِّ بْنِ جُمَاةٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ قَالَ مَرَّ بِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْأَنْوَاءِ - أَوْ بَوْدَانَ - وَسَلَّ عَنْ أَهْلِ الدَّارِ يُبَيِّتُونَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ، فَيَصَابُ مِنْ نِسَائِهِمْ وَذُرَارِيِّهِمْ قَالَ «هُمْ مِنْهُمْ» وَسَمِعْتُهُ يَقُولُ «لَا يَحْمِي إِلَّا إِلَهُهُ وَلِرَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ»^(۸)

(۱) عمدة القاری: ۳۶۰/۱۴

(۲) قال العيني رحمۃ اللہ علیہ وقال بعض الشراح، موضع بياناً، نياما، بنون وميم، من النوم وجعل هذه اللفظة من الترجمة، فقال: والعجب لزيادته في الترجمة نياما، وما هو في الحديث الاضنا، لان الغالب أنهم إذا أوقع بهم في الليل لم يخلوا من نائم، وما الحاجة إلى كونهم نياما أو أيقاظ وحما سواء؟ وكان هذا القائل وقعت له نسخة مصحفة أو تحصف عليه: بيا بنياما، عمدة القاری: ۳۶۰/۱۴

وقال العافظ ابن حجر رحمۃ اللہ علیہ وأغرب ابن المنير فصحف بياناً فجعلها نياما بنون وميم ن النوم فصارت هكذا: فيصاب الولدان والذراري نياما ليلًا، ثم تعقبه فقال: الجعب من زيادته في الترجمة نياما وما هو في الحديث الاضنا، إلا أن الغالب أنهم إذا وقع بهم ليلًا كان أكثر هم نيامًا، ولكن ما الحاجة إلى التقييد بالنوم، والحكم سواء نياما كانوا أو أيقاظًا؟ إلا أن يقال: إن قتلهم نيامًا أدخل في الاعتقال من كونهم أيقاظًا، فبهم على جواز ذلك غانتهى، وقد صحف ثم تكلف، فتح الباری: ۱۸۱/۶

(۳) سورة النمل: ۴۹

(۴) فتح الباری: ۱۸۱/۶

(۵) سورة النساء: ۸۱

(۶) فتح الباری: ۱۸۱/۶

(۷) مر ترجمه الحديث في كتاب المساقاة، باب لا يحمي إلا الله ولرسوله صلى الله تعالى عيه وسلم رقم: ۲۳۷۰

وَعَنِ الزُّهْرِيِّ أَنَّهُ سَمِعَ عُبَيْدَ اللَّهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ حَدَّثَنَا الصَّغْبُ فِي الدَّرَارِيِّ كَانَ غَزْوُ
يُحْدِثُ عَنْ ابْنِ شَكَّابٍ عَنِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَسَمِعْنَاهُ مِنَ الزُّهْرِيِّ قَالَ
أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ « هُمْ مِنْهُمْ » وَلَمْ يُقَلِّ كَمَا قَالَ
غَزْوُ « هُمْ مِنْ آبَائِهِمْ ». [۲۲۴۱]

رجال الحديث

- ① علی بن عبدالله - دا علی بن عبدالله بن جعفر بن نجیح سعدی بصری رحمته دی ددوی حارث
کتاب العلم باب الفهم فی العلم لاندی مخکی تیرشوی دی (۱)
- ② سفیان - دا ابو محمد سفیان بن عیینہ الکوفی دی ددوی حالات کتاب العلم باب قول السعدی
حدثنا أو أخبرنا أو بنا لاندی تیرشوی دی (۲)
- ③ زهری - دامشهور محدث عبدالله بن شهاب زهری رحمته دی ددوی حالات بد، الوحی لاندی
تیرشوی دی (۳)
- ④ عبیدالله - دا عبیدالله بن عبدالله بن عتبہ بن مسعود رحمته دی ددوی حالات هم بد، الوحی
لاندی تیرشوی دی (۴)
- ⑤ ابن عباس رحمته - دامشهور صحابی رسول رحمته حضرت عبدالله بن عباس رحمته دی ددوی
حالات هم بد، الوحی لاندی تیرشوی دی (۵)
- ⑥ صعب بن جثامه - دا صحابی رسول رحمته حضرت صعب بن جثامه لیشی رحمته دی ددوی
حالات وړاندی تیرشوی دی (۶)

قوله: مری النبی صلی الله تعالی علیه وسلم بالابواء - أو ودان . لفظ او دلته:
شک دپاره دې راوی ته یاد نه دی په دې وجه نئ د شک اظهار کړې دې چه رسول الله رحمته ابواء
یا ودان کښې ماسره تیرشو.

أبواء - ابواء فرع د فاء ضمه او راء سکون سره، زیر انتظام یوه علاقه وه (۷) لکه چه د ضلع
تحصیل وی او هغه په انتظامی توگه باندې د ضلع ماتحت وی دا د مدینې منورې مضافات

(۱) کشف الباری: ۳/۳۰۲.

(۲) کشف الباری: ۱۰۲/۳.

(۳) کشف الباری: ۱/۳۲۶.

(۴) کشف الباری: ۱/۴۶۶.

(۵) کشف الباری: ۱/۴۳۵.

(۶) کتاب جزاء الصيد، باب إذا أهدى للمحرم حماراً وحشیالاً یقبل.

(۷) معجم البلدان للمحوی: ۴/۲۵۲.

کښې یوه کولانو او مالدار کلي وو. انصار قريش اومزینه دلته ابادوو. (۱) فرخ کښې رېښ او نجف په نوم باندې دوه چينې وې يا قوت حموی ليکي په دې سره به شل زره د کښجورو ونې خړوب کيدې. (۲)

د تېوا المكان وبه. معنی ده حصاريدل، مقيم کيدل ځانې جوړول. (۳) چونکه په دې مقام باندې به د سيلاب اوبه حصاريدې او جمع کيدې په دې وجه ددې نوم ابواء شو. (۴) د رسول الله ﷺ د موربې بې انتقال هم په دې مقام شوې وو. (۵)

ودان:- ودان د يولونۍ کلی نوم دې چه د ابواء نه اته ميله فاصله باندې واقع دې داهم د فرخ زير انتظام وو. (۶)

قوله: فستل عن أهل الدار يبيتون من المشركين فيصاب من نسائهم

وذرايم، قال: هم منهم:- د رسول الله ﷺ نه د اهل حرب د مشرکينو باره کښې تېوس اوکړې شو چه په دهغوی باندې حمله اوکړې شې نو د دهغوی ماشومان او ښځې به هم هلاک شې مطلب ئې دا وو چه ددې څه حکم دې رسول الله ﷺ اوفرمائيل ښځې اوماشومان هم دهغوی نه دی

فستل:- د رسول اکرم ﷺ نه سوال کونکې څوک وو؟ حافظ ابن حجر رحمته الله فرماني چه اول زه دهغه د نوم نه واقف نه ووم بيا په صحيح ابن حبان کښې ماته د محمد بن عمرو بن الزهري په طريق سره دصعب بن جشامه دا روايت ملاؤشو په کوم کښې چه هغه وائي: سئلت رسول الله صلی الله تعالی عليه وسلم عن أولاد المشركين أنقتلهم معهم؟ قال نعم. (۷) ما د رسول اکرم ﷺ نه د مشرکانو د بچو باره کښې پوښتنه اوکړه چه مشرکانو سره دهغوی بچي هم مونږ قتل کولې شو؟ حضور ياک اوفرمائيل او قتل کولې شئې. ددې روايت نه معلومه شوه چه راوی پخپله سوال کونکې دې. (۸)

هم منهم مطلب:- رسول الله ﷺ اوفرمائيل ښځې اوماشومان هم دهغوی نه دی. ددې مطلب هيڅ کله دانه دې چه ښځې اوماشومان په طريقه د قصد سره قتل کول مباح او جائز دی. بلکه مطلب دادې چه د بچو د پاسه ختلونه بغیر دهغوی پلارانوته رسيد ممکن نه وی او که د اختلاط

(۱) معجم البلدان للحموی: ۴/ ۲۵۲.

(۲) معجم البلدان للحموی: ۴/ ۲۵۲.

(۳) القاموس الوحيد ص: ۱۸۵.

(۴) عمدة القاری: ۱/ ۳۶۱ وإرشاد الساری: ۴۸۵/ ۶- ۴۸۶.

(۵) عمدة القاری: ۱/ ۳۶۱.

(۶) عمدة القاری: ۱/ ۳۶۱ وإرشاد الساری: ۴۸۵/ ۶- ۴۸۶.

(۷) مجمع الزوائد لهيثمی: ۵/ ۳۱۵.

(۸) فتح الباری: ۶/ ۱۸۱ وإرشاد الساری: ۴۸۶/ ۶.

د وجه نه ماشومان هم وژلي شي نو تبعاً دهغوی بچی قتل کول جائز دی (۱) ګڼی اصالتاً د قدرت نه باوجود ماشومان او ښځې په طریقه د قصد سره قتل کول جائز نه دی ځکه چه په نورو صریح روایاتو کې د ماشومانو او ښځو د قتل کولو ممانعت راغلې دي.

د حدیث باب او دی سره معارض روایاتو کې تطبیق - د اباحت د اشکال او جواب په شکل کې او ګوري که د چا دا اشکال وی چه د صعب بن جشامه روایت باب نه د ښځو او ماشومانو قتل جائز کیدل ثابتیږي خود دي نه وړاندې باب یعنی باب قتل النساء فی الحرب کې د حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنه په روایت کې دي نهی رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم عن قتل النساء والصبيان رسول الله ﷺ د ښځو او بچو د قتل نه منع فرمایلي ده دغه شان په صحیح مسلم کې د حضرت بریده نه نقل شوی حدیث کې دي اغزو افلا تقتلوا ولیداً، وسروا ولا تمشلوا (۲)

جامع ترمذی کې د حضرت سمرة رضی الله عنه روایت دي چه رسول اکرم ﷺ فرمایلي دی اقتلوا شیوخ البشر کین واستبقوا شهم (۳)

یعنی د مشرکانو لوی یعنی ځوانان قتل کړی او ماشومان پرېرډی د لفظ شیخ استعمال د شاب اوصبی دواړو په مقابل کې وی یعنی چه دا د صبی په مقابل کې استعمال وی نودې نه هم شاب یعنی ځوان مراد وی لکه چه په دي روایت کې لفظ شیخ صبی په مقابل کې وارد شوي دي شرح د شارح جمع ده شارح معنی صبی او صغیر ده (۴)

د ربیع بن ربیع رضی الله عنه په روایت کې دي په یوه غزوه کې رسول الله ﷺ خالد بن ولید نه یوسړي اولیګلو اوونی فرمایلي قل لغان: لا تقتلن امرأة ولا عسفاً (۵)

عسیف هغه اجیر او خادم چه د مجاهد خدمت کوی یعنی خالده او وایه چه نه یوه ښځه او نه د مجاهد څوک خادم دي هیڅ کله قتل نه کړی.

د حضرت ابوسعید خدری رضی الله عنه په روایت کې دي نهی رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم عن قتل النساء والصبيان (۶) دغه شان د حضرت انس رضی الله عنه په روایت کې دي چه رسول الله ﷺ فرمایلي دی لا تقتلوا شیخافانیا، ولا طفلاً، ولا صغیراً، ولا امرأة (۷)

(۱) قال الحافظ ابن حجر رحمته الله هم منهم أي فی حکم تلك الحالة. وليس المراد إباحة قتلهم بطريق القصد إليهم. بل المراد إذا لم يمكن الوصول إلى الآباء إلا بوط الذرية فإذا أصيبوا لاختلاطهم بهم جاز قتلهم. فتح الباری: ۱۸۱/۶.

(۲) صحیح مسلم ۸۲/۲ کتاب الجهاد. باب تأمیر الامام الاخرء علی البعث رقم: ۱۷۳۱.

(۳) جامع الترمذی: ۲۸۵/۱ کتاب السير باب ماجاء فی النزول علی الحكم. وقال حدیث حسن صحیح غریب. رقم: ۱۵۸۳ وسنن أبی داؤد: ۶۶/۲ کتاب الجهاد باب: فی قتل النساء رقم: ۲۶۷۰.

(۴) النهائية لابن الاثیر: ۸۵۳/۱ دار المعرفه.

(۵) أخرجه أبو داؤد فی سننه: ۶/۲ فی الجهاد باب فی قتل النساء رقم: ۲۶۶۹.

(۶) مجمع الزوائد للحافظ نور الدين الهیثمی: ۳۱۸/۵. باب ما نهی عن قتله من النساء وغير ذلك.

(۷) أبو داؤد کتاب الجهاد باب دعاء المشرکین رقم: ۲۶۱۴.

په دې ټولو روایاتو کېنې د ښځو او ماشومانو د قتل کولو ممانعت راغلې ده خو د روایت باب الفاظ هم منځ ته جواز ثابتیږي

علامه خطابی رحمته الله د دې اشکال جواب ورکولو سره فرمایلي دي هم منځ ته مطلب دادې ښځې او ماشومان د دین او مذهب په اعتبار سره د مشرکانو د سرو په حکم کېنې دي ځکه چې د کافر خوښی د دین او مذهب په لحاظ حکماً دخپل پلار تابع وي په دې قول سره د رسول الله صلی الله علیه و آله منشاء ښځې او ماشومان مباح الدم علی طریق القصد د هغوی قتل کول جائز گرځول نه وو بلکه منشاء نې داوه چې کله د مشرکانو د سرو پورې رسیدو کېنې د ښځو او ماشومانو د قتل کولو نه بل څه لار نه وي نو تبعاً ښځې او ماشومان قتل کولو کېنې څه جرح نشته په دې وجه که اختلاط بالاباء د وجه نه ماشومان او وژلې شي نو د مجاهدينو په شرعاً څه مواخذ نه کېږي د نبي والا روایتونه اصالة بالقصد د هغوی د وژلو متعلق دي (۱) لېذا د هم منځ ته مطلب دې چې د مشرکانو ښځې او ماشومان په دې صورت کېنې هم د مشرکانو د سرو په حکم کېنې دي او دا ممانعت د نبي والا روایاتو د وجه نه اوس هم موجود دې خود امانعت بالقصد د هغوی د قتل سره متعلق دي نه چې د حمل په وجه سره متعلق بلکه په دې صورت کېنې تبعاً د هغوی وژل معفو عنه دي د حملې کولو حکم: يودی حمله کول د دې په جواز کېنې د چاهم اختلاف نشته امام احمد رحمته الله

فرمانی لابس بالبیات ولا أعلم أحدًا یکرهه (۲) یعنی په حمله کولو کېنې هېڅ خرابی نشته دي ته مکروه ويونکی زما په علم کېنې نشته بل دي په حمله کولو کېنې ښځې او ماشومان وژل په دې مسئله کېنې د فقهاؤ اختلاف دي امام مالک رحمته الله او امام اوزاعي رحمته الله فرمانی د ښځو او ماشومانو قتل کول مطلقاً ناجائز دي تردې چې جنګ کونکي سړي هغوی د مال جوړولو سره استعمال کړي یا په قلعه کېنې پناه واخلي یا په کشتنی کېنې سواره وي او هغوی سره ښځې او بچي هم وي نو بیا هم هغوی په غشي سره وژل جائز دي اونه ئې تحریق جائز دي (۳) د دوی استدلال دا حدیث نه دی کوم چې شاته په تفصیل سره تیر شو

ابن حبيب مالکی رحمته الله فرمایلي لایجوز القصد إلى قتلها إذا قاتلت، إلا إن باشرت القتل وقصدت إليه، وكذلك الصبي المراهق (۴) مطلب دادې که چرته ښځه جنګېږي نو د هغې د قتل قصد او اراده کول

(۱) قال الخطابي: قوله ((هم عنهم)) يريد في حكم الدين. فان ولد الكافر محكوم له بأكفرو ولم ثيرد بهذا القول إباحة دمانهم تعدا لها. وقصدًا إليها وإنسا هوذا لم يمكن الوصول إلى الإباء إلا بهم. فاذا أصيبوا لاختلاطهم بالاباء لم يكن عليهم في قتلهم شن. اوگورنی عمدة القاری: ۳۶۳/۱۴.

(۲) المغنی لابن قدامة: ۹۵/۱۰ رقم الفصل: ۷۵۷۵.

(۳) قال مالک والاوزاعي: لایجوز قتل النساء والصبيان بحال حتی لو ترس أمن المغرب بالنساء والصبيان أو تحصنوا بحصن أو سفینه وجعلوا معهم النساء والصبيان لم یجزریمهم وتحريقهم. انظر فتح الباری: ۱۸۲/۶. وعمدة القاری: ۳۶۲/۱۴ وأوجز المسالك: ۶۲/۹۰.

(۴) وقال ابن حبيب من المالیكة: لایجوز القصد إلى قتلها إذا قاتلت، إلا إن باشرت القتل وقصدت إليه انظر فتح الباری: ۱۸۲/۶.

جائز نہ دی البتہ کہ چرتہ اقدام قتل کوی نو جائز دی اوهم دغه حکم د صبی مراهق هم دی
 جمهور فقهاء امام اعظم ابوحنیفہ، امام شافعی، ثوری وغیرہ رحمہم اللہ فرمائی کہ د بنحو
 ماشومانو د قتل نہ بغیر سړو ته رسیدل ممکن نه وی نو دوی قتل جائز دی (۱)
 ددوی رومی استدلال د حدیث باب نہ دی چه کله د رسول اللہ ﷺ نہ د حملې کولو دوران کښې
 د بنحو او ماشومانو د قتل د حکم پوښتنه اوکړې شوه نو حضور پاک هم منهم فرمائیوسره
 د هغوی د قتل اجازت ورکړو. د هغوی دویم استدلال سنن ابوداؤد کښې د رباح بن الربیع رضی
 د روایت نہ دی کنا مع رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم فی غزوة اى الناس مجتمعین علی شئ فبعث
 رجلاً فقال انظر علی ما اجتماعهم هؤلا؟ فجاء فقال علی امرأة قتيل فقال ما كانت هذه لقتال (۲)

رباح بن ربیع رضی الله وانی چه مونږ رسول الله ﷺ سره په غزوه کښې شریک ووو دی نه غزوة الفز
 مراد ده، نو حضور پاک د خلقو یوه گنډه اولیدله یوسړې ئی اولیگلو چه اوگوره داخل وئې
 راجمع دی هغه راغلو جواب ئی اوکړو چه یو د بنخه قتل شوې پرته ده رسول الله ﷺ
 او فرمائیله دې خو جنگ نه کولو

شرح حدیث ددې جملې دا مفهوم بیان کړې دی چه د حضور پاک منشاء داوه چه بنخه
 خو جنگ نه کوی خو که جنگ کوی نو بیانی وژل جائز دی. (۳)

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه جمهور فقهاء جمع بین الحدیثین باندې عمل کړې دي (۴)
 ترجمه الباب او سنن ابوداؤد ددې دواړو روایاتونه استدلال کولو سره جمهور فرمائی چه د
 حملې په دوران کښې که د بنخو د قتل کولو نه بغیر سړو ته رسیدل ممکن نه وی نو بیا ددوی
 قتل جائز دی خوبیا هم چه په کومو روایاتو کښې د بنخو او ماشومانو د قتل ممانعت راغلی
 دی د هغې په رڼا کښې د جمهور فقهاء په نیزهم جهاد کښې بنخې او ماشومان قتل کول
 قصدا ناجائز دی خو که بنخې او ماشومان د مشرکانو سره د مسلمانانو خلاف ولسه
 راوخته کړی نو بیا ترجمه الباب اوسنن ابوداؤد کښې د رباح بن ربیع رضی الله د روایت په
 رڼا کښې د ممانعت باقی نه پاتې کیږی او د هغوی د قتل کولو قصد به جائز شی

علامه باجی رحمه الله فرمائی ان قاتلوا فانهم يقتلن، لان العلة التي منعت من قتلهم عدم القتال منهن؛
 فاذا وجد منهن وجدت علة اباحة قتلهم (۵) مطلب دادې چه که جرې بنخې جنگ کوی نو د هغوی
 قتل به جائز وی ځکه چه د بنخو د قتل نه کوم ممانعت راغلی دی ددغه ممانعت علت د
 بنخو د طرف نه جنگ نه کول دی خو که د بنخو د طرف نه جنگ لیدلې شو نویابه د هغوی د
 قتل کول مباح کیدلو علت هم موجود شی

(۱) عمدة القاری: ۳۶۲/۱۴ وفتح الباری: ۱۸۲/۶ وبذل المجہود: ۲۰۰/۱۲ وأوجز المسالك: ۶۳/۹.

(۲) سنن أبی داؤد: ۶/۲ کتاب الجہاد باب فی قتل النساء.

(۳) فتح الباری: ۱۸۲/۲ وبذل المجہود: ۲۰۰/۱۲ وأوجز المسالك: ۶۳/۹.

(۴) فتح الباری: ۱۸۲/۶ والفتی لابن قدامة: ۴۹۵/۱۰ رقم الفصل: ۵۷۵.

(۵) أوجز المسالك: ۶۳/۹.

قوله: وسمعتہ يقول: لا حمى إلا الله ولرسوله صلى الله تعالى عليه وسلم. دامستقل حديث دي او كتاب الشرب كنبى وپاندې په تفصيل سره تیر شوي دي چاته اشكال كېدې شى چه د حديث داجمله ددې باب لاندې په كوم مناسبت سره روايت كړې شوي ده؟ علامه عيني او علامه قسطلاني ددې دا جواب وركړې دي چه د محدثينو عادات ووجه هغوى به د خپل شيخ نه څنگه روايت اوريدو يعينه هم هغه شان به نى نوروته هم روايت كولو (۱) دلته هم راوى چه دخپل شيخ نه څنگه روايت اوريدلې دي هم هغه شان نى نقل كړې دي

قوله: وعن الزهري أنه سمع عبيد الله عن ابن عباس ... داروايت د باب رومبي سند سره متصل دي

قوله: وكان عمرو يحدثنا عن الزهري علامه کرمانی رحمه الله فرماني ددي جملې نه د سفيان بن عيينه رحمه الله مقصدا خودل دي چه داروايت به مونږ ته عمرو بن دينار د امام زهري رحمه الله نه مرسلأ روايت كولو (۲) روستو مونږ دا روايت د عمرو بن دينار په واسطه سره پريخودو اونېغ په نيغه د امام زهري رحمه الله نه واوريدو نوهغوى عن عبدالله عن ابن عباس عن الصعب په طريق سره متصلأ روايت كړو. عمرو بن دينار هم ددوى نه روايت كولو سره هم من آياهم چه كوم الفاظ نقل كړي وو دهغې په ځاني زهري رحمه الله هم منتهم الفاظ روايت كړل دلته په روايت كنبې د الفاظو فرق بيان كړې شو مطلب ددواړو الفاظو هم بودي حافظ ابن حجر رحمه الله د علامه کرمانی رحمه الله رائي وهم گرځولوسره فرماني عمرو بن دينار د عن زهري په طريق د سفيان بن عيينه دي روايت ته مرسل وئيل صحيح نه دي نورو شراحوهم دي ته مرسل وئيلي دي ته مرسل وئيل غلط دي (۳) حافظ ابن حجر رحمه الله د عمرو بن دينار ددي روايت په يوبل طريق سره استدلال كړې دي. دا روايت علامه اسماعيلي رحمه الله د عباس بن يزيد عن سفيان په طريق سره تخرج كړې دي سفيان بن عيينه وائي: كان عمرو يحدثنا قبل أن يقدم المدينة الزهري عن الزهري عن عبيد الله عن ابن عباس عن الصعب ابن جثامة (۴) يعنى د ابن شهاب زهري رحمه الله د مديني د راتلونو وړاندې عمرو بن دينار په دا روايت مونږ عن الزهري عن ابن عباس عن الصعب ابن جثامة په طريق سره روايت كولو

(۱) عمدة القاري: ۳۶۳/۱۴ وإرشاد الساري: ۴۸۶/۶.

(۲) شرح الكرمانی: ۲۴/۱۳.

(۳) قال الحافظ ابن حجر: قوله في سياق هذا الباب: عن الزهري عن النبي صلى الله تعالى عليه وسلم يومه أن رواية عمرو بن دينار عن الزهري هكذا بطريق الارسال. وبذلك جزم بعض التراخ وليس كذلك فقد أخرج الاسماعيلي من طريق العباس بن يزيد حدثنا سفيان قال: كان عمرو يحدثنا قبل أن يقدم المدينة الزهري عن الزهري عن عبيد الله عن ابن عباس عن الصعب. قال سفيان فقدّم علينا الزهري فسمعته يعيده ويبيده. فتح الباري: ۱۸۲/۶.

(۴) فتح الباري: ۱۸۲/۶.

د حافظ ابن حجر رحمته اللہ علیہ مقصد داخودل دی چه د عمرو دینار دا روایت هم په یو طریق سره موصولاً مروی دی لهذا په ترجمه الباب کښې د عمرو بن دینار دا روایت هم موصول دی او دې ته مرسل و نیل غلط دی په دې باندې رد کولو سره علامه عینی فرماني چه د کرمانی رحمته اللہ علیہ رانې صحیح ده دلته د عمرو بن دینار روایت مرسل دی خکه چه ددې دا صورت هم د ارسال دې کله چه روایت دلته صورتاً مرسل دی نو بیا د علامه اسماعیلی تخریج کړې شوې طریق سره د ارسال صورت نه شی ختمیدي (۱)

ترجمه الباب سره مطابقت - حدیث باب کښې دی وسئل عن أهل الدار بیعتون من المشکین فیصاب من نساہم وذراہم، قال هم منهم ترجمه الباب سره ددې مناسبت ظاهر دي (۲)

باب ۱۴۵: قتل الصبیان فی الحرب

باب سابق سره مناسبت او د ترجمه الباب مقصد - باب سابق کښې حمله کولو دوران کښې د ماشومانو د قتل کولو حکم بیان کړې شوې وو دلته د جنگ په دوران کښې د هغوی د قتل حکم بیانولې شی

ددې ترجمه الباب نه د امام بخاری رحمته اللہ علیہ مقصد دا دی چه د جنگ دوران کښې ماشومان قتل کول منع دی د دې مختلف وجوهات دی یو خودا چه د هغوی وړو کوالی د وجه نه د کفر د ارتکاب نه عاجز دی دویم دا چه ماشومان ژوندی پریخودو په صورت کښې د هغوی غلامان جوړولو فائده ده دریم دا چه کوم حضرات د ماشومانو په بدله کښې د فدیہ اخستلو قائل دی نود هغوی د قول مطابق د ماشومانو په عوض فدیہ اخستلو کښې هم فائده ده (۳)

احديث نمبر ۱۲۸۵۱ (۴) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ أَخْبَرَنَا اللَّيْثُ عَنْ نَافِعٍ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - أَخْبَرَهُ أَنَّ أَمْرَأَةً وَجَدَتْ فِي بَعْضِ مَعَاذِي النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - مَقْتُولَةً، فَأَتَتْكَ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَتَلَ النِّسَاءَ وَالصِّبْيَانَ. [۲۸۵۲]

(۱) عمدة القاری: ۳۶۴/۱۴ وقد تبعه القسطلانی أيضاً. انظر إرشاد الساریک ۴۸۶/۶ - ۴۸۷.

(۲) عمدة القاری: ۳۶۸/۱۴.

(۳) عمدة القاری: ۳۶۴/۱۴ قال العینی رحمته اللہ علیہ هذا باب فی بیان النہی عن قتل الصبیان فی الحرب لقصورهم عن فعل الکفر. ولان فی استبقائهم انتفاعاً بالرقیبة أو بالفداء عند من یجوز أن یفادی بهم. (وتبعه القسطلانی أيضاً. انظر إرشاد الساری: ۴۸۷/۶)

(۴) أخرجه البخاری أيضاً (۴۲۳/۱) حدیث فی کتاب المساقاة. باب لا یحیی إلا الله ولرسوله صلى الله تعالى فی الجهاد باب قتل النساء فی الحرب رقم ۳۰۱۵ وعند مسلم فی صحیحه (۸۷/۲) فی کتاب الجهاد باب تحریم قتل النساء والصبیان فی الحرب رقم ۴۵۴۷ وعنده أبی داؤد فی سننه (۶/۲) فی کتاب الجهاد باب فی قتل النساء رقم: ۲۳۶۶۸ وعند ابن ماجه فی سننه ص: ۲۰۳ فی کتاب الجهاد باب الغارة وآیات و قتل النساء

رجال الحديث

- ① احمد بن یونس - دا احمد بن یونس بن یونس یربوعی کوفی رحمہ اللہ دې ددوی حالات کتاب الایمان باب من قال ان الایمان هو العمل لاندې وړاندې تیر شوی دی ^(۱)
- ② لیث - دا ابو الحارث لیث بن سعد بن عبد الرحمن فهمی رحمہ اللہ دې ددوی حالات بدء الوحي لاندې تیر شوی دی ^(۲)
- ③ نافع - دا د حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما آزاد کړې شوې غلام ابو عبد الله نافع عدوی مدنی رحمہ اللہ دې ددوی د حالاتو د پاره او گورنی کتاب العلم باب ذکر العلم والفقیاء المسجد
- ④ عبد الله رضی اللہ عنہ - دا صحابی رسول صلی اللہ علیہ وسلم حضرت عبد الله بن عمر رضی اللہ عنہما دې ددوی حالات کتاب الایمان باب قول النبی صلی الله تعالی علیه وسلم بنی الاسلام علی خمس لاندې تیر شوی دی ^(۳)
- ان امرءة وجدت فی بعض مغازی النبی صلی الله تعالی علیه وسلم مقتولة فانکر رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم قتل النساء والصبيان حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما وائی چه د رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم په یوه غزوه کښې یوه قتل شوې ښځه اولیدلې شوه نو رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د ښځو ماشومانو د قتل کولو نه منع او فرمائیله
- امرءة - شارحین حدیث وائی چه د دغه ښځې نوم معلوم نه شو ^(۴)

قوله: فی بعض مغازی النبی صلی الله تعالی علیه وسلم - دا امام طبرانی رحمہ اللہ په اوسط کښې تصریح ده چه ددې غزوه نه فتح مکه مراد ده ^(۵) مراسیل ابو داؤد کښې عن عکرمه په طریق سره یو روایت کښې هم دغه شان یوه واقعه نقل ده روایت دا دې ابن النبی صلی الله تعالی علیه وسلم رای امرأة مقتولة بالطائف، فقال: ألم أنه عن قتل النساء؟ من صاحبها؟ فقال رجل: أنا یا رسول الله أردفتها، فارادت أن تصرعی، فتقتلنی قتلتها، فامر بها أن توارى ^(۶) یعنی رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په طائف کښې یوه قتل شوې ښځه اولیدله نو وی فرمائیل چه ماته سو د ښځو د قتل نه منع کړې نه وئې؟ ددې قاتل څوک دې؟ یوسړی اوونیل یا رسول الله ما دا په سورلۍ باندې شاته کینوله هغې زه د سورلۍ نه راگزار کړم قتل کول نی غوښتم نو ما دا قتل کړه دې اوريدو سره رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د قتل شوې ښځې د دفن کولو حکم ورکړو په دې

(۱) کشف الباری: ۲/۱۵۹.

(۲) کشف الباری: ۱/۳۲۴ - ۳۲۵.

(۳) کشف الباری: ۱/۶۳۷.

(۴) إرشاد الساری: ۴۸۷/۶.

(۵) إرشاد الساری: ۴۸۷/۶ وأجزاء المسالك: ۶۰/۹.

(۶) فتح الباری: ۱۸۲/۶.

روایت کنبی تصریح ده چه د بنخود قتل کولونه ممانعت رسول الله ﷺ د طائف په موقع فرماینلی وو خو په حدیث باب کنبی دی چه دا ممانعت د فتح مکه په موقع باندې وارد شوې وو شارحین حدیث تطبیق ورکولوسره وانی چه دا دواړه جدا جدا واقعات کیدې شی (۱) د تیرشوی باب (اندې د حضرت صعّب بن جشامه رضی الله عنہ روایت تیرشوې دې هم دغه روایت په صحیح ابن حبان کنبی نقل دې او په هغې کنبی دا اضافه هم ده ثم نمی عنهم یرمحنن، (۲) په هغې کنبی تصریح ده چه دا ممانعت د غزوه حنین په موقع شوې وو حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه دا جمله مدرج من الراوی ده (۳)

ایا په جنگ کنبی د بنخو او ماشومانو قتل کول جائز دی؟ - د جنگ په دوران کنبی د بنخو او ماشومانو قتل کول جائز نه دی علامه ابن بطلال رحمه الله په دې باندې اجماع نقل کړې ده (۴) خو په دې کنبی څه قدرې تفصیل دې دامام مالک رحمه الله او امام اوزاعی رحمه الله په نیز د بنخو او ماشومانو قتل مطلقاً ناجائز دې تردې چه که سړی هغوی د ډهال په توگه استعمال کړي په جنگ کونکی سړی په قلعه کنبی پناه واخلی یا کشتنی کنبی سواره شی او هغوی سره بنخي او ماشومان وی نوبیا هم د دې حضراتو په نیز بنخي او ماشومان په غشو ویشل جائز دی نه تحریق جائز دې (۵) د هغوی استدلال د دغه روایاتو نه دې په کوم کنبی چه د بنخو او ماشومانو د قتل ممانعت وارد دې دا ټول روایات تیرشوی باب کنبی تفصیلاً تیرشوی دی

د جمهور فقهاؤ په نیز هم په جنگ کنبی د بنخو او ماشومانو قتل ناجائز دې. خود احضرات فرمائی که بنخي او ماشومان سړو سره وسله راوخته کړي او د مسلمانانو خلاف جنگ کوي نوبیا دا ممانعت باقی نه پاتې کیږي او د هغوی قتل جائز دې (۶) ددوی اول استدلال د سورت بقره د آیاتونو نه دې (وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يَفْقَهُونَكُمْ)، (وَأَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ تَقْبَلُونَهُمْ) په دې آیاتو کنبی عموم دې چه مسلمانانوسره څوک هم جنگ کوي هغه دې قتل کړې شی بکړه خبره ده چه په دې عموم کنبی بنخي او ماشومان دواړه شامل دي (۷)

د جمهورو دویم دلیل په سنن ابی داؤد کنبی د ربیع بن الریبع رضی الله عنہ روایت دې. دا روایت سابقه باب کنبی تیرشوې دې چه رسول الله ﷺ یوه قتل شوې بنخه اولیده نو وئې فرمائیل ما کانت هذه لتقاتل (۸) شرح حدیث فرمائی دې جملې نه د حضور پاک منشاء دا وه چه بنخي خو جنگ

(۱) فتح الباری: ۱۸۲/۶ وأوجز المسالك: ۸۰/۹.

(۲) فتح الباری: ۱۸۲/۶.

(۳) فتح الباری: ۱۸۲/۶.

(۴) شرح ابن بطلال: ۵/۱۷۰.

(۵) فتح الباری: ۱۸۶/۶ وعمدة القاری: ۳۶۲/۱۴ وأوجز المسالك: ۶۲/۹.

(۶) فتح الباری: ۱۸۶/۶ وعمدة القاری: ۳۶۲/۱۴ وبذل المجهود: ۲۰/۱۲ وأوجز المسالك: ۶۳/۹.

(۷) أحكام القرآن لابی بکر محمد بن عبدالله المعروف بابن عربی: ۱۰۴/۱.

(۸) سنن ابی داؤد: ۶/۲ کتاب الجهاد باب فی قتل النساء.

نه کوی خو که جنگ کوی نوییاد هغوی قتل جائز دی^(۱)
 دریم دلیل دادی چه رسول الله ﷺ به غزوه بنو قریظه او غزوه خندق کنبی د بنحو او ماشومانو
 د قتل حکم فرمایلی وو دغه شان د فتح مکه په ورځ د دوو سندرغاړو بنخو چه د رسول الله
 ﷺ په سپکاوی مشتمل شعرونه به نی و نیل قتل کړي وي^(۲)
 علامه ابن عربی رحمه الله فرمائی: وللمرء آثار عظيمة في القتال، منها الامداد بالاموال، ومنها
 التحريض على القتال، فقد كن يخرجن ناشرات شعور هن، نادبات، مشيرات، للشار،
 معيرات بالفرار، وذلك يبيح قتلهن^(۳) مطلب دادی چه په جنگ کنبی د بنخې کردار
 دیر مؤثر وی لکه مالی امداد کول خپل سړی د دینمن خلاف په جنگ باندې راوچتول د
 کافرانو بنخې به د میدان جنگ طرف ته کولواو وینسته راوتلې په خپلو میوباندې به نی
 ژړاگانې اومرثیې کولې اودهغوی د وینه بدله اخستلو مطالبې به نی کولې او د جنگ نه په
 تیخته به نی شرم ورکولو هم دغه امور د بنخو د قتل کولو دپاره د مباح کیدو سبب دي
 ترجمه الباب سره مطابقت: امام بخاری رحمه الله د ترجمه الباب د جنگ په دوران کنبی د
 ماشومانو د قتل ممانعت بیانولو دپاره قایم کړې دي. د حدیث باب لفظ والصبيان مطابقت
 ترجمه الباب سره ښکاره دي^(۴)

باب ۱۴۶: قتل النساء في الحرب

د ترجمه الباب مقصد: دامام بخاری رحمه الله مقصد دادی چه په جنگ کنبی د بنخو قتل کول
 جائز نه دی.

احديث نمبر ۲۸۵۲^(۵) حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ قَالَ قُلْتُ لِأَبِي أَسَمَةَ حَدَّثَكُمْ عُبَيْدُ
 اللَّهِ عَنْ ثَائِفٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - قَالَ وَجَدْتُ امْرَأَةً مَقْتُولَةً فِي بَعْضِ مَقَايِ
 رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -، فَتَنَى رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - عَنْ قَتْلِ
 النِّسَاءِ وَالصَّبِيَّانِ. [ر: ۲۸۵۱]

رجال الحديث

① اسحاق بن ابراهيم: دا مشهور امام فقه او حدیث اسحاق بن ابراهيم بن مخلد حنظلي رحمه الله
 دي د ابن راهويه په نوم باندې مشهور دي. کتاب العلم باب فضل من علم وعلم لاتدي ددوی حالات
 تیرشوی دی^(۶)

^(۱) فتح الباری: ۱۸۶/۶ و بذل المجهود: ۲۰/۱۲ و أوجز المسالك ۶۳/۹.

^(۲) شرح ابن بطلال: ۱۷۰/۵.

^(۳) أحكام القرآن لأبي بكر محمد بن عبد الله المعروف بابن عربي: ۱/۱۰۵.

^(۴) عمدة القاري: ۳۲۴/۱۴.

^(۵) مرئخريجه في الباب السابق.

^(۶) كشف الباري: ۴۲۸/۳.

۶) ابواسامه دا ابواسامه حماد بن اسامه بن زید قرشی رضی اللہ عنہ دی ددوی حالات ہم کتاب العلم

باب فضل من علم وعلم (تدی تیرشوی دی) ^(۱)

۷) عبیدالله دا عبیدالله بن عبد الله بن عمر رضی اللہ عنہ دی ددوی تذکرہ وپاندی تیرہ شوې ده ^(۲)

۸) نافع دا دابن عمر رضی اللہ عنہ آزاد کړې شوې غلام ابو عبد الله نافع عدوی رضی اللہ عنہ دی ددوی تذکرہ وپاندی تیرہ شوې ده ^(۳)

۹) ابن عمر رضی اللہ عنہ ددوی حالات کتاب الايمان لاندی تیرشوی دی ^(۴)

قوله قلت لابي أسامة: حدثكم عبید الله عن نافع..... دلته اسحاق بن ابراهيم

رضی اللہ عنہ وانی چه ما د ابواسامه حماد بن اسامه نه تپوس اوکړو چه ایا عبید الله ابن عبد الله د عن نافع په طریق باندې د ابن عمر رضی اللہ عنہ هغه روایت تاسو ته بیان کړې دې په کوم کښې چه هغه فرمائی چه رسول الله ﷺ په یوه غزوہ کښې یوه قتل شوې ښځه اولیدله نو حضور پاک د ښځو اوماشومانو د قتل نه منع اوفرمانیله؛ په دې روایت کښې ابواسامه د اسحاق بن ابراهيم نه د سوال جواب ورکولو په ځانی خاموشی اختیار کړې ده

ایا د شیخ خاموشی د اجازت په حکم کښې ده؟ - علامه کرمانی رحمته الله علیه فرمائی وښه ائه اذا قال

لشیخه حدثکم أو أخبرکم فلان، وقال نعم، أو سکت فی جوابه مع قرينة الاجابة جاز الرواية عنه ^(۵) یعنی ددې نه معلومه شوه چه که چرې شاگرد د خپل شیخ نه تپوس اوکړې چه فلانکی دا حدیث تاسو ته روایت کړې؛ ددې په جواب کښې شیخ اقرار اوکړې یا د اقرار قرینه موجود کیدو د وجه نه خاموشی اختیار کړی نو په داسې صورت کښې به شاگرد ته د شیخ د روایت اجازت وی

په علامه کرمانی رحمته الله علیه باندې د حافظ ابن حجر رحمته الله علیه رد - حافظ ابن حجر رحمته الله علیه په علامه کرمانی رحمته الله علیه باندې رد کولو سره فرمائی چه اسحاق بن ابراهيم دا روایت خپل مسند کښې نقل کړې

دې د کوم په آخره کښې چه دا اضافه هم ده فاتر په ابواسامه وقال: نعم چونکه په دې روایت کښې د اقرار تصریح ده په دې وجه حافظ ابن حجر رحمته الله علیه فرمائی دی چه روایت باب د علامه کرمانی رحمته الله علیه د رانې دپاره دلیل نه شی جوړیدی چه د اقرار د قرینه په موجودگۍ کښې د شیخ خاموشی په اجازت باندې محمول وی ځکه چه دص روایت په دویم طریق کښې د اسحاق بن ابراهيم د سوال په جواب کښې دهغه شیخ ابوسلمه رحمته الله علیه د اقرار تصریح ده ^(۶)

ترجمة الباب سره مطابقت - ترجمة الباب سره عن قتل النساء مطابقت ښکاره دي

(۱) کشف الباری: ۳/ ۴۱۴.

(۲) کتاب الصلوة باب الحلق والجلوس فی المسجد.

(۳) باب العلم والفتی فی المسجد.

(۴) کشف الباری: ۱/ ۶۳۷.

(۵) شرح الکرماني: ۲۵۰۹۳.

(۶) فتح الباری: ۶/ ۱۸۳.

باب ۱۶۷: لا یُعَذَّبُ بِعَذَابِ اللَّهِ

احديث نمبر ۱۲۸۵۳، حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ بُكَيْرٍ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - أَنَّهُ قَالَ بَعَثَنَا رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فِي بَعْثٍ فَقَالَ «إِنَّ وَجَدْتُمْ فَلَانًا وَفَلَانًا فَأَحْرِقُوهُمَا بِالنَّارِ» ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - حِينَ أَرَدْنَا الْخُرُوجَ «إِنِّي أَمَرْتُكُمْ أَنْ تُحْرِقُوا فَلَانًا وَفَلَانًا، وَإِنَّ النَّارَ لَا يُعَذَّبُ بِهَا إِلَّا اللَّهُ، فَإِنْ وَجَدْتُمُوهُمَا قَاتِلُوهُمَا».

رجال الحديث

- ① قتیبہ بن سعید - دا ابو رجاء بن سعید بن جمیل بن طریف ثقفی رحمہ اللہ دی ددوی حالات کتاب الایمان باب أفضاء السلام من الاسلام لاندی تیرشوی دی ۱
- ② لیث - دا ابو الحارث بن سعد فہمی رحمہ اللہ دی ددوی حالات بدء الوحی لاندی تیرشوی دی ۲
- ③ بکیر - دابکیر بن عبد اللہ بن الاشج دی ددوی حالات وړاندی تیرشوی دی ۳
- ④ سلیمان بن یسار - دا حضرت میمونہ رضی اللہ عنہا آزاد کړې شوې غلام سلیمان بن یسار رحمہ اللہ دی ددوی حالات وړاندی تیرشوی دی ۴
- ⑤ ابوہریرہ رضی اللہ عنہ - ددوی حالات ہم کتاب الایمان باب امور الایمان لاندی تفصیل سره تیرشوی دی ۵

قوله: بعثنا رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم في بعث فقال: إن

وجدتم فلانا وفلانا فأحرقوهما بالنار.....

حضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ وائی چہ مونږ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یولنسر کښې اولیگلو اووئی فرمانیل چہ کہ تاسو ته فلانکې فلانکې ملاؤ شی نو هغوی په اور کښې واچوئی وئی سوزوئی بیاچہ کله مونږ اووتلو نو حضور پاک او فرمانیل چہ ما تاسو ته حکم درکړې وو چہ فلانکې اوفلانکې اوسوزوئی خو په اور سره صرف الله تعالی عذاب ورکوی کہ تاسو دغه دواړو اولیدل نو هغوی قتل کړئی ددې واقعه یوراوی حمزه بن عمرو الاسلمی رضی اللہ عنہ هم دې حضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ چہ د کوم لښکر ذکر کړې دې حمزه اسلمی رضی اللہ عنہ دهغې امیروو په سنن ابی داؤد کښې دا روایت

(۱) مترخیجه فی کتاب الجہاد باب التودیع.

(۲) کشف الباری: ۱۸۹/۲.

(۳) کشف الباری: ۳۲۴/۱.

(۴) کتاب الوضوء باب من مضض من السويق ولم يتوضا.

(۵) کتاب الوضوء باب غسل المني وفرکه.....

(۶) کشف الباری: ۶۵۹/۱.

نقل دې عن محمد بن حمزة الاسلمی، عن أبيه أن رسول الله صلى الله عليه وسلم أمره على سرية، قال: فخرجت فيها، وقال: ان وحدتم فلانا فاحرقوه بالنار. فوليت فناداني فرجعت إليه، فقال: إن وحدتم فلانا فاقتلوه، ولا تحرقوه فإنه لا يعذب بالنار إلا رب النار. (۱) حمزة بن عمرو اسلمی رضی اللہ عنہ وانی چه رسول الله ﷺ زده د یونسکر امیر جوړ کړم ونی لیکلو د تگ په وخت حضور یاک او فرماینل که فلانکې سرې مو اولیدونو په اور کښې اوسوزونی کله چه زه روان شوم نو حضور یاک او: کولو سره راوغوښتم چه زه واپس راوگرځیدم نو حضور یاک او فرماینل که تاهغه سرې اولیدلو نو قتل ئی کړه په اور کښې مه سوه زده ځکه چه دا ور عذاب هم هغه ور کوی چه د اور خالق دې د حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ حدیث حضرت امام بخاری رحمته اللہ علیہ کتاب الجهاد باب التودیع کښې هم ذکر کړې دې په دې روایت کښې چه کومه واقعه بیان کړې شوې ده په هغې باندې تفصیلی بحث په باب التودیع کښې تیر شوې دې دلته مختصر د اوگونړنې چه د حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ په روایت کښې د دوو سړو د قتل حکم دې د یونوم هبار بن اسود او د بل نوم نافع عبد قیس دې رسول الله ﷺ ددوی د قتل حکم ځکه ورکړې وو چه د حضور یاک لور بی بی حضرت زینب رضی اللہ عنہا په اوبښه باندې سوره د مکې نه مدینې منورې طرف ته په سفر باندې وه نودې دواړو د حضرت زینب سورلی په نيزه وهلې وه او هغه ئی ترې راغورزو لې وه په کوم سره چه دهغې حمل هم ساقط شوې وو. (۲)

په روایت باب باندې یواشکال او دهغې جواب: دلته دا اشکال کیدې شی چه حدیث باب کښې فلانا و فلانا الفاظ ذکر دی او په دې کښې د دوو سړو د قتل حکم ورکړې شوې دې خوسن ابی داؤد کښې حمزه اسلمی رضی اللہ عنہ په روایت کښې صرف د یوسړې د قتل حکم وارد دی؟ حافظ ابن حجر رحمته اللہ علیہ په دواړو روایتونو کښې تطبیق کولو سره فرمائی چه د سنن ابی داؤد په روایت کښې فلانا نه هبار بن اسود مراد دې اوصرف د هبار ذکر ئی ځکه او کړو چه اصل حمله کونکې هم دغه و نافع عبد قیس خوتابع وو. (۳)

قوله: وإن النار لا يعذب بها إلا الله، فإن وجدتموهما فاقتلوهما. دا خبر په

معنی د نهي د قبيل نه دې (۴) په نورو روایاتو کښې د لاینېنی الفاظ تصریح ده د ابن اسحاق په روایت کښې دی. ثم رأيت، أنه لا ينبغي أن يعذب بالنار إلا الله. (۵) دغه شان په سنن ابی داؤد کښې د عبد الله بن مسعود رضی اللہ عنہ په مرفوع روایت کښې دی: إنه لا ينبغي أن يعذب بالنار إلا رب النار. (۶)

(۱) سنن أبی داؤد: ۷۰۶/۲ کتاب الجهاد باب فی کراهية حرق العدو بالنار.

(۲) نصب الرأية للزليعي: ۴۰۷/۳.

(۳) فتح الباری: ۱۸۵/۶.

(۴) فتح الباری: ۱۸۵/۶.

(۵) السيرة النبوية لابن هشام: ۲۹۸/۲ وفتح الباری: ۱۸۵/۶.

(۶) سنن أبی داؤد: ۷۰۶/۲.

اول رسول الله ﷺ د سوزولو حکم ورکړې وويياد سوزولو په ځاني د قتل کولو حکم ورکړو حافظ ابن حجر رحمه الله ددې دويم حکم باره کښې فرماني چه دا حکم به حضور ياک د وحی په ذريعه سره ورکړې وی يابه نې په خپل اجتهاد سره ورکړې وی بهر حال په دواړو صورتونو کښې د پرموې حکم د پاره ناسخ دې (۱)

د حديث فوائد حافظ ابن حجر رحمه الله د روايت باب نه مختلف فوائد مستنبط کړي دي ① رسول اکرم ﷺ اول د هبار بن اسود او نافع عبدقيس د سوزولو حکم ورکړو روستو حضور ياک دغه فيصله منسوخ کړه او دهغوی د قتل کولو حکم نې اوکړو د دې نه دامعلومه شوه چه د اجتهادی فيصله نه رجوع کول جائز دی (۲)

② رسول کریم ﷺ په اور سره د عذاب د حکم نه د رجوع کولو دليل دايان کړو چه په اور سره عذاب ورکول صرف الله تعالی سره بناني ددې نه معلومه شوه چه حکم صادر کولو وخت کښې د رفع الباس د پاره دليل پيش کول مستحب دی (۳)

③ هبار بن اسود او دهغه ملگري نافع عبدقيس د حضرت زينب رضي الله عنها سوري په نيزه او وهله نوهغه په زمکه راپريوتله. په دې واقعه باندې ډيره موده تيريدونه پس حضور ياک دهغوی د قتل حکم ورکړو. ددې نه معلومه شوه چه د سزا مستحق سړی په جرم باندې که ډيره موده تيره شی نو دې سره هغه سزا کالعدم کيږي نه (۴)

④ کيمل او نور حشرات الارض په اور کښې سيزل مکروه دی. (۵) دمسند بزار په روايت کښې عثمان بن حبان وائي چه زه ام درداء رضي الله عنها سره ووم ما يو کيمل اونيلواو په اور کښې مې واچولو په دې باندې هغې اوفرمايل د ابودرداء رضي الله عنه نه مااوريدلی چه رسول الله ﷺ فرمايلی. لايعذب بالنار الا رب النار. (۶) ابن ابی شيبه هم خپل مصنف کښې دا روايت ذکر کړې (۷)

⑤ يوسنت د بل سنت د پاره ناسخ کيدې شی.

⑥ د مسافر د خپل ښار مشرانوله تلل اورخصت کيدل او د دوستانو ملگرو په سفر باندې تلل او ملگري ته الوداع ونييل جائز دی. (۸)

① فتح الباری: ۱۸۶/۶.

② فتح الباری: ۱۸۶/۶.

③ فتح الباری: ۱۸۶/۶.

④ فتح الباری: ۱۸۶/۶.

⑤ فتح الباری: ۱۸۶/۶.

⑥ نصب الراية للزيلعي: ۴۰۸/۳.

⑦ مصنف ابن أبي شيبة: ۵۸۶/۱۷ - ۵۸۷.

⑧ فتح الباری: ۱۸۶/۶.

احديث نمبر ۱۲۸۵۴، حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ عِكْرِمَةَ أَنَّ عَلِيًّا - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - حَرَّقَ قَوْمًا، فَبَلَغَ ابْنَ عَبَّاسٍ فَقَالَ لَوْ كُنْتُ أَنَا لَمْ أُحَرِّقْهُمْ، لِأَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ «لَا تُعَذِّبُوا بِعَذَابِ اللَّهِ». وَلَقَتَلْتَهُمْ كَمَا قَالَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - «مَنْ بَدَّلَ دِينَهُ فَاقْتُلُوهُ».

رجال الحديث

① علی بن عبد اللہ - دا علی بن عبد اللہ بن جعفر بن نجیح سعدی رحمہ اللہ دی د ابن المدینی پہ نوم شرہ مشہور دی د دوی حالات کتاب العلم باب الفہم فی العلم لاندی تیرشوی دی (۱)

② سفیان - دا ابو محمد سفیان بن عیینہ الکوفی رحمہ اللہ دی د دوی حالات کتاب العلم باب قول المحدث: حدثنا أو أخبرنا وأنشأنا، لاندی تیرشوی دی (۲)

③ ایوب - دا ایوب بن ابی تمیمہ کیسان سختیانی رحمہ اللہ دی د دوی حالات کتاب الایمان باب حلاوة الایمان لاندی تیرشوی دی (۴)

④ عکرمہ - دا د حدیث اوتفسیر مشہور امام ابو عبد اللہ عکرمہ مولیٰ عبد اللہ بن عباس رحمہ اللہ دی د دوی حالات کتاب العلم باب قول النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم: اللهم علمه الكتاب لاندی تیرشوی دی (۵)

قوله: أن عليا حرق قوماً - ہم دغہ روایت پہ مسند حمیدی کنبی ہم نقل دی پہ دی کنبی دی: أن عليا رضي الله عنه حرق المرتدين (۶) پہ دی کنبی د قوم پہ خانی د مرتدین تصریح د: د دی نہ عبد اللہ بن سبا اود غہہ منونکی مراد دی کوم چہ حضرت علی رحمہ اللہ د غغوی د باطل او دیر زیات خطرناک عقائد نو د وجہ پہ اور کنبی د اچولو حکم ورکری وو عبد اللہ بن سبا پہ اصل کنبی یہودی وو (۷) تاریخ دانانولیکلی دی چہ عبد اللہ بن سبا پہ اسلامی تاریخ کنبی غہہ رومبی سړی دی چہ حضرت علی رحمہ اللہ امامت فرض کیدو اود غغوی

(۱) أخرجه البخاری أيضاً: ۱۰۲۳/۲ فی استنباط المرتدین والمعاندين وقتالهم. باب حکم المرتد والمردة واستنباطهم رقم: ۶۹۲۲ وعند الترمذی فی جامعہ (۲۷۰/۱). فی الحدود. باب ماجاء فی المرتد رقم: ۱۴۵۸ وعند ابی داؤد فی سننہ: ۵۰/۲ فی الحدود. باب الحكم فيمن ارتد رقم: ۴۳۱۵ وعند النسائي فی سننہ: ۱۶۳۷ فی الحاربة. باب الحكم فی المرتد رقم: ۴۰۶۵.

(۲) کشف الباری: ۲۹۷/۳.

(۳) کشف الباری: ۱۰۲/۳.

(۴) کشف الباری: ۲/۲۶.

(۵) کشف الباری: ۳/۳۶۳.

(۶) فتح الباری: ۱۸۶/۶ وعمدة القاری: ۳۶۶/۱۴.

(۷) البداية والنهاية لابن كثير: ۱۶۲/۷ دار الكتب العلمية بيروت.

دہنماتو نہ د خلاصی اعلان کولوسره هغوی کافر گر خوئی^۱، عبدالله بن سبا دخپلو غلطو عقیدو په ښکاره باندې تبلیغ کولوسره د متبعینو یولیو په ډله جوړه کړې وه چه د سبا په فرقې په نوم باندې مشهوره شوه عبدالله بن سبا اودهغه پیروک^۲ په حب علی رضی الله عنہ کښې د غلو نه کار اخستلوسره هغه ښی اومنلو او بیا په محبت کښې دومره ورتیر شو چه هغه نی خپل معبود اوله جوړ کړو^۳، ددې کمر اهنی خوړونکې عقیدې هغه دومره په زور سره تبلیغ او کړو چه حضرت علی رضی الله عنه ته دهغه ددې خبرو معلومات اوشو نو هغوی داخلک په دوو کوڅو کښې په اور کښې د اچولو حکم ورکړو د عبدالله بن سبا په اور کښې د اچولو په نتیجه کښې یوشو او غوغا شروع شوه او د حالاتو نورو خرابیدو اندېښنه وه په دې وجه هغه نی جلا وطن کړو او سبط المدائن ته یی اولیکلو^۴، د بعض حضراتو وینا ده چه حضرت علی رضی الله عنه د عبدالله بن سبا پیروک په اور کښې نه وو اچولی

چنانچه اسماعیلی د ابن ابی عمر عن سفیان او محمد بن عباد عن سفیان په دوو طریقو سره یو روایت نقل کړې دې په کوم کښې چه سفیان بن عیینه رضی الله عنه وانی چه م عمرو بن دینار ایوب او عمار الدهنی په یو مجلس کښې ددغه خلقو تذکره کولوسره اولیدل کوم چه حضرت علی رضی الله عنه په اور کښې اچولی وو بلکه کندې کړې وې او په هغوی باندې د اور لوکی ورپرخی وو په دې باندې عمرو بن دینار دا اشعار او وویل

لترم بنی المنايا حيث شاعت إذا لم تمر بنی فی الحفرتین

هناك الموت نقدا غير دين^۵

إذا ما أجموا خطبا و نارا

یعنی مرگ چه ما کوم ځانی غواړی اودې غور زوی خو په دوو کندو کښې می دې نه غور زوی ځکه (هغه دود کندې دومره وحشت ناکې دی، چه کله لږگی بل کړې شی او اور اولنګی نولهته مرگ قرض نه بلکه نقد وی شاعر د مذکور واقعه طرف ته اشاره کړې ده چه کله په کندو کښې لږگی واچولې شو او اور سور کړې شو نو هغوی هم هغه وخت د مرگ ځلی ته لږل امام بخاری رضی الله عنه حماد بن زید عن ایوب عن عکرمه په طریق کتاب الحدود کښې کوم روایت نقل کړې دې په هغې کښې هم د تحریق تصریح ده د روایت الفاظ دادی أتى عن زنادقة فاحرقهم^۶

^۱ (المرتضى ص: ۲۶۲)

^۲ (المرتضى ص: ۲۶۲)

^۳ (المرتضى ص: ۲۶۳)

^۴ فتح الباری: ۱۸۶/۶ قال الحافظ: وفي رواية ابن أبي عمرو ومحمد بن عباد عند الاسماعيلي جميعا عن سفیان قال: رأيت عمرو بن دينا وأيوب وعمار الدهني أجمعوا فتذاكروا الذين حرقهم علي. فقال أيوب فذكر الحديث فقال عمار لم يحرقهم. ولكن حفلهم حفاثا وخرق بعضهم ألى بعض ثم دخن عليهم. فقال عمر ابن دینار: وقال الشاعر: (لترم بنی المنايا حيث شاعت) وكان عمرو بن دینار.... أراد بذلك الرد على عمار الدهني في إنكاره أصل التحريق.

^۵ (صحيح البخاري: ۱۰۲۳/۲ كتاب استنابة المرتدين والمعاندين باب حكم المرتد والمرتدة واستنابتهن

رقم: ۶۹۲۲)

دغہ شان د مسند احمد بن حنبل روایت دی: أن علیاً أتى یقوم من هؤلاء الزنادقة ومعهم کتب، فامرنا فاجتثهم أحرقتهم وکتبهم (۱) یعنی حضرت علیؓ بعض زنادقہ مرتدین، اونیل چار سہ چہ کتبونہ وو ہغوی د اور بلولوحکم ورکړو اوبیانی ہغوی د کتابونوسرہ پہ اور کبھی وچول دغہ شان پہ مصنف ابن ابی شیبہ کبھی عبدالرحمن بن عبید عن ابیہ پہ طریق سرہ چہ کوم روایت نقل دی پہ ہغی کبھی ہم د تحریق تصریح دہ روایت دادی:

کان أناس یعمدون الاسمار فی الشر ویأخذون العطاء فأتی بهم علیؓ فوضعهم فی السجن، واستشار الناس فقالوا: اقتلهم، فقال: لا، ولكن أصنع بهم کما صنعوا بایننا ابراهیم، فحرقهم بالنار (۲) یعنی خہ خلقو بہ پہ پتہ باندی د بتانوعبادت کولو او ہدایات بہ نی وصول کول، حضرت علیؓ ہغوی اونیل پہ جیل کبھی نی وچول د ہغوی بارہ کبھی نی د خلقو نہ رانی او غوبستلہ نوہغوی د رانی ورکړہ چہ ټول قتل کړی ہغوی او فرمائیل نہ بلکہ زہ بہ دوی سرہ ہغہ عمل کوم کوم چہ دوی زمونږ پلار حضرت ابراهیمؑ سرہ کړی وو نوہغہ ټول نی اور کبھی وچول ابوطاہر المخلصؒ یواوږد روایت عبداللہ بن شریک العامری عن ابیہ پہ طریق سرہ نقل کړی دی پہ دی کبھی مذکورہ واقعہ د نورو روایاتو پہ نسبت ډیرہ پہ تفصیل سرہ روایت کړی شوې دہ

قیل لعلی ان هنا قوما علی باب المسجد یدعون أنک ربهم! فدعاهم، فقال لهم: ویلکم ماتقولون؟ قالوا: أنت ربنا وخالقنا ورازقنا، فقال: ویلکم! إنا أنا عبد مثلکم اکل الطعام کما تاکلون، وأشرب کما تشربون، إن أظعت الله أثابی إن شاء، وإن عصيته خشیت أن یعذبنی، فاتقوا الله وارجعوا، فابوا، فلما کان الغد غدوا علیه، فجاء قنبر فقال: قدوا الله رجوعا یقولون ذلك الکلام! فقال: أدخلهم فقالوا: کذلك، فلما کان الثالث قال: لن قلتم ذلك لا تکتنکم باغبث قتله، فابوا! الا ذلك فقال: یاتقبر! اتثنی بفعله معهم مرورهم فخذلهم أخدودا بین بآب المسجد والقصر، وقال: احفروا فابعدوا فی الارض، وجاء بالحطب فطرحه بالنار فی الاخدود قال: إني طارحکم فیها أو ترجعون؟ فابوا أن یرجعوا فخذلهم فیها حق! إذا احترقوا قال:

إني إذا رأیت أمرامنکرا أو قدت ناری، ودعوت قنبرا (۳)

پہ روایت کبھی دی چہ حضرت علیؓ ته اوخود لی شوچه د جلمات پہ دروازہ کبھی خہ خلق تاسو خپل رب او اله ونیلو سرہ رابلی حضرت علیؓ ټول راوغوبستل ورته نی اوونیل تاسو تباد شنی دا تاسو خہ وایی؟ ہغوی ونیل تاسو زمونږ رب زمونږ خالق او زمونږ رازق نی

(۱) فتح الباری: ۱۸۶/۶.

(۲) مصنف ابن ابی شیبہ: ۵۸۹/۱۷ کتاب السیر باب من رخص فی التحریق فی أرض العدو وغیرها رقم: ۳۳۸۲۱.

(۳) فتح الباری: ۱۲/۲۶۹ - ۲۷۰ کتاب المرتدین والمعاندین وقتالهم باب حکم المرت. ط: دارالفکر وبذل المجهود: ۲۸۴/۱۷ کتاب الحدود باب الحكم فین ارتد.

حضرت علی رضی اللہ عنہ اوفرمائیل تاسو تباہ شئی زہ خوستاسو پہ شان یوبنده یم لکه خننگه چه تاسو خلق خوراک خنناک کوئی هغه شان زه هم خوراک خنناک کوم که زه دالله تعالی اطاعت اوکړم نو دالله تعالی مرضی ده چه ما اوبخښی او که دهغه نافرمانی اوکړم نو اندیښنه ده چه هغه ماته عذاب راکړی لهذا تاسو هم دالله تعالی نه اوویرېږی او دې خانی واپس شئی خو هغوی د هغه خبره منلو نه انکار اوکړو صباله سحر هغوی دوباره راغلل قنبر حضرت علی رضی اللہ عنہ له راغلو عرض نی اوکړو په خدانی چه هغه خلق خوبیا را واپس شوی دی او هم هغه خبرې کوی هغوی اوفرمائیل دوی دننه راو له کله چه نی هغوی دننه راوستل نو هم هغه خبرې واپس راوگرځولې خو چه په دریم خل هغوی هغه خپله زړه قصه کول شروع کړه نو حضرت علی رضی اللہ عنہ اوفرمائیل که تاسو خلقو هغه زړه خبره اوکړه نو زه به تاسو ډیر په خرابه طریقه سره قتل کړم خودې خلقو اونه منل او په خپل موقف باندې کلک ولاړ ووو حضرت علی رضی اللہ عنہ اوفرمائیل قنبر داسې مزدوران راو له چه هغوی سره بیلچې وی نو د جومات او کور په مینځ کښې کندي او کنستلې شوې بیانی حکم اوکړو چه دغه کندي ښی ډیرې ژورې کړنی لرگی راوړل او په بل کړې شوی اور کښې ورغوزار کړل حضرت علی رضی اللہ عنہ اوفرمائیل واپس کښې نه تاسو ټول دې اور کښې واچوم؟ هغوی د تللو نه انکار اوکړو نو هغوی دا ټول په هغه کنده کښې په سور شوی اور کښې واچول کله چه هغوی اوسوزیدل او سکاره شو نو حضرت علی رضی اللہ عنہ دا شعر اولوستلو: کله چه یوه ناخوښه معامله اووښم نو اور بلولوسره قنبر راغواړم خلاصه داشوه چه د عبدالله بن سبا پیروکار (راچح هم دغه دی) په اور کښې سوزولې شوی وو خویاهم د عبدالله بن سبا په اور کښې اچولوسره فتنه خورونکو ته د چغو صورو موقع ملاویدله دې خطرې دوجه حضرت علی رضی اللہ عنہ هغه جلاوطن کړو او سابط المدائن ته نی اولیکلو: (۱)

لهذا ابن عباس فقال لو كنت أنالهم أحرقتهم لان النبي صلى الله تعالى عليه وسلم قال لا تعذبوا بعدا ب الله چه حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ ته دې واقعه خبر اوشو نو هغوی اوفرمائیل که دعلی په خانی زه ووم نو هغوی به مې کله هم په اور کښې نه وو اچولی ځکه چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم فرمایلی دی دالله تعالی په عذاب باندې چاته عذاب مه ورکوه

لو كنت أنا - دلته خبر محذوف دي او تقدیر عبارت داسې دي: لو كنت أنا بدله لقتلتهم جواب شرط دي او په دې کښې لم د تاکید دپاره دي. (۲) یعنی که زه دهغه په خانی ووم یاد هغه په خانی خلیفه ووم نو دوی به مې په اور کښې نه اچول البته قتل کول به مې ضرور حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ د حضرت علی رضی اللہ عنہ د طرف نه د بصره والی وو او هم هلته هغوی ته د تحریق یعنی سوزولو د واقعه خبر رسیدلې وو (۳) په سنن ابوداؤد کښې دا روایت تفصیل سره نقل دي د تحریق په واقعه باندې ابن عباس رضی اللہ عنہ

(۱) الموتی ص: ۲۶۲.

(۲) شرح الکرماني: ۱۳/۲۶ و عمدة القاری: ۱۴/۳۶۶ - ۳۶۷ وإرشاد الساری: ۴۸۹/۶.

(۳) بذل المجهود: ۱۷/۲۸۴.

رسول اکرم ﷺ نہ روایت کرے شوی حدیث پیش کولو سرہ خپل خفگانہ ہنکارہ کرے وو حضرت علی رضی اللہ عنہ چہ د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما پہ خبرہ باندے خبر شو نوونی فرمانیل ویم ابن

عباس یور وایت کنبی ویم امر ابن عباس الفاظ وارد دی (۱)
 د اہل لغت پہ نیز لفظ ویم بعض مواقعو کنبی د مدح اوتعریف پہ معنی کنبی ہم استعمالیری دلته ہم پہ دغہ معنی کنبی استعمال دی بعض روایاتو کنبی صدق ابن عباس الفاظ ہم منقول دی (۲) لکہ چہ حضرت علی رضی اللہ عنہ تہ ددی خبری علم نہ ووچہ رسول اللہ ﷺ د تحریق نہ منع فرمانیل ہغہ پہ خیلہ رائی او اجتہاد سرہ سیایان پہ اور کنبی اچولی وو پہ دی وجہ چہ کلہ ہغہ تہ د ابن عباس رضی اللہ عنہما پہ ذریعہ ددی د ممانعت علم اوشو نو د ابن عباس رضی اللہ عنہما تائید اوتصوبئی اوکرو (۳)

پہ مسئلہ تحریق بالنار کنبی د مذہبوتفصیل: علامہ موفق الدین ابن قدامہ رحمہ اللہ فرمائی چہ پہ دہنمن باندے قابو موندلونہ پس ہغوی پہ اور کنبی اچول پہ اتفاق سرہ ناجائز دی کہ دغہ شان د تحریق نہ بغیر پہ دہنمن باندے قابو موندل ناممکن وی نوییام ہم تحریق جائز نہ دی خو کہ د تحریق نہ بغیر قابو موندل ناممکن وی نو پہ دغہ صورت کنبی د اکثر و علماؤ پہ نیز تحریق جائز دی (۴)

پہ صحابہ کرامو کنبی د حضرت عمر رضی اللہ عنہ او حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما پہ نیز تحریق مطلقاً ناجائز دی کہ ددی سبب کفر وی کہ قصاص وی یا حالت جنگ کنبی کیدل وی (۵) حضرت علی او خالد بن ولید رضی اللہ عنہما پہ نیز تحریق جائز دی ہم دغہ رائی د معاذ بن جبل او ابو موسی اشعری رضی اللہ عنہما ہم دہ

علامہ مہلب رحمہ اللہ فرمائی چہ پہ حدیث کنبی نہی عن التحریق تحریمی نہ دہ بلکہ دا نہی علی سبیل التواضع دہ مطلب دادے چہ تعذیب بالنار چونکہ د اللہ تعالیٰ خصوصیت دی پہ دے وجہ تواضع اللہ ددی ممانعت شو ددی دلیل دا دی چہ رسول اکرم ﷺ دعرین پہ سترگو کنبی گرم سلایان زانی کلے دغہ شان حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ صحابہ کرامو پہ موجودگی کنبی زناکارے بنخے پہ اور کنبی اچولی وی او خالد بن ولید رضی اللہ عنہما د بعض مرتدینو تحریق کرے وو اکثر فقہاء مدینہ د قلعه بند دہنمنانو تحریق جائز گروخی او د دہنمن د سورلئی د سوزولو ہم قائل دی ددی تفصیل نہ معلومہ شوی چہ پہ حدیث کنبی نہی عن التعذیب بالنار تحریمی او وجوبی نہ دی بلکہ د ندب او استحباب پہ درجہ کنبی دی (۶)

(۱) بذل المجہود: ۲۸۴/۱۷.

(۲) بذل المجہود: ۱۷/۲۸۵.

(۳) إرشاد الساری: ۴۸۹/۶ و شرح الکرامی: ۲۶/۳.

(۴) الدر المنضود: ۴۰۲/۴ بحوالہ تراجم بخاری: ۱۴/۱۴.

(۵) فتح الباری: ۱۸۵/۶ وإرشاد الساری: ۴۸۱/۶.

(۶) شرح ابن بطال: ۱۷۲/۵ قال المہلب: لیس نہیہ علیہ السلام عن التحریق بالنار علی معنی التحريم. وإنما هو علی سبیل التواضع لله. وأن لا یشبهه غضبه بغضه فی تعذیب الخلق. إذا... [بقیہ بر صفحہ آئندہ...]

باب ۱۴۸: فاما منابعد واما فداء/محمد: ۴/

فیه حدیث ثمامه: ار ۱۲۵۰

وَقَوْلُهُ عَزَّوَجَلَّ (مَا كَانَ لِنَبِيِّ أَنْ تَكُونَ لَهُ أُنْزَى حَتَّى يُلْحَنَ فِي الْأَرْضِ) * (یعنی: یغلب فی الارض) تَرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا (الآیة). الانفال: ۶۷/

امام بخاری رحمته د خیل عادت مطابق اکثر د قرآن مجید آیت یا حدیث ذباب عنوان جوړه وی دله هم امام بخاری رحمته په ترجمه الباب کښې د سورت محمد د آیت یوه حصه ذباب عنوان جوړ کړې دې پوره آیت دې ﴿ فَأَذِ الْقَيْتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّى إِذَا أَلْمَنْتَهُمْ فَشُدَّ الْوَتَاقُ ۖ ثُمَّ قَامُوا بَعْدَ أَمَّا فِدَاءٍ حَتَّى تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا ۚ ذَلِكَ ۖ وَلَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَآتَصَّرْنَاهُمْ وَلَكِنْ لَيَبْلُوَنَّكُمْ بَعْضُ ۚ وَالَّذِينَ قَتَلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَنْ يُضِلَّ أَعْمَالَهُمْ ۝ ﴾ (۱)

یعنی چه کله تاسو د کافرانو په مقابلې کښې راشئ نو د هغوی ستبونه وهنئ تر دې چه کله د هغوی ښه وینئ او بیهیوئ نو کافران قید کړئ او ښه کلک ئی او تر ئی بیاد دې نه پس یا خواحسان او کړئ معاوضه اخستلوسره پر پرې د ئی ترکومې چه جنگ کونکی خپله وسله اوڼه

غورزوی

د ترجمه الباب مقصد: د دې ترجمه الباب نه د امام بخاری رحمته مقصد د دې چه د کافرانو قید یا ښه فدی واخلئ پر پرې د ئی او فدی اخستلونه بغیر پر یخود ل دواړه صورتونه جائز دی (۲) د سورت محمد په دې آیت کښې داخودلی شوی دی چه کله اټخان یعنی ښه وینئ بیهیولونه پس د کافرانو همت مات شی او د هغوی شان او شوکت باقی پاتې نه شي نو «نیکاره خبره ده چه په هغوی کښې به د جنگ حوصله یخه شی په دې وجه، به اوس د جنگ لار اختیار ولونه بغیر هغوی په رسوباندې کلک او تر ئی او قیدئ کړئ. بیامسلمانانوته د دوو خبرو اختیار دې یاخود د احسان او کړې پر پرې د ئی او د هغوی نه دې څه مالی معاوضه نه وصول کوی یا دې مالی معاوضه واخلئ یعنی فدی سره دې پر پرې د ئی

د عزوه بدر په موقع مسلمانانوته غیر معمولی فتح حاصله شوه د مسلمانانولاس ته پیر مال غنیمت راغلو اود کافرانو او یا سردران گرفتار کړې شو صحابه کرامو د هغوی نه فدی اخستلوسره آزادول غوښتل نو په دې باندې د الله تعالی عتاب نازل شو. په دغه موقع چه د سورت انفال کوم آیت نازل شو ﴿ مَا كَانَ لِنَبِيِّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أُنْزَى حَتَّى يُلْحَنَ فِي الْأَرْضِ ۚ ﴾ په دې کښې

.....بقیه از حاشیه گذشته [القتل یاتی علی مایاتی علیه الاحراق. والدلیل علی أنه لیس بحرام سمل الرسول. أعین العرین بالنار فی مصلی المدینة یحضره الصحابة. وتحریق علی بن أبی طالب الخوارج بالنار. وأكثر علماء المدینة یجزون تحریق الحصون علی أهلها بالنار. وقول أكثرهم بتحریق المراكب. وهذا کله بدل أن معنی الحدیث علی الحض والندب لا علی الایجاب والفرض. وانه أعلم. دې نه علاوه اوگورئ فتح الباری: ۱۸۵/۶ وارشاد الساری: ۴۸۹/۶.

(۱) سورة محمد: ۴.

(۲) عمدة القاری: ۳۶۷/۱۴ وارشاد الساری: ۴۸۹/۶.

فرمانیلی شوی دی چه د اسلام په دښمنانو باندې غلبه بیا موندلونه پس دهغوی په شان شوکت او قوت باندې گذارونه مه کونی اوقیدیا آزاد پریخودل د یونبی د شان سره برابره دی بهر حال دسورت انفال په دې آیت کښې د دښمن قیدیانونه فدیة اخستلوسره دپریخودلو ممانعت راغلي دې اود سورت محمد په آیت کښې داجانزگرخولې شوی دی په ظاهره دواړه حکومونه معارض دی

په دې کښې اختلاف دې چه کوم یوآیت ناسخ اوکوم منسوخ دې عطاء بن ابی رباح شعبی، حسن بصری، ضحال او امام ثوری رحمهم الله په نیزد سورت محمد په آیت سره د انفال ایت منسوخ دې (۱) دحضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما نه هم دغه قول مروی دې (۲) ددې حضراتو په نیزد مسلمانانوامام ته اختیار دې چه مالی معاوضه یعنی فدیة اخستلوسره پریږدی او یا احسانا بغیرد فدیة اومعاوضه اخستلو دې پریږدی یا هغه مسلمانان چه د دښمن په قید کښې دی دهغوی بدلون او کړی البته قتل نی جائزه دې خو عبدالله بن عباس قتاده مجاهد سدی ابن جریج عوفی او اکثر اهل کوفه په نیزد سورت محمد آیت د سورت انفال د آیت (اقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ) او (فَإِمَّا تَثَقَّفَتْهُمْ فِي الْحَرْبِ فَهَرِّدْهُمْ مِّنْ خَلْفِهِمْ) سره منسوخ دې (۳)

د صاحبین اویه یور وایت کښې د امام اعظم ابوحنیفه رحمته الله علیه قول مشهور هم دغه دې (۴) ددې حضراتو په نیزد سورت محمد آیت د منسوخ کیدو وجه نه جنگی قیدیان احسانا یا فدیة اخستلوسره آزادول جائزه دی خومشهور حنفی فقهی مفسر ثناء الله پانی پتی رحمته الله علیه فرمائی فهذه الآية ناسخة لقوله تعالى (مَا كَانَ لِإِيْتِي أَنْ يَكُونَ لَكَ أَمْرٌ حَتَّى يُلْحِظَ فِي الْأَرْضِ تُبْدُونَ عَوَظَ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُبْدِ الْأُخْرَى وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ) فانها نزلت في غزوة بدر سنة اثنين، وقد من رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم على الاسرى بعد ذلك في الحديبية سنة ست، وغر ذلك. (۵)

یعنی د سورت انفال آیت منسوخ دې اود سورت محمد آیت ناسخ دې. خکه چه د سورت انفال آیت دبدر په موقع سن هجری دویم کال نه پس نازل شوې اورسول اکرم صلی الله علیه و آله د حدیبیه په موقع ۶ هجری باندې بعض قیدیان بغیرد معاوضه احسانا آزاد کړی وو. صحیح مسلم کښې د حضرت انس رضی الله عنه روایت دې چه وسله بند د دښمن اتیاکسان د کوه تنعیم نه راکوز شو او په رسول الله صلی الله علیه و آله او صحابه کرامو رضی الله عنهم باندې نی ناخپی حمله کول غوښتل رسول اکرم صلی الله علیه و آله هغه ټول گرفتار کړل او آزادني کړل په دې موقع باندې د سورت فتح آیت (وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَأَيَّدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ) (۶)

(۱) الجامع الاحکام القرآن للقرطبي: ۲۲۷/۱۶. وعمدة القاری: ۳۶۷/۱۴.

(۲) عمدة القاری: ۳۶۷/۱۴.

(۳) الجامع الاحکام القرآن للقرطبي: ۲۲۷/۲۱۶.

(۴) فتح القدیر: ۵/۲۱۹ - ۲۲۰ کتاب السير.

(۵) التفسیر المظهری: ۳۳۴/۶.

(۶) صحیح مسلم ۱۱۴/۲ کتاب الجهاد باب قول الله تعالى: (وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ) رقم: ۴۴۴۳.

د قاضی ثناء الله پانی پتی رحمۃ اللہ علیہ او بعض مفسرینو په نيزد سورت انفال آيت اول اوسورت محمد آيت پس نازل شوې چونکه متاخر د متقدم دپاره ناسخ وی په دې وجه دسورت محمد آيت ناسخ اود سورت انفال آيت منسوخ دې اوهم دغه د امام اعظم ابوحنيفه رحمۃ اللہ علیہ مختار مسلك هم دې د امام اعظم رحمۃ اللہ علیہ نه دود قوله نقل دی يودا چه قيديانونه فديه اخستل او آزادول جائز نه دی اودويم قول امام محمد رحمۃ اللہ علیہ سيرکبير کښې د جواز نقل کړې دی اوهم دغه قول راجح اوظهير دې ^(۱) اود امام طحاوی رحمۃ اللہ علیہ رانې هم دغه ده اوهغوی په ډير ښکلې طرز د استدلال سره هم دا مذهب راجح گرځولې دې ^(۲)

حقيقت دادې چه د مضمون او مفهوم په اعتبار سره په دواړو آياتونو کښې تعارض نشته او دواړو کښې يوايت هم ناسخ او منسوخ نه شی گرځولې کيدې اين زيد او ابو عبیدین سلام رحمۃ اللہ علیہ فرمايیلی دا دواړه آياتونه محکم دی اوهم دغه قول د امام مالک امام شافعی امام احمد ابو ثور او امام اوزاعی رحمهم الله هم دې ^(۳) حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنه فرمائی په غزوه بدر کښې د مسلمانانو تعداد کم ووهغه وخت د من وفداء ممانعت راغلو دهغي نه پس چه کله د مسلمانانو شمير زيات شو اودهغوی په شوکت او سلطنت کښې اضافه اوشده نو دمن وفدا اجازت ورکړې شو ^(۴) ددې روايت نه معلومه شوه چه په غزوه بدر کښې من وفداء د ممانعت او اثخان حکم سره د کفرشان اوشوکت ختمول مقصودو په دې وجه الله تعالی ته دامنظر نه شوه چه کافران دې د فديه په عوض ژوندي پريخودې شی خوچه کله د کفرشان اوشوکت ختم شو اواهل اسلام ته غلبه حاصله شوه اودهغوی شوکت او سرلوړی قايمه شوه نو د اثخان ضرورت باقی نه پاتې کيدو دوجه نه دمن اوفديه اجازت ورکړې شو نو لکه چه دواړه آياتونه محکم دی کوم وخت چه د اهل اسلام مفاد په اثخان او ويني تويول کښې مضروو اود حالاتو تقاضاهم دغه وه نو دمن اوفداء ممانعت اوشو اود اثخان حکم راغلو خوچه کله اقتضاء حال بدله شوه اود اثخان ضرورت پاتې نه شو نو دمن اوفداء اجازت ورکړې شو په دې وجه دلته يوايت ته هم منسوخ ونيولو ضرورت نشته د نسخ ضرورت هغه وخت وی کله چه په آيات او جمع کښې تطبيق ممکن نه وی ^(۵)

هم په دې وجه جمهور فقهاء فرمايیلی دی چه د وخت امام ته د وخت او مصلحت لاندې په احسان فداء او ترقيق کښې په يوباندې د فيصله عمل کولو اختيار حاصل دې پخپله د رسول

^(۱) السیر الکبیر مع شرحه لمحمد بن أحمد السرخسی رحمۃ اللہ علیہ ۴/ ۲۹۶ باب: من الفداء. دارالکتب العلمیة بیروت الطبعة الاولى: ۱۷/ ۱۴ هجری.

^(۲) د تفصیل دپاره اوگورنی شرح مشکل الآثار للامام طحاوی: ۳۸۶/ ۱۰ - ۳۸۸ باب بیان مشکل مروی عن رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم من قوله ((ولو كان معطعم ابن عدی حیا وکل منی فی هواله التنتی یعنی أسی بدر لا تطلقهم له)) و: ۳۹۹/ ۱۰ باب بیان مشکل ماوری عن رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم فی الاوساری هل جائز أن يقتلوا أم لا؟

^(۳) تفسیر الامام البغوی: ۴/ ۱۷۸ و عمدة القاری: ۱۴/ ۳۶۸.

^(۴) تفسیر الامام الطبری: ۲۶/ ۲۷ و تفسیر البغوی: ۴/ ۱۷۸ و الجامع الاحکام القرآن للقرطبی: ۱۶/ ۲۲۸.

^(۵) جامع البیان فی تفسیر القرآن للامام الطبری: ۴/ ۱۷۸ و الجامع الاحکام القرآن للقرطبی: ۱۶/ ۲۲۸.

انہ ﷺ پہ مبارکہ زمانہ کنبی دے تولو مثالونہ موجود دی ابو عبید بن سلام رضی اللہ عنہ فرمائی
والقول فی ذلك عندنا ان الاثام جميعا محكمات لا منسوخة فيهن، وذلك أنه - صلى الله تعالى عليه وسلم - عمل
بالاتام كلها من القتل والاسر والفداء حتى توفاه الله تعالى على ذلك، فكان أول أحكامه فيهم يوم بدر، فعمل
بها كلها يومئذ، بدأ بالقتل قتل عقیقه بن أبي معیط والنضربین الحارث فی قوله، ثم قتل المدينة فحكم فی سائر
هم بالفداء، ثم حكم يوم بقی قریظة سعد بن معاذ رضی الله عنه، فقتل المقاتلة وسبی الذریة، فنفذ رسول الله
صلی الله تعالى علیه وسلم وأماض، ثم كانت غزاة بنی المصطلق رهط جزیرة بنت الحارث - فاستحياهم جميعا
وأعتقهم، ثم كان فتح مكة فامر بقتل ابن خطل والقیتین وأطلق الباقرین، ثم كانت حنین ففسی هوازن ومن
عليهم وقتل أباعر الجعی یوم أحد وقد كان من علیه یوم بدر، وأطلق شامة بن أثال. فهذه كانت أحكامه -
عليه السلام - بالنسبة للفداء، والقتل، فیس شی منها منسوخا، والامام هو مخیر بین القتل
والنسب والفداء، يفعل الافضل فی ذلك للاسلام وأهله. (۱)

زمون پہ نیز صحیح قول دادی چه دا تول آیاتونہ محکم دی اویہ دے کنبی یوہم منسوخ نہ دی
خکہ چه رسول اکرم ﷺ د خپل وفات پورې د قتل فدیہ او قیدد احکامو والا تولو
آیاتونو باندې عمل کړې دی او د مشرکانو باره کنبی په دې احکامو باندې د عمل کولو شروع
رسول الله ﷺ د بدر په موقع او کړه. د غزوه بدر د (اویاؤ قیدیانونه) حضور پاک صرف عقبه بن
ابی معیط او نضربین حارث قتل کړو. بیامدینې ته په رسیدو باندې نې د مشرکانو تولو
قیدیان د فدیہ په عوض خلاص کړل. بیا رسول الله ﷺ په غزوه بنی قریظه کنبی حضرت
سعد بن معاذ رضی الله عنه د فیصله اختیار ورکړو. سعد رضی الله عنه جنګی سړی قتل او ماشومان او ښځې
نې د قید کولو فیصله او کړه نوحضور پاک د هغوی فیصله نافذ کړه. دې نه پس غزوه بنی
مصطلق پېښه شوه بنومصطلق د جوړیه بنت الحارث قبیلہ وه حضور پاک هغه ژوندنی
پریخوده او آزاده نې کړه. دې نه پس فتح مکہ پېښه شوه نوحضور پاک د ابن خطل او ددوو
وښځو د قتل حکم او کړو او باقی تولو نې آزاد کړل بیا د حنین معرکه مخې ته شوه رسول الله
ﷺ د هوازن خلق د قید کولونہ پسر احسانا آزاد کړل. د احد په ورځ رسول الله ﷺ ابو غره
جحنی (خوک) چه په بدر کنبی احسانا آزاد کړې شوې وو، قتل کړو او شامه بن اثال رضی الله عنه
آزاد کړې وو. بهر حال د من فداء ترفیق او قتل تول احکام حضور پاک جاری کړې په دې کنبی
یوحکم هم منسوخ نه دي. دا احکام دامام په رانې باندې موقوف دی هغه ته د قتل من فداء نه
په هریو باندې د عمل کولو اختیار دي چه د اسلام او اهل اسلام په مفاد کنبی وی او کوم حکم
هغه زیات بهتر ګڼي په هغې باندې عمل کولی شی

هم دغه راني د شيخ الاسلام علامه شبير احمد عثمانی رضی الله عنه هم ده د سورت محمد د مذکورہ
آیت په ذیل کنبی هغوی فرمائی:

د حق اوباطل معرکه خو به وی خوچه کوم وخت هم د مسلمانانو او کافرانو په مینځ کنبی

جنگ اوشی نومسلمانانو له پوره طاقت او بهادرۍ نه کار اخستل پکار دی کله چه د باطل زور مات شی نولونی لونی شیطانان به مړه شی اودهغوی دلې به ماتې کړې شی په دې وجه په میدان جنگ کښې سستی بزدلی شاته کیدل او تر دې ته لار مه ورکوه اود الله تعالی د دښمنانو په سټ وهلو کښې هېڅ باک مه کوه د پوره جنگ نه پس چه کله ستاسو رعب قایم شی اودهغوی زور مات شی هغه وخت قید کول هم کافی کیږی قال تعالی ﴿ مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَى حَتَّى يُفْجِنَ فِي الْأَرْضِ ﴾ داقید او بند ممکن دې دهغوی دپاره به دعبرت اوسبق کار ورکوی اومسلمانانوسره اوسیدوسره به ستاد حالت نه د خبریدو او په اسلامی تعلیماتو کښې د غور کولو موقع به ورته ملاؤشی ډیر خلق به په کښې د حق لار اختیار کړی یا که مصلحت او گټې نو بغیرد معاوضه په هغوی باندې احسان کولوسره دقیدنه خلاصې ورکړه په دې صورت کښې ډیر کسان ممکن دی چه ستاسو د احسان اوبڼه سلوک نه متاثر شی اوستاسو طرف ته راغب شی اوستاسو دین سره محبت او کړی اودا هم کولی شی چه دولت فدیہ اخستلوسره د مسلمانانو قیدیانو په تبادلہ کښې دهغوی قیدیان پریدنی په دې کښې مختلف قسم فاندې دی بهرحال که دا جنگی قیدیان دهغوی د وطن طرف واپس کړنی نوهم دوه صورتونه دی: په معاوضه کښې پریخودل یا بغیر معاوضه پریخودل په دې کښې چه کوم صورت هم د امام په نیز صحیح وی اختیارولی شی د احنافو په نیز هم فتح القدیر اوشامی وغیره کښې داسې روایات موجود دی (۱)

فيه حديث ثمامة بن اثال - حضرت ثمامه بن اثال رضي الله عنه صحابه کرامو گرفتار کړو او جومات کښې یوې ستنې پورې او تړلو بیا یوڅو ورځې پس رسول اکرم ﷺ هغه آزاد کړو په روایت کښې دي چه حضور پاک اوفرما ئیل اطلقوا ثمامه ثمامه پرانیزنی خلاص نی کړنی امام بخاری رحمته الله علیه هم ددې واقعه طرف ته اشاره کړې ده چه ثمامه رضي الله عنه قیدی وو رسول الله ﷺ هغه احسانا آزاد کړو ترجمه الباب سره ددې الفاظو مطابقت هم ښکاره دي. د ثمامه بن اثال رضي الله عنه دا واقعه وړاندې کتاب المغازی کښې تفصیلاً راروانه ده.

ماکان لېي ان یکون له اسرې حتی یسغن فی الارض - حتی یغلب فی الارض - تړیدون عرض الدنیا: امام بخاری رحمته الله علیه د ابو عبیده رضي الله عنه قول نقل کړې دي (۲) ابو عبیده یسغن تفسیر په یغلب سره کړې دي یعنی اهل اسلام چه ترکومې دښمن سره د جنگ او په کثرت قتل سره په ملک کښې غلبه حاصله نه کړی ترهغه وخته پورې قیدی کافران باقی ساتل مناسب نه دی مجاهد رحمته الله علیه د اثخان معنی قتل سره کړې ده (۳) یعنی ترکومې چه په زمکه کښې قتل اونه کړې شی بعض حضراتو ویلی چه داثخان معنی په قتل کښې د مبالغه ده په غزوه بدر کښې الله تعالی مسلمانانوته غیر معمولی فتح ورنصیب کړه د قریشو ډیر زیات مال مسلمانانوته په غنیمت

(۱) تفسیر عثمانی ص: ۶۷۲.

(۲) فتح الباری: ۱۸۸/۶ وارشاد الساری: ۴۹۰/۶.

(۳) فتح الباری: ۱۸۸/۶ وارشاد الساری: ۴۹۰/۶.

کنبی ملاؤ شو اودھغوی اویاسر داران قید کړې شو هم ددغه قیدیانو باره کنبې سوال پیدا شوچه دوی سره څه سلوک او کړې شی رسول الله ﷺ صحابه کرامو سره مشوره او کړه حضرت عمر رضی الله تعالی عنہ ورکړه هم ائمه الکفر، والله اغناک عن القداء فاضرب أعناقهم داد کفر مشران دی الله تعالی ته د فدی نه مو پر کړې نی نوبس تاسو ددوی سبونه والوزونی حضرت ابوبکر رضی الله تعالی عنہ ورکړه هم قومک واهلک، لعل الله أن يتوب عليهم، خذ منهم فدية تقوى بها أصحابک یعنی دا ستاسو د قوم او خاندان خلق دی کیدې شی چه الله تعالی دوی ته د توبه توفیق ورکړی تاسو ددوی نه فدی و وصول کړنی په کوم سره چه به ستاسو ملگرو ته طاقت ملاؤ شی رسول الله ﷺ د حضرت ابوبکر رضی الله تعالی عنہ رانی قبوله کړه اود تبولونه نی فدی و وصول کړه اومعاف نی کړل په دې باندې د سورت انفال مذکور د آیت د عتاب په توگه نازل شو چه د یونبی د شان لائق نه ده چه هغه سره کافران قیدیان وی او هغه پریردی بلکه د هغوی طاقت ختمولو دپاره وینه تویول پکار دی دې د پاره چه په اهل اسلام باندې د حمله کولو په دوی کنبې حوصله پاتې نه شی (۱) د سورت انفال آیت ذکر کولو مقصد:- حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه د سورت انفال آیت ذکر کولو سره امام بخاری رحمه الله د امام مجاهد رحمه الله مذهب طرف ته اشاره کړې ده د هغوی په نیز د کافرانو قیدیانو نه فدی اخستل جائز نه دی (۲) ددې جواب سورت محمد او سورت انفال په آیاتونو کنبې تطبیق او مذاهبو تفصیل په ضمن کنبې مونږ تفصیلاً ذکر کړې دي

باب ۱۴۹: هل للاسیر ان یقتل ویخدع الذین أسروه حتی ینجومن الکفره

فیه المور، عن النبی صلی الله علیه وسلم. (ر: ۲۵۸۱)

د ترجمه الباب مقصد:- مقصد د ادې چه آیا د مسلمانانو د قیدیانو د اخلاصولو او کافرانو نه نجات حاصلولو د پاره قتل یا د هوکه اوفریب کولې شی؟ شراح فرمائیلی دی چونکه دا اختلافی مسئله ده په دې وجه امام بخاری رحمه الله په ترجمه کنبې د حکم تصریح نه ده کړې (۳) کافران چه کله یو مسلمان گرفتار و لوسره قید کړی نولکه چه دا معاهده کیږی چه اوس به ستاسو خلاف وسله نه راوچتو نو آیا په دې صورت کنبې د مسلمان قیدی دپاره د دغه معاهده خلاف ورزی کول جائز دی؟ امام مالک رحمه الله فرمائی د هغه دپاره د کافرانو د قید نه تختیدل جائز نه دی (۴) هم دغه قول د سحنون او ابن مواز هم دې (۵) خود مالکیه نه اشهب مالکی رحمه الله فرمائی که چېرې کافرانو یو مسلمان په دې غرض سره قید کړې وی چه د هغه په بدله کنبې هغوی یو کافر قیدی خلاص کړی نو په دې صورت کنبې مسلمان قیدی د کافر د

(۱) إرشاد الساری: ۶/۴۹۰.

(۲) فتح الباری: ۱۸۸/۶.

(۳) فتح الباری: ۱۸۸/۶ و عمدة القاری: ۱۴/۳۶۹ و إرشاد الساری: ۶/۴۹۱.

(۴) فتح الباری: ۱۸۸/۶ و شرح ابن بطال: ۵/۱۷۸.

(۵) شرح ابن بطال: ۵/۱۷۸.

قید نه خلاصی حاصلولو دپاره قتل هم جائز دی (۱)
 امام اعظم ابوحنیفه رحمته الله او امام طبری رحمته الله فرماني که یومسلمان قیدی د څه قسم
 عهدو پیمان کړې وی او تسلی نی ورکړې وی چه ستاسو په وینا به ځم نو دامعا هدده باطل ده
 اوده دپاره دغه وعده ماتول جائز دی (۲) مطلب دا چه قتل اودهوکه دواړه جائز دی دامام
 بخاری رحمته الله مسلك هم دغه معلومیږي د باب لاندې هغوی د مسورین مخړمه د روایت حواله
 ورکولوسره د حضرت ابو بصیر رضی الله عنه د واقعې طرف ته اشاره کړې ده چه د مشرکانو د قید نه
 راتخیدلې مدینې ته راغلې وو او رسول الله صلی الله علیه و آله په هغه باندې هیڅ نکیر نه وو فرمایلي
 دامام بخاری رحجان دې طرف ته دې چه د قید نه د خلاصی دپاره دهوکه وغیره ورکول
 جائز دی والله اعلم

امام شافعی رحمته الله فرمایلي دی چه عهداوپیمان په صورت کښې تختیدل خو جائز دی خود
 کافرانو خان اومال سره سره تعارض جائز نه دي. خوکه څه عهدنه وی شوې نو بیا ده له د
 کافرانو نه د خلاصی دپاره قتل تحریق او اخذ مال نه یولاز اختیارولو اجازت دي د مسورین
 مخړمه روایت والا واقعه کښې د ابوبصیر رضی الله عنه اومشرکین مکه په مینځ کښې د هیڅ
 یومعا هدي تصریح نشته په دې وجه ابوبصیر رضی الله عنه اقدام قتل اوکړو د مشرکانو یو پرې هغه
 قتل کړو او دویم په تختیدوکښې کامیاب شو. (۳)

ابن قاسم او ابن مواز وغیره فرمایلي دی مسلمان د کافرانو په قید کښې راتلونو پس مکره
 کيږي په حالت اکراه کښې عهدوپیمان باطل دي. نوکه هغه کافرانو سره عهدوپیمان اوکړي
 او هغوی له تسلی ورکړي چه ستاسو د مرضي نه خلاف به هیڅ کار نه کوم یا قسم نی خو پلي
 وی نو هغه به باطل وی که هغه کافرانو دامن په حالت کښې ساتلي وی اوکه دوی پرې
 اوداعهد او حلف څکه باطل دي چه الله تعالی په مسلمانانو باندې د کافرانو د احکامو اطاعت
 نه کول فرض گرځولوسره په داسې حالاتو کښې په هغوی باندې هجرت واجب کړې دي
 نومسلمان قیدی له د تیختي دپاره هر قسم حربه استعمالولو اجازت دي دې حضراتو د
 حضرت ابوبصیر رضی الله عنه د واقعې نه استدلال کړې دي چه هغه د مکې د کافرانو د قید نه اوتخیدو
 اومدینې ته راغلو نو رسول الله صلی الله علیه و آله د هغه تصویب اوفرمایلو اودهغه په دې عمل باندې د
 رضامندنی اظهار اوکړو. (۴)

د ابوبصیر رضی الله عنه واقعه :- د حدیبیه په موقع چه دمکې مشرکانو سره په کومو شرائطو صلح شوې
 وه په هغې کښې یو دا هم ووکه د قریشو نه څوک سرې دخپل آقا او ولی د اجازت نه بغیر
 مدینې ته لاړشی نو هغه به واپس کولې شی که هغه مسلمان وی اوکه کافر ابوبصیر رضی الله عنه اسلام
 راوړو دمکې نه مدینې ته راغلو د اهل مکه د طرف نه دوه کسان د هغه د بوتلو دپاره راغلل

(۱) شرح ابن بطال: ۱۷۸/۵ فتح الباری: ۱۸۸/۶ وعمدة القاری: ۳۶۹/۱۴.

(۲) شرح ابن بطال: ۱۷۸/۵ فتح الباری: ۱۸۸/۶ وعمدة القاری: ۳۶۹/۱۴.

(۳) فتح الباری: ۱۸۸/۶ وعمدة القاری: ۳۶۹/۱۴.

(۴) شرح ابن بطال: ۱۷۸/۵ وعمدة القاری: ۳۶۹/۱۴.

رسول الله ﷺ د شرط مطابق هغه واپس کړو په واپسني کښې په مقام ذوالحليفه کښې ابوبصير رضی الله عنه دواړو کښې يوکس قتل کړو او دويم تختيدوسره بچ اووتلو او مدينې ته راغلو د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضرشو حضورياک چه هغه اوليدو نو وني فرمائيل چه ضرور څه خطرناکه خبره شوې ده هغه ونييل چه زما ملگري خوقتل شوې دې زه هم قتل کيدونکې يم دې نه پس ابوبصير رضی الله عنه اورسيدو او عرض نې اوکړو يا رسول الله ﷺ ستاسو چه کومه ذمه واري وه هغه خوالله تعالی پوره کړه تاسو زه واپس کړم بيا الله تعالی ماته دهغوی نه خلاصې راکړو حضورياک او فرمائيل چه دا خود جنگ تيزولو والا کار دې افسوس چه دده پوهه کونکې څوک وې دې اوريدوسره ابوبصير رضی الله عنه پوه شو چه حضورياک به ما واپس کوی په دې وجه هغه د مدينې منورې نه اووتلو او سمندر سره نې ډيره واچوله ابو جندل رضی الله عنه ته معلومه شوه نوهغه هم ابوبصير رضی الله عنه لارې د قریش مکه نه چه به څوک مسلمان کيدو ابوبصير رضی الله عنه به نې خان رسولو تردې چه د سمندريه غاړه يوه ډله جوړه شوه د قریشو کومه قافله نچه به د شام طرف ته تلله دې خلقو به هغه رامنځ کوله د قافله والا به نې مړه کړل او مال به نې ترې واخستو کله چه دامعامله مخې ته شوه نو قریش مکه حضورياک ته پيغام اوليگلو چه تاسو دغه خلق خپل خان له راوغواړئ مونږ دغه شرط واپس اخلو چه زمونږ کوم سړي تاسوله درشې نوهغه به واپس کوئ کوم سړي هم چه زمونږ نه تاسو ته درشې دهغوی د واپس کولو ذمه واري به په تاسو نه وي په دې خبره رسول الله ﷺ هغه ټولو ته پيغام اوليگلو چه واپس راشئ^(۱) خوا بوبصير رضی الله عنه ته چه د حضورياک پيغام رسيدلو نوهغه د دې دنيا نه رخصت کيدلو په دې وجه مدينې ته راغللي شو^(۲)

باب ۱۵۰: إذا حرق المشرك المسلم هل يحرق

د ترجمه للبلب مقصد: حافظ ابن حجر رحمه الله فرماني دا باب باب لايعذب بعذاب الله نه پس متصلاً ذکر کول زيات مناسب وو کيدې شی چه دا دناقلينو تصرف وی چه دا باب نې لايعذب بعذاب الله نه دوه ابواب روستو ذکر کړي دې ددې تائيد د نسفي د نسخې نه هم کيږي په کوم کښې چه زیر نظر باب، باب لايعذب بعذاب الله متصلاً روستودې او په مينځ کښې دواړه ابواب ساقط دی. حافظ ابن حجر رحمه الله فرماني ددې باب نه دامام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه په ماقبل باب کښې تعذيب بالنار کوم ممانعت وارد شوې دې هغه دې صورت سره خاص دې کله چه تحريق بالنار علی سبيل القصاص نه وی خو که بياهم علی سبيل القصاص د تحريق

(۱) صحيح بخاری: ۳۸۰/۱ کتاب الشروط باب الشروط فی الجهاد مع أهل الحرب.

(۲) رسول اکرم ﷺ د ابوبصير رضی الله عنه په نوم خط ليکلي وو چه مدينې ته راشه کله چه خط مبارک اورسيدو نو هغه وخت هغه د دنيا نه رخصت کيدو روح نې په داسې حال کښې لارو چه د رسول الله ﷺ مبارک خط نې په لاس کښې وو ابو جندل رضی الله عنه دهغوی تدفين اوکړو او هلته نې يوجعات هم جوړ کړو. فتح الباری: ۳۵۱/۵.

نوبت راشی نو په دې کښې څه بدې نشته (۱) لیکن علامه عینی رحمته الله علیه په دې باندې رد کولو سره وایي چه دا باب باب لایعذب بعذاب الله سره متصلاً ذکر څه مهم امر نه دي لهدا موجوده ترتیب د ناقلین تصرف طرف ته منسوب کولو هیڅ ضرورت نشته حافظ ابن حجر رحمته الله علیه د علامه نسفی د نسخې ترتیب په توگه د تائیدحواله ورکړې ده علامه عینی رحمته الله علیه وائی ددې نسخه د ترتیب نه د حافظ رحمته الله علیه د رانې تائیدنه کیږي ځکه چه ساقط څیز د معدوم په درجه کښې وی او یو معدوم څیز د تائید په توگه نه شی پیش کولې (۲)
خو حقیقت دادي چه هم د حافظ ابن حجر رحمته الله علیه رانې صحیح ده او د علامه عینی رحمته الله علیه رد د تکلف او تعصّف نه خالی نه ده. والله اعلم

احديث نمبر ۲۸۵۵ (۳) حَدَّثَنَا مُعَلَّى بْنُ أَسَدٍ حَدَّثَنَا وَهَيْبٌ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ أَبِي قِلَابَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - أَنَّ رَهْطًا مِنْ عُكْلٍ ثُمَانِيَّةٍ قَدِمُوا عَلَى النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَأَجْتَوُوا الْمَدِينَةَ فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ، ائِغْنَا رَسُولًا. قَالَ «مَا أَجِدُ لَكُمْ إِلَّا أَنْ تَلْحَقُوا بِالدَّوْدَ». فَأَنْظَلُّوْا فَشَرِبُوا مِنْ أَيْوَاهِهَا وَأَلْبَانِهَا حَتَّى صَحَّوْا وَسَمِعُوا، وَقَتَلُوا الرَّاعِي، وَأَسْتَأْذُوا الدَّوْدَ، وَكَفَرُوا بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ، فَأَتَى الصَّرِيحُ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -، فَبَعَثَ الظَّلْبَ، فَمَا تَرَجَّلَ النَّبَارُ حَتَّى أَتَى بِهِمْ، فَقَطَعَ أَيْدِيَهُمْ وَأَرْجُلَهُمْ، ثُمَّ أَمَرَ بِمَسَامِيرَ فَأُخِيتَ فَكَحَلَهُمْ بِهَا، وَطَرَحَهُمْ بِالْحَرَّةِ، يَسْتَسْقُونَ فَمَا يُسْقَوْنَ حَتَّى مَاتُوا. قَالَ أَبُو قِلَابَةَ قَتَلُوا وَسَرَقُوا وَحَارَبُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَسَعَوْا فِي الْأَرْضِ فَسَادًا. [ر: ۲۳۱]

رجال الحديث

- ① معلی: د اعلی اسد رحمته الله علیه دې ددوی تذکره وړاندې تیره شوې ده. (۴)
- ② وهیب: دا وهیب بن خالد بن عجلان باهلی بصری رحمته الله علیه دې ددوی تذکره کتاب الایمان باب تفاضل أهل الايمان فی الاعمال لاندې تیره شوې ده (۵)
- ③ ایوب: دا ایوب بن ابی تمیمه کیسان سختیانی رحمته الله علیه دې د دوی حالات کتاب الایمان باب خلاوة الايمان لاندې تیر شوی دی. (۶)
- ④ ابو قلابه: د امشهور تابعی عبد الله بن زید جرمی رحمته الله علیه دې اوهم په دې کښت سره مشهور دي.

(۱) فتح الباری: ۱۸۹/۶.

(۲) عمدة القاری: ۳۷۰/۱۴.

(۳) مرتخریجه فی کتاب الوضوء باب آیوال الابل ولدواب والغنم ومرايضها رقم: ۲۳۳.

(۴) کتاب الحيض باب المرأة تحيض بعد الافاضة.

(۵) كشف الباری: ۲/۱۱۸ - ۱۱۹.

(۶) كشف الباری: ۲/۲۶.

ددوی تذکره هم مذکورہ کتاب اویاب لاندی تیرہ شوې ده (۱)
 ⑤ انس بن مالک - د انس بن مالک رضی اللہ عنہ تذکرہ کتاب الایمان باب من الایمان أن یحب لایغیه مایع

نفسه لاندی تیرہ شوې ده
 ذاهل عرینه واقعہ - د باب لاندی امام بخاری رحمہ اللہ چه کوم روایت نقل کړې دي په دي کښي
 د عرنین مشهوره واقعہ ذکرده دا روایت امام بخاری رحمہ اللہ د مختلفو بابونو لاندی ذکرکړي
 دي واقعہ دا اوشود چه د قبیلہ عرینه څه کسان مدیني ته راغلل او اسلام نی قبول کړو او هم
 هلته اوسیدل د مدیني آب و هوا برابر نه راتلو په وجه ټول بیماران شو رسول الله ﷺ هغوی ته
 د مدیني نه بهر خپلو اوبسانو سره د تللو هدايت او کړو اوونی فرمانیل چه د اوبسانو پښي
 اومتیازي او ځکني نو ټیک به شنی د پښو اومتیازو په ځکلو سره هغه ټول روغ جوړ شو هغوی
 د اوبسانو ساتونکي د رسول الله ﷺ راغي حضرت یسار رضی اللہ عنہ قتل کړو رسول الله ﷺ ته د دي
 واقعہ خبر او شو نو هغوی یو څو کسان صحابه د هغوی د گرفتارولو د پاره اولیگل کله چه هغوی
 گرفتار کړي شو او راوستلي شو نو حضور پاک د هغوی د قتل کولو حکم ورکړو او د هغوی په
 سترگو کښي په اور سور کړي شوی سلايان راښکلي شو او د هغوی خپي لاسونه پري کونړه
 حرد (کانیزه زمکه) باندی او غورزولي شو (۲) د دي واقعہ نه استدلال کولوسره امام بخاری
رحمہ اللہ دا ثابت کول غواړي چه علی سبیل القصاص تحریق بالنار جائز دي

د امام بخاری رحمہ اللہ په استدلال باندی اشکال - لیکن په دي استدلال باندی اشکال کیني شی
 چه په حدیث باب کښي خود دي خبري تصریح نشته چه عرنین د رسول الله ﷺ د راغي په
 سترگو کښي سلاتی راښکلي وه د کوم په نتیجه کښي چه قصاصا هغوی سره هم دغه عمل
 او کړي شو

د حافظ ابن حجر رحمہ اللہ جواب - حافظ ابن حجر رحمہ اللہ فرماني (۳) چه امام بخاری رحمہ اللہ د دي روایت
 دویم طریق ته اشاره کړې ده په کوم کښي چه د دي خبري تصریح ده چه عرنین د راغي په
 سترگو کښي سلاتی راښکلي وو د صحیح مسلم په روایت کښي حضرت انس رضی اللہ عنہ فرماني
 إنا سئل النبي صلى الله تعالى عليه وسلم أعين العرنين لانهم سلبوا أعين الرعاة (۴) یعنی رسول الله ﷺ
 د عرنین په سترگو کښي سلاتی ځکه راښکلو چه عرنین د راعیانو په سترگو کښي سلاتی
 راښکلي وو

د علامه ابن بطال رحمہ اللہ جواب - علامه ابن بطال رحمہ اللہ فرماني که د روایت په دویم طریق کښي
 دي خبري صراحت نه وي چه عرنین د راغي رسول ﷺ په سترگو کښي سلاتی راښکلي وو
 نویا هم دي نه تحریق بالنار جواز ثابتیږي مطلب دادي چه اهل عرینه د راغي رسول ﷺ په

(۱) کشف الباری: ۲/۲۶.

(۲) د تفصیل د پاره اوگورنی فتح الباری: ۱/۳۳۷.

(۳) د تفصیل د پاره اوگورنی فتح الباری: ۱/۳۳۷.

(۴) صحیح مسلم: ۵۸/۲ کتاب القصاص باب حکم المعاربین والمرتدين.

سترگو کنبې سلاتی نه و رانېکلی نو د دې باوجود حضور پاک د اهل عرينه په سترگو کنبې گرم سلاتی رانېکل جانز او گرځول که واقعتاً اهل عرينه د دغه شقاوت مظاهره کړې وی نو په دې صورت کنبې په طريق اولي د هغوی په سترگو کنبې گرم سلاتی رانېکل جانز کيدل (۱) د قصاصاً تحريق بالنار حکم د شوافع او مالکيه په نيزه قصاص کنبې مساوات ضروري دې هغوی فرمائی چه قاتل د کوم فعل په ذريعه دمقتول قتل کړې وی که چېرې هغه مشروع وی او منپي عنه نه وی نو قاتل هم قصاصاً هم په هغه فعل سره وژلې شی البته که د قاتل عمل چېرې غير مشروع وی نو په هغې کنبې مساوات جانز نه دې مثلاً که قاتل په کانري وېشتلوسره څوک مړه کړی نو قاتل به هم په کانري وېشتلوسره مړ کولې شی که قاتل څوک په اوبو کنبې ډوب کړو نو هغه به هم ډوبولې شی خو که د قاتل عمل غير مشروع وی يعنی هغه په چاباندې جادو کولوسره يا شراب څکلوسره يا زنا سره يا لواطت سره مړې کړې وی نو د قاتل نه به هم په دغه فعل سره قصاص او بدله نه شی اخستې بلکه په دغه صورت کنبې به قصاص صرف په توره سره اخستې شی (۲) د يوروايت مطابق دامام احمد بن حنبل په دغه مسلك دې (۳) د هغوی استدلال د قرآن مجيد د دې آيت نه دې: ﴿وَأَن عَاقِبَتُهُمْ فَعَاثُوا بِمِثْلِ مَا عُوبُوا﴾ (۴) ﴿فَمَنِ اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ﴾ (۵) ﴿جَزَاءُ سَيِّئَةٍ بِمِثْلِهَا﴾ (۶) په دې آياتونو کنبې دا تعليم ورکړې شوې دې چه د ظلم اوزياتی بدله هم په هغه اندازه باندې اخستل جانزدی څومره چه بل فريق کړې وی

د امام ابو حنيفه رحمته الله عليه په نيز قصاص صرف په وسله سره اخستل جانزدی. د هغوی استدلال د ابن ماجه د روايت نه دې لاقولاً إلا بالسيف (۷) يعنی قصاص دې صرف په توره باندې واخستې شی دامام اعظم ابو حنيفه رحمته الله عليه په نيز د سيف نه هر قسم وسله مراد ده لهندا د هغوی په نيز د توري نه علاوه ټوپک وغيره سره هم قصاص اخستل جانزدی (۸)

شوافع او مالکيه چه د کومو آياتونو نه استدلال کړې دې هم دغه آياتونه د احنافو هم مستدل دی په آياتونو کنبې دا حکم ورکړې شوې دې چه په چاباندې ظلم اوزياتی شوې وی نو د هغې بدله دې هم هغه هومره واخستې شی د هغې نه دې تجاوز کول حرام دی که په قصاص کنبې په مماثلت او برابر والی باندې عمل اوکړې شی نو په دې کنبې په انصاف باندې عمل کول

(۱) شرح ابن بطلال: ۱۷۹/۵ وفتح الباری: ۱۸۹/۶.

(۲) المغنی لابن قدامة: ۹/۳۹۰ - ۳۹۱ وفتح القدیر: ۱۵۶/۹.

(۳) البدة شرح العدة فی مذهب الامام احمد بن حنبل رحمته الله عليه ص: ۱۰۱ باب شروط وجوب القصاص واستيفاء والمغنی لابن قدامة: ۳۹۱/۹ رقم الفصل: ۶۶۵۴.

(۴) سورة النحل: ۱۲۶.

(۵) سورة البقرة: ۱۹۴.

(۶) سورة الشوری: ۴۰.

(۷) سنن ابن ماجه ص: ۱۹۱ کتاب الديات باب لاقوة إلا بالسيف رقم: ۲۶۶۷ - ۲۶۶۸.

(۸) المغنی لابن قدامة: ۳۱۹/۱۹ وفتح القدیر: ۱۵۶/۹ وتکلمة فتح الملهم: ۳۳۹/۲.

ممکن نه دی مثلاً اکثر وختونو کنبې یوسړې د کانړې په یوگزار باندې هلاک شی خو کله داسې هم کیږي چه په یوسړې باندې د کانړو ډیروگزارو نوسره هم دهغه مرگ نه واقع کیږي اوس که د قاتل د کانړې په یوگزار سره د چامرگ واقع شی خود قصاص په دوران کنبې پخپله د قاتل مرگ که چرې په یوگزار سره واقع نه شی نو په هغه باندې به ډیر کانړې وړولې کیږي نوښکاره خبره ده چه دا ظلم دې ځکه چه قاتل خو صرف هم یو کانړې ویشتي وو د کمیت په اعتبار سره قصاص د قاتل د فعل نه زیات اخستلې شی. په دې وجه د امام ابوحنیفه رحمته الله علیه په نیز قصاص بالمثل جائزه دي بلکه قصاص دې صرف په وسله سره واخستې شی. (۱) هم دغه مذهب د عطاء بن ابی رباح رحمته الله علیه امام ثوری رحمته الله علیه او صاحبین رحمهم الله دې (۲) په یو روایت کنبې امام احمد رحمته الله علیه نه هم دغه قول مروی دي. (۳)

قصاصاً تحریق بالنار د امام ابوحنیفه رحمته الله علیه په نیز جائزه دي د هغوی په نیز په قصاص صرف په وسله سره اخستې شی تحریق بالنار ناجائز ګرځولوسره امام اعظم رحمته الله علیه د دې حدیث نه استدلال کړې دي لایعذب بالنار إلا رب النار. (۴) د هغوی په نیز د دې حدیث په عموم کنبې قصاصاً تحریق بالنار هم شامل دي. (۵)

د امام احمد رحمته الله علیه نه دوه اقوال نقل دی د یو قول مطابق د هغوی په نیز قصاصاً تحریق جائزه دي د هغوی دلیل هم د امام اعظم رحمته الله علیه مستدل روایت دي. (۶) دویم قول دادي چه تحریق قصاصاً جائز دي. (۷) هم دغه مسلک د امام شافعی رحمته الله علیه هم دي. (۸) من حرق حر قتله ومن عرق عرقته. (۹) ددوی په نیز لایعذب بالنار إلا رب النار په عموم سره تحریق علی سبیل القصاص مستثنی دي. (۱۰) خود امام ابوحنیفه رحمته الله علیه په نیز د دې په عموم کنبې تحریق علی سبیل القصاص هم شامل کیدود وجه نه ناجائز دي. او حدیث لاقود إلا بالسيف په رنې اکنبې قصاص صرف په وسله سره اخستې شی

ترجمه الباب سوه مطابقت: په حدیث باب کنبې دا صراحت نشته چه رسول الله صلی الله علیه و آله د عرنین سترګې ځکه داغلې وې چه هم دغه عمل عرنین د رسول الله صلی الله علیه و آله را عیانوسره کړې وو. په دې

(۱) الشرح الكبير لشمس الدين ابن قدامة: ٤٠٠/١٩ - ٤٠١ وتكلمة فتح الملهم: ٣٣٩/٢.

(۲) الشرح الكبير لشمس الدين ابن قدامة: ٤٠١/١٩.

(۳) الشرح الكبير لشمس الدين ابن قدامة: ٤٠١/١٩ والعدة شرح العدة في مذهب الامام أحمد بن حنبل: ٥٠١ باب شروط وجوب القصاص واستيفاء.

(۴) سنن أبي داود ٨/٢ كتاب الجهاد باب كراهية حرق العدو بالنار.

(۵) المغني لابن قدامة: ٣٩٢/١٩ رقم الفصل: ٦٦٥٥.

(۶) المغني لابن قدامة: ٣٩٢/١٩ رقم الفصل: ٦٦٥٥ والعدة شرح العدة في مذهب الامام أحمد بن حنبل: ٥٠١.

(۷) العدة شرح العدة: ٥٠١ والمغني لابن قدامة: ٣٩٢/١٩.

(۸) المغني لابن قدامة: ٣٩٢/١٩ والشرح الكبير: ٤٠٢/١٩.

(۹) المغني لابن قدامة: ٣٩٢/١٩ والعدة شرح العدة: ٥٠١.

(۱۰) المغني لابن قدامة: ٣٩٢/١٩.

وجه ترجمه الباب سره د حدیث باب مطابقت نشته
حافظ ابن حجر رحمته الله فرمائی په اصل کښې امام بخاری رحمته الله د روایت باب د بل طریق طرف ته
اشاره کړې ده په کوم کښې چه تصریح ده رسول الله صلی الله علیه و آله د عربین سترگې خکه داغلې وې
چه عربین د رسول الله صلی الله علیه و آله د راعیانو سترگې داغلې وې (۱)
چنانچه صحیح مسلم کښې د حضرت انس رضی الله عنه روایت کښې دی: انما سئل النبی صلی الله تعالی
عليه وسلم أعین العزیزین لانهم سلبوا أعین الرعاة (۲)

باب

د ترجمه الباب مقصد اود باب سابق سره مناسبت - حافظ ابن حجر علامه عینی او علامه
قسطلانی رحمهم الله فرمائی چه امام بخاری رحمته الله د باب بلا ترجمه قایم کړې دي اود اباب هم د
سابق تتمه ده. (۳) باب سابق کښې د تحریق ذکر و په دې باب کښې داخودل مقصود دي چه
په تحریق کښې تجاوز جائرة نه دي یعنی چه څوک د تحریق مستحق نه وي دهغه تحریق د حد
نه تجاوز او گناه ده. (۴)

[حدیث نمبر ۱۲۸۵۶] (۵) حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ يُونُسَ عَنِ ابْنِ شَهَابٍ
عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ وَأَبِي سَمَةَ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ -
صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- يَقُولُ «قَرِصَتْ مَمْلُةٌ نَبِيًّا مِنَ الْأَنْبِيَاءِ، فَأَمْرٌ بِقَرِيَةِ النَّمْلِ فَأَحْرِقَتْ، فَأَوْحَى
اللَّهُ إِلَيْهِ أَنْ قَرِصَتْكَ مَمْلُةٌ أَحْرِقْتَ أُمَّةً مِنَ الْأُمَمِ تُسَيِّحُ». [۳۱۴۱]

رجال الحديث

- ① يحيى بن بكير: دا ابو زكريا يحيى بن عبدالله بن بكير القرشي رحمته الله دې د دوی تذکره
بداء الوحي لاندې تیره شوې ده. (۶)
② ليث: دا امام ابو الحارث ليث بن سعد بن عبدالرحمن فهمي رحمته الله دې د دوی حالات بدء
الوحي لاندې تیر شوی دی (۷)

(۱) فتح الباری: ۱۸۹/۶.

(۲) صحیح مسلم ۵۸/۲ کتاب القسامة باب حکم المحاربين والمرتدين.

(۳) فتح الباری: ۱۹۰/۶ وعمدة القاری: ۳۷۱/۱۴ وإرشاد الساری: ۴۹۳/۶.

(۴) فتح الباری: ۱۹۰/۶.

(۵) رواه البخاری ایضاً: ۲۷/۱ فی بدء الخلق. باب إذا وقع الذباب فی شراب أحدکم فلیغسه فان فی أحد جناحیه داء وفی الآخر شفاء. وخمس من الدواب فواسق یقتلن فی الحرم رقم: ۳۳۱۹ وعند مسلم فی صحیحہ: ۲۳۶/۲ والغنم ومرايضها رقم: ۲۳۳. فی قتل الحيات وغيرها. باب النهی عن قتل النمل رقم: ۵۸۴۹ وعند أبي داود فی سننه: ۳۶۲/۲ باب فی قتل الذر رقم: ۵۲۶۵ وعند الترمذی فی سننه: ۱۹۸/۲ فی الصيد. باب قتل النمل رقم: ۴۳۶۳ - ۴۳۶۴ وعند ابن ماجه فی سننه ص: ۲۳۲ فی الصيد باب ما ینهی عن قتله رقم: ۳۲۲۵.

(۶) کشف الباری: ۲۳۲/۱.

(۷) کشف الباری: ۱/۳۲۴ - ۳۲۵.

- ② یونس - دا یونس بن یزید دې ددوی تذکره هم بده الوحي کښې تیره شوې ده (۱)
- ③ ابن شهاب - مشهور محدث عبدالله بن شهاب زهري دې ددوی حالات هم بده الوحي لاندې تیر شوی دی (۲)
- ⑤ سعید بن المسیب - دا امام التابعین سعید بن المسیب بن حزن بن ابی وهب قرشي ښي دې ددوی تفصیلی تذکره کتاب الايمان باب من قال ان الايمان هو اعمل لاندې تیره شوې ده (۳)
- ⑥ ابوسلمه - دا ابوسلمه بن عبد الرحمن بن عوف ښي دې ددوی تذکره کتاب الايمان باب صوره رمضان احتسابا من الايمان لاندې تیره شوې ده (۴)
- ④ ابو هريره ښي دې ددوی حالات هم کتاب الايمان باب امور الايمان لاندې تفصیل سره تیر شوی دی (۵)
- قرصت نمله نبيا من الانبياء، فامر بقرية النمل فاحرقت، فاحس الله اليه: أن قرصتك نمله أحرقت امة من الامم تسبح. په يوروايت کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمايلي دی يوميږي يونبي اوچيلو هغه د ميريود سوړو سوزولو حکم ورکړو چه اوسوزولي شوي الله تعالی هغه ته وحی راوليگنه چه ته يوميږي اوچيلې ولې تايو پوره مخلوق اوسيزلو چه د الله تعالی تسبيح کوي. نبيا: - شرح په دې کښې دوه اقوال نقل کړي دی چه دې نه کوم يونبي مراد دې؟
- ① علامه کرمانی ښي دې ددوی نقل کړي دې چه دې نه موسی ښي مراد دې. (۶) په نوادر کښې حکيم ترمذی هم دغه قول نقل کړي دې (۷)
- ② علامه قسطلانی ښي دې ددوی نقل کړي دې چه دې نه عزير ښي مراد دې. (۸)
- يوخواشکالات او دهغي جوابات: - علامه کرمانی ښي دې ددوی اشکال کړي دې چه ميري خو غير مکلف دې نو دده سوزول قصاصا څنگه جائز کيدې شي؟ علامه کرمانی ښي دې ددوی جواب ورکولو سره وائي چه کيدې شي دهغه نبی په شريعت کښې داسې کول جائزوو. (۹) دويم جواب ئی داور کړي دې چه په مار او اژده باندې قياس کولو سره طبعاً هر موذی ځناور قتل کول جائز دی (۱۰)

① کشف الباری: ۱/۴۶۳.

② کشف الباری: ۱/۳۲۶.

③ کشف الباری: ۲/۱۵۹ - ۱/۱۶۱.

④ کشف الباری: ۲/۳۲۳.

⑤ کشف الباری: ۱/۶۵۹ - ۶۶۳.

⑥ شرح الکرماني: ۱۳/۲۸ وعمدة القاری: ۱۴/۳۷۱ - ۳۷۲.

⑦ إرشاد الساری: ۶/۴۹۳.

⑧ إرشاد الساری: ۶/۴۹۳.

⑨ شرح الکرماني: ۱۳/۲۸.

⑩ شرح الکرماني: ۱۳/۲۸.

په دې باندې اشکال کېدې شی چه کله دهغوی په شریعت کېنې داعمل جائزوونوبیاد الله تعالی د طرف نه عتاب ولې نازل شو؟ ددې جواب دادې چه ممکن دی داکار جائزوو خواولی نه وو اودا عتاب په ترک اولی باندې نازل شوی دی ۱) په دې باندې علامه عینی رحمته الله علیه اشکال کړې دې چه دا جواب محل نظر دې چه داکار د هغه وخت په شریعت کېنې جائزوو خکه چه دا جواب صرف د ظن او تخمین په بنیاد باندې ورکړې شوې دې صحیح جواب دادې چه مذکورده نبی کوم وخت تحریق کړې هغه وخت هغه ته دهغې د ناجائز کیدو علم نه وو ۲)

علامه قسطلانی رحمته الله علیه ددې یو ښکلې جواب ورکړې هغه فرمانی وقد روی لهذه النقصه سبباً وهوان هذا النبى مرعى قرية اهلكها الله بذنوب اهلها فوقف متعجباً فقال: يارب كان فيهم صبيان، ودواب ومن لم يقتل ذنباً، ثم نزل تحت شجرة فحتر له هذه القصة، فنبهه الله على أن الجنس المؤذى يقتل وإن لم يؤذ، وتقتل أولاده وإن لم يلدغ الأذى، والحاصل أنه لم يعاتبه إنكاره لما فعل بل جواباً له وإيضاحاً لحكمة شمول الإهلاك لجميع أهل تلك القرية، فضرب له المثل بذلك أى إذا اختلط من يستحق الإهلاك بغيره وتعين إهلاك الجميع طريقاً إلى إهلاك المستحق جاز إهلاك الجميع، ۳)

یعنی ددې واقعه سبب داوو چه مذکورده نبی په یو داسې کلی باندې تیر شو دکوم اوسیدونکی چه الله تعالی دهغوی د گناهونو د وجه نه هلاک کړې وو هغه دلته اودریدو اویه حیراتب سره نی د الله تعالی نه گیلې اوکړه چه په دې کلی ماشومان خناور او داسې خلق هم وو چه د کتد ارتکاب نی نه ووکړې بیا هغه د یوې ونې لاندې اودریدو په حدیث باب کېنې چه کومه واقعه بیان کړې شوې ده هغه هم دلته پیښه شوه چه هغه د یومیرې په چیچلو سره قصاص د میرو سوږې اوسیزلې ټول نی هلاک کړل دا یوه تکوینی واقعه وه الله تعالی ددې واقعه په ذریعه هغه خبردار کړو چه کوم جنس بالطبع موذى وی سره ددې چه هغه، بالفعل، تکلیف ورته کړی دهغه قتل جائز دې اودهغه د بچو قتل هم جائز دې سره ددې چه په هغوی کېنې د تکلیف رسولو صلاحیت پیدا شوې نه وی د کلام حاصل دادې چه د نبی د فعل د وجه نه عتاب نه دې شوې چه تاله داسې نه ووکول پکار بلکه په دغه عتاب سره دهغه د سوال جواب ورکړې شو او کوم هلاکت چه د کلی والو احاطه اوکړه دهغې حکمت واضح کول مقصود وو الله تعالی دا واقعه د مثال په توگه پیش کړه چه کله د هلاکت مستحق او غیر مستحق یوځای وی اودافصله اوشی چه د هلاکت مستحق برباد کولودپاره د ټولود هلاکولونه بغیر بل څه لارښته نو په داسې صورت کېنې ټول هلاک کول جائز کېږی

(۱) شرح الکرماني: ۲۸/۱۳.

(۲) عمدة القاری: ۳۷۲/۱۴.

(۳) إرشاد الساری: ۴۹۴/۶.

باب ۱۵۱: حرق الدور والنخیل

د ترجمه الباب مقصد - امام بخاری رحمہ اللہ دلتہ داخودل غواړی چه د ضرورت په وخت کورونه او د کپجورو ونې سوزول جائز دی (۱)

حرق - د حازبراوره سکون سره، حافظ ابن حجر رحمہ اللہ فرماني د صحيح بخاری په ټولې نسخو کښې دالفظ هم دغه شان ضبط کړې شوې دي خو دا ضبط محل نظر دي ځکه چه ددې مادې مصدر حرق نه راځي چونکه دا رباعی ده په دې وجه به ددې مصدر تحريق يا احرار راځي ممکن دی چه په اصل کښې د راء په تشديد سره د ماضی صيغه وه او په دې صورت کښې د حديث باب مطابق هم جوړېږي. په دې صورت کښې به د حرق فاعل محذوف وی دور او نخيل د مفعول کيدو د وجه نه منصوب وی او تقدير عبارت به شی: حرق النبي صلى الله تعالى عليه وسلم بفعله او پاذنه. (۲)

علامه عینی رحمہ اللہ په دې باندې رد کولوسره فرماني چه مذکور ضبط ته د حافظ ابن حجر رحمہ اللہ محل نظر ونيلو په ځاني پخپله محل نظر دي. حافظ ابن حجر رحمہ اللہ دا تصريح نه ده کړې چه دا لفظ داسې نساخ ضبط کړې دي يامشانخ فن؟ که چېرې نساخ ضبط کړې دي نو دهغوی د ضبط څه اعتبار نشته او که چېرې مشانخ فن ضبط کړې وي نو بيا دا ضبط صحيح دي چه حرق به په دې صورت کښې د احرار نه اسم مصدر وی نه چه مصدر. (۳)

بله خبره داده چه حافظ صاحب تحريق ته رباعی ونيلې حالانکه د فن صرف په اصطلاح کښې د رباعی اطلاق په داسې لفظ باندې کيږي د کوم چه څلور حروف اصلی وی صحيح خبره داده: چه تحريق ثلاثی مزديفيه دي (۴)

احديث نمبر ۱۲۸۵۷ (۵) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ إِسْمَاعِيلَ قَالَ حَدَّثَنِي قَيْسُ بْنُ أَبِي حَازِمٍ قَالَ لِي جَرِيرٌ قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - «أَلَا تَرِيحُنِي مِنْ ذِي الْخُلْصَةِ». وَكَانَ بَيْنَنَا فِي خُتْمِ كَعْبَةَ الْيَمَانِيَّةِ قَالَ فَأَنْطَلَقْتُ فِي تَحْمِينِ وَمِائَةِ فَرَسٍ مِنْ أُمَسٍّ، وَكَانُوا أَصْحَابَ خَيْلٍ - قَالَ - وَكُنْتُ لَا أَتُبْتُ عَلَى الْخَيْلِ،

(۱) عمدة القاري: ۴/۷۲.

(۲) فتح الباري: ۶/۱۹۰.

(۳) عمدة القاري: ۴/۷۲.

(۴) عمدة القاري: ۴/۷۲.

(۵) أخرجه البخاري أيضاً: ۱/۲۷۶ في الجهاد باب من لا يثبت على الخيل رقم: ۳۰۳۶ باب البشارة في الفتح رقم: ۳۰۷۶ و ۳۹/۱ في مناقب الانصار. باب ذكر جرير بن عبدالله الجلي رضي الله عنه رقم: ۳۸۲۳ و ۶۴۴/۲ في المغازی باب غزوة ذي الخلصة رقم: ۴۳۵۵ - ۴۳۵۷ و ۸۹۸/۲ في الادب. باب التيسم والضحك رقم: ۶۰۸۹ وفي الدعوات باب قول الله تبارك وتعالى (وصل عليهم) ومن خص بالدعاء دون نفسه رقم: ۶۳۳۳ وعند أبي داود: ۲/۲۶ في الجهاد باب في بعثة البشراء رقم: ۲۷۷۲.

فَقَرَّبَ فِي صَدْرِي حَتَّى رَأَيْتُ أَثْرَ أَصَابِعِهِ فِي صَدْرِي وَقَالَ «اللَّهُمَّ تَبِّتْهُ وَاجْعَلْهُ هَادِيًا مَهْدِيًا».
فَانْطَلَقَ إِلَيْهَا فَكَسَرَهَا وَحَرَّقَهَا، ثُمَّ بَعَثَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يُخْبِرُهُ فَقَالَ
رَسُولُ حَبْرٍ وَالَّذِي بَعَثْتُ بِالْحَقِّ، مَا جِئْتُكَ حَتَّى تَرَكْتُمَا كَأَمْتُمَا تَحْمِلُ أَجُوفًا أَوْ أَجْرُبُ. قَالَ
فَبَارَكَ فِي خَيْلِ أَمْخَسَ وَرِجَالِهَا أَمْخَسَ مَرَّاتٍ [۲۸۷۱، ۲۹۱۱، ۳۶۱۱، ۵۰۹۷، ۴۰۹۹، ۵۷۳۸، ۵۹۷۴]

رجال الحديث

- ① مسدد:- دامسددین مسرهدبن مسریل اسدی رحمہ اللہ دی ددوی حالات کتاب الایمان باب من الایمان أن یحب لایخیه ما یحب لنفسه لاندی تیرشوی دی. (۱)
- ② یحیی:- دایحیی بن سعید قطان رحمہ اللہ دی ددوی تذکرہ ہم کتاب الایمان کنبی تیرہ شوی ده. (۲)
- ③ اسماعیل:- دا اسماعیل بن ابی خالد احمسی بجلی رحمہ اللہ دی ددوی حالات کتاب الایمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ویدہ لاندی تیرشوی دی. (۳)
- ④ قیس بن ابی حازم:- دامشهور تابعی قیس بن ابی حازم احمسی بجلی رحمہ اللہ دی ددوی حالات کتاب الایمان باب قول النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم الدین النصیحة للہ ولرسوله والامة المسلمون وعامتہم لاندی تیرشوی دی. (۴)
- ⑤ جریر:- دا حضرت جریر بن عبد اللہ احمسی بجلی رحمہ اللہ دی ددوی حالات ہم مذکورہ کتاب او باب لاندی تیرشوی دی. (۵) دا روایت وړاندی کتاب الجہاد کنبی باب البشارۃ فی الفتوح لاندی او کتاب المغازی کنبی پہ تفصیل سرہ راروان دی. (۶) پہ دی روایت کنبی ذ ذوالخلصۃ ذکر دی چہ ذ قبیلہ دوس او خشم بت وو اودغی تہ بہ نئی کعبہ یمانیہ ونیل رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ددی ذ نرولو دپارہ جریر بن عبد اللہ رحمہ اللہ اولیگلو او هغه دا مات کرو او ونی سوزولو
- ترجمۃ الباب سرہ مطابقت:- پہ روایت کنبی د فائطلق ایہافکس، واورحقہا ترجمۃ الباب سرہ ددی مناسبت ینکارہ دی.

(۱) کشف الباری: ۲/۲.

(۲) کشف الباری: ۲/۲.

(۳) کشف الباری: ۱/۲۷۹.

(۴) کشف الباری: ۲/۷۶۱.

(۵) کشف الباری: ۲/۷۶۱.

(۶) کشف الباری: کتاب المغازی باب غزوة ذی الخلصة ص: ۵۷۳ - ۵۷۷.

احديث نمبر ۱۲۸۵۸ (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ عَنْ نَافِعٍ عَنْ ابْنِ عُثْمَرَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - قَالَ حَرَّقَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - نَخْلَ بَنِي النَّضِيرِ. (۲۲۰۱)

رجال الحديث

- ① محمد بن کثیر - دامحمد بن کثیر عبدی بصری رحمہ اللہ دی ددوی حالات کتاب العلم باب الغضب فی البوعظة والتعليم إذا رأى مايكره لاندی تیرشوی دی (۲)
- ② سفیان - دا ابو محمد سفیان بن عیینہ کوفی رحمہ اللہ دی ددوی تذکرہ کتاب العلم باب قول المحدث حدثنا... لاندی تیرہ شوی دد. (۳)
- ③ موسی بن عقبہ - دا موسی بن عقبہ اسدی مدنی رحمہ اللہ دی ددوی حالات ویراندی تیری شوی دی (۴)
- ④ ابن عمر رحمہما اللہ - ددوی حالات کتاب الایمان باب قول النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم فی الاسلام عن خمس لاندی تیرشوی دی (۵)

قوله: حرق النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم نخل بنی النضیر - حضرت ابن

عمر رحمہما اللہ فرمائی رسول اکرم ﷺ د کھجورو ونی اوسوزولی د دہنمن د کورونواو ونو د تحریق مسئلہ - علامہ خرقی فرمائی چہ ددہنمن د ونو او فصلونو سوزول جائز نہ دی او کہ چری دہنمن د مسلمانانو پہ زمکو کنبی ددی تحریق کوی نو د تنبیہ پہ توگہ دھغوی پہ زمکہ کنبی داسی کول جائز دی دی دپارہ چہ بیادہنمن ہم دتحریق نہ منع شی (۱) موفق الدین ابن قدامة رحمہ اللہ د فصلونو او ونو مختلف قسمونہ بیانولوسرہ دھر قسم حکم بیان کرې دی ہغہ فرمائی چہ د فصل او ونودری قسمونہ دی

① د دہنمن د قلعہ گانونہ چاپیرہ ونی اوفصلونہ چہ دھغوی پہ قتل کنبی بندیز جوڑی پی دہنمن د ونو پہ شا د مسلمانانوتہ پتھیری یاد لازو ارتولودپارہ د ونو پری کولو ضرورت وی یا دہنمن د مسلمانانو فصلونہ او ونی تباہ کوی نو پہ دی تولو صورتونو کنبی بغیرد اختلاف د فقہاؤ ددہنمن ونی او فصلونہ ختمول جائز دی

(۱) مرتخریجہ فی کتاب الحرث والمزارعة باب قطع الشجرة والنخل: ۲۳۲۶.

(۲) کشف الباری: ۵۳۶/۳.

(۳) کشف الباری: ۱۰۲/۳.

(۴) کتاب العلم باب العلم والفتیافی المسجد.

(۵) کشف الباری: ۶۳۷/۱.

(*) المغنی لابن قدامة: ۵۰۱/۱۰ (۷۵۸۴) وأجزاء المسالك: ۸۰/۹ کتاب الجہاد دارالقلم.

① که د وټو او فصلونو په پریڅودو کېښي د مسلمانانو فائده او په تلف کولو کېښي نقصان وي نو ځاندي مطلب دادې چې په دېښمن باندې د غلبه موندلو نه پس مسلمانان د هغوی د ونډو سوزو نه خوندونه واخلی او د هغوی څارو ته به گيا حاصله شی نو په دې صورت کېښي د وټو او فصلونو ختمول جائزه دي دغه شان که چرې اهل اسلام او دېښمنانو په مېنځ کېښي د جنگ دوران کېښي دې څیزونو ته د نقصان رسیدو رواج نه وي نو په داسې صورت کېښي هم وټو او فصلونو ته نقصان رسول جائزه دي ښکاره خبره ده چې د رد عمل په توگه به دېښمن هم د مسلمانانو په علاقو باندې د حمله کولو نه پس د هغوی وټو او فصلونو ته نقصان رسوي

② دریم او آخری صورت دادې چې د وټو او فصلونو په تباہ کولو کېښي د مسلمانانو څه فائده نه وي اونه څه نقصان وي او مقصدنی صرف دېښمن ته نقصان او د هوکه ورکول وي نو په دې صورت کېښي اختلاف دي (۱)

د جمهور فقهاء مسلک او د هغوی استدلال: جمهور فقهاء امام شافعی امام مالک امام احمد اسحاق ثوری او امام ابوحنیفه رحمهم الله په نیز د دېښمن د وټو فصلونو او کورونو تحریق جائز دي (۲) د دوی استدلال د احادیث باب نه دي په رومي روایت کېښي دی چې جریر بن عبدالله رضی الله عنه د والی الخصة وړانولوسره اوسوله په دویم روایت کېښي تصریح ده چې رسول الله ﷺ د بنو نضیر د کپجورو ونې سوزولې وې د ابن عمر رضی الله عنهما د روایت نه استدلال کولو جمهور وائی چې دا روایت په دې خبره دلالت کوي چې د دېښمن شوکت ختمولو او په هغوی غلبه موندلو دپاره مسلمانانوله د هغوی ونې پرې کول او په خرابول د هر طرف نه هغوی راکیږول او هر هغه تدبیر اختیارولو اجازت دي په کوم سره چې د هغوی ملامت ته شی (۳)

د امام اوزاعي لیث بن سعد او ابو ثور مسلک او د هغوی استدلال: امام اوزاعي لیث بن سعد او ابو ثور رحمهم الله په نیز د دېښمن ونې او کورونو سوزول او خرابول مکروه دي (۴) د دوی استدلال په موطا امام مالک کېښي د یحیی بن سعید روایت دي په هغې کېښي تصریح ده چې ابوبکر رضی الله عنه د شام طرف ته مختلف لښکرې لیگلې وې په هغوی کېښي یزید بن ابوسفیان د یولښکر امیر جوړولوسره هغه ته وصیت کړې وو ولات قطعن شجرا مشرا ولا تخربن عامرا (۵) یعنی د میوو والا ونې قطعاً مه کټ کوئی او آبادی کله هم مه وړانه ونی

د امام اوزاعي وغیره د استدلال جواب: ① علامه طبری رحمته الله د دې استدلال د اجواب وړکړې دي چې ابوبکر رضی الله عنه اصالتاً او قصداً د تحریق نه منع کړې وو که دوران جنگ کېښي د دېښمن

(۱) المغنی لابن قدامة: ۵۰۱/۱، ۵۰۲ (۷۵۸۴) وأوجز المسالك: ۹/۸۰ - ۸۱

(۲) الام للامام الشافعی: ۷/۳۵۶ وشرح ابن بطال: ۱۸۱/۵

(۳) عمدة القاری: ۳۷۵/۱۴

(۴) المغنی لابن قدامة: ۱۰/۵۰۲ وشرح ابن بطال: ۱۸۱/۵ وعمدة القاری: ۳۷۵/۱۴

(۵) موطا امام مالک رحمته الله ص: ۳۶۵ - ۳۶۶ کتاب الجهاد باب النهی عن قتل النساء والولدان فی الغزو، نور

اوگورنی: المغنی لابن قدامة: ۵۰۲/۱۰ وفتح الباری: ۱۹۱/۶ وعمدة القاری: ۳۷۴/۱۴

مغلوب کولو او ښکته کولو د پاره اتفاقاً د تحريق ضرورت پېښ شى نو هيڅ بدى نشته (١)
 ⑤ امام شافعى دا جواب ورکړې دې چه حضرت ابوبکر رضي الله عنه رسول الله صلى الله عليه وسلم داسې فرمائيلوسره اوړيدلې ووجه د شام په ملک باندې به د مسلمانانو فتح وى په دې وجه هغوى د مسلمانانو د فاندې د خاطره يزدېدن ابوسفیان د تحريق او ونو پرې کولونه منع کړې وه (٢)
 مطلب دادې چه ابوبکر صديق رضي الله عنه ته په دغه پېښگوتى باندې يقين وو چه په شام باندې به د اسلام لښکر غلبه بيا مومى اودهغه ځانې ونې اوفصلونه به د مسلمانانو په قبضه کښې راځي نوکه ونې پرې کړې شوې او اوسوزولې شوې نو په راتلونکى وخت کښې به هم د مسلمانانو نقصان وى په دې وجه هغوى د تخريب او تحريق نه منع اوفرمائيله
 ترجمه الباب سره مطابقت: د ابن عمر رضي الله عنه په حديث باب کښې د بنو نضير د باغونو د تحريق ذکر دې. ترجمه الباب سره ددې مطابقت واضح دې

باب ١٥٢: قتل النائم المشرك

د ترجمه الباب مقصد: امام بخارى رحمته الله داخودل غواړي چه د اوده شوى مشرک قتل جائز دې

(احديث نمبر ٢٨٥٩ - ٢٨٦٠) (٣) حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْلِمٍ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ زَكْرِيَاءُ بْنُ أَبِي زَائِدَةَ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - قَالَ بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - رَهْطًا مِنَ الْأَنْصَارِ إِلَى أَبِي رَافِعٍ لِيَقْتُلُوهُ، فَأَنْطَلَقَ رَجُلٌ مِنْهُمْ فَدَخَلَ حِصْنَهُمْ قَالَ فَدَخَلْتُ فِي مَرِيضٍ دَوَابَّ لَهُمْ، قَالَ وَأَعْلَقُوا بِأَبِ الْحِصْنِ، ثُمَّ إِنَّهُمْ فَقَدُوا إِجْمَارًا لَهُمْ، فَخَرَجُوا يَطْلُبُونَهُ، فَخَرَجْتُ فِيمَنْ خَرَجَ أَرَاهِمُ أَنَّنِي أَطْلُبُهُ مَعَهُمْ، فَوَجَدُوا الْحِمَارَ، فَدَخَلُوا وَدَخَلْتُ، وَأَعْلَقُوا بِأَبِ الْحِصْنِ لَيْلًا، فَوَضَعُوا الْمَفَاتِيحَ فِي كَوِيتٍ حَيْثُ أَرَاهَا، فَلَمَّا نَامُوا أَخَذْتُ الْمَفَاتِيحَ، فَفَتَحْتُ بِأَبِ الْحِصْنِ، ثُمَّ دَخَلْتُ عَلَيْهِ فَقُلْتُ يَا أَبَا رَافِعٍ، فَأَجَابَنِي، فَتَعَمَّدْتُ الصَّوْتِ، فَصَرَيتُهُ فَصَا، فَخَرَجْتُ ثُمَّ جِئْتُ، ثُمَّ رَجَعْتُ كَأَنِّي مُغِيثٌ فَقُلْتُ يَا أَبَا رَافِعٍ، وَغَبِثْتُ صَوْتِي، فَقَالَ مَا لَكَ لَا يَمُوتُ الْوَيْلُ قُلْتُ مَا شَأْنُكَ قَالَ لَا أَذْرى مَنْ دَخَلَ عَلَى فَصْرَتِي. قَالَ فَوَضَعْتُ سِيفِي فِي بَطْنِهِ، ثُمَّ تَحَامَلْتُ عَلَيْهِ حَتَّى قَرَعْتُ الْعَظْمَ، ثُمَّ خَرَجْتُ وَأَنَا دَهْشٌ، فَأَتَيْتُ سَلِيمًا لَهُمْ لِأَنْزِلَ مِنْهُ فَوَقَعْتُ فَوُتِنْتُ رَجُلِي، فَخَرَجْتُ إِلَى أَصْحَابِي فَقُلْتُ مَا أَنَا بِسَارِحٍ حَتَّى أَسْمَعَ النَّاعِيَةَ، فَمَا يَرَحُ حَتَّى سَمِعْتُ نَعَايَا أَبِي رَافِعٍ تَأْجُرُ أَهْلَ الْحِجَازِ. قَالَ فَقُمْتُ وَمَا بِي قَلْبَةً حَتَّى أَتَيْتُ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَأَخْبَرْتَاهُ.

(١) شرح ابن بطال: ١٨١/٥ وفتح الباري: ١٩١/٦ وعمدة القاري: ٣٧٤/١٤ - ٣٧٥.

(٢) الام للامام الشافعي: ٣٥٧/٧.

(٣) اخرجه البخاري أيضا في الجهاد متصلا بهذا الحديث رقم: ٦٠٢٣ وفي المغازي باب قتل أبي رافع عبيد الله بن أبي حقيق رقم: ٤٠٣٨ - ٤٤٤٠ وقد تفرد به البخاري رحمه الله.

رجال الحديث

- ① علی بن مسلم - دایحیی بن مسلم بن سعید ابو الحسن الطوسی رحمته دی. ددوی تذکره وړاندې تیره شوې ده. (۱)
- ② یحیی بن زکریا - دا ابوزانده یحیی بن زکریا کوفی رحمته دی. ددوی تذکره هم وړاندې تیره شوې ده. (۲)
- ③ ابی - ددې نه د یحیی پلار زکریا بن ابی زانده مراد دی. ددوی حالات کتاب الایمان باب فضل من استبرأ لدينه لاندې تیر شوی دی. (۳)
- ④ ابواسحاق - دا ابواسحاق عمرو بن عبدالله بن عبید سیعی دی. ددوی تذکره کتاب الایمان باب الصلوة من الایمان لاندې تیره شوې ده. (۴)
- ⑤ براء بن عازب رضی الله عنه - دا مشهور صحابی حضرت براء بن عازب بن الحارث حارثی دوسی رحمته دی. ددوی تذکره په مذکوره کتاب ابواب کنبې تیره شوې ده. (۵)
- کتاب المغازی کنبې دا روایت په تفصیل سره راروان دی په هغې کنبې ابورافع عبدالله بن ابی حقیق د قتل بیان دی عبدالله بن عتیک رضی الله عنه د ابورافع په کور کنبې ورننوتلو د شپې په تیاره کنبې نې په بستره باندې قتل کړې وو. د قتل دامنسوبه هغه د رسول اکرم صلی الله علیه و آله په اجازت سره جوړه کړې وه. امام بخاری رحمته هم دې واقعه کنبې د خوب په حالت کنبې د مشرک د قتل په جواز باندې استدلال کړې دی.
- احديث نمبر ۲۸۶۰ حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي زَائِدَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - قَالَ يَعْتُ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - رَهْطًا مِنَ الْأَنْصَارِ إِلَى أَبِي رَافِعٍ فَدَخَلَ عَلَيْهِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَتِيكَ يَبْتِغِي لَيْلًا، فَقَتَلَهُ وَهُوَ نَائِمٌ. [۳۸۱۲، ۳۸۱۴]

رجال الحديث

- ① عبدالله بن محمد - دا ابو جعفر عبدالله بن محمد بن عبدالله بن جعفر بن الیمان جعفی بخاری رحمته دی. ددوی تذکره کتاب الایمان باب امور الایمان لاندې تیره شوې ده. (۶)

(۱) کتاب الحج باب ذات عرق لاهل العراق.

(۲) کتاب الوصایا باب قول الله تعالى ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اشْهَادُوا بَيْنَكُمْ إِذَا خُمِرَ أَحَدُكُمْ الْمَوْتُ﴾.

(۳) کشف الباری: ۶۷۳/۲.

(۴) کشف الباری: ۳۷۰/۲.

(۵) کشف الباری: ۳۷۵/۲.

(۶) کشف الباری: ۶۵۷/۱.

② یحیی بنادم - دایحیی بن آدم بن سلیمان الاغوی رحمۃ اللہ علیہ دې ددوی تذکره تیره شوې ده. (۱)
د باقی رجال د سند تذکره د باب په رومبې روایت کښې راغلې ده

بعث رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم رهطامن الانصار إلى أبي رافع فدخل عليه عبدالله بن عتيك بيته ليلا فقتله وهونائم

روایت کښې دې چه رسول اکرم ﷺ یوڅو صحابه کرام ابورافع ته اولیکل حضرت عبدالله بن عتيك رضی اللہ عنہ د شپې دهغه په کور کښې داخل شو او په اودو باندې نې هغه قتل کړو په دې روایت کښې تصریح ده چه عبدالله بن عتيك رضی اللہ عنہ ابورافع په اودو قتل کړو بیته - د بآ فتحه او یا په سکون سره. ددې معنی ده کور منزل، مطلب دادې چه عبدالله بن عتيك رضی اللہ عنہ د شپې د ابورافع کور کښې ننوتلو. دحموی اومستملې په روایت کښې دا ی، تشدید سره بیته دې. په دې صورت کښې به دا لفظ د تبیت نه وی اود تبیت معنی د شپې په وخت په دښمن باندې حمله کول دی. (۱) مطلب دا چه عبدالله بن عتيك رضی اللہ عنہ ابورافع د شپې په وخت قتل کړې وو.

د باب په دواړو روایتونو کښې د ابورافع د قتل قصه بیان کړې شوې ده امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ رومبې روایت اوږد او دویم مختصر ذکر کړې دې. رومبې روایت دعلی بن مسلم په طریق او دویم د عبدالله بن محمد په طریق سره په دواړو کښې فرق دې چه په رومبې روایت کښې امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ اودهغوی شیخ یحیی بن زکریا رحمۃ اللہ علیہ په مینځ کښې علی بن مسلم صرف هم یو واسطه ده او په دویم کښې عبدالله بن محمد او یحیی بن آدم دوه واسطې دی.

د حدیث باب نه مستنبط فوائد - شرح حدیث ددې روایت نه مختلف فوائد مستنبط کړې دی
① د مشرکانو جاسوسی کول اودهغوی د غفلت نه فائده اوچتول او تکلیف ورکونکوباندې په بخبرنی کښې حمله کول جائز دی. (۲)

② ابورافع به رسول الله ﷺ سره دښمنی لرله او نور خلق به نې هم په دې باندې تیارول هم په دې وجه هغه قتل کړې شو. ددې نه معلومه شوه چه که یوداسې مشرک ته د اسلام دعوت وړاندې رسیدې وی نوهغه ته بیا دعوت ورکولونه وړاندې هغه قتل کول جائز دی خو په اودو باندې د مشرک قتل هغه وخت جائز کیږی چه کله د وحی یا قرآن یا آثار نه دا معلومه شی چه هغه په خپل کفر باندې په سختنی سره کلک ولاړ دې او دده خو هېو دمسلمانیدو امید نه وو. (۳)

③ دریمه خبره ددې روایت نه دا معلومه شوه چه په جنگ کښې سختی اختیارول د دښمن د انبوه کثیره نه تعارض کول اودالله تعالی په لار کښې خپل خان په هلاکت کښې اچول جائز دی. (۴)

(۱) کتاب الغسل باب الغسل بالصانغ ونحوه.

(۲) إرشاد الساری: ۴۹۸/۶ و عمدة القاری: ۳۷۹/۱۴.

(۳) شرح ابن بطلال: ۱۸۳/۵ و فتح الباری: ۱۹۲/۶ و عمدة القاری: ۳۷۸/۱۴.

(۴) فتح الباری: ۱۹۲/۶.

(۵) شرح ابن بطلال: ۱۸۳/۵.

ترجمة الباب سره مطابقت حافظ ابن حجر رحمته فرمائی وہی ظاہر ہے کیا ترجمہ لہ، لان الصحابی طلب تمل ابی رافع وھونائم، وانما نادا لیتحقق أنه ھو، لئلا یقتل غیرہ ممن لا غرض لہ اذا ذاک فی قتله وبعد ان اچاہہ کان فی حکم النائم، لانه حیثئذ استمر على خیال نومہ. ہدلیل أنه بعد ان ضریہ لم یفر من مکانہ، ورجول من مصبحہ حتی عاد الیہ قتلہ (۱)

یعنی ترجمۃ الباب سرہ د حدیث مطابقت ظاہر دی حکمہ چہ عبداللہ بن عتیک رضی اللہ عنہ ابورافع پہ اودو قتل کول غوشتل ابورافع تہ ہغہ آوازونہ خکہ ورکړې وودې دپړہ چہ دا یقین اوشی چہ داہم ابورافع دې ددہ پہ خانی بل څوک قتل نہ کړې شی د کوم پہ قتل سرہ چہ دہغہ دہغہ وخت کنبی ہیڅ غرض نہ وو د عبداللہ بن عتیک رضی اللہ عنہ د آواز جواب ورکولو نہ پس ابورافع د نانم پہ حکم کنبی وو ہغہ وخت دې دوبارہ پوځ خوب کنبی لاړو ددې دلیل دادې چہ د عبداللہ بن عتیک رضی اللہ عنہ د تورې رومبې گذار خوړلونه پس ابورافع نہ خودخپل خانی نہ اوتختیدو اونہ د خپلې بستری نہ اخوا دیکخوا اوخو زیدو تردې چہ ابن عتیک رضی اللہ عنہ پہ دویم ځل راغلو قتل نی کړو

باب ۱۵۳: لا تمّنوا لقاء العدو

د ترجمۃ الباب مقصد - ددې باب لاندې امام بخاری رحمته داخودل غواړی چہ د دینس د مقابلہ خواخش اوتمننا کول جائز نہ دی (۲)

احديث نمبر ۲۸۶۱-۲۸۶۲ (۳) حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ مُوسَى حَدَّثَنَا عَاصِمُ بْنُ يُونُسَ الْيَبُورِيُّ حَدَّثَنَا أَبُو اسْمَاقٍ الْفَزَارِيُّ عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ قَالَ حَدَّثَنِي سَالِمُ بْنُ أَبِي النَّظْرِ مَوْلَى عُمَرَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ كُنْتُ كَاتِبًا لَهُ قَالَ كَتَبَ إِلَيْهِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي أَوْفَى جِئْتُ خَرَجَ إِلَى الْحُرُورِيَّةِ فَقَرَأْتُهُ فَإِذَا فِيهِ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فِي بَعْضِ أَيَّامِهِ الَّتِي لَقِيَ فِيهَا الْعَدُوَّ النَّظَرَ حَتَّى مَالَتْ الشَّمْسُ. ثُمَّ قَامَ فِي النَّاسِ فَقَالَ «أَيُّهَا النَّاسُ لَا تَمْنُوا لِقَاءَ الْعَدُوِّ وَسَلُّوا اللَّهَ الْعَافِيَةَ، فَإِذَا لَقِيتُمُوهُمْ فَاصْبِرُوا وَاعْلَمُوا أَنَّ الْجَنَّةَ تَحْتَ ظِلَالِ السُّيُوفِ» - ثُمَّ قَالَ - اللَّهُمَّ مُنْزِلَ الْكِتَابِ وَفُجِّرِي السَّحَابِ وَهَازِمِ الْأَحْزَابِ اهْزِمْهُمْ وَأَنْصُرْنَا عَلَيْهِمْ».

رجال الحديث

① يوسف بن موسى - دا ابو يعقوب بن موسى بن عيسى المروزي رحمته دې ددوی تذکرہ تیرہ شوی ده (۴)

(۱) فتح الباری: ۱۹۲/۶.

(۲) عمدة القاری: ۲۷۹/۱۴.

(۳) قد مر تخریجه فی الجهاد باب الجنة تحت بارقة السیوف رقم: ۲۸۱۸.

(۴) کتاب الجنة باب هل علی من لم یشهد الجمعة غسل من النساء والصبيان وغيرهم.

② **عاصم بن یوسف الیربوعی**:- دا ابو عمرو عاصم بن یوسف الیربوعی رضی اللہ عنہ دې (۱) دوی د دې محدثینونه د حدیث روایت کړې دې ابواسحاق، ابراهیم بن محمد الفزاری، اسرائیل بن یونس، حسن بن عیاش، حماد بن شعیب الحمانی، ابوالاحوص سلام بن سلیم او فضیل بن عیاض رحمهم الله ددوی نه روایت کونکی تلامذه کښې ابوشیبه ابراهیم بن ابی بکر بن ابی شیبه ابراهیم بن القعقاع ابراهیم بن یعقوب الجوزجانی ابو عمرو احمد بن حازم ابوبکر احمد بن ابی خیشمه ابوبکر احمد بن محمد البغدادی احمد بن منصور او احمد بن یوسف السلمی غوندي اعلام حدیث شامل دی (۲)

امام بخاری رضی اللہ عنہ او ددوی نه علاوه امام نسائی او امام ترمذی رحمهما الله هم ددوی نه روایان اخستی دی (۳) ټولواشمه د جرح او تعدیل ددوی توثیق کړې دې (۴)

③ **ابواسحاق الفزاری**:- دا ابراهیم بن محمد الفزاری رضی اللہ عنہ ددوی تذکره وړاندې تیره شوي ده (۵)

④ **موسی بن عقبه**:- داموسی بن عقبه الاسدی المدني رضی اللہ عنہ دې ددوی تذکره وړاندې تیره شوي ده (۶)

⑤ **سالم ابوالنضر**:- دا ابوالنضر سالم بن امیه المدني القرشی التمیمی رضی اللہ عنہ دې ددوی تذکره وړاندې تیره شوي ده (۷)

⑥ **عبدالله بن ابی اوفی** رضی اللہ عنہ:- دا مشهور صحابی دې ددوی تذکره وړاندې تیره شوي ده (۸)

کنت کتابه:- له د ځمیر مرجع عمر بن عبدالله دې سالم ابوالنضر داوئیل غواړي چه زده عمر بن عبدالله کاتب وو. هم دغه روایت امام بخاری رضی اللہ عنہ باب الجنة تحت بارقة السيوف لاندې نقل کړې دې او هلته علامه عینی رحمته الله او حافظ ابن حجر رحمته الله فرمائي چه ه ځمیر د عبدالله بن ابی اوفی طرف ته راجع دې. علامه قسطلانی رحمته الله دلته فرمائيلی دی چه د ترجمه الباب ددې روایت نه ددغه دواړو حضراتو د قول تغلیط کیږي. ځکه چه دلته سالم پخپله تصریح کړې ده چه هغه د عمر بن عبدالله کاتب وو. لهدا داویناکول چه د له ځمیر مرجع عبدالله بن ابی اوفی دې صحیح نه ده (۹)

(۱) الثقات لابن حبان: ۵۰۸/۸.

(۲) د شیوخ او تلامذه د تفصیل د پاره او گورنی تهذیب الکمال: ۵۴۹/۱۳.

(۳) تهذیب الکمال: ۵۵۰/۱۳.

(۴) الثقات لابن حبان: ۵۰۸/۸. والجرح والتعديل رقم الترجمة: ۱۹۴۰ وتهذیب التهذیب: ۶۰/۵.

(۵) کتاب الجمعة باب القائلة بعد الجمعة.

(۶) کتاب الوضوء باب اسباغ الوضوء.

(۷) کتاب الوضوء باب المسموح على الخفين.

(۸) کتاب الوضوء باب من لم يرى الوضوء إلا من المخرجين.

(۹) إرشاد الساری: ۵۰۰/۶.

آن رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم بی بعض آیاه

سأله ابو النضر وانی چه کله هغه عمر بن عبدالله سره د خارجیانوسره د جنگ دپاره اووتلو نو عبدالله بن ابی اوفی د طرف نه چه کوم خطر راغلو هغه ما لوستلی وو په هغې کښې لیکلی وو رسول الله ﷺ دښمن سره د جنگ په ورځو کښې د زوال آفتاب انتظار کولو د نمر د زوال نه پس یخه هوا چلیرې په بدن کښې تازه والې پیدا کیږي په دې وجه رسول الله ﷺ د جنگ شروع دپاره د زوال انتظار اوکړو (۱). شارحینو د دې نور هم حکمتونه بیان کړي باب کان النبی صلی الله

تعالی علیه وسلم اذالم یقاتل أول النهار آخر القتال حتی تزلزل الشمس لاندې د دې تفصیل تیر شوې دې

قوله: ثم قام في الناس فقال: لا تمنوا لقاء العدو وسلوا الله العافية: بیا

حضور پاك ﷺ خلقو ته خطاب فرمائیلوسره اوونیل اینها الناس دښمن سره دمقابلې کولو خواهش مه کوئې بلکه دالله تعالی د امن او عافیت دعا کوئې دلته اشکال پیدا کیږي چه دښمن سره د مقابلې کولو خواهش کول جهاد دي اونکاره خبره ده چه جهاد طاعت دي نو حضور پاك بیا د طاعت د خواهش کولونه ولې منع او فرمائيله؟

د دې جواب دادي چه سړي ته خپل انجام معلوم نه وی اود امکان یقیناً مسترد کولې نه شی چه هغوی ښه په کلکه دشمن سره د جنگ او کامیابیدو په اراده سره مقابلې دپاره اوځي خو په عین وخت کښې هغوی ته دخپل غزائم او ارادو د پوره کولو موقع ملاونه شی اود موانع او شدائد رفع کیدل اود اسباب پیدا کیدل دهغوی په اختیار کښې نه وی بلکه حقیقت خودادې چه خپل اندامونه او جوارح اویه خپلو ارادو باندې دهغوی هیڅ تصرف نه وی مشهوره واقعه ده چه په غزوه خیبر کښې یوسړې په وینو رنگ بنگ وو اود زخمونو طاقت نه لرلود وجه نه هغه خودکشی اوکړه (۲).

دا واقعه د دې خبرې دلیل دي چه سړي دخپل انجام نه بې خبره وی هغه ته ښه نه لگی چه په سختو اومصیبتونو کښې به هغه ترکومي صبر کولې شی. هغه ته معلومه نه وی چه په جنگ کښې به هغه ثابت قدم وی که تختی به؟ د الله تعالی د رضادپاره به جنگیږي که د ریا اوسمعه دپاره؟ په جنگ کښې به د شریعت د احکامو التزام اوکړې شی اووکه نه؟

دویمه وجه داده چه دښمن سره دمقابلې تمنا کولو کښې د عجب شائبه ده په دې سره لکه چه په خپل نفس اوقت باندې یقین اوتوکل اود دښمن د کمزوری ښکاریدو تاثر ملاویری په دې وجه حضور پاك د دښمن د مقابلې خواهش کولونه منع کړې اود عافیت او سلامتنی د دعا تلقین اوکړو (۳). حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه فرمائیلی لان أعالی فاشکر أحب الی من ان ابتل

(۱) فتح الباری: ۱۴۹/۶ باب کان النبی صلی الله تعالی علیه وسلم اذالم یقاتل أول النهار آخر القتال حتی تزلزل الشمس

(۲) إرشاد الساری: ۴۹۹/۶.

(۳) فتح الباری: ۱۹۳/۶ إرشاد الساری: ۶۹۹/۶ و تکملة فتح الملهم: ۳۴/۳.

فاصلہ (۱) عافیت کنبی اوسیدل او په دې شکرادا کول زما ددې نه ډیر خوښ دی چه په څه مصیبت کنبی اخته شم او په هغې باندې صبر او کړم حضرت علی علیه السلام خپل خونې ته او وویل لا تدن احد الی لبهارمة ومن دعاک الیهافاخر به ایله لانه باغ، والله قد ضمن نصر من بغی علیه (۲) یعنی چاته د جنگ دعوت مه ورکوه خوکه تاله څوک د جنگ دعوت درکړی نو هغوی سره جنگیره ځکه چه هغه باغی دې اوالله تعالی دباغیانو د جنگ کونکو د نصرت او امداد ضمانت ورکړې دې.

دښمن ته د جنگ دعوت ورکول وحکم: حسن بصری رحمته الله د حدیث باب نه استدلال کولو سره فرمایلی چه دښمن ته د جنگ دعوت ورکول مکروه دی (۳) د امام ثوری اوزاعی احمد بن حنبل او اسحاق بن راهویه رحمهم الله هم دغه رانې ده (۴) علامه ابن منذر فرمایلی دښمن له د امیر په اجازت سره دعوت مبارزت ورکول جائز دی په دې باندې هغه اجماع نقل کړې ده (۵) د امام مالک رحمته الله او امام شافعی رحمته الله په نیز دعوت مبارزت ورکول جائز دی او په دې کنبی د امیر اجازت هم ضروری نه دې (۶) د امام مالک رحمته الله نه د داسې مجاهد باره کنبی تپوس او کړې شوجه د صف د مینځ نه من یوازې چغه او چته کړی او دښمن ته د مبارزت دعوت ورکړی چه څوک دې چه ماسره مقابله او کړی؟ نو امام جواب ورکړو ذلك الی نیته، ان کان یبذل وجه الله تعالی فارجو ان لا یکن به باس، قد کان فعل ذلك من مضی (۷) مطلب دادې چه د مجاهد په نیت باندې موقوف دی که چرې په دعوت مبارزت سره د هغه مقصد د الله تعالی رضا حاصلول وی نو زما امید دې چه داسې کولو کنبی هېڅ حرج نشته اسلاف هم دا طریقه اختیار کړې وه چنانچه انس بن مالک رضی الله عنه روایت دې چه براء بن مالک مرزبان ته د مبارزت دعوت ورکړو او هغه ئی قتل کړو (۸) دغه شان ابو قتاده رضی الله عنه وائی چه د حنین په ورځ ما یوسړی ته د مقابله دعوت ورکړو او قتل مې کړو نور رسول الله صلی الله علیه و آله د هغه مال اسباب ماته را کړل (۹) علامه ابن بطل رحمته الله فرمائی د ابو قتاده رضی الله عنه په روایت کنبی دا تصریح نشته چه هغه د مبارزت دعوت رسول الله صلی الله علیه و آله نه اجازت اخستې وو (۱۰)

(۱) شرح ابن بطل: ۱۸۵/۵ فتح الباری: ۱۹۳/۶ إرشاد الساری: ۴۹۹/۶ و عمدة القاری: ۳۸۰/۱۴.

(۲) شرح ابن بطل: ۱۷۵/۵ إرشاد الساری: ۴۹۹/۶ و عمدة القاری: ۳۸۰/۱۴.

(۳) فتح الباری: ۱۹۳/۶.

(۴) شرح ابن بطل: ۱۸۵/۵ و عمدة القاری: ۳۸۰/۱۴.

(۵) شرح ابن بطل: ۱۸۵/۵ و عمدة القاری: ۳۸۰/۱۴.

(۶) شرح ابن بطل: ۱۸۵/۵ و عمدة القاری: ۳۸۰/۱۴.

(۷) شرح ابن بطل: ۱۸۵/۵ و عمدة القاری: ۳۸۰/۱۴.

(۸) شرح ابن بطل: ۱۸۶/۵ و عمدة القاری: ۳۸۰/۱۴ بل اوگورنی الاصابة فی تمییز الصحابة: ۱/۱۴۴.

(۹) شرح ابن بطل: ۱۸۶/۵ و عمدة القاری: ۳۸۰/۱۴.

(۱۰) شرح ابن بطل: ۱۸۶/۵.

قوله فاذا لقيتموهم فاصبروا - کله چه دښمن سره ست سو مقابلې اوشی نو بیا د صبر او ثبات قدمنی نه کاراخله مطلب دا چه اول خود مقابلې خواش مه وه خوچه کله مقابلې راشی نو بیا ښه په بهادرۍ سره جنگیره د دې جمله تشریح وړاندې تیره شوي ده

قوله ان الجنة تحت ظلال السيوف - جنت د تورو دسوري لاندې دې د تورود سوري د لاندې څه مطلب دې؟ په دې باندې تفصیلی بحث وړاندې تیر شوي دي

قوله ثم قال: اللهم منزل الكتاب، وهجري السحاب، وهأزم الاحزاب اهزمهم

وانصرنا عليهم: بيا حضورياك اوفرماييل اي د قرآن پاك نازل كړونكي ذاته اوربخي شړونكيه اودكافرانو لښكرو ته ماتې وركونكيه دوی ته ماتې وركړه اوددوي په مقابلې كښې زموږ امداد اونصرت اوكره

حافظ ابن حجر رحمته الله فرمائي چه په دې دعا كښې رسول الله ﷺ د الله تعالي د نصرت د مختلف صورتونو طرف ته اشاره اوكره د كتاب نه د قرآن مجيد آيت **(قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبُهُمُ اللَّهُ بِأَيِّدِيكُمْ)**

طرف ته اشاره ده مجري السحاب نه د اوربخوپه تسخير كښې د الله تعالي د قدرت طرف ته اشاره ده اوهغه هواگانوته په خپله رضا باندې حركت وركوي خود هوا تيزو چپو چلبونه باوجود اوربخ كله دخپل ځاني نه بې حركته پاتې وي كله د پړان اوبه راوړوه وي اوكله نه راوړوي نود اوربخو په حركت سره په جهاد كښې د مجاهدينو په حركت كښې امداد طرف ته اشاره ده په خپل ځاني باندې حصاري اوربخوسره د اهل اسلام طرف ته وړاندې شوي لښونه منع كولو طرف ته اشاره ده د انزال مطر نه د مال غنيمت د حصول طرف ته اشاره ده د هزم

الاحزاب نه دې خبرې طرف ته اشاره ده چه په دعا كښې د مخكينو نعمتونو حواله هم وركول پكاردې د الله تعالي په ذات باندې پوره توكل كول اوداعقيده لړل پكاردې چه دهر كړ پوره كړونكي هم هغه يو ذات دې بيا حافظ ابن حجر رحمته الله اوفرماييل چه په دې دعا سره خبردار كړې شوي دي چه مسلمانانوته به درې لوڼي نعمتونه ملاوېږي

① د انزال كتاب نه اخروي نعمت حاصل شو دې نه مراد اسلام دې ② اجراء سحاب نه دنيوي نعمت حاصل شوي دې نه مراد رزق دې ③ هزيمه الاحزاب نه د مذكوره دواړه نعمتونو د تحفظ نعمت حاصلدو طرف ته اشاره ده (۱)

احديث نمبر ۱۲۸۴۲ **وَقَالَ مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ حَدَّثَنِي سَالِمُ بْنُ أَبِي النَّظْرِ كُنْتُ كَيْتَابُ يُعْتَرِبُنْ عُبَيْدُ اللَّهِ فَأَتَاهُ كِتَابُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ «لَا تَمْنُوا الْبَقَاءَ الْعُدُوَّ»** [ر: ۱۶۶۳]

دا تعليق نه دې بلکه په سابق سند باندې معطوف دې امام بخاري رحمته الله داخودل غواړي چه دا

روایت هغوی سره صرف هم په یوسند سره دواړه دواړه شان مروی دي (۱) د ابودرېبه نسخه کښې طویل او مختصر دواړه روایات ذکر دي بعض حضراتو صرف مختصر روایت نقل کړې دي (۲)

احديث نمبر ۲۸۶۳ وَقَالَ أَبُو عَامِرٍ حَدَّثَنَا مُعِيقَةُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي الزِّنَادِ عَنِ الْأَعْجَرِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - عَنِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ «لَا تُمْنُوا لِقَاءَ الْعَدُوِّ، فَإِذَا لَقِيتُمُوهُمْ فَاصْرِبُوا».

رجال الحديث

- ① ابو عامر - دا ابو عامر عبد الملك بن عمرو عقدی رحمته الله دي (۳). علامه کرمانی رحمته الله فرمایلی چه کیدې شی داعبدالله بن براد اشعری دي. دادغه وهم دي (۴)
- ② مغیره بن عبدالرحمن: دامغیره بن عبدالرحمن حزامی رحمته الله دي ددوی تذکره تیره شوې ده (۵)
- ③ ابي الزناد: داعبدالله بن ذکوان مدنی رحمته الله دي ددوی تذکره کتاب الایمان باب حب الرسول من الایمان لاندې تیره شوې ده (۶)
- ④ اعرج: دا ابوداود عبدالرحمن بن هرمز مدنی رحمته الله دي. ددوی تذکره هم په مذکور کتاب او باب کښې تیره شوې ده (۷)
- ⑤ ابوهریره رضی الله عنه: ددوی تفصیلی تذکره کتاب الایمان یا امور الایمان لاندې تیره شوې ده (۸)

باب ۱۵۴: الحرب خدعة

د ترجمه الباب مقصد: امام بخاری رحمته الله داخودل غواړي چه جنگ ددهوکي فريب او پټ چل ول نوم دي. دښمن ته ماتې ورکول اوښکته کولو دپاره داسې پټ چلونه کولو کښې هيڅ مضائقه اوبديت نشته. والله اعلم.

احديث نمبر ۲۸۶۴-۶۵ (۹) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ هَمَامٍ

(۱) فتح الباری: ۱۹۴/۶، إرشاد الساری: ۵۰۰/۶.

(۲) فتح الباری: ۱۹۴/۶، إرشاد الساری: ۵۰۰/۶.

(۳) فتح الباری: ۱۹۴/۶، إرشاد الساری: ۵۰۰/۶ ابو عامر عقدی تذکره وړاندې تیره شوې ده کشف الباری: ۶۵۱/۱.

(۴) فتح الباری: ۱۹۴/۶، إرشاد الساری: ۵۰۰/۶.

(۵) الاستسقاء باب دعاء النبي صلى الله تعالى عليه وسلم: واجعلها سنين كسني يوسف.

(۶) كشف الباری: ۱۰/۲.

(۷) كشف الباری: ۱۱/۲.

(۸) كشف الباری: ۶۵۹/۱.

(۹) أخرجه أيضاً: ۴۳۹/۱ في الخمس باب قول النبي صلى الله تعالى عليه وسلم: أحلت لكم الفئانم. ۵۱۱/۱ في المناقب باب علامة النبوة في الاسلام و ۹۸۰/۲ في الايمان والنذور [بقية بر صفحه آنده...]

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - عَنِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ « هَلَكَ كَسْرِي ثُمَّ لَا يَكُونُ كَسْرِي بَعْدَهُ، وَقِصْرٌ لِي لَيْسَ لِي ثُمَّ لَا يَكُونُ قِصْرٌ بَعْدَهُ، وَلَتَقْسَمَنَ كُنُوزَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ». وَسَمِيَ الْحَرْبُ خُدْعَةً.

احديث نمبر ۱۲۸۶۵ حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَصَمْرَمَ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ هَمَامِ بْنِ مِنْبِهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ سَمِيَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - الْحَرْبُ خُدْعَةً [۱۶۲۵۵، ۳۴۲۲، ۲۹۵۲].

احديث نمبر ۱۲۸۶۶ حَدَّثَنَا صَدَقَةُ بْنُ الْفَضْلِ أَخْبَرَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ عَمْرِو بْنِ سُلَيْمٍ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - قَالَ قَالَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - « الْحَرْبُ خُدْعَةٌ ».

رجال الحديث

① عبدالله بن محمد:- دا ابوجعفر عبدالله بن محمد جعفی رحمۃ اللہ علیہ دی ددوی تذکرہ کتاب الایمان باب أمور الایمان کنبی ورائدی تیرہ شوی دد (۱)

② عبدالرزاق:- دا ابوبکر عبدالرزاق بن ہمام بن نافع صنعانی یمانی رحمۃ اللہ علیہ دی ددوی تذکرہ کتاب الایمان باب حسن اسلام المرء لاندی تیرہ شوی دد (۲)

③ معمر:- دامعمر بن راشد ازدی بصری رحمۃ اللہ علیہ دی ددوی تذکرہ کتاب العلم باب کتابۃ العلم لاندی تیرہ شوی دد (۳)

④ ہمام:- دا ہمام بن منبہ بن کامل بن سیح بن ذی کبار الیمانی البصری رحمۃ اللہ علیہ دی ددوی تذکرہ کتاب العلم باب السمر فی العلم لاندی تیرہ شوی دد (۴)

هَلَكَ كَسْرِي، ثُمَّ لَا يَكُونُ كَسْرِي بَعْدَهُ، وَقِصْرٌ لِي لَيْسَ لِي ثُمَّ لَا يَكُونُ قِصْرٌ بَعْدَهُ، وَلَتَقْسَمَنَ كُنُوزَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَسْرِي هَلَاكٌ شَوِيْبَابُهُ دَهْغُهُ دَوِيْمٌ كَسْرِي نَهْ وَی اَوْ قِصْرُهُ ضَرْوَرٌ هَلَاكِيْرِي دَهْغُهُ نَهْ يَسْ بَه بِيَادَوِيْمٌ قِصْرُهُ وَی

کسری:- یہ کاف باندی کسرہ او فتحہ دوارہ صحیح دی ابن الاعرابی وانی چہ کسرہ فصیح لغت دی ہم دغہ رائی ابو حاتم ہم دہ کسری د فارسیانو پہ تخت ناستو لقب دی او دخرہ

...بقیہ از حاشیہ گذشتہ] باب کیف کانت یمین النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم و عند مسلم فی صحیحہ: ۳۹۶/۲ فی الفتن. باب هَلَاكُ كَسْرِي وَ قِصْرٌ رَقْم: ۲۹۱۸ و عند الترمذی: ۴۵/۲ فی الفتن باب مَا جَاءَ إِذَا ذَهَبَ كَسْرِي فَلَا كَسْرِي بَعْدَهُ رَقْم: ۲۱۲۷.

(۱) کشف الباری: ۶۵۷/۱.

(۲) کشف الباری: ۴۲۱/۳.

(۳) کشف الباری: ۳۲۱/۴.

(۴) کشف الباری: ۳۱۷/۴.

مغرب دی ارقیصر د روم د بادشاهانو لقب دی (۱) به دی روایت کنې رسول الله ﷺ د روم او فارس ناقابل تسخیر او مستحکم حکومتونه هلاک او برباد کیدو پیشنگونی فرمانیلې ده روم او فارس د هغه وخت د ټولو نه مضبوط او طاقتور حکومتونه وو امریکه چه سپرپاور استیت دی او په یوه زمانه کنې د احيثیت روس ته هم حاصل وو دغه شان روم او فارس د خپل وخت سپرپاور حکومتونه وو تاریخ مشاهده کړې ده چه د رسول الله ﷺ د دغه پیشنگونی نه لږه موده پس د روم او فارس سلطنت ته د زوال داسې کونړې اولگیدو چه د شکست او خواره واره کیدونه پس نه په روم کنې خوک قیصر جوړشو او نه د فارس اوسیدونکو چرته د یو کسری شکل اولیدلو.

د روایات تعارض او د هغې حل دلته اشکال کیږي چه د روایت باب جمله هلك کسری کنې په صیغه د ماضی تصریح ده چه کسری هلاک شو او دده نه پس به یو کسری پاتې نه شی دغه شان د صحیح مسلم په روایت کنې قدمات کسری فلا کسری بعد (۲) الفاظ وارد دی په دی کنې قد حرف تاکید سره په زمانه ماضی کنې د کسری د هلاکت خبر ورکړي شو خو په جامع ترمذی کنې هم دغه روایت عن سعید بن المسیب عن ابی هريرة په طریق باندې مروی دی په هغې کنې دی (۱) اذا هلك کسری فلا کسری بعد، واذا هلك قیصر فلا قیصر بعد (۲) اذا حرف شرط د مستقبل دپاره راځي ددی نه معلومه شوه چه هغه وخت کسری او قیصر دواړه ژوندی وو او رسول اکرم ﷺ په مستقبل کنې د هغوی د هلاکت پیشنگونی کړې وه او تاریخی حقیقت هم دغه دی چه د فارس آخری کسری د حضرت عثمان بن عفان رضی الله عنه په خلافت کنې هلاک شوي وو

علامه قرطبی په دواړو روایتونو کنې تطبیق ورکولو سره وائی چه په کومو روایاتو کنې په صیغه د ماضی قدمات کسری او هلك کسری الفاظ دی ممکن دی چه داسې روایات ابو هريرة رضی الله عنه د کسری د هلاکت نه پس د رسول الله ﷺ نه اوریدلی وی او په کومو روایاتو کنې چه په مستقبل کنې د کسری د هلاکت پیشنگونی ورکړې شوې ده هغه نئ د کسری د هلاکت نه وړاندې اوریدلی وی (۱)

علامه قرطبی رحمه الله دا توجیه زمونږ په نیز صحیح نه ده اشکال خودادي چه د کسری هلاکت د رسول الله ﷺ په زمانه کنې نه دي شوې بلکه د حضرت عثمان رضی الله عنه په دور خلافت کنې شوې بیا دا توجیه څنگه صحیح کیدي شی چه په کومو روایاتو کنې د کسری هلاکيدل ماضی سره تعبیر کړي شوی دی ممکن ده چه هغه روایات راوی د کسری د هلاک کیدو نه وړاندې اوریدلی وی حقیقت خودادي چه دا پیشنگونی ده او د یقیني کیدو د وجه نه د کسری او د هغه د سلطنت هلاک کيدل ماضی سره تعبیر کړي شوی دی والله اعلم

(۱) فتح الباری: ۶/۷۷۶ کتاب المناقب باب علامة النبوة فی الاسلام.

(۲) صحیح مسلم: ۲/۳۹۶ کتاب الفتن.

(۳) جامع الترمذی: ۴۵/۲.

(۴) إرشاد الساری: ۶/۵۰۰ وفتح الباری: ۶/۷۷۷.

علامه قرطبی رحمۃ اللہ علیہ دویمه تطبیق ورکړې دې چې لفظ هلك او مات کښې معنا تغیر دې په روایت باب کښې د هلاکت نه مراد د کسری سلطنت د هلاکت طرف ته اشاره ده اود صحیح مسلم په روایت کښې پخپله د کسری د مرگ طرف ته اشاره ده لکه چې په دواړو روایتونو کښې پښتونګونی ده اود یقینی کیدو د وجه دکسری اودهغه د سلطنت هلاک کیدل ماضی سره تعبیر کړې شوی دی

د عربو عادت دې چې د کومې واقعه پېښیدل په مستقبل کښې یقینی وی هغه د ماضی په صیغه کښې بیانوی لکه چې قرآن مجید کښې احوال قیامت د ماضی په صیغو کښې بیانولې شی د سورت نحل آیت ﴿ اَلَمْ اَمُرَالله فَلَآ تَسْتَعْجِلُوْنَ ﴾ کښې پېښه شوې واقعه ماضی سره تعبیر کړې شوې ده حافظ ابن حجر رحمۃ اللہ علیہ فرمایلي چې دویم تطبیق اولی دې خکه چې د روایاتو مخرج هم یو دې په دې صورت کښې دا په تعدد باندې محمول کول به خلاف الاصل او کړخی. (۱)

قوله: وقیصر لیهلک. - قیصر مبتداء او علمیت وعجمة د وجه نه غیر منصرف دې لپهلکن ددې خبر دې بعض نسخو کښې ولاقیصر الفاظ دی په دې صورت کښې قیصر د حرف ننی نه پس واقع دې او په وجه د تنکیر علمیت زائل کیدود وجه منصرف دې. (۲)

قوله: لتقسمن کنوزهما فی سبیل الله. - یعنی د قیصر او کسری دواړو خزانی به د الله تعالی په لار کښې تقسیم کولې شی کنوز د کنز جمع ده هغه مال چې په زمکه کښې دفن وی یا چرته هم ذخیره کړې شوې وی هغې ته کنز ویلي شی. امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ فرماني دا پښتونګونی رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم قریشو ته د تسلی دپاره فرمایلي وه د جاهلیت په زمانه کښې د قریشو تجارتی قافلې به عراق اوشام ته تللي کله چې د قریشو اکثر خلقو اسلام قبول کړو نو دهغوی اندیښنه وه چې هسې نه دښمن د عراق اوشام طرف ته تلونکې تجارتی قافلې په لار کښې دهغوی د اسلام راوړلو د وجه نه بندې نه کړی رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د تطبیب قلوب او تسلی دپاره اوفرمانیل تاسو ته به هیڅ خطر نه وي په روم کښې به نه قیصر پاتې شی اونه په فارس کښې کسری بلکه دهغوی قیمتی مالونه او خزانی به په مسلمانانو کښې تقسیمېږي. (۳)

قوله: وسمی الحرب خدعة. - یعنی رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم جنگ ته مکر او فریب اوفرمانیلو د خدعه مطلب: د خدعه په ضبط کښې پنځه صورتونه ذکر کړې شوی دی او په هر صورت کښې ددې معنی مختلف ده. ① خاء په ضمه اودال په سکون سره ددې معنی ده جنگ دهوکه فریب. (۴)

② د خاء ضمه اودال فتح سره. په دې صورت کښې همزه او لمزه په شان مبالغه صیغه ده.

(۱) فتح الباری: ۷۷۷/۶.

(۲) فتح الباری: ۷۷۷/۶.

(۳) عدة القاری: ۳۸۱/۱۴ وإرشاد الساری: ۵۰۱/۶.

(۴) إرشاد الساری: ۵۰۱/۶.

یعنی جنگ سری په ډیره د هوکه کښې اچونکې څیز دې د یوې لمحې غفلت او بې پرواهۍ په نتیجه کښې هغوی یو لونی خطري سره مخ کولې شی لهدا په جنگ کښې د هر قسم صورت حال سره مخ کیدو د پاره هروخت بیدار او چست اوسیدل پکار دی او دښمن سپک گنر لوسره غافل کیدل نه دی پکار (۱)

⑤ د خا، اودال دواړو فتح سره د خادع جمع ده یعنې د هوکه ورکونکې په دې صورت کښې به د الحرب خدعه مطلب داوی جنگ کونکي د هوکه بازوی (۲)

⑥ د خا، کسره اودال په سکون سره ددې معنی ده حقیقت پتولو سره دهغې خلاف ښکاره کول (۳)

⑦ پنځم او آخری صورت دادې چه خدعه د خا، فتحه او دال سکون سره اوهم دغه افصح هم دې ابودر هروی او قراز ددې افصح کیدو باندې جزم کړې دې په دې صورت کښې د فعله په وزن باندې کوم چه د مرة د پاره راځی یعنې په جنگ کښې یو ځل چل ول کولوسره گامیایې حاصلیږی د خدعه ددې ضبط باره کښې ثعلب وائی بلغنا أنها لغة النبی صلی الله تعالی علیه وسلم یعنې مونږ ته دا روایت رارسیدلې دې اوهم دغه د رسول الله ﷺ لغت دې د ثعلب ددې قول وضاحت کولوسره ابوبکر بن طلحه وائی أراد ثعلب أن النبی صلی الله تعالی علیه وسلم کان يستعمل هذه البنية كثيراً لوجازة لفظها ولكونها تعطى معنى الاخيرتين، ويعطى معناها أيضاً الامر باستعمال الحيلة مهما أمكن ولومرة والاقااتل فكانت مع اختصارها كثيرة البعنى (۴)

د ثعلب مقصد دادې چه رسول الله ﷺ به اکثر هم دغه صیغه استعمالوله ددې یوه وجه خوداده چه دا صیغه مختصر مگر جامع او د بلاغت نه ډکه ده دویمه وجه داده چه دا د باقی دواړو صیغو اڅدعه اوڅدعه معنی هم ورکوی دریمه وجه داده چه ددې معنی دې حکم ته هم متضمن ده چه کله هم موقع ملاوښي چال نه کار اخلی سره ددې چه یو ځل ولې نه وی گنی جنگیږی. خلاصه داده چه دا صیغه د مختصر کیدو سره کثیر المعانی ده

د خدعه په آخره کښې تا، مدوره وحدت باندې دلالت کولو د پاره ده. مطلب دادې چه رسول الله ﷺ مسلمانانوته په جنگ کښې د چال چلولو تر غیب ورکړې دې چه دښمن ته فریب ورکونی سره ددې چه یو ځل ولې نه وی. یا حضور پاک مسلمانانوته د حزم احتیاط او بیدار اوسیدو تلقین فرمانیلې دې چه دښمن کمزورې گنر لوسره غفلت نه دی کول پکار سره ددې چه دهغوی د طرف نه د هوکه اوفریب هم یوه واقعه درپښه شی په هغې سره مسلمانانوته غیر معمولی نقصان رسیدلې شی (۵)

(۱) فتح الباری: ۱۹۵/۶.

(۲) فتح الباری: ۱۹۵/۶.

(۳) فتح الباری: ۱۹۵/۶.

(۴) فتح الباری: ۱۹۵/۶.

(۵) فتح الباری: ۱۹۴/۶ و عمدة القاری: ۳۸۲/۱۴.

په جنگ کېښې د دهوکه حکم - په جنگ کېښې د دهوکه هر یو صورت اختیارول جائز دی علامه نووی رحمته الله علیه په دې باندې جمهورو اتفاق نقل کړې دي ^(۱) البته داسې صورت اختیار کول جائزه دی په کوم سره چه د عهد و پیمان خلاف ورزی لږم راځي حضرت عمر رضی الله عنه به مختلف بلاد او امصار ته لیږلي شوو لښکرو ته لکل چه کوم سړي عجمي کافر د امان ورکولو نه پس قتل کړی دهغې په بدله کېښې به هم هغه قتل کوم ^(۲)

د خداع دوه مثالونه - مشهور محدث عبدالله بن ابی جرهمه په جنگ کېښې د خداع دوه مثالونه ذکر کړي دي ① یو خودا چه ته کله دښمن خپل طرف ته په راتلو او وینې نو زر هغوی ته وایه تاسو پسې شاته څوک راروان دی حالانکه شاته هیڅ څوک هم نه وی کله چه هغوی شاته او کوزی نو تاسو حمله او کړنې او هغه قتل کړنې ^(۳) ② بیا به هغوی ته دا وایه چه ستاسو د کجاوې دا رسنی ولې سسته ده؟ آیا ته مونږ ته د خپلې شهسواری یوه نمونه خودلې شي؟ کله چه کجاوې طرف ته دهغه توجه پیدا شي نو ته هغه قتل کړه ^(۴)

باب ۱۵۵: الکذب فی الحرب

د ترجمه الباب مقصد - په باب سابقه کېښې د خداع فی الحرب د جواز بیان وو ددې باب لاندې امام بخاری رحمته الله علیه کذب فی الحرب حکم خودل غواړي یعنی چه کذب فی الحرب جائز دي که نه؟ که چرې جائز دي نو صراحتاً جائز دي که تلویحاً؟ ^(۱)

احديث نمبر ۲۸۶۷ ^(۲) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عُمَرُو بْنِ دِينَارٍ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ «مَنْ لَغَبَ بَيْنَ الْأَعْرَفِ، فَإِنَّهُ قَدْ آذَى اللَّهَ وَرَسُولَهُ». قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ مُسْلِمَةَ أَتَيْتُ أَنَا قُتَيْبَةَ يَأْتِيهِ رَسُولُ اللَّهِ قَالَ «نَعَمْ». قَالَ فَأَتَاهُ فَقَالَ إِنَّ هَذَا - يَعْنِي النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَدْ عَنَّا نَا وَسَأَلْنَا الصَّدَقَةَ، قَالَ وَأَيْضًا وَاللَّهِ قَالَ فَإِنَّا قَدْ آتَيْنَاهُ فَتَكْرَهُ أَنْ نَدْعَهُ حَتَّى نَنْظُرَ إِلَى مَا يَصِيرُ أَمْرُهُ قَالَ فَلَمْ يَزَلْ يُكَلِّمُهُ حَتَّى اسْتَمَكَّنَ مِنْهُ فَقَتَلَهُ. [ر: ۲۳۷۵]

رجال الحديث

① قتيبه بن سعيد: دا ابورجاء قتيبه بن سعيد بن جميل بن طريف ثقفی رحمته الله علیه دي دهغوی حالات کتاب الايمان باب افشاء السلام من الاسلام لاندې تیر شوی دی ^(۷)

(۱) إرشاد الساری: ۵۰۱ - ۶/۵۰۰.

(۲) فتح الباری: ۱۹۵/۶.

(۳) بهجة النفوس لابن أبي جمره: ۲/۲۱۱.

(۴) بهجة النفوس لابن أبي جمره: ۲/۲۱۱.

(۵) عمدة القاری: ۳۸۳/۱۴ وإرشاد الساری: ۵۰۲/۶.

(۶) مرتخریجه فی کتاب الرحمن. باب رهن السلاح رقم: ۲۵۱۰.

(۷) کشف الباری: ۱۸۹/۲.

② سفیان - داسفیان بن عیینہ بن ابی عمران ہلالی کوفی رحمہ اللہ دی دہ تفصیلی تذکرہ کتاب العلم باب قول المحدث حدثنا واخبرنا انہما لاندی تیرہ شوہی دہ (۱)

③ عمرو بن دینار - دا ابو محمد عمرو بن دینار مکی جمحی دی ددوی تذکرہ کتاب العلم باب کتابۃ العلم لاندی تیرہ شوہی دہ (۲)

④ جابر بن عبد اللہ - دامشہور صحابی دی ددوی تذکرہ تیرہ شوہی دہ (۳)

قوله: أن النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم قال: من لکعب بن الاشرف فأنه قد أذى الله ورسوله؛ قال محمد بن مسلمة: أتعب أن أقتله یا رسول اللہ؟

قال نعم... یہ روایت کنبی دی چہ رسول اللہ ﷺ اوفرمائیل خوک دی چہ د کعب بن اشرف کار تمام کری خکہ چہ ہغہ اللہ تعالیٰ اودہغہ رسول تہ تکلیف رسولی دی حضرت محمد بن مسلمہ عرض اوکرو آیا تاسو دا خونبوی چہ زہ ہغہ قتل کریم؟ رسول اللہ ﷺ اوفرمائیل او۔

قوله: فاتاہ فقال: إن هذا یعنی النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم قد عنانا وسانا الصدقة قال: وأيضاً والله لثمنه... ددوی کعب بن اشرف لہ راغلو محمد بن مسلمہ اووئیل دی سری (رسول اکرم ﷺ) مونہ پہ مشقت کنبی اچولی یو اوہغہ زمونہ نہ صدقہ مطالبہ کوی۔ کعب بن اشرف اووئیل پہ اللہ تعالیٰ قسم دی چہ تاسو بہ ددہ نور تنگ شی۔

قوله قال: فانا قد اتبعناه فنكره أن ندعه، حتی ننظر إلی ما یصیر أمره: محمد بن مسلمہ اووئیل مونہ دہغہ اتباع کری دی چہ مونہ دا نہ غوارو چہ ہغہ پریہ دو تردی چہ مونہ ہغہ سرہ کیدونکی انجام اووینو۔ دماغزی پہ روایت کنبی دی فائذن لی أن أقول شیفا قال نعم یعنی پہ دی موقع باندی محمد بن مسلمہ د رسول اللہ ﷺ پہ خدمت کنبی دا ہم عرض کری وچہ تاسو ماتہ اجازت راکرتی چہ خہ خبرہ اوکرم (مطلب داچہ داسی ذومعنی او مبہم خبرہ اوکرو چہ ددی خیال اوبرا بروی اوماتہ دہغہ قتل آسان شی، نوحضور پاک ﷺ اجازت ورکرو۔ پہ مغازی کنبی دا واقعہ پہ تفصیل سرہ رازوانہ دہ (۴)

د صریح کذب حکم: پہ حدیث باب کنبی محمد بن مسلمہ رحمہ اللہ کعب بن اشرف سرہ چہ کومہ مکالمہ اوکرو پہ ہغی کنبی د صریح کذب تصریح نشتہ علامہ قسطلانی رحمہ اللہ فرمائیلی چہ دا تعریض دی البتہ ہم دغہ روایت د ورائدی باب لاندی نقل دی پہ دی کنبی د صریح کذب

(۱) کشف الباری: ۱۰۲/۳۔

(۲) کشف الباری: ۳۰۹/۴۔

(۳) کتاب الوضوء باب صب النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم وضوء علی المغمی علیہ۔

(۴) کشف الباری کتاب المغازی ص: ۱۹۱ - ۱۹۶۔

د اجازت تصریح ده د روایت الفاظ دی فاذن لی، فاقول^(۱) قال قد فعلت دا الفاظ په صریح کذب باندې دلالت کوی دې نه معلومه شوه چه رسول الله ﷺ په بعض موقعو کښې د کذب صریح اجازت ورکړې دې د سنن ترمذی روایت ددې نه زیات صریح دې په دې کښې دا هم خودلی شوی دی چه کذب صریح په کومو موقعو کښې جائز دی د اسماء بنت یزید رضی الله عنها په مرفوع روایت کښې دی لایحل الکذب إلا فی ثلاث تحديث الرجل امرأته یرضیها والکذب فی الحرب فی الاسلام بین الناس^(۲)

علامه طبری رحمه الله فرماني چه په دې روایت کښې د بعض حضراتو په نیز د کذب مرخص نه ټول انواع د کذب مراد دي اودا په خپل اطلاق باندې محمول دی که چرې په کذب کښې مصلحت وی نو ددې گنجانش شته ددې په نیز منځی عنه او مذموم کذب هغه دې کوم چه نقصان ده وی اود فائدې نه خالی وی بعض حضراتو فرمانیلی دی چه د کذب یو قسم هم جائز نه دې په دې روایت کښې چه د کوم کذب مرخص ذکر راغلي دې دې نه توره او تعریض مراد دي^(۳) حقیقت دادې چه دلته کذب خپل حقیقی معنی باندې محمول دي د علامه رشید احمد گنګوہی رحمه الله په رانې کښې هم دغه ده حضرت گنګوہی رحمه الله فرمانی چه په حدیث کښې کذب په خپله حقیقی معنی باندې محمول دي لیکن علماؤ احتیاطاً فرمانیلی چه دې نه توره او تعریض مراد دي دې دپاره چه عوام د دروغو نیلویه معامله کښې جری او بی باک نه شی^(۴)

باب ۱۵۶: الفتک باهل الحرب

فتک:- باب سمع نه د فاء فتحه اوتاء سکون سره په دې معنی کښې دي په د هوکه یا غفلت سره قتل کول حمله کول یا په ښکاره وژل^(۱) دلته ددې معنی د غفلت په حالت کښې قتل کول دي د ترجمه الباب مقصد - دامام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه د غفلت په حالت کښې په دښمن باندې ناخپی حمله کول او هغه قتل کول جائز دی^(۲)

احديث نمبر ۱۲۸۶۸ حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا سَفْيَانُ عَنْ عَمْرِو عَنْ جَابِرٍ عَنِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ «مَنْ لَيْكُفُّ بْنُ الْأَشْرَفِ»، فَقَالَ مُحَمَّدُ بْنُ مُسْلِمَةَ أُعِيبَ أَنْ أَقْتُلَهُ قَالَ «نَعَمْ»، قَالَ فَأَذَنْ لِي فَأَقُولُ. قَالَ «قَدْ فَعَلْتُ». [ر: ۱۳۳۷۵]

رجال الحديث

① عبدالله بن محمد:- دا ابو جعفر عبدالله بن محمد جعفی رحمه الله دي ددوی تذکره وړاندې کتاب

(۱) سنن الترمذی: ۱۵/۲، کتاب البر والصلة، باب ما جاء فی إصلاح ذات البین.

(۲) الکوکب الدرې فی شرح جامع الترمذی: ۵۳/۳.

(۳) الکوکب الدرې فی شرح جامع الترمذی: ۵۳/۳.

(۴) القاموس الوحید: ۱۲۰۲.

(۵) عمدة القاری: ۳۸۵/۱۴ وإرشاد الساری: ۵۰۳/۶.

الایمان باب امور الایمان کنبی تیرد شوی ده
 ۶ سفیان داسفیان بن عیینہ بن ابی عمران ہلالی الکوفی دی ددوی حالات کتاب العلم باب
 قول المحدث حدثنا أو أخبرنا وأنبأنا لاندی تیرشوی دی (۱)
 ۷ جابر رضی اللہ عنہ دامشہور صحابی رسول حضرت جابر بن عبداللہ انصاری رضی اللہ عنہ دی ددوی
 حالات ورناندی تیرشوی دی (۲)
 دتیرشوی باب روایت امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ دمناسبت د وجه نہ دلتہ ہم مختصراً بیان کری دی
 امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ ددی روایت نہ استدلال کری دی چہ محمد بن مسلمہ رضی اللہ عنہ کعب بن اشرف
 غولولوسرد قتل کرو ہم دغہ فتک دی
 ترجمۃ الباب سرہ مناسبت: دحدیث باب ہیخ یولفظ صراحۃ ترجمۃ الباب سرہ مناسبت نہ
 لری علامہ عینی رحمۃ اللہ علیہ او علامہ قسطلانی رحمۃ اللہ علیہ فرمانیلی دی جہ دا روایت معنا د ترجمۃ
 الباب مناسبت دی (۳)

باب ۱۵۷: ما يجوز من الاحتيال والحذر، مع من تخشى معرفته

الاحتيال: - ددی معنی دھوکہ ورکول مکر او چال چلولودہ

الحذر: - حذریحذر (س) معنی دہ بیدارکیدل، تکرہ کیدل، حذرالشع ومنہ ویریدل، بچ کیدل،
 محتاط کیدل (۴) دلتہ احتیاط مراد دی

معرة: - ددی معنی تکلیف اوسزا (۵)

د ترجمۃ الباب مقصد: امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ دلتہ داخودل غواہی کہ دچانہ د شرفساد اونقصن
 رسیدو خطرہ وی نوڈ ہغہ نہ د بچ کیدودپارہ احتیاطی تدابیر اختیارول اویت چال چلول
 جانزدی

احديث نمبر ۲۸۶۹ (۶) قَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنِي عُقَيْلٌ عَنِ ابْنِ شَهَابٍ عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ
 عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - أَنَّهُ قَالَ انْطَلَقَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -
 وَمَعَهُ أَبِي بَنُ كَعْبٍ قَبْلَ ابْنِ صَيَّادٍ، فَحَدَّثَ بِهِ فِي تَخْلٍ، فَلَمَّا دَخَلَ عَلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ -

(۱) کشف الباری: ۶۵۷/۱

(۲) کشف الباری: ۳/۱۰۲

(۳) کتاب الوضوء باب صب النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وضوء علی المنفی علیہ..

(۴) إرشاد الساری: ۵۰۴/۶

(۵) القاموس الوحید ص: ۳۲۱

(۶) القاموس الوحید: ۱۰۶۴

(۷) قدم تخریجہ فی کتاب الجنائز، باب إذا سلم فمات، هل یصلی علیہ؟ وهل یعرض علی الصبی الاسلام؟
 رقم: ۱۳۵۵

صلى الله عليه وسلم - النَّخْلُ، طَفِقَ يَتَّقِي بِجُدُوعِ النَّخْلِ، وَأَبْنُ صَيَّادٍ فِي قَطِيفَةٍ لَهُ فِيهَا زَمْرَةٌ، قَرَأَتْ أَمْرًا بِنِ صَيَّادٍ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - فَقَالَتْ يَا صَافٍ، هَذَا مُحَمَّدٌ، قَوَّتَبَ ابْنُ صَيَّادٍ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - «لَوْ تَوَكَّكْتُهُ بَيْنَ» . از: ۱۲۸۹

حضرت عبدالله بن عمر رضی اللہ عنہما وانی چه رسول الله ﷺ ابی بن کعب رضی اللہ عنہ سره ابن صیاد له تشریف یورو ورته اوخودلی شو چه هغوی د کهنجورو په باغ کنبی دې کله چه حضور پاک هلته اورسیدو نو خپل خان نی د کهنجورو د ښاخونو شاته پټ روان کړو، دې د پاره چه ابن صیاد نی اونه لیدلې شی، هغه وخت ابن صیاد په څادر کنبی وو او د څادر دننه نه د کونړی اواز راتللو. د هغه مور دې اولیدو او وچغه نی کړه اې صاف! دا د ابن صیاد نوم دې، دا محمد ﷺ رارسیدلې دې ابن صیاد راتوپ کړو رسول الله ﷺ او فرمانیل که دده مور ده ته ازموږی د راتلو باره کنبی، نه وو ونیلی نو هغه به په ښکاره بیان کړې وو یعنی د هغه دخبرونه به اندازده شوي وه چه دې په حقیقت کنبی دجال دې یا بل څوک دې دا روایت په تفصیل سره کتاب الجنانز کنبی تیر شوي دي.

د مذکوره تعلیق تخريج - علامه اسماعیلی په مستخرج کنبی دا تعلیق عن ابی عمران بن هانی عن الرمادي، عن ابن بکیر و ابی صالح عن الیث په طریق باندې موصولاً روایت کړې دي (۱)

د مذکوره تعلیق مقصد - امام بخاری رحمته اللہ علیہ باب قایم کړې دي چه د شر او نقصان نه د بچ کیدو دپاره حذر او احتیال دواړه جائز دي. ددې تعلیق نه امام بخاری رحمته اللہ علیہ د حذر او احتیال په جواز باندې د رسول الله ﷺ طرز عمل د استدلال په توگه پیش کړې دي یعنی رسول الله ﷺ د کهنجورو د ښاخونو شاته پټ روان وو ځکه چه د ام ابن صیاد په لیدو سره د نقصان اندیښنه وه. ترجمه الباب سره مطابقت - علامه عینی رحمته اللہ علیہ فرمانی چه د تعلیق باب جز طفق یتنی بجذوع النخل ترجمه الباب سره مطابقت لری ددې جملې مطلب دادې چه رسول الله ﷺ د کهنجورو په ښاخونو کنبی خپل خان پټ کړو لاړو دې دپاره چه ام ابن صیاد هغوی اونه گوری هم دغه حذر او احتیال دې ځکه چه د ام ابن صیاد نه د نقصان رسیدو اندیښنه وه (۲)

باب ۱۵۸: الرجز فی الحرب ورفع الصوت فی حفر الخندق

الرجز:- رجز د شعرونو د مختلف بحرونو یو معروف قسم دي. ددې جوړڅ سجع سره مماثلت لری خودا په وزن کنبی د شعر په شان موزون وی ددې وزنونه نیز دې نیز دې وی او مصرعې مختصر او ورې کومې چه په لوستلو او پوهیدلو کنبی د عامو شعرونو په نسبت ډیرې آسانی وی لکه څنگه چه شعرونه لوستونکو ته شاعران وانی دغه شان رجز لوستونکو ته راجز وانی (۱) د لسان العرب مؤلف علامه ابن منظور فرمانی چه په لغت کنبی رجز معنی تتابع الحركات

(۱) نغلیق الاتعلیق لابن حجر: رحمته اللہ علیہ ۴۵۶/۳.

(۲) عمدة القاری: ۳۸۶/۱۴.

(۳) لسان العرب لابن منظور الانصاری: ۵/۴۱۰. مادة رجز والنهاية لابن لاثیر: ۱/۶۴۶ - ۶۳۷.

ده ومنه قولهم ناقة رجزاء رجزاء به عربی کنبی هغه اوبنی ته وائی د کومې خپې چه د اوچتیدو په وخت پچیری رجز دا د شعردپاره هم د رجز د اصطلاح په وجه مشهور شو چه ددې مصرعې وړې اولنډې وی لوستونکې د یوې مصرعې نه بلې ته په تیزنی سره وراوړی لکه چه دلته تتابع الانتقال کیری لکه چه داوبنی په خپه کنبی پچیدلو وخت کنبی تتابع الحركات کپړی (۱) د ترجمه الباب مقصد - عربوبه عموماً په میدان جنگ کنبی تازه والې پیدا کولو اود حوصلو اوچتولو دپاره رجزیه اشعار لوستل امام بخاری رحمه الله ترجمه الباب سره داخودل غواړی چه میدان جنگ او د خندق د کنستلویه وخت په اوچت آواز سره رجزیه شعرونه ونیل جائز دی والله اعلم

په سنن ابوداؤد کنبی د قیس بن عباس په طریق سره نقل کړې شوی روایت کنبی دی کان اصحاب رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم يكرهون الصوت عند اللقاء (۲) یعنی صحابه کرامو به په دشمن باندې د حملې کولویه وخت شور اوچغې وهل ناخوښولې چه دا خودویریدو اودهشت علامت دي او خاموشی د ثبات یعنی کلکوالی دلیل دي حافظ ابن حجر رحمه الله فرماني امام بخاری رحمه الله د ترجمه الباب دویم جز ورفع الصوت في حفر الخندق نه دي خبرې طرف ته اشاره کړې ده چه د آواز اوچتوالی په عین د جنگ وخت کنبی ناخوښه دي البته د جنگ په نورو موقعو کنبی رجزیه شعرونه ونیل جائز دی (۳)

قوله: فِيهِ سَهْلٌ وَأَنْسٌ عَنِ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - (ار: ۲۶۷۹، ۳۵۸۶)

دا روایت امام بخاری رحمه الله کتاب المغازی کنبی باب غزوة الخندق لاندې موصولاً روایت کړې دي په دې کنبی دی چه رسول الله ﷺ د ژمی په یخ سحر کنبی صحابه په خندق کنستلوسره په اولگه او سترېوالی سره او کتل نو وئی فرمائیل

فاغفر الانصار والمهاجرة

اللهم لا عيش إلا عيش الآخرة

صحابه کرامو په جواب کنبی او وئیل:

نحن الذين بايعوا محمداً

على الجهاد ما يقينا أبداً (۴)

امام بخاری رحمه الله د روایت هم ددې جز طرف ته اشاره کړې ده چه د خندق د کنستلو په وخت حضور پاک اودهغوی صحابه کرامو شعرونه وئیلی

وَأَنْسٌ - دا په سهل باندې عطف کیدود وجه نه مرفوع دي ددې نه د حضرت انس رضي الله عنه روایت طرف ته اشاره ده کوم چه هم په کتاب الجهاد کنبی باب حفر الخندق لاندې امام بخاری رحمه الله موصولاً نقل کړې په دې کنبی دی چه مهاجرین اوانصار صحابه رضي الله عنهم د مدینې څلورو

(۱) لسان العرب: ۴۱۲/۵.

(۲) سنن أبی داؤد: ۴/۲ کتاب الجهاد باب فيما يؤمر به من الصمت عند اللقاء.

(۳) فتح الباری: ۱۹۸/۶.

(۴) کشف الباری کتاب المغازی ص: ۲۸۲ - ۲۸۳.

وآیه و طرفوته خندق کنستلو وخت کنبی دا شعرونه و نیل

نحن الذین بایعوا محمدًا

عل الجهاد ما بقینا أبدًا

رسول الله ﷺ به د دې په جواب کنبی و نیل

اللهم إنه لا خير إلا خير الآخرة

فبارك في الانصار والمهاجرة (۱)

قوله وفيه يزيد بن عري سلمة. ار ۱۳۹۰

د يزيد بن يزيد بن ابی عبید او سلمه نه سلمه بن الاکوع رضی الله عنه مراد دې دا روایت امام بخاری رحمته الله کتاب المغازی باب غزوة خیبر (۲) او کتاب الدعوات، باب قول الله تبارک و تعالی ﴿وَصَلِّ عَلَيْهِمْ﴾ لاندې موصول روایت کړې دې (۳) چنانچه يزيد بن ابوعبید عن سلمه ابن الاکوع په طریق سره مروی روایت کنبی د عامر بن الاکوع واقعہ بیان کړې شوې ده د امام بخاری اشاره دغه واقعہ طرف ته ده عامر بن الاکوع د سلمه بن الاکوع رضی الله عنه د تره خوینی وو په روایت کنبی دې چه صحابه کرامو سره خیبر طرف ته روان وو د شپې وخت ووعامر بن الاکوع ته چا وونیل ألا تسعنا من فنهاتک؟ آیا تاسو مونږ ته څه رجزیه شعرونه نه اورونی نو عامر بن اکوع د سورلنی نه را کوز شو او د قوم مخکې ئی خوش آوازی شروع کړه.

اللهم لولا أنت ما اهتدينا ولا تصدقنا ولا صلينا

فاغفر لنا ذنوبنا ما بقينا وثبت اقدامنا لان لا حينا

والقن سكينه علينا إنا إذا صيح بنا أتينا

وبالصياح عولوا علينا

احديث نمبر ۱۲۸۷۰ (۴) حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ حَدَّثَنَا أَبُو الْأَحْوَصِ حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ عَنِ الْبَرَاءِ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ رَأَيْتُ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَوْمَ الْخَنْدَقِ وَهُوَ يُنْقِلُ التُّرَابَ حَتَّى وَارَى التُّرَابَ شَعْرَ صَدْرِهِ، وَكَانَ رَجُلًا كَثِيرَ الشَّعْرِ وَهُوَ يُرْجَى بِرَجَزِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ رَوَاحَةَ:

اللَّهُمَّ لَوْلَا أَنْتَ مَا اهْتَدَيْنَا وَلَا تَصَدَّقْنَا وَلَا صَلَّيْنَا

فَأَنْزَلْنَا سَكِينَةً عَلَيْنَا وَثَبَّتَ الْأَقْدَامَ إِنْ لَأَقَيْنَا

إِنْ الْأَعْدَاءُ عَدَدَ بَعَا عَلَيْنَا إِذَا أَرَادُوا فِتْنَةً أَيْنَا

يُوقِعُ بِهَا صَوْتَهُ. (ار ۱۲۶۸۱)

(۱) كشف الباری کتاب المغازی ص: ۲۸۳.

(۲) صحيح بخاری: ۶۰۳/۲ کتاب المغازی باب غزوة خیبر رقم: ۴۱۶۶.

(۳) صحيح بخاری: ۹۳۷/۲ کتاب الدعوات. باب قول الله تبارک و تعالی ﴿وَصَلِّ عَلَيْهِمْ﴾ رقم: ۶۳۳۱.

(۴) مترجمه فی الجهاد باب حفر الخندق رقم: ۳۸۳۶.

رجال الحديث

- ① مسدد - دامسدد بن مسریل بن مرعل الاسدی البصری رحمہ اللہ دے ددوی حالات کتاب الایمان باب من الایمان أن یجب لأخیه ما یجب لنفسه لاندی تیرشوی دی ^(۱)
- ② ابوالاحوص - دا ابوالاحوص سلام بن سلیم الحنفی الکوفی رحمہ اللہ دے ددوی تذکرہ ورناندی تیرد شوی دد ^(۲)
- ③ ابواسحاق - دا ابواسحاق عمرو بن عبدالله بن عبید السبیعی دے ددوی تذکرہ کتاب الایمان باب الصلوة من الایمان لاندی تیرد شوی دد ^(۳)
- ④ البراء - دامشهور صحابی حضرت براء بن عازب رضی اللہ عنہ دے ددوی تذکرہ کتاب الایمان باب الصلوة من الایمان لاندی تیرد شوی دد ^(۴)
- رأیت رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم يوم الخندق وهو ينقل التراب حتى وارى التراب شعصدره وهين تجز برجز عبدالله

حضرت براء بن عازب رضی اللہ عنہ وائی چہ د غزوہ خندق پہ ورخ ما رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم اوکتلو جغوی خاوره کنستله تردی چہ خاورې دحضوریاک د سینې مبارکې وینسته مبارک پت کرل پہ یوروات کنبی بیاض بطنه الفاظ راغلی دی یعنی خاور دحضوریاک د خیتې مبارکې سپینوالې پت کړو ^(۱) په دواړو روایتونو کنبې هیک تعارض نشته خاوره د سینې او خیتې دواړو په وینتو به لگیدلې وې. په یوروات کنبې د سینې او بل کنبې د خیتې ذکر دې دغه وخت رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم مبارک د عبدالله ابن رواحه رضی اللہ عنہ رجزیه اشعارلوستل

اللهم لولا أنت ما احدثنا
فانزلن سكينه علينا
يا الله كه جري ته نه وي نو مونږ به هدايت نه وو بيا موندې اونه به مونږ صدقه وركوله اونه به مومونځ كولو

- ① يا الله كه جري ته نه وي نو مونږ به هدايت نه وو بيا موندې اونه به مونږ صدقه وركوله اونه به مومونځ كولو
- ② په مونږ باندې سكينه نازل كړه او په جنگ كنبې مونږ ثابت قدم اوساته
- ③ دېمنانونه مونږ باندې ظلم كړې دې كله چه داخلق مونږ به فتنه كنبې د اخته كولو لاراده كوي نو مونږ به انكار كوو

^(۱) كشف الباری: ۲/۲.

^(۲) الاذان باب الالتفات فی الصلوة: رقم: ۷۵۱.

^(۳) كشف الباری: ۲/۳۷۰.

^(۴) كشف الباری: ۲/۳۷۵.

^(۵) صحيح بخاری: ۱/۳۹۸ کتاب الجهاد باب حفر الخندق رقم: ۲۸۳۷.

قوله یرفع بها صوته - داجمله وهویتجونه حال واقع ده او مطلب دادې چه دا شعرونه به حضور پاک په اوچت آواز لوستل (۱)

ترجمة الباب سره مناسبت - علامه عینی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه وهویتجیرچو عبدالله او یرفع بها صوته د حدیث باب دا دواړه اجزاء ترجمه الباب سره مطابقت لری (۲)

باب ۱۵۹: من لا یثبت علی الخیل

د ترجمه الباب مقصد: ① علامه عینی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه ددې ترجمه الباب نه د امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ مقصد دا خود دی چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د داسې سړی باره کبې دعاء خیر فرمایلی چه په اس به نه شو سوریدي (۳)

② حافظ ابن حجر رحمۃ اللہ علیہ فرمائی امام بخاری دا باور کول غواړي چه کوم سړي په اس باندې سوزلی نه شي کولې اهل خیر له پکار دي چه دهغه دپاره د ثبات دعا او کړي (۴) ددې نه علاوه امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ په اس باندې سوزیدل او کله کیناستلو د فضیلت طرفته هم اشاره کړې ده (۵)
احديث نمبر ۲۸۷۱ (۶) حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ نُمَيْرٍ حَدَّثَنَا ابْنُ إِدْرِيسَ عَنْ إِسْمَاعِيلَ عَنْ قَيْسٍ عَنْ جَرِيرٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ مَا حَجَّيْنِي النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - مُنْذُ أَسْلَمْتُ، وَلَا آتَانِي إِلَّا تَسَمَّرَ فِي وَجْهِهِ.

وَلَقَدْ شَكَّوْتُ إِلَيْهِ إِنِّي لَا أَثْبُتُ عَلَى الْخَيْلِ. فَضَرَبَ بِيَدِهِ فِي صَدْرِي وَقَالَ «اللَّهُمَّ تَبِّئْهُ وَأَجْعَلْهُ هَادِيًا مُهْدِيًا» (۷) [۲۸۵۷]

رجال الحديث

① محمد بن عبدالله بن نمير: د ابو عبد الرحمن محمد بن عبدالله بن نمير الهمداني رحمۃ اللہ علیہ دي ددوی تذکره وړاندې تیره شوې ده (۸)

② ابن ادريس: د ابو محمد عبدالله بن ادريس بن يزيد بن عبد الرحمن الاسود الاودي الکوفي رحمۃ اللہ علیہ

(۱) عمدة القاری: ۳۸۷/۱۴

(۲) عمدة القاری: ۳۸۷/۱۴

(۳) عمدة القاری: ۳۸۷/۱۴

(۴) فتح الباری: ۱۹۹/۶

(۵) فتح الباری: ۱۹۹/۶

(۶) أخرجه البخاری: ۱/۵۳۹ أيضاً فی کتاب مناقب الانصار باب ذکر جریر بن عبدالله البجلي رضی اللہ عنہ

رقم: ۳۸۲۲ وفی: ۸۹۸/۲ کتاب الادب باب التسمم والضحک رقم: ۶۰۹۰ وعند مسلم فی صحیحہ: ۲/۲۹۷ فی فضائل الصحابة باب من فضائل جریر بن عبدالله رضی اللہ عنہ رقم: ۲۴۷۵ وعند الترمذی فی جامعہ: ۲/۲۶۱ فی

المناقب باب مناقب جریر بن عبدالله البجلي رضی اللہ عنہ رقم: ۳۸۲۲.

(۷) کتاب العمل فی الصلوة باب ما ینهی من الکلام فی الصلوة: رقم: ۱۱۹۹.

دې هغه څه چې پلار ادریس بن یزید الودی او ربیعہ بن عثمان، سفیان ثوری، سلیمان الاعمش، شعبه بن الحجاج، سهیل بن ابی صالح، عبد الملک بن عزیزین جریج، لیث بن ابی سلیم، مالک بن انس، محمد بن اسحاق بن یسار، هشام بن عروہ، یحییٰ بن سعید التیمی، یحییٰ بن سعید الانصاری او یزید بن ابی زیاد غونډې جلیل القدر ائمه حدیث نه روایت کړې دي او د هغوی نه حدیث روایت کونکي دی عبدالله بن مبارک، ابراهیم بن مهدی، احمد بن حواری الحنفی، احمد بن حرب الموصلی، احمد بن محمد بن حنبل، اسحاق بن راهویه، ابو معمر اسماعیل بن ابراهیم، حسن بن ربیع بجلی، زهیر بن حرب، عمر بن حفص، قتیبه بن سعد، مالک بن انس، محمد بن سعید، محمد بن سلام البیکندي، یحییٰ بن آدم، یحییٰ بن اکثم یحییٰ بن معین وغیرهم

مالک بن انس او عبدالله بن ادریس رحمهما الله دواړو ډیوېل نه روایت اخستې لکه چه مالک بن انس د هغه شیخ هم دي او تلمیذ هم (۱)

امام احمد بن حنبل رحمته الله د هغوی باره کښې فرمانیلی کان نسیج وده (۲) امام ابو حاتم رحمته الله

فرمائی حجة یرحمهم بها، امام من ائمة المسلمين ثقة (۳) امام نسائی رحمته الله فرمانیلی ثقة، ثبت ابن ادریس رحمته الله ډا اوچتي پاني جلیل القدر محدث وو ډ جرح او تعدیل ټولو ائمه حضراتو د هغوی توثیق کړې دي امام عثمان بن سعید دارمی رحمته الله بیان کوي چه ما ډ یحییٰ بن معین رحمته الله نه تپوس او کړو ادریس او ابن نمیر کښې ستاسو چاسره ډیر محبت دي؟ یحییٰ بن معین رحمته الله جواب را کړو ثقتان، إلا ان ابن ادریس أرفق، وهو ثقة فی کل شیء، یعنی دواړه ثقة دي خو ابن ادریس ډیر د اوچته مرتبه ده. هغه خو په هر څیز کښې ثقة وو (۴) ۱۰ ذوالحجه ۱۹۲ هجري کښې د هارون الرشید ډ خلافت په آخری زمانه کښې وفات شوې (۵)

⑤ اسماعیل - دا اسماعیل بن ابی خالد احمسی بجلی کوفی رحمته الله دي. ډ دوی تذکره کتاب الايمان باب من سلم المسلمون من لسانه ويده کښې تیره شوې ده. (۶)

⑥ قيس - د اشتهور تابعی قيس بن ابی حازم احمسی بجلی رحمته الله دي ډ دوی حالات کتاب الايمان باب قول النبي صلى الله تعالى عليه وسلم الدين النصيحة لله ولرسوله ولأئمة المسلمين وعامتهم لاندې تیر شوی دی (۷)

(۱) ډ شیوخ او تلامذه ډ تفصیل ډباره او گورنی تهذيب الكمال للحافظ المزی: ۱۴/۲۹۴ - ۲۹۶ و تهذيب التهذيب لابن حجر: ۱۴۴/۵.

(۲) تهذيب الكمال: ۴/۲۹۶ او تهذيب التهذيب: ۱۴۴/۵.

(۳) الجرح والتعديل الترجمة: ۴۴ تهذيب الكمال: ۲۹۹/۱۴ تهذيب التهذيب: ۱۴۵/۵.

(۴) تهذيب الكمال للمزی: ۲۹۷/۱۴ و تهذيب التهذيب: ۱۴۵/۵.

(۵) طبقات ابن سعد: ۳۸۹/۶ و تهذيب الكمال: ۳۰۰/۱۴.

(۶) كشف الباری: ۶۷۹/۱.

(۷) كشف الباری: ۷۶۱/۲.

⑤ جویر رحمۃ اللہ علیہ : دا حضرت جریر بن عبداللہ احمسی رحمۃ اللہ علیہ بجلی رحمۃ اللہ علیہ دې ددوی حالات هم مذکورہ کتاب اویاب لاندې تیر شوی دی (۱)

قوله ما حجبني النبي صلى الله تعالى عليه وسلم مندا سلمت، ولا رأني إلا

تيسر في وجهي : یعنی د کله نه چه زه مسلمان شوې يم رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په خپل کور کښې داخلیدونه منع کړې نه يم او کله نې چه هم زه لیدلې يم مسکې شوې دې

في وجهي : د سرخسې او کشمپینې په نسو کښې دالفظ داسې ضبط شوې دې خود ابوذر په نسخه کښې وجهه نقل دې دا التفات من المتکم الی الغائب د قبیل نه دې معنی په دواړو صورتونو کښې هم یوه ده (۲)

قوله : ولقد شكوت الي لا أثبت علي الخيل فضر بیده في صدری وقال : اللهم

نبته واجعله هادياً مهدياً : ما حضور پاک ته شکایت او کړو چه زه په اس نه شم کلکیدې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم خپل لاس زما په سینه باندې او وهلو او ونې فرمائیل ای الله دې په اس باندې کله کړې او دنیغې لار والاو د هدایت موندونکې نې جوړ کړې

في صدری : د ابوذر په روایت کښې ددې په ځانې صدره وارد شوې دې دا هم د رومی لفظ په شان التفات من المتکم الی الغائب د قبیل نه دې

ترجمة الباب سره مطابقت - ترجمه الباب سره انې لا أثبت علی الخیل مناسبت ښکاره دي (۳)
د حدیث نه مستنبط فوائد - علامه عینی رحمۃ اللہ علیہ د حدیث باب نه مختلف فوائد مستنبط کړي دي ① د روایت نه معلومه شوه چه په مسکا او روڼ تندې باندې ملاویدل د اخلاق نبوت نه دی په مسکا او روڼ تندې سره ملاویدل تکبر ختموی او الفت او مودت پیدا کوی (۴)

② په روایت کښې د اس د سورلنې فضیلت بیان کړې شوې دې اشراف او رؤساء له پکار دی چه د اس د سورلنې مشق کوی اودا فن زده کړی (۵)

③ که یو عالم دین یا د وخت امام ته څوک سرې په خپل بدن باندې د هغه د لاس راښکلو او لاس وهلو درخواست او کړی نو د هغه درخواست قبولو کښې هیڅ بدیت نشته چه دا عمل خود تواضع دي اوبل خپل طرف ته د مانل کولو سبب دي (۶)

(۱) کشف الباری: ۷۶۴/۲.

(۲) فتح الباری: ۱۹۹/۶ و عمدة القاری: ۳۸۸/۱۴ وإرشاد الساری: ۵۰۶/۶.

(۳) فتح الباری: ۱۹۹/۶ و عمدة القاری: ۳۸۸/۱۴.

(۴) و عمدة القاری: ۳۸۸/۱۴.

(۵) و عمدة القاری: ۳۸۸/۱۴.

(۶) و عمدة القاری: ۳۸۸/۱۴.

باب ۱۶۰: دواء الجرح بأحراق الحصى، وغسل المرأة

عن أبيها الدم عن وجهه وحمل الماء في الترس

د اباب په دریو جزو نو باندې مشتمل دي او په هر جز کښې یو حکم بیان کړې شوي دي

قوله: دواء الجرح بأحراق الحصى - دا پوښې جزدې په دې کښې امام بخاری داخوډل غواړي چه پوزکې سوزول او دهغې ایره په زخم باندې لگول جائز دی

قوله: وغسل المرأة عن أبيها الدم عن وجهه - دادویم جزدې په دې کښې داخوډل غواړي که چرې ښځه دخپل پلار زخمی شوې مخ او وینځی نو داسې کول جائز دی

قوله: وحمل الماء في الترس - ترس ډهال ته ونیلي شی په دې کښې امام بخاری پوښې داخوډل غواړي چه ډهال د اوبو د لوبښي په توگه هم استعمالولې شی

علامه عینی رحمته الله فرماني چه امام بخاری رحمته الله ترجمه الباب د حدیث باب نه معنا اخذ کړې دي مرءاة نه مراد حضرت فاطمه رضی الله عنها ده هم هغې اول د رسول اکرم صلی الله علیه و آله په مخ باندې لگیدلې وینه وینځلې د پوزکې ټکړه سوزولوسره د رسول اکرم صلی الله علیه و آله په زخم باندې لگولې وه او په ډهال کښې اوبه راوړونکې حضرت علی رضی الله عنه وو. (۱)

احديث نمبر ۱۲۸۷۲ (۲) حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا أَبُو حَازِمٍ قَالَ سَأَلَا سَهْلَ بْنَ سَعْدٍ السَّاعِدِيَّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ بِأَيِّ شَيْءٍ دَوَّوِي جُرْحُ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَقَالَ مَا بَقِيَ مِنَ النَّاسِ أَحَدٌ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي، كَانَ عَلَى يَحْيَىءَ بِالنَّاءِ فِي تَرْبَةٍ، وَكَانَتْ يَغْنَى فَاطِمَةُ - تُغِيلُ الدَّمَ عَنْ وَجْهِهِ، وَأَخَذَ حَصِيرًا قَاحِرًا، ثُمَّ حَشَى بِهِ جُرْحَ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [ر: ۲۴۰]

رجال الحديث

① علي بن عبدالله - دا امير المؤمنين في الحديث ابوالحسن علي بن عبدالله بن جعفر بن نجيج سعدی بصری رحمته الله دې ددوی تفصیلی حالات کتاب العلم باب الفهم في العلم لاندې مخکې تیر شوی دی (۳)

② سُفْيَانُ - دا ابو محمد سُفْيَانُ بن عيينه هلالی الکوفی دې ددوی حالات کتاب العلم باب قول المحدث حدثنا أو أخبرنا وأنهانا لاندې تیر شوی دی (۴)

(۱) و عمدة القاري: ۳۸۸/۱۴.

(۲) مرتخرجه في كتاب الوضوء باب غسل المرأة أباهَا الدم عن وجهه رقم: ۲۳۴.

(۳) كشف الباري: ۳۰۲-۲۹۷/۳.

(۴) كشف الباري: ۳۰۲/۳.

- ⑤ ابو حازم - دا ابو حازم سلمة بن دینار رضی اللہ عنہ دې ددوی تذکره هم وړاندې تیره شوې ده (۱)
 ⑥ سهل بن سعد الساعدي رضی اللہ عنہ - دامشهور انصاری صحابی دې ددوی تذکره هم دې نه وړاندې تیره شوې ده (۲)

قوله سالوا سئل بن سعد الساعدي رضي الله عنه بأي شيء دووي جرح رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم؟... خلقو د سهل بن سعد رضی اللہ عنہ نه تپوس او کړو چه د رسول الله ﷺ د زخم علاج په څه څيز سره کړې شوې وو؟ دا زخم په جنگ احد کښې لگيدلې وو سهل او ونيل اوس په خلقو کښې دهغي نه زيات پيژندونکې بل هيڅ نشته ځکه چه په دغه وخت کښې په مدينه کښې د سهل نه علاوه بل يو صحابی ژوندي پاتې شوې ټول وفات شوی وو حضرت علي رضی اللہ عنہ به په خپل د هال کښې اوبه راوړلې او فاطمه بي بي رضی اللہ عنہا به نې د مخ نه وينه وينخه يويوزکې راوړلې شو او هغه اوسوزولې شو او په هغې سره د حضور پاک زخم ډک کړې شو دلته په روايت کښې اخذ او احرق مجهول صيغي دی خود مغازی په روايت کښې تصريح ده چه د پوزکې سوزونکې حضرت فاطمه رضی اللہ عنہا وه (۳) دا روايت يعينه هم په دې الفاظو سره کتاب الوضوء لاندې وړاندې تير شوې دې او وړاندې کتاب المغازی کښې هم په تفصيل سره راروان دې

باب ۱۶۱: مايكره من التنازع والاختلاف

في الحرب، وعقوبة من عصي امامه

د ترجمه الباب مقصد - ددې ترجمه الباب لاندې امام بخاری رحمته اللہ علیہ دوه خبرې خوندل غواړي.

- ① **مايكره من التنازع** کښې دا خوندل غواړي چه د جنگ په وخت اختلاف مکروه دې د مسلمانانو خپل مينځ کښې اختلاف او انتشار ته کتلو سره دښمن جری او بي ويري کيږي اودهغوی د زړونو نه د مسلمانانو هيبت اوځي ښکاره خبره ده چه ددې گرېږ نتیجه د دښمن په مقابل کښې ماتې د یو ناقابل تلاقی نقصان په شکل کښې ښکاره کيدې شي
- ② **وعقوبة من عصي امامه** کښې دا خوندل غواړي چه د امير د نافرمانۍ سزا او مال غنیمت نه د محروم کيدل هم په دې دنيا کښې ملاويږي (۱)
- په عزوه احد کښې غشو ويشتونکو د حضرت عبيد الله بن جبير رضی اللہ عنہ خبره اونه منله نو فتح په شکست کښې بدله شوه چه معاملات په خپل مينځ کښې په اتفاق او مشاورت سره فيصله شي نو په هغې کښې برکت وي که امير د چا رائي ته ترجيح ورکړی او هغې سره د چا اختلاف وي نو د خپلې رائي د اختلاف د وجه نه د حد نه بهرنه دی وتل پکار په داسې موقعو باندې د

(۱) کتاب الوضوء باب غسل المرأة أباهالدم عن وجهه.

(۲) کتاب الوضوء باب غسل المرأة أباهالدم عن وجهه.

(۳) کتاب المغازی: ص: ۲۴۷.

(۴) فتح الباری: ۶/۲۰۰ وعمدة القاری: ۱۴/۳۸۹ وإرشاد الساری: ۶/۵۰۷.

صبر او تحمل نه کار اخستل پکار دی حضرت عمر رضی الله عنه د حضرت خالد بن ولید رضی الله عنه غوندې عظیم د جنگ فاتح دهغه د عهدې نه معزول کړو هغه د تصادم او مجاذ آرانی کولو په ځانې دافصله په خوشحالی سره قبوله کړه او مسلمانان د گډوډ کیدو نه بچ شو

قوله: وقال الله تعالى: ﴿وَلَا تَنَازَعُوا فْتَفْسَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ﴾ / الانفال: ۴۶:

امام بخاری رحمته الله د خپل عادت مطابق د باب مناسبت سره آیت نقل کړې دې پوره آیت «وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فْتَفْسَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ وَاصْبِرُوا إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ» اود الله تعالی اودهغه د رسول صلی الله علیه و آله اطاعت کونې او (خپل مینځ کښې) جگړه مه کونې ګڼی کم همت به شئ او ستاسو هوا به اوچته کړې شی اوصبر کونې بیشکه الله تعالی صبر کونکو سره دي د الله تعالی اودهغه د رسول صلی الله علیه و آله اطاعت خو واجب دي په سیاق آیت کښې د دې اطاعت د تاکید کولو مطلب دادې چه احکام او د جنگ تدبیرونو کښې د الله تعالی اودهغه د رسول صلی الله علیه و آله حکم اودهغوی مرضی اومنشاء باندې تلل واجب دی خپله رانی اود نفس منل او په خپل مینځ اختلاف او جگړې کونې نو د دې نتیجه به ستاسو همت ښکته کیدو په صورت کښې ښکاره کیږي اود دشمنانو په زړونو چه ستاسو کوم رعب اود بدبه خوره ده هغه به ختمیږي په دې وجه که د جنگ په حال کښې څه ناخوښه حالات پیداشی نو د صبر او استقامت نه کر واخلي صبر کونکو سره خو د الله تعالی ملګرتیا شامل حال وی اوهم دغه ملګرتیا د فتح اوفصرت د ټولو نه لوڼې ضمانت دي

قوله: قال قتادة: الريح الحرب: امام بخاری رحمته الله د قتاده قول نقل کړې دې هغه د ریح

تفسیر حرب سره کړې دي په دې صورت کښې د آیت مطلب دي که تاسو په خپل مینځ کښې جنگیږئ نو همت به موبښکته شی یعنی کم به شی اوستاسو جنگی طاقت به هم ختمیږي د قتاده دا اثر عبدالرزاق رحمته الله په خپل تفسیر کښې عن معمر عن قتاده په طرق سره موصول نقل کړې دي. (۱) مجاهد رحمته الله د ریح تفسیر نصر سره کړې دي. (۲) یعنی د جگړو په صورت کښې به تاسو د الله تعالی د نصرت نه محروم شئ. یوقول دا هم دي چه ریح نه دولت او سلطنت مراد دي. یعنی د خپل مینځ اختلافات او جگړو د وجه نه به ستاسو حکومت او سلطنت ختم شی (۳)

(حدیث نمبر ۲۸۷۳) (۴) حَدَّثَنَا يَحْيَى حَدَّثَنَا وَكِيعٌ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - بَعَثَ مُعَاذًا وَأَبَا مُوسَى إِلَى الْيَمَنِ قَالَ «يَبْرَ أَوْ لَا تُغَيِّرَ، وَيَبْرَ أَوْ لَا تُنْقِرَ، وَتَطَاوَعَا وَلَا تُخْتَلِفَا» (۴۰۸۶ - ۴۰۸۸، ۵۷۷۳، ۶۷۵۱)

(۱) فتح الباری: ۶/۲۰۰.

(۲) تغلب التعلیق لابن حجر: ۳/۴۵۷.

(۳) عمدة القاری: ۲/۳۹۰.

(۴) عمدة القاری: ۲/۳۹۰.

(۵) مترخیجه فی کتاب الاجارة باب استنجار الرجل الصالح رقم: ۲۲۶۱.

رجال الحديث

- ① یحیی - دا ابو زکریا یحیی بن جعفر ازدی البخاری البیکندی رحمہ اللہ دې ددوی تذکره وړاندې تیره شوې ده (۱)
- ② وکیع - دامشهور امام محدث ابوسفیان وکیع بن الجراح بن ملیح الرواسی الکوفی رحمہ اللہ دې ددوی حالات کتاب العلم باب کتابة العلم لاندې تیر شوی دی (۲)
- ③ شعبه - دا شعبه بن الحجاج بن الورد العسکي واسطی رحمہ اللہ دې ددوی حالات کتاب الایمان باب المسلم من سلم المسلمین من لسانه ویده لاندې وړاندې تیر شوی دی (۳)
- ④ سعید بن ابی برده - دا سعید بن ابی برده عامر بن موسی الکوفی رحمہ اللہ دې ددوی تذکره وړاندې تیره شوې ده (۴)
- ⑤ عن ایبه - ددې نه د سعید بن ابی برده پلار عامر یا حارث بن موسی الشعمری رحمہ اللہ مراد دي ددوی تذکره کتاب الایمان باب ای الاسلام افضل لاندې تیره شوې ده (۵)
- عن جده - ددې نه د ابو برده نیکه مشهور صحابی ابو موسی عبدالله بن قیس الشعمری رحمہ اللہ مراد دي ددوی تذکره هم په مذکور کتاب او باب کښې تیره شوې ده (۶)
- أن النبی صلی الله تعالی علیه وسلم یحث معاذا وأیا موسی الی الیمن قال: یسرا ولا تعسرا، ویسرا ولا تنفرا، وتطاعوا ولا تختلفا
- رسول الله ﷺ حضرت معاذ او ابو موسی رضی اللہ عنہ د یمن طرف ته اولیگال داد حجة الوداع نه د وړاندې واقعه ده یعنی دا دواړه نې د یمن طرف ته حاکمان جوړولو سره اولیگال حضور پاک ﷺ او فرمائیل په خلقو اسانی کونې سختی مه کونې هغوی ته خوشخبری اوروڼې نفرت مه ورکونې اتفاق کونې اختلاف مه کونې وړاندې کتاب المغازی کښې دا روایت په تفصیل سره راوړان دي (۷)
- ترجمة الباب سره مطابقت - په روایت کښې دی ولا تختلفا ترجمة الباب سره ددې مطابقت ښکاره دي (۸)

(۱) کتاب الخوف باب یحزن بعضهم بعضا فی صلاة الخوف رقم: ۹۴۵.

(۲) کشف الباری: ۴/۲۱۹ - ۲۲۶.

(۳) کشف الباری: ۶۷۸/۱.

(۴) کتاب الزکاة باب علی کل مسلم صدقة رقم: ۱۴۴۵.

(۵) کشف الباری: ۲۹۰/۱.

(۶) کشف الباری: ۲۹۰/۱.

(۷) کشف الباری: کتاب المغازی: ص: ۵۶۵.

(۸) عمدة القاری: ۳۹۰/۱۴.

احديث نمبر ١٢٨٧٤، حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ قَالَ سَمِعْتُ
الْبَرَاءَ بْنَ عَازِبٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - يُحَدِّثُ قَالَ قَالَ جَعَلُ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - عَلَى
الرِّجَالِ يَوْمَ أُحُدٍ - وَكَانُوا أَرْبَعِينَ رَجُلًا - عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جُبَيْرٍ فَقَالَ «إِنْ رَأَيْتُمُونَا نَحْطِفُ الطَّيْرَ،
فَلَا تَبْرَحُوا مَكَانَكُمْ هَذَا حَتَّى أُرْسَلَ إِلَيْكُمْ، وَإِنْ رَأَيْتُمُونَا هَرَمْنَا الْقَوْمَ وَأَوْطَانَاهُمْ فَلَا تَبْرَحُوا
حَتَّى أُرْسَلَ إِلَيْكُمْ» فَهَرَمُوهُمْ. قَالَ فَأَنَا وَاللَّهِ رَأَيْتُ النِّسَاءَ يُشْتَدِّدْنَ قَدْ بَدَتْ خَلَا جِلْبَنَ
وَأَسْوَفَهُنَّ رَافِعَاتٍ يَبَايَهُنَّ، فَقَالَ أَصْحَابُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جُبَيْرٍ الْغَنِيمةُ - أَيْ قَوْمٍ - الْغَنِيمةُ، ظَهَرَ
أَصْحَابُكُمْ فَمَا تَنْتَظِرُونَ فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جُبَيْرٍ أَنْيَسْتُمْ مَا قَالَ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى
اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالُوا وَاللَّهِ لَنَأْتِيَنَّ النَّاسَ فَلَنُصِيبَنَّ مِنَ الْغَنِيمةِ. فَلَمَّا أَتَوْهُمْ صَرَفَتْ وَجُوهَهُمْ
فَأَقْبَلُوا مِنْهُمْ رِزْمِينَ، فَذَلِكَ إِذْ يَدْعُوهُمْ الرَّسُولُ فِي أَخْرَاهُمْ، فَلَمْ يَبْقَ مَعَ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ - غَيْرُ اثْنَيْنِ عَشَرَ رَجُلًا، فَأَصَابُوا مِنَّا سَبْعِينَ، وَكَانَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -
وَأَصْحَابُهُ أَصَابَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ يَوْمَ بَدْرٍ أَرْبَعِينَ وَمِائَةً سَبْعِينَ أَسِيرًا وَسَبْعِينَ قَتِيلًا، فَقَالَ
أَبُوسُفْيَانَ أَفِي الْقَوْمِ مُحَمَّدٌ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، فَهَبَاهُمُ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - أَنْ يُجِيبُوهُ ثُمَّ
قَالَ أَفِي الْقَوْمِ ابْنُ أَبِي فُحَاةٍ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ قَالَ أَفِي الْقَوْمِ ابْنُ الْخَطَّابِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ
رَجَعَ إِلَى أَصْحَابِهِ فَقَالَ أَمَاهُوا لَعَفْدٌ قَتِلُوا. فَمَا مَلَكَ عَمْرُ نَفْسَهُ فَقَالَ كَذَبْتَ وَاللَّهِ يَاعَدُ وَاللَّهِ،
إِنَّ الَّذِينَ عَدَدْتَ لأَحْيَاءَ كُلَّهُمْ، وَقَدْ بَقِيَ لَكَ مَا يَسُوءُكَ. قَالَ يَوْمَ يَوْمٍ يَدْرِي، وَالْحَرْبُ بِجَعَالٍ،
إِنْ كُنتُمْ سَاعِدُونَ فِي الْقَوْمِ مِثْلَهُ لَمْ أَمْرِي بِهَا وَلَمْ تَسُونِي، ثُمَّ أَخَذَ بِرِجْزٍ أَعْلَى هَيْلٍ، أَعْلَى هَيْلٍ.
قَالَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - «الْأَعْجَبُ أَوَالَهُ». قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا نَقُولُ قَالَ «قُولُوا
اللَّهُ أَعْلَى وَأَجَلٌ». قَالَ إِنَّ لَنَا الْعَزَى وَالْعَزَى لَكُمْ. فَقَالَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -
«الْأَعْجَبُ أَوَالَهُ». قَالَ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا نَقُولُ قَالَ «قُولُوا اللَّهُ مَوْلَانَا وَلَا مَوْلَى لَكُمْ»

[٣٧٤٤، ٣٨١٧، ٣٨٤٠، ٤٢٨٥]

رجال الحديث

- ① عمرو بن خالد: دا ابوالحسن عمرو بن خالد بن فروخ بن سعيد التميمي الحراشي رحمته دي
دوى تذكره كتاب الايمان باب الصلوة من الايمان لاندې تيره شوې ده. (٢)
② زهير: دا ابوخيشمه زهير بن معاوية بن حديج بن الرحيل بن زهير بن خيشمه الجعفي
الكوفي رحمته دي دوى تذكره هم په مذكوره باب او كتاب كېنې تيره شوې ده. (٣)

(١) إخرجه البخارى أيضاً فى المغازى باب بلا ترجمة رقم: ٣٩٨٦ وباب غزوة أحد رقم: ٤٠٤٣ وباب إذ تصعدون
ولا تلتلون على أحد رقم: ٤٠٦٧ وفى كتاب التفسير باب قوله تعالى ﴿وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِي أَخْرَابِكُمْ﴾ رقم: ٤٥٦١.

(٢) كشف البارى: ٣٦٦/٢.

(٣) كشف البارى: ٣٦٧/٢.

⑤ ابواسحاق دا ابواسحاق عمرو بن عبد الله بن عبید السیعی رضی اللہ عنہ دې ددوی تذکره هم په مذکور کتاب اویاب کښې تیره شوې ده (۱)

⑥ براء بن عازب رضی اللہ عنہ دامشهور صحابی براء بن عازب بن الحارث بن عدی الانصاری الحارثی الدوسی رضی اللہ عنہ دې ددوی تذکره هم په مذکور کتاب اویاب کښې تیره شوې ده (۲)

قوله جعل النبي صلى الله تعالى عليه وسلم على الرجال يوم أحد - وكانوا

خمسین رجلا - عبد الله بن جبیر: رسول الله ﷺ ذ احد په ورځ د پنځوسو کسانو امیر عبد الله بن جبیر رضی اللہ عنہ مقرر کړو

الرجال دا خلاف قیاس د راجل جمع ده (۳)، یعنی پیدل تلونکي

قوله فقال ان رأيتمونا تخطفنا الطير فلا تبرحوا مكانكم هذا حتى أرسل اليكم،

فبرزموهم: رسول الله ﷺ او فرماييل چه که چرې تاسو مونږ او گورنې چه مرغی مونږ او چته وی نویاب په هم تاسو خپل ځانې نه پریرې دنې تر هغه وخته پورې چه زه تاسو ته پیغام دراولیگم نو مسلمانانو کافرانوته شکست ورکړو

تخطفنا **خَطَفَ يَخْطِفُ** د نصر نه ددې معنی ده او چتول، رابښکل، په زور اخستل شارحینود

دې جملې تقدیر بیان کړې دې ان قتلنا وأكلت الطير لحومنا فلا تبرحوا مكانكم (۴) که چرې مونږ قتل کړې شو او مرغی زموږ غوښه را کاږې خوری نویاب هم تاسو د خپل ځانې نه مه خوږیږې

قوله: وان رأيتمونا هزمنا القوم وأوطاناهم فلا تبرحوا حتى أرسل اليكم: که چرې

تاسو مونږ اووینئې چه مونږ کفار قوم ته شکست ورکړو او هغوی مو چخنږې کړې نویاب هم د خپل ځانې نه اونه خوږنئې تر هغه وخته پورې چه زه تاسو ته پیغام دراولیگم

أوطاناهم وطا الشئ وطا معنی ده د خپلاندې کول، چخنږې کول وطى العدو په دښمن باندې

ورختل علامه کرمانی رحمته اللہ علیہ فرمائی اوطانهم په شروع کښې همزه د تعریض دپاره ده اى جعلنا

هم مل معرض الدوس بالتقدم (۵) یعنی چه مونږ هغوی په داسې ځانې کښې واچوی چرته چه د خپو لاندې کولې شى

د احمد حاکم او طبرانی روایت دې چه ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی: أن النبي صلى الله تعالى عليه وسلم

(۱) کشف الباری: ۲/۳۷۰.

(۲) کشف الباری: ۲/۳۷۵.

(۳) عمدة القاری: ۱۴/۳۹۱ وإرشاد الساری: ۵۰۸/۶-۵۰۹.

(۴) عمدة القاری: ۱۴/۳۹۲ وإرشاد الساری: ۵۰۹/۶.

(۵) شرح الکرمانی: ۱۳/۳۷.

اقامهم فی موضع ثم قال: احبوا ظهورنا فان رايتهمونا فقتل فلا تنصرونا وان رايتهمونا قد غنمنا فلا تشمكونا. یعنی رسول اکرم ﷺ د صحابه کرامو دغه ټولې په یوځای باندې مقرر کړو ورته نې اوفرمانیل تاسو زما شاته خیال کونې که تاسو مونږ قتل کیدونکې اوگورنې نوزمونږ امداد مه کونې اوکه تاسو مونږ په مال غنیمت اخستو سره اوویننې نو په هغې کښې مونږ سره شرکت مه کونې

قوله قال: فاننا والله رايت النساء يشددن، قد بدت خلا خلبن واسوقبن.

رافعات ثيام بن: براء بن عازب رضي الله عنه واني په خداني ما «مشرکاني» ښځې په داسې حال کښې منډې وهونکې اولیدلې چه دهغوی پاتړيونه او ښکاره وې او خپلې کپړې نې اوچتې کړې وې

يشددن: أي يسهعن في البش (۱) یعنی ښځو منډې وهلې په تيزنۍ سره روانې وې يدا د حملې کولو په معنی کښې دې او مطلب دادې چه هغوی په کافرانو باندې حمله کونکې وې. أي: يشددن على الكفار يقال: شد عليه في الحرب أي حمل عليه (۲) بعض نسخو کښې یسندن الفظ هم وارد شوی دی دا د سندنه دې یعنی د غرونو د لمن اوچته حصه په دې صورت کښې مطلب دادې چه ښځې د غره د لمن په اوچته حصه کښې روانې وې دې دپاره چه په غره وراوخیږي أي یشین فی سند الجبل یرون أن یرقین الجبل (۳)

د دغه مشرکانو ښځو تعداد پنځلس وو. ابن اسحاق په دوی کښې د بعضو ښځو نومونه هم ذکر کړي دي ① هند بنت عتبة، دا ابوسفیان سره وه. ② ام حکیم بنت الحرث بن هشام، داخپل خاوند عکرمه بن ابو جهل سره وتلې وه. ③ فاطمه بنت ولید بن مغیره، داخپل خاوند حرب بن هشام سره وتلې وه. ④ برزه بنت مسعود، دا صفوان بن امیه سره تلې وه. ⑤ ریطه بن شیبه، داخپل خاوند عمرو بن عاصی سره تلې وه. ⑥ سلافه بنت سعد، داخپل خاوند طلحه بن ابی طلحه الحجبي سره وتلې وه. (۴)

قوله: فقال أصحاب ابن جبير: الغنمية أي قوم الغنيمة، ظنر أصحابكم فيما

تنظرون؟ فقال: عبد الله بن جبير.....: د عبد الله بن جبير رضي الله عنه ملگرو او ونيل د غنیمت مال وهنې ستاسو ملگری غالب راغلی دی اوس د څه څیز انتظار دي؟ عبد الله بن جبير رضي الله عنه او ونيل آيا تاسو د رسول الله ﷺ فرمان هیر کړو؟ یعنی رسول الله ﷺ فرمانیلې وه

(۱) مسند أحمد بن حنبل: ۱/۲۸۷.

(۲) إرشاد الساری: ۵۰۹/۶.

(۳) عمدة القاری: ۱۴/۳۹۲ وإرشاد الساری: ۵۰۹/۶.

(۴) عمدة القاری: ۱۴/۳۹۲ وإرشاد الساری: ۵۰۹/۶ والنهایة لابن الاثیر: ۸۵۰/۸.

(۵) عمدة القاری: ۱۴/۵۰۹ وإرشاد الساری: ۵۰۹/۶.

چه دخیل خانی نه مه خوزنی آیاتاسو دافرمان هیرکړو؟ دا ابن جبیر رحمۃ اللہ علیہ ملگرو اوونیل په خدانی مونږ خوپه دغه خلقو سره د غنیمت مال راغونډوو کله چه دا ټول د مال غنیمت دپاره اړل نوکافرانو دهغوی مخونه واپړول او شکست خوړلوسره وایس راغلل رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم سره د دولسو کسانونه علاوه هیڅ څوک پاتې نه شو او کافرانو زموږ اویا کسان شهیدان کړل او حضور پاک اودهغوی ملگرو د بدر په ورځ یوسل څلویښت کافرانو نقصان کړې وو او یایانی قید کړې وو او یایانی قتل کړې وو

دې نه پس ابوسفیان درې ځل اوونیل افي القوم محمد؟ آیا په دې خلقو کښې محمدشته؟ رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم د جواب ورکولونه منع اوکړه سوال بې فاندې وو په دې وجه حضور پاک جواب ورکول د مصلحت خلاف اوگنډلو ابوسفیان بیا درې ځل اوونیل افي القوم ابن ابی قحافه آیا په دې خلقو کښې ابن ابوقحافه ابوبکر شته؟ ابوقحافه د ابوبکر رضی اللہ عنہ د پلار عثمان کنیت وو بیا هغه درې ځل اوونیل افي القوم ابن الخطاب؟ آیا په دې خلقو کښې عمر بن الخطاب شته؟ دې وئیلوسره ابوسفیان خپلو ملگرو له لارو وئیل وئیل چه دا ټول څو قتل شوی دی حضرت عمر بن خطاب رضی اللہ عنہ په خپل خان باندې قابو اونه کړې شوه او بې اختیاره ئی جغه کړه ای دالله دښمنه ته دروغ وې د جانومونه چه تا واخستل هغه ټول ژوند ئی دی او اوس په تاسو باندې خراب وخت راتلونکې دې ابوسفیان اوونیل د نن ورځ د بدر د ورځې بدله ده جنگ خود ډولچې په شان دې (کله د یو په لاس کښې او کله د بل په لاس کښې وی دغه شان فتح کله د یوې ډلې او کله د بلې ډلې وی) ته به په خپل قوم کښې مثله یعنی یوچې کیدل وینی مادي حکم نه وو ورکړې خو ماته دا خراب هم ښکاره نه شو ابوسفیان دقریش مکه سردار وو او د مسلمانانو دښمن ددې جملې نه دهغه مقصد داخودل ووجه دمثله غوندې قبیح حرکت حکه مانه وو ورکړې ځکه چه ددې نقصان هم دغه کار کونکی اوچتوی خوجه کله ماته ددې مثله علم اوشو نوماته بد اونه لگیدل ځکه چه تاسو زموږ دښمنان ئی تاسو ته تکلیف رسیدو سره زه خوشحالی دې شم.

دې نه پس ابوسفیان رجزیه مصرعه اوونيله اُغْلُ اُغْلُ هُبْلُ اُغْلُ هُبْلُ ای هبل ته اوچت اوسه، ای هبل ته اوچت اوسد هبل د قریشود بت نوم وو کوم چه عمرو بن لحي د قریشود دپاره راوړلې وو اوکعبه کښې ئی کیخودې وو رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم صحابه کرامو ته اوفرمائیل آیا تاسو ده ته جواب نه ورکوئ؟ صحابه کرامو عرض اوکړو مونږ څه جواب ورکړو؟ حضور پاک اوفرمائیل

جواب ورکړئنی الله اعلى وأجل الله تعالى د ټولونه اوچت اولونی دې ابوسفیان اوونیل ان لنا عزى ولا عزى لکم زموږ دپاره عزى بت دې ستاسو دپاره نه دې حضور پاک اوفرمائیل تاسو ده ته جواب نه ورکوئ؟ صحابه کرامو عرض اوکړو څه جواب ورکړو؟ حضور پاک اوفرمائیل تاسو داسې وایئى الله مولانا ولا مولایکم الله تعالى زموږ مددگار دې او ستاسو هیڅوک مددگار نشته

ترجمه الباب سره مطابقت: دا اوږد حدیث امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ ددې خودلودپاره نقل کړې دې چه په جنگ احد کښې د اهل اسلام د شکست سبب د عبدالله بن جبیر رضی اللہ عنہ ملگری وو رسول الله

مُحَمَّدٌ هَعُوى تَه حَكْم وَرَكِرْ وَوَجْه لَابِر حَوَامَكَانَكُم تَاسُو دَخِل خَائِي نَه مَه خَوَزْنِي لِيَكْن هَعُوى
مُخَالَفَت اَوَكُرُو اوددغه مُخَالَفَت د وَجْه نَه مُسْلِمَانَانُو تَه شَكْسَت اوشو علامه عيني رحمته الله
فرمانی د ترجمه الباب مناسبت د روایت دې جملې اصحاب عبدالله بن جبیر سره دې ځکه چې
هم ددوی د مخالفت په نتیجه کېنې مسلمانانو د شکست مخ لیدلې وو. (۱)

باب ۱۶۲: اِذَا فَرَعُوا بِاللَّيْلِ

د ترجمه الباب مقصد - حافظ ابن حجر علامه عيني او علامه قسطلاني رحمهم الله فرماني
د دې ترجمه الباب نه امام بخاري رحمته الله داخودل غواړي که د شېبې داسې واقعې راپېښه شي په
کوم سره چې په خلقو کېنې ويره پيداشي نو امير له پکار دې چې ياخودې پخپله دهغې دتحقيق
دپاره اوځي اويا چې څوک مناسب گنړي دتحقيق دپاره دې اوليگي (۲)

احديث نمبر ۲۸۷۵ (۳) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ ثَابِتٍ عَنْ أَنَسٍ - رَضِيَ اللَّهُ
عَنْهُ - قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - أَحْسَنَ النَّاسِ، وَأَجْوَدَ النَّاسِ،
وَأَشْجَعَ النَّاسِ، قَالَ وَقَدْ فَرِعَ أَهْلُ الْمَدِينَةِ لَيْلَةً سَمِعُوا صَوْتًا، قَالَ فَتَلَقَّاهُمُ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - عَلَى فَرَسٍ لَأَبَى طَلْحَةَ عُرَى، وَهُوَ مُتَقَلِّدٌ سَيْفَهُ فَقَالَ «لَمْ تُرَاعُوا، لَمْ تُرَاعُوا». ثُمَّ
قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - «وَجَدْتُهُمْ جُوعًا». يَعْنِي الْقُرْسَ. (و: ۲۴۸۴)

رجال الحديث

- ① قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ: دا ابورجاء قتيبه بن سعيد بن جميل بن طريف الشافعي رحمته الله دې کتاب
الايان باب أفضال السلام من الاسلام لاندې د دوی تذکره تیره شوې ده. (۴)
- ② حماد: دا حماد بن زيد بن درهم الزدی البصري رحمته الله دې کتاب الایان باب المعاصي من
أمر الجاهلية ولا یکنف صاحبها بارتکابها (لا یالشرک لاندې ددوی تذکره تیره شوې ده. (۵)
- ③ ثابت: دا ابو محمد ثابت بن اسلم البناني البصري رحمته الله دې کتاب العلم باب القراءة والعرض علی
المحدث لاندې د دوی تذکره تیره شوې ده. (۶)
- ④ انس: دا مشهور صحابی انس بن مالک رحمته الله دې ددوی تذکره کتاب الایان باب من الایان أن
یحب لایحیه ما یحب لنفسه لاندې تیره شوې ده. (۷)

(۱) عمدة القاری: ۳۹۱/۱۴.

(۲) فتح الباری: ۲۰۱/۶ عمدة القاری: ۳۹۴/۱۴ إرشاد الساری: ۵۱۱/۶.

(۳) مرتخریجه فی کتاب الهبة وفضلها ولتحرض علیها باب من استعار من الناس الفرس رقم: ۲۶۲۷.

(۴) کشف الباری: ۱۸۹/۳.

(۵) کشف الباری: ۲۱۹/۲.

(۶) کشف الباری: ۱۸۳/۳.

(۷) کشف الباری: ۲۱۴/۲.

حضرت انس رضی اللہ عنہ وانی رسول اللہ ﷺ دے تولونہ زیات بنائستہ دے تولونہ زیات سخی اودے تولونہ زیات بہادروو مدینہ والا اووریدل ہغوی خہ آواز اوردیلے وود خبر اخستلودیارد دے کورونہ بھر راوتلے و و رسول اکرم ﷺ چہ دے تولونہ ویراندے رسیدلے و و دے ابوظلحہ رضی اللہ عنہ پے اس باندے پے ہربندہ ملاباندے سور تورہ زورندہ واپسنی کنبے ہغہ سرہ ملاؤ شو حضور پاک اوفرمانیل لم تراوالم تراعو اھیخ ویرہ نشتہ ہیخ ویرہ نشتہ بیانی اوفرمانیل مونے دا اس دے سمندر پے شان محسوس کرو دا اس دے ابوظلحہ رضی اللہ عنہ و و رسول اللہ ﷺ عاریتا اخستے و و پے بہ رفتار او بنہ کولؤ سل کنبے حضور پاک دا سمندر سرہ تشبیہ کرو اوداد حضور پاک دبرکت اٹروو دا روایت کتاب التہبہ پے آخراو مختلف ابواب کنبے ہم کتاب الجہاد کنبے خوخل تیرسوی دے^(۱)

ترجمة الباب سرہ مطابقت:- ترجمۃ الباب سرہ فتلقاهم النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم سرہ مناسبت ہنکارہ دے

باب ۱۶۳: من رأى العدو وفنادى بأعلى صوته: يا صباحاه، حتى يسمع الناس

يا صباحاه:- دے حاء نہ پس الف دے استغاثہ دیارد دے او پے آخرہ کنبے دے ندبہ دیارد دے داجملہ دے استغاثہ دیاردہ استعمالیروی او عربوبہ دا حملہ کونکی دہمن نہ غافل خلق خبرولودیاردہ استعمالولہ۔ شراح دے دے وجہ تسمیہ دا تحریرکری دے چہ دہمنان بہ دے شے دے جنگ نہ منع کیدل اویبابہ سحر وختی تازہ شو دوبارہ بہ ئی حملہ کولہ لکہ چہ پے یاصباحاہ سرہ بہ ئی قوم پے دے خبردارکولو چہ سحرشوی دے دے حملے دیاردہ تیارشے فکائہ ییدبقولہ یا صباحاه: قد جاء وقت الصباح فتابوا بالنقتال^(۲)

دے ترجمۃ الباب مقصد:- امام بخاری دلتہ دا وئیل غواپی چہ کافرانو بہ حملہ کونکی دہمن اولیدلو نوذخیل ملگرو دے امداد دیاردہ بہ ئی آواز کولووخت کنبے دے جاہلیت پے زمانہ کنبے یاصباحاہ وئیل۔ دا جملہ بہ سرہ ددے چہ دے جہالت پے دور کنبے کافرانو استعمالولہ ولی دے مسلمانانودیاردہ ددے پے استعمال کنبے ہیخ بدی نشتہ چہ دا منہی عنہا دعوی دے جاہلیت نہ نہ ددے^(۳)

احديث نمبر ۱۲۸۷۶^(۴) حَدَّثَنَا الْمَكِّيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ أَخْبَرَنَا يَزِيدُ بْنُ أَبِي عُبَيْدٍ عَنْ سَلَمَةَ أَنَّ أَخْبَرَهُ قَالَ خَرَجْتُ مِنَ الْمَدِينَةِ ذَاهِبًا نَحْوَ الْعَابَةِ، حَتَّى إِذَا كُنْتُ بِثَنِيَةِ الْعَابَةِ لَقَيْتِي غُلَامٌ لَعِينٌ

(۱) کشف الباری: کتاب المغازی: ص: ۲۲۰.

(۲) النہایۃ فی غریب الحدیث والاثر لابن الاثیر: ۸/۲ وعمدة القاری: ۱۴/۳۹۵.

(۳) فتح الباری: ۶/۲۰۲.

(۴) وعند البخاری: ۶۰۳/۲. أيضًا فی المغازی، باب غزوة ذی قرد رقم: ۴۱۹۴. وعند مسلم فی صحیحه ۱۱۳/۲ فی الجہاد والسير. باب غزوة ذی قرد وغیرها رقم: ۴۴۴. وعند أبی داؤد فی سننه: ۲۲/۲ فی الجہاد باب فی السریۃ ترد علی أهل العسکر رقم: ۲۷۵۲.

الرَّحْمَنُ بْنُ عَوْفٍ قُلْتُ وَنَعَكَ، مَا بَكَ قَالَ أَخَذْتُ لِقَاءَ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قُلْتُ مَنْ أَخَذَ هَذَا قَالَ غُظْفَانٌ وَفَزَارَةٌ. فَصَرَخْتُ ثَلَاثَ صَرَخَاتٍ أَسْمَعْتُ مَا بَيْنَ لَابَتَيْهَا يَا صَبَاحَا يَا صَبَاحَا. ثُمَّ انْدَفَعْتُ حَتَّى أَفْقَاهُمْ وَقَدْ أَخَذُواهَا، فَجَعَلْتُ أَرْمِيهِمْ وَأَقُولُ:

أَنَا ابْنُ الْأَكْوَعِ وَالْيَوْمَ يَوْمَ الرُّضْعِ،

فَأَسْتَنْقِذُ بِهَا مِنْهُمْ قَبْلَ أَنْ يَشْرَبُوا، فَأَقْبَلْتُ بِهَا أَسُوقَهَا، فَلَقِيَنِي النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ الْقَوْمَ عَطَاشٌ، وَإِنِّي أَعْجَلْتُهُمْ أَنْ يَشْرَبُوا سِقْمَهُمْ، فَأَبْعَثْ فِي إِلَيْهِمْ، فَقَالَ «يَا ابْنَ الْأَكْوَعِ، مَلَكْتُ فَأَسْمِعْ. إِنَّ الْقَوْمَ يَفْرُونَ فِي قَوْمِهِمْ». [۳۹۵۸]

رجال الحديث

- ① المکی بن ابراهیم - دامکی بن ابراهیم بن بشیر بن فرقد تسمی حنظلی بلخی رحمۃ اللہ علیہ دے کتاب العلم باب من أشار الفتیا بإشارة اليد والرأس لاندی ددوی تذکرہ تیرہ شوے ده (۱)
- ② یزید بن ابی عبید - دامشہور تابعی حضرت سلمہ بن الاکوع رحمۃ اللہ علیہ آزاد کړې شوې غلام ابو خالد یزید بن ابی عبید اسلمی حجازی رحمۃ اللہ علیہ دے ددوی تذکرہ کتاب العلم باب اثم من کذب علی النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم لاندی تیرہ شوې ده (۲)
- ③ سلمہ - دا سلمہ بن عمر بن الاکوع الاسلمی المدنی رحمۃ اللہ علیہ دے ددوی تذکرہ ہم په مذکورہ کتاب ابواب کنبی تیرہ شوې ده (۳)

قوله: خرجت من المدينة ذاهباً نحو الغابة حتى إذا كنت بثنية الوداع لقيني

غلام... حضرت سلمہ بن الاکوع رحمۃ اللہ علیہ فرمائی زہ د مدینہ نہ بهر غابہ (صحرا) ته لاړم کله چه زہ د غابہ غرته اور سیدم نوماته د عبد الرحمن بن عوف رحمۃ اللہ علیہ غلام ملاؤشو ماونیل ته دلته څنگه؟ هغه ونیل د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم اوبښی نیولې شوی دی ما ونیل چا؟ غلام اوونیل د غطفان او فزاره خلقو مادري خل یا صبا حاه په اوچت آواز سره چغه او وهله او د مدینې د دوو کانریجنې زمکو په مینځ کښې پوره آبادنی ته مې خپل آواز واوړولو بیا زه مخکې لاړم تردې چه هغوی سره ملاؤشوم هغوی اوبښی نیولې وې مابه په هغوی باندې غشي وړولو او دابه مې ونیل

أَنَا ابْنُ الْأَكْوَعِ وَالْيَوْمَ يَوْمَ الرُّضْعِ

یعنی زه د اکوع خوښی یم او نن د کمینه خلقو د بربادنی ورځ ده ماد هغوی نه هغه اوبښی واخستی ددې نه وړاندې چه هغوی اوبه څکلي وې. زه وړاندې لاړم په دې کښې ماسره رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ملاؤشو ماعرض او کړو: یا رسول الله! ان القوم عطاش، وانی أعجلتهم أن يشربوا سقيمهم، فابعث

(۱) کشف الباری: ۴۸۱/۳.

(۲) کشف الباری: ۱۸۲/۴.

(۳) کشف الباری: ۱۸۳/۴.

فی أثرهم. دینه خلق تکی دی ماد هغوی نه اونبی را خلاصی کرې دهغوی د اوبو شکونه وې اندې لېذا تاسو هغوی پسې فوج روان کرنی حضور یاک او فرمانیل یابن الاکوم! ملک فاسجم، ان القوم یقرون فی قومهم. ای ابن الاکوم؛ کله چه تا په قوم باندې غلبه بیاموندله نو اوس د نرمی نه کار واخله ددې خلقو خو په خپل قوم کښې میلستیا کړی

یقرون - دا د قراء نه د مضارع مجهول صیغه ده د قراء معنی ده میلستیا ضیافت ددې جملي مطلب دادې چه اوس هغه خلق خپلې قبیلې غطفان ته اورسیدل هلته دهغوی خاطر تواضع او میلستیا کړی په دې وجه اوس هغوی پسې فوج لیکلوهیڅ فائده نشته معنا أنهم وصلوا الی غطفان وهم یضیقونهم ویساعدونهم فلا فائدة فی الحال فی البعث لانهم لیحقوبوا صاحبهم (۱)

د صحیح بخاری په بعض نسخو کښې د اللفظ یقرون د بیا په زیر او د راء پیش سره راغلې دي ددې معنی ده هغوی د میلمانو ضیافت کوی په دې صورت کښې به د مذکوره جملي مطلب دا شی چه ته هغوی سره د نرمی معامله او کړه ځکه چه داخل د میلمانو ضیافت کوی رسول الله ﷺ ته دهغه خلقو د توبی ویتلو امید وویه دې وجه حضور یاک هغوی سره د رعایت او کړو (۲) فائده - دا حدیث د امام بخاری رحمه الله د ثلاثیات نه دي

ترجمة الباب سره مناسبت - په حدیث باب کښې دی یا صبا حاة یا صبا حاة ترجمة الباب سره ددې مطابقت ښکاره دي

باب ۱۶۴: من قال: خذها وأنا ابن فلان

قوله: خذها وأنا ابن فلان - داجمله د فخر د ښکاره کولو د پاره استعمال کړی د حدیث شارینو فرمانیل دی دغه شان مختلف جملي د عربو بهادر جنگیالی په دښمن باندې دخپلې بهادرۍ رعب اچولو او په امور حرب کښې خپل مهارت خود لو د پاره د فخریه توکه استعمالولې. خذها وأنا ابن فلان ویونکی به د امقصد هم وو که په مقابل فریق کښې څوک د بهادرۍ دعوی کوی نو هغه دې د مقابلې د پاره بهر راوځي (۳) د ترجمة الباب مقصد - امام بخاری رحمه الله په دې ترجمة الباب سره دا باور ورکول غواړي که څوک په میدان جنگ کښې دښمن په رعب کښې راوستو د پاره خذها وأنا ابن فلان وائی نودا جائز دی او که د فخریه توکه ئی وائی نو جائز نه دی ځکه چه فخر د کبر علامت دي او تکبر حرام دي سره ددې چه داجمله اوریدونکو ته فخریه معلوم کړی څو که نیت صرف د دښمن په رعب کښې راوستل وی او زړه ئی د فخر نه خالی وی نو ښکاره خبره ده چه داسې وئیلو کښې څه بدی نشته علامه ابن منیر رحمه الله فرمانی د امام بخاری رحمه الله مقصد داخود دی چه دا جمله

(۱) عمدة القاری: ۱/۳۹۷ وإرشاد الساری: ۵۱۳/۶.

(۲) إرشاد الساری: ۵۱۳/۶.

(۳) شرح ابن بطلال: ۵/۱۹۹ وعمدة القاری: ۱۴/۳۹۸.

د اقتضاء حال د وجه نه د منہی عنه افتخار په ذیل کښې نه راځي (۱)

قوله وَقَالَ سَلَمَةُ خُذْهَا وَأَنَا ابْنُ الْأَكْوَعِ. [۲۸۷۶]

حافظ ابن حجر رحمته الله او علامه عینی رحمته الله فرماني چه دا تعلیق من حیث المعنی د سابقه باب: روایت جزدي (۲)

احديث نمبر [۲۸۷۷] (۳) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ سَأَلَ رَجُلٌ الْبَرَاءَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - فَقَالَ يَا أَبَا عَمْرٍاءَ، أَوَلَيْتُمْ يَوْمَ حَنْزَلٍ قَالَ الْبَرَاءُ وَأَنَا أَسْمَعُ أَمَّا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - لَمْ يُولَ يَوْمَئِذٍ، كَانَ أَبُو سَفْيَانَ بْنُ الْحَارِثِ أَخِيًا يَعْتَانِ بَقَلْبَتِهِ، فَلَمَّا غِيَبَهُ الشُّرِكُ كُنَ نَزَلَ، فَجَعَلَ يَقُولُ أَنَا النَّبِيُّ لَا كَذِبَ، أَنَا ابْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ قَالَ لَمَّا رُبِيَ مِنَ النَّاسِ يَوْمَئِذٍ أَشَدُّ مِنْهُ. [۲۷۰۹]

رجال الحديث

① عبيد الله:- دا عبيد الله بن موسى بن باذام عيسى كوفي رحمته الله دي. د دوی تذکره کتاب الايمان باب قول النبي صلى الله تعالى عليه وسلم بنى الاسلام على خمس لاندې تیر شوي دي (۴)

② اسرائیل:- دا اسرائیل بن یونس بن ابی اسحاق همدانی سبيعی كوفي رحمته الله دي. د دوی تذکره کتاب العلم باب من ترك بعض الاختيار مخافة أن يقصر فهم بعض الناس عنه فيقعوا في أشد منه لاندې تیر شوي دي. (۵)

③ ابواسحاق:- دا ابواسحاق عمرو بن عبد الله بن عبيد سبيعی دي. د دوی تذکره کتاب الايمان باب الصلوة من الايمان لاندې تیر شوي ده. (۶)

په روایت کښې دي چه یوسي د براء بن عازب رحمته الله نه تپوس او کړو اي ابوعمار د آيا تا سو خلق د غزو د حنین په ورځ تختیدلی ونی. ابواسحاق وائی ما اوریده چه براء رحمته الله دا جواب ورکړو أما رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم فلم يول يومئذ ليكن رسول الله رحمته الله خو په هغه ورځ نه وو تختیدلې ابوسفیان بن حارث بن عبدالمطلب د رسول اکرم رحمته الله قچر واکه نیولې وه چه مشرکانو رسول الله رحمته الله گیر کړو نو حضور پاک او فرمائیل

أنا النبي لا كذب أنا ابن عبدالمطلب

(۱) فتح الباری: ۲/۲.

(۲) فتح الباری: ۲۰۲/۶ و عمدة القاری: ۳۹۸/۱۴.

(۳) مرتخریجه فی کتاب الجهاد باب من قاد دابة غیره فی الحرب.

(۴) کشف الباری: ۶۳۶/۱.

(۵) کشف الباری: ۵۴۶/۴.

(۶) کشف الباری: ۳۷۰/۲.

یعنی زہ نبی یم پہ دے کنبی دروغ نشسته اوزہ د عبدالمطلب خونى یم

ترجمة الباب سره مطابقت ترجمه الباب سره حديث باب جمله أنا النبي لا كذب مناسبت لری
په دې کنبې در رسول الله ﷺ د بهادرۍ او په جنگ کنبې د ثابت قدمۍ تعريف کړې شوې دې (۱)

باب ۱۶۵: إذا نزل العدو على حكم رجل

د ترجمه الباب مقصد - علامه عینی رحمته اللہ علیہ فرماني چه باب کنبې د إذا حرف شرط جواب
مخذوف دې اوتقدیریری عبارت دادې ینفذ إذا أجازہ الامام (۲)

د دې ترجمه الباب نه دامام بخاری رحمته اللہ علیہ مقصد داخودل دی که چري کافران یومسلمان ته
داوواني او خپل ثالث نی جوړکړی چه زمونږ باره کنبې هغه کومد فیصله هم کوی مونږ په نی
منو او که امام وخت هغه ته د فیصله کولو اجازت ورکړو نو د دغه فیصله نفاذ په جائزوی (۳)

احديث نمبر (۲۸۷۸) (۴) حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ سَعْدِ بْنِ إِيزَاهِيمَ عَنْ أَبِي

أَمَامَةَ - هُوَ ابْنُ سَهْلٍ بْنُ حَنْظَلٍ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ
لَمَّا نَزَلَتْ بَنُو قُرَيْظَةَ عَلَى حُكْمِ سَعْدٍ - هُوَ ابْنُ مُعَاذٍ - بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -
وَكَانَ قَرِيبًا مِنْهُ، فُجَاءَ عَلَى جَمَارٍ، فَلَمَّا دَنَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - «قُومُوا
إِلَى سَيِّدِكُمْ». فُجَاءَ فَجَلَسَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَقَالَ لَهُ «إِنَّ هَؤُلَاءِ
نَزَلُوا عَلَى حُكْمِكَ». قَالَ فَأَيْنَ أَحْكُمُ أَنْ تُقْتَلَ الْمُقَاتِلَةُ، وَأَنْ تُسَبَى الذَّرِيَّةُ. قَالَ «
لَقَدْ حَكَمْتَ فِيهِمْ بِحُكْمِ الْمَلِكِ» (۵) (۶) (۷) (۸) (۹) (۱۰) (۱۱) (۱۲) (۱۳) (۱۴) (۱۵) (۱۶) (۱۷) (۱۸) (۱۹) (۲۰) (۲۱) (۲۲) (۲۳) (۲۴) (۲۵) (۲۶) (۲۷) (۲۸) (۲۹) (۳۰) (۳۱) (۳۲) (۳۳) (۳۴) (۳۵) (۳۶) (۳۷) (۳۸) (۳۹) (۴۰) (۴۱) (۴۲) (۴۳) (۴۴) (۴۵) (۴۶) (۴۷) (۴۸) (۴۹) (۵۰) (۵۱) (۵۲) (۵۳) (۵۴) (۵۵) (۵۶) (۵۷) (۵۸) (۵۹) (۶۰) (۶۱) (۶۲) (۶۳) (۶۴) (۶۵) (۶۶) (۶۷) (۶۸) (۶۹) (۷۰) (۷۱) (۷۲) (۷۳) (۷۴) (۷۵) (۷۶) (۷۷) (۷۸) (۷۹) (۸۰) (۸۱) (۸۲) (۸۳) (۸۴) (۸۵) (۸۶) (۸۷) (۸۸) (۸۹) (۹۰) (۹۱) (۹۲) (۹۳) (۹۴) (۹۵) (۹۶) (۹۷) (۹۸) (۹۹) (۱۰۰)

رجال الحديث

① سليمان بن حرب:- دا ابويوب سليمان بن حرب بن بجيل ازدي بصري رحمته اللہ علیہ دې کتاب الايمان

باب من کره ان يهودي الکفر کما کره ان يلقی فی النار من الايمان لاندې د دوی تذکره تیره شوې ده (۱)

② شعبه:- دا شعبه بن الورد العسکي الواسطي رحمته اللہ علیہ دې د دوی حالات کتاب الايمان باب المسلم

من سلم المسلمون من لسانه ويده لاندې وړاندې تیر شوی دی (۲)

(۱) عدة القاری: ۳۹۹/۱۴.

(۲) عدة القاری: ۳۹۹/۱۴.

(۳) فتح الباری: ۲۰۳/۶ وعدة القاری: ۳۹۹/۱۴ وإرشاد الساری: ۵۱۴/۶.

(۴) وعند البخاری أيضاً: ۵۹۱/۲ فی المغازی باب مرجع النبی صلی الله تعالی علیه وسلم من الاحزاب
رقم: ۴۱۲۱ و ۵۳۶/۱ - ۵۳۷ فی الاستئذان باب قول النبی صلی الله تعالی علیه وسلم: قوموا إلى سیدکم
رقم: ۶۲۶۲ وعند أبی داود فی سننه: ۳۶۱/۲ - ۳۶۲ فی کتاب الادب باب ما جاء فی القيام رقم: ۵۲۱۵.

(۵) کشف الباری: ۱۰۵/۲.

(۶) کشف الباری: ۶۷۸/۱.

⑤ سعد بن ابراهیم - دا سعد بن ابراهیم بن عبدالرحمن بن عوف القرشی المدنی رضی اللہ عنہ دې ددوی تذکره وړاندې تیره شوې ده ^(۱)

⑥ ابوامامه - دا ابوامامه اسعد بن سهل بن حنیف الانصاری المدنی رضی اللہ عنہ دې ددوی تذکره کتاب الايمان باب من کره أن یهودی الکفر کما یکره أن یلقی فی النار من الايمان لاندې ددوی تذکره تیره شوې ده ^(۲)

⑦ ابوسعید الخدري رضی اللہ عنہ - دامشهور صحابی سعد بن مالک بن سنان بن عبيد بن ثعلبه الانصاری الخزرجی دې ددوی تذکره کتاب الايمان باب من الدين الفار من الفتن لاندې تیره شوې ده ^(۳)

لما نزلت بنو قريظة على حكم سعد هوابن معاذ بعث رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم وكان قريظا منه په روایت کښې دې چه کله بنو قريظه د حضرت سعد بن معاذ رضی اللہ عنہ په حکم او فيصله د قلعه نه را کوژ شو نور رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم حضرت سعد راوغوښتلو چه حضور پاک سره نيز دې وو زیات لري نه وو حضرت سعد رضی اللہ عنہ په خرباندي سور چه کله نيز دې راغلونو رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمايل قوموا الي سيدكم دخيل سردار د تعظيم دپاره اودريږئ حضرت سعد رضی اللہ عنہ حضور پاک سره نيز دې کيناستو نو حضور پاک او فرمايل دا خلق ستا په فيصله باندې راضي شوی لاندې را کوژ شول حضرت سعد رضی اللہ عنہ عرض اوکړو چه زه دا فيصله کوم چه جنگ کونکی سړی دې قتل کړې شی اودهغوی ښځې او بچي دې قيديان کړې شی حضور پاک صلی اللہ علیہ وسلم او فرمايل حکمت فيهم بحکم الملك يعنى تاد الله تعالى د حکم مطابق ددوی فيصله اوکړه دغزوه بنو قريظه دا واقعه وړاندې کتاب المغازی کښې په تفصيل سره را وړاونه ده *

حکمت فيهم بحکم الملك - الملك د لام کسره سره دې اوښکاره خبره ده چه دې نه الله تعالى مراد دې بعض روایاتو کښې د ملک په خائى لفظ الله تصريح ده ^(۴) قاضی عياض رحمته اللہ علیہ فرماني د صحيح بخاری په نسخو کښې ملک د لام کسره او فتحه دواړه شان ضبط کړې شوې دې که چرې فتحه صحيح او منلې شی نو دې نه به جبرائيل عليه السلام مراد وی او تقدیر عبارت به داسې شی لقد حکمت فيهم بالحکم الذى جاء به الملك عن الله تعالى يعنى تاد هغوی فيصله صحيح د هغه حکم مطابق اوکړه کومد چه جبرائيل عليه السلام د الله تعالى د طرف نه را وړې ^(۵) حافظ ابن حجر رحمته اللہ علیہ د قاضی عياض رحمته اللہ علیہ په دې توجیه باندې رد کړې دې چه د ملک نه حضرت جبرائيل عليه السلام مراد دې د هغوی په نیز ملک هم د لام کسره سره صحيح دې او ددې نه الله تعالى مراد دې ددې دوه دليلونه دی

(۱) کتاب الوضوء باب الرجل يوضئ صاحبه.

(۲) کشف الباری: ۲/۸۲۲.

(۳) کشف الباری: ۲/۸۲۲.

(۴) کشف الباری. کتاب المغازی: ص: ۲۹۶ - ۳۰۷.

(۵) عمدة القاری: ۴/۴۰۰ وارشاد الساری: ۶/۵۱۵.

(۶) عمدة القاری: ۴/۴۰۰ وارشاد الساری: ۶/۵۱۵.

① پومبی دلیل دادی چه به یور وایت کنبی دانه دی ذکر شوی چه به دی معامله کنبی حضرت جبرائیل علیه السلام نه خه حکم راوړې راغلې وی که چرې داسې وې نو حضرت سعد رضی الله عنه ته به د اجتهاد هېو دعوت نه شو ورکولې

② دویم دلیل دادې چه بعض روایت کنبی قضیت بحکم الله تصریح ده لهذا د باب په روایت کنبی ملک نه جبرائیل علیه السلام مراد اخستل صحیح نه دی ۱۱

د حدیث نه مستنبط فوائد ① د روایت نه معلومه شوه چه که چرې دوه خصم د یو ثالث په فیصله باندې رضامند شې نو د ثالث فیصله به په هر صورت منل واجب شې علامه عینی رحمه الله فرمائی چه ددې روایت سره د خوارج د نظریې تردید کیږي چه د حضرت علی رضی الله عنه د تحکیم نکرښې کړې وو

② که د حکمران په مجلس کنبی یو مسلمان د قبیلې سردار یا صاحب فضل سړي خو موجود وی نو حکمران نه پکار دی چه دغه دعزت حکم ورکړي او د مجلس نورو حاضرینو ته اوواڼی چه دغه د تعظیم دپاره او د ږیرې علامه عینی رحمه الله فرمائی چه دا طرز عمل د حضرت معاویه رضی الله عنه ددې حدیث معارض نه دی په کوم کنبی چه رسول الله صلی الله علیه و آله فرمائی له رجال فلیتقیو مقعده من النار داځکه چه حضور پاک دا وعید د متکبرینو او داسې خلقو باره کنبی رشد فرمائی چه په خپل تعظیم کنبی نه او د ږیردو نکویاندي د غم او غصې اشتهار کوی ۱۲

باب ۱۶۶: قتل الاسیر، و قتل الصبر

الصبر په لغت کنبی د صبر معنی ده الحبس ۱ منع کول صبراً د قتل کولو مطلب داوی چه د قیدی خپې لاسونه او تړلې شې او د هغې نه پس ئې قتل کړی ۱۳

په پیش نظر نسحو کنبی د ترجمه الباب دوه جزونه دی قتل الاسیر او قتل الصبر د پومبی جزونه داخودل مقصود دی چه قیدی په مروجه طریق سره قتل کول جائز دی او د دویم جز مقصد دادې چه د قیدی خپې لاسونه په رسنی تړلو نه پس هم قتل کول جائز دی خود کشمیهنی په روایت کنبی د باب عبارت دادې باب قتل الاسیر صبراً ۱۴ په دې روایت کنبی دویم جز و قتل الصبر شته که د کشمیهنی د روایت اعتبار اوکړې شې نو بیا ظاهره ده چه امام بخاری رحمه الله د شته هم یوه خبره خودل غواړې چه قیدی دخپو لاسونه نه تړلو سره قتل کول جائز دی د علامه عینی رحمه الله د پیش نظر نسخې عبارت داسې دی باب قتل الاسیر صبراً و قتل الصبر په دې

(۱) عمدة القاری: ۱۴/۴۰۰ وارشاد الساری: ۶/۵۱۵.

(۲) عمدة القاری: ۱۴/۴۰۰.

(۳) عمدة القاری: ۴۰۱-۴۰۰/۱۴.

(۴) النهاية فی غریب حدیث والاثر: ۲/۹۰ و عمدة القاری: ۱۴/۴۰۱ وارشاد الساری: ۶/۵۱۵.

(۵) عمدة القاری: ۱۴/۴۰۱ وارشاد الساری: ۶/۵۱۵.

(۶) عمدة القاری: ۱۴/۴۰۱ وارشاد الساری: ۶/۵۱۵.

روایت کنبی ذباب د دواړو جملو هم یو مطلب دې چه قیدی دخپو لاسونو نه تر لوسره قتل کول جائز دی په دې وجه علامه عینی رحمۃ اللہ علیہ فرمایلی چه د باب دویمه جمله و قتل الصبر لاطائل اوبې فاندې ده (۱)

د جمهورو په نیزد قیدیانو باره کنبی امام المسلمین نه اختیار دې چه قتل نی کړي یا فدیہ اختوسره نی پریردی یا احسانا بغیرد فدیہ اختستلو خلاص کړي یا هغه مسلمانان چه د دښمن په قید کنبی دی تبادلہ اوکړې شی. د دې امورو نه چه کوم دمسلمانانو په فاندہ کنبی وی امام المسلمین ته په دې باندې دعمل کولو اختیار دې په دې مسئله کنبی د مذاهبو تفصیل باب المن والقداء لاندې تیر شوي دي.

احديث نمبر [۲۸۷۹] (۲) حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - دَخَلَ عَامَ الْفَتْحِ وَعَلَى رَأْسِهِ الْبُقْعَرُ، فَلَمَّا نَزَعَهُ جَاءَ رَجُلٌ فَقَالَ إِنَّ ابْنَ خَطْلٍ مُتَعَلِّقٌ بِأَسْتَارِ الْكُعْبَةِ، فَقَالَ «اقتُلوه». (و. ۱۷۴۹)

رجال الحديث

- ① اسماعيل بن ابی اویس:- دا ابو عبدالله اسماعیلی بن ابی اویس اصجی مدنی رحمۃ اللہ علیہ دې ددوی تذکره کتاب الایمان باب تفاضل أهل الایمان فی الاعمال لاندې تیر شوي ده (۳)
 - ② مالک:- دا امام دارالہجر مالک بن انس بن مالک بن ابی عام بن عمرو الاصجی المدنی رحمۃ اللہ علیہ دې. ددوی تذکره کتاب الایمان باب من الدین القرامن الفتن لاندې تیر شوي ده (۴)
 - ③ ابن شہاب:- دا محمد بن مسلم بن عبدالله بن شہاب الزہری رحمۃ اللہ علیہ دې ددوی تذکره بد، الوحی لاندې تیر شوي ده (۵)
 - ④ انس بن مالک رحمۃ اللہ علیہ:- دا مشهور صحابی رسول دې. ددوی تذکره کتاب الایمان باب من الایمان أن یحب لایخيه ما یحب لنفسه لاندې تیر شوي ده (۶)
- أن رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم دخل عام الفتح وعلى رأسه البقعر، فلما نزع جاء رجل فقال: إن ابن خطل متعلق بأستار الكعبة فقال: إن ابن خطل متعلق بأستار الكعبة فقال: اقتلوه.

(۱) عمدة القاري: ۵۱۵/۶.

(۲) مخرجيه في كتاب جزاء الصيد. باب دخول الحرم ومكة بغیر احرام.

(۳) كشف الباري: ۱۱۳/۲.

(۴) كشف الباري: ۸۱ - ۲/۸۰.

(۵) كشف الباري: ۳۲۶/۱.

(۶) كشف الباري: ۴/۲.

المغفر^(۱) په کسره د میم سکون دغین معجمة وفتح الفاء وفي آخره راء، د توينی لاندې استر کوم چه زغري سره یوخانی شوې وی زه دینسج من الدرعم علی قدر الرأس یلبس تحت القلنسوة^(۲) په روایت کښې دی چه د فتح مکه په کال رسول الله ﷺ په مکه کښې داخل شو د حضور پاک په سربارک باندې هغه د توينی استر وو کله چه حضور پاک هغه کوزگړو نو یو سړي راغلو دا ابوبرزه اسلمی وو^(۳) هغه اوونیل یار رسول الله ﷺ ابن خطل د کعبې کچه پورې زوړند شوې دې حضور پاک ﷺ او فرمانیل هغه هم هلته مې کړی نو هغه نې هم په هغه حالت کښې قتل کړو قتل کونکې څوک وو؟ په روایاتو کښې مختلف نومونه راغلي دی د بیهقی او حاکم په روایت کښې دی فاما هلال بن خطل فقتله الزبیر^(۴) یعنی هلال ابن خطل حضرت زبیر رضی الله عنه قتل کړو مسند بزار او بیهقی په السنن الکبری کښې دی فاما عبدالله ابن خطل فادرك وهو متعلق باستار الکعبة فاستبق اليه سعید بن حرث وعمار بن یاسر فسبق سعید عمارا وکان أشب الرجلین فقتله^(۵) یعنی ابن خطل د کعبه غلاف نیولې زوړند او لیدلې شو سعید بن حرث او عمار بن ثامر د هغه طرف ته وړاندې شو خو سعید ځوان وو په دې وجه هغه مخکې شو او ابن خطل نې د عمار نه وړاندې قتل کړو

دغه شان ابن ابی شیبه د ابو عثمان الهندی په طریق باندې روایت نقل کړې دي. ان ابابرة الاسلی قتل ابن خطل وهو متعلق باستار الکعبة^(۶) ابوبرزه اسلمی رضی الله عنه ابن خطل قتل کړو هغه وخت هغه د کعبه غلاف پورې زوړند وو. د دې آخری روایت متابعت کښې عبدالله بن مبارک رضی الله عنه هم خپله د ابوبرزه اسلمی رضی الله عنه یو روایت نقل کړې دي^(۷) دویمه خبره داده چه د ابن خطل د قاتل د نوم په تعیین کښې کوم روایات نقل دی دهغې په مقابله کښې دا روایت زیات صحیح دي علامه بلاذری رضی الله عنه د نورو علما خبرانه په دې باندې جزم کړې دي^(۸) ابن هشام جزم سره وئیلی دی چه ابوبرزه اسلمی رضی الله عنه او سعید بن حرث رضی الله عنه دواړو په شریکه د ابن خطل خاتمه او کړه^(۹) بعض حضراتو وئیلی دی چه سعید بن ذویب ابن خطل قتل کړې^(۱۰)

(۱) عمدة القاری: ۴۰۱/۱۴.

(۲) إرشاد الساری: ۵۱۶/۶.

(۳) السنن الکبری للبيهقي: ۲۱۲/۹ کتاب الجزية باب للحرثي إذا لجأ إلى الحرم، والمستدرک علی الصحيحين للحاکم الیساویری: ۵۴/۲.

(۴) السنن الکبری للبيهقي: ۲۰۵/۸ کتاب المرتد باب من قال فی المرتد يستتاب مكانه فان تاب وإلا قتل. والمصنف لابن أبي شيبه: ۴۷۴/۲۰ - ۴۷۵.

(۵) المصنف لابن أبي شيبه: ۴۷۶/۲۰.

(۶) فتح الباری: ۷۹/۴ دار السلام.

(۷) فتح الباری: ۷۹/۴ دار السلام.

(۸) فتح الباری: ۷۹/۴ دار السلام.

(۹) فتح الباری: ۷۹/۴ دار السلام.

علامه طبری رحمۃ اللہ علیہ وانی چه زیر بن عوام رحمۃ اللہ علیہ هغه سرې دې چه ابن خطل نی وژلې دې شارحین په دې ټولو روایاتو کښې تطبیق کولو سره وانی چه ممکن ده ابن خطل ټولو په شریکه قتل کړې وی او ابو بزرګه اسلمی رحمۃ اللہ علیہ په دې کښې ږومې شوې وی (۱)
ترجمه الباب سره مطابقت - علامه عینی رحمۃ اللہ علیہ فرمانی رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم ابن خطل حبسراً د قتل کولو حکم ورکړې وو نو ترجمه الباب سره د روایت مطابقت ښکاره دې (۲)
ترجمه الباب سره د حدیث مناسبت باندې اشکال او ذهني جواب - دلته سوال د ایداکړې چه ابن خطل خو پخپله د کعبه غلاف پورې انختې وو او په دغه حال کښې قتل کړې شوې وو لکه دا انختل داسې دی لکه چه خپې لاسونه نی ترلې وی دغه شان په ده باندې د اسیر قتل کیدل هم صادق شو ځکه چه هغه وخت مسلمانانو مکه فتح کړې وه او هغوی ته هر قسم قدرت او طاقت حاصل شوې وو لکه چه ابن خطل هغه وخت د یوقیدی په حیثیت سره وو (۳)
د جاهلیت په زمانه کښې د ابن خطل نوم عبدالعزی وو. د اسلام راوړلونه پس رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د هغه نوم عبدالله کیخوډې وو. خوروستودا بدبخت مرتد شو شارحین فرمانی چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم دا مباح الدم ګرځولو سره د ده د قتل حکم ځکه ورکړې وو چه په هغه کښې د قتل مختلف اسباب جمع شوی وو. یوسبب خود ده مرتد کیدل وو بل د مرتد کیدونه پس به ده په شعرونو کښې د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم سپکاوي کولو دغه شان د هغه دوه سندر غاړو وینځوبه هم د حضور پاک سپکاوي کولو دویم سبب جنایت قتل وو. هغه خپل یومسلمان غلام بې گناه قتل کړې وو په دې وجه د پناه غوښتلوسره د کعبه غلاف پورې انختلو باوجود رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ابن خطل قصاصاً د قتل کولو حکم ورکړو (۴)

باب ۱۶۷: هل يستأسر الرجل ومن لم

يستأسر، ومن ركع ركعتين عند القتل

د ترجمه الباب مقصد - د دې ترجمه الباب لاندې امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ درې خبرې کول غواړي هل يستأسر الرجل لاندې دا ونييل غواړي که چرې داسې موقع راشي چه یومسلمان خپل خان د کافريه قيد کښې ورکول غواړي نو داسې کول جائز دی دویم جز ومن لم يستأسر کښې دا ونييل غواړي که یوسرې په عزیمت باندې عمل کولو سره د کافرانو قیدی جوړیدو باندې تیارنه وی نوهغه د ابا، واناګار اجازت دې آخری جز ومن رکع رکعتين عند القتل کښې دا خودل غواړي چه کله نی کافران قتل کوی نود شهادت په وخت دوه رکعته مونځ کول پکار دی

(۱) فتح الباری: ۷۹/۴ دارالسلام.

(۲) فتح الباری: ۷۹/۴ دارالسلام وإرشاد الساری: ۵۱۶/۶.

(۳) عدة القاری: ۴۰۱/۱۴.

(۴) فتح الباری: ۸۱/۴ کتاب جزاء الصید باب دخول الهرم ومکه بغیر احرام.

(۵) فتح الباری: ۸۱/۴ عمدة القاری: ۴۰۱/۱۴.

احديث نمبر ١٢٨٨٠، حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عُثْمُو بْنُ أَبِي سَفْيَانَ بْنِ أَبِي سَيْدٍ بْنِ جَارِيَةَ التَّقْفِي - وَهُوَ حَلِيفُ لَبْنِي زُهْرَةَ وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ أَبِي هُرَيْرَةَ - أَنَّ أَبَاهُ هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - عَشْرَةَ رَهْطٍ سَرِيَّةً عَيْنًا، وَأَمَرَ عَلَيْهِمْ عَاصِمُ بْنُ ثَابِتٍ الْأَنْصَارِيَّ جَدَّ عَاصِمِ بْنِ عُمَرَ، فَانْظَلَقُوا حَتَّى إِذَا كَانُوا بِالْهَدَاقَةِ وَهُوَ بَيْنَ عُسْفَانَ وَمَكَّةَ ذُكِرُوا بِحِجَى مِنْ هُدَيْلٍ يُقَالُ لَهُمْ بَنُو حِجْيَانَ، فَفَرَّوْا وَلَهُمْ قَرِيبًا مِنْ مِائَتَيْ رَجُلٍ، كَلَّمَهُمْ رَامِرٌ، فَاقْتَضَوْا أَثَارَهُمْ حَتَّى وَجَدُوا مَا كَلَّمَهُمْ عُمَرَا تَزَوَّدُوهُ مِنْ الدَّيْنِيَةِ فَقَالُوا هَذَا أَمْرٌ يَتَرَبَّ. فَاقْتَضَوْا أَثَارَهُمْ، فَلَمَّا رَأَوْهُمْ عَاصِمٌ وَأَصْحَابُهُ لَجُّوا إِلَى قَدْقَبٍ، وَأَحَاطَ بِهِمْ الْقَوْمُ فَقَالُوا لَهُمْ انْزِلُوا وَأَعْطُونَا بِأَيْدِيكُمْ، وَلَكُمْ الْعَيْدُ وَالْيِشَاقُ، وَلَا تَقْتُلُ مِنْكُمْ أَحَدًا. قَالَ عَاصِمُ بْنُ ثَابِتٍ أَمِيرُ السَّرِيَّةِ أَمَا أَنَا فَوَاللَّهِ لَا أَنْزِلُ الْيَوْمَ فِي ذِمَّةِ كَافٍ، اللَّهُمَّ أَخِيرَ عَنَا نَبِيَّكَ. فَرَمَوْهُمْ بِالنَّبْلِ، فَقَتَلُوا عَاصِمًا فِي سَبْعَةٍ، فَتَزَلَّ إِلَيْهِمْ ثَلَاثَةٌ رَهْطٌ بِالْعَيْدِ وَالْيِشَاقِ، مِنْهُمْ خُبَيْبُ الْأَنْصَارِيِّ وَابْنُ ذَيْنَةَ وَرَجُلٌ آخَرٌ، فَلَمَّا اسْتَمَكَّتْ أَيْدِيهِمْ أَطْلَقُوا أَوْتَارَ قِسِيِّهِمْ فَأَوْتَقَوْهُمْ فَقَالَ الرَّجُلُ الثَّلَاثُ هَذَا أَوَّلُ الْعَيْدِ، وَاللَّهِ لَا أَصْعَبُكُمْ، إِنْ فِي هَؤُلَاءِ لَأَسُوءُ. يُبِيدُ الْقَتْلَى، فَجَزَّوهُ وَعَاجِلُوهُ عَلَى أَنْ يَصْحَبَهُمْ فَأَبَى فَقَتَلُوهُ، فَانْظَلَقُوا بِخُبَيْبٍ وَابْنِ ذَيْنَةَ حَتَّى بَاعُوهُمَا بِمَكَّةَ بَعْدَ وَقْعَةِ بَدْرٍ، فَابْتِاعَ خُبَيْبًا بَنُو الْحَارِثِ بْنِ عَامِرِ بْنِ تَوْقَلٍ بْنِ عَبْدِ مَنَافٍ، وَكَانَ خُبَيْبٌ هُوَ قَتَلَ الْحَارِثَ بْنَ عَامِرٍ يَوْمَ بَدْرٍ، فَلَبِثَ خُبَيْبٌ عِنْدَهُمْ أَسِيرًا، فَأَخْبَرَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عِيَّاضٍ أَنَّ بِنْتَ الْحَارِثِ أَخْبَرَتْهُ أَنَّهُمْ جِيئَ اجْتَمَعُوا اسْتَعَارَ مِنْهَا مُوسَى يَسْتَعِدُّ بِهَا فَأَعَارَتْهُ، فَأَخَذَ ابْنُا لِي وَأَنَا عَافِلَةٌ جِيئَ أَنَا هَؤُلَاءِ قَوَّجَدَتْهُ فُجِّلِسَهُ عَلَى فُجْدِيهِ وَالْمُوسَى بِيَدِهِ، فَفَرَعَتْ فُرْعَةً عَرَفَهَا خُبَيْبٌ فِي وَجْهِ فَقَالَ تَخْشَيْنَ أَنْ أَقْتُلَهُ مَا كُنْتُ لَأَفْعَلَ ذَلِكَ.

وَاللَّهِ مَا رَأَيْتُ أَسِيرًا قَطُّ خَيْرًا مِنْ خُبَيْبٍ، وَاللَّهِ لَقَدْ وَجَدْتُهُ يَوْمًا يَأْكُلُ مِنْ قُطْفِ عِنَبٍ فِي يَدِهِ، وَإِنَّهُ لَمَوْثِقٌ فِي الْحَدِيدِ، وَمَا بِمَكَّةَ مِنْ ثَمَرٍ وَكَانَتْ تَقُولُ إِنَّهُ لَرُزْقٌ مِنَ اللَّهِ رَزَقَهُ خُبَيْبًا، فَلَمَّا خَرَجُوا مِنَ الْحَرَمِ لِيَقْتُلُوهُ فِي الْحِلِّ، قَالَ لَهُمْ خُبَيْبٌ ذَرُونِي أَرْكُمُ رَكَعَتَيْنِ. فَتَرَكُوهُ، فَرَكُمُ رَكَعَتَيْنِ ثُمَّ قَالَ لَوْلَا أَنْ تَظُنُّوْا أَنَّ مَا بِي جَزَعٌ لَطَوَّلْتُهَا اللَّهُمَّ أَجْصِمْ عَدَدًا.

وَلَسْتُ أَبَالِي جِيئَ أَقْتُلُ مُسْلِمًا عَلَى أَى شَيْءٍ كَانَ إِلَهُ مُضَرِّعِي
وَذَلِكَ فِي ذَاتِ الْإِلَهِ وَإِنْ يَشَأْ يُبَارِكْ عَلَى أَوْصَالِ يَشْلُو مُزْرِعِ
فَقَتَلَهُ ابْنُ الْحَارِثِ، فَكَانَ خُبَيْبٌ هُوَسَ الرَّاكِعَتَيْنِ لِكُلِّ امْرِءٍ مُسْلِمٍ قِتْلٌ صَرِيًّا،

() وعند البخاري في صحيحه: ٢/٥٨٥ - ٥٨٦ في المغازي باب غزوة الرجيع رقم: ٤٠٨٦ و ١١٠٠/٢ في التوحيد باب ما يذكر في الذات والنوع وأسماي الله، وعند أبي داود في سننه: ٤/٢ في الجهاد باب الرجل يستأجره: ٢٦٦٠ - ٢٦٦١ و ٨٧/٢ في الجنائز باب المريض يؤخذ من أطفاله وعانته رقم: ٣١١٢.

فَاسْتَجَابَ اللَّهُ لِاعْوَابِ بْنِ ثَابِتٍ يَوْمَ أُصَيْبٍ، فَأُخْبِرَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - أَصْحَابَهُ خَبْرَهُمْ وَمَا أَصَابُوا، وَبَعَثَ نَاسًا مِنْ كُفَّارِ قُرَيْشٍ إِلَى عَاصِمٍ حِينَ حَدَّثُوا أَنَّهُ قُتِلَ لِيُؤْتُوا بَشِيرًا مِنْهُ يُعْرَفُ، وَكَانَ قَدْ قُتِلَ رَجُلًا مِنْ عَظَمَائِهِمْ يَوْمَ بَدْرٍ، فَبُعِثَ عَلَى عَاصِمٍ مِثْلُ الظِّلَّةِ مِنَ الدَّبْرِ، فَحَمَلَتْهُ مِنْ رَسُولِهِمْ، فَلَمْ يَقْدِرُوا عَلَى أَنْ يَقْطَعُوا مِنْ لَحْيِهِ شَيْئًا. [۳۷۶۷، ۳۸۵۸، ۴۹۴۷]

رجال الحديث

- ① ابو اليمان - دا ابو اليمان حکم بن نافع بھرائی حمصی رحمہ اللہ دی دوی تذکرہ بد، الوحی کنبی تیرہ شوہ دہ (۱)
- ② شعیب - دا بوشر شعیب بن ابی حمزہ القرشی الاموی رحمہ اللہ دی دوی تذکرہ ہم بد، الوحی کنبی تیرہ شوہ دہ (۲)
- ③ زھری - دا مشہور محدث محمد بن مسلم بن عبید اللہ بن عبد اللہ بن شہاب زھری رحمہ اللہ دی ددوی حالات بد، الوحی لاتدی تیرشوی دی (۳)
- ④ عمرو بن ابی سفیان - دا حضرت ابو ہریرہ رحمہ اللہ پہ مصاحبین کنبی وو۔ بعض حضرات ددوی نوم عمر پہ ضمیمہ دغین، لیکلے دی (۴) صحیح عمرو پہ فتح دغین دی، امام بخاری رحمہ اللہ ہم پہ خیل تاریخ کنبی ددہ نوم عمرو لیکلے دی (۵) ہغہ د عبد اللہ بن عمر بن خطاب رحمہ اللہ عمر بن خطاب رحمہ اللہ ابو موسیٰ اشعری رحمہ اللہ او ابو ہریرہ رحمہ اللہ نہ احادیث روایت کری دی ددوی نہ روایت کونکونومونہ دادی: الحجاج بن فرافضہ، عبد اللہ بن عبد الرحمن بن ابی حسین، ددہ، ورارہ عبد الملک بن عبد اللہ بن ابی سفیان بن اسید بن جاریہ الثقفی، محمد بن مسلم بن شہاب الزھری او ہشام بن سعد رحمہم اللہ (۶) امام بخاری امام مسلم امام ابو داؤد او امام نسائی رحمہم اللہ دی تولو حضراتو د عمرو بن ابی سفیان روایت نقل کری دی (۷) ابن جبان رحمہ اللہ ددوی تذکرہ پہ ثقات کنبی کری دہ (۸) او حافظ ابن حجر پہ تقریب کنبی دی ثقہ گر خولے دی (۹)
- ⑤ ابو ہریرہ رحمہ اللہ ددوی حالات کتاب الایمان باب امور الایمان لاتدی تفصیل سرہ تیرشوی دی (۱۰)

① کشف الباری: ۱/۴۷۹.

② کشف الباری: ۱/۴۸۰.

③ کشف الباری: ۱/۳۲۶.

④ تہذیب الکمال: ۲۲/۴۵.

⑤ التاريخ الكبير: ۱/۳۳۶ رقم الترجمة: ۶۵۶۷.

⑥ تہذیب الکمال: ۲۲/۴۵ تہذیب التہذیب: ۸/۴۱.

⑦ تہذیب الکمال: ۴۵/۲۲.

⑧ ثقات ابن حبان: ۵/۱۸۰.

⑨ تقریب التہذیب: ۶/۸۱.

⑩ کشف الباری: ۱/۶۵۹.

په دې روایت کېنې د غزوه رجیع واقعہ بیان کړې شوې ده دا روایت امام بخاری رحمہ اللہ په مغازی کېنې هم د غزوه رجیع لاندې په تفصیل سره نقل کړې دې رحمہ اللہ حضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ فرماني بحث رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم عشرة رهط سمية عينا وأمر عليهم عاصم بن ثابت الانصاري جد عاصم بن عمر بن الخطاب رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم د لسوکسانو یوټولګې د جاسوسنی په غرض روان کړو او حضرت عاصم بن ثابت رضی اللہ عنہ چه د عاصم بن عمر بن خطاب نیکه وو په هغوی باندې امیر مقرر کړو

رهط - لس یاد لسونه کم کسانو باندې مشتمل ډله اړهط او اړهط ددې جمع ده (۱)

قوله: فانطلقوا حتى كانوا بالهداة..... داخلق روان شو اوچه مقام هداة ته اورسیدل کوم چه د مکې او عسفان په مینځ کېنې دې نو چا بنولحان خبر کړو چه د قبیلہ هزیل یوڅانګه ده هغوی دوه سوه غشی ویشتونکی صحابه کرامو پسې راولیګل دې خلکو د صحابه کرامو د خپو چاپو نو پسې روان شو یوڅانی صحابه کرامو کهبجورې خوپلې وې کومې چه د مدینې نه خان سره اخستې وې. هغوی د کهبجورو ګټکې اوبیژندل چه داد مدینې کهبجورې دی دا خلق د هغوی د خپو په نښو باندې روان وو کله چه عاصم رضی اللہ عنہ اودهغه ملګرو دوی اولیدل نو هغوی په یو ډله ښکته غونډۍ کېنې پناه واخستله کافرانو هغوی راګیر کړل او ورته ئی اوونیل راکوز شئ او خپل خان مونږ ته حواله کړئ ستاسو د پاره عهد وپیمان دې مونږ به تاسو کېنې هیڅوک نه قتل کوو.

په دې باندې د جماعت امیر عاصم رضی اللہ عنہ اوونیل أما أنا فوالله لا انزل اليوم في ذمة كافر اللهم أخبرنا نبيك. زد به الله تعالى قسم چه د کافریه پناه کېنې به راکوز نه شم ای الله زمونږ د حال نه خپل نبي خبر کړه. بیا کافرانو په هغوی باندې د غشوباران شروع کړو او عاصم رضی اللہ عنہ ئی د اووه ملګرو سره شهید کړو. خبیب انصاری ابن دثنه او یوبل سرې عبدالله بن طارق د هغوی په عهد وپیمان باندې لاندې راکوز شول کله چه کافرانو هغوی قابو کړل نو د لندو مزی ئی کولو کړل او په هغه مزو ئی دریواړه او ترل.

په دې باندې هغه دریم سرې عبدالله بن طارق اوونیل دا رومبې غداری ده زه تاسو سره نه ځم زما د پاره خو په دغه شهیدانو کېنې یوه نمونه ده کافرانو هغه راښکلو او خان سره ئی د بوتلو کوشش او کړو. عبدالله بن طارق انکار او کړو نو هغه ئی قتل کړو او خبیب او زید بن دثنه ئی بوتلو د غزوه بدرنه پس ئی په مکه کېنې خرڅ کړل خبیب د حارث بن عامر خامنو واخستلو څکه چه حارث حضرت خبیب رضی اللہ عنہ په بدر کېنې قتل کړې وو نو د پلار قصاص اخستلو د پاره د حارث خامنو واخستلو حضرت خبیب رضی اللہ عنہ هغوی سره د قیدی په حیثیت حصار وو.

قوله فأخبرني عبد الله بن عياض ابن شهاب زهري رحمته الله وانی ذ حارث لور زینب، هغه ته اوخودل چه کله هغوی د خبیب رحمته الله د قتل کولو اراده اوکړه نو خبیب رحمته الله د زینب نه چاره اوغوښتله چه د نامه لاندې د وینستو صفائی اوکړی زینب ورته چاره ورکړه وړاندې وانی چه ماته پته نه وه چه زما یو خونې خبیب له راغلې دې ما اوکتل چه هغه ماشوم په خپله پنډنی باندې کینولې دې او چاره دهغه په لاس کښې ده دې کتلو سره زه ډیره اوویریدلم خبیب زما ویریدونکی مخ لیدو سره پوه شو ونی و نیل چه ته په دې خبره ویریدې چه زه به دې قتل کړم زه به دې نه قتل کوم والله مارایت اسیدا قاط خیتا من خبیب والله لقد وجدته یوما یاکل من قطف عنب لی دة، وانه لموثقی فی الحدید.....

زینب وانی والله ما ذ خبیب نه ښه قیدی نه دې لیدلې ما هغه د انگورو د غونچې نه په خوړلو لیدلې او هغه د اوسپنې په بیړو کښې تړلې شوې وو دغه ورځو کښې په مکه کښې مېه بالکل نه وه دا د الله تعالی روزی وه چه خبیب له ننی ورکړې وه بیا چه دې خلقو خبیب د قتل کولو ډپاره د حرم نه بهر بوتلو نو حضرت خبیب او وئیل ذرونی ارکم رکعتین ماته د دوو رکعتو مونځ کولو موقع راکړی. خبیب رحمته الله دوه رکعته مونځ اوکړو بیا قاتلانو طرف ته متوجه شونی وئیل که چرې تاسو دا گمان نه کولو چه زه د مرگ نه ویریدم نو خپل مونځ، به مې اوږد کړې وو یا الله دا کافران یو یو هلاک کړی د بیا هغه دا شعر او وئیل:

ما أن أبالی حين أقتل مسلما
على أي حنپ كان لله مصرعي

وذلك فی ذات الاله وإن یشا
تبارک على أوصال شلو ممزعم

① چه زه د مسلمانیدو په حال کښې قتل کړم نو زما د دې خبرې هیڅ فکر او پرواه نشته چه د الله تعالی ډپاره به په کوم اړخ باندې په زمکه، پریوتل وی.
② اوزما قتل کیدل د الله تعالی د رضا ډپاره دی که چرې هغه اوغوښتل نو په ټکړې ټکړې شوی اندامونو جوړوونو باندې به برکت نازل کړی

دې نه پس عقبه بن حارث هغه شهید کړو خبیب رحمته الله دهر مسلمان قیدی ډپاره په شهید کیدو باندې د دوه رکعته مونځ سنت قايم کړل حضرت ابوهریره رحمته الله دې ته ځکه سنت او وئیل چه خبیب رحمته الله دا عمل د رسول الله صلی الله علیه و آله په ژوند کښې کړې وو او حضور پاک دا خوښ کړی وو ()

قوله فاستجاب الله لعاصم بن ثابت يوم أصيب. په کومه ورځ چه عاصم بن ثابت قتل شو الله تعالی دهغه دعا قبوله کړه عاصم رحمته الله چه د وړوکی لښکر امیروو هغه دعا کړې وه اللهم أعبرنا عنانبيك اي الله زمونږ په حال باندې خپل نبي خبر کړه مطلب دا چه دهغوی دادعا قبوله شوه او رسول اکرم صلی الله علیه و آله دهغوی د حال نه خبر شو هم په هغه ورځ حضور پاک خپل صحابه کرام د دغه واقعته خبر کړل او په هغوی چه کوم تکلیفونه تیر شوی وو هغه ننی بیان کړل

وبعث ناس من کفار قریش الی عاصم حین حدثوا أنه قتل لیؤتوا بشی منه یعرف وکان قد قتل رجلا من عضاہم یوم بدر یعنی بعض ذ قریشو کافرانو ته چه دعاصم رضی اللہ عنہ ذ شہادت خبر ملاؤشو نو هغوی یو خوسان روان کرل چه لائشنی ذ عاصم ذ بدن یوہ داسی تکرہ راپری کرنی راپری په کوم سره چه د هغه پیژندگلو کیدی شی عاصم رضی اللہ عنہ ذ بدر په موقع ذ قریشو یوسردار عقبه بن ابی معیط قتل کرې وو لکه چه ذ قریشو کافرانو ذ انتقام هغه غصه پوره کول غوښتل

قوله فبعث علی عاصم مثل الظلة من الدبر وفحمته من رسولهم فلم یقدروا

علی أن یقطعوا من لحمه شیئا: ذ عاصم رضی اللہ عنہ په بدن باندې ذ مجو یوہ داسی دسته راولیکلې شوہ چه ذ قریشو ذ رالیکلوشوو سرو نه د حضرت عاصم حفاظت او پرې دې خلقو د حضرت عاصم رضی اللہ عنہ ذ بدن یوہ حصه پرې کولوباندې طاقت حاصل نه کرې شو بعث دلته ذ مجببول صیغه ده وړاندې ذ مغازی په روایت کښې دی فبعث الله علی عاصم په دې روایت کښې تصریح ده چه الله تعالی ذ مجو دسته راولیکله الظلة: د ظاء په ضمه سره، سوری ته و نیلې شی

الدبر: د دال فتحه او دال سکون سره، دمېرو او مچوته و نیلې شی

ترجمة الباب سره مناسبت: ① هل یستامر الرجل کښې خودلې شوی دی چه خپل خان ذ کافرانو په قید کښې ورکول جائز دی په حدیث کښې دی فنزل لیهم ثلاثة رهط بالعهده والیشاق درې سړی (خبیب انصاری) زید بن دثنه عبدالله بن طارق، ذ کافرانو په عهد و پیمان باندې راکوز شو د حدیث باب ددې جز مناسبت د ترجمه الباب رومبی جز سره ښکاره دي

② دویم جز من لم یستامر کښې خودلې شوی دی چه خپل خان ذ کافرانو په قید کښې ورکولونه انکار کول هم جائز دی په حدیث باب کښې وقال عاصم بن ثابت أمیر السریة: أما أنا فوالله لأنزل الیوم فی ذمة کافر امیر سریه عاصم بن ثابت رضی اللہ عنہ او و نیل چه زما دي په الله قسم وی ذ کافر په پناه کښې به راکوز نه شم په دې جمله کښې مناسبت ترجمه الباب دغه دویم جز سره واضح دي ③ ترجمه الباب دریم جز من رکم رکعتین عند القتل کښې خودلی شوی دی چه ذ شهادت په وخت دوه رکعت ه مونخ کول پکار دی د حدیث باب دا جمله دي سره مطابقت لری قال لهم خیب: ذرون ا رکم رکعتین فترکوه فکم رکعتین^(۱)

باب ۱۶۸: فکاک الاسیر

د شرح حدیث په نيز دلته عبارت مقدار دي باب وجوب فکاک الاسیر من ايدي العدو او بغيره^(۲)

^(۱) عمدة القاری: ۴۰۳/۱۴

^(۲) عمدة القاری: ۴۰۸/۱۴ فتح الباری: ۱۶۷/۶ ارشاد الساری: ۴۲۱/۶

فکاک. فاء مفتوح لوستل هم صحیح دی اومکسورهم (۱) دَدَیْ معنی ده خلاصول پریخودل (۲)

د ترجمه الباب مقصد. دَدَیْ ترجمه الباب نه دامام بخاری رحمته الله علیه مقصد دادی چه د دینمن په لاس راگیریدونکی مسلمان قیدی راخلاصول واجب دی او دخلاصی په عوض کښې مال یا د هغه د متبادل د بل څه څیز مطالبه او کړې شی نوهغه پوره کول پکار دی (۳)

قوله: فيه عن أبي موسى، عن النبي ﷺ:

د مذکوره تعليق تخريج. دا تعليق امام بخاری رحمته الله علیه کتاب النکاح (۴) او کتاب الاحکام د لاندې مسدد په طریق سره او کتاب الاطعمة (۵) کښې عن محمد بن کثیر عن سفیان په طریق او کتاب المرضی (۶) کښې قتيبه بن سعيد په طریق موصولاً روایت کړې دي (۷) دي نه علاوه سنن ابوداؤد کښې کتاب الجنائز (۸) لاندې دامام نسائي رحمته الله علیه سنن الکبری کښې کتاب السیر لاندې هم مذکوره تعليق موصولاً روایت کړې شوي دي (۹)

د مذکوره تعليق مقصد. په دې تعليق سره امام بخاری رحمته الله علیه دا خودل غواړي چه په دې باب کښې کوم حديث روایت دي هغه د رسول اکرم ﷺ نه ابو موسی اشعري رضي الله عنه روایت کړې دي (۱۰) مطلب دادې چه هم ابو موسی اشعري رضي الله عنه باب حديث روایت کولو کښې د پېښت لری علامه قسطلانی رحمته الله علیه فرمائی د ابوزر په روایت کښې دغه مذکوره تعليق نشته (۱۱) امام بخاری رحمته الله علیه د ترجمه مدعی ثابتولودپاره دلته دوه احاديث نقل کړي دي.

احديث نمبر ۲۸۸۱ حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنْ أَبِي مُوسَى - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - «فُكُّوا الْعَائِلَ - يَعْنِي الْأَسِيرَ - وَأَطْعِمُوا الْجَائِعَ وَعَوِّدُوا الْمَرِيضَ» (۱۲). [۶۷۵۲، ۵۳۶۵، ۵۰۵۸، ۴۸۷۹]

(۱) عمدة القاری: ۴۰۸/۱۴.

(۲) عمدة القاری: ۴۰۸/۱۴.

(۳) عمدة القاری: ۴۰۸/۱۴ فتح الباری: ۱۶۷/۶ إرشاد الساری: ۴۲۱/۶.

(۴) أخرجه فی صحیحہ: ۷۷۷/۲ فی باب حق إجابة الولیة رقم: ۵۱۷۴.

(۵) أخرجه: ۱۰۶۰۳/۲ باب إجابة الحاكم الدعوة رقم: ۷۱۷۳.

(۶) أخرجه: ۸۰۹/۲ فی باب قول الله تعالى ﴿كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ﴾ رقم: ۵۳۷۳.

(۷) أخرجه فی صحیحہ فی: ۲/۲ باب وجوب عبادة المريض رقم: ۵۶۴۹ فتح الباری: ۱۶۷/۶.

(۸) عمدة القاری: ۴۰۸/۱۴.

(۹) أخرجه أبوداؤد فی سننه فی باب الدعاء للمريض عند العبادة رقم: ۳۷۰۵.

(۱۰) أخرجه النسائي فی السنن الکبری ۲۰۲/۵ فی باب الامر بفكاك الاسير رقم: ۸۶۶۶.

(۱۱) عمدة القاری: ۴۰۸/۱۴ فتح الباری: ۱۶۷/۶ إرشاد الساری: ۴۲۱/۶.

(۱۲) إرشاد الساری للقسطلانی: ۵۲۱/۶.

رجال الحديث

① **قتيبة بن سعيد** - دا شيخ الاسلام ابورجاء قتيبة بن سعيد بن جميل بن طريف ثقفي رحمته الله دې د دوی حالات کتاب الايمان کښې تیرشوی دی (۱)

② **جرير** - دا حضرت جرير بن عبد الحميد بن قرط ضبي رازی دې د دوی حالات کتاب العلم (لاندې تیرشوی دی) (۲)

③ **منصور** - دا ابو عتاب منصور بن المعتمر سلمی کوفی رحمته الله دې د دوی حالات هم کتاب العلم (لاندې تیرشوی دی) (۳)

④ **ابو وائل** - دا مشهور تابعی ابو وائل شقيق بن سلمه اسدي کوفی رحمته الله دې د رسول اکرم صلی الله علیه و آله زمانه ئی لیدلې خو د زیارت سعادت ورته نه دې حاصل شوې د دوی حالات کتاب الايمان (لاندې تیرشوی دی) (۴)

⑤ **ابوموسی** - دا مشهور او جلیل القدر صحابی ابوموسی اشعری رضی الله عنه دې د دوی حالات کتاب الايمان (لاندې تیرشوی دی) (۵)

قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم فکوالعاني یعنی الاسير یعنی رسول الله صلی الله علیه و آله اوفرمانیل قیدی خلاص کړئ.

العاني - په وزن د قاضی د قیدی په معنی کښې دې عناق د دې جمع ده د مؤنث نه د دې جمع عوان او مفرد عانية دې. عنايعون(ن) نه د دې معنی ذلت اورسوانی ده العاني بالعین البهيلة وبالنون مثل القاضي من عنايعنوهوعان والجمع عناق، والبرءة عانية، والجمع عوان، وقال ابن الاثير: والعاني الاسير وکل من ذل واستکان وخضع ققدهنا. (۶)

يعني الاسير - دا مدرج من الراوی دې او د فکوالعاني تفسیر دې (۷) علامه قسطلانی رحمته الله فرمائی چه د ابوزر په روایت کښې دلته یعنی په خانی أي ضبط شوې دې (۸) حافظ ابن حجر رحمته الله فرمائی چه دا ادراج د قتيبة یا جرير کيدی شی خو امام بخاری رحمته الله روایت په کتاب الطب کښې ابو عوانه عن منصور او کتاب الاطعمة کښې ثوري عن منصور په طريق

① کشف الباری: ۱۸۹/۲.

② کشف الباری: ۲۶۸/۳.

③ کشف الباری: ۲۸۰/۳.

④ کشف الباری: ۵۵۹/۲.

⑤ کشف الباری: ۶۹۰/۱.

⑥ عمدة القاری: ۲۹۴/۱۴ وفتح الباری: ۱۶۷/۶.

⑦ عمدة القاری: ۲۹۴/۱۴ وفتح الباری: ۱۶۷/۶.

⑧ إرشاد الساری شرح صحيح البخاری: ۵۲۱/۶.

سرد هم نقل کړې دي په رومي طريق کښې د مذکور د ادراج تصريح نشته البته د ثوري عن منصور والا طريق په آخره کښې دا اضافه ده قال سفیان العاني الاسير لکه چه په دې طريق کښې څه ابهام نشته حافظ ابن حجر رحمته الله فرماني

والفسور من قبل جرير وقتيبة، وإلا فقد أخرج المصنف في الطب من طريق أبي عوانة عن منصور فلم ينكره،

وأخرجه في الاطعمة من طريق الثوري عن منصور وقال في آخره قال سفیان: العاني الاسير^(۱)

د کلام خلاصه دا شوه چه د حافظ ابن حجر رحمته الله د قول په رڼا کښې دا ادراج د قتيبه يا جرير کيدې شی چونکه د روايت په باب کښې د قائل تصريح نشته په دې وجه تعيين نه شی کيدی د مسلمان قيدي د اخلاصو لومسئله - علامه ابن بطال فرماني د مسلمان قيدي د اخلاصو ل

بالاجماع فرض کفايه دی په دې باندې هغه وعليه كافة العلماء ونيلوسرد د جمهور اتفاق نقل

کړې دي^(۲) البته په دې کښې د فقهاؤ اختلاف دي چه د مسلمان قيدي په اخلاصو ل کښې

دبشمن ته څه خيزور کړې شی د اسحاق بن راهويه رحمته الله رائي ده چه مال دي ورکړي خلاص دي

کړي^(۳) په يوروايت د امام مالك رحمته الله نه هم دغه قول نقل دي^(۴) امام احمد بن حنبل رحمته الله او

امام شافعي رحمته الله په نيزه د رأس بدله رأس دي^(۵) مطلب دا دي چه د مسلمان قيدي د اخلاصو ل

بدله کښې به کافر قيدي خلاصولي شی. ترکومي چه د مال په بدله د خلاصی حکم دي په دې

سلسله کښې امام احمد رحمته الله دي سره اختلاف کړې دي هغه فرماني واما بالمال فلا عرفه^(۶) او

د امام اعظم رحمته الله نه دوه اقوال نقل دي.

① د امام اعظم ابو حنيفه رومي قول: د يوقول مطابق دهغوی په نيزه د رأس بدله کښې رأس

نا جائز دي. په دې سلسله کښې هغوی د ادليل پيش کړې دي چه د خلاصی نه پس به کافر

قيدي دوباره اهل اسلام سره جنگ کوي د کافر قيدي په خلاصيدوسره به د دبشمن د فوج

شميرزيات شی او دهغوی په طاقت کښې به زياتې کيږي. ښکاره خبره ده چه دا معامله د

مسلمانانو د پاره فائده مند نه ده بلکه نقصان ورکونکې ده په دې وجه د مسلمان قيدي د

اخلاصو ل په مقابل کښې د دغه نقصان بنديز راوستل ډير بهتر دی کوم چه به د کافر قيده

راخلاصو لويديا کيږي چنانچه په هدايه کښې دي ولايفادى بالاسارى عند أبي حنيفة - إلى أن قال -

له أن فيه معونة الكفرة، لانه يعود حربا علينا، ودفع شره به غير من استنقاذ الاسير المسلم^(۷)

(۱) فتح الباری: ۲۰۵/۶.

(۲) شرح ابن بطال: ۲۱۰/۵.

(۳) فتح الباری: ۱۶۷/۶ وعمدة القاری: ۲۹۴/۱۴.

(۴) فتح الباری: ۱۶۷/۶ وعمدة القاری: ۲۹۴/۱۴.

(۵) فتح الباری: ۱۶۷/۶ وعمدة القاری: ۲۹۴/۱۴.

(۶) المجموع شرح المذهب: ۸۰/۲۱ وهدایة: ۵۶۷/۲.

(۷) فتح الباری: ۱۶۷/۶ وعمدة القاری: ۲۹۴/۱۴.

(۸) هداية: ۵۶۷/۲ ورد المختار على الدر المختار: ۵۳۵/۱۲.

دویم قول - دامام اعظم رحمہ اللہ دویم قول دادی کہ دَ رَأْسِ پە بدله کنبی رَأْسِ جائز دے یعنی دَ مسلمان قیدی پە بدله کنبی کافر قیدی خلاصولی شی ہم دغه رَأْسِ دَ صاحبین رحمہما اللہ ہم دہ (۱) د دوی استدلال د عمران بن حصین رضی اللہ عنہ د روایت نہ دے کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم د یومشکر قیدی پە بدله کنبی دوه مسلمانان قیدیان را خلاص کری وو لانه فدی رجلین من المسلمین برجل من المشکین (۲) داحضرات فرمائی کہ کافر قیدی قتل کول یا هغه د مسلمانانو پە فاندہ کنبی استعمالولونہ زیات بہتر دی کہ مسلمان قیدی تہ د هغه پە بدله کنبی خلاصی ملاؤشی دامام اعظم رحمہ اللہ دویم قول امام محمد رحمہ اللہ پە سیر کبیر کنبی نقل کری دے ہم دا امام زلمعی رحمہ اللہ او علامہ بن ہمام رحمہ اللہ (۳) اظہر الروایتین عن ابی حنیفہ گرخولی دے

چنانچہ علامہ زلمعی رحمہ اللہ فرمائی: وعن ابی حنیفہ رحمہ اللہ اَنَّهُ لَا بَأْسَ بِأَنْ يَفَادَى بِهِمْ أَسَارَى الْمُسْلِمِينَ، وَهُوَ قَوْلُ مُحَمَّدٍ، لَأَنْ تَخْلِيَهُنَّ الْمُسْلِمُ مِنْ أَيْدِيهِمْ وَاجِبٌ، وَلَا يَتَوَصَّلُ إِلَيْهِ إِلَّا بِهِ.....، وَمَنْعَفَةٌ تَخْلِيَهُنَّ الْمُسْلِمُ أُولَى مِنْ اسْتِزْقَاتِهِمْ أَوْ جَعْلِهِمْ ذِمَّةً، وَقَدْ رَوَى أَنَّهُ عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ فَادَى بِهِمْ أَسَارَى الْمُسْلِمِينَ يَوْزُ كَرَفَى السِّرِّ الْكَبِيرِ أُنْ هَذَا هُوَ أَظْهَرُ الرَّوَايَتَيْنِ عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ. (۴)

د نوي مسلمان شوی قیدی د خلاصولو حکم - کہ چرې کافر قیدی اسلام راوړی نو د هغه پە بدله کنبی د مسلمان قیدی خلاصول پە دې شرط باندې جائز دی کہ کله د مسلمان پە قید کنبی اسلام راوړونکې دا نوي مسلمان قیدی پە دغه بدلولو باندې راضی وی او د اسلام پە لار کنبی د هغه قسم خوراتو کنبی اختہ کیدو اندیښنه ورته نہ وی چنانچہ پە هدايہ کنبی دی ولوگان اسلم الاسرائی فی ایدینا لا یفادئ بفسلم اسی فی ایدیہم، لانه لا یقید إلا إذا طابت نفسه به، وهو مامون علی اسلامه. (۵)

د علامہ ابن ہمام رحمہ اللہ تسامح - د صاحبینو پە نیز د مسلمان قیدی د راخلاصولو پە عوض د اهل اسلام پە قید کنبی پاتې کیدونکې غیر مسلم ښځہ پریخودل ناجائز دی خو امام شافعی رحمہ اللہ او امام احمد رحمہ اللہ پە مذکورہ صورت کنبی د جواز قائل دی د دې حضراتو پە نیز پە دې صوت باندې عمل کولو کنبی ہیڅ قباحت نشته. خوصاحب د فتح القدیر علامہ ابن ہمام رحمہ اللہ تہ پە دې مسئلہ کنبی نقل مذاہبو کنبی تسامح شوې دې د هغه د صنیع نہ

(۱) حایة: ۵۶۷/۲ ورد المختار علی الدر المختار: ۵۳۵/۱۲.

(۲) أخرجه مسلم فی صحیحہ کتاب الایمان باب لا وفاء لنذر فی معصیة الله ولا فیما لا یملک العبد رقم: ۱۶۴۱ وأبو داؤد فی سننہ کتاب الایمان باب النذر فیما لا یملک رقم: ۳۳۱۶ وأحمد فی مسنده مسند الکوفیین حدیث عمران بن حصین رضی اللہ عنہ رقم: ۱۰۱۰۳.

(۳) فتح الباری: ۴۷۴/۵.

(۴) تبیین الحقائق للزلمعی رحمہ اللہ ۹۹/۴ ورد المختار: ۵۳۵/۱۲.

(۵) حایة: ۵۲۷/۲.

معلومیری چه د صاحبینو په شان امام شافعی رحمہ اللہ او امام احمد رحمہ اللہ هم د عدم جواز قائل دي (۱)، حالانکه د دې حضراتو نقطه نظر هم هغه دې کوم چه مونږ پورته بیان کړې دې د علامه ابن همام رحمہ اللہ اتباع کولوسره صاحب د اعلاء السنن مولانا ظفر احمد عثمانی رحمہ اللہ ته هم د مذاہبونه نقل کولو کښې مغالطه شوې ده

چنانچه په اعلاء السنن کښې دې وعن أبي حنيفة أنه يفادي بهم كقول أبي يوسف ومحمد، والشافعي وأحمد إلا بالنساء فإنه لا تجوز البفاداة بهن عندهم. (۲) حالانکه په شرح المذهب کښې امام شافعی رحمہ اللہ مسلک او المغنی کښې د امام احمد رحمہ اللہ مسلک بالکل واضح دې چه دمسلمین قیدی د خلاصولپه عوض کافره ښځه پریخودل جائز دی او په دې کښې هېڅ کړاوت نشته د دې حضراتمه دلیل د مسلم شریف دا روایت دې چه حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ په جهاد کښې حضرت سلمه بن اکوع رضی اللہ عنہ ته یوه قیدی ښځه ورکړې وه چه روستو سلمه بن اکوع رضی اللہ عنہ رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ته هدیه کړې وه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم دهغې په بدله کښې د فتح مکه په موقع بندی مسلمانان قیدیان آزاد کړي وو (۳)

د صحیح مسلم روایت نقل کولونه پس د امام شافعی رحمہ اللہ دمسلمک وضاحت کولوسره اومه نووي رحمہ اللہ فرماني. وفي الحديث: جواز فداء الرجال بالنساء الكافرات (۴) هم ددې حدیث نه استدلال کولوسره ابن قدامة رحمہ اللہ د امام احمد رحمہ اللہ د نقطه نظر وضاحت کړې دې په المغنی کښې دې وجوز أن يفادئ بهن أسارى المسلمين لان النبي صلى الله تعالى عليه وسلم فادى بالبرية التي أخذها من سلمة بن الأكوع (۵)

د احنافو استدلال - د صاحبینو په نیزد کافرې ښځې په بدله کښې مسلمان قیدی راخلاصول ځکه جائزه دی چه د ښځې د پریخودو په نتیجه کښې به د اهل کفر په توالد و تناسل کښې ترقی کیږي او ښکاره خبره ده چه دا د کافرانو په شوکت اوقوت کښې د اضافي سبب دې د علامه ابن عابدين شامي توجیه - لیکن علامه ابن عابدين شامي رحمہ اللہ تحریر فرماني چه ممکن دی د احنافوپه نیز دا ممانعت د مال په عوض د کافر قیدی د راخلاصولو متعلق وی

(۱) فتح القدیر: ۴۷۵/۵.

(۲) اعلى السنن: ۱۲/۸۰۴.

(۳) أخرجه مسلم في صحيحه في كتاب الجهاد باب التنفيل وفداء المسلمين بالاسارى رقم: ۱۷۵۵ عن سلمة بن الأكوع - رضى الله عنه - خرجنا مع أبي بكر أمره علينا رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم - إلى أن قال - فلقيني رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم في السوق فقال لي: يا سلمة هب لي المرأة ته أبوك: أعني التي كان أبو بكر نفلها إياها. فقلت في لك يا رسول الله. والله ما كشفت لها ثوبا. فبعث بها رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم ففدى بها ناسمن المسلمين كانوا أسروا بمكة أنظر أيضا شرح المذهب: ۲۱/۷۹ حيث نقله مستدلاً به.

(۴) المجموع شرح المذهب: ۲۱/۸۰.

(۵) المغنی لابن قدامة: ۱۰/۳۹۸.

کمی د احنافویه نیزد کافرانو قیدیانو په بدله کښې مسلمان قیدیان راخلاصول جائز دی او په دې صورت کښې دهغوی په نیزه‌یخ کراحت نشته سره ددې چه کافران سړی قیدیان هم د توالد او تناسل ذریعه ده مطلب دا چه د ممانعت هغه علت چه د احنافو په نیزد د مسلمانانو قیدیانو د راخلصولو په عوض په کافرانو ښخو پریخودو کښې موجودوو هغه د کافرانو سړو په عوض د مسلمانانو راخلصولو په وخت هم موجود وی په دې وجه راس بالراس په صورت کښې هم ناجائز کیدل پکار دی کله چه د کافرانو سړو د بدلون په صورت کښې جائز دې نویا به د کافرانو ښخو د بدلون په صورت کښې هم جائز وی په ردالمختار کښې علامه شامی رحمته الله علیه تحریر فرمائی: قوله: واتفقوا أنه لا يفادى بنساء وصبيان لما إذا الصبيان يبلغون فيقاتلون، والنساء يلدن، فيكثر نسلهم، ولعل المنع فيما إذا أخذ البذل مالا، وإلا فقد جوز وأدفع الله فداء لاسرائيل، مع أنهم إذا ذهبوا الدارهم يتناسلون. (۱)

قوله: أطعموا الجائع وعودوا المريض:- په اوځي باندې خوراک کونی اود بیمار تپوس کونی په نهر باندې خوراک کول فرض کفایه ده خوکه د اولگې د زیاتوالی نه څوک مړ کیدو اندېښنه وی او بل سړی سره په هغه باندې دخوړلودومره څه وی په څه سره چه هغه ژوندی پاتې شی په دې صورت کښې په دغه سړی باندې خوراک کول فرض عین دې په دې شرط چه ددې نه علاوه د خوراک دپاره نور څه موقع موجود نه وی البته په عدم ضرورت اوعام حالو کښې خوراک ورکول مندوب اومستحسن دی (۲)

قوله: وعودوا المريض:- د بیمار تپوس کول د جمهورو علماؤ په نیز مستحب دې خود اصحاب ظواهر په نیز واجب دې امام بخاری رحمته الله علیه په کتاب المرضی کښې باب وجوب عیاده المرضی باب قايمولوسره د خپل مسلك طرف ته اشاره کړې ده دهغه استدلال د وعودوا المرضی نه دې کوم چه مفید وجوب دې اوجهور دا په ندب باندې محمول کوی (۳) علامه عینی رحمته الله علیه وائی چه د مریض پوښتنه کول فرض کفایه دې (۴) د بعضو په نیز سنت مؤکده دې (۵) د حدیث نه د ترجمه الباب اثبات:- د ترجمه الباب مناسبت فکوا العانی سره ښکاره دې.

(۱) ردالمختار: ۵۳۷/۱۲.

(۲) عمدة القاری: ۴۰۸/۱۴.

(۳) کشف الباری ص: ۴۷۹ کتاب المرضی باب وجوب عیاده المرضی.

(۴) عمدة القاری: ۴۰۸/۱۴.

(۵) عمدة القاری: ۴۰۸/۱۴.

احديث نمبر ٢٨٨٢ (١) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا مُطَرِّقٌ أَنَّ عَامِرًا حَدَّثَهُمْ عَنْ أَبِي جُحَيْفَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ قُلْتُ لِعَلِيٍّ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ هَلْ عِنْدَكُمْ مَشَىءٌ مِنَ الْوُحَى إِلَّا مَا فِي كِتَابِ اللَّهِ قَالَ وَالَّذِي فَلَقَ الْحَبَّةَ وَبَرَأ السَّمَةَ مَا أَعْلَمُهُ إِلَّا قَهْبًا يُعْطِيهِ اللَّهُ رَجُلًا فِي الْقُرْآنِ وَمَا فِي هَذِهِ الصَّحِيفَةِ قُلْتُ وَمَا فِي الصَّحِيفَةِ قَالَ الْعَقْلُ وَفَكَاتُ الْأَشْيَاءِ وَأَنْ لَا يُقْتَلَ مُسْلِمٌ بِكَافِرٍ. (إ: ١١١)

رجال الحديث

- ① احمد بن يونس: - دا احمد بن عبد الله بن يونس بن عبد الله بن قيس تميمي يربو عى رحمته دي دَده تذكرو كتاب الايمان باب من قال ان الايمان هو العمل لاندې تيرد شوې دد (٢)
- ② زهير: - دا زهير بن معاوية بن حديج بن رحيل بن زهير بن خيشمه جعفي رحمته دي د دوى تذكرو كتاب الايمان باب الصلوة من الايمان لاندې تيرد شوې دد (٣)
- ③ مطرف: - دا مطرف بن طريف حارثي كوفي رحمته دي. د دوى تذكرو كتاب العلم باب كتابة العلم لاندې تيرد شوې دد.
- ④ عامر: - دا ابو عمرو عامر بن شراحيل شعبي كوفي رحمته دي. د دوى تذكرو كتاب الايمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده لاندې تيرد شوې دد (٤)
- ⑤ ابو جحيفة رحمته: - دا صاحبى رسول عليه السلام ابو جحيفة وهب بن عبد الله رحمته دي د دوى تذكرو

(١) والحديث أخرجه البخارى أيضاً فى صحيحه: ١/٢٥٠، كتاب فضائل المدينة باب حرم المدينة رقم: ١٨٧٠ و ٥٠/١ الجزية والموادعة باب إثم من عاهد ثم غدر رقم: ٣١٧٩ و ١٠٠/٢ كتاب الفرائض باب إثم من تيرأمن مواليه رقم: ٦٧٥٥ و ١٠٢/٢ كتاب الديات باب العاقلة رقم: ٢٩٠٣ و ١٠٢/٢ كتاب الديات باب لا يقتل المسلم بالكافر رقم: ٦٩١٥ و ١٠٨٤/٢ كتاب الاعتصام بالكتاب والسنة باب ما يكره من التعمق والتنازع فى العلم والغلو فى الدين والبعد رقم: ٧٣٠٠ وعند مسلم فى صحيحه فى كتاب الجحباب فضل المدينة رقم: ٣٢٢٧ - ٣٢٢٩ وفى كتاب العتق باب تحرير تولى العتيق غير مواليه رقم: ٣٧٩٤ وعند الترمذى فى جامع فى أبواب الديات باب ما جاء لا يقتل مسلم بكافر رقم: ١٤١٢ وفى ابواب الولاء والهبة باب ما جاء فى تولى غير مواليه أو ادعى إلى غير أبيه رقم: ٢١٢٧ والنسائى فى سننه فى كتاب القسامة باب القود بين الاحرار والماليك رقم: ٤٧٣٨، ٤٧٣٩ وباب سقوط القود من المسلم للكافر رقم: ٤٧٤٨ - ٤٧٥٠ وعند أبى داود فى سننه فى كتاب المناسك باب فى تحرير المدينة رقم: ٢٠٣٤ وفى كتاب الديات باب إيقاد المسلم من الكافر رقم: ٤٥٣٠ وعند ابن ماجه فى سننه فى كتاب الديات باب لا يقتل مسلم بكافر رقم: ٢٦٥٨.

(٢) كشف الباري: ١٥٩/٢.

(٣) كشف الباري: ٣٦٧/٢.

(٤) كشف الباري: ٦٧٩/١.

کتاب العلم باب کتابه العلم لاندې تیره شوې ده

ددې روایت په تخریج کښې د علامه عبدالغنی نابلسی تسامح - د ترجمه الباب ددې روایت متعلق علامه عبدالغنی نابلسی رحمه الله ذخائر الموارث کښې لیکلې دي چې امام بخاری رحمه الله دا روایت دیات کښې د احمد بن یونس په طریق سره ذکر کړې دي (۱) دا دهغه تسامح دي ځکه چې په کتاب الدیات کښې دا روایت احمد بن یونس په طریق سره نه بلکه د صدقه بن الفضل په طریق سره نقل کړې دي (۲)

قوله قلت لعلي رضي الله عنه هل عندكم شيء من الوحي الا ما في كتاب

الله؟.....: دې حدیث ته حدیث قرطاس ونيولې شی کتاب العلم باب کتابه العلم لاندې په دې باندې تفصیلي بحث تیر شوې دي

ترجمه الباب سره مناسبت:- د ترجمه الباب مناسبت وفکاک الاسیر سره دي ابو جحیفه رحمه الله چې کله د حضرت علي عليه السلام نه پوښتنه اوکړه چې په دې صحیفه کښې څه دي؟ نو حضرت علي عليه السلام جواب ورکړو العقل وفکاک الاسیر ترجمه الباب سره ددې جملې مناسبت بالکل ښکاره دي (۳)

باب ۱۶۹: فداء المشرکین

باب سابق سره مناسبت:- په وړاندېني باب کښې د کافرانو او مشرکانو په قید کښې راگیر شوي مسلمانان قیدیانو د اخلاصولو حکم بیان کړې شوي وو او په دې باب کښې د کافراو مشرک قیدی د اخلاصولو متعلق حکم بیانولې شی چې په جنگ کښې قید کیدونکی مشرکان د فديه اخستلو نه پس خلاصولي شی؟

د ترجمه الباب مقصد:- علامه ابن بطال رحمه الله فرماني چې ددې باب لاندې امام بخاری رحمه الله دا خودل غواړي چې د مسلمانانو په لاس گرفتار کیدو سره قیدیان جوړېدونکی مشرکان د جنگ او وینو بهیولو نه پس فديه اخستلو سره خلاصول جائز دي. په حدیث کښې چې د حضرت عباس عليه السلام کومه واقعه ذکرده چې هغه دخپل خان او عقیل عليه السلام د طرف نه فديه ورکولو سره خلاصې حاصل کړې وو. دا صورت د وینو بهیولو (اثخان) نه وړاندې وو په دې باندې د الله تعالی د طرف نه رتنه نازل شوې وه. په دې وجه فديه اخستلو سره مشرک قیدی خلاصول صرف په هغه صورت کښې جائز دي چې کله د مسلمانانو او کافرانو په مینځ کښې جنگ شوې وی یا بیادا چې د مسلمانانو په مقابل کښې مشرکان کمزوري وی. (۴)

(۱) ذخائر الموارث: ۲/۳۴۴ - ۳۴۵ رقم: ۵۴۴۵ قال النابلسی: أخرجه البخاری فی کتاب الجهاد وفی

الدیات عن أحمد بن یونس.

(۲) صحیح البخاری: ۲/۲۱۰ کتاب الدیات باب لا یقتل المسلم بالکافر رقم: ۶۱۵

(۳) عمدة القاری: ۴۰۹/۱۴.

(۴) شرح ابن بطال: ۲۱۲/۵.

عمر بخاری رحمہ اللہ د ترجمۃ الباب پہ اثبات کنبی دلتہ درې احادیث نقل کړې دي
 احديث ۱۲۵۸۳: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي أُوَيْسٍ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ
 عُقْبَةَ عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ عَنِ ابْنِ شَهَابٍ قَالَ حَدَّثَنِي أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ
 - أَنَّ رَجُلًا مِنَ الْأَنْصَارِ اسْتَأْذَنُوا رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ ائْذَنْ
 فَلَنُتَرَكْ زَيْنَ أَخْتِ ابْنِ عَبَّاسٍ فِدَاءً. فَقَالَ «لَا تَدْعُونَ مِنْهَا دَرَهُمَا». [ز: ۱۲۴۰۰]

رجال الحديث

- ① اسماعيل بن ابي اويس - دا ابو عبدالله اسماعيل بن ابي اويس عبدالله بن عبدالله بن اويس بن مالك بن ابي عامر اصبحی مدنی رحمہ اللہ دې ددوی تذکره کتاب الایمان لاندې تیره شوي ده.
- ② اسماعيل بن ابراهيم - دا اسماعيل بن ابراهيم بن عقبه بن ابي عیاش قرشی اسدي رحمہ اللہ دې دې د امام المغازی موسی بن عقبه وراړه دې (۲) ددوی تذکره وړاندې تیره شوي ده.
- ③ موسی بن عقبه - دا امام المغازی موسی بن عقبه اسدي رحمہ اللہ دې ددوی تذکره وړاندې تیره شوي ده.
- ④ ابن شهاب - دا جلیل القدر امام حدیث ابوبکر محمد بن شهاب زهري رحمہ اللہ دې ددوی حالات هم بده الوحی کنبی د دریم حدیث لاندې تیر شوی دی.
- ⑤ انس بن مالک رحمہ اللہ - دا مشهور صحابی رسول رحمہ اللہ انس بن مالک رحمہ اللہ دې ددوی تذکره کتاب الایمان لاندې تیره شوي ده.

قوله: أن رجلاً من الأنصار استأذنوا رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم فقالوا: يا رسول الله! ائذن لنا فلنترك لابن أختنا عباس فداء؟

فقال: لا تدعوا منه درهما... حضرت انس رحمہ اللہ وائی چه د انصارو بعض کسان د رسول الله رحمہ اللہ په خدمت کنبی حاضر شو اجازت ئی اوغوښتلو چه هغه خپل خوږني عباس رحمہ اللہ فديه معاف کول غواړي هغه وخت حضرت عباس رحمہ اللہ اسلام نه وو راوړلې اود بدر قيديانوسره

(۱) والحديث أخرجه البخاري رحمہ اللہ أيضاً في المغازی باب شهود الملائكة بدرًا وفي كتاب العتق باب إذا أسر أخو الرجل أوعه.

(۲) كشف الباري: ۱۱۳/۲.

(۳) تهذيب الكمال للحافظ المزي: ۱۷/۳ رقم الترجمة: ۴۱۵.

(۴) كتاب جزاء الصيد باب ما ينهى من الطيب للمحرم والمحرمه.

(۵) كتاب الوضوء باب إسباغ الوضوء.

(۶) كشف الباري: ۳۲۶/۱.

(۷) كشف الباري: ۴/۲.

د مسلمانانو په لاس گرفتار شوي وو رسول الله ﷺ هغوی ته د داسې کولو اجازت ور نه کړه او وني فرمائيل دهغه په فديہ کښې يودرهم هم معاف نه کړني حضرت عباس ؓ د رسول الله تره وو انصاري صحابه کرامو په حضور پاك باندې د خان اوزده نه قربان وو په دې وجه د خپلولنې د وجه نه هغوی د رسول الله ﷺ رعایت کولو سره د حضرت عباس ؓ د فديہ معاف کولو درخواست کړې وو ليکن دهغوی خيال ووجه په فديہ ورکولو کښې به د مشرکانو سپکاوي کيږي اوپه دې سره به دهغوی طاقت کمزورې شي په دې وجه حضور پاك خپلولی نظر انداز کولو سره د فديہ وصول کولو حکم ورکړه (۱)

د ترجمه الباب اثبات - علامه عيني ؒ فرماني چه د ترجمه الباب مناسبت ائذن لنا سره دې (۲) صحابه کرام ؓ ائذن لنا فلنترك لابن اختنا عباس فداءه ونيلوسره د رسول الله ﷺ نه د حضرت عباس ؓ د فديہ معاف کولو درخواست کړې وو چه هغه وخت ني لا اسلام نه وو راوړلې ددې نه معلومه شوه چه فديہ اخستلوسره د مشرکانو قيديانو خلاصلولو صورت موجود وو په دې وجه ترجمه الباب سره ائذن لنا مناسبت ښکاره دې.

[حديث: ۲۸۸۴] وَقَالَ إِبْرَاهِيمُ عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ صُهَيْبٍ عَنْ أَنَسٍ قَالَ أَمَّا النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - بِمَالٍ مِنَ الْبَحْرَيْنِ، فَجَاءَهُ الْعَبَّاسُ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَعْطِنِي فَإِنِّي قَادَيْتُ نَفْسِي، وَقَادَيْتُ عَقِيلًا. فَقَالَ «خُذْ». فَأَعْطَاهُ فِي ثَوْبِهِ. (۱/۴۱۱)

رجال الحديث

① ابراهيم بن طهمان: دا ابراهيم بن طهمان هروی دې ددوی تذکره کتاب الفسل باب من اغتسل عریاناً واحدًا فی الخلوة لاندې تیره شوي ده.

② عبدالعزیز بن صهیب: دا عبدالعزیز بن صهیب بنانی بصری ؓ دې ددوی حالات کتاب الایمان لاندې تیر شوي دي. (۳)

③ انس بن مالک ؓ: د ترجمه الباب په رومبي حديث کښې ددوی حواله تیره شوي ده أن النبي صلى الله تعالى عليه وسلم أتى بهال من البحرين، فجاءه العباس فقال: يا رسول الله! أعطني، فأتيت نفسي، وقاديت عقيلا. فقال: خذ فأعطاه في ثوبه.

د حضرت انس ؓ روايت دې د رسول الله ﷺ په خدمت کښې د بحرین خراج راغلو نو حضرت عباس ؓ د حضور پاك په خدمت کښې عرض اوکړو يا رسول الله ﷺ ماته هم راکړه ځکه د بدر په موقع، ماخپله اود عقیل فديہ ادا کړې وه حضور پاك اوفرمانیل واخله اودهغه حصه ني دهغه په جولنی کښې واچوله.

(۱) شرح ابن بطلال: ۵/۲۱۲.

(۲) عمدة القاری: ۱۴/۴۰۹.

(۳) کشف الباری: ۲/۲۲.

د بدر په موقع گرفتار شوو مشرکانو قیدیانو کښې حضرت عباس رضی الله عنه هم شامل وو هغه وخت دوی اسلام نه وو راوړلې چونکه په معاشي لحاظ سره مالداران او آسوده حال وو په دې وجه نې خپله او د عقیل فدیة ورکولو سره خلاصې حاصل کړو. حافظ ابن حجر رحمته الله وائی چې د یو روایت مطابق هغه سره حارث بن نوفل هم قیدیانو کښې شامل وو حضرت عباس رضی الله عنه د هغه د طرف نه هم فدیة ادا کړې وه. (۱)

فائده: خو علامه ابن بطال رحمته الله یو قول نقل کړې دې چې دا فدیة حضرت عباس رضی الله عنه په قرض فائده. خو علامه ابن بطال رحمته الله یو قول نقل کړې دې چې دا اسلام راوړلو پورې دغه رقم د هغه په ذمه باندې ادا کول پاتې وو د بحرین د خراج د مال نه حضرت عباس رضی الله عنه د څه اخستلو مطالبه هم په دې وجه کړې وه چې خپل قرض ورکړې شی. (۲)

د مذکوره تعلیق تخریج: دا تعلیق امام بخاری رحمته الله دلته په اختصار سره او کتاب الصلوة کښې په تفصیل سره روایت کړې دې او په کتاب الصلوة کښې هم دامعلق دې. (۳) خو حافظ ابونعیم مستخرج کښې اوحاکم په مستدرک کښې احمد بن حفص په طریق سره دا تعلیق موصولاً روایت کړې دې. (۴)

د تعلیق مقصد: په دې تعلیق کښې پخپله حضرت عباس رضی الله عنه د جنگ بدر په موقع باندې خپل او د عقیل فدیة ادا کولو تصریح کړې ده چې د ترجمه الباب د روایت د پاره مزید دې دویمه خبره د دې تعلیق نه دامعلومه شوه چې کومه فدیة هغوی په قرض اخستلو سره ادا کړې هغه قرض تردغه وخته پورې د هغه په ذمه واجب الادا وه لکه چې علامه ابن بطال رحمته الله نقل کړې دی. اودا قرضه روستوهغوی د بحرین د جزئیة یا مال خراج نه ادا کړه. (۵) امام بخاری رحمته الله هم د دې وجوهاتو په وجه مذکوره تعلیق نقل کړې دې چې یو خودا تعلیق د پومبی روایت د پاره مؤید دې بل د زیاتې فائده په توگه د دې نه یوه نوې خبره معلومه شوه.

ترجمه الباب سره مناسبت: په روایت باب کښې دا جمله فانی فادیت نفسی وفادیت عقیلا مناسبت ترجمه الباب سره ښکاره دې. (۶)

(۱) کشف الباری: ۲۰۶۰/۶.

(۲) شرح ابن بطال: ۲۱۲/۵ قیس أنه کان یداین فی ذلک عباس. وبقي عليه الدين إلى وقت إسلامه. ولذلك قال للنبي صلى الله تعالى عليه وسلم أعطني فاني فاديت نفسي وفاديت عقیلا. فغرم النبي صلى الله تعالى عليه وسلم ماتحملة العباس من ذلک بعد إسلامه مما آفأ الله على رسوله.

(۳) صحیح بخاری: ۶۰/۱ کتاب الصلوة باب القسمة وتعلیق القنوی فی المسجد رقم: ۴۲۱.

(۴) فتح الباری: ۵۱۶/۱ کتاب الصلوة باب القسمة وتعلیق القنوی فی المسجد.

(۵) د بحرین دا مال د جزئیة یا خراج د قبیل نه وو؟ د دې تفصیل په کتاب الجزیه کښې راروان دې.

(۶) عمدة القاری: ۴۰۹/۱۴.

احديث ۱۲۸۵، حَدَّثَنِي مُحَمَّدٌ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جَبْرِ عَنْ أَبِيهِ - وَكَانَ جَاءَ فِي أَسَارِي بَدْرٍ - قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَقْرَأُ فِي الْمَغْرِبِ بِالطُّورِ. (۱: ۱۷۳۱)

رجال الحديث

- ① محمود - محمود بن غيلان العدوي المروزي دي د دوی حالات کتاب مواقيت الصلوة باب النوم قبل العشاء لمن غلب لاندې تیرشوی دی
 - ② عبدالرزاق - دا عبدالرزاق بن همام بن نافع صنعانی یمانی رحمته الله دي د دوی تذکره کتاب الايمان باب حسن اسلام البرء لاندې تیره شوې ده (۲)
 - ③ معمر - دامعمر بن راشد ازدي بصري رحمته الله دي د دوی تذکره بدء الوحي پنځم حديث لاندې تیره شوې ده (۳)
 - ④ زهري - دامشهور محدث محمد بن مسلم بن عبيد الله بن عبد الله بن شهاب زهري رحمته الله دي د دوی حالات بدء الوحي لاندې تیرشوی دی (۴)
 - ⑤ محمد بن جبیر - دامشهور تابعي محمد بن جبیر معظم ابن عدی دي د جبیر بن معمر رحمته الله خونی دي. د دوی شمیر د علم الانساب په مشهور و ماهرينو کښې کيږي کتاب الاذان باب الجهنی المغرب لاندې د دوی حالات تیرشوی دی
 - ⑥ عن ابيه - دي نه د محمد بن جبیر پلار جبیر بن مطعم رحمته الله مراد دي د دوی حالات کتاب الغسل باب من أفاض على رأسه ثلاثا لاندې تیرشوی دی.
- قوله: وكان جاء في أساري بدر:** - د دې حديث تفصيلی بحث کتاب الاذان باب الجهنی المغرب لاندې تیر شوې دي.
- ترجمة الباب سره مناسبت - د حديث پاك داجمله وكان جاء في أساري بدر د ترجمه مناسب ده. (۵)
- حضرت جبیر بن مطعم رحمته الله فديہ ورکړه او د بدر د قيديانو د خلاصولو دپاره نى رسول الله صلی الله علیه و آله سره معاهده کولو دپاره راغلي وو چونکه په دې کښې د فديہ ذکر دې په دې وجه ترجمه الباب سره د دې مطابقت ښکاره دي

(۱) وقد سبق تخريج الحديث في كتاب الاذان باب الجهر في المغرب رقم: ۷۶۵.

(۲) كشف الباري: ۴۲۱/۲.

(۳) كشف الباري: ۴۶۵/۱.

(۴) كشف الباري: ۳۲۶/۱.

(۵) فتح الباري: ۱۶۸/۶ وعمدة القاري: ۴۱۰/۱۴ وإرشاد الساري: ۱۶۷/۵ وتحفة الباري: ۵۱۰/۳.

باب ۱۷۰: الحربی إذا دخل دار الاسلام بغير أمان

باب سابق سره مناسبت به وړاندینی باب کښې په جهاد کښې گرفتار شوی قیدیانو حکم بیان کړې شوی وو. ددې باب لاندې د امان غوښتلو بغير دار الاسلام کښې داخلیدونکی حربی حکم بیانولې شی چه دا قتل کړې شی که قید کړې شی؟
 و ترجمه الباب مقصد علامه عینی رحمته الله علیه فرمائی چه امام بخاری رحمته الله علیه دلته یو سوال اوچت کړې دې که چرې حربی په دار الاسلام کښې داخل شی نو هغه قتل کولې شی؟ په دې صورت کښې به عبارت مقدر وی باب الحربی إذا دخل دار الاسلام بغير أمان، هل يجوز قتله؟ (۱) علامه عینی رحمته الله علیه فرمائی دامسئله چونکه مختلف فیها ده په دې وجه امام بخاری رحمته الله علیه په ترجمه کښې د حکم تصریح نه ده فرمائیلی (۲)

احديث [۲۸۸۶] (۳) حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا أَبُو الْعُمَيْسِ عَنْ إِيَّاسَ بْنِ سَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ عَنْ أَبِيهِ قَالَ أَتَى النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - عَيْنٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَهُوَ فِي سَفَرٍ، فَجَلَسَ عِنْدَ أَصْحَابِهِ يَتَحَدَّثُ ثَمَّ انْفَتَلَ، فَقَالَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - «أَظْلَبُوهَ وَأَقْتُلُوهُ». فَتَقَلَّه فَنَقَلَهُ سَلْبَهُ.

رجال الحديث

- ① ابونعيم: د مشهور محدث ابونعيم الفضل بن دكين الملامی الكوفي الاحول رحمته الله علیه دې ددوی حالات كتاب الايمان باب فضل من استبرأ لديته کښې تیر شوی دی (۴)
 ② ابوالعميس: دا ابوالعميس عتبه بن عبدالله بن عتبه بن عبدالله بن مسعود البندلي المسعودی الكوفي رحمته الله علیه دې د دوی تذکره كتاب الايمان باب زیادة الايمان ونقصانه لاندې تیره شوې ده
 ③ ایاس بن سلمه: دا د مشهور صحابي سلمه بن اکوع رحمته الله علیه خونی ابوسلمة ایاس بن سلمه بن اکوع الامانی المدني رحمته الله علیه دې (۵) ده دخپل پلار سلمه بن اکوع رحمته الله علیه نه حدیث روایت کړې دې (۶) امام ذهبی رحمته الله علیه فرمائی چه ماته معلومه نه شوه چه ده دخپل پلار نه علاوه د بل چانه

(۱) عدة القاری: ۱۰/۱۴ و الابواب والتراجم للشيخ زكريا الكاندھلوی ص: ۲۰۳.

(۲) عدة القاری: ۱۰/۱۴ و الابواب والتراجم للشيخ زكريا الكاندھلوی ص: ۲۰۳.

(۳) الحديث عند مسلم فی صحيحه ۸۸/۲ فی كتاب الجهاد باب استحقاق سلب اللقتيل رقم: ۱۷۵۴ وعند أبي داؤد فی سننه ۳/۲ فی كتاب الجهاد باب فی الجاسوس المستامن رقم: ۲۶۵۳ وعند ابن ماجه فی سننه ص: ۲۰۳ فی الجهاد باب المبارزة والسلب رقم: ۲۸۳۶.

(۴) كشف الباری: ۶۶۹/۲.

(۵) تهذيب الكمال: ۴۰۳/۳ رقم الترجمة: ۵۹۰.

(۶) تهذيب الكمال: ۴۰۳/۳ وسير أعلام النبلاء: ۴/۵ رقم الترجمة: ۱۰۷.

حدیث روایت کړې دې ^(۱) لیکن حافظ مزی رحمته الله علیه د محمد ابن عمار بن یاسر تصریح کړې ده چې ایاس بن سلمه د هغه هم حدیث روایت کړې دې ^(۲)

په دواړو افوالو کښې څه تعارض نشته ځکه چې د علامه ذهبي نه پیژندل ددې خبرې دلیل نه دې چې په واقع کښې هم ایاس بن سلمه رحمته الله علیه دخپل پلار نه علاوه د بل چا نه حدیث روایت کړې نه وی حافظ یوسف مزی رحمته الله علیه دده نه روایت حدیث کونکو ۲۰ رجال حدیث فهرست نقل کړې دې په کوم کښې ابو العمیس عتبه بن عبدالله محمد بن بشیر عکرمه بن عمار او محمد بن شهاب زهري رحمهم الله غوندې جلیل القدر اعلام حدیث شامل دی ^(۳) دده باره کښې امام یحیی بن معین رحمته الله علیه فرماني ثقه ^(۴)

امام احمد بن عبدالله العجلی او امام نسائی هم هغه ته ثقه ونييلي دي ^(۵)

ابن سعد رحمته الله علیه فرماني وکان ثقة وله احاديث كثيرة ^(۶)

ابن حبان رحمته الله علیه دهغوی ذکر په ثقات کښې کړې دې ^(۷)

امام حاکم رحمته الله علیه فرماني اتفق جميعا على الحجة به من أبيه ^(۸)

طبقات ابن سعد کښې دی چې دهغه وفات مدینه منوره کښې په کال ۱۱۹ هجري کښې شوي ۷۷ کاله عمرنی وو ^(۹)

قوله ایاس بن سلمه تابعی وکه صحابی ^(۱۰) ابن عبدالبر رحمته الله علیه فرماني چې دا صحابی

وو ^(۱۱) حقیقت دادي چې دا تابعی وو دهغه په صحابی کیدو باندې هیڅ دلیل موجود نه دي

قرآن او آثار دهغوی صحابی نه کیدو باندې صریح دي

د حافظ ابن حجر رحمته الله علیه وده حافظ ابن حجر رحمته الله علیه عبدالبر رحمته الله علیه پسې کیدو سره وائی که چرې دا هم

هغه ایاس بن سلمه دې چا نه چې ابو العمیس رحمته الله علیه د حدیث روایت کړې دې نوبیا رسول الله صلی الله علیه و آله

سره د دوی صحبت ثابت نه دي ځکه چې د ایاس ولادت د حضرت عثمان رضی الله عنه په دور خلافت

کښې شوې دې دې نه ثابتیږي چې رسول الله صلی الله علیه و آله سره ددوی ملاقات نه دي شوي حافظ ابن

حجر رحمته الله علیه فرماني چې عبدالبر رحمته الله علیه ددوی ذکر د صحابه کرامو په فهرست کښې د کولو نه پس

(۱) قال العلامة الذهبي: وما علمته روى عن غير أبيه انظر سير أعلام النبلاء: ۲۴۴/۵.

(۲) تهذيب الكمال: ۴۰۳/۳.

(۳) تهذيب الكمال: ۴۰۳/۴ - ۴۰۴.

(۴) سير أعلام النبلاء للذهبي: ۲۴۴/۵ و تهذيب الكمال: ۴۰۴/۳.

(۵) تهذيب الكمال للحافظ المزى: ۴۰۴/۳.

(۶) طبقات ابن سعد: ۱۸۴/۵.

(۷) كتاب الثقات لابن حبان: ۴۳/۱.

(۸) إكمال تهذيب الكمال للعلامة علاء الدين مغلطانى: ۳۰۳/۲.

(۹) طبقات ابن سعد: ۱۸۴/۵ وسير أعلام النبلاء للذهبي: ۲۴۴/۵ و تهذيب الكمال: ۴۰۴/۳ والكاشف

للذهبي: ۱۵۸/۱ رقم الترجمة: ۴۹۸.

(۱۰) الإصابة لابن حجر: ۱/۸۹.

لیکلی دی دوی د حضور پاک په شان کښې مدحیه اشعار هم ونيلی دی مرزبانې رحمۃ اللہ علیہ د حافظ ابن عبدالبر رحمۃ اللہ علیہ نه هم وړاندې دې هغه معجم کښې د ایاس رحمۃ اللہ علیہ صحابی کیدلو تصریح نه ده کړې.

د ایاس بن سلمه رحمۃ اللہ علیہ د تابعی کیدو دویم دلیل دادي چه دده وفات په ۱۱۹ هجری کښې شوې. حالانکه مؤرخین او جمهور محدثینو په نیزد ۱۱۰ هجری نه پس د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم صحبت او چتونکی صحابه کرامو قافلي یوکس هم په دې دنیا کښې باقی پاتې نه وو. د عامرین واصله رحمۃ اللہ علیہ وفات د ټولونه آخر کښې ۱۱۰ هجری کښې شوې.

چنانچه علامه ذهبی رحمۃ اللہ علیہ فرماني عامرین واثله أبو الفضل الکنازی وکان من محبی علی رضی اللہ عنہ و به خت الصحابة فی الدنيا، مات سنه عشر، ومات علی الصحيح.^۳

قوله: أتى النبي صلى الله تعالى عليه وسلم عين من المشركين وهو في

سفر: رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ته په سفر کښې یو مشرک جاسوس راغلو حافظ ابن حجر رحمۃ اللہ علیہ واني چه ماته دهغه جاسوس نوم معلوم نه شو.^۴

عين - ددې معنی د جاسوس ده.^۵ په عربی کښې لیکلی شی اعتان له: أى آتاه بالغين. د عين اطلاق په سترگه باندې کيږي جاسوس ته عين ځکه ونيلی شی چه دهغه ټول اهم امور د نظر توجه او غیر معمولی ارتکاز سره پوره کيږي. یا په نورو لفظونو کښې د هغه د نظر په ارتکاز کښې د ورمه انهيماک او توجه وی لکه چه هغه د سر نه واخله تر خپو پورې سترگې جوړې شوی وی. وسی الجاسوس عينا، لان جل عليه بعينه، أولشدة اهتمامه بالرؤية واستغراقه فيها كان جميع بدنه صار عينا.^۶

وهو في سفر: په صحيح مسلم کښې امام مسلم رحمۃ اللہ علیہ د ترجمه الباب متذکره روایت د عکر مه بن عمار په طريق سره نقل کړې دې په هغې کښې تصریح ده چه دا د غزو هوازن سفر وو.^۷

^۱ و ذکره ابن عبدالبر فی الصحابة وقال مدح النبی صلی الله تعالى عليه وسلم بشعر. وفيه نظر. إن كان هو الذي روى عنه أبو العباس فليست له صفة. لانه ولد في زمن عثمان رضی اللہ عنہ وقال بعد أسطر - وقد سبق ابن عبدالبر إلى ذلك المرزبانى فى معجمه لكن لم يصرح بان له صفة بل قال فى ترجمته: وهو القائل بمدح النبی صلی الله تعالى عليه وسلم انظر الاصابة للمحافظ ابن حجر: ۱/۸۹.

^۲ طبقات ابن سعد: ۵/۱۸۴.

^۳ الكاشف للذهبي: ۱/۵۲۷.

^۴ فتح الباری: ۶/۲۰۷.

^۵ النهاية فى غريب الحديث: ۳/۳۳۱.

^۶ فتح الباری: ۶/۱۶۸.

^۷ صحيح مسلم: ۲/۸۸ کتاب الجهاد باب استحقاق القاتل سلب القتل رقم: ۱۷۵۴. وفيه: قال (سلمة بن الأكوع رضی اللہ عنہ) غزو ناعم رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم هوازن..... الخ.

قوله مجلس عند أصحابه يتحدث ثم انقتل - بیا هغه صحابه کرامو سره کیناستو هغوی سره نى خبرې اترې کولې اویا هغه واپس لاړو

انقتل - اي انقتل سریعاً یعنی په تیزنۍ سره واپس گرځیدل (۱) د امام نسائی رحمته الله علیه په سنن کبری کښې دا روایت د جعفر بن عون عن ابی العمیس په طریق سره مروی دې په دې کښې دى فلما طعم النسل (۲) یعنی د خوراک نه فارغیدو سره هغه پټه شان لاړو خو په صحیح مسلم کښې د عکرمه متذکره روایت کښې زیات وضاحت موجود دې د صحیح مسلم الفاظ دادې تقيید الجبل، ثم تعدی مع القوم وجعل ينظر، وفيها ضعف ورقة في الظاهر، (دخیر) پښتد (۳)

خلاصه داچه د بهرنه راتلونکې د اجاسوس د صحابه کرامو په ډله کښې شامل شو هغوی سره یوځانې شو هغوی سره ترخوراک پورې اوکړو او هغوی ته خبر اونه شو چه دا د دښمن مخبر او جاسوس دې بیا دا چه هغه په پټه باندې په داسې مهارت سره اوختیدو چه صحابه کرامو ته قطعاً احساس اونه شو

قوله اطلبوه واقتلوه، فقتله، فنقله سلبه - حضور پاک او فرمانیل هغه اولتونی او قتل نى کړنې نو حضرت سلمه بن اکوع رضی الله عنه هغه قتل کړو او دهغه وسله او سامان حضور پاک هم هغه ته ورکړل مستخرج ابونعیم کښې یحیی بن حماني عن ابی العمیس په طریق باندې چه کوه روایت نقل دې په هغې کښې دى چه حضور او فرمانیل ادرکوه فانه عین هغه گرفت ر کړنې ځکه چه دغه جاسوس دې (۴)

فنقله سلبه - دا د راوی سلمه بن اکوع رضی الله عنه الفاظ دى د متکلم صیغه استعمالونې ځنې هغه خلاف قیاس د غائب صیغه استعمال کړه دا التفات من المتکلم الی الغائب د قبیل نه دې د قیاس موافق داسې وئیل پکار وو قتلته ونقلق سلبه (۵)
د نقل جمع انفال راځی ددې معنی د زیاتوالی ده. فاء ساکن او متحرک دواړه شان لوستل صحیح دى لهذا فنقله سلبه معنی به په دې صورت کښې داسې شی رسول الله صلی الله علیه وسلم سلمه بن اکوع رضی الله عنه ته دهغه د مقرر حصې نه زیاته ورکړه. په نفلی مونځ باندې هم د نوافل اطلاق ددې دپاره کیږی چه هغه زیاتى فرانس وى ابن اثیر رحمته الله علیه لیکى النقل بالتحريك: الغنیمه، وجمعه أنفال. والنقل بالسكون وقد يحرك: الزیادة، وبه سیئت النوافل فی العبادات، لانها زائدة علی الفرائض (۶)

(۱) عمدة القاری: ۱۴/۴۱۰.

(۲) السنن الکبری للنسائی: ۵/۲۶۵ کتاب السیر باب قتل عیون الشریکین رقم: (فتح الباری: ۶/۲۰۷.

(۳) صحیح مسلم: ۲/۸۸ کتاب الجهاد باب استحقاق القاتل سلب القتل. وفتح الباری: ۶/۲۰۷.

(۴) فتح الباری: ۶/۱۶۸ وعمدة القاری: ۱۴/۴۱۱.

(۵) عمدة القاری: ۱۴/۴۱۱ وفتح الباری: ۶/۱۶۹ وإرشاد الساری: ۵/۱۶ وتحفة الباری: ۳/۵۱۱.

(۶) النهاية لابن اثیر: ۵/۹۹ وفتح الباری: ۵/۵۱۲.

سلب - موفعل بمعنی مفعول: آی مسلوب (۱) هغه څیزه د قتل شوی نه اخستې شوې وی
 قسطلانی رحمته الله علیه فرماني هو الشیئ المسلوب سمي به، لانه یسلب عن المقتول (۲)
 د سلب مصداق: د سلب اطلاق د مقتول نه اخستې شوی دې څیزونو باندې کیږي سورلي،
 لباس، وسله، زین بل د مقتول په سفری بیگ کښې موجود د هغه مال او متاع (۳)
 په دارالاسلام کښې د کافر حربی د داخلیدو مسئله - د امام مالک رحمته الله علیه په نیزکه چې کافر حربی د
 امان طلب کولو نه بغیر د دارالاسلام په حدودو کښې داخل شی نو امام ته اختیار دي چه که هغه
 نی قتل کوی قیدی نی جوړه وی او که فدیة اخستوسره نی پریردی (۴) امام شافعی رحمته الله علیه په
 نیز قتل کولو غلام جوړولو او فدیة اخستل پریرخودلوسره د امن او احسان اختیار هم حاکم وخت
 ته حاصل دي (۵)

که چېرې کافر حربی دعوی اوکړی چه هغه د خپل ملک د حاکم د طرف نه د قاصد په حیثیت
 سره راغلي دي نو احناف (۶) او حنابله (۷) په نیز د دغه دا خبره به په دې شرط قبلولي شی چه
 هغه سره د حاکم وخت تحریروی اویقین وی چه دا تحریر هم د حاکم وخت دي. او که چېرې کافر
 حربی او وائی چه ما امان راوړلي راغلي یم نو امام اوزاعی امام شافعی او امام احمد رحمهم
 الله په نیز دي د هغه داخبره رد کړي شی او امام ته اختیار دي چه هغه دي د خپل اختیار مطابق
 ده ته کوم قسم سزا هم چه وی ورکړی (۸) هم دغه مسلک د امام مالک رحمته الله علیه هم دي (۹) البته د
 احنافو د فقهاؤ په نیز حربی جاسوس د خپلي دعوی د تصدیق دپاره دي ثبوت پیش کړی نو د
 دي نه تعارض کول جائز نه دی. سزا ورکولونه دي بغیر پریرخودې شی (۱۰) امام محمد رحمته الله علیه
 فرماني هغه چه چاله په لاس ورغلو د هغه غلام دي جوړ کړي شی. (۱۱) امام احمد رحمته الله علیه فرماني
 که چېرې د تجارت په غرض په دارالاسلام کښې د حربیانو تگ راتگ معمول وی او په دې
 صورت کښې مشتبه جاسوس د یونسو د اکر په حیثیت سره خپله پیژندگلو اوکړی نو دي نه به
 تعارض نه شی کولی (۱۲)

(۱) النهایة لابن الاثیر: ۳۸۷/۲.

(۲) إرشاد الساری: ۱۶۸/۵.

(۳) عمدة القاری: ۱۱/۱۴ وفتح القدیر ۵/۵۱۴ وإرشاد الساری: ۱۶/۵ وتحفة الباری: ۵۱۱/۳.

(۴) فتح الباری: ۱۶۸/۶.

(۵) المجموع شرح المذهب للنوی: ۲۳۸/۲۱ باب عقد الذمة.

(۶) ردالمختار علی الدر المختار: ۱۶۸/۴ سعید.

(۷) المغنی لابن قدامة: ۴۳۳/۱۰ فصل: ۷۴۹۱.

(۸) المغنی لابن قدامة: ۴۳۳/۱۰ فصل: ۷۴۹۱.

(۹) شرح ابن بطلال: ۲۱۳/۵.

(۱۰) ردالمختار علی الدر المختار: ۱۶۸/۴ سعید.

(۱۱) شرح ابن بطلال: ۲۱۳/۵.

(۱۲) المغنی لابن قدامة: ۴۳۳/۱۰.

علامه شامی رحمۃ اللہ علیہ بہ رد المحتار کنبی لیکنی دی کہ یوم مسلمان کافر حربی نہ د امان ورکولو دعوی اوکړه نو د دوو مسلمانو گواهانو نه دې د دې دعوی تصدیق واخلی چه واقعتاً هغه دې حربی ته امان ورکړې دې! که گواهانو تصدیق اوکړو نو دې به پریخو دې شی ^(۱) د حربی مسلم حکم مذکورہ تفصیل د کافرانو اهل حرب سره متعلق وو کہ په دارالاسلام کنبی داخلیدونکی حربی مسلمان وی نو د امام ابوحنیفه امام شافعی او بعض فقهاء مالکیه راښی داده چه امام وخت دې هغه ته دخپلی خوښې مناسب مزا ورکړې دې قتل کول جائز نه دی ^(۲) امام مالک رحمۃ اللہ علیہ فرمائی بجهتہد فیہ الإمام خو علامه عینی او امام نووی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه د دغه اجتہاد وضاحت امام مالک رحمۃ اللہ علیہ نہ دې فرمائی چې د دې مطلب څه دی؟ ^(۳) البتہ قاضی عیاض رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه د بعض فقهاء مالکیه د راښی مطابق مسلمان حربی قتل کول جائز دی. وقال عیاض: قال کبار أصحابہ - أی أصحاب مالک - یقتل ^(۴)

ترجمة الباب او حدیث باب مناسبت باندي اشکال او دهنې جواب - ابن منیر رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه په روایت کنبی د جاسوس ذکر دې خو په ترجمه الباب کنبی امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ د حربی ذکر کړې دې په ظاهره په دواړو کنبی مناسبت نشته ځکه چه مطلق حربی د کوم چه په ترجمه الباب کنبی ذکر دې او مشرک جاسوس دواړه جدا جدا شرعاً حکم لری لہذا دلته دعوی د دلیل نہ اعم ده حافظ ابن حجر رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه د دې جواب دا ورکړې شوې دې چه په شروع کنبی د صحابه کرامو خیال وو چه دا جاسوس حربی مستامن دې. د دې حقیقت ادراک هغوی ته روستو او شو چه هغه حربی مستامن نہ وو بلکه جاسوس وو او بغیر د امان نہ راغلي وو کله چه هغوی سره ملاشو او خوراک نی اوکړو او د صحابه کرامو د حالاتو د جائزہ اخستلو نہ پس په پټه طریقہ سره او وتلو او تختیدو نو معلومه شوه چه مستامن نہ وو بلکه جاسوس وو.

حافظ ابن حجر رحمۃ اللہ علیہ فرمائی: قال ابن المنیر: ترجم بالحرب إذا دخل بغیر امان، وأورد الحديث المتعلق بعین المشاکین وهو جاسوسهم، وحکم الجاسوس مخالف لحکم الحرب المطلق الداخل بغیر امان، فالدعوی أعم من الدلیل. وأجیب بان الجاسوس المذكور أؤهم أنه من له امان، فلما قضی حاجته من التجسس انطلق مسرعاً فقطن له، فظهر أنه حربی دخل بغیر امان ^(۵)

باب ۱۷۱: یقاتل عن أهل الذمة ولا یسترقون

باب سابق سره مناسبت: - په وړاندینی باب کنبی د امان طلب کولونه بغیر دارالاسلام کنبی داخلیدونکی حربی د مشرکانو د جاسوس حکم بیان کړې شوې وو چونکه جاسوس یا حربی

(۱) رد المحتار علی الدر المختار: ۲۶۶/۶ کتاب الجهاد فصل فی استئمان الکافر. دارالمعرفة بیروت.

(۲) عمدة القاری: ۲۹۷/۱۴.

(۳) شرح النووی علی صحیح مسلم: ۸۹/۲ وعمدة القاری: ۲۹۷/۱۴.

(۴) عمدة القاری: ۲۹۷/۱۴ وبذل المجہود: ۱۷۸/۱۲ الابواب والتراجم ص: ۲۰۳.

(۵) فتح الباری: ۱۶۹/۶.

ته د اهل اسلام د حفاظت د خاطر د سزا وړ کولې شی کوم چه د وخت د حکومت فریضه ده په دې وجه په زیر نظر باب کښې تبعاً د اهل ذمه حکم بیان کړې شو چه په شرعی لحاظ سره څنگه چه د مسلمانانو حفاظت ضروری دې دغه شان د معاهد ذمی حفاظت او دهغه دمال املاک تحفظ هم ضروری دې والله اعلم

د ترجمه الباب مقصد - امام بخاری رحمته الله دلته دا باور کول غواړي چه په امتصار اسلام کښې څنگه د مسلمانانو د خان او مال حفاظت او د هغوی په حمایت کښې د ښمنانو سره جنگیدل د حکومت وخت فریضه ده دغه شان د دمیانو د خان او مال عزت او ناموس د حفاظت د پاره د ښمن سره جنگ کول د وخت په حکومت او مسلمانانو باندې فرض دی ځکه چه اهل ذمه ددې تحفظ د پاره جزیه ادا کوی (۱)

د فلاستر قون مطلب دادې چه اهل ذمه نقض عهد او کړې نوبیا هم هغه غلام جوړول جائزه دی (۲)

احديث: (۲۸۸۷) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ حُصَيْنٍ عَنْ عُمَرَو بْنِ مَيْمُونٍ عَنْ عُمَرَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ وَأَوْصِيَهُ بِذِمَّةِ اللَّهِ وَذِمَّةِ رَسُولِهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - أَنْ يُؤْفَى لَهُمْ بِعَهْدِهِمْ وَأَنْ يُقَاتَلَ مِنْ وَرَائِهِمْ، وَلَا يَكْلَفُوا إِلَّا طَائِفَتَهُمْ. (۱۳۲۸)

رجال الحديث

① موسى بن اسماعيل - دا ابوسلمه موسى بن اسماعيل التيوذكي البصري رحمته الله دې د دوی تذکره بده الوحي لاندې تيره شوې ده. (۳)

② ابو عوانه - دا ابو عوانه وضاح بن عبدالله يشكري رحمته الله دې د دوی تذکره هم بده الوحي لاندې تيره شوې ده (۴)

③ حصين - دا ابو الهذيل حصين بن عبد الرحمن السلمی الکوفی رحمته الله دې د دوی تذکره کتاب مواقيت الصلوة، باب الاذان بعد ذهاب الوقت لاندې تيره شوې ده

④ عمر بن ميمون - دا عمر بن ميمون الاودي الکوفی رحمته الله دې د دوی تذکره کتاب الوضوء باب اذا القى على ظهر البصل قذراً او حقیقه لم تفسد عليه صلاته لاندې تيره شوې ده

⑤ عمر رضي الله عنه - دا مشهور صحابي حضرت عمر ابن الخطاب رضي الله عنه دې د دوی حالات بده الوحي لاندې تير شوی دی (۵)

(۱) عمدة القاری: ۱۴/۴۱۱ - ۴۱۲ و تحفة الباری: ۵۱۱/۳.

(۲) فتح الباری: ۲۰۸/۶.

(۳) کشف الباری: ۴۳۳/۱.

(۴) کشف الباری: ۴۳۴/۱.

(۵) کشف الباری: ۲۳۹/۱.

قوله وأوصیه بذمة الله وذمة رسوله، أن یوفی لهم بعدہم، وأن یقاتل من

وراءهم: دا ورايت په کتاب الجنائز کښې په تفصیل سره راغلي دي دلته امام بخاري رحمته الله علیه د باب په مناسبت سره حديث مختصراً نقل کړې دي روايت کښې دي چه حضرت عمر رضي الله عنه وفات نه لږ وړاندې، اوفرمانيل چه زه ماپسي راتلونکي خليفه ته ددې خبرې وصيت کوم چه دميانوسره د الله تعالى اودهغه د رسول ﷺ کوم عهددي هغه پوره کړي اودهغوی د تحفظ دپاره دي جنگ کوي

وړاندې دمناقب په يواږدروايت کښې حضرت عمر رضي الله عنه باندې د قاتلانه حملې تفصیلی واقعه او د وفات نه وړاندې خپل خان پسي راتلونکي خليفه وخت ته چه هغه کوم وصيت کړې دهغې تفصیلی ذکر دي (۱) دلته امام بخاري رحمته الله علیه د باب په مناسبت سره د دميانومتعلق وصيت ذکرکولوياندي اکتفاکړې چه رسول الله ﷺ دميانوسره کومه معاهده کړې وه هغې په رڼا کښې په اسلامی حکومت کښې هغوی چه دوی ته کوم رعایت ورکړې وو راتلونکي خليفه له پکار دي چه دغه معاهده پوره کړي که چرې په دميانوياندي حمله اوکړې شي نو دهغوی د حفاظت دپاره حمله کونکوسره دي جنگ هم اوکړي

ددميانو غلام جوړولو حکم: د دميانود حفاظت دپاره جنگيدل اوهغوی د حمله کونکونه آزادول په اسلامی حکومت باندې فرض دي که حربيانو حمله اوکړه او دميان ني گرفتارکړل او دارالحرب ته ئي بوتلل قيدئ کړل نو دهغوی د اخلاصولواو واپس دارالاسلام ته راوستلودپاره حربيانوسره جنگ کول به واجب وي

سوال دادي چه کله دميان د دارالحرب نه خلاصيدونه پس دارالاسلام ته راوستلې شي نو هغوی به غلامان جوړولې شي که د وړاندې په شان به آزاد پريخودلې شي؟
انهم اربعة امام شعبي، ليث، اوزاعي، اسحاق بن راهويه او د اشهب مالکي رحمهم الله مسلک دادي چه دميان په هيڅ صورت سره غلامان جوړول جائز نه دي ځکه چه دهغوی د طرف نه څه داسې اقدام نه دي شوي چه نقض عهد (عهد ماتول) باندې دلالت اوکړې په دي وجه دهغوی عقد ذمه به باقی پاتې وي او هغوی به غلامان جوړول جائز نه وي (۲) البته مالکيه نه د ابن قاسم مالکي رائي ده که چرې دميانود نقض عهد ارتکاب نه وي کړې نوبيا هم دارالاسلام ته د راوستونه پس هغوی غلامان جوړولې شي (۳)

دمذاهب په نقل کولو کښې په ابن قدامه باندې دابن حجر رحمته الله علیه اعتراض او دعلامه عيني جواب:
د مذاهبو په نقل کولو کښې ابن قدامه رحمته الله علیه داغراب طرف ته نسبت کولوسره حافظ ابن

(۱) صحيح بخاري: ۵۲۳/۱ - ۵۲۵ کتاب الفضائل أصحاب النبي صلى الله تعالى عليه وسلم باب قصة البيعة والاتفاق على عثمان بن عفان رضي الله عنه وفيه مقتل عمر الخطاب رضي الله عنه رقم: ۳۷۰۰.

(۲) المغني لابن قدامة: ۹/۲۲۷ - ۲۲۸ رقم: المسئلة: ۷۵۶۶ وعمدة القاري: ۱۴/۱۹۷ وفتح

الباري: ۶/۱۷۰ ولامع الدراري: ۷/۲۷۵.

(۳) عمدة القاري: ۱۴/۴ دارالکتب العلمية بيروت.

حجر رضی اللہ عنہ فرمائی: وأغرب ابن قدامة فحک الاجماع، وكأنه لم یطلع على خلاف ابن القاسم ^(۱)، یعنی دارالاسلام ته دمنتقل کیدونه پس ذمیان غلامان جوړول جائز نه دی په دې باندې ابن قدامة رضی اللہ عنہ اجماع نقل کړې ده حالانکه د ابن قاسم مالکي رضی اللہ عنہ رانې د اجماع خلاف ده لکه چه ابن قدامة رضی اللہ عنہ ته دا علم اونه شو چه د ابن قاسم قول د جمهورو خلاف دې ګنی هغه به دا اجماع مسئله نه ګرځوله

علامه عینی رضی اللہ عنہ حافظ ابن حجر رضی اللہ عنہ پسي کیدوسره د ابن قدامة د طرف نه دا جواب ورکړې دې ممکن دې چه د لفظ اجماع نه د ابن قدامة په نیزد انمه اربعه اجماع مراد وی. په عمده القاري کښې دی: وقيل: أغرب ابن قدامة فحک الاجماع فکانه لم یطلع على خلاف ابن القاسم، قلت:

یحتمل أنه أراد به إجماع الامة الاربعة ^(۲)

د باب نه د حدیث په مناسبت د ابن التین رضی اللہ عنہ اشکال او د ابن منیر رضی اللہ عنہ رد: علامه ابن التین رضی اللہ عنہ فرمائی چه په حدیث باب کښې د ذمیانو غلامان جوړولو د ممانعت تصریح نشته په دې وجه د ترجمه الباب دویم جزء ولا یسترقون سره د حدیث باب مناسبت نشته ^(۳)

ابن منیر رضی اللہ عنہ ددې جواب ورکړې چه امام بخاری رضی اللہ عنہ په دې ترجمه الباب کښې وأوصیه بذمة الله مناسبت سره قایم کړې دې. ځکه چه دغه وصیت تقاضا داده چه ذمیانوسره د نرمې تطف او ښه سلوک معامله اوکړې شی. او غلام جوړول ددې وصیت د مقتضی منافی دی ^(۴)

د علامه عینی رضی اللہ عنہ توجیه: علامه عینی رضی اللہ عنہ فرمائی چه ممکن ده ولا یسترقون نه د امام بخاری رضی اللہ عنہ ترجمه الباب کښې زیر بحث مسئله مختلف فیها کیدو طرف ته اشاره فرمایلی وی چه ذمیان د دارالحرب نه دارالاسلام ته منتقل کولونه پس غلامان جوړولې شی که نه؟ د ابن قاسم مالکي رضی اللہ عنہ رانې په دې مسئله کښې د جمهورو خلاف ده ^(۵) والله اعلم

قوله: ولا یكلفون إلا طاعتهم: دهغوی د طاقت او وسعت نه زیات بوج په هغوی مه اچونې مطلب دا چه د جزیه مقدار دهغوی د مالی حیثیت رعایت کولوسره مقرر کونی. داسې چه د مالدارنه زیات او متوسط نه کم او غریبانانو نه ډیر کم واخستې شی. کوم خلق چه د آمدن ذرائع نه لری دجا د معیشت انحصار چه د نورو په ورکړه باندې دې په هغوی باندې جزیه معاف کړنی د جزیه په مقررولو کښې ددې خبرې خیال ساتل ضروری دی چه داسې رقم

^(۱) فتح الباری: ۱۷۰/۶.

^(۲) عمدة القاری: ۱۹۷/۱۴ ولامع الدراری: ۲۸۵/۷.

^(۳) عمدة القاری: ۱۹۷/۱۴ وفتح الباری: ۶/۲۰۸.

^(۴) چنانچه حافظ ابن حجر رضی اللہ عنہ تحریر فرمائی (فتح الباری: ۱۷۰/۶) وقد تعقبه ابن التین بانه لبس فی الحديث مايدل على ما ترجم به من عدم الاسترقاق. وأجاب ابن المنیر بانه أخذ من قوله: وأوصیه بذمة الله فان مقتضى الحديث بالاشفاق على أن لايدخلوا فی الاستراق.

^(۵) عمدة القاری: ۱۹۲/۱۴ قلت یحتمل أنه ذكره لكان الخلاف فيه. فان مذهب ابن القاسم: إنهم یسلفون إذا نقضوا العهد.

مقرر کړې شی د کوم ادا کول چه د هغوی د پاره اسان وی

ترجمة الباب سره مطابقت - په روایت کښې دی وأن یقاتل من وراءهم ترجمة الباب سره ددې مطابقت ښکاره دي (۱)

باب ۱۷۲: جوائز الوفد هل يستشفع إلى أهل الذمة ومعاملتهم

د ابواب په ترتیب کښې د نسخو اختلاف - د صحيح بخاری د زیر نظر نسخه مطابق باب جوائز الوفد لاندې څه حدیث نقل کولو بغیر متصلاً دویم باب شروع کیږي د کوم لاندې چه د حضرت ابن عباس رضی الله عنه حدیث نقل کړې شوي دي د فربری رضی الله عنه په ټولو نسخو کښې هم دغه ترتیب دي البته هم د فربری رضی الله عنه نه ابن علی بن شویه چه کومه نسخه روایت کړې ده په هغې کښې باب هل يستشفع إلى أهل الذمة؟ ومعاملتهم وړاندې او باب جوائز الوفد روستودي د علامه عینی رحمته الله او حافظ ابن حجر رحمته الله رائي ده چه هم دغه ترتیب مناسب او قرین قیاس دي ځکه چه ترجمه الباب سره د حدیث باب مناسبت هم په دې ترتیب پیش نظر کیدې شی په حدیث باب کښې وأخیز الوفد مناسبت باب جوائز الوفد سره بالکل ښکاره دي ددې برعکس چه د اول ذکر شوو نسخو کوم ترتیب دي چه جوائز الوفد باب اول او باب هل يستشفع..... روستودي د هغې مطابق ترجمة الباب نه د حدیث باب مناسبت نه شی کیدي (۲)

اوس پوهه شئ چه په اصل کښې امام بخاری رحمته الله باب هل يستشفع.... ترجمه قایمولو سره بیاض پریخودې وو چه په باب کښې به ددې مناسب حدیث نقل کولې شی خو امام صاحب ته ددې موقع نه ده ملاو شوي لیکن نساخ بخاری د امام بخاری پریخودې شوي بیاض نظر انداز کولو سره دواړه ابواب یوځای کړل (۳)

د صحيح بخاری چه کومه نسخه علامه نسفی رحمته الله روایت کړې ده باب جوائز الوفد هېو موجود نه دي په دې نسخه کښې حدیث ابن عباس رضی الله عنه باب هل يستشفع لاندې نقل کړې شوي دي حالانکه دي ترجمه سره د ابن عباس رضی الله عنه د حدیث مناسبت قایم کول د تکلف نه خالي نه دي (۴) د حافظ ابن حجر رحمته الله توجیهات:- البته حافظ ابن حجر رحمته الله علامه نسفی رحمته الله د نسخې مذکوره

(۱) عمدة القاری: ۱۲/۱۴ و تحفة الباری للامام زکریا الانصاری: ۵۱۱/۳.

(۲) عمدة القاری: ۱۲/۱۴ قال العینی: هكذا وقع هذان البابان وليس بينهما شيء في جميع النسخ من طريق الفربري إلا في رواية أبي علي ابن شويه عن الربري وقع باب جوائز الوفد بعد باب هل يستشفع وهذا أصواب الآن حديث الباب مطابق لترجمة جوائز الوفد لقوله: وأخیز الوفد بخلاف الترجمة الأخری. وفتح الباری: ۲۰۹/۶.

(۳) نفس المصدرين السابقين ونص ما قاله العینی: وكان لبخاری وضع هاتين اترجمتين وأخلى بينهما بیاضاً لیجد حدیثاً بناسبهما فلم یوفق ذلك. ثم إن النساخ أبطلوا البیاض وقرنوا بهما.

(۴) عمدة القاری: ۱۲/۱۴.

ترتیب پیش نظر باب ھل یتشفع الی اهل الذمة؛ ومعاملتهم سرہ د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما
منسبت فیمولود پرہ مختلف توجیہات کری دی

ہومہ توجیہ - د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما پہ حدیث کنبی دی أخرجا المشرکین ددی مقتضی
دادہ چہ د ذمیانو سفارش مہ کوئی ددی جملہ مناسبت د ترجمہ الباب جزء اول ھل یتشفع الی
اهل الذمة سرہ ممکن کیدی شی دغہ شان پہ حدیث باب کنبی دی وأجیزوا الوفد ددی
مقتضی، دادہ چہ مشرکانو سرہ د نرمی اونہ سلوک کوئی ددی جملہ مناسبت د ترجمہ
الباب دویم جزء، ومعاملتهم سرہ ممکن دی

دویمہ توجیہ - ھل یتشفع الی اهل الذمة کنبی بہ الی د لام پہ معنی کنبی اخستی شی
عبارت بہ مقدروی ھل یتشفع لہم عند الامام وھل یعاملون؛ یعنی ایہ امام وخت تہ د
ذمیانو سفارش کیدی شی؟ او هغوی سرہ حسن سلوک جائز دی؟
پہ دی صورت کنبی ترجمہ الباب سرہ د حدیث دواوہ وصیتونہ أخرجا المشرکین او وأجیزوا
الوفد منسبت ممکن دی (۱)

د حافظ ابن حجر پہ توجیہات باندي د علامہ عینی رحمہ اللہ رد - لیکن علامہ عینی رحمہ اللہ فرمائی چہ
دلہ ددی توجیہات و ضرورت نشہ هغہ د حافظ صاحب توجیہات بی محل او تکلف گر خولی
دی (۲)

د ترجمہ الباب مقصد - ھل یتشفع الی اهل الذمة ومعاملتهم نہ امام بخاری رحمہ اللہ داخودل غواہی
چہ امام تہ د اهل ذمہ سفارش کول جائز دی او هغوی سرہ حسن سلوک کول ہم جائز دی لیکن
کہ اهل ذمہ معاہدہ ماتہ کرہ نوبیابہ هغوی د غہ سلوک قابل نہ وی (۳)

باب د مضاف لوستلو پہ صورت کنبی بہ ومعاملتهم مجرور وی (۴) خو کہ پہ باب باندي تنوین
اولوستلی شی نو پہ دغہ صورت کنبی بہ مرفوع وی (۵) بل چہ الی د لام پہ معنی کنبی وی نو
پہ دغہ صورت کنبی بہ عبارت مقدروی ھل یتشفع لہم عند الامام او د ھل جواب لایشفہ لہم ولا
یعاملون إذا انقضوا العهد بہ محذوف وی (۶)

(۱) قال ابن حجر رحمہ اللہ (فتح الباری: ۲۰۹/۶) ولعلہ من جهة ان الاخراج يقتضى رفع الاستشفاع. والحض على
إجازة الوفد يقتضى حسن المعاملة. أو لعل إلى في الترجمة بمعنى اللام. أي: هل یتشفع لہم عند الامام
وھل یعاملون؟ ودلالة أخرجوہم من جزيرة العرب و أجیزوا الوفد لذلك ظاهراً. والله اعلم.

(۲) عمدة القاری: ۴/۱۲ قال رحمه الله ولقد تكلف بعضهم في توجیہ المطابقة فقال..... الخ.

(۳) تحفة الباری: بشرح صحيح البخاری للامام زكريا الانصاری: ۵۱۲/۳.

(۴) تحفة الباری: بشرح صحيح البخاری للامام زكريا الانصاری: ۵۱۲/۳.

(۵) تحفة الباری: ۵۱۲/۳.

(۶) تحفة الباری: ۱۲/۳ قال: وإلى بمعنى اللام أي هل يشفع لہم عند الامام. وجواب هل محذوف أي لا يشفع
لہم ولا یعاملون إذا انقضوا العهد.

احديث ۱۲۸۸۸ حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ حَدَّثَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ سُلَيْمَانَ الْأَحْوَلِ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - أَنَّهُ قَالَ يَوْمَ الْخَيْبِ، وَمَا يَوْمَ الْخَيْبِ ثُمَّ بَكَى حَتَّى خَضَبَ دُمْعَةُ الْخَضْبَاءُ فَقَالَ اشْتَدَّ بِرَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَجَعُهُ يَوْمَ الْخَيْبِ فَقَالَ «الْثَوْنِي بِكِتَابِ أَكْتُبْ لَكُمْ كِتَابًا لَنْ تَصِلُوا بَعْدَهُ أَبَدًا». فَنَازَعُوا وَلَا يَنْبَغِي عِنْدَ نَبِيِّ تَنَازَعُ فَقَالُوا هَجَرَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ «دَعُونِي فَإِلَايَ أَنَا فِيهِ خَيْرٌ مِنْ تَدْعُونِي إِلَيْهِ». وَأَوْصَى عِنْدَ مَوْتِهِ بِثَلَاثٍ «أَخْرِجُوا الْمُشْرِكِينَ مِنَ جَزِيرَةِ الْعَرَبِ، وَأَجِزُوا أَنْفُسَكُمْ مَا كُنْتُمْ أَجِزُهُمْ». وَكُتِبَتِ الثَّلَاثَةُ.

وَقَالَ يَعْقُوبُ بْنُ مُحَمَّدٍ سَأَلْتُ الْمُعِيزَةَ بِنْتَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ جَزِيرَةِ الْعَرَبِ. فَقَالَ مَكَّةُ وَالْمَدِينَةُ وَالْبَيْتُ وَالْبَيْتُ. وَقَالَ يَعْقُوبُ وَالْعَرَبُ أَوَّلُ بَيْتِهَا. ۱۱۱۴

دعلامه نسفی رحمۃ اللہ علیہ او فربری رحمۃ اللہ علیہ تقریباً یہ تولو نسخہ کتبہ دے کہ حدیث باب سند قبصہ پہ طریق سرہ نقل کرے شوی دے البتہ دفربری رحمۃ اللہ علیہ چہ کومہ نسخہ ابن السکن رحمۃ اللہ علیہ روایت کرے دہ پہ دغی کتبہ د سند شروع پہ خانی د قبصہ د قتیبہ نہ کبری پہ پورہ صحیح بخاری کبی د سفیان بن عیینہ رحمۃ اللہ علیہ نہ د قبصہ ہم دغہ یورویات نقل دے دغہ اکثر روایات د سفیان ثوری رحمۃ اللہ علیہ نہ مروی دی (۱) بل ہم دغہ روایت پہ مغازی کبی د قتیبہ پہ طریق سرہ نقل دے علامہ عینی رحمۃ اللہ علیہ ہم دیو روایت پہ مذکورہ دوو طرق کتب تطبیق کولو سرہ فرمانی چہ ممکن دہ امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ دا روایت د قبصہ او قتیبہ دواپو نہ اوریدلی وی (۲)

رجال الحديث

① قبصہ: دا ابو عامر قبصہ بن عقبہ محمد بن سفیان السوانی الکوفی رحمۃ اللہ علیہ دے دوی تذکرہ کتاب الايمان لاندی تیرہ شوی دہ (۳)

② ابن عیینہ: دا مشہور امام حدیث سفیان بن عیینہ بن میمون ابو محمد الکوفی رحمۃ اللہ علیہ دے دوی حالات ورندي تیرشوی دی (۴)

③ سلیمان الاحول: دا سلیمان بن ابی مسلم الاحول رحمۃ اللہ علیہ دے دوی حالات کتاب التہجد باب التہجد باللیل لاندی تیرشوی دی (۵)

④ سعید بن جبیر: دا مشہور تابعی سعید بن جبیر بن ہشام اسدی رحمۃ اللہ علیہ دے دوی حالات کتاب العلم باب السمر فی العلم لاندی پہ تفصیل سرہ تیرشوی دی (۶)

(۱) فتح الباری: ۲۰۹/۶.

(۲) عمدة القاری: ۴۳/۱۴.

(۳) کشف الباری: ۲/۲۷۵ - ۲۷۶.

(۴) کشف الباری: ۳۳۸/۱.

(۵) کتاب التہجد باب التہجد باللیل.

(۶) کشف الباری: ۴/۱۸.

⑤ ابن عباس رضی اللہ عنہما: دا مشہور صحابی عبد اللہ بن عباس بن عبد المطلب بن ہاشم بن عبد مناف دی د رسول اللہ ﷺ د ترہ خوئی دی د دوی حالات بد، الوحي خلورم حدیث لاندی پہ تفصیل سرہ تیر شوی دی (۱)

تنبیہ: ترجمہ الباب سرہ مذکورہ روایت متعلق بحثونہ کتاب العلم لاندی پہ تفصیل سرہ تیر شوی دی امام بخاری رضی اللہ عنہ دا حدیث وپاندی کتاب المغازی کنبی ہم روایت کرې دی ہلتہ بہ ہم ددی متعلقہ مباحث پہ تفصیل سرہ بیانیرې دلته مونہ د حدیث باب د بعض جملو تشریح او ترجمہ الباب مناسبت زیر بحث موضوع سرہ متعلق تفصیلی بیان کوو

قوله فتنازعوا ولا ینبغی عندنہی تنازع: صحابہ کرامو رضی اللہ عنہم اختلاف او نزاع یعنی جگہ د کولہ حالانکہ د یونہی پہ وپاندی اختلاف او جگہ کول مناسب نہ دی د دی جملې قائل څوک دی؟ علامہ کرمانی رضی اللہ عنہ فرمائی کیدی شی چہ د دی جملې قائل پخپلہ رسول اللہ ﷺ یا بیا حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما دی (۲)

پہ کرمانی رضی اللہ عنہ باندی د علامہ عینی رضی اللہ عنہ د: علامہ عینی رضی اللہ عنہ ته د علامہ کرمانی رضی اللہ عنہ په رائي باندې حیراتیاده هغه وائی چہ کرمانی خپلہ رائی د سیاق کلام نہ ثابتولوسرہ وائی چہ ددی قائل یا خو رسول اللہ ﷺ دی اویا حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما دی حالانکہ ددی تردد دندو ضرورت نشته ځکه چہ کتاب العلم والا روایت کنبی پخپلہ رسول اللہ ﷺ تصریح فرمائیلي ده ولا ینبغی عندی التنازع د کرمانی دا وینا ددی نہ ہم زیاتہ حیرانونکې ده و مر شرح الحدیث فی باب کتابہ العلم یعنی د دی حدیث تشریح باب کتاب العلم لاندی تیرہ شوې ده مطلب دا دی چہ د کتاب العلم والا روایت پخپلہ د علامہ کرمانی د قول نہ ثابتیرې چہ د هغوی مخې ته وه په کوم کنبی چہ ولا ینبغی عندی التنازع واضح الفاظ موجود دی خود دی باوجود دا وینا کول ډیرہ حیرانونکې ده چہ کیدی شی دا جملہ رسول اللہ ﷺ یا بیا د ابن عباس رضی اللہ عنہما وی چننچہ علامہ عینی لیکي قال الکرماني: لفظ: ولا ینبغی....، إما قول رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم وإما قول ابن عباس، والسياق يحتملها، والموافق لسائر الروايات الأولى. قلت: لأحاجة هذا الترويد، لانه - عليه لاصلوٰة والسلام - مرر فی الحدیث الذی سبق فی کتاب العلم بقوله: ولا ینبغی عندی التنازع، والعجب منه ذلک مع أنه قال: ومرر فی الحدیث فی باب کتابہ العلم. (۳)

قوله: أخرجوا البشركین من جزيرة العرب: په روایت کنبی د رسول اللہ ﷺ وصیت دی چہ مشرکان د جزیرہ العرب نہ اوباسنی په مرقاة کنبی د ابن ملک په حوالہ سرہ ملاعلی قاری رضی اللہ عنہ نقل کړی دی چہ د مشرکین نہ یهود اونصاری مراد دی (۴) د حضرت عمر رضی اللہ عنہ په

(۱) کشف الباری: ۱/۴۳۵ - ۴۳۶.

(۲) شرح الکرماني: ۵۰۱۳.

(۳) عمدة القاری: ۱/۴۱۴.

(۴) مرقاة المفاتیح للملاعلی قاری رضی اللہ عنہ ۷/۶۵۰ رقم: ۴۰۵۲.

روایت کنبی هم د یهود اونصاری لفظ راغلی دې د صحیح مسلم په روایت کنبی د حضرت عمر رضی اللہ عنہ قول دې: لاخر جن اليهود والنصارى من جزيرة العرب حتى لا ادم الا مسلما ^(۱) یعنی زده به په هرحال کنبی یهود اونصاری د جزيرة العرب نه اوباسم بغیرد مسلمانانونه به هیڅ څوک اوسیدو ته نه پریږدم

د جزيرة العرب نه د یهود اونصاری د وطن نه د ویستلو مسئله رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم یهود اونصاری د جزيرة العرب نه د ویستلو وصیت ځکه فرمایلي وو دې دپاره چه د دین اسلام مرکز د همیشه دپاره د غیرو د اثر نه محفوظ پاتې شی د حضرت عائشه رضی اللہ عنہا په روایت کنبی رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم یخپله ددې وجه بیان کړې ده دمسند احمد په روایت کنبی حضرت عائشه رضی اللہ عنہا فرمائی: اخر ما عهد رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ان قال: لا یتک جزیرة العرب دینان ^(۲) یعنی د حضور پاک آخری وصیت داوو چه په جزيرة العرب کنبی به هیڅ کله دوه دیونه جمع نه شی حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ په خپل دور حکومت کنبی د دې وصیت د پوره کولو موقع ملاونه شو دهغوی په دور خلافت کنبی هنگامی مسائلو او فتنو سر اوچت کړه اودهغې د سر نیکته کولو او مقابله کولو کنبی دومره مشغول شو چه یهود اونصاری د جزيرة العرب نه د ویستلو هغوی ته موقع ملاونه نشود ^(۳)

البته حضرت عمر رضی اللہ عنہ په خپل دور خلافت کنبی ددې وصیت پوره والې کړې په روایت کنبی دی چه هغه څلورینست زره کسان د وطن نه ویستی وو ^(۴) د یمن ملک هم په جزيرة العرب کنبی داخل دې. لیکن خلفاء اسلام کنبی چاهم ددې ځانی نه یهود اونصاری ددغه ځانی نه د ویستلو حکم نه دې ورکړې هم ددې وجوهاتو په وجه جمهور فقهاء محدثین مسلك دې چه یهود اونصاری د جزيرة العرب نهه ویستل د عربو په حکمرانانو باندې واجب دی البته په جزيرة العرب کنبی واقع کیدو نه باوجود د جمهورو په نیزبه د یمن نه یهود اونصاری نه شی ویستلي ځکه چه د خلفاء راشدین وغیرهم د اثر نه د اثبات نه دی علامه عینی رحمته اللہ علیہ فرمائی که د څه مصلحت لاندې د وخت خلیفه یوه ډله ته په عارضی توگه جزيرة العرب ته د راتلو اجازت ورکړی نو د احنافو اومالکیه په نیز په دې کنبی هیڅ بدیت نشته ^(۵)

(۱) رواه مسلم فی صحیحہ: ۹۴/۲ فی کتاب الجهاد باب إجماع اليهود من الجواز رقم: ۱۷۶۷ وعند أبي داود فی سننه: ۷۳/۲ فی کتاب الخراج والا مارة. باب فی إخراج اليهود من جزيرة اللعرب رقم: ۳۰۳۰ وعند الترمذی فی جامعہ: ۲۸۸/۱ فی کتاب السير باب ما جاء فی إخراج اليهود من جزيرة العرب رقم: ۳۰۲۹.

(۲) رواه أحمد فی مسنده: ۲۷۵/۶.

(۳) عمدة القاری: ۱۴/۱۴.

(۴) عمدة القاری: ۱۴/۱۴.

(۵) فتح الباری: ۲۰۰/۶ قال الحافظ ابن حجر رحمته اللہ علیہ لكن الذي يمنع المشركون من سكناتهم منها الحجاز خاصة. وهو مكة. والمدینة والیمامة، وما والاها. لافیمای سوي ذلك مما يطلق علیه اسم جزيرة العرب. لانفاق الجميع علی أن الیمن لا یمنعون منها مع أنها من جملة جزيرة العرب.

مسجد حرام او عام مساجد و کي د مشرکانو يهوديانو اونصاری د داخلیدو مسئله دلت د دویمه مسئله داده چه مشرکین يهودونصاری يا اهل ذمه ته په مسجد حرام يا عام جماتونو کښي د داخلیدو اجازت شته که نه؟ په دې مسئله کښي د انمه اختلاف دې د کوم اصل منشاء چه د سورت توبه دا آيت دې: ﴿ إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَائِمِهِمْ هَذَا ۱﴾

يعنی مشرکین نجس دی نو د دې کال نه پس هغوی دې مسجد حرام ته نيز دې هم رانه شي په کال نهم د هجري چه کله حضرت ابوبکر صدیق رضي الله عنه حج ادا کولو د مشرکانو نه د براءت د احکم هم په دغه کال موسم حج کښي نازل شو رسول الله ﷺ حضرت علي رضي الله عنه ته حکم ورکړو چه هغه د دې آيت په اوږدو سره د دې حکم اعلان او کړي چه دې کال نه پس هيڅ يوشرک ته د خپل مشرکانه رسوماتو سره او په بريښه د حج کولو اجازت نشته ۱ د دې روايت الفاظ وړاندې د مذاهب په تفصيل کښي راځي د جمهور مفسرينو په نيز د سورت توبه آيت په ۹ هجري کښي نازل شوي ۲ په دې وجه ﴿ بَعْدَ عَائِمِهِمْ هَذَا ۳﴾ کښي د هدا مشار اليه ۹ هجري دې او مطلب دا دي چه د ۹ هجري نه پس د لسم هجري نه به د دې حکم د نفاذ اطلاق کيږي چه هيڅ يوشرک ته د حج په اراده په مسجد حرام کښي دراتلونکی وخت نه به اجازت نه وي د امام مالک رحمه الله مذهب او د هغه استدلال - امام مالک رحمه الله فرماني چه شرعاً سره د مسجد حرام په عام مساجدو کښي هم دناپاک او نجس سړي د داخلیدلو اجازت نشته د سورت توبه د مذکوره آيت نه کله چه د کافرانو او مشرکانو نجس کيدل ثابت شو نو هغوی سره د مسجد حرام په عام جماتونو کښي هم د داخلیدو اجازت نه وي ۴

① هغوی پرمهې استدلال د امراء او حکام په نوم د حضرت عمر بن عبدالعزيز رضي الله عنه نه کړي دې په کوم کښي چه هم دا آيت ذکر کولو سره هغوی کافرانو ته د مسلمانانو په عام مساجدو کښي د نه داخلیدو هدايت کړي وو. ۴

② د هغوی دویم استدلال د سورت نور د دې آيت نه دي: ﴿ فِي بُيُوتِ أَذُنَ اللَّهِ أَنْ تُرْفَعَ وَيَذْكَرَ فِيهَا ائِمَّةٌ ۵﴾ يعنی هغوی داسي کورونو ته (ځي عبادت کوي) د کوم د نسبت چه الله تعالی حکم کړي دې چه د هغې ادب او کړي شي اوبه هغې کښي د الله تعالی نوم واخستې شي جماتونو ته د کافرانو او مشرکانو داخلیدل د ادب احترام او رفع ذکر منافي دی په دې وجه د دې آيت د مقتضي په موجب هغوی ته په يوجمات کښي هم د داخلیدو اجازت نشته ۵

③ د هغوی دريم استدلال هغه حديث نه دي په کوم کښي چه رسول الله ﷺ مبارک ارشاد

۱) الجامع لاحکام القرآن للقرطبي: ۱۰۶/۸ وأحكام القرآن للجصاص: ۳۷/۳ وروح المعاني للعلامه الابوسي: ۷۷/۶.

۲) الجامع لاحکام القرآن للقرطبي: ۱۰۶/۸ وأحكام القرآن للجصاص: ۳۲/۳.

۳) تفسير قرطبي: ۱۰۴/۸ وهداية: ۲۲۲/۴ کتابالکراهية فصل فی مسائل متفرقة. وأحكام القرآن للجصاص: ۱۳۱/۳.

۴) الجامع لاحکام القرآن للقرطبي: ۱۰۴/۸.

۵) الجامع لاحکام القرآن للقرطبي: ۱۰۴/۸.

درمانی نیست. لاجل المسجد لخاص ولا جنب یعنی زده به جفات کنبی یوحانقنه بنخې او جنبی سړی ته د دهنه راتلو اجازت جائز نه گنیم. خکه چه مشرک او کافر هم د جنابت د غسل او طهارت اهتمام نه کوی په عام توگه په نجاست کنبی وی په دې وجه داحکم د هر مشرک او کافر د پاره سره د مسجد حرام د ټولو جماتونو سره متعلق دې چه یو مشرک او کافر ته سره د مسجد حرام په یو جفات کنبی د داخلیدو اجازت نشته (۱)

د امام شافعی رحمته الله مسلک اودهغه دلیل امام شافعی رحمته الله هم دغه فرمانی چه د سورت توبه په آیت کنبی مشرکانو ته نجس و نیلې شوی دی لهندا آیت په رنر اکنبی ټول مشرکان نجس دی خود امام شافعی رحمته الله په نیزد ممانعت حکم مسجده حرام سره متعلق دې په دې وجه د مسجد حرام نه علاوه په عامو جماتونو کنبی د مشرکانو داخلیدل ناجائز نه دی تفسیر قرطبی کنبی دی وقال الشافعی: الایة عامة فی سائر الشرائع، خاصة فی المسجد الحرام، ولا یمنعون من دخول غیره، فإباح دخول اليهود والنصرانی فی سائر المساجد (۲)

مطلب دادې چه په آیت کنبی مشرک ته نجس و نیلې شوی دی ددې اطلاق په ټولو مشرکانو باندې دې ولې په دې کنبی د دخول ممانعت صرف مسجد حرام سره خاص دې عام مساجد دې نه مستثنی دی په دې وجه د مسجد حرام نه علاوه په نورو مساجدو کنبی د داخلیدو نه هغوی نه شی منع کولی د امام شافعی رحمته الله په نیز ددې تفصیل په رنر اکنبی د یهود اونصاری د مسلمانانو په عام مساجد کنبی داخلیدل مباح او جائز دی

د امام شافعی رحمته الله په استدلال باندې رد - خو حقیقت دا دې چه د امام شافعی رحمته الله استدلال تام نه دې خکه چه د هغوی په نیز کله چه په مسجد حرام کنبی د ممانعت دخول علت نجاست گرځولې شوې دې نویا دا حکم مسجد حرام سره خاص کول صحیح نه دی خکه چه د نجس سړی دپاره په عام مساجد کنبی هم داخلیدل جائز نه دی د امام شافعی رحمته الله د استدلال طریق مخی ته ساتلو سره د مشرکانو او یهود اونصاری دپاره په عام مساجدو کنبی داخلیدل هم ناجائز کیدل پکاروو. لهندا دا استدلال صرف د امام مالک رحمته الله د مذهب مطابق تام دې چنانچه علامه ابن همام رحمته الله فرمانی: أقول: لا ینهب علیک أن هذا الدلیل لو تم لدل علی أن لا یدخل شیئا من المساجد، ومذهب الشافعی أنه لا یجوز دخول الکافر المسجد الحرام دون سائر المساجد، فلم یکن هذا الدلیل ملائما لمذهبه، وإنما کان مناسبا لمذهب مالک رحمته الله (۳)

د امام ابوحنیفه رحمته الله مسلک اودهغه دلائل - د امام اعظم رحمته الله په نیز (إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ) کنبی نجاست نه نجاست اعتقادی مراد دې (۴) او (فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَاهِهِمْ هَذَا) مطلب

(۱) الجامع لاحکام القرآن للقرطبی: ۱۰۵/۸ والهدایة للمرغینانی: ۲۳۲/۴ ورد المختار لابن عابدین الشامی: ۲۷۴/۵ کتاب الحظر والاباحة. فصل فی البیع، رشیدیہ.

(۲) ایضا.

(۳) فتح القدیر: ۶۳/۱۰ کتاب الکراهیة. ورد المختار علی الدر المختار: ۲۷۴/۵ کتاب الحظر والاباحة. فصل فی البیع

(۴) احکام القرآن للجصاص: ۱۳۲۰۲۱/۳ وقال: قوله تعالى (إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ) ... [بقیه بر صفحه آئنده

دادې چه ۹ هجري نه پس مشرکانوته د مشرکانه رسم سره د حج دادا کولو په اراده سره مسجد حرام کښې د داخلیدو اجازت نشته د احنافو په نیز په دې کښې د مشرکانو د باره مسجد حرام او عامو مساجدو کښې د داخلیدو ممانعت نه دې کړې شوې بلکه د ممانعت حکم په هغه صورت باندې محمول دې کله چه اهل شرک یا یهود او نصاری په مشرکانه طرز باندې په برېښه د حج وغیره کولو یا استيطان او تسلط او استیلا، په مقصد سره په حرم کښې داخلېږي گڼي په مسافرانه حیثیت سره په عام حالاتو کښې مصلحتاً د حاکم وخت په اجازت سره په حدود حرم کښې او عام مساجدو کښې دهغوی په داخلیدو کښې هیچ بدیت نشته لهندا د سورت توبه مذکوره آیت مطلب به دا شی چه مشرکان دې په راتلونکي کال کښې د حج په اراده مسجد حرام ته نه راځي. (۱)

په حقیقت کښې مسجد حرام کښې د داخلیدو ممانعت صرف د حج په غرض سره راتلونکي مشرکانو د باره دې په دې باندې پخپله د قرآن مجید د آیاتونو سیاق او سباق هم دلالت کوي اود صحیح احادیثونه هم د دې تائید کيږي.

① د احنافو ومېي استدلال د ثقیف د وفدو واقعه ده په روایت کښې دی عن حماد بن سلمة عن سلمة عن الحسن عشان بن أبي العاص رضی الله عنهم: أن وفد ثقیف لما قدموا على رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم ضرب لهم قبة في المسجد فقالوا قوم أنجاس فقال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم: إنه ليس على الارض من أنجاس الناس شيء إنما أنجاس الناس على أنفسهم. (۲)

عثمان بن أبي العاص رضی الله عنه روایت دې چه کله د ثقیف وفد د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضر شو نو حضور پک په جمات کښې خیمه اولگوله او هغوی ئی کینول صحابه کرام په دې موقع باندې موجود وو ونی وئیل دا خو نجس خلق دې دهغوی مقصد وو چه دا خو نجس او کافر دی په دې وجه دوی په مسجد کښې کینولوسره د مسجد بې حرمتی کيږي په دې باندې حضور پک ارشاد او فرمائیلو چه د مسجد په زمکه باندې د دوی د نجاست هیچ اثر نه پریوځي

...بقیه از حاشیه گذشته [إطلاق اسم النجس على المشرك من جهة أن الشرك الذي يعتقد به يجب اجتنابه كما يجب اجتناب النجاسات والافذار.

الهدياء: ۲۳۲/۴ قال العلامة المرغيناني: ولا بأس بان يدخل أهل الذمة المسجد الحرام. وقال: الشافعي يكره ذلك. وقال مالك: يكره في كل مسجد. للشافعي رحمه الله قوله تعالى: ﴿إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ﴾ ولأن الكافر لا يدخل عن جنابة. لانه لا يقتل اغتسالًا لا يخرج عنها. والجنب بجنب المسجد وبهذا يحتج مالك. والتعليل بالنجاسة عام. فينتظم المساجد كلها. ولأن ما روي: أن النبي صلى الله تعالى عليه أنزل وفد الثقیف في المسجد. وهم كفار. ولأن الخبث في اعتقادهم. فلا يؤدي إلى طوبيت المسجد. والاية محمولة على الحضور استيلاء واستعلاء. أو طانفين عرة. كما كانت عادتهم في الجاهلية. (كتاب الكراهية فصل في مسائل متفرقة) ورد المختار لابن عابدين الشامي: ۲۷۴/۴ واحكام القرآن للجصاص: ۱۳۱/۳. ۱۳۲ وعمدة القاري: ۴۱۵/۱۴. ۴۱۶.

② احكام القرآن للجصاص: ۱۳۱/۳ والهدياء للعلامة المرغيناني: ۲۲۳/۴ كتاب الكراهية ورد المختار لابن عابدين الشامي: ۲۷۴/۴.

خکه چه نجاست د دوی په ظاهری بدن باندې نه بلکه، د دوی په زړه ونو کښې دې
دا روایت امام احمد رحمته الله علیه په مسند (۱) او امام طبرانی رحمته الله علیه په معجم (۲) کښې روایت کړې دې
په مراسیل ابی داؤد کښې هم دا روایت نقل دې (۳) البته د سنن ابو داؤد د روایت الفاظ
مختلف دی په هغې کښې دی: عن عثمان بن أبی العاص: أن وفد ثقیف لما قدموا علی رسول الله صلی
الله تعالی علیه وسلم أنزلهم المسجد لیکون أرق لقلوبهم فاشترطوا علیه أن لا یحشوا ولا یعشوا ولا یجیوا:
فقال رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم: ولکم أن لا تحشوا ولا تعشوا ولا یخیلن دین لیس فیه رکوع (۴).
په روایت کښې دی چه کله د بنو ثقیف وفد د رسول الله صلی الله علیه و آله په خدمت کښې حاضر شو
نو حضور پاک هغوی په جمات کښې کینول دې د باره چه د هغوی زړونه نرم شی هغوی د خپل
اسلام راوړلو شرط د اکیخودو چه د زکوٰۃ جهاد او مانځه نه مونږ مستثنی کړې شو رسول الله
صلی الله علیه و آله او فرمائیل د زکوٰۃ او جهاد باره کښې خو پریخودې شی مگر (د مانځه باره کښې نه) خکه
چه په کوم دین کښې رکوع (مونځ) نه وی په هغه دین کښې خیر نشته
امام اعظم رحمته الله علیه د سورت توبه آیت کښې د نجس کومه معنی مراد اخستی ده دې روایت سره د
هغې تأیید کړې چه اهل شرک ته نجس و نیلو سره د هغوی د عقیدې (کفر او شرک) نجاست مراد
دې (۵)

⑤ د احنافو دویم استدلال صحیحین او سنن نسائی او جامع ترمذی (۶) وغیره دا روایت دې په
کوم کښې چه د سورت توبه د آیاتونو د نزول نه پس د حضرت علی رضی الله عنه د اعلان برات صریح
الفاظ دا وو: لایحج بعد العام مشرک، ولا یطوف بالبيت عریان یعنی د دې کال نه پس یو مشرک ته د
حج کولو او په بریده د طواف کولو اجازت به نه وی په آیت کښې ﴿فَلَا یَغْرِیوُ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ
عَامِهِمْ هَذَا﴾ معنی د دې اعلان په وړاندې هم دغه ده چه مشرکان په حقیقت کښې صرف د حج
وغیره د ادا کولو نه منع کړې شوی دی. ګڼی د حاکم وخت یا امیر المؤمنین په اجازت سره

(۱) مسند احمد بن حنبل رحمته الله علیه: ۲۱۸/۴ و فی مسند الشامیین رقم: ۱۸۰۸۴.

(۲) المعجم الکبیر للطبرانی: ۵۴/۹ رقم: ۸۳۷۲.

(۳) نصب الرایة لاحادیث الهدایة للعلامة الزیلعی: ۲۷۰/۴ کتاب الکراهیة فصل فی مسائل متفرقة.

(۴) سنن أبی داؤد: ۷۲/۲ کتاب الخراج باب خبر الطائف رقم: ۳۰۲۴.

(۵) احکام القرآن للجصاص: ۱۳۰/۴ و الهدایة للعلامة الرغینانی: ۲۲۳/۴ کتاب الکراهیة ورد المختار لابن
عابدین الشامی: ۲۷۴/۴.

(۶) أخرجه البخاری: ۵۳/۱ فی الصلوة باب ما یستر من العورة. و فی الحج: ۲۲۰/۱ باب لا یطوف بالبيت
عریان: ۵۱/۱ و فی الجهاد باب کیف ینبذ إلی أهل العهد. و: ۶۲۶/۲ فی المغازی. باب حج أبی بکر رضی
الله عنه بالناس. و: ۶۷۱/۲ فی سورة البراءة. باب قوله: فسیحوا فی الارض أربعة أشهر. و أخرجه مسلم فی
صحیحه: ۴۲۵/۱ و فی کتاب الحج. باب لایحج البيت مشرک. و أبوداؤد: ۲۶۸/۱ فی الحج باب یوم الحج
الاکبر. و النسائی: ۳۱/۲ فی الحج باب قوله: ﴿خُذُوا زِینَتَکُمْ عِندَ کُلِّ مَسْجِدٍ﴾ و الترمذی: ۱۳۹/۲ فی کتاب
التفسیر باب ومن سورة البراءة.

حدود حرم کنبی دهغوی په داخله باندې شرعاً څه قدغن نشته

⑤ علامه ابوبکر جصاص رحمته الله په احکام القرآن کنبې شریک عن أشعت عن الحسن په طریق سره د حضرت جابر بن عبدالله رضی الله عنه روایت نقل کړې دې په کوم کنبې چه د حضور پاک ارشاد مبارک دې لایقرب المشركون المسجد الحرام بعد عامهم هذا إلا أن يكون عبداً أو أمة يدخله لحاجة (۱) یعنی مشرک ته په مسجد حرام کنبې د داخلیدو اجازت نشته البته غلام او وینځه ددې حکم نه خلاص دی هغوی ته د ضرورت په وخت د داخلیدو اجازت دې دا روایت هم د احنافو تائید کوی په کوم کنبې چه د ممانعت علت واضح کړې شوې دې ځکه چه غلام او وینځه د یوم مشرک په شان په اعتقادی نجاست کنبې ککړنه وي که چرې حدود حرم کنبې د داخلې ممانعت مشرک سره تړلې وي نو ددې ممانعت لاندې به قیاساً غلام او وینځه هم شامل وو د احنافو دې رائي تائید مشرک او ذمی وغیره حدود حرم کنبې داخلیدې شی ددې تائید حضرت جابر بن عبدالله رضی الله عنه ذیل روایت نه هم کیږی

⑥ مصنف عبد الرزاق کنبې دی: أخبرنا عبد الرزاق قال: أخبرنا ابن لجريج قال: أخبرنا أبو الزبير أنه سمع بن عبد الله يقول في هذه الآية: ﴿ فَلَا تَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَذَا ﴾ قال: لا، إلا أن يكون عبداً أو أمة من أهل الجزيرة. (۲)

په روایت کنبې دی چه حضرت جابر بن عبدالله رضی الله عنه د سورت توبه مذکور د آیت لوستلو سره اوفرمانیل چه غلام یا ذمی ددې ممانعت نه خلاص دې هغوی په حدود حرم کنبې داخلیدې شی بهر حال فقهاء احناف د امام اعظم رحمته الله محقق رائي هم دغه تحریر کړې ده چه مشرک یهود نصاری او ذمی (۳)، دامیر المؤمنین په اجازت سره مصلحتاً حدود حرم کنبې داخلیدې شی سره ددې چه د کفر په نجاست کنبې ملوث وي اود سورت نور په آیت کنبې ددوی په مطلق داخلیدو باندې پابندی نه ده لکولې شوې بلکه ددې مطلب د احادیث او آثار نه پخپله متعین شو چه کافران او مشرکان وغیره د تسلط غلبه او استیلاء او استيطان ناپاک ارادې لری نو بیا دهغوی دپاره په حدود حرم کنبې د داخلیدو هیڅ گنجانش نشته

قوله: وقال يعقوب بن محمد

رجال الحديث

① يعقوب بن محمد: دا يعقوب بن محمد بن عيسى بن عبد المالك بن حميد بن عبد الرحمن

(۱) أحكام القرآن للجصاص: ۳۲/۳.

(۲) المصنف للحافظ أبي بكر عبد الرزاق بن همام: ۵۳/۶ كتاب أهل الكتاب باب لا يدخل الحرم مشرک وأخرجه أيضاً في كتاب أهل الكتابين باب هل يدخل المشرك الحرم: ۳۵۶/۱ رقم: ۱۹۳۵۷ وأحكام القرآن للجصاص: ۳۲/۳.

(۳) الارشاد والنظائر للعلامة ابن نجيم ص: ۳۸۶ في أحكام الذمی. قال: ولا يمنع - الذمی - من دخول المسجد جنباً بخلاف المسلم ولا يتوقف جواز دخوله على إذن مسلم عندنا ولو كان المسجد الحرام دمشق

بن عوف الزہری المدنی دے ^(۱) ابویوسف ددوی کنیت دے ^(۲)

ہغوی د ابراہیم بن جعفر بن مسلمہ الانتصاری، رفاعہ بن ہریر بن عبدالرحمن بن رافع بن خدیج سفیان بن حمزہ الاسلمی، صالح بن قدامہ، عبداللہ بن محمد بن یحییٰ بن عروہ بن زبیر، عبداللہ بن وہب المصبری، محمد بن طلحہ التیمی او یعقوب بن اسحاق الانتصاری نہ روایت حدیث کرے دے ^(۳) د ہغوی نہ روایت کونکی احمد بن سنان القطان، احمد بن یوسف السلمی، حجاج بن الشاعر، حسین بن منصور النیشاپوری، محمد بن سنان البصری، محمد بن عبداللہ المخرمی، ابویوسف یعقوب بن اسحاق القلوسی او یوسف بن موسیٰ القطان وغیرہ دی ^(۴) د ہغہ بارہ کنبی یحییٰ بن معین رحمۃ اللہ علیہ فرمائی ماحدثکم عن الثقات فاکتبوا ومالا یعرف من شیوخ قدعوا ^(۵) یعنی یعقوب بن محمد نہ روایات اخستلو کنبی خہ حرج نشته چہ ہغوی د ثقات نہ روایت کرے دے البتہ دہغہ مجہول او مستور شیوخ حدیث روایتونہ پریخودل پکاردی

ابوحاتم محمد بن ادريس رحمۃ اللہ علیہ فرمائی ہوعلیٰ یذی عدل، أدركته فلم أكتب عنه ^(۶) ہغہ د عدل دلاہہ ہلاک شو خکہ چہ ما ہغہ اولیدلو خو دہغہ نہ مے خہ حدیث اونہ لیکلو دا عربی متل دے او د تضعیف سخت الفاظ دی۔ د دے پس منظر دادے چہ عدل پہ ملک یمن کنبی د قبیلہ حمیر بادشاہ تبع پولیس وو ^(۷) چہ تبع بہ د چا پہ قتل پسے اولکیدو نو دہغہ مے کولود پارہ بہ نی عدل تہ حوالہ کول ددے کردار سرہ د عدل نہ مشہور شو۔ کلہ چہ بہ یوسری د کار قابل پاتی نہ شو او دہغہ نہ بہ د کامیابی خہ امید باقی پاتی نہ شو نو نیلی بہ شو ہوعلیٰ یدی عدل یعنی ہغہ د عدل دلاہہ ہلاک شو ^(۸) چہ پس منظر پہ ذہن کنبی نہ وی نودا پہ ظاہرہ دتوثیق الفاظ معلومیرے علامہ ذہبی رحمۃ اللہ علیہ تہ ہم دغہ مغالطہ شوے دہ۔ ہغہ یدی د دال پہ کسرہ او عدل دلام دوو پیہونوسرہ علی یذی عدل لوستلے دے پہ دے وجہ الکاشف کنبی ہغوی فرمائی وقواہ ابوحاتم ^(۹)

^(۱) تہذیب الکمال للحافظ یوسف المزنی: ۳۶۷/۳۲ تقریب التہذیب ص: ۲۰۸ رقم الترجمة: ۷۸۳۴۔

^(۲) تہذیب الکمال: ۳۶۷/۳۲ و تہذیب التہذیب للحافظ ابن حجر: ۳۹۶/۱۱ رقم الترجمة: ۷۶۴۔

^(۳) تہذیب الکمال للحافظ یوسف المزنی: ۳۶۷/۳۲۔

^(۴) تہذیب الکمال للحافظ یوسف المزنی: ۳۶۷/۳۲۔

^(۵) الجرح والتعديل للامام أبي حاتم: ۲۶۴/۹ رقم الترجمة: ۱۶۵۵۱ و تہذیب الکمال: ۳۷۰/۳۳ و تہذیب

التہذیب: ۳۹۶/۱۱۔

^(۶) الجرح والتعديل للامام أبي حاتم: ۲۶۴/۹ و تہذیب الکمال: ۳۷۰/۳۲ و تہذیب التہذیب: ۳۹۶/۱۱۔

^(۷) الاعلام للزرکلی: ۸۳/۲۔

^(۸) وعدل: کان من رجال الشرط عند تبع، فكان تبع اذا أراد قتل رجل دفعه إلى عدل، فكانوا يقولون لمن

بئس منه: هو علی یدی عدل، انظر تعليقات محمد عواد علی هامش الکاشف للذہبی: ۳۹۶/۲ وأيضاً عند الشيخ

عبدلفتاح أبي عدة فی تعليقاتہ علی هامش الرفع والتکمیل فی الجرح والتعديل للامام للکنوی: ۱۷۶، ۱۷۷۔

^(۹) الکاشف الذہبی: ۳۹۶/۲۔

ابو حاتم هغه، یعقوب بن محمد، ته قوی و نیلی حالانکه ابو حاتم رحمۃ اللہ علیہ و هو علی یدئ عدلی و نیلوسره هغه تضعیف کری دی

حافظ ابو زرعه رحمۃ اللہ علیہ د هغوی باره کنبې وانی و اهی الحدیث، منکر الحدیث. ^(۱) حجاج بن الشاعر د دوی باره کنبې وانی رحمۃ اللہ علیہ ^(۲) ابن حبان رحمۃ اللہ علیہ هغه په ثقات کنبې ذکر کړې دی ^(۳) امام احمد بن حنبل رحمۃ اللہ علیہ د هغه باره کنبې وانی یعقوب لیس یسوی شیئا ^(۴)

حقیقت دادې چه د یعقوب بن محمد شمیر په ضعیف راویانو کنبې کیږی اکثر ائمه جرح و تعدیل په روایت حدیث کنبې د بې خایه تساهل د وجې نه په ده باندې کلام کړې دی علی بن حسین بن حبان وانی چه یعقوب بن محمد هشام بن عروة عن ابیه عن عائشه رضی اللہ عنہا په طریق یو روایت نقل کړې دی په کوم کنبې چه د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم طرف ته دا الفاظ منسوب کړی دی من لم یکن عنده صدقة فلیعن اليهود ^(۵) یعنی چه څوک د صدقې طاقت نه لری هغه دې په یهود باندې لعنت وانی. حافظ خطیب بغدادی فرمائی چه دا موضوع حدیث دې هیڅ یو عقل مند سړی دا قطعاً نه شی روایت کولې ^(۶) البته په شواهد اومتابعات کنبې د هغه روایات نقل کولو کنبې څه کلام نشته لکه چه د ترجمة الباب لاندې پخپله امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ د ضعیف نه هم دا معلومېږی ^(۷) والله اعلم بالصواب

② مغیره بن عبدالرحمن: دامغیره بن عبدالرحمن بن عوف بن حبیب الاسدی دې د دوی حالات کتاب الاستسقاء باب دعاء النبی صلی الله تعالی علیه وسلم: اجعلنها سنین کسئی یوسف لاندې تیر شوی دی

قوله: والعرج أول تهامة: عرج په عین باندې فتحه او راء سکون سره مکې سره نیز دې د یو مقام نوم دې تهامه د تاء زیر سره د دې اطلاق نجد او بلاد حجاز باندې کیږی ^(۸)
د مذکوره تعلیق تخریج - د یعقوب بن محمد مذکوره تعلیق قاضی اسماعیل عن أحمد بن المعدل عن یعقوب بن محمد بن عیسی الزهری عن المغيرة بن عبد الرحمن په طریق سره احکام القرآن کنبې

^(۱) تهذيب الكمال: ۳۲۰/۳۲ و تعلیق الدكتور بشار عواد معروف علی هامش تهذيب الكمال: ۳۲۰/۳۲ والجرح والتعديل لابی حاتم: ۹/۲۶۴ و تهذيب التهذيب لابن حجر: ۱۱/۳۹۷.

^(۲) نفس المصادر السابقة.

^(۳) الثقات لابن حبان: ۹/۲۸۴.

^(۴) الضعفاء للعقيلي ۴/۴۵۵ رقم الترجمة: ۲۰۷۲.

^(۵) تاريخ بغداد للخطيب: ۱۴/۲۷۰ رقم: الترجمة: ۷۵۶۳.

^(۶) تاريخ بغداد للخطيب: ۱۴/۲۷۰ رقم: الترجمة: ۷۵۶۳ قال هذا كذب باطل لا يحدث بهذا أحد يعقل.

^(۷) تحرير تريب التهذيب: ۴/۱۲۸.

^(۸) شرح الكرماني: ۱۳/۵۱.

موصولاً نقل کریں دی^۱ یعقوب بن ابی شیبہ ہم پہ خپل مسند کنبی عن أحمد بن البعلد عن یعقوب بن محمد عن مالک بن انس پہ طریق سرہ دا تعلیق موصولاً روایت کریں دی^۲۔

ددی تعلیق مقصد بہ حدیث باب کنبی د رسول اللہ ﷺ ددی وصیت ذکر و وجہ د جزیرہ العرب نہ مشرکان او باسنی خو پہ دی کنبی د جزیرہ العرب د جغرافیائی حدود و وضاحت نہ وو امام بخاری رحمہ اللہ د دغہ ابہام لرې کولو د پارہ دا تعلیق نقل کړو چہ د جزیرہ العرب حدود کوم دی اود دی اطلاق د کوم خانی نہ کوم خانی پورې کیږی؟ واللہ اعلم

د جزیرہ العرب محل وقوع د یعقوب بن محمد پہ مذکورہ تعلیق کنبی دی چہ جزیرہ العرب نہ مکہ مدینہ یمامہ او یمن مراد دی ہم دغہ قول د امام مالک رحمہ اللہ ہم دی^۳ امام احمدی رحمہ اللہ وانی چہ جزیرہ العرب پہ اوږدوالی کنبی د عدن نہ عراق پورې او پلنوالی کنبی جدہ نہ ترشام پورې خور دی^۴۔

د جزیرہ العرب وجہ تسمیہ عربو ته جزیره خکه وانی چہ ددی دریو طرفو ته سمندر او یو طرف ته د دریاب د اوبو حصار قائم دی۔ دریو طرفو ته بحر ہند بحر قلزم بحر فارس او بحر حبشہ دی یو طرف ته دجلہ او فرات دریاب فتح الباری کنبی دی۔

قال الخلیل سیت جزیرۃ العرب، لان بحر فارس وبحر حبشۃ والفرات والدجلة أحاطت بها و امام احمدی رحمہ اللہ وانی (لاحاطۃ البحار بها، یعنی بحر الهند والقلزم وبحر فارس وبحر الحبشۃ)^۵۔

تفصیلی جغرافیہ یا قوت حموی پہ معجم البلدان کنبی ذکر کریں دہ ہغوی لیکي وانا سیت بلاد العرب جزیرۃ لاحاطۃ البحار والانهار بها من جميع أقطارها وأطرافها فصار وامتنها في مثل الجزيرة من جزائر البحر، وذلك أن الفرات أقبل من بلاد الروم فظهر بناحية تسمى ثم انحط على أطراف الجزيرة وسواد العراق حتى وقع في البحر في ناحية البصرة والابلة وامتد إلى عبادان، وأحد البحر في ذلك الموضع مغرباً مطبقاً ببلاد العرب منعطفاً عليها... الخ^۶۔

یعنی بلاد عرب ته جزیرہ العرب خکے وئیلی شی چہ ہغہ پہ سمندرونو اودریابونو کنبی راگیر دی مثلاً داسی چہ د فرات دریاب د بلاد روم نہ شروع شو اود قسریں پہ خواکنبی د عربیہ پولہ باندی بنکارہ شو بیاعراق کنبی تیریدو سرہ بصرہ سرہ خواکنبی سمندر سرہ ملاؤشو دغہ خانی نہ بیا سمند عرب راگیر کرل اود قطیف او ہجر غارې سرہ عمان او شجر سرہ تیرشو بیاحضرموت او عدن سرہ سرہ د پچنم طرف ته د یمن غارو پولو سرہ اولکیدو تردی چہ جدہ

(۱) عمدة القاری: ۴/۱۶ وفتح الباری: ۶/۲۱۰ و تعلق التعلیق: ۳/۵۸۔

(۲) تعلق التعلیق لابن حجر رحمہ اللہ: ۳/۵۸۔

(۳) فتح الباری: ۶/۲۱۰ وعمدة القاری: ۱۴/۴۱۴۔

(۴) فتح الباری: ۶/۲۱۰ وعمدة القاری: ۱۴/۴۱۴۔

(۵) فتح الباری: ۶/۲۱۰۔

(۶) معجم البلدان: ۲/۱۳۷۔

راہنکارہ شود کوم چہ د مکی حجاز ساحل دی بیا ساحل طور او خلیج ایلہ تہ رسیدو سرود سمندر شاخ ختم شو بیا د مصر زمکہ شروع شود قلزم راہنکارہ شو او ددی سلسلہ د فلسطین د بنیاریونہ د عسقلان د سواحل نہ تیرہ شود د صور و ساحل زمکہ نہ اردن او بیرتہ تہ اورسیدو پہ آخرہ کنبی بیا قنسرین تہ پہ رسیدو باندی ہغہ خانی راخی چرتہ چہ د بلاد عرب احاطہ شروع کرے دہ دغہ شان خلور وارہ طرف تہ د اوبوسلسلہ قایم دہ اوہم دغہ جزیرۃ العرب دی

باب ۱۷۳: التَّجْمِلُ لِلْفُودِ

د ترجمۃ الباب مقصد - ددی باب نہ د امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ مقصد دادی چہ د وفود پہ راتلو باندی حاکم وخت یا نور استقبال کونکولہ زیب اوزینت اختیارول پکار دی اوصفاسترد لباس اچول پکار دی د حدیث باب لاندی علامہ ابن بطلان رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چہ داسی کول سنت دی او پہ دی باندی دعمل کولوپہ نتیجہ کنبی بہ دا فائدہ وی چہ د بپرنہ راغلی وفد باندی د اسلام او اہل اسلام نہ او بنکلی اثر پیروخی د دینمن پہ زدہ کنبی بہ د مسلمانانو عظمت پیدا کیری ^(۱) علامہ قسطلانی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چہ د ترجمۃ الباب اصل مقصد دادی چہ بنانست وغیرہ اختیارول خو جائزدی ولی د سرو دیارہ چہ د کوم لباس ممانعت راغلی دی ہغہ اغوستل حرام دی پہ حدیث باب کنبی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم خود زینت اختیارولوا جازت ورکری دی لیکن منہی عنہ لباس ممانعت نی ہم فرمائیلی دی ^(۲) د حضرت شیخ الحدیث رحمۃ اللہ علیہ ہم دغہ خبر دہ ^(۳)

حدیث نمبر ۱۲۸۸۹ ^(۴) حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنِ ابْنِ شُهَابٍ عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - قَالَ:

وَجَدَ عُمَرُ حَلَّةً يُسْتَبَرَقُ تِسَاعٌ فِي السُّوقِ فَأَتَى بِهَا رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، ابْتِغِ هَذِهِ الْحَلَّةَ فَتَجَمَّلْ بِهَا لِيُعِيدَ وَلِلْفُودِ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - «إِنَّمَا هَذِهِ لِبَاسٌ مِنْ لَأَخْلَاقٍ لَهُ، وَإِنَّمَا يَلْبَسُ هَذِهِ مِنْ لَأَخْلَاقٍ لَهُ». فَلَبِثَ مَا شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ أُرْسِلَ إِلَيْهِ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - بِحَبِيَّةٍ دِيَّاسٍ، فَأَقْبَلَ بِهَا عُمَرُ حَتَّى أَتَى بِهَا رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، قُلْتُ «إِنَّمَا هَذِهِ لِبَاسٌ مِنْ لَأَخْلَاقٍ لَهُ، وَإِنَّمَا يَلْبَسُ هَذِهِ مِنْ لَأَخْلَاقٍ لَهُ». ثُمَّ أُرْسِلْتُ إِلَى بِهِذِهِ فَقَالَ «تَبِعْهَا، أَوْ تُصِيبُ بِهَا بَعْضُ حَاجَتِكَ». [إ: ۱۸۴۶]

^(۱) قال ابن بطلان رحمۃ اللہ علیہ فیہ من السنۃ المعروفة التجمیل للوفود بحسن الثیاب. لان فی ذلک جمالا للاسلام واملہ. وراہبا علی العدو. وعظیما للمسلمین. شرح ابن بطلان: ۲۱۶/۵.

^(۲) إرشاد الساری: ۱۷/۵ قال القسطلانی رحمۃ اللہ علیہ ولم ینکر علیہ طلبہ التجمیل وإنما أنکر علیہ التجمیل بهذا الشئ لنہی عنہ.

^(۳) الابواب والتراجم للمحدث الکاندھلوی ص: ۲۰۳.

^(۴) مر تخریجہ الحدیث فی کتاب الجمۃ. باب سابق یلبس أحسن ما یجد رقم: ۸۸۶.

رجال الحديث

- ① یحییٰ بن بکیر - دا ابوزکریا یحییٰ بن عبداللہ بن بکیر القرشی رضی اللہ عنہ دې د دوی تذکره بد، الوحی کښې دریم حدیث لاندې تیره شوې ده (۱)
- ② لیث - دا ابوالحارث لیث بن سعد بن عبدالرحمن فهمی رضی اللہ عنہ دې د دوی حالات بد، الوحی دریم حدیث لاندې تیر شوی دی (۲)
- ③ عقیل - دا عقیل (بالتصغیر) بن خالد بن عقیل (بالتکبیر) دې د دوی حالات هم بد، الوحی دریم حدیث لاندې تیر شوی دی (۳)
- ④ ابن شهاب - مشهور محدث عبداللہ بن شهاب زهري دې د دوی حالات هم بد، الوحی دریم حدیث لاندې تیر شوی دی (۴)
- ⑤ سالم بن عبداللہ - دا ابوسر یا ابو عبداللہ بن عبداللہ بن عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ دې د دوی تذکره کتاب الايمان باب الحياء من الايمان کښې تیره شوې ده (۵)
- ⑥ ابن عمر رضی اللہ عنہما - دا صاحبی رسول حضرت عبداللہ بن عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہما دې د دوی حالات شاته تیر شوی دی (۶)

قوله: وجد عمر حلة استبرق تباع في السوق - دې روایت سره متعلق مباحث کتاب الجمعه لاندې تیر شوی دی (۷) او وړاندې په کتاب اللباس کښې هم راوړان دی (۸)

ترجمه الباب سره د حدیث باب مطابقت - په روایت کښې دې حضرت عمر رضی اللہ عنہ رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ته عرض او کړو ایتع هذه الحلة فتجمل بها للعيد وللوقود داخله تاسو واخلي په دې کښې داختر او بهرنه راتلونکو وفودو د استقبال دپاره زیب اوزینت اختیار کړئ ددې جملې د ترجمه الباب سره مناسبت دي (۹)

باب ۱۷۲: كيف يعرض الاسلام على الصبي

د ترجمه الباب مقصد - کتاب الجنائز کښې امام بخاری رحمته اللہ علیہ باب اهل يعرض الاسلام على الصبي ترجمه منعقد کړې ده هلته استفهام دې چې آیا ماشوم ته به د اسلام دعوت ورکولې

① كشف الباری: ۱/۳۲۳.

② كشف الباری: ۱/۳۲۴ - ۳۲۵.

③ كشف الباری: ۱/۳۲۵.

④ كشف الباری: ۱/۳۲۶.

⑤ كشف الباری: ۲/۱۲۸.

⑥ كشف الباری: ۱/۶۳۷.

⑦ أنظر كتاب الجمعة باب: يلبس أحسن ما يجد.

⑧ كشف الباری: كتاب اللباس باب لبس الحرير وافتراشه للرجال: ص: ۱۸۹ - ۱۹۴.

⑨ عمدة القاری: ۱۴/۴۱۶.

شیء خود کتاب الجهاد یہ دے ترجمۃ الباب کنسی جزم دے چونکہ د کتاب الجنائز لاندی امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ د اسلام صبی پہ صحت باندی دلیل پیش کری دے پہ دے وجہ ہفہ دلشہ د صحت صراحت ضروری اونه کنلو صرف د کیفیت ذکر نی اوکرو لکہ چہ پہ ترجمہ کنسی جزہ دے چہ صبی تہ د اسلام دعوت ورکول خوشاب دی لیکن دا دعوت بہ خشک و رکولی شیء ددی کیفیت بہ خہ وی؟ پہ ترجمہ کنسی امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ ہم ددی پہ ذکر باندی اکتفاء کری دے

حافظ ابن حجر رحمۃ اللہ علیہ فرمائی قولہ: وهل يعرض الاسلام على الصبي ذكره هنا بلفظ الاستفهام، وترجمہ فی کتاب الجهاد بصیغۃ تدل على الجزم بذلك فقال: وكيف يعرض الاسلام على الصبي؟ وكأنه أقام الأدلة هنا على صحة إسلامه استغنى بذلك وأفاد هناك ذكر الكيفية. (۱)

امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ دلشہ بالغ تہ د اسلام دعوت ورکولو پہ حوالہ سرد مستقل باب ترمی دے دی سرد امام دا یقین ورکول غواہی چہ خوان او د پیر عمر سرو او بنخوتہ د اسلام دعوت ورکول خو ثابت دی او یو ہیکارہ خبرہ دے لیکن د جہاد پہ دوران ہغوی سرد کوم ناب لغ ماشوم نہ پہ قید یانو کنسی شامل کیری ہغوی تہ ہم د اسلام دعوت ورکول ثابت دی

حدیث نمبر ۲۸۹۱/۲۸۹۰ (۲)، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا هِشَامُ أَخْبَرَنَا مَعْمَرُ بْنُ الزُّهْرِيِّ أَخْبَرَنِي سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عَنِ ابْنِ عُمَرَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - أَنَّهُ أَخْبَرَهُ أَنَّ عُمَرَ انْصَلَقَ فِي رَهْطٍ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - مَعَ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَبْلَ ابْنِ صَيَّادٍ حَتَّى وَجَدُوهُ يُلْعَبُ مَعَ الْعُلَمَاءِ عِنْدَ أَطْرَمِ بْنِ مَعَالَةَ، وَقَدْ قَارَبَ يَوْمَئِذٍ ابْنُ صَيَّادٍ يَحْتِمُ، فَلَمْ يُشْعَرْ حَتَّى ضَرَبَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - ظَهْرَهُ بِيَدَيْهِ ثُمَّ قَالَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - «أَتَشْهَدُ أَنِّي رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -». فَنَظَرَ إِلَيْهِ ابْنُ صَيَّادٍ فَقَالَ أَتَشْهَدُ أَنَّكَ رَسُولُ الْأُمِّيِّينَ. فَقَالَ ابْنُ صَيَّادٍ لِلنَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - أَتَشْهَدُ أَنِّي رَسُولُ اللَّهِ. قَالَ لَهُ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - «أَمَنْتُ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ» قَالَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - مَاذَا تَرَى. قَالَ ابْنُ صَيَّادٍ يَا نَبِيَّ صَادِقٌ وَكَاذِبٌ. قَالَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - «خَلِطَ عَلَيْكَ الْأَمْرُ». قَالَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - «إِنِّي قَدْ خَبَأْتُ لَكَ خَبِيئًا». قَالَ ابْنُ صَيَّادٍ هُوَ الذُّرُّ. قَالَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - «أَخَا قُلْتُ نَعْدُ وَقَدَرْتُ». قَالَ عُمَرُ يَا رَسُولَ اللَّهِ، انْذَرْنِي فِيهِ أَضْرِبُ عَنْقَهُ. قَالَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - «إِنْ يَكُنْهُ فَلَنْ تُلْطَ عَلَيْهِ، وَإِنْ لَمْ يَكُنْهُ فَلَا خَيْرَ لَكَ فِي قَتْلِهِ».

رجال الحديث

① عبدالله بن محمد - دا ابو جعفر عبدالله بن محمد بن عبدالله بن جعفر بن الیمان بن اخنس

(۱) فتح الباری: ۲۰۹/۳ والابواب والتراجم للشیخ الکاندھلوی: ص: ۲۰۳.

(۲) قد مر تخريجه الحديث في كتاب الجنائز باب إذا أسلم الصبي فمات. هل يصلى عليه؟ رقم: ۱۳۵۴.

جعفی بخاری رحمہ اللہ دې ددوی تذکره کتاب الایمان باب امور الایمان لاندې تیره شوې ده (۱)

⑦ هشام - دا قاضی ابو عبد الرحمن هشام بن یوسف الصنعانی دې ددوی تذکره کتاب الحیض

باب من سئ الناس حیضاً لاندې تیره شوې ده

⑧ معمر - دا معمر بن راشد ازدی ابو عروه بصری رحمہ اللہ دې ددوی تذکره بدء الوحي پنځم حدیث لاندې تیره شوې ده (۲)

د باقی دریو اړو روایانو حواله د تیر شوی باب لاندې د حدیث په سند کېنې تیره شوې ده

قوله: أشهد أني رسول الله - په روایت کېنې چې رسول الله ﷺ ابن صیاد ته د اسلام دعوت ورکولو سره او فرمائیل ایا ته به دا گواهي ورکړې چې زه د الله تعالی رسول یم؟

ایا د صبی عاقل غیر بالغ اسلام معتبر دي؟ - امام بخاری رحمہ اللہ ترجمه الباب سره خپل رجحان طرف ته اشاره کولو سره فرمائیلې دی چې د دهغوی په نیزه د صبی عاقل اسلام معتبر دي انمه

ثلاثه رائي هم دغه ده فتح القدیر کېنې دی: واسلامه اسلام باتفاق الائمة الثلاثة (۳) البته د امام زفر رحمہ اللہ او امام شافعی رحمہ اللہ په نیزه د نابالغ اسلام معتبر نه دي (۴)

د علامه انور شاه کشمیری رحمہ اللہ توجیه: - علامه انور شاه کشمیری رحمہ اللہ فرماني چې د امام شافعی رحمہ اللہ د مسلک باره کېنې زما تعجب ووجه کله دهغوی په نیزه د نابالغ اسلام معتبر نه دي نو د

حضرت علی رضی اللہ عنہ د اسلام متعلق به دهغه څه رائي وي؟ ځکه چې د اسلام د قبولولو وخت کېنې حضرت علی رضی اللہ عنہ نابالغ وو اوسن بلوغ ته نه وو رسیدلي

شاه صاحب فرماني چې روستو ماته د امام بیهقی رحمہ اللہ په معرفه السنن کېنې یو روایت ملاؤ شو هغې زما پریشاني ختمه کړه. د امام بیهقی رحمہ اللہ په معرفه السنن کېنې دی چې د غزوه خندق نه

پس د شرائع او احکامو دارومدار په بلوغ باندې کیخو دي. خود حضرت علی رضی اللہ عنہ د اسلام قبولولو واقعه د غزوه خندق نه وړاندې ده.

فیض الباری کېنې دی: وأما عند الشافعي فاسلامه غير معتبر، وكنت أتعجب منه، وأقول: إنهم ما ذا

يصنعونه باسلام على رضى الله عنه فانه أسلم في صباه، ثم رأيت في معرفة السنن للبيهقي أن الأحكام تنيط عليه

بالبلوغ بعد غزوة الخندق، وإسلام على - رضى الله عنه - كان قبلها، فلا بأس بعبوته وحينئذ زال القيق. (۵)

د جمهور فقهاؤ استدلال: - ددې حضراتوا استدلال د حضرت علی رضی اللہ عنہ د قبول اسلام د واقعه نه دي چې دهغوی د بلوغت نه وړاندې اسلام قبول کړې وو. رسول الله ﷺ صرف دهغوی اعتبار نه

(۱) کشف الباری: ۱/۶۵۷.

(۲) کشف الباری: ۱/۴۶۵.

(۳) فتح القدیر للعلامة ابن الهمام: ۳۲۸/۵ فی احکام المرتد، ورد المختار: ۳۹۳/۶ والفتاوی التتار خانية للعلامة ابن العلاء الانصاري الدهلوي: ۳۷۶/۵ فی کتاب احکام المرتدين.

(۴) فتح القدیر: ۳۲۸/۵ والفتاوی التتار خانية: ۳۷۶/۵.

(۵) فیض الباری: ۳/۴۵۴.

وو کړې بلکه د فخر او مسرت اظهارنی هم فرمائیلې وو (۱)

امام مالک رحمته الله علیه موطا کنبې عن ابن شهاب عن علی بن حسین عن علی بن ابی طالب په طریق سره یو روایت نقل کړې دې انمار وړت اې طالب عقیل ولم پرته علی (۲) مطلب داچه د ابوطالب میراث لکه چه به وړاندې باب کنبې تفصیل راځي، صرف طالب او عقیل حاصل کړې حضرت علی رضی الله عنه ته د مسلمان کیدو د وجی خپله حصه ملاونه شوه (۳) ددې نه هم د هغوی د اسلام د صحت او اعتبار باندې استدلال کولې شی ځکه چه د مسلمان کیدو د وجی نه هغوی ته خپله حصه نه ملاویدل د اسلام معتبر کیدو دلیل دی

دویم قوی دلیل د هغوی حدیث باب دې په کوم کنبې چه حضور پاک ابن صیاد ته د اسلام دعوت ورکړې او هغه بالغ نه وو دا دلیل ځکه زیات قوی دی چه د ابن صیاد دا واقعه دغوره خندق نه پس راغلې ده (۴)

دامام زفر رحمته الله علیه او امام شافعی رحمته الله علیه استدلال او د هغې رد (۵) ددې حضراتو پرمېسې دلیل دادې چه نابالغ د اسلام په معامله کنبې د موریلار تابع دي لهندا د هغه اسلام به اصلی نه وی دانه شی کیدې چه هغه تابع هم وی اصلی هم (۶)

(۷) دویم دلیل دادې چه د نابالغ د اسلام اعتبار او کړې شی نو ددې په نتیجه کنبې به هغه سره داسې کارونه او ترلې شی کوم سره چه به نقصان لرم راځي او هغه احکام به د هغه په حق کنبې د ضرر سبب وی د مثال په توگه چه دې به د خپل کافر موریلار د میراث نه محروم شی په دې وجه نابالغ صبی کنبې د اسلام اهلیت ددې حضراتو په نیز اعتبار نشته (۸)

علامه مرغینانی په هدایه او علامه ابن نجیم په البحر الرائق کنبې د دې حضراتو مذکوره دلائلو دا جواب ورکړې دي چه د نابالغ صبی اسلام ځکه معتبر گرځولې شوې دي که چرې هغه په صدق زړه سره اسلام قبول کړی نو بیکاره خبره ده چه دا د هغه اسلام سره د هغه د اعتقاد او خوښی دلیل دي او دا یو داسې حقیقت دی کوم چه یقیناً رد کولې نه شی

دویمه دا چه دا د همیشه نیک بختی او په آخرت کنبې د خلاصی ضامن هم اسلام دی او دا یوه دومره لویه فائده ده چه ددې په مقابله کنبې د نیاوی مفادات یعنی میراث وغیره هیڅ حیثیت

(۱) ردالمختار علی الدرالمختار: ۴۹۴/۶ والبحر الرائق للعلامة ابن نجيم: ۲۳۲/۵ فی کتاب السیر باب احکام المرتدین.

(۲) موطا للامام مالک رحمته الله علیه ص: ۶۶۶ کتاب الفرائض میراث أهل الملل. نور محمد.

(۳) انظر كشف المغطاء عن وجه الموطا للعلامة أشفاق الرحمن الكاندهلوی علی هامش لموطا لمالك ص: ۶۶۶ وأجزاء المسالك إلى موطا الامام مالک للسحدث محمد زكريا الكاندهلوی: ۴۴۳/۱۲ کتاب الفرائض میراث أهل الملل.

(۴) انظر فتح القدير للعلامة ابن همام رحمته الله علیه ۳۲۹/۵ احکام المرتد.

(۵) البحر الرائق: ۲۳۲/۵ کتاب السیر باب احکام المرتدین.

(۶) فتح القدير: ۳۲۹/۵ والبحر الرائق: ۲۳۲/۵.

بس ہم دغہ داسلام اصلی حکم دی چہ بہ آخرت کنبی نجات او خلاصی حاصل شی نو کہ د میراث وغیرہ نقصان وی دغھی ہیخ پرواہ نشته

بحر الرائق او ہدایہ وغیرہ کنبی دی وار تدا دالصبی العاقل صحیح کاسلامہ بیان للاسلام الصبی وردتہ، أما الاول، فقیہ خلاف زفر، والشافعی - رحمہما اللہ - نظرا الی انہ فی الاسلام تبع الابیہ فیہ، فلا یجعل أصلاً، ولا تلزمہ احکاماً یشوبہا البضرة، فلا یؤهل لہ.

ولنا أن علیاً - رضی اللہ عنہ - أسلم فی صباہ وصحہ النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم اسلامہ، واقتخاہ بذلك مشہور، ولانہ أن بحقیقۃ الاسلام، وهو التصدیق والاقرار معہ، لان الاقرار عن طوع دلیل علی الاعتقاد علی ماعرف والحقائق لالترد، وما یتعلق بہ سعادۃ ابدیۃ ونجاة عقباویۃ، وهو من أجل المنافع، وهو الحكم الاصلی، ثم یشفی علیہ غیرہا فلا یبال ببا یشوبہ. (۱)

ترجمۃ الباب سرہ مطابقت - یہ روایت کنبی دی اتشہد انی رسول اللہ؟ یہ دی کنبی نابالغ ابن صباہ، تہ د اسلام دعوت و رکڑی شوی دی ترجمۃ الباب سرہ ددی جملی مناسبت دی (۲)

احديث ۲۸۹۱ قَالَ ابْنُ عُمَرَ انطلق النبی - صلی اللہ علیہ وسلم - وأبی بن کعب یأیمان النخل الذی فیہ ابْنُ صَبَادٍ، حَتَّى إِذَا دَخَلَ النَّخْلَ طَفِقَ النَّبِیُّ - صلی اللہ علیہ وسلم - یَتَقَبَّحُ بِجُذُوعِ النَّخْلِ وَهُوَ یَحْتَمِلُ ابْنَ صَبَادٍ أَنْ یَسْمَعَ مِنْ ابْنِ صَبَادٍ شَيْئاً قَبْلَ أَنْ یَرَاهُ، وَأَبْنُ صَبَادٍ مُضْطَّجِعٌ عَلَى فِرَاشِهِ فِی قَطِیفَةٍ لَهُ فِیہَا رَمَزَةٌ، فَرَأَتْ أُمُّ ابْنِ صَبَادٍ النَّبِیَّ - صلی اللہ علیہ وسلم - وَهُوَ یَتَقَبَّحُ بِجُذُوعِ النَّخْلِ، فَقَالَتْ لِابْنِ صَبَادٍ أَمِی صَافٍ - وَهُوَ ائِمَّةٌ - فَقَرَأَ ابْنُ صَبَادٍ، فَقَالَ النَّبِیُّ - صلی اللہ علیہ وسلم - «لَوْ تَرَكْتُهُ بَیْنَ». ار. ۱۲۸۹

دا تعلیق رومبی حدیث سند سرہ موصول دی یہ دی کنبی ذابن صباہ قصی ددویمی حصی بیان دی.

احديث ۲۸۹۲ وَقَالَ سَالِمٌ قَالَ ابْنُ عُمَرَ ثُمَّ قَامَ النَّبِیُّ - صلی اللہ علیہ وسلم - فِی النَّاسِ فَأَثْنَى عَلَى اللَّهِ بِمَا هُوَ أَهْلُهُ، ثُمَّ ذَكَرَ الدَّجَالَ فَقَالَ «إِنِّي أَنْذِرُكُمْ هُوَ، وَمَا مِنْ نَبِیٍّ إِلَّا قَدْ أَنْذَرَهُ قَوْمَهُ، لَقَدْ أَنْذَرَهُ نُوحٌ قَوْمَهُ، وَلَكِنْ سَأُقُولُ لَكُمْ فِيهِ قَوْلًا لَمْ یَقُلْهُ نَبِیٌّ لِقَوْمِهِ، تَعْلَمُونَ أَنَّهُ أَعُورٌ وَأَنَّ اللَّهَ لَیْسَ بِأَعُورٍ». ار. ۱۳۱۵۹

دا تعلیق ذاول سند سرہ موصول دی یہ دی کنبی ذابن صباہ قصی ددویمی حصی بیان دی. مذکورہ تعلیقات تخریج حافظ ابن حجر رحمہ اللہ فرمائی چہ مذکورہ دریوایہ تعلیقات مسند

(۱) الهدایۃ للعلامة المغاننی: ۳۴۹/۴ کتاب السیر باب احکام المرتدین. إدارة القرآن کراچی.
(۲) البحر الرائق: ۲۳۲/۵ کتاب السیر احکام المرتدین.
(۳) عمدة القاری: ۴۱۷/۱۴.

احمد بن حنبل كُتِبَ عن معمر عن الزهري عن سالم به طريق باندې موصولاً نقل دى (١)

باب ١٧٥: قول النبى ﷺ لليهود: (أسلموا تسلموا)

د ترجمه الباب مقصد - د دې باب لاندې امام بخارى رحمته الله عليه دا خودل غواړي چه يهود ته د اسلام دعوت ورکول د سنت نه ثابت دى رسول اکرم ﷺ د عربو يهودو ته د اسلام دعوت ورکړ او وني فرمايل اسلموا تسلموا که چرې تاسو اسلام راوړئ نو په دې برکت سره به دنيا کښې د قتل او جزیه د ذلت نه او د آخرت د عذاب نه محفوظ شئ (٢)

اوس سابق باب سره مناسبت - د تير باب لاندې داخودلې شوى دى چه د جهاد په دوران کښې لويوسر د نابالغ ماشومان هم په قيديانو کښې شامل وى داشک لري کولو د پاره چه آيا نابالغ ماشومانو ته د اسلام دعوت ورکول ثابت دى که نه؟ امام بخارى رحمته الله عليه يو مستقل باب قايم کولوسره د حديث نه ثابته کړي ده چه نابالغ ته هم د اسلام دعوت ورکول منصوص دى ښکاره خبره ده چه په قيديانو کښې نابالغ مشرکانو به شان يهوديان هم شامل کيدې شى امام بخارى رحمته الله عليه باب هل يعرض الاسلام على الصبي؟ مناسبت سره يهودو سره متعلق هم يو مستقل باب قايم کولوسره دا وضاحت فرمايلې چه دوى ته هم د اسلام دعوت ورکول سنت نه ثابت دى

قَالَ الْمُقْبِرِيُّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ. ار: ١٢٩٩٤

دلته امام بخارى رحمته الله عليه حديث نه دې نقل کړې وړاندې کتاب الجزیه کښې باب اخراج اليهود من جزيرة العرب لاندې امام بخارى رحمته الله عليه د تعليق عن الليث، عن سعيد المقبري عن ابيه، عن أبي هريرة رضي الله عنه په طريق سره موصولاً روايت کړې دې (٣) په دې به تفصيلي بحث ان شاء الله هم هتله کيږي دې نه علاه کتاب الاکراه (٤) او کتاب الاعتصام (٥) لاندې هم په دې سند سره دا تعليق موصولاً نقل کړې شوې دې (٦)

باب ١٧٦: إذا أسلم قوم في دار الحرب، ولهم مال وأرضون، فهم لهم

د ترجمه الباب مقصد - د دې ترجمه الباب نه د امام بخارى رحمته الله عليه مقصد دا دې چه په دار الحرب باندې غلبه او استيلاء نه باوجود د اسلام راوړونکو حربيانو منقوله او غير منقوله جائيداد به

(١) مسند احمد بن حنبل رحمته الله عليه ١٤٩/٢ و تعليق التعليق لابن حجر: رحمته الله عليه ٥٩٩/٣.

(٢) عمدة القارى: ٢٠/١٤ قال العيني رحمته الله عليه أى هذا باب فى ما ذكر من قول النبى صلى الله تعالى عليه وسلم لليهود: أسلموا يفتح الهمة من الاسلام، قوله: تسلموا. يفتح التاء من السلامة أى تسلموا فى الدنيا من القتل والجزية. وفى الآخرة من العقاب والخلود فى النار.

(٣) كتاب الجزية باب إخراج اليهود من جزيرة العرب رقم: ٣١٦٧ وعمدة القارى وفتح البارى: ٢٠٦/٦ والابواب والترجم ص: ٤٠٣.

(٤) صحيح بخارى كتاب الاكراه باب فى بيع المكره ونحوه فى الحق وغيره رقم: ٢٩٤٤.

(٥) صحيح البخارى كتاب الاعتصام بالكتاب والسنة باب وكان الانسان أكثر شئ جدلاً رقم: ٧٣٤٨.

(٦) تعليق التعليق للحافظ ابن حجر رحمته الله عليه ٥٩٩/٣.

ہم دفعوی بہ قبضہ او ملکیت کنبی وی حملہ کونکی مسلمانان دہغوی املاک د غنیمت مال کنر لوسرہ قطعاً بہ خیل تصرف کنبی نہ شی راوستی دراصل امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ دلتہ بہ احنافور د کړې دې (۱) ددې تفصیل وړاندې راځی

احديث ۱۲۸۹۳ / ۲ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ حُسَيْنٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ عَنْ أَسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَيْنَ تَنْزِلُ غَدَايَ حَجَّتِهِ. قَالَ «وَهَلْ تَرَكَ لَنَا عَقِيلٌ مِنْ لَاءٍ». ثُمَّ قَالَ نَحْنُ نَأْزِلُونَ غَدَايَ حَجَّتِ بْنِ كِنَانَةَ الْمُحَصَّبِ، حَيْثُ قَامَتْ قُرْنَشٌ عَلَى الْكُفْرِ. وَذَلِكَ أَنَّ بَنِي كِنَانَةَ خَالَفَتْ قُرْنَشًا عَلَى بَنِي هَاشِمٍ أَنْ لَا يُبَايَعُوهُمْ وَلَا يُنَازِلُوهُمْ. قَالَ الزُّهْرِيُّ وَالْحَيْفُ الْوَادِي. [ر: ۱۵۱۱]

رجال الحديث

① محمود - محمود بن غيلان العدوي المروزي دې د دوى حالات كتاب مواقيت العلوقة باب النوم قبل العشاء لمن غلب لاندې تير شوى دى.

② عبدالرزاق - د ابوبكر عبدالرزاق بن همام بن نافع صنعاني يمانى رحمۃ اللہ علیہ دې د دوى تذكره كتاب الايمان باب حسن اسلام البرء لاندې تيره شوې ده (۳)

③ معمر - د ابوعروه معمر بن راشد از دى بصرى رحمۃ اللہ علیہ دې د دوى تذكره بدء الوحى پنځمه حديث لاندې تيره شوې ده (۴)

④ زهري - د امشهور محدث ابوبكر محمد بن مسلم بن عبيد الله بن عبد الله بن شهاب زهري المدني رحمۃ اللہ علیہ دې د دوى حالات بدء الوحى كنبې دريم حديث لاندې تير شوى دى (۵)

⑤ على بن حسين - د امشهور عابد اوفقيه زين العابدين على بن حسين بن على بن ابى طالب الهاشمى دې د دوى حالات كتاب التهجد باب تحريض النبی صلى الله تعالى عليه وسلم على قيام الليل لاندې تير شوى دى.

⑥ عمرو بن عثمان بن عفان - د عمرو بن عثمان بن عفان اموى مدنى قرشى رحمۃ اللہ علیہ دې د دوى تذكره كتاب الحج باب توريث دور مكة وبيعتهها وشرائها لاندې تير شوى دى

⑦ اسامه بن زيد - د اسامه بن زيد بن حارثه كليسى مدنى رحمۃ اللہ علیہ دې د دوى تذكره كتاب الوضوء باب اسباغ الوضوء لاندې تيره شوې ده

(۱) فتح الباری: ۲۰۶/۶ والابواب والتراجم للکاندھلوی ص: ۲۰۳.

(۲) قد سبق تخريج الحديث فی کتاب الحج، باب توريث دور مكة وبيعتهها وشرائها رقم: ۱۵۸۸.

(۳) كشف الباری: ۴۲۱/۲.

(۴) كشف الباری: ۴۶۵/۱.

(۵) كشف الباری: ۳۲۶/۱.

قوله قلت یا رسول الله، أین تنزل غدا؟ فی حجتہ - اسامہ بن زید رضی اللہ عنہ وائی چه ما د حجة الوداع په موقع باندې د رسول الله ﷺ نه تپوس او کړو صباله به تاسو چرته قیام کوئې؟

قوله قال: وهل ترك لنا عقيل منزلا؟ ثم قال: نحن نازلون غدا بخيف

بنی کنانة المحصب حيث قاسمت قريش على الكفر - رسول الله ﷺ او فرماييل عقيل زمونږ د پاره چرته يومكان پريخوډې هم دې؟ بياني او فرماييل صبابه زمونږ قیام په خيف بنی کنانة مقام محصب کښې وی چرته چه قريشو په کفر باندې عهد کړې وو مطلب دادې په دې مقام باندې بنو کنانة او قريشو د بنو هاشم خلاف په دې خبره باندې عهد کړې وو چه هغوی سره به د اخستلو خرڅولو معاملات کيږي اونه به هغوی ته پناه ورکولې شی دې دپاره چه په بنو هاشم باندې د دين اسلام د اشاعت او ترويج ټولې لارې بندې کړې شی

المحصب - داد مصدر تصحيب نه د اسم مفعول صيغه ده او د ماقبل جملي بخيف بنی کنانة نه عطف بيان يا بدل دې (۱)

قاسمت - په معنی حالت د قاف فتحه سره ددې مصدر قسامة دې د يعين اوقسم په معنی کښې دې (۲)

د رسول الله ﷺ د نيکه عبدالمطلب د وفات نه پس دهغه د جانيداد وارث دهغه خامن او حضور پاك تره ابوطالب جوړ شوي وو. د ابوطالب څلور خامن وو طالب عقيل حضرت جعفر او حضرت علي رضي الله عنه آخري دواړه حضرات خو د سابقين اولين نه وو. عقيل رضي الله عنه د فتح مکه نه پس اسلام راوړلې وو او طالب روستو د کفر په حالت کښې اووژلې شو. چونکه د کافرو وارث مسلمان نه شی جوړيدې او حضرت جعفر او حضرت علي رضي الله عنه دواړه د ابوطالب د وفات په وخت مسلمانان شوي وو. په دې وجه دوی د ابوطالب وارثان جوړ نه شو طالب او عقيل رضي الله عنه دهغوی د ميراث مالک جوړ شوي وو. بيا روستو عقيل رضي الله عنه ټول مکانات

ابوسفیان په لاس خرڅ کړل (۳) وهل ترك لنا عقيل منزلا سره رسول اکرم ﷺ هم دې طرف ته اشاره کړې ده او هم په دې سره امام بخاری رحمته الله عليه خپله مدعي ثابتوي

د حربي مسلمان د منقوله او غير منقوله اموالو حکم - د فتح مکه په موقع باندې د مسلمانانو د غلبه او استيلاء نه باوجود د اسلام راوړلونه وړاندې کوم جانيداد چه د عقيل رضي الله عنه ملکيت کښې پاتې وو په هغې باندې دهغه ملکيت د اسلام راوړلونه پس هم وو په دې وجه دهغه د تصرف اعتبار کول سره رسول الله ﷺ او فرماييل وهل ترك لنا عقيل شی؛ د حضور پاك د ارشاد منشاد او ده چه که د عقيل جانيداد وي کوم چه هغه د ابوسفیان رضي الله عنه په لاس خرڅ کړې وو نوهغه به پخپله دهغې وارث وو. دامام بخاری رحمته الله عليه په نيزدې نه ثابته شوه چه دارالحرب باندې

(۱) عمدة القاری: ۱/۴۲۱.

(۲) عمدة القاری: ۱/۴۲۱.

(۳) کشف الباری: کتاب المغازی ص: ۵۱۱.

یہ مسلمان ہو غلبہ او استیلاء نہ پس د حربی مسلمان املاک محفوظ کبریٰ او ہم دھغہ پہ تصرف کنبی بہ وی غانمین تہ دا املاک پہ خیل تصرف کنبی راوستل جائز نہ وی امام فرطبی رحمہ اللہ فرمائی چہ دے روایت نہ ممکن دی چہ د امام بخاری رحمہ اللہ مراد دادی چہ کلمہ رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم بہ اہل مکہ باندی کلمہ چہ ہغوی اسلام نہ وو راوی احسن کولوسرہ دھغوی منوبو او کورونوباندی دھغوی قبضہ باقی اوسانلہ نوہ مسلمان کیدونکو قبضہ دھغوی پہ املاک وغیرہ باندی پہ طریقہ اولی سرہ پہ خانی پاتی کیدل پکار دی

چندچہ فتح الباری کنبی دی یحتمل ان یكون مراد البخاری ان النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم من علی

اہل مکة یا مالہم ودورہم من قبل ان یسلموا فتقریر من اسلم یكون بطریق الاولی (۱)
امام شافعی رحمہ اللہ، اشہب رحمہ اللہ او سحنون رحمہ اللہ مسلک ددی حشراتو رانی ہم دغہ دو چہ پہ دارالحرب باندی دمسلمانانو دحملی کولونہ باوجود منقولہ او غیرمنقولہ املاک باندی دمسلمان حربی ملکیت ہم ہغہ شان باقی وی اودھغوی نابالغ ماشومن غلامن جوړول جائز نہ دی خکہ چہ ہغوی پہ اسلام کنبی دخپل پلار تابع دی شرح ابن بظال کنبی دی قال الشافعی واشہب وسحنون انه قد احرز ماله وعقاره حيث كان وولده الصغار . لانہم تبع لابیہم فی الاسلام (۲)

د امام مالک رحمہ اللہ مسلک - د امام مالک رحمہ اللہ پہ نیز دا املاک د دار تابع کیدوسرہ بہ مال غنیمت جوړیری قال مالک: اہلہ ومالہ وولدہ فیہا فی علی حکم البلاد (۳)

د طرفین رحمہما اللہ مسلک - امام اعظم ابوحنیفہ رحمہ اللہ او امام محمد رحمہ اللہ فرمائی چہ پہ منقولہ خیزونو اونا بالغ اولاد باندی بہ د حربی مسلمان تصرف پہ خانی وی خو غیرمنقولہ املاک بہ مال غنیمت شی البحر الرائق کنبی علامہ ابن نجیم رحمہ اللہ فرمائی عندانی حنیفہ ومحمد یصیر مالہ فیئنا وإنہا یرحز نفسه ومالہ (۴)

پہ دارالحرب کنبی مقیم اسلام راوړونکی نفس د قبولیت اسلام د وجی نہ محترم وی پہ دے وجہ دھغہ مال منقول ہم محترم دے ددغہ احترام د وجی مال منقول غنیمت جوړول جائز نہ دی او نابالغ اولاد حکما دپلار تابع وی پہ دے وجہ ہغہ غلامان جوړول جائز نہ دی د امام سرخسی رحمہ اللہ پہ المبسوط کنبی دی وإذا أسلم الحربی فی دار الحرب ثم ظهر المسلمون علی تلك الدار ترک لہ ما فی یدہ ومن مالہ، ورقیقہ وولدہ الصغار، لان أولادہ الصغار صاروا المسلمین باسلامہ تبعاً، فلا یسترقون والمنقولات فی یدہ حقیقہ وهي ید محترمة لاسلام صاحبہا فلا یتملك ذلک علیہ بالاستیلاء (۵)

(۱) فتح الباری: ۲۱۶/۶.

(۲) شرح ابن بظال: ۲۱۹/۵ وعمدة القاری: ۲۰/۱۴ وفتح الباری: ۲۱۶/۶ وفیض الباری للعلامة کشمیری: ۴۵۶/۳.

(۳) شرح ابن بظال: ۲۱۹/۵ وعمدة القاری: ۲۰/۱۴.

(۴) البحر الرائق: ۱۴۷/۵ والمبسوط للرخسی: ۱۰/۴ وإعلاء السنن: ۱۲/۱۴.

(۵) المبسوط للامام السرخسی رحمہ اللہ: ۱/۱۵ الجزء العاشر کتاب السیر والبحر الرائق لعلامة ابن نجیم: ۱۴۷/۵.

البتہ د دغه حضراتو پہ نیز کافره ښخه او نابالغ اولاد غلام جوړولې شی مبسوط سرخسی او علامه ابن نجیم په بحر الرائق کښې دی چه د حامله ښځې حمل هم د مال منقول تابع کیدوسره شرعاً د غلام په حکم کښې دې (۱)

خو د مسلمان حربی کوم مال منقول چه مسلمان یا ذمی سره د امانت په توگه موجود وی په هغې به د هغه ملکیت برقرار وی ځکه چه دا مال په داسې لاس کښې دې د کوم قبضه چه شرعاً صحیح او معتبرده اودا قبضه په دار الحرب باندې د مسلمانانو د حملې او غالب راتلوسره ختمېږي نه امام سرخسی رحمته الله علیه فرمائی: وأن كان أودع شيئاً من ماله مسلماً أو ذمياً فذلك المال لا يكون

فيما، لأن يد المسلم والذي يد صحبة على هذا المال فتكون مانعة إحرار المسلمين إياها (۲)

البتہ کافر حربی سره کیخودې شوې امانت به مال غنیمت جوړېږي ځکه چه په دې امانت باندې د هغه قبضه معتبرنه ده د دې وجه داده چه د مسلمانانو د حملې کولو په نتیجه کښې د هغه د ذاتی ملکیت څیزونه هم مال غنیمت جوړېږي که د اسلام مجاهدین د هغه مال غنیمت جوړول غواړي نو د کافر حربی قبضه شرعاً مانع نه شی جوړېدې په دې وجه هغه سره د کیخودې شوی مال ودیعت هم دغه حیثیت دې کوم چه مجاهدین اسلام مال غنیمت جوړول غواړي نو د هغه قبضه د هغوی د پاره مانع کیدي نه شی کله چه مجاهدین حمله او کړي نو چه څنگه د ده ذاتی مال غنیمت جوړېږي دغه شان هغه سره موجود مال هم په غنائم کښې شمیرلې کیږي

امام سرخسی رحمته الله علیه په المبسوط کښې تحریر فرمائی: وأن كان أودع شيئاً من ماله حربياً فذلك المال في حق ظاهر الرواية. وجه ظاهر الرواية أن يد المودع في هذا المال ليست بيد صحبة، ألا ترى أنها لا تكون دافعة لاغتنام المسلمين عن سائر أمواله. فذلك عن هذه الوديعة وإذالم تكن يد معتبره كان هذا، والمال الذي لم يودعه أحد سواهم. (۳)

د امام ابو یوسف رحمته الله علیه مسلک: د امام ابو یوسف رحمته الله علیه په نیز مال منقول او مال غیر منقول دواړو یو حکم دې لهندا د هغوی په نیز به په دې مالونو باندې د مسلمان حربی ملکیت په ځاني وی (۴)
د امام ابو یوسف رحمته الله علیه استدلال اود هغې جواب: د هغوی استدلال د محمد بن اسحاق د دې روایت نه دي چه کله رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم د بنو قریظه محاصره او کړه نو په هغوی کښې بعض کسانو اسلام قبول کړو رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم د اسلام د قبلولو وچي نه محصور (حربی) د مسلمانانو مال او ځان محفوظ او مامون گرځولو حکم او فرمانیلو د روایت الفاظ دادی:

عن محمد بن اسحاق رحمه الله أن نفراً من بني قريظة أسلموا حين كان رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم

(۱) المبسوط للإمام الاسرخسي رحمته الله علیه ۱/ ۵۴ الجزء العاشر كتاب السير والبحر الرائق لعلامة ابن نجيم: ۱۴۷/۵.

(۲) المبسوط للإمام الاسرخسي رحمته الله علیه ۱۰/ ۵۴- ۵۵.

(۳) المبسوط للإمام الاسرخسي رحمته الله علیه ۱۰/ ۵۴- ۵۵ كتاب السير.

(۴) إغلاء السنن: ۱۳۹/۱۲ شرح السير للإمام محمد رحمته الله علیه ۱۰/ ۶۶- ۶۷ والمبسوط للسرخسي: ۵۴/۱۰.

محاصر البقیة فی غزوة فاحرزوا بذلك أموالهم وأنفسهم (۱)
 امام ابویوسف رحمہ اللہ فرمانی وعامة أموالهم الدور والإراضي... مطلب دادی چه محمد بن
 اسحاق رحمہ اللہ به روایت کنی دلفظ اموال نہ کورونہ اوزمکی وغیرہ مراد دی خکہ چه عموماً
 دہغوی مالونہ به ہم دغہ خیزونہ وو ددی استدلال جواب دادی چه غیر منقولہ مال یعنی
 کورونہ باغونہ اوزمکو باندی ملکیت حکماً ثابتیری اودار الحرب دار الاسلام نہ دی چرتہ چه
 احکام جاری شی پہ دی وجہ پہ غیر منقول مال باندی دمسلمان حریب د ملکیت اعتبار د
 مسلمانانو د حملی کولونہ وړاندی ہم نہ شی کیدی لہذا د مسلمانانو د حملی کولویہ نتیجہ
 کنی د دار الحرب پہ غیر منقولہ املاک باندی د حریبانو ملکیت باقی نہ پاتی کیڑی ہغہ به
 مال غنیمت جوړیڑی (۲)

د طرفینو استدلال - د دې حضراتو دلیل د ابن شہاب زہری رحمہ اللہ دا مرسل روایت دې حدثنا
 حفص بن غیاث عن ابن ابی دثب عن الزہری قال: قفق رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم فبين أسلم من
 البحرين أنه قد أحرز دمه وماله إلا أرضه فأنها في حق المسلمين، لأنهم لم يسلبوا وهم مستعنون. (۳)
 روایت کنی دی چه رسول الله ﷺ د بحرین اسلام راوړونکو باره کنی فیصلہ اوکړ: چه هغوی
 دخپل خان اموال حفاظت خو اوکړو البتہ زمکې به د مسلمانانو په مال غنیمت کنی شمیرلې
 کیڑی خکہ چه هغہ خلقو د عصمت په حالت کنی ایمان نہ دی راوړی
 د ابن شہاب زہری رحمہ اللہ د دې مرسل روایت تائید د حضرت عمر بن عبدالعزیز رحمہ اللہ د دې اثر نہ
 ہم کیڑی کوم چه د یحییٰ بن آدم په کتاب الخراج کنی دې: حدثنا إسعایل بن عیاش الشامي عن
 عبد الله البهرازي عن عمر بن عبد العزيز أنه كتب: من أسلم من أهل البحرين فله ما أسلم عليه من أهل ومال،
 وأما داره وأرضه، فأنها كانت في حق الله على المسلمين. (۴)

مطلب دادی چه د اهل بحرین نه کوم خلق مسلمانان شوی داسې اوکړنی چه هغوی دخپل
 اهل و عیال اموال سره مسلمانیدوسره محفوظ شو. البتہ د هغوی مکانات اوزمکې د الله
 تعالی د طرف نه د مسلمانانو د پاره مال فی دی.
 د اصول فقه په کتابونو کنی تصریح ده چه که د مرسل په تائید کنی داسې صحابی یا تابعی
 اثر نقل وی چه په شرعی احکامو کنی ژور بصیرت لری نو د داسې صحابی یا تابعی اثر به په
 اتفاق د احتجاج قابل وی. (۵) د عمر بن عبدالعزیز رحمہ اللہ تقوی تدین اود هغوی فقهی بصیرت
 باندی د فقهاؤ اتفاق دی چونکه د زہری رحمہ اللہ د مرسل په تائید کنی د هغوی فتوی اواثر

(۱) إلاء السنن: ۱۳۹/۱۲ والمبسوط للرخسي: ۵۴/۱۰.

(۲) إلاء السنن: ۱۳۹/۱۲ والمبسوط للرخسي: ۵۴/۱۰.

(۳) أخرجه يحيى بن آدم في كتاب الخراج انظر إلاء السنن: ۱۴۶/۱۲.

(۴) إلاء السنن: ۱۳۹/۱۲.

(۵) الوجيز في أصول الفقه: ۴۷۴/۱ وإلاء السنن: ۱۴۶/۱۲.

موجود دی ہے دی وجہ د امام اعظم رحمۃ اللہ علیہ او امام محمد رحمۃ اللہ علیہ استدلال زیات قوی دی ^(۱)
 امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ، اشہب رحمۃ اللہ علیہ او سحنون رحمۃ اللہ علیہ دلائل اودھنی رد د دی حضراتو رانی وہ چہ
 حدیث باب کنبی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم د حضرت عقیل رضی اللہ عنہ تصرف پہ خانی اوسانلو پہ دی وجہ د
 مسلمان حربی تصرف اوملکیت دی پہ خانی اوساتلی شی پہ دار الحرب باندی د اہل اسلام
 غالب راتلوسرہ دھغوی ملکیت نہ ختمیری ددی استدلال مختلف جوابات دی ^(۲) رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم د حسن اخلاق د وجی نہ دترہ د خونی تصرف کنبی دخل کول مناسب اونه کنرل ^(۳)

(۲) رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پہ دی طرز عمل سرہ تالیف قلب مقصود وو ^(۴)

(۳) پہ دی سرہ دا یقین ورکول مقصود وو چہ څنگہ د جاہلیت د زمانی نکاح پہ خانی وی ہغہ
 شان پہ دھغہ وخت تصرفات ہم معتبر او پہ خانی وی ^(۵)

(۴) د صلح پہ نتیجہ کنبی فتح کیدونکې علاقې د اوسیدونکوزمکی باغونہ اومکانونہ
 بالاجماع مال غنیمت نہ شی جوړیدی بلکہ پہ ہغې باندی د اہل صلح ملکیت ہم دمخکی پہ
 شان وی

د امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ د مشہور قول مطابق مکہ عنوناً فتح شوې نہ وہ بلکہ صلحاً فتح شوې وہ
 د دمکی د فتح سرہ متعلق د امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ ددی قول نہ معلومی پی چہ حدیث باب پخپلہ
 د هغوی دپارہ دلیل نہ شی جوړیدی ځکہ چہ صلحاً فتح کیدونکې علاقو منقول او غیر منقول
 املاک بارہ کنبی د امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ سرہ د ائمہ ثلاثہ ہم اختلاف نشته دتول پہ نیز ہغہ دمسلمہ
 حربی ملکیت کنبی پاتې کیږی اختلاف خو عنوناً فتح کیدونکې علاقې مال غیر منقول بارہ
 کنبی دی

ترجمہ الباب سرہ د حدیث مناسبت علامہ عینی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چہ ترجمہ الباب سرہ هل ترک لنا
 عقیل منزلاً مناسبت دی پہ کوم سرہ چہ امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ داثابت کړی دی چہ کله رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
 پہ حالت کفر کنبی د حضرت عقیل رضی اللہ عنہ د تصرف اعتبار او کروند اسلام راوړلونه پس خواعتبار
 پہ طریقہ اولی کیدل پکار دی لکہ چہ د ترجمہ الباب مدعی ہم دی نہ ثابتہ کړی شوې ده ^(۶)
 حضرت شیخ الحدیث زکریا رحمۃ اللہ علیہ فرمائی حقیقت دادی امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ د خپلې مدعی
 ثابتلودپارہ ترجمہ الباب سرہ مناسبت لرونکی صحیح حدیث نہ دی نقل کړی ^(۷) د حافظ

(۱) پخپلہ د امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ پہ نیز چہ پہ مذکورہ مسئلہ کنبی د طرفین خلاف دی د امام زہری مرسل
 روایات مقبول او قابل احتجاج دی او گوړنی الوجیزی اصول الفقه: ۱/۷۵۵.

(۲) فتح الباری: ۱۵/۸ کتاب المغازی وفتح الملهم للعلامة شبیر أحمد عثمانی رحمۃ اللہ علیہ ۳/۳۸۲ کتاب الحج باب
 نزول احاج بسکع وتوریت دورہا.

(۳) فتح الباری: ۱۵/۸ کتاب المغازی وفتح الملهم للعلامة شبیر أحمد عثمانی رحمۃ اللہ علیہ ۳/۳۸۲.

(۴) فتح الباری: ۱۵/۸ کتاب المغازی وفتح الملهم للعلامة شبیر أحمد عثمانی رحمۃ اللہ علیہ ۳/۳۸۲.

(۵) فتح الباری: ۱۵/۸ کتاب المغازی وفتح الملهم للعلامة شبیر أحمد عثمانی رحمۃ اللہ علیہ ۳/۳۸۲.

(۶) عمدة القاری: ۱۴/۴۲۱.

(۷) الابواب والتراجم للمحدث الکاندھلوی: ص: ۲۰۳.

صاحب زانی هم دغه ده هغوی لیکي چه مسند احمد بن حنبل کښې مسخرین علیه به طریق سره چه کوم روایت نقل کړې شوې دې هم دغه د ترجمه الباب سره مناسب دې ^(۱) مسند احمد کښې دی عن مسخرین علیه الجبل قال: فر قوم من بنی سلیم عن أرضهم فاخذتها، فأسلموا وخصمون الی النبی صلی الله تعالی علیه وسلم، فردها علیهم وقال: اذا أسلم الرجل فهو أحرق بارضه وماله. ^(۲) مسخرین علیه ^(۳) فرمائی چه د بنو سلیم یو د قبیلې خپله زمکه پریخوډه او تختیدل هغه زمکه ما واخستله روستو د قبیلې خلکو اسلام راوړو نو دهغې د واپس کولو مطالبه کولو سره نې زه د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضر کړم حضور پاک هغه زمکه هغوی ته واپس کړه او اړشار د نې او فرمایلو کله چه سړې مسلمان شی نو په خپله زمکه او مال باندې هم دهغه حق وی

حافظ ابن حجر رحمته الله علیه په نیزیه مذکوره روایت کښې اذا اسلم الرجل فهو احرق بارضه وماله د ترجمه الباب سره مناسبت دې

احديث (۲۸۹۴) (۳) حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - اسْتَعْمَلَ مَوْلًى لَهُ يُدْعَى هُنَيْبًا عَلَى الْحِمَى فَقَالَ يَا هُنَيْبُ، أَهْمُّرُ جَنَاحَكَ عَنِ الْمُسْلِمِينَ، وَأَتَقِ دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ، فَإِنَّ دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ مُسْتَجَابَةٌ، وَأَدْخِلْ رَبَّ الصُّرْمَةِ وَرَبَّ الْغَنِيمَةِ، وَإِذَا بَى وَنَعَمَ ابْنُ عَوْفٍ، وَنَعَمَ ابْنُ عَفَّانَ، فَإِنَّهُمَا ابْنُ تَهْلِكَ مَا شِئْتُمَا بِرَجْعًا إِلَى فُحْلٍ وَزَرْعٍ، وَإِنَّ رَبَّ الصُّرْمَةِ وَرَبَّ الْغَنِيمَةِ ابْنُ تَهْلِكَ مَا شِئْتُمَا يَا تَبْنِي بَيْنِيهِ فَيَقُولُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ أَفْتَارِكُمْ أَنَا لَا أَبَاكَ قَالِمَاءُ وَالْكَسَالُ أَيْسَرُ عَلَى مِنَ الذَّهَبِ وَالْوَرَقِ، وَإِيْمَ اللَّهِ، إِنَّمَا لِيَوْمٍ أَتَى قَدْ ظَلَمْتُمْ، إِنَّمَا لِيَلَاذُهُمْ فَقَاتِلُوا عَلَيْهِ فِي الْجَاهِلِيَّةِ، وَأَسْلَمُوا عَلَيْهِ فِي الْإِسْلَامِ، وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْلَا الْمَالُ الَّذِي أُحْمِلَ عَلَيْهِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ مَا حَمَيْتُ عَلَيْهِمْ مِنْ بِلَادِهِمْ شَيْئًا.

رجال الحديث

- ① اسماعيل: دا اسماعيل بن ابی اویس ابن مالک المدنی رحمته الله علیه دې د دوی تذکره کتاب الساقاة، باب شرب الناس و سقی الدواب لاندې تیره شوې ده
- ② مالک: دا امام مالک بن انس بن ابی عامر بن عمرو الاحجی رحمته الله علیه دې د دوی تذکره کتاب الایمان باب من الدین الفرار من الفتن لاندې تیره شوې ده ^(۴)
- ③ زید بن اسلم: دا ابواسامه یا ابو عبد الله زید بن اسلم قرشی عدوی مدنی رحمته الله علیه دې د دوی

(۱) فتح الباری: ۶/۲۱۶.

(۲) فتح الباری: ۶/۲۱۶.

(۳) تقریبه البخاری، انظر تحفة الاشراف بمعرفه الاطراف للمزی: ۸/۸، رقم: ۱۰۳۹۵.

(۴) کشف الباری: ۲/۸۰.

تذکرہ ہم کتاب الایمان کنبی تیرہ شوې ده (۱)
په روایت کنبی دی چه حضرت عمر رضی اللہ عنہ هنی نوم خپل آزاد کړې غلام ته «ربذه» د مال د څرن د
ځانی عامل مقرر کړو نو هغه ته نی هدایت او کړو چه مسلمانانوسره په رفق اورنمنی سره
ملاوېره د مظلوم د بد دغانه ویرېره ځکه چه د مظلوم د عار د کیږی نه

هنی: «بضم الهاء فتح النون وتشديد الياء» داد حضرت عمر رضی اللہ عنہ آزاد کړې شوې غلام وو حافظ
ابن حجر رحمته اللہ علیہ فرمائی چه فضل او کمال کنبی د هغه درجه او چته وه گنی د حضرت عمر رضی اللہ عنہ
غوندي جوهر شناس خلیفه اسلام به د ربذه د چراگاه هغه کله هم عامل نه جوړولو (۲)
حافظ ابن حجر رحمته اللہ علیہ فرمائی چه هنی د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم زمانه خولیدلې ده لیکن مؤرخینو کنبی
چاهم هغه ته صحابی نه دی وئیلی (۳) په صحیح بخاری کنبی هنی ذکر د باب هم په دي
یوروايت کنبی شوې دي. باقی امام بخاری رحمته اللہ علیہ په خپل صحیح کنبی دهغه هیڅ یوروايت نه
دي نقل کړې (۴)

الحمی: «بکسر الحاء المبهلة وفتح الهميم مقصورا» چراگاه یعنی د څرن ځانی ته وائی پخوانی
زمانه کنبی به د مالدارانو او اثر لرونکو خلقو خاص د څارو و د څرن ځایونه وو په کوم کنبی چه به
د نورو خلقو د څارو و د څړولو اجازت نه وو حمی هم دي ته وائی (۵)
په روایت کنبی چه د کوم چراگاه ذکر دي دي نه د ربذه چراگاه مراد ده (۶) معجم البلدان
کنبی یعقوب حموی رحمته اللہ علیہ لیکلی دی رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په دي چراگاه کنبی د اوسیدو خواش
بنکاره کړې وو او د ربذه تعریف کولوسره نی فرمائیلی وو که چرې دلته د مارانو کثرت نه وو
نو د اوسیدو د پاره ډیر مناسب ځانی وو (۷)

و أدخل رب الصرمة ورب الغنمية وإيأى ونعم بن عوف ونعم بن عفان فانهما إن تهلك ماشيتهما يرجعان إلى
نخل ورم، وأن رب الصرمة ورب الغنمية، إن تهلك ماشيتهما يأتني ببنيه فيقول يا أمير المؤمنين، أفتركم
أنا؟ لا أبالك فالباء والكلأ يس على من الذهب والورق.

حضرت عمر رضی اللہ عنہ هنی ته هدایت کولوسره نور او فرمائیل چه کوم خلق د اوبیانو او چیلو مالکان
دی دهغوی په رمو کنبی د جائزې اخستلو د پاره ورځه دي د پاره چه د صدقه په وصول
کولو کنبی د جاحق اونه وهلې شی. د عبد الرحمن بن عوف او عثمان بن عفان د څارو و باره
کنبی احتیاط کوه ځکه چه په معاشي لحاظ سره دا دواړه حضرات مستحکم او مالداران دی

(۱) کشف الباری: ۲/۲۰۳.

(۲) عمدة القاری: ۴/۲۲۱ وفتح الباری: ۶/۲۱۷.

(۳) عمدة القاری: ۴/۲۲۱ وفتح الباری: ۶/۲۱۷.

(۴) عمدة القاری: ۴/۲۲۱ وفتح الباری: ۶/۲۱۷.

(۵) معجم البلدان: ۲/۳۰۷ (المادة: ج.م)

(۶) عمدة القاری: ۴/۲۲۱.

(۷) معجم البلدان: ۲/۳۰۸ قوله صلى الله تعالى عليه وسلم: لنعم المنزل الحمى. لولا كثرة حيانه.

هسي نه چه د امارت د وحي په چراگاه كښې دهغوى د څاروو زيات رعايت كولوسره د غريبانو حق اونه وهلې شى خكه چه د دوى څاروى هلاك هم شى نو دخپلو كېنجورود ياغونو نه او د فصلونو نه هغوى د خپل رزق اومعاش انتظام كولې شى خوچه كوم غريبانو د يوڅو اوبانو خپلو خاوندان دى كه دهغوى څاروى اگيانه ملاويدو اوخيال نه ساتلود وحي، هلاك شى نوهغوى به خپل اولاد ماله راولوى وانى به اې امير المؤمنين «مونږ غريبانو اومحتاج يوتاسو زمونږ دپاره د بيت المال نه وظيفه جاري كړنې»^(۱)، نوآيا هغوى به زدهير كړم؟ نه بلكه زه به دهغوى د معاش انتظام كوم، لهدا دهغوى د پاره د گيا اوبو انتظام او آسانى وركول په سرو زرو او سپينو زرو د هغوى انتظام كولو نه بهتر او آسان دى

حافظ ابن حجر رحمته الله عليه او علامه عيني رحمته الله عليه فرماني عبد الرحمن بن عوف او عثمان بن عفان رضي الله عنهما نومونه حضرت عمر رضي الله عنه د مثال په توگه پيش كړي دي خكه چه په صحابه كرامو كښې دا دواړه حضرات په معاشي لحاظ سره ښه مستحكم او خوشحال وو^(۲)، د حضرت عمر رضي الله عنه منشاء داوه چه دهغوى څارو د څرن د ځاني نه منع كړه يعنى ددوى په څاروو د نورو په مقابلې كښې دومره توجه و وركو چه د غريبانو او حاجتمندو حق او وهلې شى خكه چه كه د غريبانو څاروي هلاك شى نو دهغوى د معاش انتظام كولو دپاره به بله لازملارونه شى بغير ددې نه چه مونږ د بيت المال نه د هغوى دپاره په وظيفه باندې امداد او كړو او كه د ابن عوف او ابن عفان رضي الله عنهما څاروى هلاك هم شى نوهغوى د خپلو پتو فصلونو او د كېنجورو دباغونو نه خپل معاشي ضرورت پوره كولې شى^(۳)

الصبر - په صاد ضمه او راء باندې فتحه سره د الصبرمة تصغير دې وړوكي رمې ته وانى ددې اطلاق د شلو نه تر دير شو يا څلويښتو پوري اوبانو او جيلو رمه باندې كيږي^(۴)

الغنيمة - دا د غنم تصغير دې ددې لفظ نه هم تقليل عدد مراد دې يعنى د چيلو وړه رمه^(۵)

ايأى - دا لفظ تحذير دې قياساً اياك ونيل پكاروو خكه چه د نځوى قاعدې مطابق تحذير د مخاطب كولې شى او ايأى شاذ او قليل الاستعمال دې. ليكن علامه عيني رحمته الله عليه او حافظ ابن حجر رحمته الله عليه فرماني چه د تحذير نسبت خپل ځان طرف ته كولوسره دراصل د حضرت عمر رضي الله عنه مقصد هم مخاطب خبردار كول وو او ډيره بليغ پيرايه هم دغه ده. چنانچه عمدة القاري كښې

(۱) عمدة القاري: ۴۲۲/۱۴ - ۴۲۳.

(۲) د حضرت عبد الرحمن بن عوف رضي الله عنه د مالدارنې قصه مشهوره ده د وفات نه پس چه كله د سرو زرو خښتې دهغه په بيبيانو تقسيم شوې نو د بري كونكو په لاسونو كښې پولنې جوړې شوې په څلورو بيبيانو كښې هرې يوې ته اتيا اتيا زره اشرفنى ملاؤشوي اوگورنى هزار سال پهلې ص: ۱۷۷ مؤلف مولانا منظر احسن گيلاني.

(۳) فتح الباري: ۲۱۷/۶ وعمدة القاري: ۴۲۲/۱۴.

(۴) النهاية لابن الاثير: ۲۷/۳ (المادة: ص ر م) والكرمانى: ۵۵/۱۳.

(۵) عمدة القاري: ۴۲۲/۱۴.

دی وکان القیاس ان یقول وایاک، لان هذه اللفظ للتحذیر، وتحذیر المتکلم نفسه شاذ عند النحاة، ولكنه بالغ فيه من حیث انه حذر نفسه، ومراوده تحذیر المخاطب، وهو بالغ (۱)

قوله وأیم الله انهم لیرون أنى قد ظلمتهم انما لبلادهم فقاتلوا علیها فی

الجاهلیة په خدائی هغوی به باور کوی چه ما هغوی سره ظلم کړې دي ځکه چه دا زمکې هم دهغوی علاقې دي د جاهلیت په زمانه کښې هغوی ددې دپاره جنگونه کړي دي علامه عینی رحمته الله علیه او حافظ ابن حجر رحمته الله علیه تحریر فرماني چه دې خلقونه عبد الرحمن بن عوف او عثمان بن عفان رضی الله عنهما نه بلکه عام اهل مدینه مراد دي (۱)

قوله وأسلموا علیها فی الاسلام - او اسلام راوپلونه پس دهغوی په زمکوباندې دهغوی ملکیت په خانی اوساتلې شو

قوله والذی نفسی بیده لولا المال الذی أحمل علیه فی سبیل الله ما حییت

علیهم من بلادهم شبرا - دهغه ذات قسم دا چه په قدرت کښې چه زما خان دي که هغه مال نه وو کوم چه په جهاد کښې د سورلني په کار راخی نو ما به دهغوی په علاقو کښې په یو لیست زمکه باندې هم چراگاه نه جوړوله. د دغه مال نه هغه اوبیان او اسونه مراد دي کوم چه په جهاد کښې د سورلني په کار راخی. دحضرت عمر رضی الله عنه په دور خلافت کښې په مختلف میدانو او چراگاهونو کښې به څلوېښت زره اوبیان او اسونه څریدل (۲)

ترجمة الباب سره دحضرت عمر رضی الله عنه دا اثر مناسبت باندې اشکال - امام بخاری رحمته الله علیه دحضرت

عمر رضی الله عنه په مذکوره اثر کښې انما لبلادهم فقاتلوا علیها فی الجاهلیة، وأسلموا علیها فی الاسلام سره ترجمه الباب ثابت کړې دي. لیکن حقیقت دادي چه ترجمه الباب سره ددې اثر هیڅ مناسبت نشته نه دا اثر دأحنافو خلاف مستدل جوړیدي شی ځکه چه اهل مدینه اهل صلح وو په اثر کښې د ریزه د چراگاه ذکر دي داد مدینې په حدود کښې شامل وو مونږ وړاندې خودلي دي چه داهل صلح منقول او غیر منقولو املاک په اتفاق سره غنیمت نه شی جوړیدي ددې دپاره

انما لبلادهم فقاتلوا علیها فی الجاهلیة، وأسلموا علیها فی الاسلام نه دحضرت عمر رضی الله عنه دا وو چه دمدینې اوسیدونکو اهل اسلام سره صلح کړې وه اوداسلام راوپلونه پس دهغوی په زمکو باندې دهغوی ملکیت په خانی ساتلې شوې وو لهذا اوس به هم دا ملکیت په خانی وی

بل دا چه د اهل مدینه په کومه حصه زمکه باندې حضرت عمر رضی الله عنه د څرن خانی جوړ کړې وو هغه شاره او خرابه زمکه وه حضرت عمر رضی الله عنه دا په کار راوستلو سره د څاروو د څرن دپاره خاص کړې وه په دې وجه هغه د مسلمانانو دعام مفاد دپاره د حکومت په کنترول کښې راوستلې شوه شرعا حاکم وخت ته ددې اختیار حاصل دي. بفرض محال که دا خبره اومنلې

(۱) فتح الباری: ۲۱۷/۶ و عمدة القاری: ۴۲۲/۱۴.

(۲) عمدة القاری: ۴۲۳/۱۴ و فتح الباری: ۲۱۸/۶.

(۳) عمدة القاری: ۴۲۳/۱۴.

ہی کہ مدینہ عنون فتح شوی وہ نبیب ہمہ ددی اثر نہ دانہ شیبیری جہد فتح نہ ورنندی د
مدینی اسلام را ورنکو جانید اونیو باندی دھغوی ملکیت او تصرف بہ خانی سانی شوی وو
جندجہ علامہ ظفر احمد عثمانی رحمۃ اللہ علیہ تحریر فرمائی ولا حجة فيه اصلا - ای فی امر عمر رضی اللہ عنہ - فان
"نیزدہ من عمل البدنیۃ کما قالہ المجید، وأهل المدينة قد أسلموا عفوا وطوعا وکانت أموالهم، وهذا معنی قول
عمر: وأسلموا علیہا فی الاسلام ولا نزاع فی أهل الصلح..... وان سلمنا أنها فتحت عنوة فلا دلیل ان بعض
اہلہا قد أسلموا قبل الفتح وأقر وأعلی أرضهم وديارهم، ومن ادعى فلیات علی ذلك بیجہا".

وحضرت انور شاہ کشمیری رحمۃ اللہ علیہ اشکال - حضرت علامہ انور شاہ کشمیری رحمۃ اللہ علیہ عجیبہ نکتہ
بیان کری دہ دامام بخاری رحمۃ اللہ علیہ پہ مذکورہ ترجمہ باندی اشکال کولوسرہ فرمائی جہد
حضرت عمر رضی اللہ عنہ ددی اثر ترجمہ سرہ ہیخ مناسبت نشستہ دترجمہ الباب لاندی جہد کومہ
زیر بحث دہ ہغہ د دار الکفر د بعض خلقو مسلمانان کیدو سرہ متعلق دہ اود حضرت عمر رضی اللہ عنہ
اثر ہغہ دار الکفر سرہ متعلق دی چرتہ جہد اوسیدونکی تولو اسلام را ورنی وی. ^(۱) ہنکارہ خبرہ
دہ جہد کوم دار الکفر والا پہ اجتماعی توکہ باندی مسلمانان شوی وی نو دمجدھین اسلام
دحلی کولو د وجہ نہ دھغوی املاک غنیمت جوہ ولیہ اتفاق سرہ اجازت نشستہ پہ دی کنبی د
یوامام اختلاف نشستہ

فیض الباری کنبی دی قاتلوا علیہا فی الجاہلیۃ وأسلموا علیہا فی الاسلام فیہ دلیل علی کون تنک الاراضی
مسلوکہ لہم، وذا لیرد علینا، لان المتبادر منہ انہم أسلموا کلہم، ومساللتا فیہا إذا سلم قوم، وبقی الکفر من
حولہم. ^(۲) حضرت شیخ الحدیث رحمۃ اللہ علیہ ہم دغہ خبرہ فرمائی دہ: ^(۳)
د مذکورہ اثر تخریج - امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ نہ علاوہ دحضرت عمر رضی اللہ عنہ مذکورہ اثر ائمہ مالک
رحمۃ اللہ علیہ ہم پہ موطا کنبی روایت کری دی ^(۴) لیکن حافظ ابن حجر رحمۃ اللہ علیہ فرمائی جہد اثر پہ
موطا امام مالک رحمۃ اللہ علیہ کنبی مروی نہ دی وهذا الحدیث لیس فی الموطا ^(۵)
پہ دی باندی رد کولوسرہ حافظ رقانی رحمۃ اللہ علیہ ان هذا لشی عجاب تحریر فرمائی سرہ دتعجب
اظہار کری دی جہد اثر امام مالک رحمۃ اللہ علیہ پہ موطا کنبی روایت کری دی ددی نہ بوجود حفظ
ابن حجر رحمۃ اللہ علیہ خشکہ انکار کو ^(۶) د حافظ ابن حجر رحمۃ اللہ علیہ دفاع کولوسرہ حضرت شیخ الحدیث
رحمۃ اللہ علیہ تحریر فرمائی. ویمن الاعتذار عن الحافظ أنه یکن أن یکن فی نسخته من الموطا ^(۷)

(۱) إغلاء السنن: ۱۲/۱۴۳.

(۲) الابواب والتراجم ص: ۲۰۳.

(۳) فیض الباری: ۳/۴۵۶.

(۴) الابواب والتراجم ص: ۲۰۳.

(۵) موطا امام مالک رحمۃ اللہ علیہ ۲/۱۰۳ فی دعوة المظلوم. باب ما یفتی من دعوة المظلوم.

(۶) فتح الباری: ۶/۲۱۸.

(۷) أوجز المسائل للمحدث محمد زکریا الکاندھلوی: ۱۵/۳۷۱.

(۸) أوجز المسائل للمحدث محمد زکریا الکاندھلوی: ۱۵/۳۷۱.

یعنی دحافظ صاحب د طرف نه دا عذر پیش کولی شی چه دهغوی زیر نظر موطا کومه نسخه وده ممکن دی چه په هغې کښې دا اثر نه وی

د روایت باب نه مستنبط فوائد: علامه مهلب رحمته الله علیه د روایت باب نه دا فوائد مستنبط کړي دي

- ① حاکم وخت له پکار دی چه هغه شاپي بنجر زمکې دمغاد عامه دپاره په کار راوولی (۱)
- ② که د غریبانانو د حق وهلو اندیښنه وی نو دهغوی د فائدې د خاطره مالدارانو ته معمولی شان نقصان رسولو کښې هیڅ بدیت نشته. (۲) لکه څنگه چه حضرت عمر رضی الله عنه په دې اثر کښې هنی ته هدایت ورکولو سره اوفرمائیل که د مالدارانو څاروو ته نقصان هم اورسی نو دهغوی په حق کښې دا څه لونی نقصان نه دې هغوی سره د معاش نورې هم ذرائع موجود دی ولې د غریبانانو د معاش ذریعه هم دغه څاروی دی په دې وجه دهغوی خیال ساته
- ③ کوم ځانی چه د څاروو دنگرود څرن دپاره خاص وی په هغې باندې دهغه ځانی د اوسیدونکو حق دې په دغه زمکه باندې چه هغوی ته د خپلو څاروو د څرن آسانی ده حاکم وخت دې هغوی د دغه آسانی نه نه محروم کوی (۳)

باب ۱۷۷: کتابه الامام الناس

الناس:- دامنصوب دې ځکه چه کتابه د مصدر اضافت فاعل طرف ته دې اودا ددې

مفعول دې ينصب الناس على أنه مفعول للمصدر البضاف إلى فاعلة. (۴)

د ترجمه الباب مقصد:- علامه ابن منیر رحمته الله علیه فرمائی چه دې باب قایمولو سره امام بخاری رحمته الله علیه د هغه عقیدې تردید کوی چه په مردم شماری سره برکت اوچتېږي. یعنی دانکړل چه په مردم شماری سره برکت اوچتېږي غلطه ده. دغزه حنین په موقع د برکتونو اوچتولو واقعه د اعجاب نفس د وجه نه شوې وه. (۵)

گنې فی نفسه په مردم شماری کښې د دین اسلام دپاره په څوحوالوسره مختلف فوائد پټ دی. مثلاً هم دغه چه د مستحق او ضرورت مندو کسانو دپاره د وظائف جاری کول د مردم شماری نه بغیر ډیر گران دی. که چرې مردم شماری اونه کړي شی نو د بیت المال په اخراجات کښې عدم توازن اود وظائف په جاری کولو کښې به بې قاعدگي پاتې شی.

احديث [۲۸۹۵] (۶) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ الْأَعْمَشِ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنْ حُذَيْفَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ قَالَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - «اَكْتُبُوا لِي مِنْ

(۱) شرح ابن بطال: ۵/۲۱۹ - ۲۲۰.

(۲) شرح ابن بطال: ۵/۲۱۹ - ۲۲۰.

(۳) شرح ابن بطال: ۵/۲۱۹ - ۲۲۰.

(۴) عمدة القاري: ۴۳/۱۴.

(۵) المتواری ص: ۱۷۹ وفتح الباری: ۲۲۰/۶ والابواب والتراجم: ص: ۲۰۴.

(۶) وأيضاً الحديث عند مسلم في صحيحه: ۸۴/۱ في كتاب الايمان باب جواز الاستسار بالايمن للخائف رقم: ۳۷۷ وعند ابن ماجه في سننه ص: ۲۹۱ في الفتن، باب الصبر على البلاى رقم: ۴۰۲۹.

تَلَفَّظَ بِالإِسْلَامِ مِنَ النَّاسِ». فَكَتَبْنَا لَهُ أَلْفًا وَخَمْسِمِائَةَ رَجُلٍ، فَقُلْنَا نَخَافُ وَنَحْنُ أَلْفٌ وَخَمْسِمِائَةٌ فَلَقَدْ رَأَيْنَا ابْتِلِيَانَا حَتَّى إِنَّ الرَّجُلَ لَيُصَلِّي وَحُدَّةً وَهُوَ خَائِفٌ.

رجال الحديث

- ① محمد بن یوسف - دا محمد بن یوسف بن واقدی فریابی رحمہ اللہ دی ددوی حالات کتاب العلم باب ما کان النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم یتخلوہم بالموعظة لاندی تیرشوی دی
- ② سفیان - سفیان - دا مشہور محدث سفیان بن عیینہ بن ابی عمران ہلالی کوفی رحمہ اللہ دی ددوی حالات کتاب الایمان لاندی اجمالاً (۱) او کتاب العلم لاندی تفصیلاً تیرشوی دی (۲)
- ③ الاعمش - دا ابو محمد سلیمان بن مہران اسدی کوفی رحمہ اللہ دی داعمش پہ لقب سرہ مشہور دی ددوی حالات کتاب الایمان باب ظلم دون ظلم لاندی تیرشوی دی (۳)
- ④ ابو وائل - دا مشہور تابعی ابو وائل شقیق بن سلمہ اسدی کوفی رحمہ اللہ دی ددوی حالات کتاب الایمان باب خوف المؤمن من أن یحبط عملہ لاندی تیرشوی دی (۴)
- ⑤ حذیفہ رضی اللہ عنہ - دا مشہور صحابی ابو عبد اللہ حذیفہ بن الیمان رضی اللہ عنہ دی ددوی حالات کتاب العلم لاندی تفصیل سرہ تیرشوی دی (۵)

قوله: اکتبوا لی من تلفظ بالاسلام من الناس - پہ روایت کنبی دی چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمائیل چہ ماتہ د مسلمانانو شمیر لیکلے راکرہ پہ صحیح مسلم کنبی دا روایت د ابو معاویہ پہ طریق سرہ نقل دی۔ یہ ہغی کنبی اکتبوا پہ خائی اخصوا دی (۶) پہ دی لفظ کنبی دمعنی لحاظ سرہ دیرعموم دی۔ د صحیح مسلم پہ دی روایت کنبی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلی دی انکم لاتدرون لعلمکم ان تبتلوا (۷) یعنی تاسو نہ پیڑنتی کیدی شی فتو کنبی اختہ شی د صحیح بخاری پہ حدیث باب کنبی دا جملہ نشہ۔

قوله: فکتبنا لہ ألفاً وخمسائة رجل - حضرت حذیفہ رضی اللہ عنہ وائی چہ مونہ د یوزر پنخوسو مسلمانانو نومونہ اولیکل اود حضور پاک پہ خدمت کنبی مو پیش کرل۔

قوله: فقلنا نخاف، ونحن ألف وخمسة - فقلنا نخاف..... دا استفہام تعجب دی نخاف

(۱) کشف الباری: ۲۳۸/۱

(۲) کشف الباری: ۸۶/۳

(۳) کشف الباری: ۲۵۱/۲

(۴) کشف الباری: ۵۵۹/۲

(۵) کشف الباری: ۹۲/۳

(۶) الصحیح مسلم: ۸۴/۱ کتاب الایمان باب جواز الاستسار بالایمان للکائف کما مر آنفاً.

(۷) الصحیح لمسلم: ۸۴/۱ وعمدة القاری: ۴۲۴/۱۴ وفتح الباری: ۲۱۹/۶.

نه وړاندې هل مقدّر دې^(۱) مطلب دادې چه آیا یونیم زر نفوسو باندې مشتمل کیدو باوجود به مونږ ویره محسوس کوو! یعنی د دومره غیر معمولی گټې باوجود به مسلمانان ولې په ویره او دهشت کښې راگیرېږي؟

د مردم شماری واقعۀ کله پېښه شوه؟ شارحینو په دې کښې مختلف اقوال نقل کړي دي

① یوفول دادې چه د مردم شماری واقعۀ ممکن ده چه غزوه احدته د تللو دپاره پېښه شوی وی.

② علامه ابن التین رحمته الله د وثوق سره فرمانیلې دي چه دا واقعۀ د غزوه خندق په موقع د خندق د کنستلو وخت کښې پېښه شوې^(۲).

③ د علامه داودی رحمته الله رايې ده چه دا د حدیبیه په موقع پېښه شوې ځکه چه د شمیرې بازه کښې د صحابه کرامو په مینځ کښې اختلاف هم په دې مقام باندې شوي وو د بعض صحابه کرامو رايې وه چه ټول کسان یونیم زر دي او بعضو ونیل چه زر دي^(۳).

قوله فلقد رأيتنا ابتلينا حتى إن الرجل ليصلي وحده وهو خائف - رأيتا په دې

کښې نا باندې ضمه ده او د متکلم صیغه ده - تقدیر عبارت دادې فلقد رأيت نفسي بعض رواياتو کښې رأيتنا نقل دې^(۴) مونږ خپل خان فتنو کښې راگیر کړو تردې چه سړې خان له مونږ کولو سره هم ویرېږي علامه کرمانی رحمته الله او علامه عینی رحمته الله فرمانی چه په روایت کښې د ویرې د کوم کیفیت تذکره کړې شوې ده هغه د رسول الله صلی الله علیه و آله د وفات نه پس زمانې سره متعلق ده^(۵).

روایت کښې په ابتلاء سره د کومې فتنې طرف ته اشاره ده؟ - په روایت کښې ویره او ابتلاء نه کومو فتنو طرف ته اشاره ده؟ په دې سلسله کښې د شارحینو حضراتو مختلف اقوال ذکر شوي دي ① د حافظ ابن حجر رحمته الله رايې ده چه دې نه د حضرت عثمان رضی الله عنه د دور خلافت په آخری ورځو کښې د ولید بن عقبه او د کوفې دنورو امراؤ بې اعتدالیانو طرف ته اشاره ده ولید بن عقبه به مونږ د وخت نه روستو کولو یا دا چه د مانځه د سنتو او آدابو خیال به ئې نه ساتلو د ولید بن عقبه او د ده په شان داسې نورو امراؤ د غلط تګ د وجې نه څه نیکان خلق داسې وو چه دهغه په اقتداء کښې به ئې مونږ کول مکروه کنړل داسې خلقو به اول په پټه خان له مونږ کولو او روستو د عقبه د قهر او غضب او عتاب نشانه جوړیدو او فتنه کښې د راگیریدو د ویرې په دویم ځل دهغه په اقتداء کښې مونږ کولو

(۱) شرح الکرماني: ۵۶/۱۳ و عمدة القاری: ۴۲۴/۱۴ و قسطلانی: ۱۷۵/۵.

(۲) عمدة القاری: ۴۲۴/۱۴ و فتح الباری: ۲۱۹/۶ و إرشاد الساری للقسطلانی: ۱۷۵/۵.

(۳) عمدة القاری: ۴۲۴/۱۴ و فتح الباری: ۲۱۹/۶ و إرشاد الساری للقسطلانی: ۱۷۵/۵.

(۴) عمدة القاری: ۴۲۴/۱۴ و فتح الباری: ۲۱۹/۶ و إرشاد الساری للقسطلانی: ۱۷۵/۵.

(۵) شرح الکرماني: ۵۶/۱۳.

(۶) شرح الکرماني: ۵۶/۱۳ و عمدة القاری: ۲۲۴/۱۴.

حفظ ابن حجر رحمہ اللہ تحریر فرمائی: فی شبہ ان یكون اشار بذلك الى ما وقع في اواخر خلافة عثمان من ولاية بعض امراء الكوفة كالوليد بن عقبة حيث كان يؤخر الصلوة او لا يقيمها على وجهها، وكان بعض الورعين يصلون وحدهم، ثم يصل معه خشية من وقوع الفتنة (۱)

① یقول دادی چه دی نه د حضرت عثمان رضی اللہ عنہ د یوسف طرف ته اشاره ده په دغه سفر کښې هغوی د قصر مונخ په خانی پوره مونخ کړې وو او د سفر ملګروچه د حضرت عثمان رضی اللہ عنہ دا طرز عمل اولیدلو نو د هغوی د ویرې نه به نې په پټه قصر هم کولو مطلب دادی چه د حضرت عثمان رضی اللہ عنہ په اقتداء کښې به پوره کولو خو وروسته به نې د هغه نه په پټه قصر هم کولو

② دامام نووی رحمہ اللہ رانی ده چه د دې نه د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د وفات نه پس ښکاره کیدونکې فتو طرف ته اشاره ده دا فتنی دومره خطرناکې وې چه خلقو به د ویرې د وجی نه خپل خان پټولو او د مونخ په شان اهم عبادت به نې پټ ادا کولو چه چرته د فتنی او قتل او فساد ښکاره نه شی (۲)

حَدَّثَنَا عَبْدَانُ عَنْ أَبِي حَمْزَةَ عَنِ الْأَعْمَشِ فَوَجَدْنَاهُمْ خُمَيْمَانِيَةً. قَالَ أَبُو مُعَاوِيَةَ مَا بَيْنَ سَبْعَيْنِ إِلَى سَبْعِمِائَةٍ (۳)

رجال الحديث

① عبدان:- دا عبدالله بن عثمان بن بجله دې عبدان په لقب سره مشهور دې د دوی حالات کتاب الايمان بده الوحي لاندې تیر شوی دی (۴)

② ابو حمزه:- دا ابو حمزه محمد بن ميمون اليشكري دې. د دوی حالات کتاب الغسل باب نقض اليدين من الغسل لاندې تیر شوی دی.

③ اعمش:- دا ابو محمد سليمان بن مهران اسدي كوفي رحمہ اللہ دې. دا اعمش په لقب سره مشهور دې. د دوی حالات کتاب الايمان باب ظلم دون ظلم لاندې تیر شوی دی (۵)

قوله: قال ابو معاوية:- دا ابو معاوية محمد بن خازم التميمي دې. د دوی حالات کتاب العلم باب الحياء في العلم لاندې تیر شوی دی (۶)

دمذكوره تعليق تخريج:- دا تعليق امام مسلم رحمہ اللہ كتاب الايمان باب الاستسار بالايان للغائف

(۱) فتح الباری: ۲۱۹/۶.

(۲) شرح النووي على صحيح مسلم: ۸۴/۱ وشرح الكرماني: ۵۶/۱۳ وعمدة القاري: ۴۲۴/۱۴.

(۳) قوله: حدثنا عبدان..... تفرد به البخاري رحمہ اللہ. أنظر تحفة الأشراف للحافظ المنذرى رحمہ اللہ ۳۸/۳ رقم: ۳۳۳۸.

(۴) كشف الباری: ۴۶۱/۱.

(۵) كشف الباری: ۲۵۱/۲.

(۶) كشف الباری: ۴۰۵/۴.

لاندې. امام نسائی رحمہ اللہ سنن کبریٰ کنې کتاب السیر باب أخصاء الامام الناس لاندې او امام ابن

ماجه رحمہ اللہ خپل سنن کنې کتاب الفتن باب الصبر علی البلاء لاندې موصول نقل کړې دي (۱).
 د روایت باب او مذکورہ تعلیق مقصد - دامام بخاری رحمہ اللہ مقصد دا خودل دی چه ترجمه الباری
 په رومې روایت کنې په کوم طریق سره سفیان بن عیینہ رحمہ اللہ د اعمش رحمہ اللہ نه حدیث روایت
 کړې دي هم په دغه طریق سره ابو حمزہ رحمہ اللہ او ابو معاویہ رحمہ اللہ هم د اعمش رحمہ اللہ نه نقل کړې دي
 خودې دواړو د سفیان بن عیینہ رحمہ اللہ نه اعداد و شمار مختلف ذکر کړي دي (۲). سفیان بن
 عیینہ رحمہ اللہ یوزر پنځه سوه او ابو حمزہ رحمہ اللہ پنځه سوه او ابو معاویہ رحمہ اللہ شپږ سوه نه تر اوو سوه
 پورې عدد ذکر کړي دي چونکه سفیان بن عیینہ رحمہ اللہ په حفظ اتقان او ثقافت کنې په نورو
 محدثینو فوقیت لری بل دا چه د ثقہ راوی زیادت هم معتبر دي په دې وجه امام بخاری رحمہ اللہ
 ابن عیینہ زیادت فی العدد و الاروايت ته ترجیح ورکولو سره مقدم اوساتلو (۳).

علامه اسماعیل رحمہ اللہ فرمائی چه یحییٰ بن سعید اموی او ابوبکر بن عیاش رحمہ اللہ د ابو حمزہ رحمہ اللہ
 موافقت کنې د پنځوسو عدد ذکر کړي دي په دې باندې حافظ بن حجر رحمہ اللہ فرمائی چه
 تعارض حفظ اوتقان او اکثریت په مینځ کنې دي. یعنی یو طرف ته ابو حمزہ. یحییٰ بن
 سعید او ابوبکر بن عیاش رحمهم الله دي چه د پنځوسو عدد نقل کولو کنې متفق دی لفظ
 اکثریت نه هم دي حضراتو اتفاق طرف ته اشاره کړې ده، خود مذکورہ دریو حضراتو په
 مقابله کنې احفظ دي لکه چه تعارض دلته په احفظیت او اکثریت کنې دي. ددې نه دامام
 بخاری رحمہ اللہ رجحان هم معلومېږي یعنی د تعارض په صورت کنې هغه چونکه حفظ ته ترجیح
 ورکوي په دې وجه دلته هم امام بخاری رحمہ اللہ د احفظ کیدو د وجی امام ابن عیینہ رحمہ اللہ روایت ته
 ترجیح ورکړي ده او اکثریت یعنی ابو حمزہ یحییٰ بن سعید او ابوبکر بن عیاش رحمهم الله
 روایات ئی مرجوح گرځولی دي.

حافظ ابن حجر رحمہ اللہ تحریر فرمائی: وأما ما ذكره الاسماعيل أن يحيى بن سعيد الاموي وأبا بكر بن
 عياش واقفا بأهمية في قوله: خمسة فتعارض الاكثرية والاحفظية، فلا يخفى بعد ذلك الترجيح بالزيادة،
 وبهذا يظهر نظر البخاري على غيره. (۴)

د یواشکال جواب: - دلته دا اشکال کیدي شی چه امام بخاری رحمہ اللہ که چرې د ثقہ زیادت
 اعتبار کولو سره د سفیان بن عیینہ رحمہ اللہ روایت ته ترجیح ورکړه نویا امام مسلم رحمہ اللہ د
 ابو معاویہ رحمہ اللہ روایت ته ولې ترجیح ورکړه؟

علامه عینی رحمہ اللہ او حافظ ابن حجر رحمہ اللہ ددې دا جواب ورکړي دي چه د اعمش په شاگردانو

(۱) السنن الكبرى للامام النسائي: ۲۷۶/۵ رقم: ۸۸۷۵ صحيح مسلم: ۸۴/۱ کتاب الايمان باب جواز
 الاستمرار بالايمن للخانف. وسنن ابن ماجه ص: ۲۹۱ فی أبواب الفتن.

(۲) عمدة القاري: ۴۲۴/۱۴ وفتح الباري: ۲۱۹/۶.

(۳) عمدة القاري: ۴۲۴/۱۴ وفتح الباري: ۲۲۰/۶ وإرشاد الساري: ۱۷۵/۵.

(۴) فتح الباري: ۲۲۰/۶.

کُتِبَ ابو معاویه د حفظ او اتقان په لحاظ سره زیات ممتاز وو په دې وجه امام مسلم رحمته الله علیه د هغه روایت ته ترجیح ورکړه او سفیان بن عیینه رحمته الله علیه د اعمش رحمته الله علیه په تلامذه سره په ټولو محدثینو باندې فائق دې په دې وجه امام بخاری رحمته الله علیه د هغه روایت ته ترجیح ورکړه (۱)

په اعداد کښې تعارض او د هغې حل - اعداد او شمیر مختلف خودونکی دې دیوایو روایاتو کښې تطبیق ورکولو سره شارحین حضرات مختلف اقوال نقل کوي ① علامه داودی رحمته الله علیه فرماني لعلهم کتبواي موطن. یعنی ممکن ده چه د مردم شمارنی دا واقعه په مختلفو مقاماتو باندې دیرخل پیښه شوې وی په داسې صورت کښې ښکاره خبره ده چه د کسانو د زیاتیدو او کمیدو سره اعداد او شمیر مختلف کیدل بالکل ممکن دی (۲)

② بعضو دا تطبیق ورکړې دې چه په کومو روایتونو کښې د یوزر پنخوسو عدد ذکر شوې دې دې نه مسلمانان سری ښخې ماشومان او غلامان ټول مراد دی (۳)

او په کومو روایاتو کښې چه د پنخو سوو عدد ذکر کړې شوې دې د هغې نه صرف مجاهدین مراد دی. دغه شان چه کومو روایاتو کښې شپږ سوو نه اووه سوو پورې د عدد بیان شوې دې د هغې نه صرف سری مراد دی (۴)

په دویم تطبیق باندې دامام نووی رحمته الله علیه رد. لیکن دویم تطبیق رد کولو سره امام نووی رحمته الله علیه فرماني چه کله روایاتو کښې ألف وخمسائة رجل کښې د رجل تصریح موجود ده نو ددې اطلاق په پنخو ماشومانو او غلامانو باندې صحیح نه دې.

⑤ امام نووی رحمته الله علیه فرماني چه صحیح تطبیق دادې چه کومو روایانو د اووه سوو عدد روایت کړې دې د هغې نه خصوصاً د مدینې رجال یعنی سری مراد دی او کومو روایانو چه د یوزر پنخوسو عدد ذکر کړې دې د هغې نه د مدینې د رجالو سره مدینې سره ملحق خایونو او کلو مسلمانان اوسیدونکی هم مراد دی.

چنانچه امام نووی رحمته الله علیه تحریر فرماني: وقد يقال: وجه الجمع بين هذه الالفاظ أن يكون قولهم ألف وخمسائة البراد به النساء والصبيان والرجال، ويكون قولهم ست مائة إلى سبع مائة الرجال خاصة، ويكون خمسمائة البراد به المقاتلون، ولكن هذا الجواب باطل برواية البخاری فی أواخر كتاب السير فی باب كتابة الامام الناس، فان فيها: فكتب له ألفا وخميس مائة رجل. والجواب الصحيح - إن شاء الله - أن يقال: لعلهم أرادوا بقولهم ما بين الستة إلى السبع مائة رجال المدينة خاصة، وبقولهم: فكتبنا له ألفا وخمسمائة هم مع المسلمين حولهم (۵)

(۱) عمدة القاری: ۱/۴۲۴ وفتح الباری: ۲۲۰/۶.

(۲) فتح الباری: ۲۲۰/۶ وعمدة القاری: ۱/۴۲۵.

(۳) فتح الباری: ۲۲۰/۶ وعمدة القاری: ۱/۴۲۵ وإرشاد الساری: ۱۷۵/۵.

(۴) فتح الباری: ۲۲۰/۶ وعمدة القاری: ۱/۴۲۵ وإرشاد الساری: ۱۷۵/۵.

(۵) شرح النووی علی صحیح مسلم: ۸۴/۱ کتاب الحج باب جواز الاستبرار بالایمان للخائف.

د علامه کرمانی رحمۃ اللہ علیہ د صنیع نه معلومیری چه دهغوی په نیزد امام نووی رحمۃ اللہ علیہ مذکورہ تطبیق راجح دې (۱) علامه کرمانی رحمۃ اللہ علیہ په دویم تطبیق باندې رد کولو سره فرمائیلی وو چه په حدیث باب کنبی درجل تصریح موجود ده په دې وجه داسې وویل صحیح نه دی چه دې نه ښځې ماشومان او غلامان مراد ددی علامه عینی رحمۃ اللہ علیہ هغه پسې لگیدو سره فرمائی چې دا رد پخپله محل نظر دې ځکه چه درجل اطلاق په عبید او حسیان باندې هم کیږی (۲)
ترجمه الباب سره دحدیث باب مناسبت روایت کنبی کتابت یعنی دمردم شمارنی ذکر دې ترجمه الباب سره ددې مناسبت ښکاره دې

احديث ۱۲۸۹۶ (۲) حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا سَفْيَانُ عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ عَنْ عُمَرُو بْنِ دِينَارٍ عَنْ أَبِي مُعْبَدٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - قَالَ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي كُنْتُ فِي غَزْوَةٍ كَذَا وَكَذَا، وَأَمْرَاتِي حَاجَّةٌ. قَالَ: «ارْجِعْ فَخُجِّ مَعَ أَمْرَأَتِكَ». [ر: ۱۷۶۳]

رجال الحديث

- ① ابونعيم - دامشهور محدث ابونعيم الفضل بن دكين الملائى الكوفى رحمۃ اللہ علیہ دې ددوی حالات کتاب الايمان باب فضل من استبرأ لدينه کنبی تیرشوی دی (۴)
- ② سفیان - د ترجمه الباب د رومبی حدیث لاندې د دوی حواله تیره شوې ده
- ③ ابن جریج - دا عبدالملک بن عبدالعزیز بن جریج اموی رحمۃ اللہ علیہ دې ددوی تذکره کتاب الحیض باب غسل الحائض رأس زوجها وترجیله لاندې تیره شوې ده
- ④ عمرو بن دینار - دا ابو محمد عمرو بن دینار البجرى رحمۃ اللہ علیہ دې ددوی تذکره هم کتاب العلم باب العلم والعظة باللیل کنبی تیره شوې ده (۵)
- ⑤ ابومعبد - دا حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما آزاد کړې شوې غلام ابومعبد نافذ المکى رحمۃ اللہ علیہ دې ددوی حالات کتاب الاذان باب الذکر بعد الصلوة لاندې تیرشوی دی
- ⑥ ابن عباس - دامشهور صحابی د رسول صلی اللہ علیہ وسلم د تره خونى حضرت عبداللہ بن عباس رضی اللہ عنہما دې ددوی حالات بدء الوحى (۶) بل د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم نه نیغ په نیغ دهغوی د مرویاتو تعداد سره

(۱) شرح الکرماني: ۵۷/۱۳.

(۲) عمدة القاری: ۵۲۵/۱۴ قال العلامة العینی رحمۃ اللہ علیہ الحكم ببطلان الوجه المذكور لا يخلو عن نظر. لان العبد والصبيان يدخلون في لفظ: الرجل فتأمل: والله أعلم.

(۳) قد سبق تخريج الحديث في كتاب جزاء الصيديات حج النساء رقم: ۱۸۶۲.

(۴) كشف الباري: ۶۶۹/۲.

(۵) كشف الباري: ۳۰۹/۴.

(۶) كشف الباري: ۱/۴۳۵ - ۴۳۷.

متعلق بحث کتاب الایمان باب کفران العشر و کفر دون کفر لاندی تیرشوی دی (۱)

جاء رجل إلى النبي صلى الله تعالى عليه وسلم فقال يا رسول الله! إنى كتبت في غزوة كذا وكذا وأمرأت حاجة قال: أرجع فحج مع امرأتك:- حضرت ابن عباس روایت کوی چه یوسری رسول الله ﷺ له راغلو او عرض نی او کړو یا رسول الله! زما نوم په فلانکی فلانکی جهاد کنبی لیکلې شوې دې اوزما ښځه دحج د پاره وتلې ده حضور پاک او فرماینیل زه خپلې ښځې سره حج او کړه دې روایت سره متعلق بحثونه کتاب الحج باب حج النساء لاندی تیرشوی دی

ترجمة الباب سره دحديث باب مناسبت:- حضرت ابن عباس رضی الله تعالی عنهما په په دغه روایت کنبی انی کتبت فی غزوة کذا وكذا مناسبت ترجمة الباب سره ښکاره دې حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه ددې جملې تعلق ترجمة الباب یومبی روایت لفظ اکتبوا سره دې د کوم نه چه د اثباتیې چه د صحابه کرامو عادت وو چه هغوی به د جهاد د پاره د وتلونکو نومونه لیکل (۲) د حافظ صاحب ددې استدلال تائید د مذکور روایت نه کیږی په کوم کنبی چه دی یوسری د حضور پاک په خدمت کنبی حاضر شو وئی وئیل زما نوم په فلانکی او فلانکی غزوه کنبی لیکلې شوې دې

باب ۱۷۸: إن الله يؤيد الدين بالرجل الفاجر

د ترجمة الباب مقصد:- علامه ابن منیر رحمه الله فرمائی ددې ترجمة الباب نه دامام بخاری رحمه الله مقصد دادې که یو فاجر حاکم د اسلام د حفاظت سبب جوړشی نو صرف د فسق او فجور د وجی نه خروج او بغاوت کولو سره هغه معزول کول جائز نه دی. ځکه چه الله تعالی د فاسق او فاجر نه هم د دین د خدمت او تائید کار اخلی. لهذا د داسې حاکم په اقتدار باندې په صبر او تحمل او شرعی امور وکنبی د هغه اطاعت کول واجب دی.

(احديث ۲۸۹۷) (۱) حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ ح وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ غِيلَانَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنِ ابْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ سَمِعْتُ أَمْرَ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَقَالَ لِرَجُلٍ مِمَّنْ يَدْعِي الْإِسْلَامَ «هَذَا مِنْ أَهْلِ النَّارِ». فَلَمَّا حَضَرَ الْقِتَالُ قَاتَلَ الرَّجُلُ قِتَالًا شَدِيدًا، فَأَصَابَتْهُ جِرَاحَةٌ فَعِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، الَّذِي قُلْتُ إِنَّهُ مِنْ أَهْلِ النَّارِ فَإِنَّهُ قَدْ قَاتَلَ الْيَوْمَ قِتَالًا شَدِيدًا وَقَدْ مَاتَ. فَقَالَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - «إِلَى النَّارِ». قَالَ فَكَأَذْبُعُ النَّاسِ أَنْ يُرْتَابَ، فَيُبْنَى

(۱) كشف الباري: ۲/۲۰۵ - ۲۰۶.

(۲) فتح الباري: ۲۲۰/۶.

(۳) وايضا أخرجه البخاري في صحيحه: ۶۰۴/۲ في كتاب المغازی باب غزوة خيبر. رقم: ۴۲۰۴ و: ۹۷۷/۲ في القدر باب العمل بالخواتيم رقم: ۶۶۰۶ ومسلم في صحيحه: ۷/۱ في كتاب الایمان باب غلظ تحريم قتل الانسان نفسه.

هُم عَلَى ذَلِكَ إِذْ قِيلَ إِنَّهُ لَمْ يَمُتْ، وَلَكِنْ بِهِ جِرَاحٌ شَدِيدٌ. فَلَمَّا كَانَ مِنَ اللَّيْلِ لَمْ يَصِبْ عَلَى الْجِرَاحِ، فَقَتَلَ نَفْسَهُ، فَأَخْبَرَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - بِذَلِكَ فَقَالَ «اللَّهُ أَكْبَرُ، أَتَاهُ أَنْبَى عَبْدَ اللَّهِ وَرَسُولُهُ». ثُمَّ أَمَرَ بِلَا أَفَنَادَى بِالنَّاسِ «إِنَّهُ لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ إِلَّا أَنْفُسٌ مُسْلِمَةٌ، وَإِنَّ اللَّهَ لَيُؤَيِّدُ هَذَا الدِّينَ بِالرَّجُلِ الْفَاجِرِ». [۳۹۶۷، ۴۲۳۲]

رجال الحديث

- ① ابوالیمان - دا ابوالیمان حکم بن نافع بهرانی حمصی رحمۃ اللہ علیہ دی. ددوی تذکرہ ہمد الوسی کی تیرہ شوی دہ (۱)
 - ② شعیب - دابو بشر شعیب بن ابی حمزہ القرشی الاموی رحمۃ اللہ علیہ دی. ددوی تذکرہ ہم ہمد الوسی کنبی تیرہ شوی دہ (۲)
 - ③ زہری - دامشہور محدث محمد بن مسلم بن عبید اللہ بن عبد اللہ بن شہاب زہری رحمۃ اللہ علیہ دی. ددوی حالات ہم ہمد الوسی لاندی تیرشوی دی. (۳)
- قوله: وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ غِيلَانَ.....**

رجال الحديث

- ① محمود بن غیلان - دامحمود بن غیلان العدوی رحمۃ اللہ علیہ دی. ددوی حالات کتاب مواقیع الصلوم باب النوم قبل العشاء لاندی تیرشوی دی.
- ② عبدالرزاق - دا ابوبکر عبدالرازق بن ہمام بن نافع صنعانی یمانئ رحمۃ اللہ علیہ دی. ددوی حالات کتاب الایمان باب حسن اسلام المرء لاندی تیرشوی دی. (۴)
- ③ زہری - دامشہور محدث عبد اللہ بن شہاب زہری رحمۃ اللہ علیہ دی. ددوی حالات ہمد الوسی لاندی تیرشوی دی. (۵)
- ④ المسیب - دا امام التابعین سعید بن المسیب بن حزن بن ابی وہب بن عمرو بن عائد بن عمران بن مخزوم بن مرہ قرشی مخزومی رحمۃ اللہ علیہ دی. ددوی تفصیلی تذکرہ کتاب الایمان باب من قال ان الایمان هو العمل لاندی تیرہ شوی دہ (۶)

① کشف الباری: ۴۷۹/۱ - ۴۸۰.

② کشف الباری: ۴۸۰/۱.

③ کشف الباری: ۳۲۶/۱.

④ کشف الباری: ۴۲۱/۲.

⑤ کشف الباری: ۳۲۶/۱.

⑥ کشف الباری: ۲/۱۵۹ - ۱۶۱.

⑥ ابوهریره رضی اللہ عنہ ددوی حالات ہم کتاب الایمان باب أمور الایمان لاندی تفصیل سرہ تیرشوی دی ^(۱)

قوله وحدثني محمود..... دا تحویل سند دې ددې خانی نه امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ خپل دویم سند ذکر کړې دې

قوله شهدنا مع رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم فقال لرجل ممن

يدعى الاسلام: هذا من أهل النار. حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ فرمائی چه مونې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم سره په یوه غزوه کښې شرکت اوکړو دې نه غزوه خیبر مراد دې یوسړې چه خپل خان نې مسلمان ښکاره کولو حضور پاک د هغه باره کښې او فرمائیل دا جهنمی دې په دې روایت سره حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ د غزوه دنوم تصریح نه کړه هم دغه روایت امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ کتاب المغازی کښې هم نقل کړې دې. هلته شهدنا خیبر تصریح موجود ده ^(۲)

وراندې روایت کښې دی: فلما حضر القتال قاتل الرجل قتلا شديدا فاصابته جراحة، قتل يارسول الله! الذي قتل إنه من أهل النار، فانه قد قاتل اليوم قتلا شديدا وقد مات، فقال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم: إبل النار.

کله چه جنگ شروع شو هغه سړې ډیر په تیزنۍ سره او جنگیدو او زخمی شو صحابه کرامو عرض اوکړو یارسول الله! د کوم سړې باره کښې چه تاسو ارشاد فرمائیلې چه دا جهنمی دې هغه خو نن ډیر په تیزنۍ سره او جنگیدو او مړ هم شو حضور پاک او فرمائیل هغه جهنم ته اوریدو.

په حقیقت کښې چه کله هغه د اسلام د طرف نه ډیر په بهادرۍ او بی خیالۍ سره او جنگیدو زخمی شو او په ظاهره د هغه د مرگ یقین هم اوشو نو صحابه کرامو د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د پیښگونۍ متعلق تذذب کښې راگیر شو ځکه چه د هغوی په خیال د مسلمانانو د طرف نه جنگیدو سره بهادری خود لوسره هغه د شهادت درجه حاصله کړې وه.

قوله: حضر القتال. قتال مرفوع او منصوب دواړه شان لوستل صحیح دی د رفع په

صورت کښې قتال د حضر فاعل دې. د نصب په حالت کښې به د حضر فاعل ضمیر وی چه د هغه سړی طرف ته به راجع وی او قتال به مفعول وی. ^(۳) حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ په روایت کښې

نور فرمائی: فکاد الناس أن یرتاب..... نیز دې وه چه خلق په شک او شبه کښې اخته شوې وې په دې وخت کښې چا او نیل هغه مړ نه دې خو د هغه زخم ژور دې کله چه شپه شوه نود زخمونو طاقت نه راوړلوسره هغه خود کشی اوکړه حضور پاک ته د دغه واقعه خبر ورکړې

(۱) کشف الباری: ۶۵۹/۱-۶۶۳.

(۲) صحیح البخاری: ۶۰۴/۲ کتاب المغازی باب غزوة خیبر رقم: ۴۲۰۴.

(۳) شرح الکرمانی: ۵۸/۱۳ و عمدة القاری: ۴۲۶/۱۴ و فتح الباری: ۶۰۱/۷.

شونو ونی فرمائیل الله اکبر انی عبدالله ورسوله بیا حضور یاک حضرت بلال رضی اللہ عنہ ته ددی اعلان کولو حکم اوکړو چه د مسلمان نه بغیر به هیڅوک جنت ته نه ځی
ان یرتاب یرتاب دکاد خبر دې د افعال مقاربه په خبر باندې أن ناصبه داخل کیدل لیل
الاستعمال دې لیکن بهر حال حائز دې (۱)

قوله فقتل نفسه د حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ په روایت کښې دی چه هغه خودکشی اوکړه
لیکن دا وضاحت نشته چه په څه آله سره ئی خودکشی اوکړه دهغه دا روایت کتاب المغازی
کښې هم ذکر دې په کوم کښې چه تصریح ده چه هغه په غشی باندې خپل کار تمام کړې وو هم
په کتاب المغازی کښې د حضرت سهیل بن سعد رضی اللہ عنہ یو روایت کښې هم د خودکشی
ذکر دې خوپه هغې کښې دی چه دغه سړی په توره سره خودکشی کړې وه په ظاهره په دواړو
کښې تضاد دې کتاب المغازی کښې په دې موضوع باندې تفصیلی بحث راوان دې (۲)

قوله ثم أمر بلالا دلته په روایت کښې تصریح ده چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم حضرت بلال رضی اللہ عنہ ته
د اعلان حکم ورکړ او د صحیح مسلم په روایت کښې دی: قم یا ابن خطاب (۳) دغه شان د
بیپتی په روایت کښې دی چه اعلان عبدالرحمن بن عوف رضی اللہ عنہ کړې وو (۴) حافظ ابن حجر
رحمته اللہ علیہ په دریو اړو روایتونو کښې تطبیق کولو سره لیکي ممکن ده چه دا هم یو اعلان په مختلفو
مقاماتو دې ټولو کړې وی (۵)

قوله وان الله ليؤيد الدين بالرجل الفاجر الله تعالی ددې دین د تقویت او
تائید کار فاجر سړی نه هم اخستی دې دا حدیث په ظاهره د صحیح مسلم دهغه روایت
معارض دې په کوم کښې چه دی: فلن أستعين بمشرك (۶) هغوی او فرمائیل زه به هیڅ کله د
مشرك نه امداد وانخلم

لیکن په دواړو روایاتو کښې څه تعارض نشته علامه مهلب رحمته اللہ علیہ فرمائی چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم
لأستعين بمشرك په کومه موقع چه ارشاد فرمائیلې وو هم هغه موقع سره خاص وو (۷)
بل دا چه د صحیح مسلم په روایت کښې د مشرك تصریح ده دې نه مسلمان فاجر مراد نه دې
خود صحیح بخاری په روایت باب کښې د فاجر مسلم ذکر دې په دواړو روایاتو کښې هیڅ

(۱) فتح الباری: ۶۰۱/۷ و عمدة القاری: ۲۶/۱۴.

(۲) کشف الباری: ص ۴۲۲ کتاب المغازی باب غزوة خیبر.

(۳) صحیح مسلم: ۷۴/۱ کتاب الایمان باب غلظ تحریم الغلول وأنه یدخل الجنة المؤمنون رقم: ۱۸۲.

(۴) فتح الباری: ۶۰۳/۷ کتاب المغازی باب غزوة خیبر.

(۵) فتح الباری: ۶۰۳/۷.

(۶) صحیح مسلم: ۱۱۸/۲ کتاب الجهاد باب کراهية الاستعانة فی الغزو بکافر إلا حاجة أو کونه حراً
الرأی رقم: ۴۷۰۰.

(۷) شرح ابن بطلان: ۲۲۲/۵.

تعارض نشسته (۱)

په جهاد کښې د کافرانو مشرکانونه امداد اخستلو حکم امام مالک، علامه بن منذر او علامه جوزجانی رحمهم الله په نیزد مشرک نه امداد اخستل جائزه دي (۱). د یو روایت مطابق د امام احمد بن حنبل رحمته الله علیه مسلك هم دغه دي (۲). د دې حضراتو استدلال د صحیح مسلم روایت لن استعین بمشرك نه دي په هغې کښې د مشرک نه امداد اخستلو ممانعت دي (۳). امام اعظم او امام شافعی رحمهما الله په نیزد ضرورت او حاجت لاندې د مشرک نه امداد اخستل جائز دي (۴). علامه خرقی رحمته الله علیه او د یو روایت مطابق امام احمد بن حنبل رحمته الله علیه مسلك هم دغه دي (۵).

د امام اعظم رحمته الله علیه او امام شافعی رحمته الله علیه دلائل (۱) د دې حضراتو د ومبې دلیل حدیث باب دي (۲) د دوی دویم استدلال دادې چې رسول الله صلی الله علیه و آله د بنو قریظه خلاف د ښودو قیفتاق نه امداد اخستی وو (۳).

(۴) د دوی دریم استدلال د صفوان بن امیه رضی الله عنه د طرف نه جنگ حنین کښې د مسلمانانو په حمایت کښې جنگیدلو درخواست حضور پاک صلی الله علیه و آله منظور کړې وو. صفوان بن امیه رضی الله عنه په جنگ حنین او طائف کښې د مسلمانانو د طرف نه جنگیدلي وو حالانکه هغه وخت هغه اسلام نه وو راوړلي. (۵) حضور پاک د صفوان بن امیه رضی الله عنه نه په جنگ حنین کښې د جنگ وسله مستعار غوښتې وه هغه سل زغري او نور لوازمات په خدمت کښې وړاندې کړې وو (۶). دغه شان په سني سعید بن منصور کښې د امام زهري رحمته الله علیه د مرسل روایت کښې هم تشریح ده چې حضور پاک د ښودو یانونه امداد اخستی وو (۷).

د اهل شرک نه د امداد غوښتلو شرائط: البته د دې حضراتو په نیزد مشرکانونه امداد اخستل یو خوشرائطوسره جائز دي (۱) چې مشرک د اهل اسلام باره کښې مثبت او دوستانه رايې لري او د هغوی د طرف نه د مسلمانانو خلاف د بغاوت یا د هوکې او غریب څه اندېښنه نه وي (۲).

(۱) شرح ابن بطلال: ۲۲۲/۵.

(۲) المغنی لابن قدامة: ۴۷/۱۰؛ رقم: الفصل: ۷۵۰۸. علامه ابن قدامة رحمته الله علیه انا لا نستعین بمشرك نه استدلال کولو سره صحیح مسلم حواله ورکړې ده. حالانکه دا د سنن ابن ماجه د روایت الفاظ دي د صحیح مسلم الفاظ هم هغه دي کوم چې په متن کښې حضرت شیخ الحدیث دامت برکاته په تقریر کښې نقل دي دابن ماجه د روایت دپاره او گورنی سنن ابن ماجه، ص: ۲۰۲. کتاب الجهاد باب الاستعانة بالمشرکین.

(۳) المغنی لابن قدامة: ۴۷/۱۰.

(۴) المغنی لابن قدامة: ۴۷/۱۰.

(۵) شرح السير الكبير للامام السرخسی رحمته الله علیه ۱۹۱/۴ والمجموع شرح المذهب للنوی: ۳۸/۲۱.

(۶) المغنی لابن قدامة: ۴۷/۱۰.

(۷) شرح السير الكبير للامام السرخسی ۱۹۱/۴ والمجموع شرح المذهب: ۳۷/۲۱ والام للامام شافعی ۲۶۱/۴.

(۸) شرح السير الكبير للامام السرخسی ۱۹۱/۴ والمجموع شرح المذهب: ۳۷/۲۱.

(۹) عمدة القاری: ۷۲۶/۱۴ والمجموع شرح المذهب: ۳۷/۲۱.

(۱۰) المغنی لابن قدامة: ۴۶/۱۰ رقم: المسئلة: ۷۵۰۷.

(۱۱) المجموع شرح المذهب: ۳۸/۱.

② چه مسلمانونه په حقیقت کښې د اهل شرك د امداد ضرورت وی د استغناء او ضرورت نه کیدو په صورت کښې د غیر مسلم نه تعاون حاصلول جائز نه دی (۱)

③ چه د مشرکانو په مقابله کښې د مسلمانانو ډله زیاته وی دې دپاره چه دهغوی په حمایت کښې جنګیدونکی مشرکان که چرته سازش لاندې بغاوت کولو سره خپل مذهب والا سره ملاوښی نو په داسې صورت کښې چه د اهل اسلام دپاره دهغوی خلاف خروج کول ناممکن نه وی (۲)

دامام مالک رحمته الله علیه او علامه ابن منذر وغیره د استدلال جواب: د دې حضراتو استدلال د صحیح مسلم روایت لن استعین بمشرك نه وو شارحین حضرات ددې مختلف جوابات ورکړي دی ① امام شافعی رحمته الله علیه ددې استدلال جواب ورکړې دې چه د صحیح مسلم دا روایت په روستو روایاتو سره منسوخ دې ځکه چه دا حدیث رسول الله ﷺ د بدر په موقع باندې ارشاد فرماینلې وو. روستو دغزوه خبریه موقع باندې حضور پاک د یهود بنو قینقاع نه او په غزوه حنین کښې د صفوان بن امیه رضی الله عنه نه امداد اخستې وو. په دې واقعاتو سره دغزوه بدر والا د صحیح مسلم مذکوره روایت منسوخ شو (۳)

② دویم جواب دادې چه رسول الله ﷺ په کومه موقع باندې لن استعین بمشرك فرمایلي وو هم دهغه موقع دپاره خاص وو (۴)

③ دریم جواب دا ورکړې شوې دې چه د حدیث نه جواز او عدم جواز دواړه ثابت دی په دې وجه امام ته اختیار دې چه څه مقتضی وی په هغې دې عمل او کړی (۵)

④ بعض حضراتو دا جواب ورکړې دې چه د صحیح مسلم په روایت کښې د رسول اکرم ﷺ ارشاد د یومشرك متعلق وو چه د مسلمانانو په حمایت کښې د جنګیدلو دپاره مسلسل اصرار کولو رسول الله ﷺ ته د نبوت د فراست په ذریعه دهغه په زړه کښې د اسلام طرف ته رغبت ادراک شوې وپه دې وجه حضور پاک مصلحتاً لن استعین بمشرك فرمایلو سره دهغه د طرف نه د تعاون وړاندې کولو امید رد کړو چه د مسلمانانو د طرف نه دې هغه اسلام راوړی اودې جنګیږی او هم داسې او شو (۶)

ترجمة الباب سره د حدیث باب مناسبت: په حدیث باب کښې إن الله لیؤید هذا الدین بالرجل الفاجر ترجمة الباب سره ددې مناسبت ښکاره دې

① (المجموع شرح المذهب: ۱/۳۸ کتاب السیر فصل: الاستعانة بالمشرکین.

② (المجموع شرح المذهب: ۱/۳۸ کتاب السیر فصل: الاستعانة بالمشرکین.

③ (الام للامام الشافعی رحمته الله علیه ۴/۲۶۱ فی الاستعانة باهل الذمة على قتال العدو.

④ (شرح ابن بطلان: ۵/۲۲۲ وعمدة القاری: ۴/۲۶۱.

⑤ (الام للامام الشافعی: ۴/۲۶۱.

⑥ (فتح الباری: ۶/۲۲۱.

باب: ۱۸۹ من تأمر فی الحرب من غیر إمرة إذا خاف العدو

ترجمة الباب کنبی من تأمر جواب محذوف جاز رذلک دې د عبارت مقدردې من تأمر من غیر إمرة إذا خاف العدو، جاز ذلک (۱)

من غیر إمرة - یعنی د جنگ په دوران کنبی د حاکم یا امیر د طرف نه د امارت حواله کول بغیر د دې نه چه پخپله امیر جوړ شی. اوی جعل نفسه امیرا علی قوم فی الحرب من غیر تأمر الامام (۲).
 ترجمه الباب مقصد - په دې ترجمه الباب سره امام بخاری رحمه الله دا خودل غواړی که د لښکر امیر شهید شی په موقع باندې موجود پاتې نه شی یا په څه حادثه کنبی د مشرني کولو قابل پاتې نه شی اود دښمن د طرف نه د حملې خطره وی نو که په داسې حالاتو کنبی یوکس راوړاندې شی د دار الخلافه نه د لښکر د مشر د مقرر کیدو د حکم نه وړاندې پخپله د لښکر مشر واخلی اوسالار جوړ شی نو شرعاً به دهغه اطاعت کول واجب وی په دې شرط چه د ده په اماره باندې ټول متفق وی (۳).

احديث (۲۸۹۸) (۴) حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا ابْنُ عُثَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ يُمَيْرِ بْنِ حِلَالٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ خَطَبَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَقَالَ «أَخَذَ الرَّايَةَ زَيْدٌ فَأَصِيبَ، ثُمَّ أَخَذَهَا جَعْفَرٌ فَأَصِيبَ، ثُمَّ أَخَذَهَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ رَوَاحَةَ فَأَصِيبَ، ثُمَّ أَخَذَهَا خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ عَنْ غَيْرِ إمرة فَفَتِحَ عَلَيْهِ، وَمَا يَسُرُّنِي - أَوْ قَالَ مَا يَسُرُّهُمْ - أَنَّهُمْ عِنْدَنَا.» وَقَالَ وَإِنَّ عَيْنِي لَتَذَرِقَانِ. (۱۱۸۹)

رجال الحديث

- ① يعقوب بن ابراهيم: - دا ابو يوسف يعقوب بن ابراهيم بن كثير بن زيد بن افلح عبيد دورقي دې ددوی تذکره کتاب الايمان پاپ حب الرسول صل الله تعالی علیه وسلم من الايمان لاندې وړاندې تیره شوې ده. (۵)
- ② ابن عليه: - دا اسماعيل بن ابراهيم بن مقسم اسدي بصري رحمه الله دې ددوی تذکره د مذکور کتاب اوپاب لاندې تیره شوې ده. (۶)
- ③ ايوب: - دا ايوب بن ابي تيممه کيسان سختياني بصري رحمه الله دې ددوی تذکره کتاب الايمان

(۱) عمدة القاری: ۲۷/۱۴.

(۲) عمدة القاری: ۲۷/۱۴.

(۳) فتح الباری: ۲۲/۶ والابواب والتراجم للمحدث الکاندھلوی ص: ۲۰۴.

(۴) امر تخريجه الحديث فی کتاب الجنائز باب الر جل یعنی إلى أهل الميت بنفسه رقم: ۱۲۴۶.

(۵) کشف الباری: ۲/۱۱.

(۶) کشف الباری: ۲/۱۲.

باب حلاوة الایمان لاندې وړاندې تیره شوې ده (۱)

⑤ حمید بن هلال د ابونصر حمید بن هلال البصری رضی اللہ عنہ دې ددوی تذکره کتاب الصلوة باب یرو

الصل من مزیین یدیه لاندې وړاندې تیره شوې ده

⑥ انس بن مالک رضی اللہ عنہ دا رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم خادم خاص حضرت انس بن مالک خزرجی انصاری رضی اللہ عنہ دې ددوی حالات کتاب الایمان لاندې وړاندې تیر شوی دی (۲)

خطب رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم فقال: اخذ الراية زيد فاصيب، ثم اخذها جعفر فاصيب، ثم اخذها عبد الله بن رواحة فاصيب، ثم اخذها خالد بن الوليد عن غير امرأة ففتح عليه.

کله چه موته کښې صحابه کرام رضی اللہ عنہم مشغول وو د حضرت انس رضی اللہ عنہ روایت دې چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په مدينه کښې په منبر باندې کيناستوار شادنی افرمائيلو، زيد علم واخستو او شهيد شو بيا جعفر جهنډ واخسته او شهيد شو. بيا عبدالله بن رواحه جهنډ واخسته او هغه هم شهيد شو بيا خالد بن وليد د چاد حکم نه بغير جهنډ واوښوله او هغه ته فتح حاصله شوه.

من غير امرأة - يعنى خالد بن وليد رضی اللہ عنہ د مرکز نه د امارت تفويض کيدونه بغيره خپله مرضى د لښکر امير مقرر شو. اى صار امير امن غير ان يفوض اليه الامام. (۳) نبى كريم صلی اللہ علیہ وسلم ته د ميدان جنگ دا خبره هيچانه ده کړې په دې باندې هغوى د نبوت د کشف په وجه خبر کړې شوې وو (۴)

امام واقدی رضی اللہ عنہ په خپل سند سره ذکر کړې دې چه کله په موته کښې د کافرانو او مسلمانانو په مينځ کښې جنگ شروع شو نواله تعالى په قدرت کامله سره د شام د زمکې پورې ټولې علاقې او آباديانې د حضور پاك مخې ته کړې. د منبر نبوى نه تر شام پورې ټول حجابات او پردې او چټې کړې شوې. ميدان جنگ د حضور پاك په مشاهده کښې وو د دغه صورت حال مشاهده کولو سره نبى كريم صلی اللہ علیہ وسلم فرمائيل چه زيد د اسلام جهنډا په لاس کښې واخسته او شهيد شو. اى آخر ما قال صلى الله تعالى عليه وسلم.

په البدايه والنهايه کښې دى قال الواقدي: حدثني عبد الجبار بن عماره بن غزوة عن عبد الله بن أبي بكر بن عمرو بن حزم قال: لما التقي الناس بموتة، جلس رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم على المنبر، وكشف الله له ما بينه وبين الشام، فهو ينظر إلى معركتهم، فقال: أخذ الراية زيد بن حارثة.... الخ (۵)

(۱) كشف الباري: ۲/ ۲۶.

(۲) كشف الباري: ۸/ ۲.

(۳) عمدة القاري: ۴/ ۴۲۸.

(۴) البدايه والنهايه: ۴/ ۲۴۶ و عمدة القاري: ۱۴/ ۴۲۸.

(۵) البدايه والنهايه: ۴/ ۲۴۶ - ۲۴۷ و عمدة القاري: ۱۴/ ۴۲۸.

قوله وما یسرني أوقال ما یسرهم أمیرهم عندنا - اوزم دا امر ذ مسرت یعنی خوشحالی نه دې یا د راوی شک دي. هغوی اوفرمانیل د دغه شهیدانو د پره دغه خبره د خوشحالی سبب نه وو چه هغوی زمونږ سره موجود وي مطلب دا چه ددوی حقیقی خوشحالی هم په دې کښې وه چه دالله تعالی په لار کښې خپل ځانونه قربان کړي او د هغه رضا حاصله کړي دومره خوشحالی او مسرت به د هغوی زمونږ سره په موجود کیدو کښې نه وو ځکه چه دغه شهید ددې نه زیات اوچت او غوره دي. ^(۱) حدیث باب سره متعلق نور بحثونه وړاندې کتاب المغزی کښې راوړان دي.

قوله وعیناه تذر فان - اودي وخت کښې د حضور پاک سترگی مبارکي د اونیگونه د کي وي مطلب دا چه کله حضور پاک د صحابه کرامو ^(۲) د شهیدت اعلان کولو نو دغه او خفګان نه د هغوی په سترگو مبارکو کښې اونیګې راغلې.

تذر فان - بکسر الراء أي تدفعان الدموع. او تدفعان دمعا ددې معنی ده د سترګونه اونیګې وتل. ^(۳) ببیدل.

ترجمة الباب سره د حدیث باب مناسبت - د غزوه موته د پره چه رسول الله ^(۴) کوم لښکروان کړي وو حضرت زید بن حارثه ^(۵) نې د هغې امیر مقرر کړې وو اوفرمانیلې چه که زید بن حارثه شهید شو نویابه جعفر بن ابی طالب امیر وی او که جعفر هم شهید شی نو یی به عبده بن رواحه امیر وی او که هغه هم شهید شو نو مسلمانان ته اختیار دي چه څوک امیر جوړول غواړي خپل امیر دي منتخب کړي ^(۶).

په موته کښې د جنگ شروع او شوه نو د حضور پاک خوش کړې شوي دریواړه د لښکروامیران یو بل پسې په بهادرۍ سره شهیدان شو په آخره کښې عبده بن رواحه ^(۷) شهید شونو خالد بن ولید راوړاندې شو او د جهاد علم نې په لاس کښې واخستو او د فوج کمان نې سنبل کړو. چونکه خالد بن ولید ^(۸) رسول پاک ^(۹) امیر نه وو منتخب کړې بلکه هغه پخپله د جهاد جهاد په لاس کښې واخستله او د لښکر کمان نې واخستو په دې وجه رسول الله ^(۱۰) اوفرمانیل ثم أخذها خالد بن الوليد من غير إمرة امام بخاری ^(۱۱) هم په دې سره ترجمه الباب ثابت کړې دي ^(۱۲).

(۱) عمدة القاری: ۴۲۸/۱۴.

(۲) عمدة القاری: ۴۲۸/۱۴. وفتح الباری: ۶۵۳/۷.

(۳) عمدة القاری: ۴۲۸/۱۴. وفتح الباری: ۶۵۳/۷.

(۴) طبقات ابن سعد: ۶۶/۲.

(۵) عمدة القاری: ۴۲۸/۱۴. وفتح الباری: ۶۵۳/۷.

باب - ۱۸۰ العون بالممدد

د ترجمه الباب مقصد - ددی ترجمه الباب نه امام بخاری رحمته الله علیه داخودل غواړی چه کله اسلامی لښکرته د مجاهدینو قلت او کمې محسوس شی نو د وخت خلیفه له پیکاردی چه هغه دې ددوی د امداد دپاره نور اعوان او انصار روان کړی (۱)

الممدد - په عربی ژبه کښې د ممد اطلاق په هر هغه څیز باندې کيږی د کوم نه چه د زیاتوالی او کثرت فائده حاصلیږی نوچه کله د لښکر دپاره نوره زیاتنی دسته اولیکلې شی نویه عربی کښې وائی امد الحیش بمدد یعنی د لښکر د نور زیاتوالی انتظام او کړې شو ددې جمع امداد راځی (۲)

احديث (۲۸۹۹) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا أَبُو عَدَى وَتَحْمَلُ بْنُ يُونُسَ عَنْ سَعِيدٍ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - أَتَاهُ رُغْلٌ وَذَكْوَانٌ وَعَصِيَّةٌ وَبَنُو لُجَيَّانَ، فَرَعَوْا أَنَّهُمْ قَدْ أَسْلَمُوا، وَاسْتَمَدُّوهُ عَلَى قَوْمِهِمْ، فَأَمَدَّهُمُ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - بِسَبْعِينَ مِنَ الْأَنْصَارِ قَالَ أَنَسٌ كُنَّا نُسَمِّيهِمُ الْقُرَاءَ، يَحْطُبُونَ بِالنَّهَارِ وَيُصَلُّونَ بِاللَّيْلِ، فَأَنَظَلُّوْا بِهِمْ حَتَّى بَلَغُوا بِئْرَ مَعُونَةَ عَدْرٍ وَبِهِمْ وَقَتْلُوهُمْ، فَكُنْتُ شَهِيدًا عِوَى رُغْلٍ وَذَكْوَانَ وَبَنِي لُجَيَّانَ. قَالَ قَتَادَةُ وَحَدَّثَنَا أَنَسٌ أَنَّهُمْ قَرَعُوا بِهِمْ قُرَانًا أَلَّا يَلْغَوْا عَنَّا قَوْمًا بِأَنَّا قَدْ لَقِينَا رَبَّنَا فَرَضِي عَنَّا وَأَرْضَانَا. ثُمَّ رَفَعَ ذَلِكَ بَعْدَ (۲۶۴۷)

رجال الحديث

① محمد بن بشار - دامشهور محدث محمد بن بشار بن عثمان عبدی بصری رحمته الله علیه دې ددوی حالات کتاب العلم باب ماكان النبی صلی الله تعالی علیه وسلم يتخلوهم بالموعظة والعلم کی لاینفروا لاندې وړاندې تیر شوی دی (۳)

② ابن ابی عدی - دا ابو عمر محمد بن ابراهیم ابن ابی عدی السلمی البصری رحمته الله علیه دې ددوی حالات کتاب الغسل باب اذا جامعتهم عاد لاندې وړاندې تیر شوی دی

③ سهل بن يوسف - دامشهور محدث سهل بن يوسف الانساطی البصری رحمته الله علیه دې ددوی حالات کتاب الجهاد باب من افاد دابة غیره فی الحرب لاندې وړاندې تیر شوی دی

④ سعید - دامشهور محدث سعید بن ابی عروبہ مهران الشکری دې ددوی حالات کتاب الغسل باب اذا جامعتهم عاد لاندې تیر شوی دی

(۱) الابواب و تراجم للمحدث محمد زکریا الکاندهلوی رحمته الله علیه ص: ۲۰۴.

(۲) عمدة القاری: ۴۲۸/۱۴.

(۳) اقد سبق تخريج الحديث فی کتاب الوتر باب القنوت قبل الركوع وبعده رقم: ۱۰۰۱.

(۴) کشف الباری: ۲۲۱/۳.

⑤ قتاده دقتاده بن دعامة بن قتاده بن عزیز سدوسی بصری رحمۃ اللہ علیہ دی. ددوی حالات کتاب

الایمان من الایمان أن یحب لایحیه ما یحب لنفسه لاندی وماندی تیرشوی دی (۱)

⑥ انس رضی اللہ عنہ داد رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم خادم خاص حضرت انس بن مالک خزرجی انصاری رضی اللہ عنہ دی ددوی حالات هم په مذکوره کتاب اویاب کښې تیرشوی دی کشف الباری ۴۰۳/۲.

أن النبی صلی الله تعالی علیه وسلم أتاه رعل و ذکران عصیة وینولحیان فزعموا أنهم قد أسلموا، واستمدوا علی

توموا و استمدوا. دا دباب استفاعل نه دی معنی مدد طلب کول حضرت انس رضی اللہ عنہ فرمانی رعل.

ذکران عصیه او بنولحیان د قبیلې والا د حضور پاک په خدمت کښې حاضر شو د اسلام اظهار

نی او کړو اودا تاثری ورکړو چه هغوی مسلمانان شوی دی او هغوی د حضور پاک نه د دښمن

قوم خلاف امداد او غوښتلو. چونکه د کتاب المغازی په روایت کښې د قوم په ځانی د غدو

تصریح ده په دې وجه په ترجمه کښې مونږ د قوم تعبیر په دښمن سره کړې دي

قوله فامدهم النبی صلی الله تعالی علیه وسلم بسبعین من الانصار.

حضور پاک اویا کسان انصار د هغوی د امداد دپاره ورکړل

بنولحیان - داروایت د بئر معونه د واقعه متعلق دې او په دې کښې د بنولحیان ذکر اغلې

دې حافظ دمیاطی رضی اللہ عنہ دا وهم گرځولې دې ځکه چه د بنولحیان تعلق غزوه رجیع سره دې د

بئر معونه ددې سره هیڅ تعلق نشته (۲) مذکوره روایت کتاب المغازی کښې غزوه بئر معونه

لاندې راروان دې ددې متعلق بحثونه به هم هلته په تفصیل سره راځی. (۳)

ترجمه الباب سره د حدیث باب مناسبت - په روایت کښې و استمدوا علی قوم فامدهم النبی صلی الله

تعالی علیه وسلم یعنی رعل او ذکران وغیره قبیلې خلقو رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ته درخواست او کړو چه

زمونږ د دښمن په مقابله کښې زمونږ امداد او کړه نو حضور پاک د هغوی د امداد دپاره او

یا کسان انصار ورکړه امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ په دې سره ترجمه الباب ثابت کړې دي

باب - ۱۸۱ من غلب العدو فاقام علی عرصتهم ثلاثاً

د ترجمه الباب مقصد - دې باب نه امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ داخودل غواړی چه د غلبه موندلو نه پس د

دښمن په علاقه یا د جنگ په میدان کښې تر دریو ورځو پورې حصاریدل دښت نه ثابت دی.

خو په ترجمه الباب کښې د امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ د صنیع نه معلومېږی چه د دښمن په علاقه یا د

جنگ میدان کښې درې ورځې قیام کول ضابطه نه ده بلکه د امام په رائي باندې موقوف ده

(۱) کشف الباری: ۴۰۳/۲.

(۲) عمدة القاری: ۴۲۹/۱۴، وفتح الباری: ۲۲۲/۶ و تحفة الباری: ۵۱۸/۳.

(۳) کشف الباری: ص: ۲۶۱ کتاب المغازی باب غزوة بئر معونة.

احديث ۱۲۹۰۰، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحِيمِ حَدَّثَنَا زَوْرُبُنْ عِبَادَةَ حَدَّثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ قَالَ ذَكَرْنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ عَنْ أَبِي طَلْحَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ - عَنِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - أَنَّهُ كَانَ إِذَا ظَهَرَ عَلَى قَوْمٍ أَقَامَ بِالْعُرْصَةِ ثَلَاثَ لَيَالٍ.

رجال الحديث

- ① محمد بن عبد الرحيم - دا ابويحيى محمد بن عبد الرحيم بن ابى زهير بغدادى رحمته الله دى
د صانع په لقب سره مشهور دى د دوى حالات كتاب الوضوء باب غسل الوجه لاندې وړاندې تير شوى دى
 - ② روح بن عباد - دا ابو محمد روح بن عباد بن العلاء بن حسان بن عمرو بن مرثد قيسى بصرى رحمته الله دى د دوى حالات كتاب الايمان باب اتباع الجنائز من الايمان لاندې تير شوى دى ^۱
 - ③ سعيد - د دوى حواله باب العون بالمدر لاندې تيره شوې ده
 - ④ قتاده - دا قتاده بن دعامة بن قتاده بن عزيز سدوسى بصرى رحمته الله دى د دوى حالات كتاب الايمان باب من الايمان ان يحب لاهيه ما يحب لنفسه لاندې تير شوى دى ^۲
 - ⑤ انس بن مالك رحمته الله - د دوى حالات هم د دې نه وړاندې باب لاندې تير شوى دى
 - ⑥ ابو طلحه رحمته الله - دا د حضرت انس بن مالك رحمته الله مېرني پلار حضرت زيد بن سهيل بن الاسود بن حرام البخارى المدنى دى په ابو طلحه باندې مشهور دى. د دوى حالات كتاب الوضوء باب الماء الذى يغسل به شعر الانسان كنبى تير شوى دى
- قوله:** ذَكَرْنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ عَنْ أَبِي طَلْحَةَ رحمته الله - امام قتاده رحمته الله فرماني داروايت مونږ ته حضرت انس بن مالك رحمته الله د ابو طلحه رحمته الله نه بيان كړې دى. حافظ حجر رحمته الله ليكلى دى وروايت ثابت عن أنسٍ بغير ذكر أبي طلحة. يعنى دا روايت ثابت عن انس په طريق سره هم مروى دى خو په دې كنبى د حضرت ابو طلحه رحمته الله په مينځ كنبى واسطه نشته. ^۳
- قوله:** أَنَّهُ كَانَ إِذَا ظَهَرَ عَلَى قَوْمٍ أَقَامَ بِالْعُرْصَةِ ثَلَاثَ لَيَالٍ - رسول كريم رحمته الله چه به كله په يودېمن قوم باندې غالب راتلو نو په ميدان جنگ كنبى به نى درې ورځې قيام كولو العرضه په عين اوصاد باندې فتحه او راء سكون سره د دې جمع عرصات راځي عرصه اوت او

۱) رواد ايضاً (۵۶۶/۲) فى كتاب المغازى باب قتل أبى جهل رقم: ۳۹۷۶ وعند أبى داؤد فى سننه: ۱۱/۲ فى كتاب الجهاد باب فى الامام يقيم عند الظهور على العدو يعرضهم رقم: ۲۶۹۵ وعند الترمذى فى جامعه (۲۸۳/۱) فى أبواب السير باب فى البيات والغارات رقم: ۱۵۵۱.

۲) كشف البارى: ۵۱۸/۲.

۳) كشف البارى: ۳/۲.

۴) فتح البارى: ۲/۲۲۳.

کولای خانی ته و نیلې شی د کوم څلورو واړو طرفوته چه څه آبادی نه وی

قال ابن الاثير: هي كل موضع واسع لبناء فيه (۱)، وقال الشعالی: كل بقعة لا بناء فيها فهي عرصة (۲)، وقال اللعینی وابن حجر رحمهم الله شی البقعة الواسعة بغير بناء من دار وغيرها (۳)،

د دریووړ خود قیام حکمت - شارحینو د دې مختلف توجیهات کړی دی (۱) علامه مهلب میښی فرمائی د حضور پاک دا قیام به د آرام او ملانینغولو د پاره وو مسافر هم په دریووړ خو کښې پوره آرام او راحت حاصلوی په دې وجه به رسول الله ﷺ په دښمن باندې د غلبه موندلو نه پس په جنگ سره حاصلیدونکې بدنې ستړې والې لرې کولو د پاره په میدان جنگ کښې درې ورځې حصاریدو البته په دې سنت باندې عمل کول هغه وخت صحیح دی چه د دښمن د طرف نه د حمله او یلغار خطر نه وی والله اعلم

چنانچه علامه ابن بطال میښی فرمائی کان هذا منه والله اعلم، لیبریح الظهور والانفس، هذا اذا كان في أمن عدو وطارق، وإن اقصا إلى ثلاث، والله اعلم، لانه أكثر ما يريح السافر (۴)،

(۱) علامه ابن جوزی میښی فرمائی: إنما كان يقيم ليظهر تأثير الغلبة وتنفيذ الاحكام (۵)، یعنی د رسول اکرم ﷺ غرض په دې قیام سره د قوت غلبه اظهار او د اسلام د احکامونو نفاذ مقصود وو

(۲) علامه ابن المنیر میښی یو عجیبه توجیه کړې ده هغه فرمائی چه په دې سره د الله تعالی د ذکر اوشعائر اسلام ترویج او اشاعت د وجه د گناه د ککړې زمکې ضیافت مقصود وو لکه چه د هغوی قیام د ضیافت په حکم کښې وو چونکه ضیافت درې ورځې وی په دې مناسبت سره رسول الله ﷺ قیام هم د دښمن په علاقه کښې درې ورځې وو

حافظ ابن حجر میښی فرمائی: قال ابن المنیر: يحتمل أن يكون المراد أن تقام ضيافة الارض التي وقعت فيها المعاصي بايقام الطاعة بذكر الله وشعائر اسلام وإذا كان ذلك في حكم الضيافة ناسب أن يقيم عليها ثلاثا، لان الضيافة ثلاثا (۶)،

ترجمة الباب سره مناسبت: - په حديث باب کښې دی أنه کان إذا ظهر على قوم أقام بالعرصة ثلاث لیل ترجمه الباب سره د دې مناسبت ښکاره دې

تَابِعَهُ مُعَاذٌ وَعَبْدُ الْأَعْلَى حَدَّثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ عَنْ أَبِي طَلْحَةَ عَنِ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - [۳۷۵۷]

(۱) النهاية لابن الاثير: ۲۰۸/۳.

(۲) فقه اللغة للعالی.

(۳) عمدة القاری: ۴۳۰/۱۴ وفتح البای: ۲۲۳/۶.

(۴) شرح ابن بطال ۲۲۶/۵ وفتح الباری: ۲۲۳/۶ والاوباب والتراجم ص: ۲۰۴.

(۵) عمدة القاری: ۴۳۰/۱۴ وفتح الباری: ۲۲۳/۶ والاوباب والتراجم ص: ۲۰۴.

(۶) فتح الباری: ۲۲۳/۶ والاوباب والتراجم ص ۲۰۴.

امام بخاری رحمہ اللہ فرمائی کہ دقتادہ نہ معاذ او عبدالاعلیٰ ہم د روایت باب متابعت کری دی
د معاذ غنبری متابعت اصحاب سنن ثلاثہ موصولاً کری دی پہ کوم کنبی چہ حضور پاک
ارشاد دی احبان یقیم بالعرصۃ ثلاثۃ ^(۱) د عبدالاعلیٰ السامی رحمہ اللہ متابعت ابوبکر بن ابی شیبہ
رحمہ اللہ موصولاً نقل کری دی امام مسلم رحمہ اللہ ددی دواوہ متابعتو تخریج د یوسف بن حماد پہ
طریق باندی کری دی بل اسماعیلی مستخرج کنبی دا دواوہ متابعتو عن ابی یعلیٰ عن ابی
بکر بن ابی شیبہ پہ طریق باندی موصولاً ذکر کری دی ^(۲)

باب-۱۸۲ من قسم الغنیمۃ فی غزوہ وسفرہ

د ترجمۃ الباب مقصد مسئلہ دادہ چہ آیا پہ دارالحرب کنبی دنہ دمال غنیمت تقبہ
جائز دی کہ نہ؟ د جمہورو پہ نیز جائز دی او احناف وانی جائز نہ دی حافظ ابن حجر رحمہ اللہ
فرمائی چہ ددی ترجمۃ الباب نہ امام بخاری رحمہ اللہ د جمہورو فقہاؤ تائید کولوسرہ پہ احناف
باندی رد کری دی ^(۳) لیکن علامہ عینی پہ حافظ ابن حجر رحمہ اللہ باندی رد کولوسرہ فرمائی
دی چہ احادیث باب خو پخبلہ د احنافو د پارہ حجت دی اودی نہ ہلو د جمہورو مذہب نہ
ثابتیری پہ دی وجہ دا وئیل تیک نہ دی چہ دلہ امام بخاری رحمہ اللہ د جمہور فقہاؤ
تائید کولوسرہ پہ احنافو رد کری دی ^(۴)

وَقَالَ رَافِعٌ كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - بِبَيْتِ الْحُلَيْفَةِ، فَأَصَبْنَا عَمَّا وَإِلًا، فَعَدَلَ شَرُّهُ
مِنَ الْغَنَمِ بِعِيقٍ. [۲۳۶]

رجال الحديث

① رافع:- دا رافع بن خدیج بن عدی الاوسی رحمہ اللہ دی۔ دہ حالات کتاب مواقیت الصلوۃ باب وقت
المغرب لاندی تیرشوی دی۔ حضرت رافع خدیج رحمہ اللہ فرمائی چہ پہ ذوالحلیفہ کنبی مونہ رسول
اکرم صلی اللہ علیہ وسلم سرہ وو۔ د غنیمت پہ مال کنبی مونہ تہ اوبسان اوچیلٹی ملاؤشوی۔ د غنیمت د مال د
تقسیم پہ وخت حضور پاک لس چیلٹی د یو اوش برابر اوگر خولی
د تعلیق تخریج:- امام بخاری رحمہ اللہ پہ کتاب الشراکۃ، باب قسمۃ الغنیمۃ ^(۵) او باب من عدل عشرة من
الغنم بجزولی القسم ^(۶) لاندی دا تعلیق پہ تفصیل سرہ موصولاً نقل کری دی دلہ د باب مناسبت

^(۱) سنن الدارمی رحمہ اللہ: ۲/۲۱ کتاب السیر باب ان النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم إذا ظهر علی قوم أقام
علی عرصتهم ثلاثاً رقم: ۲۴۵۹ وسنن أبی داؤد ۱۱۱/۲ کتاب الجہاد باب فی الامام یقیم عند الظہور علی العدد
بعرصتهم رقم: ۲۶۹۵ وسنن الترمذی: ۲۸۲/۱ کتاب السیر باب فی البیات والغارات رقم: ۱۵۵۱.
^(۲) تغلیق التعلیق: ۳/۴۶۰.

^(۳) فتح الباری للحافظ: ۶/۲۲۳.

^(۴) عمدۃ القاری: ۱/۴۳۰.

^(۵) صحیح بخاری: ۱/۳۳۸ رقم: ۲۴۸۸.

^(۶) صحیح بخاری: ۱/۳۳۴ (رقم: ۲۵۰۰)

سره امام بخاری رحمہ اللہ ددی یوجز نقل کری دے (۱)

دغه شان کتاب الجہاد کنبی باب مایکرا من ذہم الابل والغنم فی المغنم لاندی کتاب الذبائح والصید

کنبی باب التسمیة علی الذبیحة ومن ترک متعمدا او باب اذا اصاب تقوم غنیمة لاندی ہم امام بخاری رحمہ اللہ مذکورہ تعلیق موصولاً نقل کری دے (۲)

ددی تعلیق مقصد کہ د حافظ ابن حجر رحمہ اللہ ددی رائی اعتبار او کری شی چہ ترجمہ الباب سرہ امام بخاری رحمہ اللہ د جمہورو تائید کولوسرہ پہ احنافو باندی رد کری دے نوبیا پہ دی تعلیق سرہ د امام بخاری رحمہ اللہ دامقصد ثابتول دی چہ ذوالحلیفہ چرتہ چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم د غنیمت مال تقسیم کری و دار الحرب وو چونکہ حضور پاک پہ دار الحرب کنبی قیام کنبی مال غنیمت تقسیم کری پہ دی وجہ دا تعلیق دامام بخاری رحمہ اللہ پہ نیز پہ دار الحرب کنبی دنتہ د غنمانہ د تقسیم پہ جواز باندی صریح دلیل او د جمہور مؤیدوی اودامام بخاری رحمہ اللہ مقصد ہم دغه ثابت کول دی

اوکہ چری د علامہ عینی رحمہ اللہ د رائی اعتبار او کری شی نو بیاحونیکارہ خبرہ دہ چہ دی تعلیق نہ دامام بخاری رحمہ اللہ مقصد د احنافو مذهب ثابتول دی چہ ذوالحلیفہ کنبی چرتہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم مال غنیمت تقسیم کری دارالاسلام وو نہ چہ دار الحرب لکہ چہ د احنافو د فقہ و رائی دہ

ترجمہ الباب سرہ مطابقت: پہ تعلیق کنبی دی کنامع النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم بذی الحلیفہ

فاصبنا غنبا وإیلا فعدل عشرة من الغنم یبعیر نو ترجمہ الباب سرہ ددی مناسبت بالکل واضح دی حافظ ابن حجر رحمہ اللہ چہ د ترجمہ الباب کوم مقصد بیان کری دے کہ دہغی اعتبار او کری شی نو بیا ہم ترجمہ سرہ د تعلیق مناسبت بنیکارہ دی اوکہ د علامہ عینی رحمہ اللہ د رائی اعتبار او کری شی نو بیا ہم ترجمہ سرہ مناسبت صفادی

احدیت ۲۹۰۱ (۳) حَدَّثَنَا هُذَيْبُ بْنُ خَالِدٍ حَدَّثَنَا هَمَّامٌ عَنْ قَتَادَةَ أَنَّ أَنَسًا أَخْبَرَهُ قَالَ أَعْمَرَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - مِنَ الْجُعْرَانَةِ، حَيْثُ قَسَمَ غَنَائِمَ حُنَيْنٍ. [ز: ۱۶۸۷]

رجال الحديث

① هذبه بن خالد - دا ابو خالد هذبه بن خالد بصري رحمہ اللہ دے ددوی حالات کتاب الصلوٰۃ باب فضل صلوٰۃ الفجر لاندی تیرشوی دی

② همام - دا همام بن یحییٰ بن دینار دے ددوی حالات کتاب الوضوء باب ترک النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم والناس الاعرابی حق فرغ من بوله فی المسجد لاندی تیرشوی دی

(۱) عمدة القاری: ۴۳۰/۱۴ - ۴۳۱.

(۲) صحیح البخاری کتاب الجہاد: ۳۳۲/۱ رقم: ۳۰۷۵ وفی الذبائح: ۸۲۶/۲ رقم: ۵۴۹۸ وأيضاً: ۸۳۱/۲ رقم: ۵۵۴۳ وتعلیق التعلیق للحافظ ابن حجر رحمہ اللہ ۴۶۱/۳.

(۳) قد سبق تخريج الحديث فی کتاب العمرة باب النزول بذی طوی قبل أن یدخل مکة رقم: ۱۷۷۸.

⑤ قتاده: تیرشوی باب لاندې د ده حواله تیره شوې ده
 ⑥ انس رضی اللہ عنہ: د دوی حواله هم په تیرشوی باب کښې تیره شوې ده

قوله قال اعتمر النبي صلى الله تعالى عليه وسلم من الجعرانة حيث قسم

غنائم حنین حضرت انس بن مالک رضی اللہ عنہ فرمائی رسول الله ﷺ احرام په جعرانه کښې اوتړلو کوم ځانې چه نې د غزوه حنین مال غنیمت تقسیم کړې وو دا روایت هم په دې سند سره:

کتاب العبرة باب النزول بذی طوی قبل أن یدخل مکه لاندې تفصیلاً تیر شوې دې (۱) امام بخاری رحمته اللہ علیہ دلته ترجمه الباب مناسبت سره د دې یو جز نقل کړې دې

ترجمه الباب سره مناسبت: ترجمه الباب سره د مذکور د روایت مناسبت بالکل واضحه دي د باب د تعلیق لاندې حافظ ابن حجر او علامه عینی رحمهم الله رانې مخې ته کولو سره ترجمه الباب سره د مذکور د تعلیق مناسبت سره متعلق کوم تفصیل شاته تیر شو هغه دلته هم په خپل

کښې اوساتنی

دار الحرب کښې د مال غنیمت د تقسیم مسئله: په دار الحرب کښې دننه د مجاهدینو د پاره د

مال غنیمت تقسیم جائز دي که نه؟ په دې مسئله کښې د جمهور فقهاؤ او احنافو اختلاف دي

د جمهور فقهاؤ مسلک: امام مالک امام اوزاعی امام شافعی ابن منذر او ابو ثور رحمهم الله په

نیز په دار الحرب کښې د غنیمت د مال تقسیم جائز دي. (۲)

د احنافو مسلک: د فقهاء احناف رحمهم الله په نیز په دار الحرب کښې د غنائم تقسیم په خپه

صورت جائز نه دي صاحب بدائع الصنائع علامه کاسانی رحمته اللہ علیہ لیکلی دی چه تقسیم په دوه

قسمه دي تقسیم د حمل او نقل او بل تقسیم د ملک.

① د تقسیم حمل او نقل مطلب دادي که چرې مال غنیمت دار الاسلام ته منتقل کولو د پاره د

مجاهدین اسلام سره د سورلۍ انتظام نه وی نو امیر جیش مالک جوړولونه بغیر د لښکر ټول

غانمینو ته د هغوی مقرر حصې ورکړي دار الاسلام ته په رسیدو باندې دغه حصې واپس واخلي

او د ملکیت په توګه دې تقسیم کړي دا صورت د احنافو په نیز بالکل جائز دي ځکه چه په دې

صورت کښې دار الحرب کښې چه کوم تقسیم شوې هغه د ملکیت تقسیم نه وو بلکه تقسیم

حمل و نقل یعنی خپل مقام ته د رسولو تقسیم وو. (۳)

② د تقسیم ملکیت مفهوم بالکل واضحه دي چه په دار الحرب کښې دننه مال غنیمت

د غانمینو ملکیت او ګرځولې شی او تقسیم کړې شی دې ته تقسیم ملکیت و نیلې شی اودا

صورت د احنافو د فقهاؤ په نیز جائز نه دي. (۴)

د جمهور فقهاؤ د لامل اودهغې رد: ① د جمهور وومېې دلیل دادي چه په دار الحرب کښې

(۱) حواله بالا.

(۲) المجموع شرح لمهذب للامام النووي رحمته اللہ علیہ ۱/۴۸۸ و المعنی لابن قدامة رحمته اللہ علیہ ۱۰/۴۵۸.

(۳) بدائع الصنائع: ۴۸۸/۹ - ۴۸۹ و رد المختار مع الدر المختار: ۶/۲۲۴ - ۲۲۵.

(۴) بدائع الصنائع: ۴۸۸/۹ - ۴۸۹ و رد المختار مع الدر المختار: ۶/۲۲۴ - ۲۲۵.

د اهل اسلام غلبه او استیلاء سره ملکیت ثابتیږي په دې وجه په دار الحرب کښې د مال غنیمت تقسیم جائز دي او د دې تقسیم حیثیت به بعینه هم هغه وی کوم حیثیت چه د غنائم په دارالاسلام کښې وی (۱)

علامه ظفر عثمانی رحمته الله علیه د دې دلیل دا جواب ورکړي دي چه دار الحرب طرف ته د دوباره غلبه او د یلغار امکان بهر حال موجود وی د دې دپاره اهل اسلام هلته من وجه غالب هم وی او مغلوب هم لهذا په غنائم باندې د اهل اسلام ملکیت په دار الحرب کښې پوره نه وی ځکه چه صرف په غلبه او استیلاء باندې ملکیت تام کیږي نه اتمام ملکیت د پاره دار الحرب دارالاسلام جوړول د غلبه او استیلاء مکمل استحکام ضروری دي (۲)

⑦ د جمهورو دویم استدلال د ترجمه الباب د رومی معلق روایت نه دي د حضرت رافع بن خدیج رضی الله عنه په دې تعلیق کښې تصریح ده چه رسول الله صلی الله علیه و آله په ذوالحلیفه کښې مال غنیمت تقسیم کړي وو د جمهورو په نیز ذوالحلیفه دار الحرب دي لهذا د دې تعلیق نه استدلال کولو سره جمهورو وائي چه په دار الحرب کښې د مال غنیمت تقسیم جائز دي خو حقیقت دادي چه دا روایت پخپله د جمهورو خلاف د احنافو د پاره مستدل دي علامه عینی رحمته الله علیه په عمدة القاری کښې تحریر فرمائي چه په دې معلق روایت کښې خو په دار الحرب کښې د مال غنیمت د تقسم قطعی توګه باندې څه ذکر نشته ځکه چه ذوالحلیفه هغه وخت په دارالاسلام کښې شامل وه د دې حیثیت د دار الحرب نه وو (۳)

⑧ د جمهورو فقهاؤ دویم استدلال د ترجمه الباب دویم او آخری روایت نه دي ان انساری الله عنه قال: اعتبر النبي صلى الله عليه وسلم من الجعرانة حيث قسم غنائم حنين. حضرت انس بن مالك رضی الله عنه فرمائي رسول الله صلی الله علیه و آله د عمرې احرام د جعرانه نه ترلې وو چرته چه حضور ياك د حنين د مال غنیمت تقسیم کړي وو. د دې روایت نه استدلال کولو سره جمهور وائي چه جعرانه دار الحرب وو په کوم کښې چه د رسول الله صلی الله علیه و آله مال غنیمت تقسیم کول په دار الحرب کښې د مال غنیمت د تقسیم په جواز باندې صریح دلیل دي. لیکن علامه عینی رحمته الله علیه فرمائي چه جعرانه دارالاسلام وو دي ته دار الحرب و نیل صحیح نه دی په دې وجه دا روایت هم په حقیقت کښې د احنافو دلیل دي (۴) هم د دې استدلال یو جواب امام سرخسی رحمته الله علیه په مبسوط کښې د اور کړي دي چه محمد بن اسحاق او کلبی په روایت کښې دي أن رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم قسم غنائم حنين بعد منصرفه من الطائف بالجعرانه. یعنی د طائف نه په واپس راتلو رسول الله صلی الله علیه و آله د حنين مال غنیمت جعرانه کښې تقسیم کړو. د دې مطلب دادي چه رسول الله صلی الله علیه و آله د حنين مال غنیمت بلکه چه د ترجمه باب مذکوره روایت

(۱) المغنی لابن قدامة: ۵۸/۱۰ - ۵۹ والجموع شرح مهذب ۱۴۸/۲۱.

(۲) إغلاء السنن: ۱۲/۱۴.

(۳) عمدة القاری: ۴۳۱/۱۴.

(۴) عمدة القاری: ۴۳۱/۱۴.

کنبی تصریح ده، مؤخر کولوسره جعرانه ته راغلو تقسیم نی کړو. جعرانه هغه وخت دارالاسلام یعنی مکه مکرمه کنبی شامل وه غزوه حنین دفتح مکه نه پس پېښه شوې په دې وجه د مکه مکرمه دارالاسلام کیدل بدیهی دی.

امام سرخسی رحمته الله علیه فرماني چې دا روایت په حقیقت کنبی په دې خبره باندې دلالت کوی چه دارالحرب کنبی د مال غنیمت تقسیم جائز نه دې دغزوه حنین نه ملاوشوې مال غنیمت مؤخر کولوسره جعرانه ته راتلل او تقسیم کول ددې واضح دلیل دې ^(۱).

⑤ د جمهورو فقهاؤ یو استدلال داهم دې چه رسول الله ﷺ غزوه بنو مصطلق غزوه هوازن او غزوه خیبر کنبی کله چه د دې مقاماتو حیثیت د دارالحرب و و مال غنیمت تقسیم کړې وو ترکومي چه د غزوه بنو مصطلق او غزوه خیبر تعلق دې نوددې جواب دادې چه بنو مصطلق او خیبر رسول الله ﷺ فتح کولوسره دارالاسلام جوړ کړې وو او هلته دارالاسلام د پوره احکامو نفاذ په عمل کنبی راغلي وو په دې وجه بنو مصطلق او خیبر کنبی د غنایم د تقسیم حیثیت به بعینه هم داسې وی لکه چه په یو اسلامی ریاست کنبی د مال غنیمت تقسیم کیږي ^(۲).

او ترکومي چه د هوازن تعلق دې نوحافظ ابن حجر رحمته الله علیه تلخیص الخبیر کنبی تصریح کړې ده چه رسول الله ﷺ د هوازن مال غنیمت جعرانه ته د راتلونه پس تقسیم کړې وو ددې نه د جمهورو استدلال کول صحیح نه دی بلکه دا خو پخپله دأحنافو مستدل دې چه جعرانه دارالاسلام په حدود کنبی واقع وه ^(۳) لکه څنگه چه اول هم مونږ ددې تفصیل خودلې دې.

⑥ د جمهورو فقهاؤ نه امام شافعی رحمته الله علیه استدلال کړې دې چه رسول الله ﷺ د بدر مال غنیمت سیر نوم مقام کنبی تقسیم کړې وو بدر هغه وخت دارالحرب وو او سیر هم دغلته واقع وو امام سرخسی رحمته الله علیه صاحب بدائع الصنائع علامه کاسانی رحمته الله علیه ددې استدلال داجواب ورکړې دي چه یو خو سیر په حدود بدر کنبی شامل کول صحیح نه دی او دویم دا چه رسول الله ﷺ غنایم بدر په سیر کنبی نه وو تقسیم کړې بلکه د صحیح او مشهور قول مطابق نی په مدینه منوره کنبی تقسیم کړې وو او ښکاره خبره ده چه مدینه دارالاسلام وو. ^(۴)

حقیقت دادې چه دکومو روایاتونه جمهورو استدلال کړې دې هغه پخپله دهغوی د پاره دأحنافو حجت دې په دې کنبی یو روایت هم په دارالحرب کنبی دننه د مال غنیمت د تقسیم په جائز کیدو باندې دلالت نه کوی امام سرخسی رحمته الله علیه دحضرت مکحول رحمته الله علیه یو روایت نقل کړې دې ماقسم رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم الغنائم الا فی دارالاسلام ^(۵) یعنی رسول الله ﷺ همیشه په دارالاسلام کنبی د غنایم تقسیم فرمایلي یو روایت هغوی د ابن عباس رضی الله عنه نقل کړې دې په کوم کنبی چه دی أن النبی صلی الله تعالی علیه وسلم قسم غنائم پدې بعد

(۱) المبوط للامام السرخسی رحمته الله علیه ۱۶/۵.

(۲) إغلاء السنن للعلامة ظفر أحمد عثمانی: ۱۱۳/۱۲.

(۳) إغلاء السنن للعلامة ظفر أحمد عثمانی: ۱۱۳/۱۲.

(۴) المبوط للامام السرخسی رحمته الله علیه ۱۵/۵ و بدائع الصنائع للعلامة الكاسانی رحمته الله علیه ۹۱/۹.

(۵) المبوط للامام السرخسی رحمته الله علیه ۵/۱۵ و بدائع الصنائع للعلامة الكاسانی رحمته الله علیه ۹۱/۹.

ما قدم المدينة د بدر غنائم رسول الله ﷺ په مدينه منوره كښې تقسيم كړې وو امام سرخسې رحمه الله مسوط كښې فرماني چه د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما منشاء په حقيقت كښې ددې روايت نه دا ثابت كول دي چه داميرجيش دپاره جائز نه دي چه دارالحرب كښې دننه مال غنيمت تقسيم كړي (۱)

د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما ددې روايت نه ثابت شوه چه غنائم بدر حضور پاك مدينې منورې ته د اتلونه پس تقسيم كړې وو په دې سره دامام شافعي رحمه الله د استدلال ترديد كيږي په كوم كښې چه هغوی فرمانيلي غنائم بدر حضور پاك په سير كښې تقسيم كړي وو

ترجمة الباء - سره د حديث باب مناسبت حديث باب دي اعتمر النبي صلى الله تعالى عليه وسلم من الجعرانة حيث قسم غنائم حنين د ترجمة الباب نه د امام بخاري رحمه الله مقصد څه دي حافظ صاحب او علامه عيني رحمه الله د دواړو حضراتو راني تشرېح وړاندي تيره شوي ده كه ددوی مختلف آراء ستاسو په ذهن كښې وي نو د دواړو روايانو په وړاندي ترجمة الباب سره دمذكوره حديث مناسبت بالكل واضح دي

باب - ۱۸۳ اذا غنم المشركون مال المسلم ثم وجد المسلم

د ترجمة الباب مقصد - په دې باب سره حضرت امام بخاري رحمه الله د يو اختلافي مسنلي طرف ته اشاره فرمانيلي ده. كه حربيانو په دارالاسلام باندې حمله كولو سره د مسلمانانو مال غنيمت او گټلړ او په خپل تصرف كښې راوستلو بيا مسلمانانو په هغوی باندې حمله او كړه او هغه مال ئي دوباره حاصل كړو نو هر سړي به حسب سابق د خپل متعين مال مالك وي يابه هغه مال مال غنيمت په حكم كښې وي او د عامو غنائمو په شان به تقسيم كيږي؟

علامه عيني رحمه الله دامام بخاري رحمه الله په ترجمة الباب كښې د اذا جواب نه دي ذكر كړي لكه چه ددې نه زير بحث مسنله كښې د اختلاف مذاهب طرف ته اشاره ده (۲)

احديث ۲۹۰۲ / ۲۹۰۴ قَالَ ابْنُ مُثَرِّفٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - قَالَ ذَهَبَ قَرْصٌ لَهُ، فَأَخَذَهُ الْعَدُوٌّ، فَظَهَرَ عَلَيْهِ الْمُسْلِمُونَ، فَرَدَّ عَلَيْهِ فِي زَمَنِ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -، وَأَبْقَى عَبْدٌ لَهُ فَلَحِقَ بِالرُّومِ، فَظَهَرَ عَلَيْهِمُ الْمُسْلِمُونَ، فَرَدَّ عَلَيْهِ خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ بَعْدَ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -.

رجال الحديث

① ابن نمير - دا عبدالله بن نمير الهمداني الكوفي رحمه الله دي ددوی حالات كتاب التيمم باب اذا

لم يجد ماء ولا ترابا لاندې مخكې تير شوی دي

② عبيد الله دا عبيد الله بن عمر بن حفص بن عاصم بن عمر بن الخطاب القرشي العدوي رحمه الله دي

(۱) المسوط للسرخسي رحمه الله ۵/ ۱۱۵.

(۲) عمدة القاري: ۳/ ۱۵.

د دوی حالات کتاب الوتر باب لیجعل آخر صلاته وترا لاندې تیر شوی دی
 ⑥ نافع . دا د حضرت عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ آزاد کړې شوې غلام ابو عبدالله نافع المدني رضی اللہ عنہ
 دې د دوی حالات کتاب العلم باب من أجاب السائل باكثر مما سال لاندې تیر شوی دی
 ⑦ ابن عمر رضی اللہ عنہما . دا مشهور صحابی حضرت عبدالله بن عمر رضی اللہ عنہما دې د دوی حالات کتاب
 الایمان باب بني الاسلام على خمس لاندې تیر شوی دی (۱)

قوله: ذهب فرس له فاخذه العدو. د حضرت عبدالله بن عمر رضی اللہ عنہما یواس او تختیدو
 نوهغه دینمن اونولو حافظ ابن حجر رضی اللہ عنہ او عینی رضی اللہ عنہ فرماني چه د کشمیهنی په روایت
 کښې لفظ ذهب په ځاني مذكرد ذهب صیغه مؤنث سره او لفظ فاخذه کښې د ضمیر مذكريه
 ځاني هاضمه مؤنث ضبط شوې دې د دې وجه داده چه فرس اسم جنس دې مذكر اومؤنث
 دواړه شان استعمالیږي (۲) په دواړو نسخو کښې هیڅ تعارض نشته په یو روایت کښې د
 تذکیر اعتبار او کړې شو او بل کښې د تانیث.

قوله: فظهر عليه المسلمون فرد عليه في زمن رسول الله صلى الله عليه وسلم.
 مطلب داچه مسلمان په دینمن باندې غالب راشي نوهغه اس د رسول الله ﷺ په مبارکه زمانه
 کښې ابن عمر رضی اللہ عنہما ته واپس کړې شو.

قوله: وأبق عبد له فلحق بالروم، فظهر عليهم المسلمون، فردة عليه خالد بن وليد بعد النبي صلى الله تعالى عليه وسلم. یعنی دغه شان د حضرت عبدالله بن
 عمر رضی اللہ عنہما یو غلام او تختیدو په روم کښې پناه واخسته کله چه مسلمانانو په روم باندې حمله
 اوکړه نو حضرت خالد بن ولید رضی اللہ عنہ غلام هغوی ته حواله کړو. د رسول الله ﷺ د زمانې مبارکې
 نه پس واقعه ده.

د مذکوره تعلیق تخریج . دا تعلیق امام ابو داؤد رضی اللہ عنہ کتاب الجهاد باب فی المال یصیبه العدو من
 المسلمین ثم یدرکه صاحبه فی الغنیمه لاندې او ابن ماجه رضی اللہ عنہ کتاب الجهاد باب ما أحرز العدو ثم ظهر
 علیه المسلمون لاندې موصول روایت کړې دې. (۳) حافظ ابو نعیم رضی اللہ عنہ هم المستخرج علی البخاری
 کښې دا تعلیق عن محمد بن علی بن حبیش عن القاسم بن زکریا بن زهیر بن سلام النسائی عن ابن زبیر په
 طریق سره موصول روایت کړې دې (۴)

(۱) کشف الباری: ۱/۶۳۷ - ۶۳۸.

(۲) فتح الباری: ۶/۲۲۴ وعمدة القاری: ۳/۱۵.

(۳) سنن أبی داؤد: ۱۲/۲ وسنن ابن ماجه: ص: ۲۰۴ کتاب الجهاد باب ما أحرز العدو ثم ظهر علیه المسلمون.

(۴) تغلیق التعلیق للحافظ ابن حجر: ۴/۶۲۳.

احديث ۲۹۰۳ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا يُحْيَى عَنْ عُبيدِ اللَّهِ قَالَ أَخْبَرَنِي ثَابِعٌ أَنَّ عَبْدًا مِنْ عُمَرَائِقَ فَلَحِقَ بِالرُّومِ، فَظَهَرَ عَلَيْهِ خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ، فَرَدَّهَ عَلَى عَبْدِ اللَّهِ، وَأَنَّ قَوْسَ لَابِنِ عُمَرَ عَارَ فَلَحِقَ بِالرُّومِ، فَظَهَرَ عَلَيْهِ فَرَدَّهَ عَلَى عَبْدِ اللَّهِ.

رجال الحديث

① محمد بشار - دامشهور محدث محمد بن بشار بن عثمان عبدي بصری رحمته الله دي ددوی حالات کتاب العلم باب ماکان النبی صلی الله تعالی علیه وسلم یتخلوهم بالموعة والعلم کم لا ینف و لاندی په تفصیل سره تیر شوی دی (۱)

② یحیی - دامشهور امام حدیث یحیی بن سعید بن فروخ القفطان تسمی دی ددوی حالات کتاب الایمان باب من الایمان أن یحب لآخیه ما یحب لنفسه لاندی تیر شوی دی (۲) دعبید الله اونا فح رحمهم الله حواله د روایت په رومبی سند کنبی تیره شوې ده

قوله: أن عبدًا لابن عمر أبق..... - دا د ترجمه الباب د رومبی روایت دویم طریق دی په دې کنبی دی چه د ابن عمر رحمتهما الله یو غلام او تختیدو او روم ته لاړو حضرت خالد بن ولید رحمته الله هغه راو نیولو او عبد الله بن عمر رحمتهما الله ته نی واپس کړو او هم دغه شان د ابن عمر رحمتهما الله یواس او تختیدو او روم کنبی داخل شو حضرت خالد بن ولید رحمته الله هغه راو نیولو او اهل اسلام هغه ابن عمر رحمتهما الله ته واپس کړو.

قوله: فردوه على عبد الله. - د صحیح بخاری په دویمه نسخه کنبی د جمع د صیغه په خانی فرده مفرد وارد شوې دي (۳) که چرې د جمع صیغه وی لکه چه په مذکور د روایت کنبی ده نو د هغې ترجمه به شی مسلمانانو هغه حضرت عبد الله ابن عمر رحمتهما الله ته واپس کړو که د منفرد صیغه وی نویا خو ښکاره خبره ده فرده کنبی ضمیر فاعل حضرت خالد بن ولید رحمته الله طرف ته راگرځی.

قوله: قال أبو عبد الله: عار مشتق من العير، وهو حمار وحش، أي هرب. - ابو عبد الله د امام بخاری رحمته الله کنیت دی دلته امام بخاری رحمته الله د لفظ عار تفسیر کړې دي چه دا د عیرنه مشتق دي او عیر حمار وحشی ته وائی. د عار معنی امام بخاری رحمته الله عاه الفرس: انفلت وذهب ههنا وههنا (۴) اس وران شو او په مستثنی کنبی اخوا دیخوا او تختیدو هم دغه معنی امام

(۱) کشف الباری: ۲۵۸/۳ - ۲۶۱.

(۲) کشف الباری: ۲/۳.

(۳) تحفة الباری بشرح صحیح البخاری لشیخ الاسلام زکریا بن محمد الانصاری: ۵۲۰/۳.

(۴) مختار الصحاح للامام محمد بن أبی بکر الرازی. ص: ۵۶۲.

خلیل هم کړې ده. ^۱ شیخ الاسلام زکریا بن محمد انصاری رحمته الله علیه فرماني چې د صحيح بخاری په یوه نسخه کښې دامام بخاری رحمته الله علیه د تفسیري قول ماقط دي

احديث ۱۲۹۰۴: ^۲ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ كَانَ عَلَى فَرَسٍ يَوْمَ لَقِيَ الْمُسْلِمُونَ، وَأَمِيرَ الْمُسْلِمِينَ يَوْمَ بَدْرٍ خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ، بَعَثَهُ أَبُو بَكْرٍ، فَأَخَذَهُ الْعَدُوُّ، فَلَمَّا هَزِمَ الْعَدُوُّ وَرَدَ خَالِدٌ فَرَسَهُ.

رجال الحديث

① احمد بن یونس - دا ابو عبدالله احمد بن یونس بن عبدالله بن قیس تميمی یروی کوفي رحمته الله علیه دي د دوی حالات کتاب الايمان باب من قال ان الايمان هو العمل لاندې تیر شوی دی ^۱

② زهير - دا زهير بن معاوية بن خديج بن الرحيل بن زهير بن خيشمه جفعی کوفي رحمته الله علیه دي د دوی حالات کتاب الايمان باب الصلوة من الايمان لاندې تیر شوی دی ^۲

③ موسى بن عقبه - د اصحاب المغازی موسی بن عقبه الاسدي المدني رحمته الله علیه دي د دوی حالات کتاب الوضوء باب اسباغ الوضوء لاندې تیر شوی دی

④ عن نافع عن ابن عمر رحمتهما الله - د ترجمه الباب درېومې روایت لاندې د دواړو راویانو حواله تیر شوې ده

قوله: أنه كان على فرس يوم لقي المسلمون، وأمير المسلمين يومئذ

خالد بن الوليد بعثه أبو بكر، فأخذه العدو، فلما هزم العدو ورد خالد فرسه - په کومه ورځ چې مسلمانان (د جنگ دپاره) کفارو سره مقابلې شو ابن عمر رحمتهما الله په اس باندې سوړوو په هغه ورځ د مسلمانانو امير خالد بن وليد رحمته الله وو هغه حضرت ابوبکر صديق رحمته الله (د اسلامي لښکر) امير جوړ کړي ليکلې وو. (د عبدالله بن عمر رحمتهما الله) اس دښمن اونیولو کله چې دښمن شاته شو نو خالد (ابن وليد رحمته الله) هغه ته د هغه اس واپس کړو.

قوله: يوم لقي المسلمون - د صحيح بخاری په دې روایت کښې مفعول محذوف دي

حافظ ابونعيم رحمته الله او اسماعيلي رحمته الله چې کوم روایت نقل کړې دي په هغې کښې مفعول ذکر دي روایت اسماعيلي رحمته الله عن محمد بن عثمان بن أبي شيبة عن أحمد بن يوسف په طريق او ابونعيم رحمته الله أحمد بن يحيى الحلواني په طريق سره نقل کړې دي په دې کښې دی يوم لقي

① فتح الباری: ۲۲۵/۶.

② تحفة الباری: ۵۲۰/۳.

③ د ترجمه الباب درېومې روایت کښې د دې تخريج تیر شوی دي

④ کشف الباری: ۱۵۹/۲.

⑤ کشف الباری: ۳۷۰، ۲/۳۶۷.

المسلمون طيناً وأسداً^(۱)، یعنی په کومه ورځ چه مسلمانان د جنګ دپاره قبيله طي او اسد سره ملا شوي او اسماعيلي او ابونعيم هم په دې طريق کښې ابن عمر رضی الله عنهما د اس د دښمن په تحويل کښې راتللو وجه هم ذکرده. د روايت الفاظ دادي: فاقترح الفرس بعبدالله بن عمر جرحاً فصرعه وسقط ابن عمر فعاد الفرس^(۲)، مطلب داچه اس عبدالله بن عمر رضی الله عنهما واخستلو او حرف ته نی بوب کړو او هغه نی راوغور زولو ابن عمر رضی الله عنهما پريوتلو او اس وران شو او تختيدو.

د باب په رواياتو کښې تعارض اوددې تطبيق په رواياتو کښې چه د حضرت ابن عمر رضی الله عنهما د اس کومه واقعه نقل ده هغه کله پيښه شوې ده؟ په دې سلسله کښې د ترجمه الباب دويم او دريم روايت کښې تعارض دي. په رومبي روايت کښې ده د اس واقعه چه د رسول اکرم رضی الله عنه په مبارکه زمانه کښې شوې او د غلام واقعه ددې نه پس هم د دې روايت په دويم طريق کښې دي چه دواړه واقعات د رسول الله رضی الله عنه د زمانې مبارکې نه پس سره متعلق دي په دې دويم طريق کښې فرس او عبد دواړو سره متعلق فلحق بالرؤم الفاظ مروی دي اولکه څنگه چه په دريم روايت کښې دي چه د حضرت خالد بن وليد رضی الله عنه په مشرني کښې په روم باندې د حضرت ابوبکر صديق رضی الله عنه په زمانه کښې شوې په دې وجه چه دويم روايت د دريم روايت په تناظر کښې او کتلې شي نو ددې نه هم دغه ثابتېږي چه د فرس او عبد واقعات د رسول اکرم رضی الله عنه د وفات نه پس پيښې شوي دي. او دريم روايت د رومبي روايت سره متعارض دي دا روايت د رومبي روايت برعکس دي. په رومبي روايت کښې د فرس واقعه د رسول اکرم رضی الله عنه د زمانې بيان کړې شوې ده او په دې کښې د اس د وړانديدو واقعه د ابوبکر صديق رضی الله عنه د خلافت په زمانه کښې شوې لکه چه تعارض په اصل کښې د حضرت ابن عمر رضی الله عنهما د فرس والا واقعي د تاريخ په تعين کښې دي.

علامه قسطلاني رحمه الله د باب رومبي روايت یعنی د ابن نمير په طريق چه دي ته ترجيح ورکولو سره فرماني چه ددې طريق متابعت اسماعيل بن زكريا رحمه الله هم کړې دي چه د فرس واقعه د رسول کریم په مبارکه زمانه کښې پيښه شوې^(۳)، رومبي روايت ته ترجيح ورکولو سره علامه داؤدي رحمه الله فرماني چه ددې روايت په سند کښې عبيدالله راوی د نافع نه حديث روايت کولو کښې په دريم طريق کښې واقع موسی بن عقبه نه آيت دي^(۴)، حافظ ابن عبد البر رحمه الله هم ددې تصويب کړې دي^(۵).

امام ابن ماجه رحمه الله کتاب الجهاد باب ما احرز العدو ثم ظهر عليه المسلمون لاندې عن علي بن محمد بن نبير عن عبدالله عن نافع عن ابن عمر په طريق سره کوم روايت ذکر کړې دي په هغې کښې دي قال

(۱) فتح الباری: ۲۲۵/۶.

(۲) فتح الباری: ۲۲۵/۶.

(۳) إرشاد الساری للقسطلانی: ۱۷۹/۵.

(۴) إرشاد الساری: ۱۷۹/۵ وأوجز المسالك: ۲۸۵/۸.

(۵) أوجز المسالك: ۲۸۵/۸.

ذهبت فرس له فاخذها العدو وظهر عليهم المسلمون فمد عليه في زمن رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم... هغوی د باب لاندې هم دغه یو طریق ذکر کولو باندې اکثفا کړې ده. دویم طریق یی نه دې ذکر کړې د دې صنیع نه د هغوی رحجان هم متعین کيږي چه د هغوی په نیز راجح هم دغه دې چه د ابن عمر رضی الله عنهما د فرس واقعه عهد نبوی کښې پیښه شوې ده د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه دور خلافت سره ددې تعلق نشته والله اعلم

قوله حکم ما أحرز العدو ثم ظهر عليه المسلمون ترجمه الباب کښې چه امام بخاری رحمته الله کومه فقهي مسئله ذکر کړې ده اوس د هغې تفصیل او گورنی که اهل حرب په اهل اسلام باندې حمله او کړې د مسلمانانو په مالونو او املاک باندې قبضه کولو سره دار الحرب ته یوسی بیا اهل اسلام په دار الحرب باندې حمله او کړې او هغه اموال او املاک وایس دار الاسلام ته راوړي نو په مسلمانانو کښې هر سړي حسب سابق به د خپل متعین مال مالک وی یا هغه اموال به د غنیمت په حکم کښې راتلوسره لاعلی التعین په ټولو کښې تقسیم کيږي؟ د امام شافعی رحمته الله ابو ثور او ابن منذر مسلک: ددې حضراتو په نیز په دار الاسلام باندې غلبه او استیلاء سره د اهل اسلام په اموالو او املاکو باندې د حربیانو ملکیت نه ثابتیږي نوچه کله اهل اسلام په دار الحرب باندې حمله کولو سره دغه اموال او املاک دار الاسلام ته راوړي نوچه کوم مال د جاملکیت وو هغه به حسب سابق هم د هغه ملکیت کښې وی د دغه مالونو حکم به د مال غنیمت نه وی. (۱)

امام حسن زهري او عمرو بن دینار مسلک: ددې حضراتو په نیز د مسلمانانو په زور اختې شوې مال د دار الحرب نه دار الاسلام ته د منتقل کیدو نه پس به په غانمینو کښې تقسیم کيږي یعنی په دار الحرب باندې حمله کونکي مجاهدین به ددې مستحق وی د مخکینی مالک حق به په دغه مال باندې باقی پاتې نه شی. (۲)

ددې حضراتو استدلال دادې چه د مسلمانانو په غلبه او استیلاء سره څنگه چه د مشرکینو مال د مسلمانانو د پاره غنیمت جوړیږي دغه شان ذکر شوي مال هم په کوم چه د اهل حرب غلبه او استیلاء اوشی هغه د هغوی ملک کيږي لهذا د مسلمانانو په غالب راتلوسره به هغه د مال غنیمت په توگه په مجاهدینو کښې تقسیم کيږي. (۳)

د جمهور فقهاو مسلک: امام اعظم ابو حنیفه امام ثوري امام اوزاعي امام مالک او دیور وایت مطابق امام احمد زحمهم الله مسلک دادې چه اهل حرب په اهل اسلام باندې د حملې کولو د وجه نه به د مسلمانانو د مالونو مالکان جوړشی. (۴) خوچه په دار الحرب باندې حمله کولو سره

(۱) سنن ابن ماجه: ۲۰۴ کتاب الجهاد باب ما أحرز العدو ثم ظهر عليه المسلمون.

(۲) الاستذکار لابن البر: ۴/۵۴ فتح الباری: ۶/۲۲۴ والمغنی لابن قدامة: ۱۰/۸۲.

(۳) المحلی بالانار لابن حزم رحمته الله: ۵/۳۵۵ وشرح ابن بطال رحمته الله: ۵/۲۲۷ وفتح الباری: ۶/۲۲۴ وأوجز المسالک: ۸/۲۷۱.

(۴) حواله بالا.

(۵) المغنی لابن قدامة: ۱۰/۴۷۵.

اهل اسلام خپلو مالونه په زورواختل دارالاسلام ته نی راوړل نو د دې حضراتو په تیزیه دې کښې تفصیل دې

که چېرې مخکینی مالکان د مال غنیمت د تقسیم نه وړاندې خپل متعین مال اومومی نودغهوی ملکیت به وی اود غنایم د تقسیم نه پس په خپل مال باندې به دزور مالک ملکیت باقی پاتې نه شی بلکه هغه به دغانمین ملکیت وی البته د دې حضراتو په نیز د غنایم د تقسیم نه پس که چېرې زور مالک خپل مال اولیدو اودغه خواش دې چه غانم ته د قیمت په عوض دهغه مال ملاو شی نوییاد غانم په مقابل کښې دهغه زیات حق دې چه د قیمت د اداکولو په صورت کښې هغه ته دغه مال ورکړې شی (۱)

په دې صورت کښې شریعت داصل مالک او غانم د دواړو مفادورعایت اوخیال ساتلې دې چونکه دمال غنیمت د تقسیم نه پس د زور مالک ملکیت په دغه مال باندې باقی نه پاتې کیږی او دې باندې دغانم ملکیت قایم کیږی په دې وجه که زور مالک خپل مال بی عوض اخستی وی نوغانم به په نقصان کښې پاتې کیدو په دې وجه دخپل مال دحاصلولو دپاره زور مالک باندې د دې قیمت اداکول لازم گرځولې شوی دی دې دپاره چه خپل مال واخلی اوزور مالک هم فائده کښې پاتې شی اود غانم حق هم اودهو لهی شی (۲)

صحابه کرامو کښې حضرت عمر بن الخطاب حضرت علی حضرت زید بن ثابت رضی الله عنهم اوتابعینونه سعید بن المسیب عطاء بن ابی رباح قاسم اوعروه رحمهم الله مسلک هم دغه دې (۳) په یورایت کښې امام احمد رضی الله عنه په نیز دمال غنیمت د تقسیم نه پس په خپل مال باندې دزور مالک ملکیت قطعاً باقی نه پاتې کیږی اوه غانم ددې اصل مالک جوړیږی (۴) لیکن په المعنی کښې دې چه د امام احمد رضی الله عنه په نیز ومېی روایت معمول به دې (۵)

امام شافعی ابو ثور او ابن منذر رحمهم الله وغیره دلائل اود هغې رد - علامه قسطلانی رحمته الله علیه فرمائی ددې حضراتو استدلال د احادیث باب نه دې په کوم کښې چه تصریح ده حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما ته دهغه اس او غلام چه دار الحرب ته تختیدلی وو واپس کړې شوی وو (۶) علامه ابن حزم رحمته الله علیه هم په المحلي بالاثار کښې ددې روایاتونه دا استدلال کړې دې چه د اهل اسلام په مال اومتاع باندې د مشرکانو ملکیت هیدو ثابتیږی نه ځکه ده چه دار الحرب نه د مسلمانانو مال اومتاع په زور اخستل اودارالاسلام ته راوړلونه پس به بهر صورت خپل زور مالک ته حواله کولې شی (۷) خو حقیقت خودادې چه احادیث باب پخپله د دغه حضراتو خلاف

(۱) المدونة الكبرى: ۵۹۲/۲ والمغنی لابن قدامة: ۴۷۱/۲۱ وعمدة القاری: ۳/۱۵ وردالمختار علی الدرالمختار: ۲۵۷/۶ وأوجز المسالك للشيخ زكريا الكاندهلوي رحمته الله علیه: ۲۵۷/۶.

(۲) ردالمختار علی الدرالمختار لابن عابدين الشامي: ۲۵۷/۶.

(۳) شرح ابن بطلال: ۲۲۷/۵ وعمدة القاری: ۳/۱۵.

(۴) المغنی لابن قدامة: ۴۷۱/۲۱.

(۵) المغنی لابن قدامة: ۴۷۱/۲۱.

(۶) إرشاد الساری للقسطلانی: ۵۴۳/۶.

(۷) المحلي الاثار للعلامة لابن حزم: ۲۶۰/۵.

د جمهور فقهاؤ دپاره حجت دې څکه چه د حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما د ترجمه الباب والا په روایت کښې اجمال دې د موطا امام مالک رحمہ اللہ هم په دې روایت کښې آخر کښې د تصریح هم ده وذلك قبل ان يقاسم ^(۱) یعنی مجاهدین اسلام د دار الحرب نه چه کوم اس او غلام اخستې وو دار الاسلام ته نې راوړې وو هغه حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما د مال غنیمت د تقسیم نه وړاندې واپس کړې شوې وو

هم دغه روایت عن رشدين عن يونس عن الزهري، عن سالم عن أبيه په طريق په سنن دارقطني کښې هم مروی دې په دې کښې دی من وجد ماله التي قبل أن يقسم فهو له، ومن وجد بعد ما قسم فليس له شی ^(۲) مال غنیمت د تقسیم نه وړاندې چا چه خپل مال او موندلو هغه مال «بغير دعوى» نه دهغه ملکیت دې خود غنیمت د تقسیم نه پس موندلو په صورت کښې به هغه ته دهغه اختیو هم حق نه وی

د مال غنیمت د تقسیم نه پس د ملکیت باقی نه پاتې کیدو مطلب دادې چه هغه به دعوى دادا کولونه بغير به د خپل مال مالک خونه شی خود دعوى اوقیمت ادا کولونه پس دغانه په مقابل کښې به دهغه زیات حق وی ددې تائید د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم حدیث او د حضرت عمر رضی اللہ عنہ دوه آثار نه کپړې چه وړاندې د جمهورو د دلالتو لاندې راوان دی

د جمهورو دلائل ① امام اعظم ابوحنيفه امام ثوري امام اوزاعي امام مالك او امام احمد بن حنبل رحمهم الله استدلال د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما د حدیث نه دې داروایت عن حسن بن عماره عن الملك بن ميسرة عن طاس عن ابن عباس رضی اللہ عنہما په طريق سره نقل دې په دې کښې دی. أن رجلاً وجد بعيراً له كان الشركون أصابوه، فقال له النبي صلى الله تعالى عليه وسلم: إن أصبته قبل أن يقسم فهو لك، وإن أصبته بعد ما قسم، أخذته بالقيمة ^(۳) یعنی یوسړی خپل اوښ اولیدلو کوم چه مشرکانو اخستې وو او روستو مسلمانانو په دار الحرب باندې حمله اوکړه او هغه نې په مال غنیمت کښې دوباره دار الاسلام ته راوړو، نور رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم هغه مخاطب کړو ونې فرمائیل که دا اوښ د مال غنیمت د تقسیم نه وړاندې واخستو نو دابه هم ستاوی او که د مال غنیمت د تقسیم نه پس درته ملاؤشی نو بیا په قیمت وړکولوسره نې اخستې شی دا روایت امام دارقطني رحمہ اللہ او امام بیهقي رحمہ اللہ هم روایت کړې دي ^(۴)

د جمهورو په دلیل کلام اودهغې جواب حافظ ابن حجر رحمہ اللہ او علامه قسطلانی رحمہ اللہ د جمهور

(۱) موطا امام مالک رحمہ اللہ ص: ۴۹۹ باب ما یرد قبل أن یقع القسم لما أصاب العدو. وإعلاء السنن: ۳۱۱/۱۲.

(۲) سنن الدارقطني: ۱۱۳/۴.

(۳) الاستذکار للحافظ ابن عبدالبر رحمہ اللہ ۶۶ والمغنی مع ذیلہ السمی به الشرح الكبير علی مقنع لموفق الدين ونسب الدين ابن القدامة: ۱۰/۴۶۹ - ۷۱ کتاب الجهاد حکم مالواخذہ اهل الحرب من اموال المسلمين وعبيدهم فادركه صاحبه قبل قسمة فهو احق به كشف الباری ۵۷۷/۲۰.

(۴) نصب الراية للزيلعي: ۳/۴۳۴ وأوجز المسالك إلى موطأ الامام مالك: ۱۷۵/۹ دار القلم دمشق.

متذکرہ دلیل باندی د سند یہ حوالہ سرہ کلام کولو سرہ تحریر فرمائی و اسنادہ ضعیف (۱) یہ اصل کنبی ددی روایت تضعیف ددی پہ سند کنبی موجود راوی حسن بن عمارہ د وجه کرپی شوې دې د یحییٰ بن معین رحمۃ اللہ علیہ نہ ددوی بارہ کنبی لیس بشی او ابراہیم بن یعقوب جوزجانی نہ ساقط الفاظ جرح منقول ده (۲) او ابن حزم رحمۃ اللہ علیہ خو د حسن بن عمارہ د ضعیف یقین کولو کنبی ہیخ کسر نہ دې پریخودې (۳)

لیکن حقیقت دادې چه ددی روایت تائید په ډیرو متابعاتو سرہ کیږی په دې وجه د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما دامذکورہ روایت ضعیف گرځول انصاف نہ دې علامه عینی رحمۃ اللہ علیہ د امام احمد بن حنبل رحمۃ اللہ علیہ دا حوالہ نقل کرپی ده چه د حسن بن عمارہ نہ علاوه مذکورہ روایت مسرعین عبدالملک په طریق سرہ مروی دې ددی تائید د یحییٰ بن سعید رحمۃ اللہ علیہ په دې قول سرہ کیږی سالت مسرعانہ فقال: هومن حدیث عبدالملک ولكن لاأحفظه (۴)

دغه شان امام علی بن المدینی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی: روی عن یحییٰ بن سعید أنه قال: هومن رواية عبدالملک عن طاووس عن ابن عباس رضی اللہ عنہما (۵)

ددې اقوالو نہ معلوم ږی چه حسن بن عمارہ په چاچه د ضعف الزام لگولی شوې دې په مذکورہ روایت نقل کولو کنبی متفرنہ دې بلکه د ډیرو متابعاتو نہ ددی تائید کیږی علامه ظفر احمد عثمانی الجوهر النقی په حوالہ سرہ د ابن عدی رحمۃ اللہ علیہ قول نقل کرپی دې و قدروی هذا الحديث عن مسرعین عبدالملک (۶) وړاندې علامه عثمانی رحمۃ اللہ علیہ لیکي و هذه متابعة جيدة قوية وتابعه إسماعيل بن عياش فرواه عن عبدالملک بن مسيرة، كما في المحلى (۷) بل امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ هم ددی متابعت عن أبي يوسف القاض عن الحسن بن عمارة عن الحكم بن عتبة عن مقسم په طریق سرہ کرپی دې چنانچه امام بیهقی رحمۃ اللہ علیہ ددی متابعت متعلق فرمائی: هكذا وجدته عن أبي يوسف عن الحسن بن عمارة عن الحكم بن عتبة، رواه غيره عن الحسن بن عمارة عن عبدالملک (۸)

امام ابویوسف رحمۃ اللہ علیہ فقیه او مجتهد وو په روایت حدیث کنبی د هغوی ثقافت او درایت هم

(۱) فتح الباری: ۶/۲۲۴ وارشاد لساری: ۱۷۹/۵.

(۲) عمدة القاری: ۳/۱۵.

(۳) المحلى بالاثار لابن حزم: ۵/۳۵۷.

(۴) عمدة القاری: ۴/۱۵.

(۵) عمدة القاری: ۴/۱۵.

(۶) إغلاء السنن: ۱۲/۳۱۰.

(۷) إغلاء السنن: ۱۲/۳۰۱ و المحلى بالاثار لابن حزم: ۵/۳۵۷.

(۸) نصب الراية للزيلعي رحمۃ اللہ علیہ ۳/۴۳۶ و إغلاء السنن: ۱۲/۳۱۰.

مسلم دې د مذکوره روایت نه دهغوی استدلال کول ددې روایت د صحت دلیل دې بیا د مسعراو اسماعیل بن عیاش متابعت په ځانې پخپله د حسن بن عماره د روایت په صحت باندې صریح دلیل دې په دې اصولو باندې ټول محدثین متفق دی چه کله د یو ضعیف روایت متابعت د بل ضعیف یاد دې نه اقوی روایت سره وی نو هغه حدیث ضعیف نه پاتې کیږي د قوی درجه حاصلوی د احنافو یا جمهور فقهاؤ د استدلال تضعیف د حسن بن عماره د وجه نه شوي دې ددې د تردید د پاره ډیر متابعات ذکر کړي شو هم ددې حسن بن عماره بعض

حضراتو توثیق هم کړې دې مثلاً محمد بن اسحاق رحمته الله ددوی باره کښې فرماني حدیث من لائهم ۱ د جمهور فقهاؤ دویم استدلال د حضرت عمر بن خطاب رضی الله عنه د اثر نه دې دا اثر په مصنف عبدالرزاق کښې عن محمد زائد عن مکحول عن عمر بن الخطاب رضی الله عنه په طریق سره روایت کړې شوي دې په دې کښې دی أنه إن أدرك قبل القسمة رد ال صاحب بهوشن، وإن لم يدرك إلا بعد

القسمة فصاحبه أحق به بقیمة (۱) که چرې هغه د تقسیم غنیمت نه وړاندې خپل مال اوموندلو نو ددې مالک ته به دغه مال بې قیمت واپس ورکولې شی خو که د تقسیم نه پس ئې اوموندلو بیا به دغه مال باندې دهغه حق د قیمت ادا کولویه صورت کښې په ځانې دې علامه ابن حزم رحمته الله المحلی کښې ددې اثر درې نور طرق هم ذکر کړي دي (۲)

۳ د جمهور ودریم استدلال د حضرت عمر بن خطاب رضی الله عنه د اثر نه دې کوم چه امام طحاوی او امام دارقطنی رحمهما الله عن رجاء بن حیوة عن قبيصة بن ذؤيب په طریق سره د صحیح سند روایت کړې دې په دې کښې دی أن عمر رضی الله عنه قال: فقیها أحرزة الشراكون فاصابه المسلمون فعرفه صاحبه قال إن أدركه قبل أن یقسم فهو له، وإن جرت فیه السهام فلا شی له (۳)

مطلب دادې چه کوم مالې مشرکانو اخستې دي او مسلمانانو هغه په جهاد کښې دوباره تر لاسه کړو او روستو اصل مالک خپل مال اویژندلو نو حضرت عمر رضی الله عنه فرماني که هغه ته دا مال د تقسیم نه وړاندې ملاؤ شوي وی نویا خودا د هغه حق دې خو که په مجاهدینو کښې حصې تقسیم شوي نویا د هغه هیڅ حق باقی نه پاتې کیږي

دا صرف یو اتفاق دې چه حضرت عمر رضی الله عنه په دې اثر کښې دا تصریح نه ده کړې چه د خپل مال قیمت ادا کولونه پس د غانم په مقابل کښې زور مالک زیات حقدار دي گني د حضرت عمر رضی الله عنه په اول ذکر شوي اثر کښې دا تصریح راغلي ده دهغوی په یوبل اثر کښې هم دا تصریح موجود ده دغه اثر وړاندې راځي

د حضرت عمر رضی الله عنه په اثر باندې اشکال او دهغې جواب د حضرت عمر رضی الله عنه ددې دویم اثر په سند کښې راوی قبيصة بن ذؤيب باندې کلام کړې شوي دې چه د حضرت عمر رضی الله عنه نه دهغه سماع

^(۱) المحلی بالاثار لابن حزم: ۳۵۴/۵ کتاب الجهاد اختلاف الناس فی مال المسلم بعد فی غنیمه.

^(۲) المحلی بالاثار لابن حزم: ۳۵۴/۵.

^(۳) عمدة القاری ۴/۱۵ وإعلاء السنن: ۳۱۲/۱۲.

او لقاء ملاقات، ثابت نه دی (۱) ابوسهیل رضی اللہ عنہ دا اثر مرسل گرځولی دی (۲) لیکن حقیقت دادي چه دا اثر موصول دي حافظ ابن عبدالبر رحمۃ اللہ علیہ په الاستيعاب کښې ليکي د قبيصه بن ذؤيب پيدانش په يوروايت کښې د فتح مکه په ورځ او په يوروايت کښې دی چه د هجرت په اول کال شوې (۳) روايت کښې دی چه حضورياک صلی اللہ علیہ وسلم دهغه دپاره دبرکت دعا فرمائيلې (۴) ددې دپاره ابن شاهين فرمائيلې چه دا صحابی وو (۵) حافظ ابن حجر رحمۃ اللہ علیہ تهذيب التهذيب کښې د ابن قانع داقول دهغه باري کښې نقل کړې دي له رؤية (۶) ددې نه هم د قبيصه بن ذؤيب دصحابي کيدو تائيد کيږي ددې نه علاوه حضرت ابوبکر صديق رضي اللہ عنہ ابودرداء رضي اللہ عنہ حضرت عائشه صديقہ رضي اللہ عنہا او حضرت ابوهريره رضي اللہ عنہ غوندي کبار صحابه کرامونه نې د حديث سماع کړې ده اودهغوی نه نې روايات اخستي دي (۷)

د مذکوره دلائلويه رنګا کښې دحضرت عمر رضي اللہ عنہ سره د قبيصه بن ذؤيب ملاقات ممکن دي دمحدثينو په نيزد سند د اتصال دپاره د راوی اومروی عنه دزمانې يوکيدل هم کافی دی (۸) امام مسلم رحمۃ اللہ علیہ هم د صحيح مسلم په مقدمه کښې فرمائيلې چه داتصال سند دپاره امکان لقاء کافی ده (۹) فرض کړه که حضرت عمر رضي اللہ عنہ سره د هغوی ملاقات ثابت هم نه وي خويياهم د اصول حديث په رنګا کښې دا اثر موصول دي ځکه چه کله حضرت ابوبکر رضي اللہ عنہ او حضرت ابودرداء رضي اللہ عنہ سره د قبيصه بن ذؤيب ملاقات ثابت دي نوحضرت عمر رضي اللہ عنہ سره ددوی د ملاقات امکان د دواړو دزمانې يوکيدل بالکل هم يوه خبره ده

دويم جواب علامه عيني رحمۃ اللہ علیہ داور کړې دي چه د قبيصه بن ذؤيب ملاقات که حضرت عمر رضي اللہ عنہ سره ثابت نه وي نوبياهم مذکوره روايت مرسل گرځول معمول به جوړيدې شي اوددې تائيدهم دحضرت عمر رضي اللہ عنہ د يواثر نه کيږي هغه دادي عن رجاء حيوة أن ابن عبيدة رضى الله عنها كتب إلى عمر بن الخطاب - رضى الله عنه - في هذا فقال: من وجد ماله بعينه فهو أحق به بالثمن إلى حسب على من أخذها، وكذلك إن يبيع ثم قسم منه فهو أحق به بالثمن (۱)

علامه ظفر احمد عثمانی رحمۃ اللہ علیہ يوقوی جواب ورکړې دي هغه فرمائي چه تدریب الراوی کښې

(۱) عمدة القاری: ۴/۱۵.

(۲) إعلاء السنن: ۳۱۲/۱۲.

(۳) الاستيعاب لابن عبدالبر علی هامش الاصابة لابن حجر ۲۵۵/۳ وتهذيب التهذيب: ۳۴۷/۸.

(۴) الاستيعاب علی هامش الاصابة ۲۵۶/۳ وتهذيب التهذيب: ۳۴۷/۸.

(۵) إعلاء السنن: ۳۱۲/۱۲.

(۶) تهذيب التهذيب: ۳۴۷/۸.

(۷) تهذيب الكمال فی أسماء الرجال للحافظ المزي: ۴۷۷/۲۳ وتهذيب التهذيب: ۳۴۶/۸.

(۸) تدریب الراوی فی شرح تدریب النووی: ۲۱۵/۱.

(۹) مقدمة صحيح مسلم: ۱/۲۱ - ۲۲.

(۱۰) عمدة القاری: ۳/۱۵.

علامہ سیوطی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی ہے کہ کلمہ د مرسل تائید دمسند روایت نہ یابل داسی مرسل روایت سر دی د کوم راوی چہ د برومی مرسل نہ مختلف وی نو داسی دواپہ روایتونہ دصحیح درجہ لری ترهغه وخته پورې چہ ددغه دواپہ په مقابلہ کنبی یو صحیح حدیث معارض شی نو دغه دواپہ ته به ترجیح حاصله وی او صحیح روایت به مرجوح وی د قبضه مذکورہ روایت امام بیہقی رحمۃ اللہ علیہ د حضرت عمر رضی اللہ عنہ په دریو واسطوسره نقل کړې دې او یو کولوسره په دوو مختلفو واسطوسره عبدالرزاق او ابن ابی شیبہ هم روایت کړې دې دغه شان ټول پنځه مراسیل جوړ پړی لکه چہ هم یو روایت د حضرت عمر رضی اللہ عنہ نه په پنځو واسطوسره نقل دې او هر مرسل دبل د پاره موید دې (۱) په دې صورت کنبی کہ د قبضه روایت مرسل تسلیم نه کړې شی نو هیڅ مضائقه نشته ځکه چہ د اصول حدیث په رنځ کنبی صحیح روایت هم کوم چہ ددې معارض وی مرجوح به وی.

د مکاتب مدبر او ام الولد حکم: دلته دویمه مسئله داده چہ که هم په دغه مال کنبی کوم چہ اهل حرب اخستی دې او اهل اسلام په حمله کولوسره دوباره حاصل کړو نو د مکاتب مدبر او ام الولد هم شامل وی نو ددوی څه حکم دې؟ په دې کنبی هم اختلاف دې

د امام مالک امام احمد او امام ثوری رحمهم الله مسلک: د امام مالک امام احمد او امام ثوری رحمهم الله په نیزد مسلمانانو د عامو مالونو په شان په مکاتب مدبر او ام الولد باندې هم په غلبه او استیلاء سره د اهل حرب د مشرکینو ملکیت ثابتیږی لہذا هغه د عامو مالونو په شان د مال غنیمت د تقسیم نه وړاندې به زوړ مالک ته واپس کولې شی خود تقسیم نه پس به صرف دې صورت کنبی زوړ مالک ته واپس کول جائز وی کله چہ هغه ددې قیمت یا عوض ادا کړی (۲)

ددوی استدلال د حضرت علی رضی اللہ عنہ د روایت نه دې: **عن قتادة أن أم العدة فاشترت رجلًا، فسال بن قرواش عنه على بن أبي طالب - رضي الله عنه - فقال له على رضي الله عنه: إن أفتكه سيدة فهو حق كتابته وإن أبي أن يفتكه فهو للذي اشتراه.** (۳) د بنمن یو مکاتب قید کړې و وکوم چہ یو سړی واخستو بکر بن قرواش د حضرت علی رضی اللہ عنہ نه ددې معامله د نوعیت د شرعی حکم تپوس او کړو نو حضرت علی رضی اللہ عنہ او فرمائیل کہ آقا دا مکاتب د بنمن د قید نه آزاد کړې وی نو هغه به د وړاندې په شان د هغه مکاتب وی او که آقا داسې نه وی کړې او د خلاصی نه ئی انکار او کړو نو بیا به د مکاتب اخستونکي د هغه مالک وی

د احنافو مسلک: د احنافو په نیز مکاتب مدبر او ام الولد د عام مالونو په حکم کنبی نه دی شرعاً د ادرباره د آزاد په حکم کنبی دې په کومو چہ د عامو مالونو په شان د اهل حرب د مشرکانو ملکیت غلبه او استیلاء قطعاً نه ثابتیږی په دې وجه د عام مالونو برعکس په دریواړ وگنې په هریو باندې د زوړ مالک ملکیت په هر صورت برقرار وی. د مال غنیمت په

(۱) إغلاء السنن: ۳۱۲/۱۲.

(۲) المغنی والشرح الكبير للامامين موفق الدين وشمس الدين ابن قدامة: ۴۷۴/۱۰.

(۳) أخرجه ابن أبي شيبه في مصنفه انظر المحلى بالاثار لابن حزم: ۳۵۳/۵.

تقسیم سره ددې ملکیت نه ختمیږي نوکه د غنیمت مال تقسیم شوي وی او که نه مکاتب مدبر او ام الولد به د مخکیني مالک په ملکیت کښي وی.^(۱)
 د احنافو استدلال د احنافو استدلال د حضرت عمر رضی اللہ عنہ د اثر نه دي د سنن سعید بن منصور روایت دي حدیثا عثمان بن مظفر الشیباني حدیثا أبو حریز عن الشعبي قال: أغار أهل "ماه" وأهل "جلولاء" على العرب، فاصابوا سبايا من العرب ورقيقا، ومتاعا، ثم إن السائب بن الأدهم عامل عمر - رضی اللہ عنہ - غزاهم ففتح "ماه" وكتب إلى عمر - رضی اللہ عنہ - في سبايا للمسلمين ورقيقهم ومتاعهم قد اشتراه التجار من أهل "ماه" فكتب اليه: أن السلم أخوال السلم لا يخونه ولا يخذله، فابيا رجل من المسلمين أصاب رقيقه ومتاعه بعينه فهو أحق به، وإن أصابه في أيدي التجار بعد ما أقتسم فلا سبيل إليه، وأباحوا اشتراء التجار فانه يرد عليهم رؤوس أموالهم فان الحار لا يباع ولا يشتري.^(۲)

په روایت کښي دي چه اهل "ماه" او "جلولاء" په جزيرة العرب باندې حمله او کړه د غوريو قیديان غلامان او مالونه ني لوت کړل لاپل حضرت عمر رضی اللہ عنہ سائب بن اقرع د لښکر امير جوړ کړ او د هغوی خلاف ني د جنگ په مهم باندې روان کړل هغوی ته فتح اوشوه نو چه د مسلمانانو کوم قیديان غلامان او مال او متاع چه سوداگرو د اهل ماه نه اختسي وو حضرت سائب بن اقرع د هغې د حکم معلومولو د پاره د حضرت عمر رضی اللہ عنہ په خدمت کښي استفسار نامه او نيگلله حضرت عمر رضی اللہ عنہ په جواب کښي اولیکل يو مسلمان د بل مسلمان روز دي هغه نه ده سره خیانت کوي او نه هغه بي آسري پریردی کوم مسلمان چه خپل غلام يا مال اووینی هم هغه د هغې اصل حقدار دي او که چرې هغه دا مالونه د غنیمت د مال د تقسیم نه روستو سوداگرو سره اووینی نو بیا هغه سره ددې د حاصلولو هيڅ لار نشته اوالته که سوداگرو احرار اختسي وی نو هغه (سوداگرو ته) دي د هغې پيسې واپس کړي (او احرار دي د هغوی نه واپس واخلي) ځکه چه د آزاد (حر) اخستل او خرڅول جائز نه دی.

قوله: وإن أصابه في أيدي التجار بعد ما أقتسم فلا سبيل له:- یعنی د غنیمت د مال د تقسیم نه پس کله چه مخکیني مال خپل مال متاع او غلامان وغيره سوداگرو سره اووینی نویوا هغه سره ددې د حاصلولو هيڅ لار نشته علامه ظفر احمد عثمانی رحمته اللہ علیہ فرماني چه د حضرت عمر رضی اللہ عنہ ددې اثر مطلب دادې که هغه د خپل مال قیمت نه ادا کوي نو په دغه صورت کښي به هغه ته هيڅ نه شي ورکولې گني سوداگرو ته د مال قیمت ادا کولونه پس به هغه زیات حقدار وي لکه چه شاته هم د حضرت عمر رضی اللہ عنہ بواثر کښي ددې تصریح موجود ده.
 دلته په زیر بحث مسئله کښي د احنافو استدلال په اصل کښي حضرت عمر رضی اللہ عنہ مذکورده اثر کښي فان الحار لا يباع ولا يشتري نه دي او د حریت او آزادني علت په مکاتب مدبر او ام الولد کښي موجود دي په دي وجه به د غلبه او استیلاء نه په دوی باندې د حربیانو ملکیت هيڅ کله نه

(۱) أجزال المسالك: ۳۸۰/۸ - ۳۸۴. ورد المختار على الدر المختار: ۲۵۹/۶. كتاب الجهاد.

(۲) أخرجه سعيد بن منصور في سننه: ۲/۲۸۸، ۲۸۹. دار الكتب العلمية بيروت.

تبتیری په دې وجه چه کله اهل اسلام په دار الحرب باندې د حمله کولو په نتیجه کښې هغه د حرب نونه واخلی او بیانی دارالاسلام ته راوړی نو پخوانی مالکان به ددې د اخستلو زیات حقداروی.

امام مالک امام احمد او ابو ثور رحمهم الله د استدلال رد ددوی استدلال د حضرت علی رضی الله عنه د اثر نه وو چه که د مکاتب آقادي خلاص کړو نو هغه به هم هغه شان مکاتب وی کښې په بل صورت کښې به مکاتب اخستونکې هم اصل مالک وی ددې استدلال جواب ورکولوسره علامه ظفر احمد عثمانی رحمه الله فرمائی وهو محمول عندنا علی أن مولاه ان لم یفتکه، فللذی اشتراه ان یحبسه عندہ حتی یتولی شئہ بدلیل أن الحر لا یباع ولا یشتری والمکاتب والمدبر و أم الولد فی حکم الحر،

لا یباع أحد منهم ولا یشتری. (۱) یعنی زموږ په نیزدا اثر په هغه صورت باندې محمول دي چه کله آقا دمکاتب په راخلصولو کښې انکار او کړی نویياد هغه اخستونکې صرف د دومره مودې دپاره د خپل خدمت دپاره رامنع ساتی په کومې سره چه هغه قیمت پوره شی چه دهغه د اخستلو په وخت ئی ادا کړې وو ددې دلیل د حضرت عمر رضی الله عنه دا اثر دي چه د آزادسړی اخستل او خرڅول جائز نه دی مکاتب مدبر او ام الولد هم د آزاد په حکم کښې دی په دې وجه به په دوی کښې د یوهم اخستل او خرڅول جائز نه وی.

د عبدایق حکم: هم ددې مسئله په ذیل کښې فقهاؤ د عبدایق حکم هم بیان کړې دي د عبدایق په حکم کښې د ائمه احناف په مینځ کښې اختلاف دي.

د امام اعظم ابو حنیفه رحمه الله مسلك: د امام اعظم ابو حنیفه رحمه الله په نیز عبدایق مکاتب مدبر او ام الولد په حکم کښې دي. په دې وجه د دار الحرب د تختیدونه پس د مولا ملکیت ختمیدو د وجه نه عبدایق د آزاد غلام په شان دهیچا مملوک نه شی جوړیدي. هم دغه قول د امام احمد بن حنبل رحمه الله هم دي (۲).

د صاحبینور رحمهما الله قول: د قاضی ابویوسف رحمه الله او محمد رحمه الله په نیز د عبدایق حکم د عام اموال او املاک په شان دي. په دې وجه ددې حضراتو په نیز د غلبه او استیلاء په ذریعه به اهل حرب د عبدایق مالکان وی. کله چه اهل اسلام په دار الحرب باندې حمله او کړی هغه او نیسی خان سره ئی راوولی نو د غنیمت د مال د تقسیم نه وړاندې که زوړ مالک به د قیمت ادا کولونه بغیر د اخستلو مجازوی خود مال غنیمت د تقسیم نه پس دده استحقاق په قیمت ادا کولوسره مشروط وی (۳) هم دغه قول د امام مالک رحمه الله هم دي په المدونه کښې دی چه دهغوی په نیز عبدایق او غیرایق دواړو یو حکم دي (۴) د حنابلهم دغه مسلك دي. په المغنی کښې دی

(۱) إعلاء السنن: ۳۱۹/۱۲.

(۲) إعلاء السنن: ۳۱۹/۱۲.

(۳) إعلاء السنن: ۳۱۹/۱۲.

(۴) أوجز المسالك للکاندهلوی رحمه الله ۲۷۷/۸ وإعلاء السنن: ۳۱۷/۱۲ - ۳۱۸.

(۵) المدونة الکبری: ۵۹۴/۲ کتاب الجهاد باب فی الرجل یعرف متاعه وعبیده قبل أن یفقا فی المقسم: وأوجز المسالك إلى موطا الامام مالک: ۱۷۷/۹ دمشق دار القلم.

وإنّنا مال لأخذوه من دار الاسلام ملكوه، فإذا أخذوه من دار الحرب ملكوه كالبيسة.^۱
 امام اعظم ابوحنيفه رحمہ اللہ استدلال د امام اعظم ابوحنيفه رحمہ اللہ استدلال جامع ترمذی او سنن
 بوداؤد کنبی د حضرت علی رضی اللہ عنہ د روایت نه دي. عن ربيع بن حراش عن علي رضي الله عنه قال: خرج
 عیدان الی رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم - یعنی یوم الحديبية قبل الصلح - فكتب اليه مواليتهم فقالوا:
 يا محمد! والله ما خرجوا اليك رغبة دينك وانما خرجوا هرجا من الرق، فقال ناس صدقوا يا رسول الله، ردهم
 اليهم، فغضب رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم وأبى أن يردهم، قال: هم عتقاء الله عز وجل.^۲
 حضرت علی رضی اللہ عنہ روایت کوي چه د حديبيه په ورځ د صلح نه وړاندې دوه غلامان رسول الله
ﷺ ته راغلل د دواړو موالی د حضور پاك په نوم خط کنبی دا اولیکل په خداني چه دا تاو له
 ست سو د دين د رغبت د وجه نه دي درغلی بلکه د غلامنی نه تختيدلی درغلی خلقو عرض
 اوکړو يا رسول الله دوي رښتياواني دا غلامان دوي ته واپس کړه رسول الله ﷺ چه دا واوریده
 نو غصه شواو دهغوی د واپس کولو نه ئی انکار اوکړو او وئې فرمانيل دوي ته الله تعالی آزادي
 ورکړې ده

علامه ظفر احمد عثمانی رحمہ اللہ د امام ابوحنيفه رحمہ اللہ په تائيد کنبی د دي روایت نه استدلال
 کولو سره د تحرير فرماني چه کله د دار الحرب نه دار الاسلام طرف ته راتلونکي غلام د مسلمانو
 د ملکيت لاندې راتلو سره غلام نه پاتې کيږي نو دار الاسلام نه دار الحرب ته تختيدونکي د
 يو مسلمان غلام په طريقه اولی د مشرکين اهل حرب د ملکيت لاندې نه شي راتلي.^۳
 د صاحبين رحمهم الله استدلال او دهغې رد: د صاحبينو را ئې وه چه عبدابق د غلامو مانو په
 حکم کنبی دي دهغوی استدلال د مصنف ابن ابی شيبه د دي روایت نه دي أن أمة لرجل مسلم
 أبقت إلى العدو، فغنتها المسلمون، ففرقها أهلها، فكتب فيها أبو عبيدة بن الجراح إلى عمر، فكتب إليه عمر: إن
 كانت لم تغنس ولم تقسم فمى رد على أهلها، وإن كانت قد غنست وقسمت فامضها لسيبها.^۴

روایت کنبی دي چه د يو مسلمان وينځه د بنمن له او تختيده کله چه هغه د اهل اسلام په مال
 غنيمت کنبی ملاؤشوه نو هغه مالک او پيژندله حضرت ابو عبیده بن جراح رضی اللہ عنہ حضرت عمر
رضی اللہ عنہ خط اوليگلو حضرت عمر رضی اللہ عنہ په جواب کنبی اوليکل که خمس او مال غنيمت تقسيم
 شوې نه وی نو دغه وينځه دي خپل آفات حواله کړی او که چرې خمس او مال غنيمت تقسيم
 شوې وی نو بيا چه دي سره څه کيږي هغه هم په هغه حالت پريږدئ. یعنی د مال غنيمت په
 تقسيم کنبی چه د چا په حصه کنبی راغله هم هغه سره ئی پريږدئ

(۱) المغنی لابن قدامة: ۱/۴۷۷ رقم الفصل: ۷۵۴۷.

(۲) أخرجه ابوداؤد في سننه. كتاب الجهاد باب في عبيد المشرکين يلحقون بالمسلمين فيسلمون
 رقم: ۲۷۰۰ والترمذی في جامعه: ۲/۲۱۳ کتابا لسانق باب مناقب علی رضي الله عنه رقم: ۳۷۱۶.

(۳) إغلاء السنن: ۱۲/۳۲۰.

(۴) الملی بالانار لابن حزم رحمہ اللہ ۵/۳۵۴.

خود دې استدلال جواب دادې چه په مذکورہ روایت کښې د کومې وینځې ذکر دې هغه دخپل آقا د کورنۍ او تختیده نو حریبانو هغه هم په دارالاسلام کښې نیولې وه او دارالحرب ته نې بوتلې وه چونکه په دارالاسلام کښې دهغې حیثیت د وینځې وو آزاده شوې نه وه په دې وجه د دارالحرب د ملکیت اعتبار او کړې شو (۱) د روایت نه دا خبره نه ثابتیږي چه وینځه دارالحرب ته تلې وه په دغه صورت کښې به دا دخپل آقا د ملکیت نه وتلې وه او آزاده شوې به وه او په دې به د دارالحرب ملکیت حریت علت د موجود گڼی د وجه نه نه ثابتیدو

باب ۱۸۴ من تکلم بالفارسیة والرطانة

د ترجمه الباب مقصد: علامه ابن بطل حافظ ابن حجر او علامه عینی رحمهم الله فرمائی چه په دې ترجمه الباب سره امام بخاری رحمته الله علیه داخود لغواړې چه اهل حرب ته هم دهغوی په ژبه کښې امان ورکړنی ددې به هم اعتبار وی. یعنی امان ورکولو دپاره عربی ژبه کښې خبرې کول شرط نه دی عجمی ژبه هم کولې شی. (۲)

علامه قسطلانی رحمته الله علیه فرمائی کتاب الجهاد کښې دا ترجمه قایم کولو سره امام بخاری رحمته الله علیه دا یقین ورکول غواړی چه د اکناف عجم نه راتلونکی سفیرانو او قاصدانو سره خبرې اتري کولو دپاره عربو مسلمانانو ته په فارسی کښې د خبرواترو ضرورت پېښیدې شی په دې وجه هغوی له فارسی ژبه زده کول پکار دی. رسول الله صلی الله علیه وسلم حضرت زید بن ثابت ته د عجمی ژبو زده کولو حکم ورکړو. (۳)

بالفارسیة: یعنی د فارس قوم ژبه، د قوم فارس د جدا علی نوم فارس بن کومرس وو په دې وجه دهغوی ژبه ته فارسی وئیلې شی. (۴) داکومرس څوک وو؟ حافظ ابن حجر رحمته الله علیه دده باره کښې مختلف اقوال نقل کړي دي: ① دا دسام بن نوح داولادنه وو. ② یوقول دادې چه دیافث بن نوح داولادنه وو. ③ بعض حضرات وائی چه کومرس دحضرت آدم عليه السلام نه پیدا شوې دې ④ څلورم او آخری قول دادې چه کومرس په حقیقت کښې هم حضرت آدم عليه السلام پخپله دې (والله اعلم) (۵)

د کومرس اووه لس (۱۷)، خامن وو ټول بهادر تکره او بې مثله فارس (سواره) وو په دې وجه د پوره قوم نوم فارس شو (۶) خدا توجیه مخدوش گنولوسره حافظ ابن حجر رحمته الله علیه فرمائی چه اشتقاق د عربی ژبه خصوصیت دي اودا خصوصیت په عجمی ژبو کښې نه شی موندلې په دې وجه دا ویناکول صحیح نه دی چه د کومرس قوم نوم دهغوی د بې مثله فروست (شهنشوارنی)

(۱) إغلاء السنن: ۳۱۸/۱۲ و ۳۲۰.

(۲) شرح ابن بطل: ۲۳۱/۵ و عمدة القاری: ۹/۱۵ و فتح الباری: ۲۲۶/۶.

(۳) إرشاد الساری للقسطلانی: ۱۸۱/۵.

(۴) فتح الباری: ۲۲۶/۶.

(۵) د څلورو واپو اقوالو دپاره او گورنی فتح الباری: ۲۲۶/۶.

(۶) عمدة القاری: ۱۵/۱ و فتح الباری: ۲۲۶/۶.

د وجه نه فارس شوې دې مشهوره داده چې داس نسل د تولونه اول د حضرت اسماعیل عليه السلام بن ابراهيم عليه السلام د پاره مسخر کړې شو ^(۱)، والله اعلم

الرطانة - په راء باندې زير او زير لوستل دواړه صحيح دي ^(۲)، د دې اطلاق د عربي نه علاوه په تولو عجمي ژبو باندې کيږي شارح بخاري علامه کرمانی رحمته الله فرماني چې په هره يوه عجمي ژبه کښې خبرې کولو ته رطانه ونيلې شي ^(۳)، هم دغه خبره صاحب د الاعمال او علامه ابن التين رحمته الله هم کړې ده ^(۴)

علامه ابن الاثير رحمته الله فرماني: التاطن: كلام لا يفهمه الجهور، والعرب تخص بها غالباً كلام العجم ^(۵)، د رطانه اطلاق په داسې خبرو اترو باندې کيږي کوم باندې چې عام خلق نه پوهيږي عرب دې نه عجمي ژبه مراد اخلي

وقوله تعالى: **(وَاخْتَلَفَ الْأَلْسِنُكُمُ وَالْوَاوِيكُمُ)** / الروم: ۲۲. **(وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ)** / ابراهيم: ۴۱.

داد سورت روم آيت دې پوره آيت دادې: **(وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمُوتِ وَالْأَرْضِ وَخْتِلَافُ الْأَلْسِنُكُمُ وَالْوَاوِيكُمُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِلْعَالَمِينَ)** ^(۶)، يعنى اود هغه الله تعالى په نښانو کښې د آسمانونو او زمکو پيدا کول او ستاسو ژبې (خبرې) او رنگونه مختلف کيدل دي

مطلب دادې چې د هر قوم ژبه لهجه طرز د خبرو د بل قوم نه مختلف وي هم دغه شان هرا انسان په خپل تخليق يعنى مخ سره صورت رنگ او شکل په اعتبار سره د بل انسان نه مختلف وي اوداسې په دې وجه دي چې د هر سړي يو خپل جدا شاخ وي د يو بل پيژندگلو کولو کښې آساني وي که ټول د آدم عليه السلام اولاد په شکل او صورت رنگ سره هم په يوه ډهانچه کښې اچولې شوي وي نو د پيژندگلو د انظام به گډوډ شوې وو او بې شميره تعطل به پيدا شوې وې ^(۷)

(وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ) - داد سورت ابراهيم د شروع آيت دې پوره آيت دادې: **(وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ فَيُضِلَّ اللَّهُ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ)** ^(۸)، يعنى الله تعالى چې کوم رسول او نبی کوم قوم ته ورليکلي دي په هغه باندې هم د هغه قوم په ژبه کښې وحی نازل کړې دې دپاره چې د هغه قوم هم په خپله ژبه کښې د الله تعالى احکام او تعليماتو باندې پوره شان سره پوهه شي. اود قيامت په ورځ دې وينا کولو سره هغوی ته د عذر

^(۱) فتح الباری: ۲۲۶/۶.

^(۲) عمدة القاری: ۵/۱۵ وفتح الباری: ۲۲۶/۶.

^(۳) شرح الکرماني رحمته الله: ۶۱/۱۳.

^(۴) شرح ابن بطال: ۲۳۲/۵ وعمدة القاری: ۵/۱۵.

^(۵) النهاية لابن الاثير رحمته الله: ۲۳۳/۲ (مادة رطن).

^(۶) سورة الروم: ۲۲.

^(۷) عمدة القاری: ۵/۱۵.

^(۸) سورة ابراهيم: ۴.

کولوموقع ملاونه شی چه هغه تعلیمات خو زمونږ د پوهې او عقل نه بالا وو؟ په کومو قومونو او ملتونو کښې چه انبیاء او رسولان مبعوث شوی دی الله تعالی د حجت د اتمام دپاره هم په هغوی باندې دهغوی په ژبه کښې وحی نازل کړې

د مذکورده آیت تفسیر کولوسره علامه زمخشری رحمته الله علیه فرمائی آی لیقفهوا عنه مایدعوم ایه فلا

تکون لهم حجة على الله، ولا يقولوا: لم نفهم ماخوطبنا به (۱)

د باب لاندې د آیات ذکر کولومقصد علامه عینی حافظ ابن حجر او علامه عسقلانی رحمهم الله فرمائی چه دې آیاتونو ذکر کولوسره امام بخاری رحمته الله علیه ددې خبرې طرف ته اشاره کړې ده چه رسول الله صلی الله علیه و آله دمختلف ژبو ویونکو د دنیا ټولو قومونو ته پیغمبر جوړ کړې رالیکلې شوې دې حضور پاک په دغه ژبو باندې پوهیدلو داځکه چه حضور پاک دهغوی په ژبو باندې پوهه شی او هغوی د حضور پاک په ژبه باندې په آسانۍ سره پوهه شی (۲)

د حافظ ابن حجر رحمته الله علیه راځي - خو حافظ ابن حجر رحمته الله علیه فرمائی چه د رابطله اوسفارتی فرائضو د پوره کولو دپاره هر قوم سره ثقه اومعتمد ترجمان ضرور وی دا خبره یقینی نه ده چه رسول الله صلی الله علیه و آله په هر ژبه کښې خبرې اترې کولې شوې (۳)

احديث ۱۲۹۰۵: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ أَخْبَرَنَا حَنْظَلَةُ بْنُ أَبِي سُفْيَانَ أَخْبَرَنَا سَعِيدُ بْنُ مِينَاءَ قَالَ سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ، دَجَنَّا بِبَيْتِهِمْ لَنَا، وَطَحْنُ صَاعًا مِنْ شَعِيرٍ، فَتَعَالَ أَنْتَ وَتَقْرَ، فَصَاَحَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَقَالَ «يَا أَهْلَ الْخَنْدَقِ، إِنَّ جَابِرًا قَدْ صَنَعَ سُورًا، فَخَيَّ هَلَا بِكُمْ» [۳۸۷۶، ۳۸۷۵]

رجال الحديث

① عمرو بن علی دا مشهور حافظ حدیث ابو حفص عمر بن علی بحر بن کنیز الباهلی الصیرفی البصری رحمته الله علیه دې کتاب الوضو باب الرجل یوضی صاحبه لاندې ددوی تذکره تیره شوې ده.

② ابو عاصم - دا ابو عاصم ضحاک بن مخلد بن ضحاک بن مسلم شیبانی بصری رحمته الله علیه دې

ددوی تذکره کتاب العلم باب طرک الامام المسالمة علی أصحابه..... لاندې وړاندې تیره شوې ده

③ حنظله بن ابی سفیان - د حنظله بن ابی سفیان بن عبد الرحمن بن صفوان بن امیه بن خلف

جمحی قرشی رحمته الله علیه دې کتاب الایمان باب قول النبی صلی الله تعالی علیه وسلم بنی الاسلام علی خمس

(۱) تفسیر الکشاف للعلامه الزمخشری رحمته الله علیه ۴/۷۹ و عمدة القاری: ۱۵/۶.

(۲) فتح الباری: ۶/۲۲۶ و عمدة القاری: ۱۵/۶ و إرشاد الساری: ۱۸/۵.

(۳) فتح الباری: ۶/۲۶.

(۴) وعنده أيضاً فی صحیحہ: ۲۵۸۸ - ۵۸۹ فی کتاب المغازی باب غزوة الخندق رقم: ۱۰۱ و عند مسلم فی صحیحہ: ۲/۱۷۸ فی کتاب الاشربة باب جواز استتباعه غیره إلى دار من یثقی یرضاه بذلك رقم: ۲۰۳۹ وقد تفر دابه الشیخان، انظر تحفة الاشراف: ۲/۱۸۳ رقم: ۲۲۶۳.

لاندې ددوی تذکره تیره شوې ده؛^(۱)

⑤ سید بن میناء دا ابولید سعید بن عیناء المدنی الکوفی رحمته الله دې کتاب الجنائز باب التکبیر علی الجنائز اړیکه لاندې ددوی تذکره تیره شوې ده

⑥ جابر بن عبدالله رحمته الله دامشهور صحابی جابر بن عبدالله رحمته الله دې ددوی تذکره کتاب الوضوء باب صب النبی صلی الله تعالی علیه وسلم وضوءاً علی المغنی علیه لاندې تیره شوې ده

قوله قلت یا رسول الله، ذبحنا بیمة لنا، وطحننا صاعاً من شعیر، فتعال أنت

ونقر: د حضرت جابر بن عبدالله رحمته الله روایت دې چې ما عرض اوکړو یا رسول الله! موږ د چیلنی یو وړوکې غونډې بېجې ذبح کړې دي او یو صاع اوربې مو اوره کړې دی نو د یوڅو کسانو سره زموږ کورته تشریف راوړئ بېمه داد بېمه تصغیر دي د گډې وړوکې بېجې (۱) بېمه د مؤث او مذکر دواړو دپاره استعمالیږي بېمه او بېم ددې جمع راځي

قوله فصاح النبی صلی الله تعالی علیه وسلم: فقال: یا اهل الخندق ابن

جابر! قد صنع سوراً، فحی هلاکم: رسول الله ﷺ په اوچت آواز سره اړش د او فرمایلو جابر د دعوت اهتمام کړې دې زړ راشنی

سور - د دعوت په موقع تیار کړې شوې خوراک ته سور وانی * داد فارسی ژبه لفظ دي د یو قول مطابق ددې اطلاق په هر قسم خوراک باندې کیږي (۲)، علامه اسماعیلی رحمته الله ده دغه راني ده (۳) د بعض حضراتو په نیز ددې اطلاق په فارسی ژبه کښې صرف په دعوت ونیسه باندې کیږي (۴) د بعضو په نیز دا د حبشی ژبه لفظ دي او د عدم خوراک دپاره ونیلي شی د زیات استعمال د وجه نه د عربو په ژبه ورختلې دي او په عربی کښې هم استعمالیږي (۵)

فحی هلاکم - ددې معنی ده اقبلوا أو اسرعوا بانفسکم (۶) یعنی راوړاندې شئ یا زرکونی دا لفظ دمی او هل مرکب دي. د هل لام تنوین سره یا بغير تنوین دعلامه په وزن اوسکون سره هل لوستلې شی دا لفظ بیا الی اوعلى نه هم متعدی دي بل دواړه حروف جدا هم مستعمل دي

(۱) کشف الباری: ۱/۶۳۶.

(۲) شرح الکرماني: ۱۳/۶۲.

(۳) النهاية لابن الاثير رحمته الله: ۱۶۸/۱ (ماده ب د م) وعدة القاري: ۱۵/۶.

(۴) شرح الکرماني: ۱۳/۶۲ وشرح النووي علی صحيح مسلم: ۲/۱۷۸ کتاب الاثرية باب جواز استتباعه غيره

(۵) شرح النووي علی صحيح مسلم: ۲/۱۷۸.

(۶) فتح الباری: ۶/۲۲۶.

(۷) عمدة القاري: ۱۵/۶.

(۸) عمدة القاري: ۱۵/۶ وشرح النووي علی صحيح مسلم: ۱۷۸/۲.

(۹) عمدة القاري: ۱۵/۶.

سی ذ اقبل په معنی کنې دې او هلا سکن په معنی کنې دې (۱)
 علامه داؤدی رحمۃ اللہ علیہ ددې یوه بله معنی کړې ده فحیہلابکم: اوی اقبلوا اهلایکم ایتیم اهلکم ددې قول
 په وړاندې سی هلا کلمات دترحبیب ذ قبیل نه هم کیدې شی (۲)
 د حدیث باب مقصد - بعض داسې روایات نقل دی په کوم کنې چه فارسی ژبې ته ناخوښه
 ونیلې شوی دی او په فارسی کنې خبرې اترې کولو ممانعت وارد شوې دې حافظ ابن حجر
رحمۃ اللہ علیہ فرماني چه روایت باب نه امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ ددغه روایاتو ضعیف اوبې اصل کیدو طرف ته
 اشاره کړې ده مثلاً یو روایت دې: کلام اهل النار بالفارسیة (۳) یعنی د اهل جهنم ژبه به فارسی
 وی دغه شان یو بل روایت دې من تکلم بالفارسیة زادت فی خبشه وثققت من مرواة (۴) یعنی چاچه
 په فارسی ژبه کنې خبرې اوکړې دهغه خبثات به زیاتیدې او مروت به نی کمیږي دا
 مستدرک حاکم روایت دې حافظ صاحب په دې باره کنې فرمائیلى دی وسنده واده ددې سند
 واهی او بې اصل دې (۵)

هم په دغه مستدرک حاکم کنې د حضرت عمر رضی اللہ عنہ طرف ته هم یو روایت منسوب دې من
 أحسن العربیة فلاتکلمن بالفارسیة فانه یورث النفاق (۶) یعنی په عربی ژبه کنې ښه خبرې کونکي
 دې په فارسی کنې هیڅ کله خبرې نه کوی ځکه چه دا نفاق پیدا کوی دې روایت ته هم بې
 اصل ونیلوسره حافظ ابن حجر رحمۃ اللہ علیہ فرماني وسنده واده (۷)
 ردالمختار علی الدر المختار کنې علامه ابن عابدین شامی د صاحب الولوجیه دا قول نقل
 کړې دې چه د عربی نه علاوه د الله تعالی بل هیڅ یوه ژبه خوښه نه ده دغه شان د حضرت عمر
رضی اللہ عنہ طرف ته د یو قول نسبت کولوسره لیکي انه نهي عن رطانة الاعاجم یعنی حضرت عمر رضی اللہ عنہ به
 د عجم ژبه ونیلونه منع فرمائیله.

دې نه علاوه سنن ابن ماجه کنې یو روایت دې چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د حضرت ابوهریره د
 بیمارني د تپوس په وخت فارسی کنې فرمائیلى اشکت درد (۸) یعنی آتشتکې پطنک آیاتاته د
 ختې د درد شکایت دې؟ نو دا روایت د سند او متن په اعتبار سره معلول او ضعیف دې ددې

(۱) عمدة القاری: ۱۵/۶.

(۲) عمدة القاری: ۶/۱۵.

(۳) فتح الباری: ۲۲۷/۶.

(۴) فتح الباری: ۲۲۷/۶.

(۵) فتح الباری: ۲۲۷/۶.

(۶) فتح الباری: ۲۲۷/۶.

(۷) فتح الباری: ۲۲۷/۶.

(۸) ردالمختار علی الدر المختار: ۵۲۱/۱.

پہ سند کنبی ذواد بن علیہ او ذہغہ شیخ لیث بن ابی سلیم بن زینم دواہ ضعیف دی (۱)
علامہ ابن جوزی رحمہ اللہ د ابن ماجہ دذہغہ دواہ و راویانو د وجہ نہ دا روایت ضعیف گر خولہ دی
پہ کوم کنبی چہ د اشکمت درد الفاظ د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم طرف تہ منسوب کولو سرہ د حدیث
درجہ ور کرې شوې ده (۲) دغه شان شاہ عبدالغنی مجددی دهلوی رحمہ اللہ اینجاح الحاجۃ فی شرح
ابن ماجہ کنبی د علامہ فیروز آبادی رحمہ اللہ دا قول نقل کړې دې چہ اشکمت درد او نورو فارسی
الفاظ کوم چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم طرف تہ منسوب دی ددې ہیڅ اصل نشته (۳)

لیکن حقیقت دادې چہ دا اقوال ناقابل احتجاج دې د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم طرف تہ منسوب کړې
شوی داسې روایات هم سند و متن پہ لحاظ سرہ مخدوش او بې بنیاد دی په کوم کنبی چہ د
فارسی یا عجمی ژبو مذمت کړې شوی وی پخله د قرآن مجید دا آیت ﴿وَاخْتَلَفَ الْيَهُودُ﴾
وَأَلْوَانُكُمْ﴾ کنبی هر یوہ ژبه د الله تعالی د طرف نہ کیدل واضح او بدیهی دی په ظاہرہ
عجمی ژبې ناخوښہ کول او په دې کنبی د خبرو اترو کولو منع گر خولو کنبی ہیڅ معقول وجہ
نہ ښکاری. خلاصہ دا چہ ترجمہ الباب د حدیث نہ دامام بخاری رحمہ اللہ مقتصد دادې چہ په
عجمی ژبه کنبی خبرې اترې کول جائز دی ددې دنجانزگر خولو ہیڅ څه وجہ نشته

علامہ نووی رحمہ اللہ هم ددې حدیث پہ ذیل کنبی په شرح صحیح مسلم کنبی تحریر فرماني وقد
تفاوتت احادیث صحیحة بان رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم تكلم بالفاظ غير العربية فیدل علی جوازہ.
(۴) مطلب دادې چہ دمختلف احادیث صحیحہ نہ ثابت دی چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم په غیر عربی
کنبی خبرې کړی دی نو ښکاره خبرہ ده چہ دا په هر یوہ عجمی ژبه کنبی د خبرو کولو پہ جواز
باندې دال دی.

ترجمہ الباب سرہ د حدیث باب مناسبت: په حدیث باب کنبی دی جابر اقد صنع سوراً ترجمہ
الباب سرہ ددې مناسبت ښکاره دې.

إحدیث ۲۹۰۶ (۵) حَدَّثَنَا جَبَّانُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ عَنْ خَالِدِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ أَبِي
عَنْ أُمِّ خَالِدٍ بِنْتِ خَالِدِ بْنِ سَعِيدٍ قَالَتْ أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - مَعَ أَبِي

(۱) تحفة الاشراف: ۳۱۷/۱۰ رقم: ۱۴۳۵۱.

(۲) العلل المتناهية لابن الجوزي: ۱/۱۲۹ وقال: هذان حديثان لا يصحان.

(۳) حاشية المسماة بانحاج الماجة للشيخ عبدالغنى المجدى الدهلوى على هامش سنن ابن ماجه: ۲۴۷ كتاب
الطب باب فى الصلوة شفاء والابواب والتراجم للمحدث الكاندهلوى ص: ۲۰۲.

(۴) شرح مسلم للإمام النووي: ۱۷۸/۲ كتاب الاشرية باب جواز استنابة غيره.....

(۵) وأيضاً رواه البخارى: ۵۴۶/۱ فى كتاب المناقب باب هجرة الحبشة رقم: ۳۸۷۴ و ۵۶۶/۲ فى كتاب
اللباس باب المخمصة للسوداء رقم: ۵۸۲۳ و: ۸۶۹/۲ باب ما يدعى لمن لبس ثوباً جديداً رقم: ۵۸۴۵
و: ۸۸۶/۲ كتاب الادب باب من تبرك صبية غير حتى تلعب به أو قبلها أو مازحها رقم: ۵۹۹۳ وأبو داود فى
سننه: ۶۰۳/۲ فى كتاب اللباس باب ما يدعى لمن لبس ثوباً جديداً رقم: ۱۹..... وقد تفردا به انظر تحفة
الاشراف ۲۶۸/۱۱ رقم: ۱۵۷۷۹..

وَعَلَى قَبِيضٍ أَصْفَرٌ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - «سَنَةُ سَنَهُ». قَالَ عَبْدُ اللَّهِ وَهِيَ بِالْحَبَشَةِ حَسَنَةٌ. قَالَتْ فَذَهَبْتُ أَلْعَبُ بِخَاتِمِ النَّبِيِّ، فَزَيَّرَنِي أَبِي قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - «دَعْنِي». ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ «أَبْلِي وَأَخْلَفِي، ثُمَّ أَلْبِي وَأَخْلَفِي، ثُمَّ أَلْبِي وَأَخْلَفِي». قَالَ عَبْدُ اللَّهِ قَبِيضٌ حَتَّى ذَكَرَ ١١٠٣٦٤١، ٥٤٨٥، ٥٥٠٧، ١٥٤٤٧

رجال الحديث

① حبان بن موسى - دا ابو محمد حبان بن موسى سوار السلمي المروزي رحمته الله دې کتاب الاذان باب یسلم غن یسلم الامام لاندې د دوی تذکره تیره شوې ده
 ② عبدالله - دامشهور محدث عبد الله بن مبارک بن واضح الحنظلی رحمته الله دې د دوی تذکره بد، الوحي لاندې تیره شوې ده (۱)

③ خالد بن سعید - دا مشهور تبع تابعی خالد بن سعید بن عمرو بن سعید بن عاص بن سعید بن عاص رحمته الله دې امام بخاری رحمته الله په صحیح بخاری کښې دده هم دغه یو روایت په مختلف ابواب کښې نقل کړې دې معتمد او ثقه راوی وو هغوی دخپل پلار سعید بن عمرو بن سعید بدیع مولی عبد الله بن جعفر اوسهل بن یوسف انصاری نه روایت حدیث کړې دې (۲) دهغوی نه جلیل القدر ائمه حدیث یولونی جماعت د حدیث سماع کړې ده په هغوی کښې عبدالله بن مبارک رحمته الله هم شامل دې (۳) محمد بن بشیر رحمته الله دهغوی باره کښې فرمائی صدوق (۴) ابن حبان رحمته الله دهغوی ذکر په ثقات کښې کړې دې (۵) په یو روایت کښې دهغوی نوم راتلونه پس دامام بخاری رحمته الله تلامذه تپوس او کړو چه تاسو د چا ذکر کوئ؟

قیل لسمحمد: من ذكرت یا ابا عبدالله؟ نو امام بخاری رحمته الله جواب ورکړو الثقة الصدوق البامون خالد بن سعید اخوا اسحاق بن سعد (۶)

④ عن ابيه (سعید بن عمرو): دَعْنِ ابيه نه دهغوی پلار ابو عثمان سعید بن عمرو بن سعید بن العاص الاموی رحمته الله مراد دې د دوی حالات کتاب الوضوء باب الاستنجاء بالحجارة لاندې تیر شوی دی

⑤ ام خالد بنت خالد بن سعید - د دوی نوم امه او ام خالد کنیت وو د صحابی لور وه اود حضرت زبیر بن عوام رحمته الله بی بی وه د دوی حالات کتاب الجنائز باب التعوذ من عذاب القبر

(۱) کشف الباری: ۱/۴۶۲.

(۲) الانساب للسعانی: ۱/۲۰۹ و تهذیب الکمال الحافظ المزی: ۸/۸۱ و تهذیب التهذیب لابن حجر: ۳/۹۵.

(۳) تهذیب الکمال: ۸/۸۲.

(۴) تهذیب الکمال: ۸/۸۲ و تهذیب التهذیب: ۳/۹۵.

(۵) ایضاً.

(۶) ایضاً.

لاندې تیر شوی دی .^(۱)

ثالث آیت رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم مع ابی وعلی قمیص أصفر قال رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم: سنة سنة

حضرت ام خالد رضی الله تعالی عنهما فرمائی چه زه خیل پلار خالد بن سعید رضی الله تعالی عنهما سره د رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم په خدمت کښې حاضره شوم اوما د زیررنگ قمیص اچولې وو رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم او فرمائیل سته سته ډیر بناسته

قوله قال عبدالله: وهي بالحشية حسنة - دا مدرج من الراوی دې دلته د راوی نه

سته سته معنی بیان شوې ده چه دا د حبشی زبان لفظ دې اود دې معنی ښانسته ده
د عبدالله نه څوک مراد دې؟ - قال عبدالله نه عبدالله ابن مبارک رضی الله تعالی عنهما مراد دې بعض نسخو کښې ابو عبدالله دې ^(۲) ابو عبدالله امام بخاری رحمته الله علیه کښت دې په دې صورت کښې ظاهره ده قائل به پخپله امام بخاری رحمته الله علیه وی خو علامه قسطلانی رحمته الله علیه ارشاد الساری کښې تحریر فرمائی چه راجع عبدالله دې اودې نه عبدالله ابن مبارک رضی الله تعالی عنهما مراد دې ^(۳)

لفظ سنة ضبط - دا د سین اونون فتحه او د په سکون سره دې اود کشمیهنې په روایت کښې د نون نه پس الف سره سناه سناه ضبط شوې دې ^(۴) خو اکثر د عربیو په کلام کښې الف حذف کولو سره سته هم وئیلې شی. د بعض ارباب لغت رانې ده چه په سته کښې نون مشدد دې ^(۵) بهر حال دې نه دا امام بخاری رحمته الله علیه مقصد الرطانة بالعجیه ثابت کول دی چونکه ام خالد رضی الله تعالی عنهما په حبشه کښې پیدا شوې وه په دې وجه رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم (فداء ابی وامی) دا په لیدو سره د ضیافت طبع په توگه په حبشی ژبه کښې او فرمائیل چه ډیر ښانسته

قالت فذهبت العب بخاتم النبوة، فزین، قال رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم: دعها. ثم قال رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم: أبلی وأخلقی، ثم أبلی وأخلقی. ام خالد رضی الله تعالی عنهما فرمائی چه زه لارم او د حضور پاک خاتم نبوت سره مې لوبې کولې په دې باندې زما پلار زه اور ټپم نو رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم او فرمائیل دا پریرده (مطلب دا چه د لویونه ئی مه منع کوه بیانی او فرمائیل چه ستا عمر دې دومره اوږد شی چه ته دا قمیص په اغوستو اغوستو سره زوړ کړې

قوله: أبلی وأخلقی - د ابلا او اخلاق دواړو یوه معنی ده یعنی زړول او خرابول

(۱) وړاندې اختصار سره کتاب اللباس کښې هم دهغه ذکر راغلې دې اوگورنې کشف الباری کتاب المغازی ص: ۱۷۵.

(۲) شرح الکرماني: ۶۳/۱۳.

(۳) إرشاد الساری: ۵/۱۸۰.

(۴) عمدة القاری: ۷/۱۵.

(۵) ایضاً.

قوله قال عبد الله: فبقيت حتى ذكر:-- ددی جملې په تشریح کښې مختلف اقوال دي

① یو قول دادي چه فبقيت کښې ضمير فاعل دآم خالد عليه السلام طرف ته راجع وی یعنی فبقيت امر خالد او حق ذکر (صیغه مجهول، کښې ضمير قميص طرف ته راگرځی ^(۱) په دې صورت کښې به ترجمه وی ترکومي چه ام خالد عليه السلام ژوندنی وه د هغې د قميص مشهور تیاوه

② علامه کرمانی رحمته الله علیه فرمائی د ذکر ضمير د راوی طرف ته راگرځی او عبارت مقدر دي: أي ذکر الراوی، مانس ذل مدته ^(۲)

مطلب دا چه ام خالد سره پېښه شوې دا خارق امر واقعه دومره قابل ذکر وه چه راوی ټول عمر دا هیره نه کړې شوه او د فبقيت ضمير هم دآم خالد طرف ته راجع دي

③ بعض روایاتو کښې لفظ ذکر په ځانې مذکر د صیغه مؤنث ذکر نقل کړې شوې دي دا مجهول او معروف دواړه شان لوستل ثابت دی د مجهول لوستلو په صورت کښې عبارت مقدر دي حتی صارت مذکوره عند الناس لغرض جهان العادة ^(۳) یعنی ام خالد عليه السلام سره چه دخپل نوعیت کومه واقعه پېښه شوې، خلاف عادت کیدو د وجه په خلقو کښې همیشه دهغې تذکره وه معروف یعنی ذکر لوستلو په صورت کښې به مطلب داوی چه هغې پخپله د دې خارق عادت واقعي تذکره کوله (والله اعلم)

④ د ابوهیثم په روایت کښې د ذکر په ځانې دکن ضبط شوې دی او ابوذر رضي الله عنه هم دې ته ترجیح ورکړې ده دکن د دکنه نه مشتق دي. د زیات استعمال د وجه نه په لباس باندې خیری او دوې قط کبیرې او د لباس رنگ تګ تور شی هم دې ته دکنه وائی ^(۴) د دې څلورم روایت په رڼا کښې د مذکورده جمله معنی ده چه ام خالد عليه السلام ژوندنی پاتې شوه (او د همیشه استعمال د وجه نه د قميص رنگ د خیری او دوېو جمع کیدو د وجه تګ تور شو ^(۵))

⑤ علامه عینی رحمته الله علیه فرمائی ولی بعض النسخ: فذكر دهرًا، ولفظ دهرًا محذوف في كتاب ابن بطلال، وذكره ابن السكن، وهو تفسير لهذه الرواية، كأنه أراد: بقي هذا القميص مدة طويلة من الزمان، ففسها الراوي، فعبر عنها بقوله: ذكر دهرًا ^(۶)

یعنی بعض نسخو کښې (د حتی ذکر په ځانې) ذکر دهرًا دي. خو لفظ دهرًا د علامه ابن بطلال رحمته الله علیه په نسخه کښې محذوف دي. البته ابن سکن رحمته الله علیه دالفظ ذکر کړې دي چه په حقیقت کښې

(۱) عمدة القاری: ۸/۱۵.

(۲) شرح الكرمانی ۶۳/۱۳.

(۳) عمدة القاری: ۸/۱۵.

(۴) عمدة القاری: ۸/۱۵.

(۵) شرح الكرمانی ۶۳/۱۳ وعمدة القاری ۸/۱۵.

(۶) عمدة القاری: ۸/۱۵.

ترجمة الباب مذکورہ، روایت تفسیر دے، مطلب دادے، چہ ددی لفظ پہ صراحت سرہ د مذکورہ جملے مفہوم واضح کیے، لکہ راوی دا ونیل غوبستل چہ دا قمیص د یوے اور دے

مودے پورے موجود وو خوہفہ تہ دغہ مودہ یادہ نہ وہ پے دے وجہ نی ذکر دھڑا الفاظ ادا کرے
 ① علامہ انور شاہ کشمیری رحمۃ اللہ علیہ ددی روایت پہ ذیل کنبے یود عجیبہ نکتہ بیانوی۔ فرمائی
 چہ دغہ پہ تناسب سرہ خورہ د ام خالد رضی اللہ عنہا قد لونیدلو دھغے قمیص بہ ہغہ شان غتیدلو
 رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم مبارکہ دعا ایلے واخلقی... پہ برکت سرہ چہ خنگہ ہغہ داویدے مودے پورے
 روندنی وہ ہغہ قمیص ہم دھغے پہ بدن باندے موجوداوسیدوسرہ لونیدلو اود مرور ایام نہ
 باوجود پہ ہغے باندے د زوالی او خرابوالی اثار نہ ہیکاریدہ (۱)

حفظ ابن حجر رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چہ د صنعانی پہ نسخہ کنبے د ترجمہ الباب د مذکورہ روایت پہ
 آخر کنبے د امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ دا قول ہم ذکر دے۔ قال أبو عبد الله - هو مصنف - ولم تعش امرأة مثل
 ما عاشت هذه یعنی ام خالد (۲) حافظ صاحب فرمائی چہ د ام خالد رضی اللہ عنہا سرہ د موسیٰ بن عقبہ
 ملاقات ہم دھغے پہ اورد عمر باندے دلالت کوی خکے چہ دھغے نہ علاوہ چرتہ بل یوحسابی
 سرہ د موسیٰ بن عقبہ ملاقات نہ دے شوی (۳)
 حدیث نہ مستنبط فوائد: علامہ عینی رحمۃ اللہ علیہ د ترجمہ الباب ددی روایت نہ مختلف فوائد
 مستنبط کرے دی:

- ① پہ روایت کنبے دی چہ د ام خالد رضی اللہ عنہا پہ زیر قمیص باندے د ناخونی اظہار نہ دے
 فرمائیے ددی نہ معلومہ شوہ چہ د بنخود پارہ د زیر رنگ لباس اغوستل جائز دی
- ② پہ روایت کنبے دی چہ ام خالد رضی اللہ عنہا د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم خاتم نبوت سرہ لوہے کولے پلاز
 اور تہ نور رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ہغہ د داسے کولو نہ منع کرو چہ پریردہ لوہے دے کوی ددی نہ معلومہ
 شوہ چہ دشمرانہ پہ موجود گئی کنبے ماشومان د لوہو کولونہ نہ دی منع کول پکار
- ③ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ام خالد رضی اللہ عنہا پہ نوی لباس کنبے کتلوسرہ دعاور کرہ ددی نہ ثابتہ شوہ چہ
 نوی لباس اغوستلوسرہ کتونکے لہ دھغوی پہ حق کنبے دعا، خیر کول د سنت نہ ثابت دی
 اود اسلام د آدابونہ دی
- ④ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پہ عجمی ژبہ کنبے خبرے اوکری ددی نہ پہ عجمی ژبہ کنبے د خبرو اترو
 کولو جواز ثابتیری (۴)

(۱) فیض الباری: ۴۵۸/۳۔ علامہ انور شاہ کشمیری رحمۃ اللہ علیہ فرمائی فقیہت حتی ذکر ت ای بقیہ تلک القمیص
 لم یختلفا مضی اللیالی، و مرور الايام، ولعل تلک القمیص ایضا تنوص علیہا بقدر جسدها، فانہا إذا
 نقصت کانت صبیہ، فلا بد من الزیاد فی القمیص، ومن یؤمن بقاء تلک القمیص إلى زمن لم تخلق، لم
 یعجز عن الايمان بسعتها ایضا۔

(۲) فتح الباری: ۲۲۷/۶۔

(۳) ایضا۔

(۴) عمدة القاری: ۸/۱۵۔

ترجمة الباب سره مناسبت . په روايت کښې سنه سنه مناسبت ترجمه الباب سره ښکاره دي
 حديث ۱۲۹۰۷، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زَيْدٍ عَنْ أَبِي
 هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ الْحَسَنَ بْنَ عَلِيٍّ أَخَذَ ثَمَرَةً مِنْ ثَمَرِ الصَّدَقَةِ، فَجَعَلَهَا فِي فِيهِ، فَقَالَ
 النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا قَارِئُ «كَيْفَ كُنْتَ كَيْفَ أَمَّا تَعْرِفُ أَنَّا لَا نَأْكُلُ الصَّدَقَةَ» [ر. ۱۴۱۴]

رجال الحديث

- ① محمد بن بشار - د مشهور محدث محمد بن بشار بن عثمان عبدی بصری رحمته الله دی د دوی حالات کتاب العلم باب ما کان النبی صلی الله تعالی علیه وسلم یتخولهم بالسوطة والعلم کی لایندې و لایندې ویراندې تیر شوی دی (۱)
- ② غندر - دا ابو عبد الله محمد بن جعفر هذلي رحمته الله دی د غندر په لقب سره مشهور دي د دوی تذکره کتاب الایمان باب ظلم دون ظلم لاندې تیر شوی دی.
- ③ شعبه - دا امیر المؤمنین فی الحديث شعبه بن الحجاج بن الورد العسلی الواسطي البصری رحمته الله دی د دوی حالات کتاب الایمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه اویدې لاندې تیر شوی دی (۲)
- ④ محمد بن زیاد - دا عبد الرحمن بن محمد بن زیاد محاربی کوفی رحمته الله دی کتاب العلم باب تعلیم الرجل أمة وأمله کښې د دوی تذکره تیره شوې ده (۳)
- ⑤ ابو هريره رضی الله عنه د دوی تفصیلی حالات کتاب الایمان باب أمور الایمان لاندې تیر شوی دی (۴)
 أن الحسن بن علی أخذ ثمرة من ثمرة الصدقة فجعلها في فيه، فقال له النبي صلى الله تعالى عليه وسلم بالفارسية: كخ كخ، أما تعرف أن لا تأكل الصدقة؟
 د حضرت ابو هريره رضی الله عنه روايت دي چه حضرت حسن بن علی رضی الله عنه د صدقه يوه كېجوره اوچته كړه په خله كښې واچوله نور رسول الله صلی الله علیه و آله فارسی كښې اوفرمايل كخ كخ، د كېجورې تیرولو نه شی منع كړو، آیاتاته پته نه ده چه مونږ صدقه نه خورو
- كخ كخ - بفتح الكاف وكسرهما وسكون الخاء المعجمة وكسرهما وبالتنوين مع الكسر وبغير تنوين (۵) دا الفاظ په فارسی ژبه كښې د زجر او توبیخ اودیوكار دمنع كولو دپاره ونيلي شی

(۱) قد سبق تخريجه في كتاب الزكاة باب أخذ صدقة التمر عند صرام النخل رقم: ۱۴۸۰.

(۲) كشف الباري: ۲۲۱/۳ - ۲۲۴.

(۳) كشف الباري: ۶۷۸/۱.

(۴) كشف الباري: ۵۱۴/۳.

(۵) كشف الباري: ۱/۱۵۹، ۱۶۳.

(۶) شرح الكرماني ۶۳/۱۳ وعمدة القاري: ۸/۱۵.

همه ددی معنی ده آرکها. وارم پریرده او غورزوه (۱)

د علامه کرمانی رحمته الله علیه اعتراض او دهنې جواب د باب په مذکوره دریواړو روایتونو کښې چه کوم عجمی الفاظ د رسول الله صلی الله علیه و آله نه مروی دی علامه کرمانی رحمته الله علیه فرمائی ددی په عجمی کیدو باندې اشکال کیدې شی ① د باب په دویمې روایت کښې لفظ سور وارد شوی دې په دې کښې احتمال دادې چه دا لفظ صابون په شان د توافق یقین د قبیل نه دې او د عربی ژبې لفظ دې (۲) لیکن علامه عینی رحمته الله علیه فرمائی دا اشکال خوددې وجه نه ناقابل التفات دې چه صرف د احتمال درجه لری حالانکه لغت په احتمال سره نه شی ثابتیدي (۳)

② د ترجمه الباب په دویم روایت کښې لفظ سنه وارد شوی دې علامه کرمانی رحمته الله علیه فرمائی چه ممکن ده ددی اصل حسنه وی او ددی د شروع نه ح حذف کړې شوی وی لکه چه په عربی مثل کفی بالسيف شاهد کښې هـ حذف کولوسره عرب کفی بالسيف شـ وائی (۴) لیکن د علامه کرمانی رحمته الله علیه دا توجیه هم حافظ ابن حجر رحمته الله علیه او علامه عینی رحمته الله علیه رد کولوسره فرمائی چه د یو لفظ په شروع کښې ترخیم جائز نه دې ځکه چه داسې وینا کول غلطه ده چه لفظ سنه د شروع نه ح غورزولې شوی ده. (۵)

③ په دریم روایت باب کښې لفظ کخ راغلې دې. علامه کرمانی رحمته الله علیه فرمایلی دی چه ممکن ده چه داهم غیر عجمی لفظ وی او د حروف صوتیه د قبیل نه وی خو علامه عینی رحمته الله علیه فرمائی چه دا اعتراض هم بې محل دې ځکه چه لفظ کخ د اسماء افعال د قبیل نه دې نه چه د اسماء اصوات د قبیل نه لهذا دا لفظ هم عجمی دې (۶)

فوائد حدیث: علامه ابن بطال رحمته الله علیه د روایت نه دوه فوائد مستنبط کړی دی ① ماشومانو ته د احکام شریعت تعلیم ورکول او هغوی ته د حرام او مکروه څیزونو نه د ځان ساتلو تلقین کول

② چه په ماشومانو کښې د پوهې صلاحیت وی نو هغوی ته داسې خبرې هم خودلې شی چه پوهه او عاقل سړی ته خودلې شی (۷)

ترجمه الباب سره مناسبت: په حدیث باب کښې د کخ کخ عجمی الفاظ دی او ترجمه الباب سره ددی مناسبت ښکاره دې.

(۱) شرح الکرماني ۶۳/۱۳ وعمدة القاری: ۸/۱۵.

(۲) شرح الکرماني ۶۳/۱۳ وعمدة القاری: ۹/۱۵.

(۳) عمدة القاری: ۹/۱۵.

(۴) شرح الکرماني ۶۳/۱۳ وفتح الباری: ۶/۲۲۷ - ۲۲۸ وعمدة القاری: ۸/۱۵.

(۵) فتح الباری: ۶/۲۲۸ وعمدة القاری: ۹/۱۵.

(۶) عمدة القاری: ۹/۱۵.

(۷) شرح ابن بطال: ۵/۲۳۲.

باب - ۱۸۵ الغلول

د ترجمه الباب مقصد... په دې باب کښې امام بخاری رحمته الله علیه په مال غنیمت کښې د خیانت جرم او شناعت بیانول غواړي چې په مال غنیمت کښې خیانت کول ناجائز لږ نه یوشی حاصلول گناه کبیره ده

د غلول معنی - غلول په غین اولام باندې ضمه سره (۱) په مال غنیمت کښې خیانت کول او د تقسیم نه وړاندې د مال غنیمت نه غلا کول وایي. امام ابن اثیر رحمته الله علیه فرماني الغلول هو الخيانة

في الغنم والسرقه في الغنيمه قبل القسمة (۲)

صاحب د روح المعاني علامه آلوسی رحمته الله علیه فرماني چې د غلول اصل معنی ده په پټه طريقه غلا کول روستو دا لفظ د مال غنیمت نه د غلا کولو د پاره استعمال شو. او علامه نووی رحمته الله علیه په شرح مسلم کښې فرماني: أصل الغلول الخيانة مطلقاً، ثم غلب اختصاصه في الاستعمال بالخيانة في

الغنيمه (۳) يعنى غلول په حقيقت کښې خیانت ته ونيلى شي روستو د دې غالب استعمال په مال غنیمت کښې خیانت سره اوشو. علامه قسطلانی رحمته الله علیه فرماني چې غلول د مطلقاً خیانت د پاره هم استعمالیږي خو که د دې اطلاق په مال غنیمت کښې په غلا باندې او کړې شي نو بیا په دغه دواړو معنو کښې عموم خصوص من وجه د نسبت نه به وي (۴)

د غلول د تسميه وجه - غلول معنی تړل او راگیرول دي. امام نغطويه رحمته الله علیه فرماني چې مال غنیمت کښې خیانت کولو سره لاسونه مغلول او محبوس کیږي په دې وجه په دې کښې خیانت ته غلول نوم ورکړې شو. قال نغطويه: سبي بذلك لان الايدي مغلوله عنه أي محبوسه (۵)

دا غلول گناه کبیره ولې ده... شرح صحيح مسلم کښې امام نووی رحمته الله علیه فرماني چې غلول په اجماع سره گناه کبیره ده په مال غنیمت کښې د خیانت جرم دومره زیات سخت کیدو وجه داده چې مال غنیمت د اهل اسلام مشترکه حق وي په دې کښې خیانت کول او غلا کول د بې شمیره خلکو د حقوق د حق تلفی مترادف دي (۶)

وقول الله تعالى: ﴿وَمَنْ يُغْلَلْ يَأْتِ بِمَاعِلٍ﴾ آل عمران: ۱۶۱.

لفظ قول غلول باندې عطف کیدو د وجه نه مجرور دي. (۷) پوره آیت داسې دي ﴿وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ

(۱) إرشاد الساري: ۱۸۱/۵.

(۲) النهاية لابن الاثير: ۳/۳۸۰.

(۳) شرح النووي على صحيح مسلم: ۱۲۲/۲ كتاب الامارة.

(۴) إرشاد الساري: ۱۸۱/۵.

(۵) شرح النووي على صحيح مسلم: ۱۲۲/۲ كتاب الامارة.

(۶) شرح النووي على صحيح مسلم: ۱۳۲/۲ كتاب الامارة وعمدة القاري: ۹/۱۵ وفتح الباري: ۲۸/۶.

وإرشاد الساري: ۱۸۱/۵.

(۷) عمدة القاري: ۹/۱۵.

أَنْ يَقُولَ "وَمَنْ يَغْلُزْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَمَةِ" ثُمَّ تَوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ» (۱) هم ددی آیت د نزول د سبب باره کنبی حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما روایت دی چه په غزه بدر کنبی د مال غنیمت نه یو خادر اورک شو څه خلقو او وئیل لعل رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم اخذها یعنی دا خادر کیدی شی رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم اخستی وی دا آیت هم په دې موقع باندې نازل شو په کوم کنبی چه ددی خراب جرم تردید کولوسره او خودلی شو چه د نبی د شان نه خلاف دی چه هغه داسې حرکت او کړی دا آیت رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د دغه الزام نه د بری کولو دپاره لازم شو (۱)

احديث ۲۹۰۸ (۲) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ أَبِي حَيَّانَ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو زُرْعَةَ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ قَامَ فِينَا النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَقَدَّرَ الْغُلُوكَ فَعَظَّمَهُ وَعَظَّمَهُ أَمْرُهُ قَالَ «لَا الْفَرِينَ أَحَدَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى رَقَبَتِهِ شَاءَ لَهَا نَعَاءٌ عَلَى رَقَبَتِهِ فَرَسٌ لَهُ حَمْحَمَةٌ يَقُولُ يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَغْنِنِي. فَأَقُولُ لَا أُمْلِكُ لَكَ شَيْئًا، قَدْ أَبْلَغْتُكَ. وَعَلَى رَقَبَتِهِ بَعِيرٌ لَهُ رَعَاءٌ، يَقُولُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَغْنِنِي. فَأَقُولُ لَا أُمْلِكُ لَكَ شَيْئًا، قَدْ أَبْلَغْتُكَ. وَعَلَى رَقَبَتِهِ صَامِتٌ، يَقُولُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَغْنِنِي. فَأَقُولُ لَا أُمْلِكُ لَكَ شَيْئًا، قَدْ أَبْلَغْتُكَ. أَوْ عَلَى رَقَبَتِهِ رِقَاعٌ تَخْفِقُ، يَقُولُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَغْنِنِي. فَأَقُولُ لَا أُمْلِكُ لَكَ شَيْئًا، قَدْ أَبْلَغْتُكَ». وَقَالَ أَيُّوبُ عَنْ أَبِي حَيَّانَ فَرَسٌ لَهُ حَمْحَمَةٌ. [ر: ۱۳۳۷]

رجال الحديث

① مسدد:- دامسدد بن مسرهد بن مسريل اسدی رحمہ اللہ د دوی حالات کتاب الایمان باب من

الایمان أن یحب لایخیه ما یحب لنفسه لاندې تیرشوی دی. (۲)

② یحیی:- دا ابو سعید یحیی بن سعید بن فروخ القطان التمیمی رحمہ اللہ د دوی حالات کتاب

الایمان باب من الایمان أن یحب لایخیه ما یحب لنفسه لاندې تیرشوی دی. (۳)

③ ابو حیان:- دا یحیی بن سعید بن حیان تمیمی کوفی رحمہ اللہ د دوی حالات کتاب الایمان باب

سوال چه انیل النبی صلی الله تعالی علیه وسلم عن الایمان والاسلام لاندې تیرشوی دی. (۴)

(۱) عمدة القاری: ۹/۱۵ قال العینی وقال ابن أبی حاتم: حدثنا المسیب بن واضح حدثنا أبو إسحاق الفزاري عن سفیان عن خصیف عن عكرمة عن ابن عباس، قال: فقدوا قطيفة يوم بدر. فقالوا: لعل رسول الله صلى الله تعالى علیه وسلم أخذها فانزل الله تعالى ﴿وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغُلَّ﴾ أي يخفون هذه تنزيه له صلى الله تعالى علیه وسلم من جميع وجوه الخيانة في أداء الامانة وقسمة الغنيمة وغير ذلك.

(۲) قد سبق تخريجه في كتاب الزكوة باب البيعة على إيتاء الزكوة رقم: ۱۴۰۲.

(۳) كشف الباری: ۲/۲.

(۴) كشف الباری: ۲/۲.

(۵) كشف الباری: ۲/۵۸۷ - ۵۹۹.

۴) ابو زرعه دا ابو زرعه بن عمرو بن جریر بجلی رضی اللہ عنہ دې ددوی حالات کتاب الایمان باب الجهاد من الایمان لاندې تیر شوی دی (۱)

۵) ابو هريره رضی اللہ عنہ ددوی تفصیلی حالات کتاب الایمان باب امور الایمان لاندې تیر شوی دی (۲)

قوله قام فينا النبي صلى الله تعالى عليه وسلم فذكر الغلول فعظمه وعظم

أمره: د حضرت ابو هريره رضی اللہ عنہ روایت دې چې رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم مونږ ته د خطبه ورکولو دپاره اوږدېدو او په مال غنیمت کېنې د غلا ذکر کولو سره دا گناه کېږد او ګرځوله او ددې په نتیجه کېنې ملاویدونکې، سزا سختی نی بیان کړه

لألفین أحدكم يوم القيامة على رقبته شاة لها شغاء، على رقبته فرس له حمحة، يقول: يا رسول الله! أغنتي، فاقول: لا أملكك من الله شيئاً، قد أبلغتک

لألفین: همزه بندې ضمه فاء کسره او آخر کېنې نون تاکید ثقیله سره لاجدن په معنی کېنې دې (۳)

ددې مصدر الفاء راځي د موندلو په معنی کېنې دې ونیلی شی الفاء هغه او موندلو (۴) دلته لا نافي ده البته په بعض نسخو کېنې لا د قسم سره لالافین هم ضبط شوي دې حافظ ابن حجر رحمته اللہ علیہ فرماني چې صحیح لاهي نفی دې (۵)

علامه قسطلانی رحمته اللہ علیہ فرماني: هو مثل قولهم: لا أرينك ههنا، والاصل لا تكن ههنا فاراك، وتقديره في الحديث: لا يغفل أحدكم فالقيه: أي أجرة (۶) یعنی لالافین لا اړينك ههنا په معنی کېنې دې چې زه به نی دلته هيڅ کله اونه گورم ددې اصل دې لا ټکن ههنا فاراك یعنی ته دلته مه رازه چې زما په نظر راشي دا خولفظي ترجمه ده روانه ترجمه ده ته دلته مه رازه چېرته زه تا اونه وینم

او قاضي عياض رحمته اللہ علیہ فرماني چې د عذري په روایت کېنې لالافین په خاني لالافین ضبط شوي دې خو مشهور اولنې دې (۷) اوس د روایت ترجمه او گورنی: په تاسو کېنې دې یو سړي هم په مال غنیمت کېنې خیانت کونکې نه شی چې زه هغه د قیامت په ورځ په داسې حالت کېنې او گورم چې د هغه په سټ باندې چیلنی وی او چغې وهی یا اس وی او هنر پری او هغه سړي فریاد کولو سره وائی یا رسول الله! زما امداد (شفاعت) او کړه نوزه به ورته وایم زه ستا امداد

(۱) کشف الباری: ۲/۳۰۴.

(۲) کشف الباری: ۲/۶۵۹ - ۶۶۳.

(۳) عمدة القاری: ۱۵/۱۰.

(۴) المعجم الوسيط: ص: ۸۳۳.

(۵) فتح الباری: ۲۲۸/۶.

(۶) إرشاد الساری: ۵/۱۸۱.

(۷) شرح النووي علی صحيح مسلم: ۲/۱۲۳.

شفاعت، نه شم کولی د الله تعالى پیغام خوماتاسوته در رسولی وو

حجۃ - بفتح الحائین المهملتین، د گیاغونستودپاره چه اس کوم آواز اویاسی هغې ته حجة وائی او مهیل مطلقاً هنریدوته وائی (۱)

ثغاء - د ثاء په ضمه او غین تخفیف سره د چیللی مې مې ته وائی (۲)

قوله - لا املك لك شيئاً أى من المغفرة، لان الشفاعة أمرها إلى الله (۳) مطلب دادې چه زه به د الله تعالى نه ستاسود بخښنې په درخواست کولو کښې امداد نه شم کولی ځکه چه شفاعت خود الله تعالى په رضاباندې موقوف دې. په سورت انبیاء کښې دا مضمون واضح کولوسره فرمائی: (لَا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنْ ارْتَضَى)

وقد ابغثك - أى فليس لك عذر بعد الإبلاغ، ددې جملې نه د رسول اکرم ﷺ منشاء داوه چه ماتاسوته د حق خبره خودلې وه په دې وجه دخپل خان د بخښلو دپاره به تاسو سره څه عذرنه وې (۴)

علامه عینی رحمته الله حافظ ابن حجر رحمته الله او علامه قسطلانی رحمته الله فرمائی چه د مذکور د ارشاد نه د رسول الله ﷺ مقصد د دغه جرم د سختوالی احساس رابیدارول وو گنې حضور پاک به د خپل امت د گناهکارانو دپاره د قیامت په ورځ ضرور شفاعت کوی (۵)

قوله: وعلى رقبة صامت - او د هغه په سټ کښې به سره زر او سپین زر وی د صامت اطلاق په عربی ژبه کښې په سرو زرو او سپینو زرو باندې کیږی (۶)

قوله: وعلى رقبة رقاع تحفوق - او د هغه په سټ کښې به د کپړې ټکړې وی چه حرکت به کوی. رقاع د رقعة جمع ده د کپړې ټکړې ته وائی (۷) تحفوق: أى التحرك د باب ضرب نه ددې معنی حرکت کول دی.

د رقاع نه څه مراد دې؟ - ددې لفظ په تشریح کښې شراح حدیث مختلف اقوال نقل کړی دی ① علامه ابن جوزی رحمته الله فرمائی دې نه مطلقاً کپړې مراد دی (۸)

(۱) النهایه لابن الاثیر: ۴۳۶/۱ (مادة: محم) وشرح الکرمانی: ۶۴/۱۳ وعمدة القاری: ۱۰/۱۵ وفتح الباری: ۲۲۹/۶ وإشاد الساری: ۱۸۱/۵ ومجمع بحار الانوار: ۵۷۶/۱.

(۲) شرح الکرمانی: ۶۴/۱۳ وعمدة القاری: ۱۰/۱۵ وفتح الباری: ۲۲۹/۶.

(۳) شرح الکرمانی: ۶۴/۱۳ وعمدة القاری: ۱۰/۱۵ وفتح الباری: ۲۲۹/۶.

(۴) عمدة القاری: ۱۰/۱۵ وفتح الباری: ۲۲۹/۶.

(۵) فتح الباری: ۲۲۹/۶ وعمدة القاری: ۱۰/۱۵ وإرشاد الساری: ۱۸۲/۵ والتعلیق المحمود بسنن أبی داود للعلامة فخر الحسن الکنکوی: ۱۵/۲.

(۶) شرح ابطال: ۲۳۰/۵ والنهایه لابن الاثیر: ۵۲/۳ وعمدة القاری: ۱۰/۱۵ وفتح الباری: ۲۲۵/۶.

(۷) عمدة القاری: ۱۰/۱۵ وإرشاد الساری: ۱۸۲/۵.

(۸) عمدة القاری: ۱۰/۱۵ وإرشاد الساری: ۱۸۲/۵.

⑥ علامہ حمیدی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی کہ دے نہ ہفتہ حقوق مراد دی کوم چہ بہ رقام کنبی تحریر کیری المراد بہا ما علیہ من الحقوق المكتوبة فی الرقام خودا رانی رد کولوسرہ ابن جوزی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی کہ رقام پہ کبر باندی محمول کول زیات مناسب او بہتردی (کوم چہ حسی او محسوس کیدونکی خیزدی، خکہ چہ بہ حدیث کنبی ہم د حسی خیانت ذکر دی ورد علیہ ابن الجوزی: بان الحدیث سبق لذكر الغلول الحق، فحمله على الشیاب انسب (۱) خود دی رانی بہ رد کولوسرہ علامہ کرمانی رحمۃ اللہ علیہ او علامہ عینی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی کہ رقام نہ بعینہ کیری مراد نہ دی بلکه ددی پہ - موم کنبی خنور نقدی سامان کیری پول اجناس شامل دی۔ پہ عمدۃ القاری کنبی دی ولس المقصود منه الخرقۃ بعینہا بل نعم الاجناس عن الحيوان والنقود والشیاب وغیرہا (۲)

خلاصہ د کلام دادی کہ امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ د ترجمۃ الباب مذکورہ روایت ومن یغلل یات بما غل یومالقیامۃ تفسیر کولوسرہ نقل فرمائی کہ کوم سرے پہ مال غنیمت کنبی د خیانت ارتکاب او کری او یوخیز پت کری د قیامت پہ ورخ رسوا او ذلیل کولود پارد بہ ہفتہ پت کرے شوی خیزد ہفتہ پہ ست باندی بار کرے شی ددی نہ دجرم د سختوالی اندازہ لگولے شی

قوله وقال ایوب عن أبي حیان: فرس له حمحة - دا تعلیق ابوطاھر ذیلی رحمۃ اللہ علیہ پہ فوائد کنبی د قاضی یوسف بن یعقوب پہ طریق سرہ او امام مسلم رحمۃ اللہ علیہ عن حماد، بل عن عبدالوارث عن أبي حیان عن أبي زمره عن أبي هريرة رضی اللہ عنہ پہ طریق سرہ موصولاً روایت کرے دی (۳)

ددی تعلیق مقصد - د ترجمۃ الباب پہ مذکورہ روایت کنبی وعلی رقبته فرس له حمحة کنبی لفظ فرس تصریح دہ کشمینی نسفی ابوعلی بن شویہ رحمہم اللہ پہ نسخو کنبی دی وعلی رقبته له حمحة پہ دے کنبی لفظ فرس ساقط دی (۴) نو امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ پہ مذکورہ تعلیق سرہ اشارہ او فرمائیلہ چہ دلفظ فرس تصریح پہ دو روایاتو کنبی موجود دہ (۵) پہ مال غنیمت کنبی د مسروقہ مال حکم - علامہ ابن منذر رحمۃ اللہ علیہ فرمائی د مال غنیمت د تقسیم نہ ورندي پہ سارق باندی مسروقہ مال واپس کول بالاجماع واجب دی (۶) خو کہ دا مال د اسلامی لیکرد خوردونہ پس واپس کرے شی او مستحقینوتہ ددغہ مال رسول ممکن پاتے نہ شی نوبیا بہ خہ کولے شی؟ پہ دے کنبی د فقہاؤ اختلاف دی۔ امام ثوری امام اوزاعی امام مالک او امام احمد بن حنبل رحمہم اللہ مسلک دادی کہ ہفتہ سرے بہ د

(۱) ایضاً.

(۲) عمدۃ القاری: ۱۵/۱۰.

(۳) فتح الباری: ۲۳۰/۶ و تعلق التعلیق للحافظ ابن حجر: ۴۶۳/۳.

(۴) عمدۃ القاری: ۱۵/۱۰ و فتح الباری: ۲۳۰/۶ و ارشاد الاساری: ۵/۱۸۲.

(۵) عمدۃ القاری: ۱۵/۱۰ و فتح الباری: ۲۳۰/۶ و ارشاد الاساری: ۵/۱۸۲.

(۶) نیل الاوطار للشوکانی رحمۃ اللہ علیہ کتاب الجہاد والسیر: ۱۳۸/۸ باب التشدید فی الغلول و تحریق رحل اللغال.

مسروقه مال خمس اميرته واپس کړې او باقي حصه دې صدقه کړې. (۱)

امام شافعي رحمه الله فرماني چې چاسره مال غنيمت وي نو دهغې دوه صورتونه دي (۱) چې مال غنيمت دهغه شرعي حق وي يعني د غنایم د تقسيم په وخت دهغې مالک جوړ شوي وي په دې صورت باندې ښکاره خبره ده چې دهغې صدقه کول واجب نه دي (۲) چې شرعي حق نه وي بلکه غلاني کړې وي نو په دې صورت کښې ښکاره خبره ده چې دا پردي مال دې اوډ پردي مال صدقه کول په يوصورت باندې هم جائز نه دي دا مال به د اموال ضائع په حکم کښې وي يعني دا به حاکم وخت ته واپس کول واجب وي (۳)

د مذکور دواړو مسلکونو استدلال د سنن ابوداؤد ددې روايت نه دي: عن عبدالله بن عمرو رضي الله عنهما قال كان رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم - إذا أصاب غنيمة أمريلاً لا فتادى في الناس، فيجيئون بغنائهم، فيخسه ويقسه. فجاء رجل بعد ذلك بزماء من شعر فقال: يا رسول الله هذا فيما أميناك من الغنيمة، فقال: أسعت ينادي ثلاثاً؟ قال نعم قال فما منعك أن تجي به؟ فاعتذر إليه، فقال: كن أنت تبي به يوم القيامة فلن أقبل منك. (۴)

حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما فرماني چې کله به رسول الله ﷺ ته د غنيمت مال حاصل شو نو بلال (رضي الله عنه) ته به نبي د اعلان کولو حکم اوکړ نو ددې اعلان په تسيجه کښې به خلقو خپل غنيمت راوړلو حضور پاك به دهغې خمس ويستلو او تقسيم کولو به نبي يوځل د تقسيم غنایم نه پس يوسړي د وښتو جوړ شوي يو جلب راوړو ونی يار رسول الله ﷺ دا د هغه مال غنيمت نه دي کوم چې مونږ ته ملاؤ شوي وو. حضور پاك (درې ځل مکرر) او فرمايل آيا تا بلال په آواز کولو اوريدلي وو؟ هغه ونييل او جی حضور پاك او فرمايل بيا ته څه خيژدې د راوړلو نه منع کړې؟ هغه غږ پيش کړو نو حضور پاك او فرمايل صبر اوکړه که چېرې ته دا د قيامت په ورځ راوړې نوبيا به نبي هم زه قبول نه کړم.

امام ثوري امام اوزاعي امام ليث او امام مالک رحمهم الله فرماني چې دې سړي له پکارو و چې دهغه مال خمس نبي ويستلي وي او امير ته نبي واپس کړې وي او باقي نبي صدقه کړې وي خو امام شافعي رحمه الله فرماني لکه چې ددې تفصيل شاته تير شوې دي که هغه په شرعي طريقه د مال مالک جوړ شوي وو يعني هغه مال هغه د غنيمت په توگه سره اخستې وو نو بيا به هغه باندې صدقه کول هېو واجب نه وو او که سرقه وه نو ښکاره خبره ده چې پردي مال کيدو د وجه نه هغه صدقه کول جائز نه وو. لهذا دغه مال هغه له اموال ضائع په شان امام له حواله کول پکار وو

علامه شوکاني رحمه الله په نيل الاوطار کښې فرماني: قال الثوري والاوزاعي والليث ومالك: يذفع إلى

(۱) المغنی لابن قدامة: ۵۲۶/۱۰ کتاب الجهاد احکام فی الغلول. رقم الفصل: ۷۶۰۷ و عمدة القاری: ۱۵/۱۰ و فتح الباری: ۲۲۹/۶ و بذل المجهود: ۲۹۰/۱۲.

(۲) نيل الاوطار للشوکاني رحمه الله ۱۳۸/۸ کتاب الجهاد باب التشديد فی الغلول و تحريق رحل اللغال و عمدة القاری: ۱۱/۱۵ و فتح الباری: ۲۲۹/۶ و بذل المجهود: ۲۹۰/۱۲.

(۳) سنن ابی داؤد: ۱۵/۲ کتاب الجهاد باب فی الغلول إذا کان یسیراً یترکه الامام ولا یحرق رحله.

الامام خمسہ وبتصدق بالباقي وكان الشافعي لا يرى ذلك ويقول: إن كان ملكه فليس عليه أن يتصدق به، وإن كان لم يملكه فليس له التصديق بهال غيره، قال: والواجب أن يدفع إلى الامام كالأموال الضائعة. (۱)

د احنافو په نیز امام ته اختیار دي چه د هغه سړي مال قبلولونه انکار کولو سره او وائی چه هغه دي پخپله مستحق ته د هغه حق اورسوی يادي د هغې خمس واخلی بیت المال کښې دي جمع کړی باقی حصه دي هغه سړي د لقطه په توگه خپل خان سره اوساتي يادي مسکینانو ته ورکړي يادي بیت المال کښې جمع کړي خپل خان سره دي په هغه صورت کښې اوساتي چه کله د هغه امیدوی چه حقدار ته به دغه مال اورسوی که چرې امید نی نه وی نویيادي په مسکینانو کښې تقسیم کړي يادي بیت المال کښې جمع کړي

په السير الکبير کښې دي: ولوان رجلا غل شيئاً من الغنائم، فأتى به الامام بعد القسمة وتفرق الجيش فللامام في ذلك رأى: إن شاء كذبه فيما قال، وقال: أنا لا أعرف صدقك وقد التزمت وبالأيزعك، وأنت أبصر بما التزمته حتى توصل الحق إلى المستحق، وإن شاء أخذ ذلك منه وجعل لمن سئى الله تعالى لانه وجد المال في يده وصاحب المال مصدق شرعاً فيما أخبر به من حال في يده وباعتبار صدقه خمس لارباب الخمس قيصر في إياهم، والباقي يكون بمنزلة اللقطة في يده إن طبع أن يقدر على أهله..... وإن لم يطبع في ذلك قسه بين المساكين إن أحب وإلا جعله موقوفاً في بيت المال. (۲)

يعنى که یوسړي د مال غنیمت نه غلا او کړي اویا دي خپلمانه وی او د غلام مال د مال غنیمت د تقسیم او د لښکر د خوریدو نه پس حاکم وخت له راوړي. نو په دي صورت کښې حاکم ته اختیار دي یاخو دي د هغه خبره دروغ او گڼي او ورته دي او وائی چه زما ستا په صداقت باندې یقین نشته تا پخپله په خپل خان باندې وبال اچولې دي. ته پوهه شه او حقدار ته د هغه حق رسول ستا په ذمه دی یا که امام وخت غواړي نو د غلام مال دي واخلی او صاحب خمس ته دي ورکړي. چونکه حاکم دغه مال دي سړی سره لیدلې دي. بل چه صاحب مال په خپله قبضه کښې موجود د کوم یو څیز هم خبر ورکړي نو شرعاً د دي تصدیق معتبر دي. د هغه د قول اعتبار کولو په صورت کښې د غلام مال به خمس ویستلې شی اصحاب خمس ته دي ورکړي شی. باقی حصه به د دي سړی سره د لقطه په توگه پرته وی. که مستحق ته د رسولود کامیابی امید وی نو دغه مال دي د هغې اصل حقدار ته اورسوی. که امیدنه وی نو دده مرضی ده که غواړي نو په مسکینانو کښې دي تقسیم کړي یا دي بیا په بیت المال کښې جمع کړي.

(۱) نیل الاوطار للشوکانی ۱۳۸/۸ کتاب الجهاد والسير باب التشديد في الغلول وتحريق رجل الغال وبذل المجهود: ۲۹۰/۱۲.

(۲) بذل المجهود: ۲۹۰/۱۲.

باب - ۱۸۶ القلیل من الغلول

ذ ترجمه الباب مقصد - په دې ترجمه الباب سره امام بخاری رحمته الله علیه دا خودل غواړي چه د کم غلول حکم هم هغه دې کوم چه د غلول کثیر دې؟ ددې جواب هم د روایت نه معلوم شوچه د دواړو حکم یو دې (۱)

ولم یزکرم عبد الله بن عمرو، عن النبی صلی الله علیه و آله انه حرق متاعه، هذا أصح. چونکه بعض فقهاء د تحریق متاع د غال د جواز قائل دی او د حضرت عبدالله بن عمرو رضی الله عنه په یو روایت کښې هم دی چه په سنن ابوداؤد کښې نقل دې تحریق متاع غال تصریح ده په دې وجه وړاندې باب لاندې هم د عبدالله بن عمرو رضی الله عنه روایت راوړان دې امام بخاری رحمته الله علیه د هغې متعلق باور کوی چه په دې روایت کښې دانقل نه دی چه حضور پاک د کرکه نومې غلام مال او متاع سوزولو حکم ورکړې وو. صحیح دادی چه حضور پاک داسې هیڅ حکم نه وو صادر کړې. د هذا اصح مطلب دادې چه صحیح هم دغه دی د عبدالله بن عمرو رضی الله عنه په حدیث باب کښې د تحریق متاع غال ذکر نشته (۲)

په دې وجه امام بخاری رحمته الله علیه ولومړن کړ صیغه ترمیض راوړلوسره د عبدالله بن عمرو رضی الله عنه ذکر تحریق متاع الغال والا روایت تضعیف او فرمائیلو او د عدم ذکر تحریق الغال والا روایت صحت طرف ته ارشاد او کړه. (۳) د مذکورې جملې نه امام بخاری رحمته الله علیه د سنن ابوداؤد د هغه روایاتو د ضعف طرف ته اشاره کړې ده. په کوم کښې چه تحریق متاع غال ذکر دې

① په سنن ابوداؤد کښې د حضرت عبدالله بن عمرو رضی الله عنه روایت دې عن صالح بن محمد بن زائدة قال دخلت مع مسلمة أرض الروم فأتی برجل قد غل فسال سالبا عنه فقال: سبع أبي يحدث عن عربین الخطاب عن النبی صلی الله علیه و آله وسلم قال: إذا وجدتم الرجل قد غل فاحرقوا متاعه واضربوه (۴) صالح بن محمد وائی چه زده مسلمة سره روم ته لاړم هلته یو غلول کونکې سړې راوستلې شو. د سالم بن عبدالله نه دده باره کښې تپوس او کړې شو نو هغه او وئیل چه ما د خپل پلار (عبدالله بن عمر رضی الله عنه) ته عمر بن خطاب رضی الله عنه روایت کولوسره واوړیدو چه حضور پاک صلی الله علیه و آله او فرمائیل کله چه تاسو غلول کونکې سړې اووینئ نو د هغه مال اوسوزوئ او هغه اووژئ.

هم ددې روایت باره کښې امام بخاری رحمته الله علیه په خپل تاریخ کښې تحریر فرمائی: یحتجون بهذا الحديث فی أحراق رجل الغال، وهو باطل لیس له أصل، وروایة لا یعتد علیه. (۵) یعنی بعض تحریق

(۱) عمدة القاری: ۱۱/۱۵ وفتح الباری: ۲۳۰/۶.

(۲) عمدة القاری: ۱۱/۱۵.

(۳) عمدة القاری: ۱۱/۱۵.

(۴) سنن أبی داؤد: ۱۵/۲ کتاب الجهاد باب فی عقوبة الغال وعمدة القاری: ۱۱/۱۵ وفتح الباری: ۲۳۰/۶.

وإرشاد الساری: ۱۸۲/۵.

(۵) فتح الباری: ۲۳۰/۶ وإرشاد الساری: ۱۸۲/۵.

متاع غلال فانليس دجيل مسلك د اثبات دپاره ددې حديث نه استدلال كوي حالانكه دحديث باطل دې ددې هيڅ اصل نشته اودا روايت كونكي هم معتمدنه دې ددې حديث په سند كښې صالح بن محمد بن زانده ته انمه رجال ضعيف كړخولې دې امام ترمذی رحمته الله عليه ددې حديث په ذيل كښې په صالح باندې جرح كولو سره تحرير فرماني صالح منكر الحديث ولم يامر النبي صلى الله تعالى عليه وسلم يحرق متاع الغلال ^(١)

د امام منذری رحمته الله عليه قول دې وصالح بن محمد بن زانده تكلم فيه غير واحد من النمة وقد قيل انه تفرد به ^(٢) امام دارقطنی رحمته الله عليه هم ددې مذكوره روايت تضعيف كولو سره فرماني انكرهوا هذا الحديث على صالح بن محمد، وهذا حديث لم يتابع عليه، ولا أصل لهذا الحديث عن رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم ^(٣)

② دسنن ابوداؤد دويم روايت دې: عن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده: أن رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم وأبايكم وعبر حرقوا متاع الغلال وقربوه ^(٤) دا روايت هم سنداً ضعيف او مضطرب دې ددې په سند كښې زبير بن محمد الخراساني د نوم راوي متكلم فيه دې امام بيهقي رحمته الله عليه ددې باره كښې فرماني انه مجهول ^(٥) خلاصه دا شوه چه د امام بخاري رحمته الله عليه په نيز تحريق متاع غلال جائزه دې د مذكوره جملې نه هغوی د سنن ابوداؤد ددې روايتونه ضعيف او بي اصل كيدو طرف ته اشاره كړې ده په كوم كښې چه تحريق متاع غلال تصريح ده په مال غنيمت كښې د خيانت مسئله - امام اعظم ابو حنيفه امام مالك امام شافعي رحمهم الله او ديرو صحابه كرامو او تابعين كرامو په نيز امير يا حاكم ته غلول كړنكو دپاره بدني سزا او تعزير تجويز كولو اختيار دې خود هغه مال او متاع سيزل جائزه دي ^(٦) د مخالفينو مسلك او دهغوی دذلال لور ده حسن بصری، احمد بن حنبل، اسحاق، مكحول او امام اوزاعي رحمهم الله په نيز دهغه ټول مال او متاع سوزول جائز دي ^(٧) البته امام اوزاعي رحمته الله عليه فرماني چه د تحريق دحکم كونكي اسلحه اولباس مستثنی دي هغه سوزول جائزه

^(١) جامع الترمذی: ١/٢٧٠ أبواب الحدود باب ماجاء في الغلال ما يصنع به. ونيل الاوطار: ١٣٨/٨ وفتح الباری: ٢٣٠/٦ وأوجز المسالك: ٣٣٩/٨.

^(٢) نيل الاوطار للشوكاني: ١٨٣٩/٨ كتاب الجهاد والسير باب التشديد في الغلول وتحريق رجل الغلال.

^(٣) نيل الاوطار للشوكاني: ١٨٣٩/٨ كتاب الجهاد والسير باب التشديد في الغلول وتحريق رجل الغلال.

^(٤) سنن أبي داؤد: ١٥/٢ كتاب الجهاد باب في عقوبة الغلال.

^(٥) نيل الاوطار للشوكاني: ١٨٣٩/٨ كتاب الجهاد والسير باب التشديد في الغلول وتحريق رجل الغلال.

^(٦) المغنی لابن قدامة: ٥٢٤/١٠ كتاب الجهاد باب أحكام في الغلول وشرح النووي على صحيح مسلم: ١٢٣/٢ كتاب الامارة باب غلظ تحريم الغلول وعمدة القاري: ١١/١٥ وشرح ابن بطال: ٢٣٥/٥.

^(٧) المغنی لابن قدامة: ٥٢٤/١٠ كتاب الجهاد باب أحكام في الغلول رقم المسئلة: ٧٦٠٣ وشرح النووي على صحيح مسلم: ١٢٣/٢ كتاب الامارة باب غلظ تحريم الغلول وشرح ابن بطال: ٢٣٥/٥ وفتح الباری: ٦٢٣٠ -

٢٣١ وأوجز المسالك للمحدث الكاندهلوی: ٣٣٨/٨.

دی (۱) خو حسن بصری رحمۃ اللہ علیہ فرمائی: « حیوان او مصحف نه علاوہ دهغه تول مال او متاع اوسوزوی » (۲)

دې حضراتو د سنن ابوداؤد د روایتونه استدلال کړي دي. امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ د جمهورو تائید کولو سره د دوی تضعیف کړې دي. شته د دې تفصیل تیر شوي دي. حضرت مولانا فخر الحسن گنگوہی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی: د جمهورو په نیزه سنن ابوداؤد روایات تغلیظ باندې محمول دي او دهغې په نیزه رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم نه د متاع غال د سوزولو حکم چرته نقل نه دي (۳). امام طحاوی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی: که دا روایات سنداً صحیح هم او منلې شي خو بې هم د استدلال قابل نه شي جوړېدې خکه چه دا په هغه وخت محمول دي او د مالی سزا حکم نفع العمل وو وروستود احکم منسوخ شوي اوس هر قسم مالی سزا منسوخ ده. امام فتحوی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی: لوصح الحديث لاحتمل أن يكون حين كانت العقوبة بالمال (۴).

[حدیث ۲۹۰۹] (۵) حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ غَيْرٍ عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ كَانَ عَلَى قَتْلِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - رَجُلٌ يُقَالُ لَهُ كِرْكِرَةٌ فَمَاتَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - «هُوَ فِي النَّارِ». فَذَهَبُوا يَنْظُرُونَ إِلَيْهِ فَوَجَدُوا عِبَادَةً قَدْ غَلَبَتْ.

رجال الحديث

- ① علی بن عبدالله: دامیر المؤمنین فی الحدیث علی بن عبداللہ بن جعفر نجیح بصری رحمۃ اللہ علیہ دي په ابن المدینی باندې مشهور دي. د دوی تذکره کتاب العلم باب القیم فی العلم لاندې تیره شوي ده. (۶)
- ② سفیان: دامشهور محدث ابو محمد سفیان بن عیینہ بن ابی عمران خلّاسی رحمۃ اللہ علیہ دي. د دوی تذکره کتاب العلم باب قول المحدث حدثنا وأخبره..... لاندې تیره شوي ده. (۷)
- ③ عمرو: دا ابو محمد الاثر عمرو بن دینار المکی رحمۃ اللہ علیہ دي. کتاب العلم باب العلم واعطه بالیل لاندې د دوی تذکره تیره شوي ده.

(۱) المغنی: ۱۰/۵۲۴ وشرح النوی علی صحیح مسلم: ۲/۱۲۳.

(۲) المغنی: ۱۰/۵۲۴ وشرح النوی علی صحیح مسلم: ۲/۱۲۳.

(۳) التعليق المحمود علی سنن أبی داؤد للعلامة المحدث فخر الحسن گنگوہی: ۵/۲. کتاب الجہاد باب فی عقوبة الغال.

(۴) شرح النووی علی صحیح مسلم: ۲/۱۳۲ وشرح ابن بطال: ۵/۲۳۵ وعمدة القاری: ۱۵/۱۱ وفتح الباری: ۶/۲۳۱ ونبیل الاوطار للشوکانی: ۸/۱۳۹.

(۵) وأخرجه ابن ماجه أيضاً فی سننه ص: ۲۰۴ فی الجہاد باب الغلول رقم: ۲۸۴۹.

(۶) کشف الباری: ۳/۲۵۶.

(۷) کشف الباری: ۸۶/۳ - ۹۰.

④ سالم بن ابی جعد - داد رافع الغطفانی الاشجعی آزاد کړې شوي غلام سالم بن ابی الجعد

الکوفي رضي الله عنه دې کتاب الوضوء باب التمسع على كل حال وعند الوقام لاندې د دوی تذکره تیره شوې ده

⑤ عبدالله بن عمرو رضي الله عنه - دامشهور صحابی حضرت عبدالله بن عمرو بن العاص بن اثل بن

هاشم بن سعيد السهمي دې کتاب الايمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده لاندې

د دوی تذکره تیره شوې ده (۱)

په روایت کښې دی د رسول الله ﷺ په اهل او عيال باندې یوسړې مقرزوو کوم ته چه به نی

کر کړه و نیل کله چه هغه مړ شو نو رسول الله ﷺ او فرمائیل هوی النار خلق د هغه کتلو ته لاړل

نوهغوی د لوت په مال کښې یوه کمبله اولیدله کومه چه هغه پټه کړې وه

ثقل - ثاء اوقاف په فتحه سره اهل و عيال ته وائی (وَأُخْرِجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالًا) کښې

مفسرینو د بنیاد د وجود په معنی کښې اخستی دې (۲) د ثقل دویمه معنی ده متاع السفر د

مسافر د لارې توبنه (۳)

کرکړه - علامه قسطلانی رحمته الله علیه فرمائی چه په حدیث باب کښې کرکړه دکاف اول او ثانی دواړه

کسره سره دی (۴) خودا رائي پخپله دامام بخاری رحمته الله علیه درائي خلاف ده. وړاندې تعلیق د هغه د

شیخ قول راځي چه په دواړو کافونو باندې فتحه ده.

دا یو توجیهی وود یمامه هوه بن علی الحنفی د رسول الله ﷺ په خدمت کښې هدیه کړې

وو. د جهاد په دوران کښې به نی د رسول الله ﷺ د سورلنی واکه نیولې وه روستو بیا

حضور پاک آزاد کړو. علامه بلاذری رحمته الله علیه لیکلی دی چه دې هم د غلامی په حالت کښې وفات

شوې دې (۵) شراح حدیث په دې باره کښې لیکلی دی وکان نویا د سوډان نوم د تاریخ په

کتابونو کښې نویه هم لیکلې شوې دې په دې وجه سوډان سره تعلق لرونکو ته نویه و نیلې

شی

د هوفي النار مطلب ① علامه داودی حافظ ابن حجر او علامه قسطلانی رحمهم الله فرمائی د

رسول الله ﷺ د دې ارشاد مطلب دې هوی النار ان لم یعف الله عنه یعنی که چرې الله تعالی د هغه

مغفرت اونه کړو نو د جهنم په اور کښې به راگیروي (۶)

② علامه عینی رحمته الله علیه د دې قول درې توجیهات بیان کړي دی چه ممکن ده چه دخپل جرم سزا

یوسړې په قبر کښې اوخوری او وروستود دوزخ د اور نه هغه ته خلاصی ملاوشی نولکه چه دې

① کشف الباری: ۶۷۹/۱.

② مختار الصحاح ص: ۱۱۷ ماده ثقل.

③ النهاية لابن الاثير: ۲۱۷/۱ وعمدة القاری: ۱۲/۱۵ وفتح الباری: ۲۳۱/۶ ومختار الصحاح ص: ۱۱۷.

④ إرشاد الساری: ۱۸۲/۵.

⑤ فتح الباری: ۲۳۱/۶ وإرشاد الساری: ۱۸۲/۵ ومعجم البلدان للحموی: ۵۸/۳ - ۵۹.

⑥ الانساب للسعانی: ۵۳۰/۵.

نه عذاب قبر مراد دې (۵) ممکن ده چه هغه په زړه کښې نفاق پټ کړې وی او هم هغه د دوزخ د اور موجب جوړ شوې وی

(۶) په مال غنیمت کښې خیانت اوغلا کولو د وجه د اور د عذاب مستحق ګرځیدلې وی او دغه عذاب نه پس دهغه بڅښنه شوې وی په پوروايت کښې د رسول الله ﷺ مبارک ارشاد دې یخروج من النار من في قلبه مثقال ذرة من ايمان يعني د دوزخ د اور نه به هر هغه سړې خلاصې بیا مومي د چا په زړه کښې د رتبې برابر ايمان هم وی که هغه په حالت د ايمان کښې مړ شوې وی نو د دې حدیث په رنر ا کښې د مقرر سزا نه پس دهغه خلاصیدل یقیني دی

علامه عینی رحمته الله فرماني: قوله: هو النار، قال ابن التين عن الداودي: يحتمل أن يكون هذا جزاءه إلا يعفو الله، ويحتمل أن يصيبه في القبر، ثم ينجو من جهنم، ويحتمل أن يكون وجهه له النار من نفاق كان يسه، أو بزنم مات عليه مع غلوه أو بباغل، فان مات مسلماً فقد قال النبي صلى الله تعالى عليه وسلم: يخرج من النار من في قلبه مثقال ذرة من ايمان. (۱)

قوله: قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ قَالَ ابْنُ سَلَامٍ دُرَّةٌ، يَعْنِي بَفَتْحِ الْكَافِ، وَهُوَ مَضْبُوطٌ

گذا: د ابو عبد الله نه هم پخپله امام بخاري رحمته الله مراد دې او د ابن سلام نه د هغه شيخ محمد بن سلام (بتخفيف الهم) مرادې. (۲) البته د ابوزر په روايت کښې قال أبو عبد الله ساقط دي (۳) دلته امام بخاري رحمته الله د کرکه په ضبط کښې د اختلاف طرف ته اشاره کولوسره د خپل شيخ محمد بن سلام رحمته الله نه د ابن عيينه رحمته الله قول نقل کړې دې چه هغوی د کرکه نه وړاندې دويم کاف باندې فتحه ورکولوسره تلفظ کړې دې. دا هم دغه شان نقل دې او علامه اصلي رحمته الله هم د دې تصريح کړې ده. (۴)

قاضي عياض رحمته الله فرماني چه اول اودویم کاف دواړه فتحه او کسره سره لوستل صحيح دي. (۵) امام نووی رحمته الله فرماني چه د کاف اول په تلفظ کښې خواخلاف دي ليکن دويم کاف بالاتفاق مکسور دي. (۶) علامه قسطلانی رحمته الله رانې شاته تيره شوه چه لفظ کرکه کښې اول اودویم کاف دواړه بالکسره دي.

امام بخاري رحمته الله د خپل شيخ محمد بن سلام رحمته الله نه د ابن عيينه رحمته الله چه کوم قول نقل کړې دې دهغي نه د امام بخاري رحمته الله رجحان هم معلومېږي چه د هغوی په نیز کاف اول او دويم فتحه

(۱) عمدة القاری: ۱۲/۱۵.

(۲) عمدة القاری: ۱۲/۱۵.

(۳) إرشاد الساری: ۱۸۲/۵.

(۴) فتح الباری: ۲۳۱/۶ و عمدة القاری: ۱۲/۱۵ و نیل الاوطار للشوکانی: ۱۳۷/۸ کتاب الجهاد باب فی

تشدید الغلوط وتحریق رجل الغال.

(۵) فتح الباری: ۲۳۱/۶ إرشاد الساری: ۱۸۲/۵ و نیل الاوطار للشوکانی: ۱۳۷/۸.

(۶) فتح الباری: ۲۳۱/۶ إرشاد الساری: ۱۸۲/۵ و نیل الاوطار للشوکانی: ۱۳۷/۸.

سره لوستل راجح دی ذکر کړه په تلفظ کښې هر یو قول اختیار ولې شی په دې کښې توسع ده
ترجمه الباب سره د حدیث مناسبت - ذ باب القلیل من الغلول ترجمه قایم کولو سره امام
بخاری رحمته داخودلی دی چه د عقوبت او سزا په لحاظ سره په غلول کثیر او قلیل کښې څه فرق
نشته په حدیث باب کښې دی فوجدوا عباءة قد غلها ترجمه الباب سره ددې مناسبت بالکل
واضح دي چه د مال و متاع دنورو اصنافو په مقابل کښې د غنیمت نه یومعمولی څادر غلا
کول هم د دوزخ د تباهنی کونکی عذاب موجب جوړیږي (۱)
علامه شوکانی رحمته په نیل الاوطار کښې فرمانی چه د عبدالله بن عمرو رضی الله عنه دا روایت په دې
باندې دلالت کوی چه د عقوبت او سزایه اعتبار سره غلول کثیر او قلیل دواړه برابری (۲)

باب - ۱۸۷ مایکړه من ذبح الابل والغنم فی المغنم

د ترجمه الباب مقصد - ددې باب لاندې امام بخاری رحمته داخودل غواړی چه د مال غنیمت
د تقسیم نه وړاندې د امام د اجازت نه بغیر کوم یو څناور هم ذبح کول او خوړل مکروه دی هغه د
حدیث باب نه استدلال کړي دي

احديث ۲۹۱۰ (۳) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ سَعْدِ بْنِ مَرْوَانَ عَنْ
عَبَّاسِ بْنِ رِفَاعَةَ عَنْ جَدِّهِ رَافِعٍ قَالَ كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - بِبَيْتِ الْخَلِيفَةِ،
فَأَصَابَ النَّاسَ جُوعٌ وَأَصْبَحْنَا إِيلاً وَعُغْمًا، وَكَانَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فِي أَخْرِيَاتِ
النَّاسِ، فَعَجَلُوا فَتَصَبَّوْا الْقُدُورَ، فَأَمَرَ بِالْقُدُورِ فَأُكْفِثَتْ، ثُمَّ قَسَمَ فَعَدَلَ عَشْرَةَ مِنَ الْغَنَمِ بِعِيعٍ، فَتَذَّ
مِنْهَا بِعِيعٍ، وَفِي الْقَوْمِ خَيْلٌ يَسِيرُ فَظَلِمُوا فَأَعْيَاهُمْ، فَأَهْوَى إِلَيْهِ رَجُلٌ بِسَهْمٍ، فَحَبَسَهُ اللَّهُ فَقَالَ «
هَذِهِ النَّهَابُ لَهَا أَوَايِدٌ كَأَوَايِدِ الْوَحْشِ، فَمَا نَدَّ عَلَيْكُمْ فَاصْنَعُوا بِهِ هَكَذَا». فَقَالَ جَدِّي إِنَّا
نَرْجُو - أَوْ نَخَافُ - أَنْ نَلْقَى الْعَدُوَّ وَغَدًا وَلَيْسَ مَعَنَا مَدَى، أَفَنَذِّبُ بِالْقَصَبِ فَقَالَ «مَا أَنْهَرَ الدَّمَ
وَذَكَرَ اسْمَ اللَّهِ فَكُلْ، لَيْسَ السِّنُّ وَالظُّفَرُ، وَسَاحِدُكُمْ عَنْ ذَلِكَ، أَمَّا السِّنُّ فَعَظْمٌ، وَأَمَّا
الظُّفَرُ فَمَدَى الْحَبْشَةِ». [ر: ۲۳۵۶]

رجال الحديث

- ① موسى بن اسماعيل - دا موسى بن اسماعيل التبوذكي المنقري البصري رحمته دې كتاب
الايان باب كيف كان بدء الوحى لاندې ددوى تذکره تیره شوې ده (۴)
- ② ابو عوانه - دا ابو عوانه وضاح بن عبدالله يشکری دې د دوى تذکره په مذکوره کتاب او
باب لاندې تیره شوې ده (۵)

(۱) عمدة القاري: ۱۲/۱۵ وإرشاد الساري: ۱۸۲/۵.

(۲) نیل الاوطار للشوکانی: ۸/۱۳۹ - ۱۴۰ کتاب الجهاد باب التشديد فی الغلول وتحريق رجل الغال.

(۳) مرتخریجه فی کتاب الشركة باب قسمة الغنم رقم: ۲۴۸۸.

(۴) کشف الباری: ۱/۴۳۳ - ۴۳۴.

(۵) کشف الباری: ۴۳۴.

⑤ سعید دا جلیل القدر محدث سفیان ثوری رحمۃ اللہ علیہ پلار سعید بن مسروق الثوری دے دوی تذکرہ کتاب الاذان باب من شک امامہ اذا طول لاندے تیرہ شوے دہ

⑥ عبایہ بن زفاعہ دا عبایہ بن رفاعہ بن رافع الانصاری المدنی رحمۃ اللہ علیہ دے دوی تذکرہ کتاب الجبۃ باب المشی الی الجبۃ لاندے تیرہ شوے دہ

⑦ رافع دا مشہور صحابی رافع بن خدیج بن عدی الحارثی الاوسی انصاری رحمۃ اللہ علیہ دے دہ حالات کتاب مواقیب الصلوۃ باب وقت المغرب لاندے تیر شوے دی

قال کنا مع النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم بذی الحلیفۃ فاصاب الناس جوع وأمینا ابلا وغنا وکان النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم فی آخریات الناس

حضرت رافع بن خدیج رحمۃ اللہ علیہ فرمائی مونہ پہ ذوالحلیفہ کنبی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم سرہ وو خلق اوگی شو نو مونہ د غنیمت نہ اوبس اوچیلئی واخستی مطلب دادے چہ د خوراک دپارہ خاروی ذبح کرل، ہغہ وخت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم د لبکر شاتہ حصہ کنبی وو

قوله: فعجلوا فنصبوا القدور - خلقو د اولگی د سختوالی دلاسه، دتندنی نہ کارواختو او خاروی ذبح کرل، کتبونی ئی پہ نغروباندے وراوخیڑولے

قوله: فامر بالقدور فاکففت - کله چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تشریف راوہو نو د کتبو اہولوحکم ئی اوکرو نوکتبوی واہولے شوے

فاکففت - کھاکھاء (فتح) معنی راگرخیدل دہ دلته د باب افعال نہ استعمال شوے دے د اکتفا الاناء معنی دہ لوینی ارول

د غنیمت د خوراک خبناک د خیزونو حکم - قاضی عیاض رحمۃ اللہ علیہ فرمائی پہ دارالحرب کنبی د مجاہدین اسلام دپارہ د غنیمت نہ ملاویدونکی دخوراک خبناک خیزونہ پہ اندازہ د ضرورت پہ خپل استعمال کنبی راوستل پہ اتفاق سرہ جائز دی او پہ دے کنبی د امام نہ اجازت اخستل ہم ضروری نہ دے (۱) د جمهور فقہاؤ پہ نیز خاروی ہم د خوراک د پارہ ذبح کول جائز دی (۲) البتہ حافظ ابن حجر رحمۃ اللہ علیہ د امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ نہ د حاجت او ضرورت قیدنقل کرے دے (۳) خو پہ تحفۃ المحتاج کنبی جمهور فقہاؤ سرہ د شوافع دموافقت تصریح موجود دہ (۴) علامہ خرقی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چہ ترکومی اضطراری حالت نہ وی د غنیمت د خوراک ہیخ خیزاستعمال کول جائز نہ دی (۵)

(۱) شرح النووي علی صحیح مسلم: ۹۷/۱ باب جواز الاکل فی طعام الغنیمۃ فی دارالحرب.

(۲) لامع الدراری: ۳۸۹/۷ وأوجز المسالک: ۲۶۷/۸.

(۳) فتح الباری: ۴/۶۴ وأوجز المسالک: ۲۶۶/۸.

(۴) لامع الدراری: ۳۸۹/۷ وأوجز المسالک: ۲۶۷/۸.

(۵) المفتی لابن قدامة: ۴۹۹/۱۰ کتاب الجہاد احکام فی الغلول وأوجز المسالک: ۲۶۷/۸.

په دې مسئله کېښي امام احمد بن حنبل رحمته الله عليه هم جمهور فقهاؤ سره دې قاضي عياض رحمته الله عليه فرمانيلي چه دامام احمد رحمته الله عليه د ظاهر کلام نه معلومسوي چه د هغوی په نیزخاروې ذبح کول جائز دی ځکه چه د خوراک او څښاک په معامله کېښي دهغوی خیال دې چه د څاروی حیثیت هم هغه دې کوم چه د خوراک څښاک د عامو څیزونو دې (۱) البته د جمهور فقهاؤ برخلاف دامام زهري رحمته الله عليه په نیزد څاروی د ذبح کولو جواز د جنگ دامیر په اجازت باندې منحصر دې که د امیر اجازت وی نو جائز دې او کښي نه دې (۲)

خلاصه دا ده چه د جمهور فقهاؤ په نیزد مجاهدین اسلام دپاره د غنیمت نه د خوراک ټول څیزونه د استعمالولو اجازت دې او په دې خبره کېښي د امیر اجازت ضروری نه دې امام بخاری رحمته الله عليه د کتاب الخمس په آخره کېښي باب ما یصیب من طعام فی أرض العدو ترجمه قایم کړي ده ددې مسئلې متعلق نور تفصیل په هم هلته بیانوو. ان شاء الله

د امام بخاری رحمته الله عليه مسلک - دلته غالباً امام بخاری رحمته الله عليه د ترجمه الباب نه دا ثابتول غواړي چه په دار الحرب کېښي د خوراک کوم څیزونه موجود وی مثلاً سالن روټی او میوې وغیره نو دهغې استعمال خو بغير د اجازت د امیر نه د څه کراهت نه بغير جائز دې لکه چه کتاب الخمس لاندې امام بخاری رحمته الله عليه باب ما یصیب من طعام فی أرض العدو ترجمه قایم کولو سره د جمهور موافقت کولو سره د جواز تصریح کړي ده. خو که مجاهدین څاروی ذبح کوی نو دهغې دوه صورتونه دي: ① پومې صورت دادې څاروې په دار الحرب کېښي ذبح کړي ② دویم دا چه د دار الحرب نه په واپسني دارالاسلام کېښي ذبح کړي.

امام بخاری رحمته الله عليه ممکن دی چه په ترجمه الباب کېښي دا دویم صورت په کراهت باندې محمول کړي وی. د رافع بن خدیج رضي الله عنه په روایت باب کېښي هم ددې دویم صورت ذکر دې لکه چه د علامه مهلب رحمته الله عليه رائي ده چه دا واقعه دارالاسلام یعنی ذوالحلیفه په مقام باندې پېښه شوې (۳) چه صحابه کرامو د اجازت نه بغير او د تقسیم غنایم نه وړاندې څاروی ذبح کړي او د غوښې پخولو دپاره ئې کټوئې په نغرو باندې څیړولې وې. لیکن رسول الله صلی الله علیه و آله ته چه خبر اوشو نو د اړولو حکم نی او کړو.

تاهم د حضرت گنګوهي رحمته الله عليه په نیزد امام بخاری رحمته الله عليه میلان مطلقاً د کراهیت طرف ته دې که چرې ذبح په دار الحرب کېښي وی نو بیا هم دامام بخاری رحمته الله عليه میلان د کراهت طرف ته دې. (۴) والله تعالی اعلم وعلیه اتم واحکم.

د کټوو د اړولو حکم ئې ولې ورکړو؟ - په حدیث باب کېښي د غوښې نه د کو کټوو اړولو چه کوم حکم رسول الله صلی الله علیه و آله فرمانيلي اشکال کیدي شی چه داغوبه مال غنیمت اود مسلمانانو

(۱) المغنی لابن قدامة: ۱/۴۹۹.

(۲) شرح النووی علی صحیح مسلم: ۱/۹۷ باب جواز الاکل من طعام الغنیمه فی دار الحرب وفتح الباری: ۶/۲۳۱.

(۳) شرح ابن بطال: ۵/۲۳۶ وفتح الباری: ۶/۲۳۲ وعمدة القاری: ۱۵/۱۳ ولامع الدرای: ۷/۲۸۹.

(۴) لامع الدرای: ۷/۲۸۹.

اجتماعی ملکیت وو نو حضور پاک ددې د ضایع کولو او تلف کولو حکم ولی ورکړو شرح حدیث ددې مختلف توجیحات کړی دی ① علامه مهلب رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه دا واقعه دارالاسلام یعنی ذوالحلیفه کښې پیښه شوې د ذوالحلیفه تصریح په حدیث باب کښې موجود ده چونکه د غنایم د تقسیم نه وړاندې د غنیمت څه څیز استعمالو جائزه دی په دې وجه حضور پاک د غوښې ضایع کولو حکم ورکړو او مقصد صحابه کرامو ته دا باور کول وو چه دارالاسلام کښې د تقسیم نه وړاندې د مال غنیمت یو څیز استعمالول جائزه دی ۱)

② علامه ابن منیر رحمۃ اللہ علیہ فرمائی د یو قول مطابق چه کله دامام د اجازت نه بغیر علی وجه التعدي څاروې ذبح کړې شی نو هغه مذبوحه میده جوړېشی دا یو مذهب دې لکه چه امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ د حدیث باب د واقعه نه استدلال کولو سره د دغه مذهب تائید کړې دې چه د صحابه کرامو د مذکوره طرز عمل نه د هغوی مذبوح څاروې میده جوړېشو ښکاره خبره ده چه میده د حدیث په رنډا کښې د نجس په حکم کښې دې په دې وجه حضور پاک د هغې د ضایع کولو حکم ورکړو علامه ابن منیر رحمۃ اللہ علیہ د احتمال په درجه کښې دامام بخاری رحمۃ اللہ علیہ یو رجحان دا هم خودلې دې چه

ممکن ده هغوی اکفاء بالقدر عقوبت مال (تعزیر مالی) باندې حمل کړې وی سره ددې چه هغه مال (څاروی) د ذبح په واقعه کښې ککړ مجاهدینو انفرادی ملکیت نه وو خود هغوی جمع هغې سره خامخا ترلې وه په دې وجه د غوښې په ضایع کولو هغوی ته مالی سزا ورکړې شوه ۲)

③ امام قرطبی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی په حقیقت کښې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم صرف خوروا اړولو حکم ورکړې وو د غوښې ضایع کولو حکم ئی نه وو ورکړې. ممکن ده چه روستودغه غوښه په مال غنیمت کښې شامل کړې شوی وی. ځکه چه پخپله د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم نه په یو روایت کښې د مال د ضایع کولو ممانعت نقل دې. بیا د جرم اقبال هم یو څوکسانو په انفرادی توگه کړې وو څه اصحاب خمس او بعض غانمین داسې وو چه په جرم کښې شریک نه وو او په دغه غوښه کښې د هغوی هم حق وو. چونکه په یو روایت کښې په صراحت سره ثابته نه ده چه حضور پاک د غوښې د ضایع کولو حکم فرمائیلې وی په دې وجه د شرعی قواعدو په رنډا کښې ددې حکم پخپله معلوم اومتعین کیږی. د لحوم خمر اهلیه باره کښې د حضور پاک (نېا) نجس فرمائیلوسره د تلف کولو حکم ورکړې وو که چرې د دغه غوښې هم دا حکم وې نو د روایت باب په واقعه کښې به هم داسې حکم ورکړې شوی وو. کوم چه ددې خبرې دلیل دې چه په مذکوره واقعه کښې د څاروی غوښه لحوم خمر اهلیه په شان نجس گرځولوسره د ضایع کولو حکم نه وو ورکړې شوي

۱) شرح ابن بطلال: ۲۳۷/۵ وعمدة القاری: ۱۳/۱۵ وإرشاد الساری: ۱۸۳/۵ قال المهلب إنما اکفأ لقدور ليعلم أن الغنیمة إنما يستحقونها بعد قسمة لها وذلك أن القصة وقعت فی دارالاسلام لقوله فیها بذی الحلیفه.

۲) فتح الباری: ۱۳۲/۶ والفظه: وأجاب ابن المنیر بانه قد قبل ان الذبح إذا کان علی طریق التعدي کان المذبح مینه، کان البخاری انتصر لهذا المذهب، أو حمل الاکفاء علی العقوبة بالمال، وإن ذلک المال لا یختص بالولک الذین ذبحوا، لکن لما تعلق به طمعهم، کانت النکابة حاصلة لهم. قال وإذا جوزنا هذا النوع من العقوبة فلعقوبة صاحب المال أولى فی ماله.

چنانچه فتح الباری عمدة القاری او ارشاد الساری کنبی دی: وقال القرطبی: البامور باکفائه انما هو البرق عقوبة للذين تعجلوا، وأما نفس اللحم فلم يتلف، بل يحتمل على أنه جمع ورد إلى المغنم لان النعم عن إضاعة المال تقدم، وإجناية يطبخه لم تقم من الجبيع إذا حبلتهم أصحاب الخس ومن الغانين من لم يباش ذلك، وإذا لم ينقل أنهم حرقوه أو ألقوه تعين تأويله على وفق القواعد الشرعية، ولهذا قال في الخبر الاهلية لها أمربارقتها: إنها رجس ولم يقل ذلك في هذه القصة، فدل على أن لحومها لم تترك بخلاف تلك (۱) ترجمة الباب سره مناسبت . په حديث باب کنبی رسول الله ﷺ د کتبود اړولو حکم ورکړي. دا مضمون فامر بالقدر الفاظو کنبی نقل کړي شوی دی د دې حکم مقتضی ښکاره دې چه کراحت دې په دې وجه ترجمه الباب سره ددې مناسبت هم ښکاره دې (۲)

باب ۱۸۸- البشارة في الفتوح

البشارة: په کسر د باء سره د زیری په معنی کنبی دې. البشارة، الابشار، والتشیر دري مختلف لغات دی او ددې هم یوه معنی ده. یعنی په زړه کنبی خوشحالی پیدا کیدل (۳) علامه ابن الاثیر رحمه الله فرماینلي دی چه البشارة د باء په ضمه سره د زیری ورکونکی انعام ته ویلې شی لکه چه مزدور ته دهغه مزدوری ورکولې شی. (۴) دعلامه محمد بن ابوبکر رازی رحمه الله په مختار الصحاح کنبی دی که چرې لفظ بشاره د څه قید نه بغیر مطلق استعمال وی نو دې نه به هم ذخیر معنی اخستی شی او چه کله مقید استعمال وی نو دا لفظ به د شر په معنی کنبی وی لکه چه آیت ﴿ قَبِّضْهُمْ بِعَذَابِ الْيَمِّ ﴾ کنبی لفظ بشارت مقید کیدوسره د شریه معنی کنبی استعمال شوې دې. (۵)

الفتوح: د فتح جمع ده د اسلام د دښمنانو خلاف په جنگ کنبی دا هل اسلام کامیابی او سرلوړنی ته فتح او ظفر ویلې شی. د ترجمه الباب مقصد: ددې ترجمه الباب نه امام بخاری رحمه الله د اباور ورکول غواړی چه اهل اسلام په فتح او کامرانی سره کامیاب وی نو د دغه فتح زیری او بشارت نورو ته ورکولې شی. او دې مشروعیت د حدیث نه ثابت دې.

(حدیث ۲۹۱۱) (۶) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا يَحْيَى حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي قَيْسٌ قَالَ قَالَ لِي جَرِيرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ

(۱) فتح الباری: ۲۳۲/۶ و عمدة القاری: ۱۵/۱۳ و ارشاد الساری: ۵/۱۸۳.

(۲) عمدة القاری: ۱۵/۱۳.

(۳) عمدة القاری: ۱۵/۱۳.

(۴) النهاية في غريب الحديث والاثار لابن الاثير رحمه الله ۱/۱۲۰.

(۵) مختار الصحاح لمحمد بن ابوبکر الرازي رحمه الله ص: ۸۱.

(۶) مرتخریجه الحدیث فی کتاب الجهاد باب حرق الدور والنخیل رقم: ۳۰۲۰.

عليه وسلم - «أَلَا تُرِيدُنِي مِنْ ذِي الْخُلَصَةِ». وَكَانَ بَيْنَا فِيهِ خُتْمٌ يُنَمَّى كَعَبَةِ الْيَمَانِيَّةِ، فَأَنْطَلَقْتُ فِي خَمْسِينَ وَمِائَةٍ مِنْ أَمْسٍ، وَكَانُوا أَصْحَابَ خَيْلٍ، فَأَخْبَرْتُ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - أَنِّي لَا أَتُبِتُ عَلَى الْخَيْلِ، فَقَضَبَ فِي صَدْرِي حَتَّى رَأَيْتُ أَثَرَ أَصَابِعِهِ فِي صَدْرِي فَقَالَ «اللَّهِمَّ ثَبِّتْهُ وَاجْعَلْهُ هَادِيًا مَهْدِيًا». فَأَنْطَلَقُ إِلَيْهَا فَكَسَرَهَا وَحَرَقَهَا، فَأَرْسَلَ إِلَيَّ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يُبَشِّرُهُ فَقَالَ رَسُولُ جَبْرِ يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ، مَا جُنْتُكَ حَتَّى تَرَكْتُهَا كَأَنَّهَا بَجَلٌ أَجْرَبُ، فَبَارَكَ عَلَى خَيْلِ أَمْسٍ وَرَجُلِهَا أَمْسٍ مَرَاتٍ. قَالَ مُسَدِّدٌ بَيَّنْتُ فِي خُتْمِهِ. [ر: ۲۸۵۷]

رجال الحديث

- ① محمد بن المثنى - دا ابو موسى محمد بن المثنى بن عبيد عنزي بصرى رحمته الله دي ددوی تذکرہ کتاب الایمان باب خلاوة الایمان لاندی تیرہ شوی دد (۱)
- ② یحیی - دامشهور امام حدیث یحیی بن سعید بن فروخ القطان تمیمی دی ددوی حالات کتاب الایمان باب من الایمان أن یحب لایحیه مایحب لنفسه لاندی تیر شوی دی (۲)
- ③ اسماعیل - دا اسماعیل بن ابی خالد احمسی بجلی کوفی رحمته الله دی ددوی تذکرہ کتاب الایمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ویدہ لاندی تیرہ شوی دد (۳)
- ④ قیس - دا مشهور مخضرم تابعی قیس بن ابی حازم احمسی بجلی کوفی رحمته الله دی کتاب الایمان باب قول النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم: الدین النصیحة... لاندی ددوی تذکرہ تیرہ شوی دد
- ⑤ جریر بن عبد اللہ رحمته الله - دامشهور صحابی حضرت جریر بن عبد اللہ بجلی کوفی رحمته الله دی ددوی تذکرہ ہم یہ مذکورہ کتاب او باب کنبی تیرہ شوی دد (۴)
- قال لی رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم ألا تریدنی من ذی الخلصة، وکان بیننا
- فیه ختم یمی الکعبۃ الیمانیة.
- الخلصة. - ذ خاء لام او صاد فتحہ سرہ (۵)
- ختم - خاء او عین فتحہ سرہ او ذاء پد سکون سرہ ذ یمن ذ یوی قبیلہ نوم دی (۶)
- قوله: کعبۃ الیمانیة - دا اضافۃ الموصوف الی الصفة ذ قبیل نہ دی علامہ قسطلانی رحمته الله

۱ (کشف الباری: ۲/۲۵۰)

۲ (کشف الباری: ۲/۲۰۳)

۳ (کشف الباری: ۱/۶۷۹)

۴ (کشف الباری: ۲/۷۶۴)

۵ (إرشاد الساری: ۵/۱۸۳)

۶ (شرح الکرمانی: ۱۳/۶۶ و إرشاد الساری: ۵/۱۸۳)

فرمانی د نجات بصره په نیز په دې کښې لفظ الجبهة محذوف دې او عبارت مقدر دې کعبه

الجهة البائية (۱)

په روایت کښې حضرت جریر بن عبدالله رضی الله عنه فرمانی رسول الله صلی الله علیه و آله ماته او فرمانیل آیا ته ذوالخلصة وړانولوسره ماته سکون نه شي رارسولې؟ راوی وائی چه دا کور خشم قبيله جوړ کړې وو کوم ته چه به نی د یمن کعبه ونیله رسول الله صلی الله علیه و آله د قبيله خشم د دغه کعبه د وړانولو حکم ځکه ورکړې وو چه په دې کښې د خلصه نوم یویت وو دغه خلقو به د دې عبادت کولو دا د خان نه جوړه شوې کعبه دوی دکعبه الله په مقابله کښې جوړه کړې وه (۲)

قوله: فانطلقت في خمسين ومائة من أحمر، وكانوا أصحاب خيل: حضرت

جریر رضی الله عنه وائی چه زه د قبيله احمر د یونیم سل سورو کسانوسره روان شوم او هغه ټول ډیر ښکلي سواره وو. فاخبرت النبي صلى الله تعالى عليه وسلم أني لأثبت على الخيل، فضرب في صدرى، حتى رأيت أثر أصابعه في صدرى: ما رسول الله صلی الله علیه و آله ته خبر ورکړو چه زه په اس باندې کلک نه شم کیناستې. حضور پاک په خپل لاس مبارک باندې زه په سینه باندې یوگزار او وهلم تردې چه په خپله سینه باندې ما د رسول الله صلی الله علیه و آله گوټې مبارکې محسوس کړې

قوله: فقال: اللهم ثبته واجعله هادياً مهنياً: حضور پاک دعا او فرمائيله اې الله ده ته په اس باندې د کلک کیناستو توفیق ورکړه او دې هادی او مهندي جوړ کړې.

قوله: فانطلق إليها فکسرهما وحرقهما: نو جریر بن عبدالله رضی الله عنه لاړو او ذوالخلصة نی مات کړو او ونی سوزولو.

قوله: فارسل إلى النبي صلى الله تعالى عليه وسلم يبشره: یعنی جریر بن عبدالله رضی الله عنه رسول الله صلی الله علیه و آله ته د دې واقعه د زیری پیغام راو لیږلو. علامه قسطلانی رحمته الله علیه وائی چه د زیری ورکولو د پاره جریر بن عبدالله رضی الله عنه د حضور پاک په خدمت کښې حصین بن ربیعہ الاحمسی رضی الله عنه را لیږلې وو.

قوله: فقال رسول الله جرير: يا رسول الله، والذي بعثك بالحق، ما جئتك حتى

تركتها كما تمها حمل أجرب: د جریر رضی الله عنه پیغام رسونکی او وئیل یا رسول الله! په هغه ذات باندې قسم کوم چه ته په حقه سره پیغمبر جوړ کړې را لیږلې زه ستاسو په خدمت کښې د راتلو د پاره هغه وخت روان شوې یم چه کله ما ذوالخلصة د خاربستی اوبښ په شان پریخودو یعنی د وینستو پریوتلود وجه خاربستی اوبښ نرې پرې پاتې شی اود خاربنی د علاج د پاره په ده باندې د تور رنگ تیل مېرې نو په هغه باندې تور ټاکی جوړېږي هم دغه شان د ذوالخلصة دیوالونه او چت څه حصه پریوتلې ده اود سوزولود وجه نه په هغې باندې ځانی په ځانی د تور

(۱) إرشاد الساری: ۵/۱۸۳.

(۲) إرشاد الساری: ۵/۱۸۳.

رنگ نبی لکیدلی دی

أجرب دا روایت امام بخاری کتاب الجهاد باب حرق الدور والنخیل لاندی عن مسدد عن یحییٰ په طریق سره نقل کری دی او په دغه روایت کښې د أجرب په ځانی أجوف نقل دی (۱).

فبارک علی خیل أحسن ورجالها خمس مرات رسول الله ﷺ د أحسن او د هغه د سورود پاره پنځه ځل د برکت دعا او کړه قال مسدد: بیت فیه شمع

د مذکوره تعلیق مقصد او ددې تخریج - ددې تعلیق نه امام بخاری رحمه الله دا خودل غواړی چه د ترجمة الباب مذکوره روایت مسدد بن مسرهد هم په دې سند سره عن یحییٰ القطان په طریق

نقل کری دی په دې کښې د کان بیتا فیه شمع په ځانی باندې بیت فی شمع الفاظ نقل دی او هم دغه اصح دی (۲) علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی چه حفاظ محققین هم دا تصویب کری دی (۳) د مسند احمد بن حنبل رحمه الله د روایت نه هم ددې تائید کیږی په کوم کښې چه د بیت لشمع الفاظ مروی دی (۴)

د حدیث نه مستنبط فوائد - علامه ابن بطال رحمه الله او د هغوی په اتباع کښې علامه عینی رحمه الله فرمائی چه د روایت باب نه معلومه شوه چه د دښمن خلاف مسلمان فتح بیامومی ددې په شان دغسې د خوشحالی واقعیه پېښه شی چه د اسلام د سرلوړنی او کامیابی سبب وی نو نور وته د هغې زیرې ورکول پکار دی دې د پاره چه هغوی ته هم اعلاء کلمة الله باندې د خوشحالی د اظهار او د الله تعالی په نعمت او احسان باندې د شکر ښکاره کولو موقع ملاو شی دا د الله تعالی وعده ده چه کوم قوم په ورکړې شوی نعمتونو باندې کامیابوباندې او فتحوباندې شکر ادا کوی الله تعالی هغوی ته نور دیر وسعت ورکوی د سورت ابراهیمه آیت ﴿لَیْسَ شُکْرُکُمْ لَآ یُزِیْدُکُمْ﴾ هم دغه مطلب دی شرح ابن بطال او عمدة القاری کښې دی فیه البشارة فی الفتوح واما کان فی معناه من کل مافیة ظهور الاسلام و: هله، لیبش المسلمون باعلاء الدین، ویتهلوا الی الله فی الشکر علی ما وهبهم من إحسانه، فقد إمرالله عبادة ووعدهم البرید فقال: ﴿لَیْسَ شُکْرُکُمْ لَآ یُزِیْدُکُمْ﴾ (۵)

ترجمة الباب سره مناسبت: - په حدیث باب کښې دی فارسل الی النبی صلی الله تعالی علیه وسلم یشاء. جریر بن عبد الله رحمه الله حصین بن ربیعہ رحمه الله د حضور پاک په خدمت کښې د زیری ورکولو د پاره او ولیکلو چه هغوی کعبه یمانیه تباد کولو سبزه فتح بیاموندي ده. ترجمة الباب سره ددې مناسبت ښکاره دي

(۱) عمدة القاری: ۱۵/۱۴ و صحیح بخاری کتاب الجهاد باب حرق الدور والنخیل رقم: ۳۰۲۰.

(۲) عمدة القاری: ۱۵/۱۴ و فتح الباری: ۶/۲۳۳ و إرشاد الساری: ۵/۱۸۴.

(۳) و إرشاد الساری: ۵/۱۸۴.

(۴) مسند احمد بن حنبل: ۴/۳۶۲ و تغلیق التعلیق: ۳/۴۶۶.

(۵) عمدة القاری: ۱۵/۱۴.

باب ۱۸۹- ما يعطى البشير

د ترجمه الباب مقصد اواب سابق سره مناسبت په تیرشوی باب کښې د بشارت مشروعت ثابت کړې شوې دې اوس دا چه عموماً په معاشره کښې بشارت ورکونکې ته زړ خوشحالی سره مغلوب کیږی نو د انعام یا صلہ په توگه څه ورکولې هم شی آیا دا طرز عمل هم مشروعه دې او په شریعت کښې ددې اجازت شته؟ امام بخاری رحمته الله علیه هم په دې مناسبت سره باب ما يعطى البشير ترجمه قایم کولو سره خودل غواړی چه زیرې ورکونکې ته عطیه او انعام ورکول هم جائز دی امام بخاری رحمته الله علیه د ترجمه الباب لاندې د حضرت کعب بن مالک رضی الله عنه یومعلق اثر نقل کړې دې هم د دغه اثر نه هغه استدلال کړې دې

قوله. وَأَعْطَى كَعْبُ بْنُ مَالِكٍ ثَوْبَيْنِ حِينَ بَشَّرَ بِالتَّوْبَةِ. ار ۱۴۱۵۶

د تعليق مقصد - په دې تعليق سره امام بخاری رحمته الله علیه د کعب بن مالک رضی الله عنه یو ضویل یعنی اوږد روایت طرف ته اشاره کړې ده په کوم کښې چه هغوی په غزوه تبوک کښې د شرکت نه د محرومیت او ددې په نتیجه کښې په هغه باندې او د هغه په نورو ملگرو باندې نازل کیدونکې رتبه اوبیا د الله تعالی د دربار نه د هغوی معافی او د درنه دکې قصې بیان دې کتاب المغازی،

باب حدیث کعب بن مالک رضی الله عنه لاندې دا روایت تفصیل سره راځي دلته امام بخاری رحمته الله علیه د ترجمه الباب د مناسبت نه دغه اوږد روایت مخصوص مضمون تعلیقاً نقل کړې دې

کله چه کعب بن مالک رضی الله عنه ته د توبه د قبلیدو زیرې ورکړې شو نو هغه دوه کپړې هدیه کړې د غزوه تبوک په موقع باندې چه کله رسول الله صلی الله علیه و آله د جهاد اعلان او کړو نو د منافقان یولونی ډلې د بهانوسپاره واخسته او غذرونه ئې اوکړل او په جهاد کښې د شرکت کولونه انکار او کړو په جهاد کښې چه کوم نور درې مخلص صحابه گرام شریک نه شو په هغوی کښې حضرت کعب بن مالک رضی الله عنه هم شامل وو ددې تفصیل به ان شاء الله په کتاب المغازی کښې په خپله موقع راځي دلته مختصراً عرض دې چه په دې باندې رسول الله صلی الله علیه و آله ناراضه شو اوصحابه گرامو رضی الله عنهم ته ئې حکم او فرمانیلو چه تر کومې خپله الله تعالی ددوی په حق کښې څه فیصله اونه کړی تر هغه وخته پورې دوی سره خبرې اترې او تعلق بالکل ختم کړنی د قطع تعلق دا زمانه پنځوس ورځو پورې وه د دې ټولې مودې قصه حضرت کعب بن مالک رضی الله عنه ډیر د درد نه په ډکو الفاظو کښې بیان کړې ده ددغه مودې یوه لمره د هغه د په ډیره د تکلیف او صبر نه ډکه وه دا صورت حال حضرت کعب بن مالک رضی الله عنه فضاقت علیهم الارض بما رحبت بالکل صحیح مصداق او خودلو او ونی فرمانیل چه په ماباندې زمکه دخپل وسعت سره تنگه شوې وه بیا د معافنی اعلان اوشو نو چه کوم سړې د معافنی د زیری ورکولو د پاره راغلې وو نو کعب بن مالک رضی الله عنه د زیری په خوشحالی کښې خپلې دوه کپړې هغه ته عطیه کړې

نواعطی کعب بن مالک ثوبین حین بشر بالتوبه سره امام بخاری رحمته الله علیه د دغه واقعه طرف ته اشاره کولو سره استدلال کړې دې چه زیرې راوړونکې ته په خوشحالی کښې څه څیز ورکول پکار دی حضرت علامه انور شاه کشمیری رحمته الله علیه فرمانی چه دا یو عام طریقه ده چه کله یو سړې زیرې راوړی راځي نو هغه ته څه ورکولې شی په دې وجه هم حضرت کعب بن مالک رضی الله عنه دخپل

بدن دوه کپړې زیرې اړونکې ته ورکړې^(۱)
 کعب بن مالک رضی الله عنه ته زیرې ورکونکې څوک وو؟ حافظ ابن حجر رحمته الله او علامه عینی رحمته الله
 رانې ده چه زیرې ورکونکې سلمه بن اکوع رضی الله عنه وو^(۲)، خو علامه قسطلانی رحمته الله په دوی باندې
 رد کولوسره فرمانی زیرې ورکونکې حمزه بن عمرو اسلمی رضی الله عنه وو^(۳) په مغازی کښې مغممه
 کښې او دغه شان مصابیح کښې هم ددې نوم تصریح موجود ده^(۴)، حضرت شیخ الحدیث
 محمد زکریا رحمته الله رانې هم دغه ده^(۵)

د حدیث نه مستنبط فواید امام نووی رحمته الله فرمانی چه ددې روایت نه معلومه شوه چه زیرې
 راوړونکې ته کپړې لباس ورکول مستحب دی که کپړه نه وی نو بل څه څیز هم ورته هدیه
 کولې شی څوکپړه ډیره بهتر ده د امام نووی رحمته الله په شرح مسلم کښې دی فیه استحباب اجازة
 البشير بخلعة ولا فبغيرها، الخلة احسن وهي المعتادة^(۶)

باب - ۱۹۰ لاهجرة بعد الفتح

د ترجمة الباب مقصد - باب مايکه ۱۰ من ذیح الایل والغنم فی البغام پورې د جهاد سره متعلق اهم اهم
 احکام په مختلف ابوابو کښې بیانولې شی باب البشارة فی الفتوح نه امام بخاری رحمته الله د
 جهاد سره متعلق فروعی احکام او مناسبات ذکر کړي دی د باب البشارة فی الفتوح ترجمه
 قایم کولوسره نی اوڅودل چه کله د جهاد په نتیجه کښې فتح وی نو د فتح زیرې ورکول هم
 جائز او مشروع دی د دې په مناسبت سره دویمه ترجمه قایم کولوسره اوڅودلې شو چه زیرې
 ورکونکې صحابی د اثر نه تحفه او هدیه ورکول هم ثابت دی او مستحب دی
 دلته امام بخاری رحمته الله ترجمه الباب سره دې طرف ته اشاره کړې ده چه کله دار الحرب فتح شي
 اودار الاسلام جوړ شي نو دغه ځانی نه به د هجرت فرضیت ساقط شی ځکه چه هجرت د
 دار الحرب نه کیږی نوچه دار الحرب دار الاسلام جوړ شي نو د هجرت ضرورت باقی نه پاتې
 کیږی په دې وجه ددې فرضیت ساقط کیږی لکه چه امام بخاری رحمته الله العبوة لعموم اللفظ
 لا لخصوص المورد اعتبار کړې دې چه لفظ عام نه د کوم مورد چه خاص (د مکې فتح) وه یو عام
 حکم نی ثابت کړې دې

احديث ۱۲۹۱۲^(۷) حَدَّثَنَا آدَمُ بْنُ أَبِي إِيَاسٍ حَدَّثَنَا شَيْبَانُ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنْ
 طَاوُسٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - قَالَ قَالَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -

(۱) فيض الباري: ۴/ ۱۳۷.

(۲) فتح الباري: ۶/ ۲۳۳ وعمدة القاري: ۵/ ۱۴.

(۳) إرشاد السار للقسطلاني رحمته الله: ۵/ ۱۸۴.

(۴) الابواب والتراجم للكاندهلوي: ص: ۲۰۵.

(۵) شرح النووي على صحيح مسلم: ۲/ ۳۶۲ كتاب التوبة. حديث توبة كعب بن مالك وصاحبيه.

(۶) مخرجه في كتاب الجنائز باب الذخر والحشيش في القبر رقم: ۱۳۴۹.

يَوْمَ فَتَحَ مَكَّةَ «لَا هِجْرَةَ وَلَكِنْ جِهَادٌ وَبُيُوتَةٌ، وَإِذَا اسْتَفْرَغْتُمْ فَلْيُفْرُوا». ا. ۱۵۱۰

رجال الحديث

- ① ادم بن ابی ایاس - دا ابو الحسن آدم ابن ایاس عبدالرحمن القسطلانی رحمہ اللہ دې د دوی تذکرہ کتاب الایمان باب من سلم المسلمون من لسانه ویداعه لاندې تیرہ شوي ده (۱)
 - ② شیبان - دا ابو معاویہ شیبان بن عبدالرحمن بصری رحمہ اللہ دې کتاب العلم باب کتابه العلم لاندې د دوی تذکرہ تیرہ شوي ده (۲)
 - ③ منصور - دا مشهور محدث ابو عتاب منصور بن المعتمر الاسلمی الکوفی رحمہ اللہ دې کتاب العلم باب من جعل الادل العلم اباما معلومة لاندې د دوی تذکرہ تیرہ شوي ده (۳)
 - ④ مجاهد - دا شیخ القراء والمفسرين ابو الحجاج مجاهد بن جبر مکی قرشی مخزومی رحمہ اللہ دې د دوی تذکرہ کتاب العلم باب الفهم فی العلم لاندې تیرہ شوي ده (۴)
 - ⑤ طاؤس - دا طاؤس بن کيسان الیمانی الجندي الحمیری رحمہ اللہ دې د دوی تذکرہ کتاب الوضوء باب من لم یرى الوضوء الا السخا حین.... لاندې تیرہ شوي ده.
 - ⑥ ابن عباس - دا مشهور صحابی حضرت عبداللہ بن عباس رضی اللہ عنہما دې د دوی حالات بدء الوحی لاندې تیر شوي دي (۵)
- قال النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم یوم فتح مکة لا هجرة
 د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما روایت دې چه رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دمکې دفتح په موقع او فرمائیل اوس هجرت ختم شو. د کتاب الجهاد په شروع کښې باب وجوب النفیر لاندې دا روایت تیر شوي دې په دې باندې تفصیلی بحث هم شوي دي.
- د دار الحرب نه دهجرت حکم - مختصراً دلته دومره پوهه شئی چه اهل اسلام په دار الحرب یا دار الکفر کښې وی په هغوی به هجرت واجب وی که نه؟ د دې درې صورتونه دي: ① که چرې د دار الحرب حالات ناموافق وی هلته دا اهل اسلام دپاره د اسلام په احکامو او شعائرو باندې عمل کول ممکن نه وی او دهغوی په هجرت کولو باندې قدرت وی نو په داسې صورت کښې به هجرت واجب وی (۶)

① کشف الباری: ۱/۴۷۸.

② کشف الباری: ۴/۲۶۳.

③ کشف الباری: ۲۷۰/۳-۲۷۲.

④ کشف الباری: ۳۰۷/۳-۳۱۰.

⑤ کشف الباری: ۳۴۵/۱۰-۳۴۷.

⑥ فتح الباری: ۶/۲۳۴ والادب والترجم ص: ۲۰۵.

⑤ دویم صورت دادی چه د اسلام په احکامو اوشعائرو باندې عمل کولو د پاره فضا سازگاروی د هیڅ قسم ویرې بندیز او فتنې څه اندیښنه نه وی نو په دې صورت کښې هجرت بوجوه مستحب دې ځکه چه د دارالاسلام طرف نه هجرت کولو په نتیجه کښې په دارالاسلام کښې د اول نه د اوسیدونکو مسلمانانو گټه قوت او حشمت کښې په اضافه وی دوی به دهغوی امداد او اعانت کوی دغسې به د کافرانو خلاف د جهاد پاره د مسلمانانو خورشوی قوت په مرکز کښې راجمع شی خو په دارالحرب کښې اوسیدو سره ددې امکان شته بلکه په دارالحرب کښې د کافرانو د طرف نه دهغوی د پاره د خطرو راپیدا کیدلو اندیښنه شته په هجرت سره به دغه اندیښنه ختمه شی هغوی به په امن کښې شی بل د منکرات او فواحش مظاهره کتلو سره به خلاصې بیامومی هغوی ته به خوشحالی نصیب شی (۱)

⑥ دریم صورت دادی که چرته مسلمان بیماری یاد بل څه د عذر د وجه نه په هجرت باندې قدرت نه ساتی نو په دارالحرب کښې حصاریدل جائز دی خو که مشقت او تکلیف برداشت کولو سره دارالاسلام طرف ته هجرت کول اختیار کړی نو په دې اجرا او ثواب هم ملاویږی (۲)
علامه طیبی رحمته الله علیه فرمائی: ① یو هجرت د دار الکفر نه د دار الاسلام طرف ته دې په شروع کښې اهل اسلام ته د دار الکفر نه دار الاسلام طرف ته د هجرت حکم ورکړی شو دي د پاره چه د اسلام په احکامو په آزادنی سره عمل کولو موقع په لاس راشی اوداسې د فتنو او مشرکینو د تکلیف رسولو نه محفوظ وی (۳)

⑦ دویم هجرت د مکې نه مدینې طرف ته وو په مدینه کښې د مسلمانانو تعداد کم وو د مشرکانو په مقابل کښې هغوی کمزورې وو په دې وجه اهل اسلام ته حکم ورکړی شو چه هغوی دې د رسول الله صلی الله علیه و آله اعانت تبیلغ دین او شرائع واحکام اسلام کښې تفقه حاصلولو د پاره مدینې منورې ته هجرت او کړو بیاچه کله الله تعالی د فتح مکې په ذریعه د مسلمانانو قوت اوشوکت کښې اضافه او کړه نوهغه عام اسباب کوم چه په مدینه کښې د قیام کولو د پاره وو هغه ختم شو. د اهل مکه نه یو لونی سبب د ویرې او فتنې وو هغه هم پاتې نه شو دغه وخت د هجرت فرضیت ختم شو (۴)

د ولکن جهاد ونیة مطلب: امام نووي رحمته الله علیه فرمائی چه د ولکن جهاد ونیة مطلب دادی چه د فتح مکه نه پس د هجرت ختمیدو د وجه د هجرت په ذریعه د خیر حاصلو لوسلسله خو ختمه شوه لیکن دا خیر د جهاد او نیت صالحه په ذریعه اوس هم حاصلولې شی
قال النووي معناه ان تحصيل الخیر بسبب الهجرة قد انقطع بفتح مکه لیکن حصوله بالجهاد والنیة الصالحة (۵) علامه طیبی رحمته الله علیه فرمائی چه ددې مطلب دادی د فتح مکه نه پس د

(۱) فتح الباری: ۶/۲۳۴.

(۲) فتح الباری: ۶/۲۳۴.

(۳) شرح الطیبی رحمته الله علیه علی مشکاة المصابیح: ۱۹/۶ کتاب الجهاد.(۴) شرح الطیبی رحمته الله علیه علی مشکاة المصابیح: ۱۹/۶ کتاب الجهاد.

(۵) إرشاد الساری: ۵/۳۳ باب فضل الجهاد والسير.

هجرت حکم منسوخ شو خود جهاد دپاره یاد نیت خالص په وجه د علم د طلب دپاره یا د دارالکفر یا داسې ښار نه چرته چه امر بالمعروف او نهی عن المنکر باندې عمل کول ممکن نه وی یا بیت الله، مسجد نبوی او مسجد اقصی د زیارت دپاره وطن پرېخودو سره د هجرت حکم ترقیامته پورې باقی دې د دې حکم نه دې منسوخ شوي

قال الطیبي رحمه الله: فالبعضی أن مفارقة الاوطان الله ورسوله..... انقطعت، لكن المفارقة من الاوطان بسبب نية خالصة لله تعالى، كطلب العلم، والفرار من دار الكفر، أو مما لا يقيم فيها الامر بالمعروف والنهي عن المنکر، وزیارة بیت الله وحریم رسوله والمسجد الاقصی وغیرها، أو بسبب الجهاد فی سبیل الله باقیة مدی الدهر.

په دواړو اقوالو کښې هم یو مضمون بیان شوي دې فرق صرف دویمه دې چه کومه خبره د علامه نووی رحمته الله علیه په عبارت کښې په اختصار سره راغلې ده هغه د علامه طیبی رحمته الله علیه په عبارت کښې هغه په وضاحت سره بیان کړې ده

ترجمه الباب سره د حدیث مناسبت: په روایت کښې دی قال رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم یوم فتح مکه لاهجرة ترجمه الباب سره دې مناسبت واضحه دې

احديث (۲۹۱۳) ۱) حَدَّثَنَا اِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ عَنْ خَالِدٍ عَنْ أَبِي عُمَرَ النَّهْدِيِّ عَنْ مُجَاشِعِ بْنِ مَعُوذٍ قَالَ جَاءَ مُجَاشِعٌ بِأَخِيهِ خَالِدِ بْنِ مَعُوذٍ إِلَى النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- فَقَالَ هَذَا مُجَالِدٌ يُبَايِعُكَ عَلَى الْهَجْرَةِ. فَقَالَ «لَا هِجْرَةَ بَعْدَ فُتْحِ مَكَّةَ، وَلَكِنْ أَبَايَعُهُ عَلَى الْإِسْلَامِ». [ر: ۲۸۰۲]

رجال الحديث

- ① ابراهيم بن موسى: دا ابواسحاق ابراهيم بن موسى بن يزيد تميمي رازي رحمته الله علیه دې د دوی تذکره کتاب الحیض باب غسل الحائض رأس زوجها وترجيلة لاندې تیره شوې ده
- ② یزید بن زریع: دا ابو معاویه یزید بن زریع العیسی البصری رحمته الله علیه دې د دوی تذکره کتاب الوضو باب غسل المني وفرکه لاندې تیره شوې ده
- ③ خالد: دا حافظ حدیث ابو المنازل خالد بن مهران الخداعصری رحمته الله علیه دې د دوی تذکره کتاب الوضو باب التيمن فی الوضوء والغسل لاندې تیره شوې ده
- ④ ابو عثمان النهدي: دا عبد الرحمن بن مل ابن عمر والنهدی رحمته الله علیه دې د دوی حالات کتاب مواقيت الصلوة باب الصلوة کفارة لاندې تیر شوی دی

۱) شرح الطیبي على مشکوة: ۲۸۷/۷.

۲) من تخریجه فی کتاب الجهاد باب البیعة فی الحرب علی أن لا یفروا رقم: ۲۹۶۲.

⑤ مجاشع بن مسعود: دا صحابی رسول ﷺ مجاشع بن مسعود بن ثعلبة السلمي رضی اللہ عنہ دی

کتاب الجهاد باب البيعة في الحرب على أن لا يفي ولا لئدي ددوی حالات تیرشوی دی
 به روایت کنبی دی چه مجاشع بن مسعود رضی اللہ عنہ دخیل رور مجالد بن مسعود رضی اللہ عنہ سره د
 حضور پاك په خدمت کنبی حاضر شو عرض نی اوکړو مجالد تاسو نه په هجرت باندې بیعت
 کول غواړی حضور پاك او فرمائیل د فتح مکه نه پس هجرت باقی پاتې نه شو البته په اسلام
 باندې دي بیعت کوم

امام بخاری رحمه الله دا روایت شاته کتاب الجهاد باب البيعة في الحرب لئدي عن عاصم عن أبي عثمان به
 طریق باندې نقل کړې دي هلته د روایت الفاظ د حدیث باب نه مختلف دی آتیت النبی صلی
 الله تعالى علیه وسلم أنا وأخی ققلت: یا یعننا علی الهجرة فقال: مضت الهجرة لاهلها ققلت: علام تبایعنا؟
 قال: علی الاسلام والجهاد. (۱) په دي روایت کنبی اسلام سره بیعت کنبی د جهاد تصریح هم
 موجود ده. د ترجمه الباب په روایت د لفظ جهاد تصریح نشته په دي وجه به ونیلې شی چه
 حضور پاك د غوی نه په اسلام او جهاد دواړو باندې بیعت واخستلو
 ترجمه الباب سره مناسبت. په روایت باب کنبی لاهجرة بعد الفتح امام بخاری رحمه الله هم د دي
 ترجمه الباب مدعی ثابت کړې ده

احديث ٢٩١٤ (٢)، حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ غَمَزُوا ابْنَ جُرَيْجٍ سَمِعْتُ
 عَطَاءً يَقُولُ ذَهَبَ مَعَ عَبْدِ بْنِ غُمَيْرٍ إِلَى عَائِشَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا - وَفِي فُجَاءَةٍ بِئِيبٍ فَقَالَتْ
 لَنَا انْقَطَعَتِ الْهَجْرَةُ مِنْذُ فَتَحَ اللَّهُ عَلَى نَبِيِّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - مَكَّةَ. [٣٦٨٧، ٤٠٥٨]

رجال الحديث

① علی بن عبدالله: دا علی بن عبدالله بن جعفر بن نجیح سعدی بصری رضی اللہ عنہ دی د ابن
 المدینی په نوم باندې مشهور دي. ددوی حالات کتاب العلم باب الفهم فی العلم لئدي مخکې
 تیرشوی دی. (۳)

② سفیان: د مشهور محدث سفیان بن عیینه بن ابی عمران هلالی الکوفی دی ددوی
 حالات کتاب العلم باب قول المحدث حدثنا أو أخبرنا وأنابنا لئدي تیرشوی دی. (۴)

(۱) صحیح بخاری: ۱/۴۱۵ - ۴۱۶ رقم: ۲۹۶۲ - ۲۹۶۳.

(۲) وعند البخاری أيضاً فی صحیحه: ۲/۶۱۵ فی المغازی. باب مقام النبی صلی الله تعالى علیه وسلم بمكة
 ومن الفتح و: ۱/۵۵۱ فی فضائل أصحاب النبی صلی الله تعالى علیه وسلم باب هجرة النبی صلی الله تعالى
 علیه وسلم وأصحابه إلى المدينة رقم: ۲۹۰۰ وعند مسلم فی صحیحه: ۲/۱۳۱ فی کتاب الامارة باب المبايعة
 بعد فتح مكة لی الاسلام ولجهاد والخیر. وبيان معنى لاهجرة بعد الفتح رقم: ۱۸۶۴.

(۳) کشف الباری: ۳/۲۵۶.

(۴) کشف الباری: ۳/۸۶ - ۹۰.

③ عمرو - دامشہرو محدث عمرو بن دینار الجرحی رحمہ اللہ دے ددوی تذکرہ ہم کتاب العلم باب

العلم والعظة باللیل کنبی تیرہ شوے ده

④ ابن جریج - دا عبدالمالك بن عبد العزيز بن جریج اموی رحمہ اللہ دے ددوی تذکرہ کتاب الحیض

باب غسل الحائض رأس زوجها وترجله لاندے تیرہ شوے ده

⑤ عطاء - دا ابو محمد عطاء بن ابی رباح قرشی رحمہ اللہ دے ددوی تذکرہ ہم کتاب العلم باب عظة

الامام النساء وتعلیمهن لاندے تیرہ شوے ده (۱)

سبع عطاء يقول ذهب مع عبيدين عير إلى عائشة رضي الله عنها وهي مجاورة بئسين فقالت لنا انقطعت

الهجرة منذ فتح الله على نبيه مكة

دا روایت عمرو بن دینار او ابن جریج دواړو د عطاء بن ابی رباح نه اوریدلې دې دواړو عطاء

رحمہ اللہ داسې وینا کولو سره اوریدلې چه زه عبيدين عمير سره حضرت عائشه صدیقہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا ته لاړم

هغه (مزدلفه کنبی) ثبیرنومی غرباندې ولاړه وه حضرت عائشه رضی اللہ تعالیٰ عنہا په دې موقع باندي

اوفرمانیل دکله نه چه الله تعالی دخپل رسول صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم د پاره مکه فتح کړې ده نودغه وخت نه

هجرت ختم شوې دې

دلته په روایت کنبی اختصار دې امام بخاری رحمہ اللہ دغه روایت کتاب مناقب الانصار، باب هجرة

النبي صلى الله تعالى عليه وسلم وأصحابه إلى المدينة لاندې عن اوزاعي عن عطاء بن ابی رباح په طریق سره

نقل کړې دې ددې تفصیل دادې:

قالت: لاهجرة اليوم كان المؤمنون يفر أحدهم بدينه إلى الله تعالى وإلى رسوله مخالفة أن يفتن عليه، وأما اليوم

فقد أظهر الله الاسلام، واليوم يعبد الله حيث يشاء، ولكن جهاد دولية. (۲)

قوله: كان المؤمنون يفر أحدهم بدينه - حافظ ابن حجر رحمہ اللہ فرماني چه په دې جمله

کنبی حضرت عائشه رضی اللہ تعالیٰ عنہا د هجرت د مشروعیت طرف ته اشاره کړې ده چه د هجرت اصل

سبب ویره او فتنه ده لکه چه د هجرت حکم علت سره مشروط دې اگرچه هغه خانی دارالکفر

ولي نه وی (۳) چنانچه امام ماوردي رحمہ اللہ فرماني که يوم مسلمان ته په دارالکفر کنبی د اسلام په

احکامو باندي د عمل کولو آزادي حاصله وي نودغه خانی په د ده د پاره د دارالاسلام په حکم

کنبی وی چرته چه د هجرت په مقابلہ کنبی دغه د پاره حصار بدل زیات بهتر دی ممکن ده چه

په دارالکفر کنبی دده د قیام په نتیجه کنبی بل څوک هم د اسلام په دائره کنبی داخل شی (۴)

(۱) کشف الباری: ۳۷/۴.

(۲) صحيح بخاری: ۵۵۱/۱ رقم: ۳۹۰۰.

(۳) فتح الباری فی کتاب مناقب الانصار.

(۴) فتح الباری ایضاً.

قوله: وأما اليوم فقد أظهر الله الإسلام - مطلب دادې چه د فتح مکه په ذریعہ الله تعالی اسلام ته غلبه ورکړه مکه دارالاسلام جوړ شو او ټول قبائل په دارالاسلام کښې داخل شو. په دې وجه د واجب هجرت دروازه بنده شوه او مستحب هجرت باقی پاتې شو (۱)

باب - ۱۹۱ إذا اضطر الرجل إلى النظر في شعور أهل الذمة

والمؤمنات إذا عصين الله، وتجريدهن

د ترجمه الباب په عبارت کښې مقدرات دی اول د دغه مقدراتو وضاحت کوو روستوبه د ترجمه الباب مقصد بیانوو

إذا اضطر: - د طاء په ضمه إذا جواب محذوف دي. عبارت مقدر دي: يجوز للضرورة (۲)

والمؤمنات: - په مقابل باندې عطف کیدو د وجې مجرور دي او عبارت مقدر دي: وإذا اضطر الرجل إلى النظر في المؤمنات إذا عصين الله. (۳)

وتجريدهن: - د اهام په مقابل باندې عطف کیدو د وجې مجرور دي او عبارت مقدر دي: وإذا اضطر الرجل إلى تجريدهن من الثياب. (۴)

د ترجمه الباب مقصد: د دې ترجمه الباب لاندې امام بخاری رحمته الله علیه داخودل غواړي چه د ضرورت او مصلحت په وخت د ذمی یا مستلماني ښځې د ویستو تلاشی اخستل او هغه بې لباس کول جائز دی په استدلال کښې امام بخاری رحمته الله علیه د حاطب بن ابی بلتعنه رضی الله عنه د خفیه خط اوړونکې ښځې واقعہ نقل کړې ده.

د ضرورت په وخت ښځه بې لباس کولو وجه: علامه عینی رحمته الله علیه فرماني چه ښځه د ضرورت په وخت بې لباس کول ځکه جائز دي چه د معصیت په ارتکاب سره دهغې حرمت پامال کيږي په دې وجه حضرت علی رضی الله عنه او حضرت زبیر رضی الله عنه هم د حاطب بن ابی بلتعنه رضی الله عنه خفیه خط اوړونکې ښځه بې لباس کولو اراده کړې وه په دې باندې اجماع ده چه زنا مسلماني او کافري دواړو سره حرام ده تردې چه هغې ته کتل هم منع دی. لیکن الضرورات تبیح المحظورات د اصول لاندې کله چه په دوی کښې کومه یوه هم د معصیت ارتکاب کوی نو دهغوی حرمت به باقی پاتې نه شي نو د ضرورت او حاجت لاندې به هغې ته کتل جائز شي.

علامه عینی رحمته الله علیه د دې نه پس لیکي چه زما د معلوماتو مطابق د مذکورہ ترجمه الباب تشریح چاهم نه ده کړې. په عمدة القاري کښې دی. قوله: تجريدهن أي: وإذا اضطر أيضا إلى تجريدهن من الثياب، لان المعصية تبیح حرمتها، ألا ترى أن عليا والزيبر - رضی الله تعالی عنهما - أراد كشف البرأة في

(۱) عمدة القاري: ۱۷/۵ کتاب مناقب الانصار، باب هجرة النبي صلى الله تعالى عليه وسلم وأصحابه إلى المدينة

(۲) إرشاد الساري: ۵/۱۸۵ وعمدة القاري: ۱۵/۱۵

(۳) إرشاد الساري: ۵/۱۸۵ وعمدة القاري: ۱۵/۱۵

(۴) إرشاد الساري: ۵/۱۸۵ وعمدة القاري: ۱۵/۱۵

تفصیہ کتاب حاطب، وقد أجمعوا أن المؤمنات والكافرات في تحريم الزنا بهن سواء، وكذلك تحريم النظر اليهن،

ولكن الضرورات تبيح المحظورات، ولم أحدأ تعرض اشرا هذه الترجمة. (۱)

احديث ۱۲۹۱۵، حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَوْشِبٍ الظَّافِي حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ أَخْبَرَنَا حَصِينٌ عَنْ سَعْدِ بْنِ عُبَيْدَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ وَكَانَ عُمَانِيًّا فَقَالَ لِابْنِ عَطِيَّةَ وَكَانَ عَلَوِيًّا إِنِّي لأَعْلَمُ مَا الَّذِي جَرَّأَ صَاحِبَكُمْ عَلَى الدِّمَاءِ سَمِعْتُهُ يَقُولُ بَعَثَنِي النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَالزُّبَيْرُ، فَقَالَ «الْثَّوَارُ وَصَّةٌ كَذَّاءٌ، وَمَيِّدُونَ بِهَا امْرَأَةٌ أَطَّاهَا حَاطِبٌ كِتَابًا». فَأَتَيْنَا الرُّوسَةَ فَقُلْنَا الْكِتَابَ. قَالَتْ لَمْ يُعْطِنِي. فَقُلْنَا لَنُخْرِجَنَّ أَوْ لَأَجِدَنَّكَ. فَأَخْرَجَتْ مِنُ خُجْرَتِهَا، فَأَرْسَلَ إِلَيَّ حَاطِبٌ فَقَالَ لَا تَعْجَلْ، وَاللَّهِ مَا كَفَرْتُ وَلَا أَزْدُدُ لِلْإِسْلَامِ إِلَّا حَبًّا، وَلَمْ يَكُنْ أَحَدٌ مِنْ أَصْحَابِكَ إِلَّا وَلَهُ بِمَكَّةَ مَنْ يَدْفَعُ اللَّهُ بِهِ عَنْ أَهْلِهِ وَمَالِهِ، وَلَمْ يَكُنْ لِي أَحَدٌ، فَأَحْبَبْتُ أَنْ أَتَّخِذَ عِنْدَهُمْ بَدَأً. فَصَدَّقَهُ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - . قَالَ عُمَرُ دَعْنِي أَضْرِبَ عَنْقَهُ، فَإِنَّهُ قَدْ نَاقَ. فَقَالَ «مَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ اللَّهَ أَطْلَعَ عَلَى أَهْلِ بَدْرٍ، فَقَالَ اغْمُلُوا مَا شِئْتُمْ». فَهَذَا الَّذِي جَرَّأَهُ. (ار. ۲۸۴۵)

رجال الحديث

- ① محمد بن عبدالله: ددوی تذکرہ کتاب الاذان، باب احتساب الاثار لاندی تیرہ شوی دہ.
 - ② هشیم: دا ابومعاویہ ہشیم بن بشر الواسطی رحمۃ اللہ علیہ دی ددوی تذکرہ کتاب التیم باب بلاترجمة لاندی تیرہ شوی دہ.
 - ③ حصین: دا ابوہذیل حصین بن عبدالرحمن السلمی الکوفی رحمۃ اللہ علیہ دی ددوی تذکرہ کتاب مواقیہ الصلوۃ باب الاذان بعد ذهاب الوقت لاندی تیرہ شوی دہ.
 - ④ سعد بن عبیدہ: دا ابوحمزہ سعد بن عبیدہ السلمی الکوفی رحمۃ اللہ علیہ دی کتاب الوضو باب فضل من بات علی الوضو لاندی ددوی تذکرہ تیرہ شوی دہ.
 - ⑤ ابو عبدالرحمن: دا عبداللہ بن حبیب بن ربیعہ، بالتصغیر، ابو عبدالرحمن السلمی الکوفی رحمۃ اللہ علیہ دی ددوی تذکرہ کتاب الغسل باب غسل المذی والوضو لاندی تیرہ شوی دہ.
- وكان عثمانياً مطلب دادی لکہ خنگہ چہ دأهل سنت والجماعة مسلك دی ابو عبدالرحمن: یہ حضرت علی رضی اللہ عنہ باندی د حضرت عثمان رضی اللہ عنہ د فضیلت قائل وو (۳) پہ شروع کنہی د

(۱) عمدة القاری: ۱۵/۱۵ - ۱۵.

(۲) من خریجہ فی کتاب الجہاد: ۱/۲۲۲ باب الجاسوس والتجسس رقم: ۳۰۰۷.

(۳) إرشاد الساری: ۵/۱۸۵ وعمدة القاری: ۱۶/۱۵.

حضرت علیؓ حاصی وو او په جنگ صلین کښې د هغوی د حامیانو په جماعت کښې شامل وو او د حضرت علیؓ په حمایت کښې د صفین په جنگ کښې شرکت هم کړې وو خو روستو عثمانی جوړ شو او د حضرت عثمان بن عفانؓ د فضیلت قائل شو (۱) په زهد او تقوی کښې یې مثال وو او ثقه راوی وو. د وفات نه پس د هغوی جنازه ابو جحیفه سره نيزدې تیره شوه نو وی فرمائیل مستریح و مستراح منه (۲)

قوله فقال لابن عطية وكان علياً - وکان علویا د قول مقوله په مینځ کښې جمله معترضه ده مطلب دادې چه ابو عبد الرحمن جابن بن عطیه السلمي ته اوونیل اوړاندې را روان دي چه څه نې ورته اوونیل، د حضرت عثمان بن عفانؓ په مقابلې کښې د حضرت علیؓ د فضیلت قائل وو د کوفې د اهل سنت هم دغه مسلک وو (۳)

په حافظ یوسف مزی ښیې باندې د حافظ ابن حجر ښیې رد - تهذيب الكمال کښې حافظ یوسف مزی ښیې د حدیث په سند کښې د راویانو حالات او د هغوی متعلق د جرح او تعدیل اقوال نقل کوي د سند نه قطع نظر. په نفس حدیث کښې وار د شوی رجال د حالات نه، خپل وضع کړې اصولو په رڼا کښې ئې قطعاً تعارض نه دي کړې د شروع نه تر آخره پورې حافظ مزی هم په دي اصولو باندې قايم دي دلته په روایت باب کښې لکه چه ظاهره ده د ابن عطیه ښیې ذکر نفس روایت کښې خوشته لیکن د حدیث راوی نه دي یعنی د حدیث په سند کښې د هغه نوم نشته حافظ مزی ښیې د خپل اصول خلاف تهذيب الكمال کښې د هغه نوم هم په اسماء رجال کښې شامل کړې دي

حافظ ابن حجر ښیې په حافظ مزی ښیې باندې رد کولو سره لیکي: إن ذكر هذا الرجل في رجال البخاري عيب ليس له رواية، فلو كان المزي يذکر كل من له ذكر ولا رواية له ويلتزم ذلك لاستدركنا عليه طاقة كبيرة منهم لم يذکرهم، ولكن موضع الكتاب للرواة فقط، ثم أن حبان بن عطية هذا لم يعرف من حاله بشئ، ولا عرفت فيه إلى الآن جرحاً ولا تعديلاً، والله اعلم. (۴)

د حافظ صاحب د وینا مقصد دادې چه د صحیح بخاری په رجال کښې د ابن عطیه تذکره عجیبه غونډې خبره معلومېږي ځکه چه د هغه نه هیڅ روایت نقل نه دي په حدیث کښې صرف چه د یوسفی ذکر وی او د هغه نه څه روایت نقل نه وی که چېرې حافظ مزی ښیې د هر داسې سړي د ذکر التزام کوي نو مونږ هغه ته د دا قسم خلقو باندې مشتمل د یو لونی جماعت فہرست پیش کولي شو د کومو ذکر چه هغه نه دي کړي حالانکه د هغوی تهذيب الكمال صرف د راویانو د پاره خاص دي بیا دا چه ابن عطیه یو مجهول الحال سړي دي تراوسه پورې پخپله ماته د هغه د جرح او تعدیل (قول) معلوم نه شو

(۱) تهذيب التهذيب لابن حجر: ۱۸۴/۵.

(۲) الطبقات الكبرى لابن سعد: ۱۷۵/۶.

(۳) عمدة القاری: ۱۵/۱۶.

(۴) تهذيب الكمال للحافظ ابن حجر ښیې ۱۷۲/۲ - ۱۷۳ رقم الترجمة: ۳۱۳.

خلاصہ دا چہ تہذیب الکمال د سندد راویانو دپارہ خاص دې دخپلو اصولو خلاف ورزی کولوسره حافظ مزى رحمۃ اللہ علیہ له د ابن عطیہ ذکر نه وو کول پکار ځکه چہ دهغه نوم د سند په راویانو کښې نشته نفس روایت کښې وارد دې بیا دې مستور الحال هم دې دانمہ جرح او تعدیل نه دهغوی بارہ کښې هیڅ قول نقل نه دې په حافظ مزى رحمۃ اللہ علیہ باندې هم دغه اعتراض علامہ علاء الدین مغلطانی حنفی هم کړې دې (۱)

قوله: إني لأعلم ما الذي جراً صاحبك على الدماء - دا د قال مقوله ده په مینځ کښې وکان علویا جمله معترضه وه ابو عبد الرحمن ابن عطیہ ته اوونیل چہ ماته معلومه ده چہ په څه وجه ستا صاحب یعنی حضرت علی رضی اللہ عنہ د وینې تویولو حوصله او جرات اوشو جراً - د راء تشدید سره ددې معنی ده جرات ورکړو بهادر نی جوړ کړو (۲)

یواشکال اودهغې جواب: - علامہ کرمانی رحمۃ اللہ علیہ اشکال کړې دې چہ د حضرت علی رضی اللہ عنہ د جلالت شان په رڼا کښې دهغه طرف ته د قتل او وینو تویولو نسبت څنگه صحیح کیدې شي؟ (۳) علامہ کرمانی رحمۃ اللہ علیہ ددې جواب ورکړې دې چہ د دې جملې نه د ابو عبد الرحمن مطلب داووه حضرت علی رضی اللہ عنہ ته د جنتی کیدو یقین وو حضرت علی د عشره مبشره نه دې ځکه هغه ته معلومه وه که چرته په (جنگ صفین کښې د وینو تویولو) په نتیجه کښې زما نه اجتہادی خطا اوشو نه د قیامت په ورځ به ضرور اوبخښلې شم (۴)

لیکن علامہ ابن بطال رحمۃ اللہ علیہ او علامہ عینی رحمۃ اللہ علیہ فرماني چہ دا د عبد الرحمن خپل خیال دې حضرت علی رضی اللہ عنہ د علم اوفضل په ډیر اوچت مقام او مرتبه باندې فائز وو او دهغوی نه قطعاً داسې توقع نه شي کیدې چہ هغه بغیر د شرعی وجوب څوک قتل کړی سره ددې چہ هغه ته په جنگ بدر کښې د شرکت په وجه د جنت زیرې هم ورکړې شوې وو (۵)

مطلب دادې چہ حضرت علی رضی اللہ عنہ د حق دفاع کولوسره مخالفینوسره جنگ کړې وو په دې وجه سره نه چہ هغه ته د جنت زیرې ورکړې شوې وو بلکه هغه د خپل اجتہاد په وجه دا جنگ ضروری گڼلې وو نو دا وینا کول صحیح نه ده چہ هغه صرف د جنت د زیرې د ملویدلو د وجې نه قتل وقتال کړې وو

هم په دې خبره باندې علامہ داؤدی رحمۃ اللہ علیہ فرماني: بئس ما قال أبو عبد الرحمن (۶) ابو عبد الرحمن ناخوښه او خرابه خبره کړې ده دغه شان علامہ قسطلانی رحمۃ اللہ علیہ فرماني: وهذه العبارة فيها سوء أدب (۷) یعنی د ابو عبد الرحمن مذکورہ جمله سوء ادب او گستاخنی باندې مشتمل ده

(۱) إكمال تہذیب الکمال للعلامة علاء الدین المغلطانی: ۳/۴۵۵.

(۲) عمدة القاری: ۱۷/۱۵.

(۳) شرح الکرماني: ۱۳/۶۹ و عمدة القاری: ۱۵/۱۷.

(۴) شرح الکرماني: ۱۳/۶۹ و عمدة القاری: ۱۵/۱۷.

(۵) شرح الکرماني: ۱۳/۶۹ و عمدة القاری: ۱۵/۱۷.

(۶) عمدة القاری: ۱۷/۱۵.

(۷) إرشاد الساری: ۱۵/۱۸۵.

وسعته يقول بعثنى النبى صلى الله تعالى عليه وسلم واليرين، فقال: اثبتوا روضة كذا، وتجدون بها امرأة أعطاهما حطباً كتاباً

ابوعبدالرحمن وانی حضرت علی رضی اللہ عنہ مادیسی وینا کولوسرد واوریدو چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ماو زبیر رضی اللہ عنہ ته حکم راکرو تاسو دواړه روضه خاخ ته روان شنی په روضه خاخ کښې به تاسو ته یوه ښځه ملاوښی کومې ته چه حاطب ابن ابی بلتعنه، خط ورکړې دې په سمعته کښې ده ضمیر حضرت علی رضی اللہ عنہ طرف ته راکړخی ^(۱)

روضه کذا: کتاب الجهاد باب الجاسوس لاندې هم دا روایت نقل دې په هغې کښې تصریح دد روضه خاخ ^(۲) په روایت باب کښې د روضه دنوم تصریح نشته
امرأة: د دغه ښځې نوم سارده وو ^(۳)

فقلنا الكتاب: مونږ هغه ښځې ته اوونیل، خط راکړه کتاب لفظ د مقدره وجې نه منصوب دې عبارت تقدیر دې: فقلناها الكتاب ^(۴)

قالت لم يعطني: هغې اوونیل حاطب ماته هیڅ خط نه دې راکړې

قوله: فقلنا لتخرجن أولا جردنك: مونږ اوونیل چه ته به په هرحال کښې هغه خط راوباسې گنی مونږ به تا برېښده کړو. دلته د لتخرجن مفعول کتاب محذوف دې او حرف عطف دې کوم چه مانعة الخلو دپاره دې مطلب دادې چه خط راوباسه راکړه که خط نه راکړې نو مونږ به تا برېښده کړو.

دلته علامه عینی رحمته الله او دهغه په اتباع کښې علامه قسطلانی رحمته الله چه څه ونيلی دی دهغې حاصل دادې چه دلته او حرف استثناء دلا په معنی کښې دې او لاجردنك دهغې مقدره په وجه منصوب دې او عبارت تقدیر دې: لتخرجنك الكتاب إلا أن تجردی لکه څنگه چه لاقتلنك أو تسلم، إلا أن تسلم په معنی کښې دې ^(۵)

که چرې او دالی په معنی کښې واخستې شی نوبیا به هم ددې نیز دې معنی وی لکه چه لازمك أو تعطیفی حق دالی أن تعطی حتی په معنی کښې دې په دې پوره کلام کښې تامل دې اود تکلف نه خالی نه دې. هم دغه وجه ده چه د إرشاد الساری مصحح په دې باندې دخپل تامل اظهار کړې دې بالکل نیغ مفهوم هم هغه دې کوم چه مونږ په شروع کښې لیکلې دې والله اعلم

(۱) عمدة القاری: ۱۷/۱۵.

(۲) صحیح بخاری: ۴۲۱/۱ رقم: ۳۰۰۷ وشرح الکرمانی: ۱۳/۶۸ وعمدة القاری: ۱۷/۱۵ وإرشاد الساری: ۱۸۵/۵.

(۳) شرح الکرمانی: ۶۸/۱۳ وعمدة القاری: ۱۷/۱۵ وإرشاد الساری: ۱۸۵/۵.

(۴) شرح الکرمانی: ۶۸/۱۳ وعمدة القاری: ۱۷/۱۵ وإرشاد الساری: ۱۸۵/۵.

(۵) عمدة القاری: ۱۷/۱۵ وإرشاد الساری: ۱۸۵/۵.

قوله فاخرجت من حجزتها . نو هغی د خپلې نیغه نه خط راوویستلو

په روایاتو کېني تعارض او دهغې حل . کتاب الجهاد باب الجاسوس لاندې روایت کېني دي فاخرجه من عقاصها هغه خط هغې دخپلو وینستو د کومخنی نه راوویستلو او په حدیث باب کېني دي نیغه نه نی راوویستلو په دواړو روایاتو کېني تعارض دي دخدیث شارحینو حضراتو په دې دواړو روایاتو کېني مختلف تطبیقونه کړي دي

① یو تطبیق نی دا ورکړې دي چه اول د وینستو په چوتنه کېني پټ کړې وو بیاني دهغه ځاني نه اوویستلو نیغه کېني نی پټ کړو یا داسې چه اول نی په نیغه کېني پټ کړې وو اودهغه ځاني نه نی راوویستلو د وینستو په چوتنه کېني نی پټ کړو (۱)

② دخدیث بعض شارحینو تطبیق ورکړې دي چه ممکن ده هغې سره د دوو مختلف جماعتونو په نوم خطونه وی یوه خط نی عقاص (چوتنه) کېني پټ کړې وی او بل نی حجز (نیغه) کېني (۲)

③ بعض حضراتو دا احتمال بیان کړې دي ممکن دی چه په روایت کېني حجزه نه مطلقه (غوټه) مراد وی معقد ازار مردانه وی یا هغه معقد د وینستو وی یا د ازار وی (۳)

④ ممکن دی د حجزه نه مراد رسنی وی ددې دلیل دادې چه اوبن په یوه خاص طریقې باندې په کومه رسنی باندې تړلې شی هغې ته هم حجز وائی (۴)

⑤ بعض شراح حدیث په دواړو کېني تطبیق ورکولو سره فرمائی چه خط د وینستو په چوتنه کېني وو خود دغه ښځې وینسته د ډیر اوږدوالی د وجې نه نیغه پورې رسیدلې وو په دې وجه هغې د وینستو غوټه خط سره په نیغه کېني دښته کړه دغه شان د دواړو ځایونونه راوتل ثابت شوی د وینستو چوتنې نه هم او د نیغه نه هم د ټولونه ښکلې او بهترین تطبیق هم دغه دي (۵)

فارسل إلى حاطب فقال لا تعجل والله ما كفرت ولا ازدت للاسلام إلا حباً ولم يكن أحذبين أصحابك إلا وله بمكة من يدفع الله به عن أهله وماله.....

د حدیث باب د مذکورده حصې متعلق بحث کتاب الجهاد باب الجاسوس لاندې تیرشوي دي ترجمه الباب سره مناسبت . د ترجمه الباب دوه اجزاء دی او دواړو اجزاؤ سره د حدیث باب

مناسبت دي په حدیث باب کېني دي فاخرجه من حجزها ددې مناسبت د ترجمه الباب پوښی

جز إذا اضطر الرجل إلى النظر في شعور أهل الذمة والمؤمنات سره دې ښکاره خبره ده چه په تلاشی کېني دخط د راویستلو دپاره وینسته کتل هم ضروری وو د صحابه کرامو ویرولو او دهمکې ورکولو په نتیجه کېني ښځې د وینستو چوتنې نه هغه خط راوویستلو کوم ته چه په روایت

(۱) شرح الکرمانی: ۶۹/۱۳ وعمدة القاری: ۱۷/۱۵ وفتح الباری: ۲۳۵/۶ وإرشاد الساری: ۱۸۵/۵.

(۲) شرح الکرمانی: ۶۹/۱۳ وعمدة القاری: ۷۱/۱۵ وفتح الباری: ۲۳۵/۶.

(۳) شرح الکرمانی: ۶۹/۱۳ وعمدة القاری: ۷۱/۱۵ وفتح الباری: ۲۳۵/۶.

(۴) شرح الکرمانی: ۶۹/۱۳ وعمدة القاری: ۷۱/۱۵ وفتح الباری: ۲۳۵/۶.

(۵) شرح الکرمانی: ۶۹/۱۳ وعمدة القاری: ۷۱/۱۵ وفتح الباری: ۲۳۵/۶.

باب کنبی فاخرجت من حوزها په الفاظو سرد تعبیر کړې شوی دې^(۱) هم دغه شان په روایت کنبی دی لاچړونک ددې مناسبت د ترجمه الباب آخری جز وتجریدهن سرد دې مناسبت بالکل ښکاره دې

په مناسبت باندې اشکال اودهغې جوابات دلته اشکال کیدې شی چه د ترجمه الباب یو مې جز فی شعور اهل الذمة والمؤمنات کنبی د ذمی اومسلماني ښځې تصریح ده حالانکه د ترجمه الباب لاندې نقل شوی روایت کنبی تصریح نشته چه د حاطب بن ابی بلتعنه خط رسونکي ښځه ذمیه وه که مسلمانان؛ په دې وجه ترجمه الباب سرد په ظاهره د حدیث باب مناسبت نه شی جوړیدي

علامه ابن منیر رحمته الله ددې اشکال دا جواب ورکړي دې د روایت باب نه سرد ددې چه دا خبره معلومه نه ده چه دغه ښځه ذمیه وه که مسلمانان لیکن بې ضرورت نه نامحرم ښځې نه کتل حرام دی په دې حکم کنبی مسلمانان او ذمیه دواړه برابري دی په دې وجه د حدیث باب نه ترجمه الباب ثابتیږي^(۲)

د علامه ابن التین رحمته الله اشکال اودهغې جواب ابن التین رحمته الله اشکال کړي دې که چرې هغه ښځه مشرکه وه نوبیاخو به ترجمه الباب سرد د حدیث باب مناسبت نه کیږي ددې اشکال دا جواب ورکړي شوي دې چه معاهد اهل ذمه په حکم کنبی وی او هغه ښځه هم معاهد وه اود اهل ذمه په حکم کنبی وه^(۳)

باب ۱۹۲ استقبال الغزاة

د ترجمه الباب مقصد ددې باب لاندې امام بخاری رحمته الله داخودل غواړي چه کله مجاهدین د جهاد نه واپس راشي نودهغوی استقبال کول مستحب دی په حدیث کنبی ددې اصل موجود دې لیکن ښکاره خبره ده چه دا څه قاعده او ضابطه نه ده په دې وجه که استقبال اونه کړي شی نوبیا هم څه بده خبره نه ده

احديث ۱۲۹۱۶ (۴) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي الْأَسْوَدِ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ وَحُمَيْدُ بْنُ الْأَسْوَدِ عَنْ حَبِيبِ بْنِ الشَّيْبِ عَنْ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ قَالَ ابْنُ الزُّبَيْرِ لَابْنِ جَعْفَرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ أَتَدْكُرُ إِذْ تَلَقَّيْنَا رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - أَنَا وَأَنْتُ وَابْنُ عَبَّاسٍ قَالَ نَعَمْ، فَحَمَلْنَا وَتَرَكَكَ.

رجال الحديث

① عبدالله بن ابی الاسود: د کشمیهنی روایت کنبی ابن ابی الاسود ضبط شوي دې اود عبدالله

(۱) إرشاد الساري: ۱۸۵/۵.

(۲) عدة القاري: ۱۵/۱۶ وفتح الباري: ۲۳۵/۶.

(۳) عدة القاري: ۱۵/۱۶ وفتح الباري: ۲۳۵/۶.

(۴) والحديث عند مسلم في صحيحه: ۲/۲۸۳ في الفضائل باب من فضائل عبدالله بن جعفر وعند أبي داود في سننه: ۱/۳۵۴ في الجهاد في ركوب ثلاثة على دابة.

تصریح نشته ^(۱)، دا ابوبکر عبدالله بن محمد بن حمید بن ابی الاسود دې ددوی حالات کتاب الاذان باب بالترجمة لاندې تیر شوی دی. دواړه دې روایت په سند کښې حمید بن الاسود الفاظ دی دا د هغه نیکه دې ^(۲).

⑥ یزید بن زریع - دا ابو معاویه یزید بن زریع التمیمی العیشی البصری رضی الله عنه دې ددوی تذکره کتاب الفصل باب ال جنب یخرج ویمشی فی الاسواق وغیره لاندې تیر شوې ده.

⑦ حمید بن الاسود - دا ابوالاسود حمید بن الاشقر البصری الکرابیسی رضی الله عنه دې مونږ په شروع کښې خودلی دی چه دا د عبدالله بن ابی الاسود نیکه دې هغوی د مختلف شیخو حدیث نه روایات کړي دی په هغوی کښې ښکاره او ممتاز شیخو نامې دادی: اسماعیل بن امیه، حبیب بن الشہید، عبدالله بن عون، عبدالعزیز بن صہیب، مالک بن انس، محمد بن عمرو بن علقمه، مصعب بن ثابت بن عبدالله بن زبیر، هشام بن عروه بن زبیر ^(۳).

اود هغه نه روایت اخستونکو کښې اسماعیل بن مسلمه قعنبی، ابوبشر بن خلف، سعید بن عامر صنعبی، عبدالله بن مبارک، ابوبکر عبدالله بن محمد بن ابی الاسود، عبدالرحمن بن مهدی، عبدالله بن عمر القواریری، علی ابن المدینی، مسدد بن مسرهد شامل دی ثقہ او معتمد راوی دې.

علامه عقیلی رحمته الله الضعفاء الکبیر کښې د هغه تذکره په ضعیف روایانو کښې کړې ده اود دې تضعیف بنیاد هغه په دې جرح باندې اودرولې دې: کان عفان یحمل علیه، لانه روی حدیث منکر ^(۴). لیکن حقیقت دادې چه د علامه عقیلی رحمته الله دا جرح معتبر نه ده. نور ائمه جرح اوتعدیل د حمید بن الاسود توثیق کړې دې. مثلاً ابن حبان رحمته الله د هغه تذکره ثقات کښې کړې ده ^(۵). قواریری فرمانیل کان صدوقاً ^(۶). ابوحاتم رحمته الله د هغوی باره کښې وئیلی ثقہ ^(۷). دامام دارقطنی رحمته الله قول د هغوی باره کښې حاکم رحمته الله نقل کړې دې لیس به باس ^(۸).

خلاصه دا چه حمید بن الاسود رحمته الله ثقہ او معتبر راوی دې که چرته ټول ائمه جرح اوتعدیل د یو راوی په ثقافت باندې متفق وی نو د هغه په مخالفت کښې نقل شوې صرف د یو قول اعتبار نه شی کیدي. په وجه د حمید بن الاسود باره کښې د علامه عقیلی رحمته الله جرح معتبر نه ده.

^(۱) عمدة القاری: ۱۸/۱۵.

^(۲) تهذیب الکمال فی أسماء الرجال: ۳۵۰/۷.

^(۳) تهذیب الکمال: ۳۵۰/۷ و تهذیب التهذیب: ۳۵/۳.

^(۴) الضعفاء الکبیر للعقيلي: ۲۶۸/۱ و تهذیب التهذیب: ۳۶/۳.

^(۵) تهذیب التهذیب: ۳۵/۳.

^(۶) الجرح والتعديل لابن أبي خاتم: ۲۳۶/۳ رقم الترجمة: ۹۶۰، تهذیب الکمال للمزی: ۳۵۱/۶ و تهذیب التهذیب: ۳۶/۳.

^(۷) ايضاً.

^(۸) تهذیب التهذیب: ۳۷/۳.

نوٹ: د روایت پہ سند کنہی رومی راوی عبدالله بن ابی الاسود رضی اللہ عنہ د امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ شیخ دی حافظ ابن حجر رحمۃ اللہ علیہ او علامہ عینی رحمۃ اللہ علیہ فرمانی امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ پہ خپل صحیح کنہی دود خہ دہغه روایات نقل کړی دی ^(۱)

عبدالله بن ابی الاسود رضی اللہ عنہ مذکورہ روایت د یزید بن زریع او حمید بن ابی اسود دواړو نه اوریدلې دي په دې وجه د روایت په سند کنہی هغه حمید بن اسود سره یزید بن زریع هم متصل ذکر کړې دي وړاندې د سورة بقره په تفسیر کنہی هم د روایت په سند کنہی دواړه راویان مقرون دي ^(۲) البته امام مسلم رحمۃ اللہ علیہ په خپل صحیح کنہی دہغه نه چه کوم روایت نقل کړې دي هغه غیر مقرون دي مطلب دادې چه هلته حمید بن اسود سره د یزید بن اسود رحمۃ اللہ علیہ د یو طفل رضی اللہ عنہ

⑤ حبيب بن الشهيد دا ابو محمد حبيب بن الشهيد ازدي رضی اللہ عنہ د تبعی دي بو طفیل رضی اللہ عنہ سره د دوی ملاقات ثابت دي هغه د حسن بن ثابت، ابن ابی ملیکه، عمرو بن دینار، ابن المنکدر، میمون بن مهران او ابواسحاق السبعی نه د حدیث روایت کړې دي البته زبیر بن عوام، سعید بن مسیب او عبید بن عمیر نه مرسل حدیث روایت کړې دي.

د هغوی نه روایت کونکو کنہی شعبه، سفیان ثوري، حماد بن سلمی، یزید بن زریع، ابن علیہ، بشر بن مفضل د هغه خونی ابراهیم بن حبيب، ابواسامه، روح بن عبدالله، ابن ابی عدی، قریش بن انس او محمد بن عبدالله انصاری رحمهم الله شامل دي.

انته جرح او تعدیل په روایت حدیث کنہی د هغه په ثقافت باندې متفق دي امام احمد بن حنبل رحمۃ اللہ علیہ د هغوی باره کنہی فرمانیلی دي کان ثباته ^(۳) یحیی بن معین ابو حاتم او امام نسائی رحمهم الله فرمانی ثقه ^(۴) د هغوی باره کنہی د امام احمد بن حنبل رحمۃ اللہ علیہ نه د هغه خونی عبدالله د اقول هم نقل کړې دي ثقه مامون، وهاب بن حمید الطویل ^(۵) ابواسامه د هغوی باره کنہی وانی کان من رفعا الناس، و انبا روی ما حدیث ^(۶) یعنی ډیر د اوچتې پانې د خلقونه وو صرف سل احادیث ئی روایت کړی دي

⑥ ابن ابی ملیکه - دا ابوبکر عبدالله بن عبیدالله بن ابی ملیکه رضی اللہ عنہ دي د دوی حالات کتاب الایمان لاندې تیر شوی دي ^(۷)

(۱) فتح الباری: ۶/۲۳۵ و عمدة القاری: ۱۵/۱۸.

(۲) تهذيب الكمال: ۷/۳۵۲.

(۳) تهذيب الكمال: ۵/۳۷۹ و تهذيب التهذيب: ۲/۱۵۸.

(۴) تهذيب الكمال: ۵/۳۷۹ و تهذيب التهذيب: ۲/۱۵۸.

(۵) تهذيب الكمال: ۵/۳۸۰ و تهذيب التهذيب: ۲/۱۸۶.

(۶) تهذيب الكمال: ۵/۳۸۰ و تهذيب التهذيب: ۲/۱۸۶.

(۷) تهذيب الكمال: ۵/۳۸۰ و تهذيب التهذيب: ۲/۱۸۶.

قال ابن الزبير لابن جعفر رضي الله عنهم: اذكرا اذا تلقينا رسول الله صلى الله تعالى

عليه وسلم انا وانت وابن عباس

ابن زبير رضي الله عنه ابن جعفر رضي الله عنه ته اوونيل آيا تاته ياد دي؟ چه زه ته او ابن عباس دريوامه د رسول الله صلى الله عليه وسلم د استقبال دباره لاهو هغه وخت رسول الله صلى الله عليه وسلم د جهاده واپس كيدلو د ابن زبير رضي الله عنه نه عبدالله بن زبير رضي الله عنه اود ابن جعفر نه عبدالله بن جعفر رضي الله عنه مراد دي

قوله قال: نعم، فحملنا وتركك عبدالله بن جعفر رضي الله عنه اوونيل او ياد دي رسول الله صلى الله عليه وسلم

زه او ابن عباس رضي الله عنه په سورلني كينولو او ته نې پرې خودي د صحيح بخاري او صحيح مسلم د رواياتو د تعارض حل - په مذكوره روايت كښې فحملنا وتركك قائل څوك دي؟ د ترجمه الباب په روايت كښې تصريح شته چه قائل عبدالله بن جعفر رضي الله عنه دي ليكن دا روايت هم په دي سند سره امام مسلم رحمه الله په صحيح مسلم كښې نقل كړې دي د صحيح بخاري د روايت برعكس دي قال عبدالله بن جعفر لابن الزبير (۱) ښكاره خبره ده چه د دي روايت په رڼا كښې به د فحملنا وتركك قائل عبدالله بن زبير رضي الله عنه وي اود دي مفهوم د صحيح بخاري د روايت باب نه به بالكل برعكس وي چه حضوريك عبدالله بن زبير او ابن عباس رضي الله عنه خپل خان سره سواره كړي وي او عبدالله بن جعفر رضي الله عنه نې پرې خودي وي دلته د صحيح بخاري او صحيح مسلم په روايت كښې تعارض دي ليكن حقيقت دا دي چه د بخاري مذكوره روايت باب راجح دي د نورو رواياتو نه د دي تائيد كيږي

حافظ ابن حجر رحمه الله د صحيح بخاري روايت ته ترجيح وركولو سره فرمايلي دي چه د دي تائيد صحيح بخاري د كتاب الحج والاد روايت نه هم كيږي په كوم كښې چه دي لما قدم رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم مكة استقبلته أغيلمة من بني عبدالمطلب فحمل واحدًا من بين يديه وآخر خلفه (۲) ښكاره خبره ده چه هم عبدالله بن جعفر د عبدالمطلب د اولاد نه وو هم د دي د صحيح بخاري د روايت باب تائيد كيږي چه هم عبدالله بن جعفر رضي الله عنه نې په سورلني باندې سور كړې وو او فحملنا وتركك هم دهغه قول دي (۳)

دغه شان مسند احمد بن حنبل اوسنن نسائي كښې خالد بن سارة عن عبدالله بن جعفر په طريق سره چه كوم روايت نقل دي په هغې كښې تصريح ده: أن النبي صلى الله تعالى عليه وسلم حملة خلفه وحمل قسم بن عباس بين يديه (۴) يعنى رسول الله صلى الله عليه وسلم عبدالله بن جعفر رضي الله عنه خپل خان پسې شاته كينولو او قسم بن عباس نې مخې ته كينولو د علامه ابن التين رحمه الله رائي د دي خلاف ده هغه فرماني:

(۱) صحيح مسلم: ۲/۲۸۳ فضائل الصحابة، باب من فضائل عبدالله بن جعفر رضي الله عنهما.

(۲) صحيح البخاري: ۱/۲۴۲ كتاب العمرة باب استقبال الحاج القادسين والثلاثة على الدابة رقم: ۱۷۹۸.

(۳) فتح الباري: ۶/۲۳۶.

(۴) سنن النسائي: ۲/۳۲ كتاب المناسك باب استقبال الحاج، ومسند أحمد بن حنبل ص: ۲۱۵ رقم: ۲۲۵۹ مسند عبدالله بن عباس رضي الله عنه وفتح الباري: ۶/۲۳۶.

ان فی الحدیث نصاً بانه صلی الله تعالی علیه وسلم حمل ابن عباس وابن الزبیر، ولم یحمل ابن جعفر (۱) یعنی نص حدیث نه ثابت دی چه رسول الله ﷺ ابن عباس او ابن زبیر را حمل کرده بود پس سوزنی کینول او ابن جعفر را حمل نمی پری خودو

حافظ ابن حجر رحمه الله دا قول رد کولوسره وانی ماته نه ده معلومه چه ابن التین د کوم دلیل په بنیادباندی دا رانی اختیار کړې ده؟ علامه داؤدی رحمه الله فعلنا وترکک د عبد الله بن جعفر رحمه الله کلام ګرځولې دې هم دغه رانی د قاضی عیاض رحمه الله هم ده د صحیح بخاری روایت باب هغه راجع ګرځولوسره فرمانیلی دی والذی وقع فی البخاری هو الصواب (۲) قاضی عیاض رحمه الله فرمانی چه ابن ابی شیبه او ابن ابی خیشمه روایت هم د صحیح بخاری د روایت تائید کوی (۳) الابواب والتراجم کښې حضرت شیخ الهمد رحمه الله د صنع نه معلومیږی چه د هغوی په نیز هم د صحیح بخاری روایت باب راجع دې (۴)

د صحیح مسلم په روایت کښې د راوی وهم: د صحیح بخای او صحیح مسلم په مذکوره روایت کښې د تضاد سبب په اصل کښې د صحیح مسلم په روایت کښې د راوی وهم دې حافظ ابن حجر رحمه الله فرمانیلی دی چه دا روایت هم د صحیح مسلم په الفاضل کښې مسند احمد بن حنبل کښې نقل دې په هغې کښې قال نعم نه پس فعلنا وترکک نه وړاندې یو بل قال اضافه هم ذکرده او عبارت هم داسې دې قال نعم، قال فعلنا وترکک (۵)

په دې صورت کښې ظاهره ده چه که د قال فعلنا وترکک قائل عبد الله بن جعفر رحمه الله وی کوم سره چه د صحیحین دواړه روایاتو کښې هیڅ تضاد باقی پاتې نه شو مطلب دادې که د مسند احمد مذکوره روایت په رنړا کښې د صحیح مسلم په روایت کښې قال نعم نه پس لفظ قال ساقط کیدلوته که د راوی وهم اوونیلې شی نو بیاد صحیح مسلم او صحیح بخاری په روایت کښې هیڅ تضاد نشته. خو وړاندې امام احمد بن حنبل رحمه الله فرمانی وحدثابه مرة أخرى، قال فيه: قال نعم فعلنا (۶) یعنی راوی هم دغه روایت په دویم ځل روایت کړې دی نو په دې کښې ئې د قال لفظ ذکر نه کړو حافظ ابن حجر رحمه الله فرمانی که چرې د لفظ قال اعتبار او کړې شی نو د صحیح مسلم روایت د صحیح بخاری موافق کیږی ګنی د ساقط کیدویه صورت کښې به په دواړو روایاتو کښې تضاد وی (۷)

(۱) فتح الباری: ۲۳۶/۶.

(۲) فتح الباری: ۲۳۶/۶.

(۳) فتح الباری: ۲۳۶/۶.

(۴) الابواب والتراجم: ص: ۲۰۴.

(۵) فتح الباری: ۲۳۶/۶.

(۶) فتح الباری: ۲۳۶/۶.

(۷) فتح الباری: ۲۳۶/۶.

د قاضی عیاض رحمۃ اللہ علیہ راوی قاضی عبد بن رحمۃ اللہ علیہ فرمائی کہ جری د صحیح مسلمہ پہ روایت کنبی تاویل کو نوسره فعلنا کنبی د ضمیر مفعول مسدوق عبد الله بن جعفر جو کربن شی نو عبد الله بن زبیر په منرون شی دغه شن د صحیح مسلمہ روایت به د صحیح بخاری د روایت موافق شی وانه اعلمه

فتح الباری کنبی دی و تاویل روایه مسلم أن يجعل الضميرني حملنا لابن جعفر فيكون المتكلم ابن

الزبير

د حديث باب نه مستنبط فوائد - شارحینو حضراتو د مذکورہ روایت باب نه یو خو آداب او فوائد مستنبط کړی دی ① حافظ ابن حجر رحمۃ اللہ علیہ فرمائی د حديث باب نه معلومه شوه چه يتيسر نوسره په شفقت سره مخ کيدل پکار دی د جعفر بن ابی طالب رضي الله عنه د وفات نه پس دهغه خونی عبد الله بن جعفر یتیم پاتې شوې وو رسول الله ﷺ شفقت او کړو او هغه شی خان سره په سورنن کینولو

② حافظ صاحب فرمائی د حديث نه دویمه خبره د معلومه شوه چه عبد الله بن جعفر او عبد الله بن زبیر رضي الله عنه دواړه هم عمرو وو ③

④ روایت کنبی دی عبد الله بن جعفر، عبد الله بن زبیر او ابن عباس رضي الله عنه د جهنم نه د واپسني په موقع د رسول الله ﷺ د استقبال د پاره تلې وو علامه ابن بطال رحمۃ اللہ علیہ فرمائی د دي نه معلومه شوه چه د جهاد ی حج په واپس راتلو باندې د مسافرو د استقبال د پاره وتل او په دغه موقع باندې د خوشحالی اظهار کول هم نیکی ده ⑤

د مختلفو روایاتونه ثابت دی چه د سفر نه د واپسني په موقع د حضور پاک ﷺ ډیر دروند استقبال او کړې شو زموږ د تهذيبي قدرونه یر د اهرم دی چه د سفر نه څوک خپلوان راځی نوموږ دهغه د استقبال دپاره خو د خوشحالی اظهار کوو که په دې موقع باندې اتباع سنت او د ثواب نیت او کړې شی نو شرعاً د دې عمل په خوښیدو او جائز کیدو کنبی څه شک کیدي شی؟ خود نن صبا وخت کنبی یو خپلوان خاص کر د حاجیانو د استقبال په موقع باندې بې ځایه اسراف او تبذیر رسوماتو او بدعاتو چه کومه مظاهره په کتلو کنبی راځی نو ښکاره خبره ده چه دا هر څه د شهرت ریا او خان خودلو دپاره کیری په دې وجه د استقبال دا نوعیت د گناه کبیره په ضمن کنبی راځی او شرعاً دا جائز گرځولو کنبی هیچ گنجائش نشته

ترجمه الباب سره د حديث باب مناسبت حديث باب کنبی حضرت عبد الله بن زبیر رضي الله عنه فرمائی اذ تلقينا رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم یعنی کله چه موږ د رسول الله ﷺ استقبال او کړو ترجمه الباب سره د دې مناسبت ښکاره دي

(۱) فتح الباری: ۶/۲۳۶.

(۲) فتح الباری: ۶/۲۳۶.

(۳) شرح ابن بطال: ۵/۲۴۰ و عمدة القاری: ۱۸/۱۵ - ۱۹.

احديث ۱۲۹۱۷: حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ الزُّهْرِيِّ قَالَ قَالَ
السَّائِبُ بْنُ يَزِيدَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ذَهَبْنَا نَتَلَقَّى رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - مَعَ
الصَّبِيَّانِ إِلَى ثُبَيْةِ الْوَدَاعِ. ۱۲۱۶۴۱

رجال الحديث

- ① مالک بن اسماعیل - دا ابو غسان مالک بن اسماعیل الہندی الکوفی رحمہ اللہ دی دوی حالات کتاب الوضوء باب الماء یغسل بہ شعر الانسان لاندی تیرشوی دی
- ② ابن عیینہ - دا مشہور امام حدیث سفیان بن عیینہ رحمہ اللہ دی دوی حالات کتاب العلم باب قول امحدث حدثنا او اخبرنا لاندی تیرشوی دی ^(۱)
- ③ الزہری - دا مشہور محدث ابن شہاب الزہری رحمہ اللہ دی دوی تذکرہ بدء الوحی دریم حدیث لاندی تیرہ شوہ دہ ^(۲)
- ④ السائب بن یزید رحمہ اللہ - دا صحابی رسول صلی اللہ علیہ وسلم سائب بن یزید بن سعید الکندی رحمہ اللہ دی دوی حالات کتاب العلم لاندی تیرشوی دی

قوله ذهبنا نتلقى رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم مع الصبيان إلى

ثنية الوداع سائب بن یزید رحمہ اللہ وانی مونہ کم عمر ہلکانو سرہ ثنیۃ الوداع پوری د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم استقبال او کرو ہغہ وخت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم د غزوہ تبوک نہ واپس راتلو د سنن ترمذی پہ یوروایت کنبی تصریح دہ لبا قدم رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم من تبوک.....^(۱) پہ استقبال کنبی چہ کوم کم عمرہ ہلکان راغلی وو سائب بن یزید رحمہ اللہ ہم پہ ہغوی کنبی شامل وو ^(۲)۔ ترجمۃ الباب سرہ مناسبت - پہ حدیث باب کنبی دی ذہبنا نتلقى رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم ترجمۃ الباب سرہ ددی مناسبت بنکارہ دی

باب-۱۹۳ ما یقول إذا رجع من الغزو

د ترجمۃ الباب مقصد او باب سابق سرہ مناسبت - پہ تیرشوی باب کنبی خودلی شوی دی چہ د جہاد نہ وطن طرف تہ واپس کیدو پہ موقع باندی د مجاہدینو استقبال کول جائز دی پاتہ

(۱) وعند البخاری ایضاً فی صحیحہ فی کتاب المغازی باب کتاب النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ إلی کسری وقیصر رقم: ۴۴۲۶ ۴۴۲۷ وعند أبی داؤد فی سننہ فی کتاب الجہاد باب فی التلقی رقم: ۲۷۷۹ وعند الترمذی فی جامعہ فی الجہاد باب ماجاء فی تلقی الغائب إذا قدم.

(۲) کشف الباری: ۸۶/۳ - ۹۰.

(۳) کشف الباری: ۱/۳۲۶.

(۴) سنن الترمذی: ۳۰۲/۱ کتاب الجہاد باب فی تلقی الغائب إذا قدم.

(۵) عمدة القاری: ۱۹/۱۵ وإرشاد الساری: ۵۵۶/۶.

شود دا خبره چه پخپله به د مجاهدینو وظیفه عمل څه وی؟
په دې مناسبت سره امام بخاری رحمته الله علیه مذکوره باب قایمولوسره دا باور کوی چه کله د اسلام مجاهدین د جهاد د سفر نه په صحت او عافیت سره وطن ته واپس شی نو هغوی له د الله تعالی شکر ادا کول اود توبې او استغفار اهتمام کول پکار دی ځکه چه په احادیثو کښې ددې اصل موجود دی

احديث ۱۲۹۱۸ (۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا جُوَيْرِيَّةُ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - كَانَ إِذَا قَفَلَ كَبْرَ ثَلَاثًا قَالَ «آيِبُونَ إِن شَاءَ اللَّهُ تَائِبُونَ عَابِدُونَ حَامِدُونَ لِرَبِّنَا سَاجِدُونَ، صَدَقَ اللَّهُ وَعْدَهُ، وَنَصَرَ عَبْدَهُ، وَهَزَمَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ». [ار ۱۷۰۳]

رجال الحديث

① موسى بن اسماعيل:- دا ابوسلمه موسى بن اسماعيل التبوذکی البصري رحمته الله علیه دې ددوی حالات بدء الوحی لاندې تیر شوی دی. (۲)

② جویریة:- دا جویریة بن اسماء بن عبید الضبعی البصري رحمته الله علیه دې ددوی تذکره کتاب الوضوء باب الجنب یتوضا ثم ینام لاندې تیره شوې ده

③ نافع:- دا نافع مولی عبدالله بن عمر القرشی العدوی رحمته الله علیه دې کتاب العلم باب ذکر العلم والفتیانی المسجد لاندې ددوی تذکره تیره شوې ده. (۳)

④ عبدالله:- دا مشهور صحابی عبدالله بن عمر رحمته الله علیه دې ددوی تذکره کتاب الایمان لاندې تیره شوې ده. (۴)

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا قَفَلَ كَبْرَ ثَلَاثًا، قَالَ: آيِبُونَ إِن شَاءَ اللَّهُ تَائِبُونَ، عَابِدُونَ حَامِدُونَ، لِرَبِّنَا سَاجِدُونَ، صَدَقَ اللَّهُ وَعْدَهُ، وَنَصَرَ عَبْدَهُ، وَهَزَمَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ.

په روایت کښې دی چه کله رسول الله صلی الله علیه و آله د جهاد نه واپس شو نودرې ځل الله اکبر ونیلوسره نی اوفرمانیل: مونږ واپس کیدونکی یو او ان شاء الله توبه کونکی یو. حمد کونکې یو، خپل رب ته سجده کونکې یو. الله تعالی د (فتح اونصرت، خپله وعده رښتونې کړه اود خپل بنده امدادنی اوفرمانیلو اوهم هغه ذات (د کافرانو، لښکر ته ماتې ورکړه

هم دغه روایت امام بخاری رحمته الله علیه عن عبدالله عن عبدالعزیز بن ابی سلمة عن صالح بن کیسان عن سالم بن

(۱) مرتخریجه فی کتاب العمره باب ما یقول إذا رجع من الحج أو العمره أو الغزو رقم: ۱۷۹۷.

(۲) کشف الباری: ۱/۴۳۳.

(۳) کشف الباری: ۴/۶۵۱.

(۴) کشف الباری: ۱/۶۷۹.

عبدالله عن عبدالله بن يوسف عن مالك عن نافع عن عبدالله بن عمر رضي الله عنه به طريق ساندی كتاب الجهاد باب التكمير إذا علفا لاندی هم نقل کری دی

قفل : «د باب نصر او ضرب نه قفل قفولا په معنی کښې دې د سفر نه واپس کیدل واپس کیدل. هم ددې نه قافله ده په معنی د کاروان د سفر نه واپس کیدو وکړو خلقو جماعت (۱) البته په روایت کښې قفل رجوع عن الغزوة په معنی کښې دې (۲)

قوله آيئون إن شاء الله تأيئون حدیث باب کښې تأيئون حامدون او ساجدون

مختلف صفات دی سوال دادې چه الفاظ مشیت «ان شاء الله» کوم یوصفت سره متعلق دي
دا یوه معلومه خبره ده چه ان شاء الله د راتلونکي وخت د کارونو د پاره ونیلې شی په دې وجه علامه ابن بطال رحمته الله علیه فرمائی چه رسول الله صلی الله علیه و آله د جهاد د سفر نه واپس شوي وو په دې وجه صفت ایاب د الله تعالی رضا سره متعلق کول صحیح نه دی. توبه حمد او عبادت په مستقبل کښې راتلونکي امور وو. لهذا په روایت کښې الفاظ مشیت آيئون به روستور اتلونکو صفاتو سره متعلق وی علامه ابن بطال رحمته الله علیه او فرمانييل چه انبياء عليهم السلام هروخت د الله تعالی په عبادت حمد او ثنا کښې مشغول اوسیدل خود هغوی په نیز آدب او احترام دومره خیال ساتلي شو چه هروخت په عبادت حمد او ثنا کښې مشغول کیدونه باوجود د خپلو اعمالو نسبت د الله تعالی د قدرت کامله طرف ته کولو اود هغه په انعاماتو باندې شکر ادا کولو سره د خپلې فقیرنۍ او محتاجۍ اظهار کولو. مختصر دا چه علامه ابن بطال په نیز ان شاء الله تعلق آيئون سره نه دي بلکه د روستوصفات تأيئون حامدون او ساجدون سره دي

په علامه ابن ابطال رحمته الله علیه باندې د علامه ابن منیر رحمته الله علیه رد: لیکن د علامه ابن بطال رحمته الله علیه رانې علامه ابن منیر رحمته الله علیه رد کری ده علامه قسطلانی رحمته الله علیه تحریر فرمانييلې دي تعقبه ابن المنیر فقال: الظاهر أن البشيئة إنما علق عليها الإياب خاصة، وقوله: قد وقع فلا تعلق وهم، لأن الإياب المقصود إنما هو الرجوع الموصل إلى نفس الوطن، وهو مستقبل بعد، فلا يصح أن يعلق النبي صلى الله تعالى عليه وسلم بقية الأفعال على البشيئة، لأنه قد حمد الله تعالى ناجزا، وعبداه دائما، والعمل الناجز لا ينبغي تعليقه على البشيئة، ولو صلى الإنسان الظهر فقال: صليت إن شاء الله لكان غلطاً منه، لأن الله قد أمره أن يصل فليصلي البشيئة، فلا تشكك في معلوم (۳)

مطلب دادې چه په ظاهره هم ایاب مشیت سره متعلق کری شوي دي د ابن بطال رحمته الله علیه دا خبره بې

(۱) النهاية في غريب الحديث لابن الاثير: ۹۲/ ۴ - ۹۳ وعمدة القاري: ۱۵/ ۲۰.

(۲) عمدة القاري: ۱۵/ ۲۰.

(۳) إرشاد الساري: ۱۸۶/ ۵ - ۱۸۷.

اصل ده چه ایاب وقوع شوې ده نو د مشیت سره به ددې تعلق نه وی ځکه چه د ایاب مقصد وطن طرف ته مراجعت دې او هغه لا اوس پوره شوې نه دې نو مشیت به هم ددې متعلق کولې شی د ایاب روستوبافی افعال مشیت سره متعلق نه دی په دې وجه حضور پک هر وخت او همیشه د الله تعالی حمد او ثناء او عبادت کړې لکه چه دا مقرر شوی اعمال دی او مقرر شوی اعمال مشیت سره متعلق کول مناسب نه دی که یو سړی د مسپینین مونځ کوی او وانی چه ما ان شاء الله مونځ او کړو نو دا به صحیح نه وی ځکه چه ده ته الله تعالی د مونځ کولو حکم کړې دې نو هغه مونځ ادا کړو «دا یو معلوم او مقرر شوی حکم دې، لهندا په یوه معلومه معامله کسې د شک کولو ضرورت نشته

خلاصه دا چه علامه ابن بطال رحمته الله په نیز ایاب مشیت سره متعلق نه دې بلکه بقیه اعمال سره متعلق دې ددې دپاره چه دهغوی په نیز ایاب واقع شوې وو لهندا ایاب مشیت سره متعلق کول دهغه په نیز صحیح نه دې خود ابن منیر رحمته الله رانی د ده خلاف ده دهغه په نیز ایاب متعلق بالمسئله دې ځکه چه ددې وقوع مستقبل سره تړلې وه او باقی افعال مقرر شوی او ثابت وو نو هغه مشیت سره متعلق کیدې نه شی والله اعلم

روایت سره متعلق نور تفصیل شاته کتاب الجهاد باب التکبیر اذاعلا وشر فالاندې تیر شوې دې
احديث ۲۹۲۰/۲۹۱۹ (۱) حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثُ قَالَ حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ أَبِي اسحاق عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ - رضى الله عنه - قَالَ كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - مَقْعَلَةَ بَيْنِ عُسْفَانَ، وَرَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - عَلَى رَاحِلَتِهِ، وَقَدْ أُرْدِفَ صَفِيَّةُ بِنْتُ حَبِيبٍ، فَعَزَّتْ نَاقَتَهُ فَضَرَعَا جَمِيعًا، فَأَفْتَحَهُمَ أَبُو طَلْحَةَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، جَعَلَنِي اللَّهُ فِدَاكَ. قَالَ «عَلَيْكَ الْمَرْأَةُ». فَقَلَبَ ثَوْبًا عَلَى وَجْهِهِ وَأَنَاهَا، فَأَلْقَاهَا عَلَيْهِ وَأَصْلَحَ هُنَا مَرْكَبَهُمَا فَرَكِبَا، وَكُنْتُمَا رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم -، فَلَمَّا أَتَرَفْنَا عَلَى الْمَدِينَةِ قَالَ «آيُونَ تَأْبُونَ عَابِدُونَ لِرَبِّنَا حَامِدُونَ». فَلَمْ يَزَلْ يَقُولُ ذَلِكَ حَتَّى دَخَلَ الْمَدِينَةَ.

رجال الحديث

- ① ابو معمر - دا ابو معمر عبدالله بن ابی الحجاج المنقری المعقد رحمته الله دې ددوی تذکره کتاب العلم باب قول النبي صلى الله تعالى عليه وسلم لاندې تیره شوې ده (۲)
- ② عبدالوارث - دا عبدالوارث بن سعيد الذکوان التیمیسی رحمته الله دې ددوی تذکره هم په مذکورده باب او کتاب کسې تیره شوې ده (۳)

(۱) قدم تخریجه فی کتاب الصلوة باب ما یدکر فی الفخذ رقم: ۳۷۱.

(۲) کشف الباری: ۳۰۸/۳.

(۳) کشف الباری: ۳۰۹/۳.

- ⑤ یحیی بن ابی اسحاق - دایحیی بن ابی اسحاق الحضرمی البصری النحوی رحمته دې د دوی تذکره کتاب تقصیر الصلوة باب ما جاء فی التقصیر لاندې تیره شوې ده
- ⑥ انس بن مالک رضی الله عنه - د انس بن مالک رضی الله عنه تذکره کتاب الایمان باب من الایمان أن یحب لایه ما یحب لنفسه لاندې تیره شوې ده (۱)

کنا مع النبی صلی الله تعالی علیه وسلم مقفله من عسفان، ورسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم علی راحلته حضرت انس بن مالک رضی الله عنه وانی چه مونږ رسول الله صلی الله علیه و آله سره وو. کله چه هغوی د عسفان نه واپس کیدلو او حضور پاک په خپله اوبښه باندې سور وو

قوله وقد أُرِدَفَ صفية بنت حبي - رسول الله صلی الله علیه و آله حضرت صفیه بنت حبیبی هم خان پسې شاته په اوبښه کینولې وه

په روایت کښې د راوی وهم - په روایت باب کښې دې رسول الله صلی الله علیه و آله د عسفان نه واپس راتللو حافظ دمیاطی رضی الله عنه فرماني چه دا د راوی وهم دې صحیح دادی چه حضور پاک د غزوه خیبر نه واپس راتللو. ځکه چه حضرت صفیه رضی الله عنها حضور پاک ته په جنگ خیبر کښې ملاؤ شوې وه د خیبر واقع په کال ۷ هجری کښې پیښه شوې وه واپس راتللو وخت کښې حضرت صفیه رضی الله عنها حضور پاک سره شاته په سورلۍ ناسته وه او غزوه بنی عسفان په کال ۶ هجری کښې واقع شوې وه هغه وخت حضرت صفیه رضی الله عنها د کوم خانی نه راغله؟ (۲) په ظاهره داسې معلومېږي چه غزوه عسفان او غزوه خیبر یو بل پسې راغلی په دې وجه راوی ته شک پیدا شوې او د حضور پاک د دې مراجعت نسبت ئې غزوه عسفان طرف ته کړې (۳)

قوله فعشرت ناقته فصرعا جميعاً - خود اوبښې خپه او خوئیدله حضور پاک او ام المؤمنین حضرت صفیه رضی الله عنها دواړه راپریوتل

قوله فاقتم أبوطلحة فقال: يا رسول الله جعلني الله فداك - دې کتلوسره ابوطلحه رضی الله عنه زړ د اوبښ نه ورتوپ کړو او ویی وئیل زما خان دې په تاسو قربان وی

اقتحم - قحمتی الامر! إذا من نفسه فيه من غير رؤية (۴) ددې معنی ده خپل خان په یوکار کښې ورتنویستل بې سوچ او بې پوهې اچول اقم الفرس را کهه اس سور پر مخې راگزاري کړو

قوله قال: ((عليك المبرة)) فقلب ثوباً علي وجهه وأتاها فالتقاء عليهما، وأصلح لهما مركبهما فركبا - رسول اکرم صلی الله علیه و آله او فرمائیل د بنځې خبر واخلي ابوطلحه په خپل مخ

(۱) کشفه. باری: ۴/۲، ۵.

(۲) فتح الباری: ۲۳۷/۶ عمدة القاری: ۱۵/۲۰ إرشاد الساری: ۵۵۸/۵.

(۳) فتح الباری: ۲۳۷/۶ فیض الباری: ۳۵۹/۶ الابواب والترجم ص: ۲۰۵.

(۴) شرح الکرماني: ۷۰/۳ وعمدة القاری: ۱۵/۲۰.

باندې کپړا و اچوله، دې دپاره چه په حضرت صفیه رضی الله عنها باندې نظر پریښوخی، او حضرت صفیه رضی الله عنها له راغلو نوحه هغه کپړا نی په هغې ور و اچوله بیاني د دواړو د پاره سورلی صحیح کړه حضور پاک او حضرت صفیه رضی الله عنها دواړه سواره شو

قوله فاکتفنا رسول الله صلى الله عليه وسلم - مونږ ټول د حضور پاک نه چاپیره را جمع شو

فاکتفنا - ای اچنا (۱) مونږ راگیر کړل مونږ ترې را تاو شو کنف (د نصر نه) احاطه کول او د کیرو لویه معنی کښې دې (۲)

قوله فلما أشرنا على المدينة، قال: ((آيرون تائبون، عابدون، لربنا

حامدون))، فلم يزل يقول ذلك، حتى دخل المدينة - کله چه مدینې ته بالکل نيزدې شو نو حضور پاک او فرمائیل آيرون تائبون عابدون لربنا حامدون حضور یا یو شان دغه کلمات فرمائیلوسره په مدینه کښې داخل شو. علامه انور شاه کشمیری رحمته الله علیه فرمائی چه د باب په یو مې روایت کښې تصریح نشته چه حضور پاک به دغه مذکوره دعا د سفر نه په واپس راتلو کښې فرمائیله یا د مدینې د داخلیدو په وخت په دې دویم روایت کښې تصریح ده چه دع به ی مدینه کښې داخلیدو وخت کښې فرمائیله. (۳)

ترجمة الباب سره مناسبت - قال آيرون..... الخ مناسبت ترجمه الباب سره ښکاره دې د حدیث فوائد - علامه عینی رحمته الله علیه ددې روایت نه مختلف آداب او فوائد مستنبط کړی دی

- ① په سورلۍ دې ښځه سرې پسې شاته کښی او پرده کښې دې وی
- ② د نامحرم ښځې اوسړی دواړو د یوبل نه پرده کول او مخ په کپړا باندې پټول پکار دی
- ③ ابو طلحه رضی الله عنه د رسول الله صلی الله علیه وسلم خدمت کړې ددې نه معلومه شوه چه د وخت د امام او اهل علم خدمت مستحب دې
- ④ د سفر نه د مراجعت په وخت کله چه امام وخت خپل ملک یا ښار کښې داخل شی نو د هغه استقبال دې کوی او خلق دې د هغه نه چاپیره جمع شی
- ⑤ کله چه مسافر خپل بال بیج ته په خیر او عافیت سره را ورسی نو د الله تعالی شکر توبه او استغفار دې کوی
- ⑥ د روایت نه یوه دافنده معلومه شوه ازواج مطهرات سره ددې چه امهات المؤمنین وې لیکن د نامحرم سړو نه پرده او حجاب حکم د هغوی دپاره هم وو (۴)

(۱) عمدة القاری: ۲۰/۱۵.

(۲) مختار الصحاح ص: ۵۸۰ دار المعارف بمصر.

(۳) فیض الباری: ۳/۳۵۹.

(۴) عمدة القاری: ۲۰/۱۵.

احديث ١٢٩٢٠، حَدَّثَنَا عَلِيُّ حَدَّثَنَا بَشَرُ بْنُ الْمُفْضِلِ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي اسحاق عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ أَقْبَلَ هُوَ وَأَبُو طَلْحَةَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَفِيَّةُ مُرَدِّهَا عَلَى رَاحِلَتِهِ، فَلَمَّا كَانُوا بِنَعْيِ الطَّرِيقِ عَثَرَتِ النَّاقَةُ، فَضَرَّغَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَالْمَرْأَةُ، وَإِنْ أَبَا طَلْحَةَ - قَالَ أَخْبِثَ قَالَ - أَقْتَحَمَ عَنْ بَعِيرِهِ فَأَتَى رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَقَالَ يَا نَبِيَّ اللَّهِ جَعَلَنِي اللَّهُ فِدَاكَ، هَلْ أَصَابَكَ مِنْ شَيْءٍ قَالَ «لَا، وَلَكِنْ عَلَيْكَ بِالْمَرْأَةِ»، فَأَلْقَى أَبُو طَلْحَةَ ثَوْبَهُ عَلَى وَجْهِهِ، فَقَصَدَ قَصْدَهَا فَأَلْقَى ثَوْبَهُ عَلَيْهَا، فَقَامَتِ الْمَرْأَةُ، فَشَدَّ لَهَا عَلَى رَاحِلَتَيْهَا فَرَكِبَا، فَسَارُوا حَتَّى إِذَا كَانُوا بِضَرْبِ الْمَدِينَةِ أَوْ قَالَ أَشْرَفُوا عَلَى الْمَدِينَةِ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - «أَيُّونَ تَأْبِیُونَ عَابِدُونَ لِرَبِّتَابَا حَامِدُونَ». فَلَمْ يَزَلْ يَقُولُهَا حَتَّى دَخَلَ الْمَدِينَةَ. [٥٤٢٣، ٥٤٣١]

رجال الحديث

- ① على - دا جليل القدر محدث على بن عبد الله بن جعفر المديني رحمته الله دي ددوی تفصیلی حالات کتاب العلم لاندی ورائدی تیرشوی دی. (۲)
- ② بشر بن المفضل - دا بشر بن المفضل ابن الاحق الرقاشی البصری رحمته الله دي ددوی حالات کتاب العلم باب قول النبی صلی الله تعالی علیه وسلم: رب مبلغم أو علی من سامع لاندی تیرشوی دی ۳
- ③ یحیی بن ابی اسحاق: ددوی تذکرہ کتاب تقصیر الصلوٰۃ باب ماجاء فی التخصیر لاندی تیرہ شوی ده
- ④ انس بن مالک: - دَ آنس بن مالک رحمته الله تذکرہ کتاب الایمان باب من الایمان أن یحب لایحیه ما یحب لنفسه لاندی تیرہ شوی ده (۴)

قوله: أَنَّهُ أَقْبَلَ هُوَ وَأَبُو طَلْحَةَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - دا هم غفہ د ترجمتہ الباب دویم روایت دی خو سند ئی بدل شوې دی

فلمَّا كَانُوا بِنَعْيِ الطَّرِيقِ عَثَرَتِ النَّاقَةُ - دَ ابوذر رحمته الله په روایت کښې کان دمفرد صیغه نقل کړې شوې ده (۵)

عَثَرَتِ النَّاقَةُ - دَ ابوذر او اصیلی رحمهما الله په روایت کښې ناقه په خانی الدابة نقل دی (۶)

(۶) دابة د اسم فاعل صیغه ده په دې کښې تاء د وحدت ده د مؤنث اومذکردواړو دپاره

(۱) مرتخریجه فی کتاب الصلوٰۃ باب ما یذکر فی الفخذ رقم: ۳۷۱.

(۲) كشف الباری: ۲۹۷/۳.

(۳) كشف الباری: ۲۲۲/۳.

(۴) كشف الباری: ۵۰۲/۴.

(۵) إرشاد الساری: ۵۵۹/۶.

(۶) إرشاد الساری: ۵۵۹/۶.

مستعمل ده ددی معنی ده په زمکه تگ کونکی ځناور، څاروی او چوپایه اکثر دې استعمال په چوپایه باندې کیږي کوم چه د سورلۍ یا بوج او چتولویه کار راځي

قوله حتی إذا كانوا بظهر المدينة، أو قال: أشرفوا على المدينة - دلته د راوی شک دي چه حضرت انس رضي الله عنه په دې دواړو کښې کومه جمله ونیلې وه کاناوا بظهر المدينة ونیل یا اشرفوا على المدينة ونیلی وو

بظهر المدينة - ظهور د ظاهر په معنی کښې دي یعنی چه کله مدينه مخامخ شوه (۱)
ترجمة الباب سره مناسبت - مناسبت بالکل واضح دي

باب - ۱۹۴ الصلاة إذا قدم من سفر

د ترجمة الباب مقصد او باب سابق سره مناسبت - ددې نه وړاندې باب کښې خودلې شوی چه کله مجاهد او مسافر د سفر نه واپس شی وطن ته راوړسی نو د الله تعالی شکر دي ادا کړي او توبه استغفار دي او کړي اوس خبره دا ده چه کله منزل مقصود ته اورسی نو څه به کوي! په دې مناسبت سره امام بخاری رحمته الله علیه باب الصلوة، إذا قدم من سفر ترجمه قایمولو سره دا خودل غواړي چه کله مجاهد یا مسافر واپس شی خپل منزل مقصود ته اورسی نو هغه له د شکراني یو دوه رکعته موخ ادا کول پکار دي د رسول الله صلی الله علیه و آله عادت مبارک وو چه د سفر نه په واپسني باندې به یی جومات ته تعریف اوږلو او دوه رکعت به یی ادا کول.

احديث (۱۹۴۱) «حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِثَارٍ قَالَ سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فِي سَفَرٍ فَلَمَّا قَدِمْنَا الْمَدِينَةَ قَالَ لِي «ادْخُلِ الْمَسْجِدَ فَصَلِّ رَكْعَتَيْنِ» [از: ۴۳۲]

رجال الحديث

- ① سليمان بن حرب - دا ابوایوب سلیمان بن حرب بن بجیل و اشحی رحمته الله علیه دي کتاب الايمان لاندې ددوی تذکره تیره شوې ده (۲)
- ② شعبه - دامشهور محدث شعبه بن الحجاج بن الورد البصري رحمته الله علیه دي ددوی حالات کتاب الايمان لاندې وړاندې تیر شوی دی (۳)
- ③ محارب بن دثار - دا قاضی ابو مطرف، محارب بن دثار السدوسی الکوفی رحمته الله علیه دي دوی تذکره کتاب الصلوة، باب الصلوة إذا قدم من سفر لاندې تیره شوې ده

(۱) إرشاد الساري: ۶: ۵۵۹.

م تخریجه فی کتاب الصلوة باب الصلوة إذا قدم من سفر رقم: ۴۴۳.

کشف الباری: ۲: ۱۰۵.

کشف الباری: ۱: ۶۷۸.

⑤ جابر بن عبد الله رضی اللہ عنہ - دامشہور صحابی رسول حضرت جابر بن عبد الله بن عمرو بن حرام الانصاری رضی اللہ عنہ د دوی حالات کتاب الوضوء باب صب النبی صلی اللہ علیہ وسلم المغنی علیہ لاندی تیر شوی دی

کنت مع النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم فی سفی فلما قدمنا من المدينة قال لی ادخل المسجد فصل رکعتین حضرت جابر بن عبد الله رضی اللہ عنہ وانی چه زہ پہ سفر کنبی رسول الله ﷺ سرد وود - کله چه موب - مدینہ ته اور سیدو نو حضور پاک ماتہ او فرما نیل جابر جمت ته لایشه او دود رکعتہ او کره دې نه تحية المسجد مراد نه دې دا د سفر نه د واپس نی نقل مونیخ وو ^(۱)

کتاب الصلوة باب الصلوة اذا قدم من سفر لاندی امام بخاری رحمہ اللہ دا روایت عن خلاف بن یحیی عن مسعر عن محارب بن دثار په طریق سره روایت کړې دې ^(۲) هم هلته ددې متعلق تفصیل هم تیر شوی دې علامه قسطلانی فرمائی چه امام بخاری رحمہ اللہ دا روایت مختصر او تفصیلاً شلو مقاماتو کنبی نقل کړې دې ^(۳)

ترجمة الباب سره د حدیث باب مناسبت - د فلما قدمنا من السفر قال لی: ادخل المسجد فصل رکعتین مناسبت ترجمة الباب سره ښکاره دي

احديث ١٢٩٢ (٤) حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ عَنِ ابْنِ شَكَّابٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ كَعْبٍ عَنْ أَبِيهِ وَعَنْهُ عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ كَعْبٍ عَنْ كَعْبٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - كَانَ إِذَا قَدِمَ مِنْ سَفَرٍ ضَمَّى دَخَلَ الْمَسْجِدَ . فَصَلَّى رَكَعَتَيْنِ قَبْلَ أَنْ يُجْلِسَ . از ١٢٦٠٤

رجال الحديث

① ابو عاصم - دا ابو عاصم ضحاک بن مخلد بن ضحاک بن بصری رحمہ اللہ د دوی تذکره کتاب العلم باب القراءة والعرض علی الحدیث لاندی تیره شوی ده ^(۵)

⑤ ابن جریج - دا عبد الملك بن عبد العزيز بن جریج اموی رحمہ اللہ د دوی تذکره کتاب العیض باب غسل الحائض رأس زوجها وترجیله لاندی تیره شوی ده

^(۱) (إرشاد الساری: ۵۹۶/۶).

^(۲) (عمدة القاری: ۲۱/۱۵).

^(۳) (إرشاد الساری: ۵۹۶/۶).

^(۴) (مرتجيہ فی کتاب الجهاد باب إذا تصدق أو وقف بعض ماله أو بعض رقيقه أو دوابه فهو جائز رقم: ۲۷۵۷).

^(۵) (کشف الباری: ۱۲۹/۳ - ۱۳۲).

⑤ ابن شہاب - مشہور محدث محمد بن مسلم بن عبید اللہ بن شہاب زہری دے ددوی حالات ہم بد، الوحی لاندی تیر شوی دی (۱)

⑥ عبدالرحمن بن عبداللہ بن کعب - دا عبدالرحمن بن عبداللہ بن کعب بن مالک رضی اللہ عنہ دی کتاب الوصایا باب إذا تصدق أو وقف بعض ماله لاندی نی تذکرہ تیرہ شوی دہ

⑦ عبید اللہ بن کعب - دا مشہور صحابی کعب بن مالک رضی اللہ عنہ دی ثقہ او معتبر راوی دی دخیل پلار کعب بن مالک رضی اللہ عنہ نی روایات اخستی دی (۲) د دوی نہ روایت کونکو کنبی دہ ورا دہ، عبدالرحمن بن عبداللہ بن کعب، محمد بن مسلم بن شہاب زہری، او دہغہ روز معبد بن مالک رحمہم اللہ شامل دی (۳)

کلہ چہ د کعب بن مالک رضی اللہ عنہ نظر لارو نو عبید اللہ بن کعب د ہغہ سہارا جوړ شو او دہغہ نی بہ خدمت اوکرو (۴) امام بخاری امام مسلم امام ابو داؤد او امام نسائی رحمہم اللہ ٔولو ددوی روایات نقل کری دی

قوله: أن النبي صلى الله تعالى عليه وسلم كان إذا قدم من سفر ضحى

دخل المسجد، فصلى ركعتين قبل أن يجلس - حضرت کعب بن مالک رضی اللہ عنہ فرمائی چہ رسول اللہ ﷺ بہ کلہ د ساختی وخت د سفر نہ واپس راتلو نو اول بہ جمات تہ تللو او د کیناستونہ وړاندی بہ نی دود رکعتہ کول

د امام بخاری رضی اللہ عنہ عادت دی کہ چرې یور وایت په مختلفو احکامو آدابو او فوائد باندی مشتمل وی نو هغہ په مختلف ابواب کنبی نقل کوی. مذکورہ روایت د حضرت کعب بن مالک رضی اللہ عنہ د یو طویل او مفصل روایت جزء دی په کوم کنبی چہ هغہ د غزوہ تبوک نہ پاتې کیدو قصہ بیان کری دہ شاته کتاب الصلوٰۃ باب الصلوٰۃ إذا قدم من سفر لاندی مذکورہ روایت باندی بحث کری دی او وړاندی کتاب المغازی لاندی ہم په تفصیل سرہ راروان دی. (۵)

ترجمہ الباب سرہ مناسبت - مناسبت بالکل ښکاره دی. د حدیث نہ حاصل شوې فوائد - علامہ عینی رضی اللہ عنہ او فرمائیل چہ د ترجمہ الباب د روایت نہ یوہ فائدہ دا معلومہ شوه چہ د سفر نہ په واپس کیدو نفل مونځ کول سنت دی او ددی ډیر فضیلت دی. دا سلامت او بہ عافیت سرہ واپس کیدو باندی د اللہ تعالیٰ په حضور د شکر بہ ادا کولو مظہر دی. د رسول اکرم ﷺ په دی طرز عمل کنبی زمونږ ډپارہ اوسوہ او نمونہ دہ چہ د سفر نہ حضر حالت تہ راتلل او دهر کار نہ وړاندی نفلی مونځ سرہ تبرک حاصل کری شی. دا د خیر

(۱) کشف الباری: ۳۲۶/۱.

(۲) تہذیب الکمال للحافظ المزی: ۱۴۵/۱۹.

(۳) تہذیب الکمال: ۱۴۵/۱۹ و تہذیب التہذیب: ۴۴/۷.

(۴) تہذیب الکمال: ۱۴۵/۱۹ و تہذیب التہذیب: ۴۴/۷.

(۵) کشف الباری کتاب المغازی ص: ۶۳۵ - ۶۵۱.

یوه بهترینه کنبی ده^(۱)

دویمه خبره دا معلومه شوه چه د سفر نه وایس راشی نو دخپل کور نه اول دالله تعالی کور جمات کنبی حاضر شی اوهم ددغه ځانی نه دحضرت شروع اوکړی خلقو سره لږ ساعت ناسته اوکړی نو سلام دعابه کوی^(۲) ښکاره خبره ده چه دا هم یوه لویه فائده ده

باب- ۱۹۵ الطعام عند القدوم

د ترجمه الباب مقصد او باب سابق سره مناسبت ددې نه وړاندې باب کنبی خودلې شوی چه اول دې جمات ته لارشی مونږ دې اوکړی دهغې نه پس دې بیا کور ته ځی کله چه مسافر خپل کور ته لاړو آرام نی اوکړو نو دهغې نه پس به څه کوی؟ ددې مناسبت سره امام بخاری رحمته الله علیه دا ترجمه قایم کړه د امام بخاری رحمته الله علیه غرض دادې چه د خوشحالی په موقع باندې که چرې د دعوت طعام انتظام اوکړی شی نو ډیره ښه خبره ده په دې موقع باندې دخپلوانو دوستانو دپاره دعوت طعام بندوبست کول د سنت او صحابه کرامو رضی الله عنهم د اثر نه ثابت دی

قوله: وکان ابن عمر یفطر لمن یشاء - عبدالله بن عمر رضی الله عنهما به د میلانو او راتلونکاتیانو د وجې نه روژه نه ساتله

یغشاء - غش غشاء غشیانا په معنی کنبی دې د چار اتلل رابکاره کیدل په عربی ژبه کنبی ملاقاتیان یا خدمت کوونکي جماعت ته غاشیه ویلې شی^(۳) ممکن دی چه په روایت باب کنبی هم غاشیه نه هغه خلق مرادوی چه دحضرت ابن عمر رضی الله عنهما د خدمت او زیارت کولو دپاره راتلل

یفطر - دکشمپهني په روایت کنبی یفطر په ځانی یصنع لفظ راغلې دې^(۴) حافظ ابن حجر رحمته الله علیه او علامه عسقلانی رحمته الله علیه فرمائی چه د معنی په لحاظ دلفظ هم صحیح دې او ددواړو په مینځ کنبی څه تعارض هم نشته خو بیا هم د ترجمه الباب په روایت کنبی یفطر مروی دې هم دغه اصح دې^(۵)

حضرت ابن عمر رضی الله عنهما د سفر او حضر معمول دحضرت ابن عمر رضی الله عنهما معمول وو چه په سفر کنبی به نی کله هم روژه نه ساتله نه فرضی او نه نفلی او په حضر کنبی اکثر د روژې ساتلو اهتمام وو د رمضان په میاشت کنبی به نی په رخصت باندې عمل کولو او دهغې قضاء به نی راوړله خو چه کله به نی د سفر نه تشریف راوړلونی یوڅو ورځې به نی روژه نه ساتله ځکه چه خلق به د ملاقات او مبارکني دپاره راتلل حضرت ابن عمر رضی الله عنهما به دهغوی دعوت او خاطر تواضع انتظام فرمائیلو او پخپله به هغوی سره په خوراک څښاک کنبی شریک کیدلو

(۱) عمدة القاری: ۲۲/۱۵.

(۲) عمدة القاری: ۲۲/۱۵.

(۳) | النهاية لابن الاثير: ۳/۳۷۰ (ماده غین شین).

(۴) | إرشاد الساری: ۵۶۰/۶.

(۵) | إرشاد الساری: ۵۶۰/۶ وفتح الباری: ۲۳۱/۶.

اویوڅو ورځې به نې د خپل معمول خلاف روژه نه ساتله کله چه به دمیلمنو راتگ بندشو نو بیه به نې د خپل معمول اهتمام کولو سره روژه ساتله (۱)

مذکورده اثر قاضی اسماعیل بن اسحاق په الاحکام کښې عن حصاد عن نافع عن ابن عمر په طریق سره موصولاً روایت کړې دې په دې کښې دی : إذا کان مقيماً يقظاً، وإذا کان مسافراً لم يقم، وإذا قدم أظفر أياماً لغاشيته، ثم يصوم. (۲) حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما چه به کله مقيم شو نوروژه به نې ساتله او چه به سفر کښې به وونو د روژې نه ساتلو معمول نې وو کله چه به د سفر نه واپس کیدو نو څو ورځې به نې دخپلو میلمنو د خاطرده افطار کولو بیه به نې روژه ساتله د حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما د اثر نقل کولو مقصد د حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما دا معلق اثر نقل کولو سره ابد بخاری رضی اللہ عنہ د ترجمه الباب مدعی ثابتوی چه کورنی د ابن عمر رضی اللہ عنہما په حصر کښې د نقل روژې ساتلو معمول وو لیکن چه کله به د سفر نه واپس کیدو نو د ملاقاتیانو د میلستیدو پره دخپل معمول خلاف پخپله هم هغوی سره خوراک کښې شریک کیدلو او څو ورځې به نې روژه نه ساتله

د ابن عمر رضی اللہ عنہما د اثر نه مستنبط فوائد : علامه ابن بطلال رضی اللہ عنہ د دې اثر لاندې دا فنده خودلې ده چه رؤسا او ائمه له پکار دی چه د سفر نه واپس کیدو نه پس خپل احباب اودوستانو خبافت کونی دا مستحب دی اود اکابر و او اسلافو دا معمول باتې دې (۳) دې دعوت ته په عربی کښې نقیعه ونیلې شی (۴) علامه ابن اثر رضی اللہ عنہ د تحریر فرمانی چه نقیعه هغه خوراک ته وانی کوه چه مسافر د سفر نه د واپس راتلو سره تیاره وی (۵) یوقول دادې چه نقیعه د نفع نه دې نفع دوړې ته وانی مسافر هم به دوړو کښې سفر کوی (۶)

احديث ۱۲۹۲۳/۲۹۲۴ (۷) حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ أَخْبَرَنَا وَكِيعٌ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِثَارٍ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - لَمَّا قَدِمَ الْمَدِينَةَ تَحَرَّجَ وَرَأَوْهُ بَقَرَةً.

رجال الحديث

① محمد د ابو عبد الله محمد بن سلام بن الفرج السلمي بيکندي دې ددوی تذکره کتاب الايمان

(۱) فتح الباری: ۲۳۸/۶ وارشاد الساری: ۵۶۰/۶.

(۲) تعلق التعليق لابن حجر: ۴۶۷/۳.

(۳) شرح ابن بطلال: ۲۴۳/۵.

(۴) فتح الباری: ۲۳۹/۶.

(۵) النهاية في غريب الحديث لابن الاثير: ۱۰۹/۵.

(۶) إرشاد الساری: ۵۶۱/۶.

(۷) مر نخريچه في كتاب الصلوة باب الصلوة إذا قدم من سفر

باب قول النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم: أنا أعلمکم باللہ وأن البعثة فعل القلب لاندی او گورنی (۱)
 حدثنا محمد - د محمد پہ نوم سرہ دامام بخاری رحمہ اللہ یر شیوخ حدیث ذکر صحیح بخاری
 کنہی راغلی دی مثلاً محمد بن علاء، محمد بن منشی وغیرہ ہما خو پہ خیل صحیح کنہی
 امام بخاری رحمہ اللہ دا صنیع اختیار کری دی چہ کوم خانی د لقب یا کنیت وغیرہ د تصریح نہ
 بغیر پہ سند کنہی مطلقاً محمد ذکر کوی نو ددی نہ دہغوی پہ نیز محمد بن یحییٰ یا محمد
 ذہلی نہ یوکس مراد وی (۲) بیا دا شبہ پیدا کیڑی چہ پہ سند حدیث کنہی مطلق لفظ محمد
 نہ بہ خنگہ معلومیری چہ دی نہ محمد بن یحییٰ مراد دی یا محمد ذہلی؟ ددی جواب دادی
 چہ د دواړو شیوخ حدیث جدا جدا دی لہذا د مروی عنہ تعیین سرہ ددی خبری ہم تعیین
 کیڑی چہ د محمد نہ محمد بن یحییٰ مراد دی کہ محمد ذہلی (۳) دلته د روایت پہ سند کنہی
 د محمد شیخ یعنی مروی عنہ وکیع دی او وکیع بن جراح د محمد ذہلی پہ شیوخ کنہی شامل
 نہ دی پہ دی وجہ دا شک باقی نہ پاتې کیڑی چہ د محمد نہ بہ دلته محمد ذہلی مراد وی
 ⑦ وکیع - دامشہور امام محدث ابوسفیان وکیع بن الجراح بن ملیح الرواسی الکوفی رحمہ اللہ
 دی د دوی حالات کتاب العلم باب کتابہ العلم لاندی تیر شوی دی (۴)

⑧ شعبہ - دا شعبہ بن الحجاج واسطی بصری رحمہ اللہ دی د دوی حالات کتاب الايمان باب المسلم
 من سلم المسلمون من لسانہ ویدہ لاندی وړاندې تیر شوی دی (۵)
 ⑨ محارب بن دثار - دا قاضی ابو مطرف محارب بن دثار السدوسی الکوفی رحمہ اللہ دی د دوی
 حالات کتاب الصلوة باب الصلوة اذ اقدم من سفر لاندی تیر شوی دی

⑤ جابر بن عبد اللہ رحمہ اللہ - دا مشہور صحابی دی د دوی حالات کتاب الوضوء باب صب النبی الوضوء
 علی المغبی علیہ لاندی تیر شوی دی

قوله: أن رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم لما قدم المدينة نحر جزوراً أو

بقرة - حضرت جابر بن عبد اللہ رحمہ اللہ فرمائی چہ رسول اللہ ﷺ بہ کلد ذات الرقاع نہ واپس
 شو (۶) مدینہ تہ راور سیدو نو حضور پاک یود او نبہ یا غوا ذبح کرہ

جزوراً أو بقرة - د جیم فتحہ او زاء ضمہ سرہ د قربانی او نبی تہ وانی پہ مذكر او مؤنث دواړو
 باندی د جزور اطلاق کیڑی (۷)

(۱) کشف الباری: ۹۳/۲.

(۲) فتح الباری: ۱۳۹/۶.

(۳) فتح الباری: ۱۳۹/۶.

(۴) کشف الباری: ۴/۲۱۹ - ۲۲۶.

(۵) کشف الباری: ۶۷۸/۱.

(۶) إرشاد الساری: ۵۶۱/۶.

(۷) عمدة القاری: ۲۲/۵ النهاية لابن الاثیر: ۲۲۶/۱.

ددې جمع جزر، د جیم او زاء ضمه سره^(۱) راوی نه یاد نه دی چه اوښه نی ذبح کړې وه که غوا په دې بنیاد باندې او دلته مفید شک دې لیکن راجح دادی چه حضور پاک غوا ذبح کړې وه ځکه چه د حضرت جابر رضی الله عنه هم دغه روایت امام مسلم رحمته الله علیه په دوو مختلف طرق سره خپل صحیح کښې روایت کړې دې او په دوام و کښې

دبقرة لفظ تصریح ده د جزور هذو ذکر نشته^(۲) خلاصه دا شوه چه د صحیح بخاری په روایت باب کښې جزور د راوی شک دې صحیح دادې چه حضور پاک غوا ذبح کړې وه

ترجمة الباب سره مناسبت ترجمه الباب سره د روایت باب مناسبت بالکل ظاهر دې ترجمه الباب لاندې امام بخاری رحمته الله علیه د سفر نه واپس کیدلو باندې د دعوت طعام سنیت او استحباب ثابت کړې دې

احديث ص ۱۶۹۶ (۳) مُعَاذَ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ مُحَارِبٍ سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ اشْتَرَى مِنِّي النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - بَعِيرًا بَوْقِيَّتَيْنِ وَدِرْهَمًا أَوْ دِرْهَمَيْنِ، فَلَمَّا قَدِمَ صَرَّارًا أَمْرًا بِقُرَّةٍ فَقَدْ بَحَثْتُ فَأَكَلُوا مِنْهَا، فَلَمَّا قَدِمَ الْمَدِينَةَ أَمَرَنِي أَنْ آتِيَ الْمَسْجِدَ فَأَصْلِيَ رَكْعَتَيْنِ، وَوَزَنَ لِي ثَمَنَ الْبَعِيرِ.

رجال الحديث

① معاذ - دا معاذ بن معاذ العنبري البصري رحمته الله علیه دې د دوی تذکره کتاب الاذان باب اذا أتممت الصلوة فلا صلاة الا المكتوبة لاندې تیره شوې ده د سند د باقی روایانو حواله دې نه وړاندې روایت په سند کښې تیره شوې ده

قوله: اشتري مني النبي صلى الله تعالى عليه وسلم بعيراً بوقيتين، ودرهم أو

درهمين - جابر بن عبدالله رضی الله عنه وائی رسول الله صلی الله علیه و آله مانه یو اوښ په دوه اوقیه او یو درهم یا دوه اوقیه او دوه درهم واخستلو. راوی ته یادنه دی چه په دوه اوقیه او یو درهم باندې اخستی وو که په دوه اوقیه او دوه درهم باندې په دې وجه د او درهمین سره د راوی شک ښکاره کیږي خو د ابوذر په روایت کښې اوقيتین دهمزه فتحه او واو سکون سره ضبط شوې دې په

(۱) النهاية لابن الاثير: ۲۲۶/۱.

(۲) أخرجه مسلم في صحيحه: ۲۹/۲ في كتاب المساقاة والمزارعة. باب بيع البعير واستثناء ركوبه. عن عبيد الله بن معاذ العنبري عن أبيه عن شعبة عن محارب عن جابر بن عبد الله يقول: اشتري مني رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم بعيراً بوقيتين ودرهم. أو درهمين. قال: فلما قدم صراراً أماً ببقرة فذبحت، فأكلوا منها. وقد أخرجه أيضاً بطريق آخر: ۳۰/۲ عن يحيى بن الحبيب الحارثي. عن خالد بن الحارث. عن شعبة عن محارب. عن جابر. عن النبي صلى الله تعالى عليه وسلم بهذه القصة. غير أنه قال: فاشترى مني بشين قد سماه. ولم يذكر البوقيتين. والدرهم ودرهمين. وقال: أمر ببقرة. ففحرت. ثم قسم لحمها. رقم: ۴۰۷۵.

(۳) قوله (زاد معاذ. عن شعبة) مخرجه: في كتاب الصلوة باب الصلوة إذا قدم من سفر رقم: ۴۴۳.

یوروايت کنبې وقيتين په واوباندي فتحه سره ضبط شوې دې او په دې کبې همزه ساقط ده، او په دې مخې ته نسخه کنبې هم دا ضبط کړې شوې دې

قوله فلما قدم صرارا، أمر ببقرة فذبحت فاكلوا منها. کله چه حضورياک مقام صرار ته اوسيدونوديوې غواذبح کولو حکم نی ورکړونوغواذبح کړې شوه اوتولودهغې غوښه اوخوپله

صرار د صاد کسره سره د یوخانی نوم دې مشرق طرف ته مدينې نه درې ميله فاصله باندې دې (۱) حموی، مستملی او ابن الخداء رحمهم الله په روايت کنبې صرار په صاد باندې نقطه سره، ضبط شوې دې علامه ابن قرقول او حافظ ابن حجر رحمهما الله فرماني دا راوی وهم

دې صحيح صرار، بغیر نقطه، دې (۲) باوقيتين ودرهم اودرهمين

الفاظ روايات کنبې تعارض اودهغې حل - علامه قسطلانی رحمته الله فرماني دا جمله د امام بخاری رحمته الله په نیز په روايت کنبې په مختلف لفظونو سره نقل ده په یوروايت کنبې دی باوقيتين د تشبه په خانی وقيه مفرد نقل کړې شوې دې په یوروايت کنبې الفاظ دی احسبه باریع اواق او په یوبل روايت کنبې دی بعشرين دينار الفاظ نقل دی (۳) خو امام بخاری رحمته الله او فرماني ان روايه وقيه اکثر (۴)

قاضی عیاض رحمته الله د روايت په دې جمله کنبې نقل شوی اختلاف په مینخ کنبې تطبیق ورکولو سره فرمائيلی چه په حقیقت کنبې دا لفظی اختلاف دې دمعنی په لحاظ په دغه مختلفو الفاظو کنبې هیخ تعارض نشته د اختلاف اصل منشاء خو روايت بالمعنی دې مطلب دادې چه راوی په روايت بالمعنی باندې عمل اوکړو او هم یومفهوم نی په مختلفو لفظونو کنبې تعبیر کړو په اوقیه سره په روايت کنبې اوقیه الذهب مراد دې او ددویم روايت مضیق اربع اواق په اصل کنبې خلور اوقیه چاندی د اوقیه الذهب د قیمت مساوی دې لهذا معنا دې مختلفو الفاظ کنبې خه تعارض نشته دغه شان به شل دينار د دغه اواقی قیمت شی

علامه قسطلانی رحمته الله فرماني: وجه القافض عیاض بین هذه الروایات بان سبب الاختلاف: الروایة بالمعنی وأن المراد اوقیه الذهب والاربع اواق بقدر ثمن اوقیه الذهب (۵)

ددې تعلیق تخريج - امام مسلم رحمته الله دا تعلیق کتاب الساقات، باب بیع البعیدواستثناء رکوبه

(۱) إرشاد الساری: ۵۶۱/۶.

(۲) عمدة القاری: ۱۵/۲۲ - ۲۳.

(۳) عمدة القاری: ۵/۲۲ - ۲۳ وفتح الباری: ۲۳۹/۴.

(۴) إرشاد الساری: ۵۶۱/۶.

(۵) إرشاد الساری: ۵۶۱/۶.

(۶) إرشاد الساری: ۵۶۱/۶.

لاندې موصولاً نقل کړې دي بل اسماعیل رضی اللہ عنہ هم دا تعلیق په مستخرج کښې موصولاً روایت کړې دي ^(۱)

ددې تعلیق مقصد - ددې تعلیق نه دامام بخاری رحمۃ اللہ علیہ مقصد د ترجمه الباب دعوی ثابت کول دی چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د سفر نه مراجعت کولو سره مقام صرار ته اورسیدو نو حضو یا ک دغوا د ذبح کولو حکم ورکړو کومه چه ټولو په یو ځانی اوڅوړله چنانچه فلما قدم صراراً امر بقیة نه هم ترجمه الباب اوځی.

احديث نمبر ۲۹۲۴ (۲)، حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِدْرِيسَ عَنْ جَابِرٍ قَالَ قَدِمْتُ مِنْ سَفَرٍ فَقَالَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - «صَلِّ رَكْعَتَيْنِ». صِرَارٌ مَوْضِعٌ نَاجِيَةٌ بِالْمَدِينَةِ. [ر: ۴۳۲]

رجال الحديث

① ابو الوليد - دا ابو الوليد هشام بن عبد الملك طيالسي بصري رحمۃ اللہ علیہ دي ددوی حالات کتاب الايمان باب علامة حب الايمان کښې تیرشوی دی ^(۳)

② شعبه - دا شعبه بن الحجاج بن الورد بصري رحمۃ اللہ علیہ دي ددوی حالات کتاب الايمان باب السلم من سلم المسلمون من لسانه ويده لاندې وړاندې تیرشوی دی ^(۴)

③ محارب بن دثار - دا قاضي ابو مطرف محارب بن دثار السدوسي الکوفي رحمۃ اللہ علیہ دي ددوی حالات کتاب الصلوة باب الصلوة إذا قدم من سفر لاندې تیرشوی دی

④ جابر بن عبدالله رضی اللہ عنہ - دا مشهور صحابی جابر بن عبدالله بن حرام انصاري دي ددوی تذکره کتاب الوضوء باب صب النبي الوضوء على المغني عليه لاندې تیره شوی ده

قوله: قال: قدمت من سفر، فقال النبي صلى الله تعالى عليه وسلم: صل

ركعتين - د حضرت جابر بن عبدالله رضی اللہ عنہ په روایت کښې دی چه زه د سفر نه واپس راغلې نو رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم حکم اوکړو چه دوه رکعتہ (نفل، اوکړه

ترجمة الباب سره د حدیث په مناسبت د یواشکال جواب - حافظ ابن حجر رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه دلته

^(۱) صحیح مسلم: ۲۸/۲ رقم: ۱۱۵.

^(۲) مرتخریجه فی کتاب الصلوة باب الصلوة إذا قدم من سفر رقم: ۴۴۳.

^(۳) کشف الباری: ۳۸/۲.

^(۴) کشف الباری: ۱/۶۷۸.

اشکال کیندی شی چه ددی روایت ترجمه الباب سره مناسبت نشته ددی مناسبت خود ماقبل باب ب الصلوة اذا قدم من سفر سره دی؟

حافظ ابن حجر رحمته اللّٰه ددی جواب ورکړې دي چه ابو الوليد په طريق سره مذکوره روایت نقل کولو سره امام بخاری رحمته اللّٰه ددی خبرې طرف ته اشاره کړې ده چه دا روایت د پوره حدیث یو جزء دي ددی تفصیل دادې چه د شعبه بن حجاج نه دغه دریو شاگردانو دا حدیث روایت کړې دي او هر یو د شعبه بن حجاج نه د حدیث صرف هم یو جزء نقل کولو باندې اکتفا کړې ده وکیع د شعبه نه د حدیث هغه جزء نقل کړې دي په کوم کسبې چه د غوا د ذبح ذکر دي ابو الوليد او سليمان بن حرب د شعبه نه د حدیث هغه جزء نقل کړې دي په کوم کسبې چه رسول الله صلی اللّٰه علیہ وسلم مبارک حضرت جابر بن عبد الله رضی اللّٰه عنہ ته د دوو رکعتو مونږ کولو حکم ورکړې دي او بعد عنبري د شعبه نه پوره حدیث نقل کړې دي ^(۱)

خلاصه دا ده چه د باب دریو پر روایتونه هم د یو حدیث مختلف اجزاء دي ابوانبیه په طريق باندې امام بخاری رحمته اللّٰه دا روایت ذکر کولو سره اشاره فرمایلي چه دا دي نه د وړاندې روایت جزء دي ^(۲)

قوله: صرار: موضع ناحية بالمدينة - د ترجمه الباب په معلق روایت کسبې صرار لفظ وارد شوي دي امام بخاری رحمته اللّٰه وضاحت فرمایلي دي چه صرار د مدینې په مضافات کسبې واقع دي د صحیح بخاری په یو نسخه کسبې دا عبارت نشته ^(۳)

بواعث اختتام - د امام بخاری رحمته اللّٰه دا عادت دي چه د هر کتاب په آخره کسبې یو داسې لفظ ذکر کوي په کوم کسبې چه د اختتام طرف ته اشاره وي

شیخ الحدیث مولانا محمد زکریا رحمته اللّٰه فرمایلي دي چه په حقیقت کسبې امام بخاری رحمته اللّٰه د کتاب اختتام سره انسان د دي په خاتمه باندې خبردار کوي چه څنگه د کتاب بحث اختتام ته اورسیدو ستا ژوند به هم دغه شان خپل انجام ته په رسیدو سره ختم شی. لهذا د مرگ نه شفقت مه کوو او په نیکو اعمالو سره د راتلونکي منزل تیاری کوو.

د حافظ ابن حجر رحمته اللّٰه په نیز کتاب الجهاد هم په دي باب باندې ختمیږي کتاب الخمس په دي کسبې شامل نه دي په دي وجه د حافظ صاحب په نیز په اختتام باندې دلالت کونکې جمله

قدمت من سفر، فقال النبي صلى الله تعالى عليه وسلم: صل ركعتين ده ^(۴)

(۱) فتح الباری: ۲۳۹/۶ و تبعه القسطلانی أيضاً أنظر إرشاد الساری: ۵۶۱/۶.

(۲) فتح الباری: ۲۳۹/۶.

(۳) تحفة الباری للشیخ الاسلام زکریا بن محمد الانصاری: ۵۲۹/۳.

(۴) الایوب والتراجم للمحدث زکریا الکاندهلوی ص: ۲۰۵ ومقدمة لامع الدراری للکاندهلوی: ۱۷۱/۱.

لیکن حضرت شیخ الحدیث رحمۃ اللہ علیہ فرماتیلی کہ ہم نے نیز کتاب الجہاد پہ بدء الخلق باندی
 ختمیدو کہ در الحسن کہ یہ کتاب الجہاد کنبی شامل دی ہے دی وجہ دلتہ یہ دی مقام
 باندی ذہراعت اختتام ذتصریح کولو ہیخ ضرورت نشته خو کہ دحافظ صاحب ذرائی اعتبار
 اوکری شی نو یہ ہم ہراعت اختتام باندی دلالت کونکی ہغہ الفاظ دانہ دی دکوم تصریح چہ
 حافظ صاحب کپی دہ بلکه ذ حدیث باب پہ سند کنبی وارد محارب او دثار ہغہ الفاظ دی چہ
 ہراعت اختتام باندی دلالت کوی ذ محارب معنی دہ جنگ کونکی جنگیدونکی پہ جنگ سرہ ذ
 مرگ واقع کیدل ممکن دی لکہ چہ لفظ محارب سرہ ذ مرگ واقع کیدو او ژوندون ختمیدو
 طرف تہ اشارہ دہ دثار نہ اسم فاعل الدثار الہالک طرف تہ اشارہ دہ ہلاک کیدونکی پہ دی
 سرہ ہم ذ مرگ او ژوند ہلاکت یعنی ختمیدو طرف تہ اشارہ دہ (۱)

دغہ شان دثار ہغہ کپری تہ وائی چہ پہ بدن باندی لکیدلی کپری دپاسہ وی ددی ضد
 شعار دی شعار ذ بدن وینتو سرہ لکیدلی کپری تہ وائی دا ذ دثار نہ لاندی وی دی تہ تاسو
 تحتانی لباس ہم وئیلی شنی حضرت شیخ الحدیث رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چہ دثار ذ شعار ضد دی او
 شعار سرہ ذہن رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم ددی ارشاد طرف تہ راگرخول دی ذ کو الفاظ چہ دادی شعربا
 ایاء (۲)

ذ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لور بی بی حضرت زینب رضی اللہ عنہا وفات شوه. دہغی دکنن دفن انتظام اوکری شو
 نو حضور یاک او فرمائیل اشعرنہا ایاء یعنی دا ازار ذ زینب دپارہ شعار جو کپری (۳)
 مختصر دا چہ دثار ذ شعار سرہ مناسبت دی پہ کوم سرہ چہ مذکورہ روایت یادولوسرہ انسان
 خبردار کولی شی چہ تہ ہم مر کپری او کفن دفن انتظام بہ دی کپری لہذا غافل کپہہ مہ
 اودمرگ تیاری کوه واللہ اعلم

۴۷ ختم شدہ

(۱) الابواب والتراجم للمحدث زکریا الکاندھلوی: ص ۲۰۰ ومقدمۃ لامخ الدارۃ للکاندھلوی: ۱/۱۷۱.
 (۲) والحديث عند البخاری: ۱/۱۶۸ فی کتاب الجنائز باب غسل الميت ووضوء بالماء والسدر. وباب ما
 يستحب أن يغسل وترا. وعند مسلم فی صحیحہ: ۱/۳۰۴ - ۳۰۵ فی کتاب الجنائز باب غسل الميت ثلاثا أو
 خسا. وعند النسائي فی سننہ: ۱/۶۶۶ فی باب کیف یغسل الميت وعند الترمذی فی جامعہ: ۱/۱۹۳ فی أبواب
 الجنائز باب ماجاء فی غسل الميت. وعند ابن ماجہ فی سننہ: ص: ۱۰۵ فی أبواب ماجاء فی غسل الميت.
 (۳) مقدمة لامخ الدارۃ للمحدث زکریا الکاندھلوی: ۱/۱۷۱.

المصادر والمراجع

- الإيواف والتراجم لصحيح البخارى / محمد زكريا صاحب الكاندهلوى رحمه الله تعالى . متوفى ١٣٠٢ هـ / ١٩٨٢ م .
ايچ ايم سعيد كيمنى كرايى .
الاحسان بترتيب صحيح ابن حبان / ابو حاتم محمد بن حبان بسقى رحمه الله تعالى . متوفى ٢٥٣ هـ .
مؤسسة الرسالة بيروت .
احكام القرآن / ابو بكر احمد بن على الرازى الجصاص رحمه الله . متوفى ٥٢٠ هـ . دار الكتب العلمية بيروت
احكام القرآن / ابو بكر محمد بن عبد الله المعروف بابن العربي المتوفى ٥٢٢ هـ / دار المعرفة بيروت .
ارشاد السارى شرح صحيح البخارى / ابو العباس شهاب الدين احمد القسطلانى - رحمه الله تعالى . متوفى ٩٢٣ هـ . المطبعة الكبرى الاميرية مصر / دار الكتب العلمية بيروت .
الاستنكار / ابن عبد البر - رحمه الله . المتوفى ٦٣١ هـ . دار احياء التراث العربى بيروت . الطبعة الاولى ١٣٢١ هـ
الاستيعاب فى اساء الاصحاب بهامش الاصابة / ابو عمر يوسف بن عبد الله بن محمد بن عبد البر - رحمه الله . متوفى ٣٣٢ هـ . دار الفكر بيروت .
اسد الغابة فى معرفة الصحابة / عز الدين ابو الحسين على بن محمد الجزرى المعروف بابن الاثير . رحمه الله . المتوفى ٦٣٠ هـ . دار الكتب العلمية بيروت .
الاصابة فى تمييز الصحابة / شهاب الدين ابو الفضل احمد بن على العسقلانى المعروف بابن حجر . رحمه الله . المتوفى ٨٥٢ هـ . دار الفكر بيروت .
اعلام الحديث / ابو سليمان حمد بن محمد الخطاى . رحمه الله تعالى . متوفى ٢٨٨ هـ . مركز احياء التراث الاسلامى جامعة ام القرى مكة المكرمة .
اعلاء السنن / ظفر احمد العثماني - رحمه الله . متوفى ١٣٩٣ هـ . ادارة القرآن كرايى .
اكبال اكبال المعلم شرح صحيح المسلم / ابو عبد الله محمد بن خلفه الوشائى المالكى . رحمه الله . متوفى ٥٨٤ هـ . دار الكتب العلمية . بيروت .
الانساب / ابو سعد عبد الكريم بن محمد بن منصور السبعاني رحمه الله . متوفى ٥٢٣ هـ . دار الجنان بيروت
اوجز المسالك الى مؤطا مالك / محمد زكريا الكاندهلوى - رحمه الله . متوفى ١٣٠٢ هـ . ادارة تاليفات اشرفيه . ملتان / دار القلم ، دمشق .
بدائع الصنائع فى ترتيب الشرائع / ملك العلماء علاء الدين ابو بكر بن مسعود الكاساني - رحمه الله . متوفى ٥١٤ هـ . ايچ ايم سعيد كيمنى كرايى .
بداية المجتهد / علامه قاضى ابو الوليد محمد بن احمد بن رشد قرطبي . متوفى ٥٩٥ هـ . مصر طبع خاص .
البداية والنهاية / حافظ عباد الدين ابو الفداء اسماعيل بن عمر المعروف بابن كثير - رحمه الله . متوفى ٤٤٢ هـ . مكتبة المعارف بيروت . طبع ثانياً ١٩٤٤ م .
بذل المجهود فى حل ابو داود / علامه خليل احمد سهارنهورى - رحمه الله . متوفى ١٣٢٦ هـ - مطبعة ندوة العلماء لكهنؤ ١٣٩٢ هـ / ١٩٤٢ م .

- تاج العروس من جواهر القاموس / ابو الفيض سيد محمد بن محمد المعروف بالمرتضى الزبيدي - رحمه الله تعالى - . متوفى ١٢٠٥ هـ . دار مكتبة الحياة ، بيروت -
- تاريخ بغداد او مدينة السلام / حافظ احمد بن علي المعروف بالخطيب البغدادي - رحمه الله تعالى - . متوفى ٢٣٣ هـ . دار الكتاب العربي بيروت -
- التاريخ الكبير / امير المؤمنين في الحديث محمد بن اسماعيل البخاري - رحمه الله - . متوفى ٢٥٦ هـ . دار الكتب العلمية بيروت -
- تأليفات رشيديه / رشيد احمد مكنو هي قدس سره . المتوفى ١٢٢٢ هـ . اداره اسلاميات -
- تبيين الحقائق شرح كنز الدقائق / فخر الدين عثمان بن علي الزيلعي . متوفى ٤٣٣ هـ . دار الكتب العلمية بيروت
- تحرير تقريب التهذيب / بشار عواد معروف ، شعيب الارنؤوط ، مؤسسة الرسالة ، بيروت -
- تحفة الاشراف بمعرفة الاطراف / ابو الحجاج جمال الدين يوسف بن عبد الرحمن المزني - رحمه الله تعالى - . متوفى ٤٢٢ هـ . المكتب الاسلامي بيروت -
- تحفة الباري بشرح صحيح البخاري / ابو يحيى زكريا بن محمد الانصاري . المتوفى ٤٣٦ هـ . دار الكتب العلمية بيروت . الطبعة الاولى ١٢٣٥ هـ -
- تدريب الراوي بشرح تقريب النواوي / جلال الدين عبد الرحمن سيوطي - رحمه الله - . متوفى ٩١١ هـ . المكتبة العلمية المدينة المنورة -
- تعليقات على بذل المجهود / محمد زكريا الكاندهلوي - رحمه الله تعالى - . متوفى ١٢٠٢ هـ . المكتبة التجارية ندوة العلماء لكهنو . الطبعة الثالثة ١٢٩٢ هـ / ١٢٩٢ م -
- تعليقات على تهذيب الكمال / بشار عواد معروف ، حفظه الله تعالى ، مؤسسة الرسالة -
- تعليقات على الكاشف للذهبي / محمد عوامة ، احمد محمد نمر الخطيب حفظهما الله . مؤسسة دار القبلة / مؤسسة علوم القرآن . الطبعة الاولى ١٢١٣ هـ -
- تعليقات على الكوكب الدري / محمد زكريا الكاندهلوي - رحمه الله تعالى - . متوفى ١٢٠٢ هـ -
- تعليقات على لامع الدراري / محمد زكريا الكاندهلوي - رحمه الله - . متوفى ١٢٠٢ هـ / ١٢٩٨ م -
- جامع البيان / محمد بن جرير الطبري - رحمه الله - . متوفى ٢١٠ هـ . دار المعرفة ، بيروت -
- تفسير البغوي / ابو محمد الحسين ابن مسعود الفراء البغوي الشافعي . المتوفى ٥١٢ هـ . اداره تأليفات اشرفيه ملتان -
- تفسير عثمانى / شبير احمد عثمانى - رحمه الله - . تاج كهنه -
- تفسير القرآن العظيم / ابو الفداء عماد الدين اسماعيل بن عمر ابن كثير دمشقي - رحمه الله - . متوفى ٤٤٢ هـ . دار احياء الكتب العربية -
- التفسير الكبير / فخر الرازي - رحمه الله - . مركز النشر . مركز العلمية الاسلامي -
- التفسير المظهر / ثناء الله پاني پتي - رحمه الله - . دار الكتب العلمية بيروت -
- الجامع لاحكام القرآن / ابو عبد الله محمد بن احمد الانصاري القرطبي - رحمه الله - . متوفى ٦٤١ هـ . دار الفكر بيروت -
- تقريب التهذيب / ابن حجر عسقلاني - رحمه الله - . متوفى ٨٥٢ هـ . دار الرشيد حلب -

تكملة لفتح الملهم / محمد تقي العثماني حفظه الله . مكتبة دار العلوم كراتشي۔

التهذيب لما في البوطان المعاني والاسانيد / ابو عمر يوسف بن عبد الله بن محمد عبد البر مالكي - رحمه الله . متوفى ٥٣٢ هـ . المكتبة التجارية ، مكة المكرمة۔

تهذيب الاسماء واللغات / محيي الدين ابو زكريا يحيى بن شرف النووي - رحمه الله . متوفى ٦٤٦ هـ . ادارة الطباعة المنورية۔

تهذيب التهذيب / ابن حجر عسقلاني رحمه الله . متوفى ٨٥٢ هـ . دائرة المعارف النظامية . حيدر آباد دكن
تهذيب الكمال / جمال الدين ابو الحجاج يوسف بن عبد الرحمن مزي رحمه الله متوفى ٤٣٢ هـ مؤسسة الرسالة
الثقات لابن حبان / ابو حاتم محمد بن حبان بستي - رحمه الله . متوفى ٢٥٤ هـ . دائرة المعارف العثمانية .
حيدر آباد ، ١٣٩٣ هـ۔

جامع الترمذي / ابو عيسى محمد بن عيسى بن سورة الترمذي - رحمه الله . متوفى ٢٤٩ هـ . ايچ ايم سعيد
كمپني / دار احياء التراث العربي بيروت۔

الجرح والتعديل / عبد الرحمن بن ابي حاتم الرازي رحمه الله . المتوفى ٢٢٤ هـ . دار الكتب العلمية بيروت
جمع الجوامع / جلال الدين عبد الرحمن بن ابي بكر السيوطي - رحمه الله۔

حاشية السندی علی البخاری / ابو الحسن نور الدين محمد بن عبد الهادي السندی - رحمه الله . متوفى
١١٢٨ هـ . دار المعرفة ، بيروت۔

خلاصة الخزرجي - خلاصة تذهيب تهذيب الكمال - / صفی الدین خزرجی - رحمه الله . متوفى ٩٢٢ هـ . مكتب
المطبوعات الاسلامية بحلب۔

الدر المختار / علاء الدين محمد بن علي بن محمد الحصكفي رحمه الله متوفى ١٠٨٨ هـ . مكتبة عارفين ، كراتشي
دلائل النبوة / ابو بكر احمد بن الحسين البيهقي - رحمه الله . المتوفى ٢٥٨ هـ . دار الكتب العلمية بيروت
الطبعة الاولى۔

ذخائر الموارث في الدلالة على مواضع الحديث / عبد الغني بن اسماعيل بن عبد الغني النابلسي - رحمه الله
متوفى ١٢٢٢ هـ . دار المعرفة بيروت۔

رد المحتار / محمد امين بن عمر بن عبد العزيز عابدين الشامي - رحمه الله . متوفى ١٢٥٢ هـ . مكتبة
رشيدية ، كوئله / دار الثقافة والتراث ، دمشق ، سورية / دار المعرفة بيروت۔

روح المعاني في تفسير القرآن العظيم والسيح المثاني / ابو الفضل شهاب الدين سيد محمود آلوسي بغدادي
- رحمه الله . متوفى ١٢٤٠ هـ . مكتبة امداية ، ملتان۔

سنن ابن ماجه / ابو عبد الله محمد بن يزيد بن ماجه - رحمه الله . متوفى ٢٥٣ هـ . قديمي كتب خاتنه كراتشي
/ دار الكتاب المصري قاهرة . دار الكتب العلمية بيروت . بتحقيق لحيود محمد محمود حسن نصار۔

سنن ابی داؤد / ابو داؤد سليمان بن الاشعث السجستاني - رحمه الله . متوفى ٢٥٥ هـ . سعيد كمپني / دار احياء
السنة النبوية۔

سنن الدار قطني / ابو الحسن علي بن عمر الدارقطني رحمه الله . متوفى ٢٤٥ هـ . دار نشر الكتب العلمية ، بيروت
سنن الدارمي / ابو محمد عبد الله بن عبد الرحمن الدارمي رحمه الله . متوفى ٢٥٥ هـ . قديمي كتب خاتنه كراتشي

- سنن سعيد بن منصور / الحافظ سعيد بن منصور الخراساني رحمه الله . متوفى . دار الكتب العلمية بيروت
 السنن الصغرى للنسائي / ابو عبد الرحمن احمد بن شعيب النسائي - رحمه الله - . متوفى ٢٠٣ هـ . نشر
 "سنة متأن / قديمى كراتشى -
 السنن الكبرى للنبيهق / ابو بكر احمد بن الحسين بن علي البيهق رحمه الله متوفى ٢٥٤ هـ . نشر السنة ملتان
 سر اعزام النبلاء / ابو عبد الله شمس الدين محمد بن احمد بن عثمان الذهبي - رحمه الله - . متوفى ٤٢٤ هـ .
 مؤسسة الرسالة -
 السيرة الحنبية / علي بن برهان الدين الحلبي - رحمه الله - . متوفى ١٠٢٢ هـ . المكتبة الاسلامية . بيروت -
 "سيرة النبوية / ابو محمد عبد الملك بن هشام المعافري - رحمه الله - . المتوفى ٢١٣ هـ . مطبعة مصطفى
 الباني . الحلبي -
 الاشياء والنفاثر / ابن نجيم الحنفي - رحمه الله - . ادارة القرآن كراتشى -
 شرح ابن بطل / ابو الحسن علي بن خلف بن عبد الملك . المعروف بابن بطل - رحمه الله - . متوفى ٢٢٩ هـ .
 مكتبة الرشيد . الرياض -
 شرح الكرماني / شمس الدين محمد بن يوسف بن علي الكرماني - رحمه الله - . متوفى ٤١٦ هـ . دار احياء التراث
 العربي بيروت -
 شرح مشكل الآثار / ابو جعفر احمد بن محمد سلامة الطحاوي . المتوفى ٢٢١ هـ . مؤسسة الرسالة بيروت .
 الطبعة الثانية ١٢٢٤ هـ -
 شرح النووي على صحيح مسلم / ابو زكريا يحيى بن شرف النووي رحمه الله . المتوفى ٦٤٦ هـ . قديمى كراتشى
 صحيح للبخارى / ابو عبد الله محمد بن اسمعيل البخارى - رحمه الله - . المتوفى ٢٥٢ هـ . قديمى / دار
 السلام . رياض -
 الصحيح لمسلم / مسلم بن الحجاج القشيري النيسابوري رحمه الله . متوفى ٢٦١ هـ . قديمى / دار السلام
 الطبقات الكبرى / ابو محمد بن سعد - رحمه الله - . متوفى ٢٢٠ هـ . دار صادر بيروت -
 عمدة القارى / بدر الدين ابو محمد بن محمود احمد العيني - رحمه الله - . متوفى ٥٥٥ هـ . ادارة الطباعة
 المنيرية / دار الكتب العلمية بيروت . الطبعة الاولى ١٣٢١ هـ -
 عون المعبود شرح سنن ابى داود / شمس الحق عظيم آبادى . دار الفكر بيروت -
 الفتاوى التتارخانية / عالم بن علاء الانصارى الاندريهقى الدهلوى رحمه الله المتوفى ٤٨٦ هـ قديمى كتب خانة
 فتح البارى / احمد بن علي المعروف بابن حجر العسقلاني - رحمه الله - . متوفى ٨٥٢ هـ . دار الفكر / قديمى
 كراتشى / دار السلام -
 فتح القدير / كمال الدين محمد بن عبد الواحد المعروف بابن الهمام - رحمه الله - . متوفى ٨٦١ هـ . مكتبة
 رشيديه / شركة و مطبعة مصطفى الباني الحلبي مصر -
 فيض البارى / انور شاه كشميرى - رحمه الله - . متوفى ١٢٥٢ هـ رباني بكذپو دهل -
 العدة شرح العمدة في مذهب الامام احمد بن حنبل - رحمه الله - / بهاء الدين عبد الرحمن بن ابراهيم
 المقدسى رحمه الله عليه / مكتبة الرياض الحديثة بالرياض -

الفتاوى التاتارخانية

القاموس الوحيد / وحيد الزمان بن مسيح الزمان قاسى كيرانوى - رحمه الله - . متوفى ١٢١٥ هـ . / ١٩١٥ م .
ادارة اسلاميات لاهور -

الكشف / شمس الدين ابو عبد الله محمد بن احمد بن عثمان ذهبي - رحمه الله - . متوفى ٤٢٨ هـ - شركة دار
القبلة / مؤسسة علوم القرآن -

الكشف عن حقائق السنن / شرف الدين حسين بن محمد بن عبد الله الطيبى - رحمه الله - . متوفى ٤٣٣ هـ .
ادارة القرآن كراچى -

كتاب الام / امام محمد بن ادریس الشافعى رحمه الله . متوفى ٢٠٢ هـ . دار المعرفة . بيروت . طبع ١٣٤٢ هـ / ١٩٤٣ م
كتاب الخراج / الامام ابو يوسف . يعقوب القاضى - رحمه الله - . المتوفى ١٨٢ هـ -

كتاب الضعفاء الكبير / ابو جعفر محمد بن عمر بن موسى بن حماد العقيلي المكي رحمه الله متوفى ١٣٣٢ هـ . دار الكتب
كتاب المبسوط / الامام شمس الاثمة ابو بكر محمد بن ابى سهل السرخسى - رحمه الله - المتوفى ٢٨٣ هـ . دار
المعرفة / مكتبة رشيديه كوئته / مكتبة حبيبية كوئته -

كشف المغطا عن وجه الموطا على هامش الموطا / اشفاق الكاندهلوى - رحمه الله -

الكوكب الدرى / حضرت مولانا رشيد احمد گنگوہى - رحمه الله - . متوفى ١٢٢٢ هـ . ادارة القرآن كراچى -

لامع الدرارى / رشيد احمد گنگوہى - رحمه الله - . متوفى ١٢٢٢ هـ . مكتبة امدايه مكة المكرمة -

لسان العرب / ابو الفضل جمال الدين محمد بن مكرم ابن منظور الافريقى المصرى - رحمه الله - . متوفى
٤١١ هـ . نشر ادب الجوزة . قم . ايران -

الموطا / مالك بن انس - رحمه الله - . متوفى ١٤٩ هـ . دار احياء التراث العربى بيروت -

المتوارى على تراجم ابواب البخارى / ناصر الدين احمد بن محمد المعروف بآبى المنير الاسكندراني -
رحمه الله - . متوفى ٦٨٣ هـ - مظهرى كتب خانه كراچى -

مجمع بحار الانوار / علامه محمد طاهر پنهى رحمه الله . متوفى ٩٨٢ هـ . دائرة المعارف العثمانية حيدرآباد

مجمع الزوائد / نور الدين على بن ابى بكرى الهيثمى - رحمه الله - . متوفى ٨٠٤ هـ . دار الفكر . -

المجموع - شرح المذهب - / محيى الدين ابو زكريا يحيى بن شرف النووى رحمه الله عليه . متوفى ٦٤٦ هـ .
شركة من علماء الازهر / دار الفكر بيروت -

مجموعة الفتاوى / ابو الحسنات عبد الحى الكهنوى . متوفى ١٢٠٢ هـ . ايچ ايم سعيد كراچى -

المحل / ابو محمد على احمد بن سعيد بن حزم رحمه الله عليه . متوفى ٢٥٦ هـ - المكتب التجارى بيروت /
دار الكتب العلمية بيروت -

مختار الصحاح / محمد بن ابى بكر بن عبد القادر الرازى رحمه الله عليه . متوفى ٦٢٦ هـ . دار المعارف -

المدونة الكبرى / مالك بن انس رحمه الله عليه . متوفى ١٤٩ هـ . دار صادر . بيروت . مكتبة نزار مصطفى الباز
مكة المكرمة الرياض -

مراقبة المفاتيح شرح مشكوة المصابيح / نور الدين على بن سلطان القارى رحمه الله عليه . متوفى ١٠١٣ هـ .
امدايه ملتان / مكتبة رشيديه كوئته -

المستدرک علی الصحیحین / ابو عبد الله محمد بن عبد الله الحاكم النيسابوري رحمة الله عليه ، متوفى ٥٢٥هـ . دار الفكر -

مسند احمد / احمد بن حنبل رحمة الله عليه ، متوفى ٢٤١هـ ، المكتب الاسلامي ، دار صادر بيروت -
مصباح اللغات / ابو الفضل عبد الحفيظ البلياوي رحمة الله عليه ، متوفى ١٢٩١هـ ، مكتبة برهان ، دہلی -
المصنف لابن ابي شيبة / عبد الله بن محمد بن ابي شيبة المعروف بابي بكر بن ابي شيبة رحمة الله عليه ،
متوفى ٢٢٥هـ ، دار الكتب العلمية بيروت / دار قرطبة ، بيروت -

المصنف لعبد الرزاق / عبد الرزاق بن همام صنعاني رحمة الله عليه ، متوفى ٢١١هـ ، مجلس علمي ، كراتشي -
معالم السنن / الامام ابو سليمان حمد بن محمد الخطابي رحمة الله عليه ، متوفى ٢٨٩هـ ، مطبعة انصار السنة
المحمدية -

معجم البلدان / ابو عبد الله ياقوت الحموي رحمة الله عليه متوفى ٣٢٩هـ ، دار احياء التراث العربي ، بيروت
المعجم الكبير / سليمان بن احمد بن ايوب الطبراني رحمة الله عليه ، متوفى ٣٢٠هـ ، دار الفكر -
المغني / موفق الدين ابو محمد عبد الله بن احمد بن قدامة رحمة الله عليه ، متوفى ٦٢٠هـ ، دار الفكر -
المغرب / ابو الفتح ناصر الدين المطري - رحمة الله - ، ادارة دعوة الاسلام كراتشي -

مقدمة لامع الدراري / محمد زكريا كاندھلوي رحمة الله عليه ، متوفى ١٢٠٢هـ ، المكتبة امداديہ مكة المكرمة
مختصر المعاني / سعد الدين التفتازاني ، المتوفى ٤٩١هـ ، قديس كراتشي -
مكمل اكمال الاكمال / ابو عبد الله محمد بن محمد بن يوسف السنوسي رحمة الله عليه ، متوفى ٨٩٥هـ ، دار
الكتب العلمية ، بيروت -

موسوعة النحو والصرف والاعراب / الدكتور اميل بديع يعقوب ، انتشارات استقلال للملايين ، الطبعة
الاولى ١٩٨٨ م ، بيروت / دار العلم ، ايران -
ميزان الاعتدال في نقد الرجال / شمس الدين محمد احمد بن عثمان الذهبي رحمة الله عليه ، متوفى ٤٢٨هـ ،
دار احياء التراث العربية ، مصر -

نصب الراية في تخریج احاديث الهداية / جمال الدين ابو محمد عبد الله بن يوسف الزيلعي ، المتوفى ٤٣٣هـ ،
مؤسسة الريان ، بيروت ، الطبعة الاولى ١٢١٨هـ -

النهاية في غريب الحديث والاثار / علامه مجد الدين ابو السعادات المبارك بن محمد ابن الاثير رحمة الله
عليه ، متوفى ٦٠٦هـ ، دار احياء التراث العربي بيروت / دار المعرفة بيروت الطبعة الاولى ١٢٢٢هـ -
الوجيز في اصول الفقه / الدكتور عبد الكريم زيدان ، نشر احسان للنشر والتوزيع طهران ، ايران -
وفيات الاعيان / شمس الدين احمد بن محمد المعروف بابن خلكان رحمة الله عليه ، متوفى ٦٨١هـ ، دار صادر
بيروت -

الهداية / برهان الدين ابو الحسن علي بن ابي بكر المرغيناني رحمة الله عليه ، متوفى ٥٩٣هـ ، مكتبة شركت
علمية ، ملتان / ادارة القرآن كراتشي -
هدى الساري (مقدمة فتح الباري) / ابن حجر عسقلاني رحمة الله عليه ، متوفى ٥٩٣هـ ، دار الفكر ، بيروت -
بزار سال بهيلى / مناظر احسن گيلاني رحمة الله عليه ، بيت العلم كراتشي -